

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

**OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERDEN
MUHAMMED EMİN EL-MUĞİBBÎ VE ŞİİRLERİ**

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN

RAMAZAN ÖZKAL

DANIŞMAN

PROF. DR. SEDAT ŞENSOY

KONYA 2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ramazan Özkal		
	Numarası	16810601053		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERDEN MUHAMMED EMİN EL-MUHİBBÎ VE ŞİİRLERİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	RAMAZAN ÖZKAL		
	Numarası	16810601053		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sedat ŞENSOY		
	Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERDEN MUHAMMED EMİN EL-MUHİBBÎ VE ŞİİRLERİ		

Osmanlı dönemi Arap edebiyatı üzerinde fazla çalışma yapılmayan ve bunun da ötesinde Arap dünyasında yapılan kimi çalışmalarda olumsuz yönde eleştirilerin en sık yöneltildiği dönem olmuştur. Bu asırda şiir ve edebiyatın en güzel örneklerini ortaya koyan önemli edebiyatçılar bulunmaktadır. el-Muhibbî de bazı eserlerde iddia edilen ve Arap edebiyatının en kötü çağı olarak bahsedilen Osmanlı döneminde yaşayan önemli bir şairdir. Şair bu dönemdeki edebî yönden zenginliğin ve ileri seviyesinin en bariz örneklerinden birisi olup dönemin en büyük tarihçi ve edebiyatçılarından. Bunun yanında birçok Arap dili ve tarih alanlarında eşsiz kabul edilebilecek eserler vermiştir. *Hulâşatu'l-Eşer* ve *Nefhatu'r-Reyhâne* bu eserlerin en önemlileri arasındadır.

el-Muhibbî'nin şiirinde ele aldığı temalar incelendiğinde, şiirlerine farklı konular kullanmayı isteyen bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap şiirinin ana ve yardımcı temalarının neredeyse tamamına el-Muhibbî'nin şiirlerinde rastlanmaktadır. Ayrıca şair mu'arrab şiirler ortaya koymayı başarabilmiştir. Beyânî üsluplarının ve bedi sanatlarının şair tarafından ustaca ve yerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. el-Muhibbî'nin ortaya koyduğu şiirler de edebî yönden zayıf olarak kabul ettikleri Osmanlı devrinde parlak bir ışık gibi bu dönemi aydınlatmaktadır.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	RAMAZAN ÖZKAL		
	Student Number	16810601053		
	Department	Basic Islamic Sciences/ Arabic Language and Rhetoric		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Sedat ŞENSOY		
	Title of the Thesis/Dissertation	AN ARABIAN POEM IN OTTOMAN PERIOD MUHAMMED EMMIN AL-MUĤIBBİ AND HİS POEMS		

The Ottoman period was the period in which there was not much study on Arabic literature, and beyond that, negative criticism was most frequently directed in some studies in the Arab world. In this century, there are important writers who put forward the best examples of poetry and literature. Al-MuĤibbî is also an important poet who lived in the Ottoman period, which is claimed in some works and mentioned as the worst age of Arabic literature. The poet is one of the most obvious examples of the richness and advanced level of literature in this period and is one of the greatest historians and writers of the period. In addition, he produced works that can be considered unique in many Arabic language and history fields. Ĥulâşatu'l-Eser and NefĤatu'r-ReyĤâne are among the most important of these works.

When the themes that al-MuĤibbî deals with in his poetry are examined, he emerges as a poet who wants to use different subjects in his poems. Almost all of the main and auxiliary themes of Arabic poetry are found in al-MuĤibbî's poems. In addition, the poet mu'arrab was able to put forward poems. It is understood that the Beyânî styles and body arts were used skillfully and appropriately by the poet. The poems produced by al-MuĤibbî also illuminate this period like a bright light in the Ottoman period, which they considered to be weak in terms of literature.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca edebiyat alanının en başta gelen türü ve bir dildeki edebi ürünlerin en üst örneği olarak kabul edilen şiir, sadece bir edebiyat türü olmayıp aynı zamanda şairin iç dünyası ve yaşadığı toplum hakkında da önemli veriler içeren bir yapıya sahiptir. Ortaya çıktığı döneminin ve toplumunun da aynası durumundadır. Dolayısıyla kendisini dile getiren şairle birlikte dönemini de temsil eder.

Arap şiiri de Arap toplumunun sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin günümüze taşınmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Arap toplumu, kendi kültür serüvenini dışarıya başarıyla yansıtan yetenekli şairler yetiştirmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) en önemli mucizesi olan ve eşsiz belagate sahip olan Kur'an'ın muhatapları olan insanların edebiyatta gelişmiş olmaları kaçınılmaz bir durumdur.

Osmanlı döneminde de Osmanlı toprakları içinde yer alan Arap toplumdan olan birçok yetenekli şairin nazmettiği şiirler dîvânlarda toplanmıştır. Buna karşın tarihsel serüveni içerisinde çeşitli evrelerden geçen Arap edebiyatının yaklaşık XVI-XX. asırlar arasını kapsayan Osmanlı dönemine ait süreç, çeşitli nedenlerden dolayı tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamış ve tüm ayrıntılarıyla ortaya konulamamıştır. Öyle ki, Arap edebiyat tarihçilerinin çoğunun oryantalist bakış açısının tesiri ile Osmanlı dönemi Arap edebiyatının, bu dönemde gerilediğine veya çöküş dönemini yaşadığına dair iddialar ortaya atılmıştır. Ancak bunlar isnattan yoksun, bilimsellikten uzak ve siyasi söylemlerden öteye gidemeyen iddialardır.

Çünkü Osmanlı dönemi Arap edebiyatı önyargılı bazı nedenlerden dolayı göz ardı edilmiş ve diğer dönemlere gösterilen ilgi ve alakayı görememiştir. Bu dönem hakkında bir takım çalışmalar yapılsa bile, dönemin uzun bir zaman dilimini kapsamaması ve Osmanlı Devletinin ulaştığı geniş coğrafya yapısı dikkate alındığında, ihmal edilmiş ve bir o derecede de zengin ve bakir bir alandır. Bu dönemin iyice araştırılması ve bilimsel ölçütlerle değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Bu dönem yeterli sayıda araştırma yapılmadığı için tam anlamıyla aydınlatılamamış veya aydınlanması engellenmiş durumdadır. Öte yandan şairin teliflerinin de içerisinde olduğu dönemin şiiri ve şairleri hakkında bilgi veren eserlere bakıldığında en az önceki dönemlerdeki kadar şairin yetiştiği ve çok sayıda dîvânın kaleme alındığı da görülmektedir.

Çalışmaya konu olan Muhammed Emîn b. Faḍlillâh el-Muḥibbî de Osmanlı döneminde yaşamış olan, Arap şiir geleneğinin önemli isimlerindendir. Dîvânında toplam 2819 beyit şiir bulunan şairin hayatının ve şiirlerinin incelenmesi, yaşadığı dönemin edebî düzeyini belirlemede önemli rol oynayacaktır. Şairin Arap şiirinde ve edebiyatındaki bilgi ve becerisinin ortaya konması, Osmanlı dönemi Arap edebiyatına dair olumsuz görüşlerin karşısında, dönemin daha isabetli değerlendirmesine katkı sağlayacaktır.

1651-1699 yılları arasında Dımaşk'ta yaşamış olan el-Muḥibbî Mısır, Hicaz gibi Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu farklı bölgelerde ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde bulunmuştur. Şair tarih, dil ve edebiyat gibi pek çok ilim dalında çalışmaları bulunan, döneminin önemli bir âlimidir.

Çalışma bir giriş ve üç müstakil bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu ve özgünlüğü, konunun amacı ve önemi, araştırmanın metodu ve kaynakları açıklanmıştır. Birinci bölümde el-Muḥibbî'nin hayatı incelenmiştir. İkinci bölümde şairin şiirleri muhteva bakımından tahlil edilmiş, üçüncü bölümde ise şairin şiirlerinin şekil ve üslup özellikleri konu edilmiştir.

Bu araştırma esnasında görüş ve tavsiyeleriyle katkılarını esirgemeyen başta tez danışmanım Prof. Dr. Sedat ŞENSOY olmak üzere Prof. Dr. Muhammet TASA ve Dr. Mostafa Abdelhady Abdessatar MOHAMED'e teşekkürlerimi sunarım.

Ramazan ÖZKAL

2022/Konya

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	xi
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	xii
GİRİŞ	1
KONU İNCELEMESİ VE XVII. YÜZYILDA OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	2
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	4
3. Araştırmanın Kaynakları.....	5
4. XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatına Genel Bir Bakış	7
1. BÖLÜM	22
EL-MUHİBBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	22
1. el-Muhibbî 'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış	23
1.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı'nın Genel Durumu	23
1.2. XVII. Yüzyılda Dımeşk'in Genel Durumu	34
2. el-Muhibbî 'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti.....	38
2.1. Nesebi.....	38
2.2. Ailesi	41
2.3. Doğumu	44
2.4. Hayatı ve İlmî Serüveni.....	45
2.4.1. Birinci Dönem: (1061/1651-1086/1676).....	45
2.4.2. İkinci Dönem: (1086/1675-1092/1681).....	50
2.4.3. Üçüncü Dönem (1092/1681-1111/1699).....	56
2.5. Vefatı	63
2.6. Hocaları	67
2.6.1. İbrahim b. Ramazan ed-Dımeşkî	68
2.6.2. İbrahim b. Mansur el-Fettâl	68
2.6.3. Muhammed b. Ebi's-Safâ el-Ustuvânî el-Ḥanefî	68
2.6.4. Necmeddin Muhammed b. Yahyâ el-Faradî.....	68
2.6.5. 'Alâ'uddîn el-Ḥaşkefî	69
2.6.6. İbnu'l-İmâd.....	69
2.6.7. Abdulğani en-Nablusî el-Ḥanefî.....	70

2.6.8.	Abdulkâdir el-Bağdâdî	70
2.6.9.	Muhammed b. Lütfillâh b. Bayrâm el-‘İzzetî	71
2.6.10.	Zeynel ‘Âbidîn el-Bekrî	74
2.6.11.	Diğer Hocaları	75
2.7.	Öğrencileri	76
2.8.	Eserleri	80
2.8.1.	Dil İlimlerini İncelediği Eserleri	82
2.8.1.1.	Mâ Yu‘avvelu ‘Aleyh fî’l-Muğâf ve’l-Muğâfu İleyh	82
2.8.1.2.	Cene’l-Cenneteyn fî Temyîzi Nev‘ayî’l-Müsenneyeyn	84
2.8.1.3.	ed-Durru’l-Merşûf fî’s-Sıfati ve’l-Mevşûf	85
2.8.1.4.	en-Nâmûs Hâşiye ‘ale’l-Ğâmûs	85
2.8.1.5.	Kaşdu’s-Sebîl	85
2.8.2.	Tarih İlmindeki Eserleri	86
2.8.2.1.	Hulâşatu’l-Eser	87
2.8.2.2.	el-A‘lâm fî Terâcimi’r-Ricâl	90
2.8.3.	Şiir Nesir ve Edebiyat Konulu Eserleri	90
2.8.3.1.	Kitâbu’l-Emâlî	90
2.8.3.2.	Hıssatu ‘alâ Dîvânî’l-Mütenebbî	90
2.8.3.3.	Nefhatu’r-Reyhâne	90
2.8.3.4.	Zeylu Nefhati’r-Reyhâne	94
2.8.3.5.	Râhatu’l-Ervâh	95
2.8.3.6.	Dîvân	95
2.8.3.7.	el-Emsâl	96
2.9.	İlmi ve Edebî Şahsiyeti	96
2.	BÖLÜM	106
EL-MUHİBBÎ’NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ		106
2.	el-Muhibbî’nin Şiirinde Muhteva Özellikleri	107
2.1.	Dîvânı	107
2.2.	Muhteva Bakımından Şiiri	107
2.2.1.	MEDİH	109
2.2.1.1.	Hocalarını Medih	112

2.2.1.1.1. Vişnezâde ‘İzzetî Mehmet Efendi’yi Methi	112
2.2.1.1.2. Zeynel ‘Âbidîn el-Bekrî’yi Methi	115
2.2.1.1.3. Abdülğani en-Nablusî’yi Methi.....	119
2.2.1.2. İlim İnsanları, Edip ve Şairleri Methi.....	120
2.2.1.2.1. Âlim Ahmed el-Kevâkibî’yi Methi	121
2.2.1.2.2. Edip Mustafa Efendi ‘Abdi ed-Defterî’yi Methi.....	124
2.2.1.2.3. Şair Yunus el-Mevsılî es-Sâmî’yi methi	126
2.2.1.3. Devlet Adamlarını Methi	129
2.2.1.3.1. Kazasker Mustafa el-Bursevî’yi Methi	129
2.2.1.3.2. Şerif Ahmed’i Methi	131
2.2.1.3.3. Şam Naibi es-Şiddîkî’yi Methi.....	134
2.2.1.4. Kadı ve Müftüleri Methi	136
2.2.1.4.1. Kadı Muhammed b. Âlehî’yi Methi	136
2.2.1.4.2. Müftü Ahmed el-Mihmandârî’yi Methi	138
2.2.1.4.3. Müftü Abdurrahman el-‘Îmâdî’yi Methi.....	140
2.2.1.5. Arkadaşlarını Medih.....	142
2.2.1.5.1. Necmeddin er-Ramlî’yi Methi	142
2.2.1.5.2. İbnu’s-Semmân’ı Methi	145
2.2.1.5.3. ‘Aclânî’yi Methi	147
2.2.1.6. İhsan Elde Etmek İçin Yazdığı Medih Şiirleri	149
2.2.1.6.1. Görev Talebi için Medih	150
2.2.1.6.2. Bir İstekte Bulunmak için Medih	154
2.2.1.7. Diğer Medihleri	154
2.2.1.7.1. Mescit İmamı İsmail el-Meḥâsinî’yi Methi	155
2.2.1.7.2. Tasavvufî Şahsiyet Yusuf el-Vefâî’yi Meth.....	157
2.2.1.7.3. İstanbul’u Methi	161
2.2.2. İḤVÂNİYYÂT.....	163
2.2.2.1. Şiirsel yazışmalar (Murâselât).....	164
2.2.2.1.1. Seyyid Ahmed Ânesî el-Yemenî ile Yazışma.....	164
2.2.2.1.2. Seyyid Abdu’l-Bakî el-Magzilî ile Yazışma	166

2.2.2.1.3. Salih İbrahim el-Hakîm ile Yazışma	168
2.2.2.2. Tebrik ve Kutlama.....	170
2.2.2.2.1. Bayram ve Hac Tebriği	171
2.2.2.2.2. Nevruz Tebriği	172
2.2.2.2.3. Yeni Ev Tebriği.....	175
2.2.2.2.4. Göreve Atanma Kutlaması	175
2.2.2.3. Tâziye	177
2.2.2.4. İcazet İsteme.....	180
2.2.2.5. Özür Dileme	182
2.2.2.5.1. Özür Dileme	182
2.2.2.5.2. Özüre Karşılık Verme	184
2.2.2.6. Şiirle İstekte Bulunma.....	186
2.2.2.7. Teselli	190
2.2.2.7.1. Hocasını Teselli.....	190
2.2.2.7.2. Arkadaşını Teselli.....	195
2.2.2.8. Uyarı.....	197
2.2.2.9. Arkadaşlarına Özlem.....	203
2.2.3. GAZEL	206
2.2.3.1. ‘Afif Gazel.....	207
2.2.3.1.1. Aşk ve Aşkın Mahiyeti.....	208
2.2.3.1.2. Aşkın Etkileri ve Tezahürleri	209
2.2.3.1.3. Aşk Uğruna Çekilen Zahmetler.....	212
2.2.3.1.4. Aşkına Sadık Kalma	215
2.2.3.1.5. Sevgiliye Sitem.....	216
2.2.3.1.6. Özlem ve Ayrılık	218
2.2.3.2. Hissî Gazel	219
2.2.3.2.1. Göz ve Bakış	220
2.2.3.2.2. Yüz ve Zülûf.....	221
2.2.3.2.3. Yanak.....	222

2.2.3.2.4. Bel	223
2.2.3.2.5. Diş	224
2.2.3.2.6. Güzellik	224
2.2.4. VASF.....	226
2.2.4.1. Mesire Yerleri ve Bahçeler	227
2.2.4.2. Çiçekler	229
2.2.4.3. Gökyüzü	231
2.2.4.4. At.....	232
2.2.4.5. Şehirler	233
2.2.5. DİNİ İÇERİKLİ ŞİİRLER	238
2.2.5.1. Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyti Methi	238
2.2.5.2. H.z. Peygambere ve Ehl-i Beyte Tevessül	241
2.2.5.3. Münâcât.....	244
2.2.6. HAMRİYYÂT.....	245
2.2.7. MERSİYE	249
2.2.8. FAHR	251
2.2.9. HİKMET VE ATASÖZÜ.....	257
2.2.9.1. Hikmet.....	257
2.2.9.2. Atasözlerini Öğretim Amaçlı Urcûze Şiiri.....	259
2.2.10. HİCİV	265
2.2.12. ŞİKÂYET	268
2.2.13. VATANA VE AİLESİNE ÖZLEM	269
3. BÖLÜM.....	274
MUHİBBİNİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE USLUP ÖZELLİKLERİ.....	274
3. MUHİBBİNİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE USLUP ÖZELLİKLERİ.....	275
3.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	275
3.1.1. Nazım Türleri	275
3.1.2. Vezin ve Kafiye.....	276
3.1.3. Kasidenin Yapısı	280
3.1.4. Maîla.....	281

3.1.3.2. Mukaddime.....	285
3.1.3.2.1. Gazel.....	286
3.1.3.2.2. Tabiat-Tasvir	288
3.1.3.2.3. Şikâyet.....	289
3.1.3.2.4. Gece Yolculuğu.....	290
3.1.3.2.5. Özlem	290
3.1.3.2.6. Atlâl	292
3.1.3.2.7. Hikmet.....	294
3.1.3.2.8. Hamriyyât.....	295
3.1.3.2.9. Mukaddimesinde Birçok Temayı birlikte Kullanması	295
3.1.3.2.10. Mukaddimesiz Olarak Şiire Başlaması.....	297
3.1.3.3. Taḥalluş	299
3.1.3.3. Ḥâtîme	304
3.1.3.4. Konu Birliği.....	310
3.1.4. el-Muḥibbî'nin Klasik Dönemden Sonra Ortaya Çıkıp Gelişen Şiir Sanatlarını Kullanımı.....	311
3.1.4.1. Târîḥu'r-Şi'rî	311
3.1.4.2. Muvaşşah.....	315
3.1.4.3. Şi'ri Fukâhe	319
3.1.4.4. Luğaz ve Ta'miye.....	320
3.1.5. el-Muḥibbî'nin Klasik Dönemden Sonra Ortaya Çıkıp Gelişen Şiir Vezinlerini Kullanımı.....	323
3.1.5.1. Dubeyt	323
3.1.6. Çeviri Şiirleri.....	325
3.2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	326
3.2.1. Kelime Tercihleri	327
3.2.2. Cümle Yapıları	337
3.2.2.1. Haberî Cümleler	338
3.2.2.2. İnşâî Cümleler	339
3.2.2.2.1. Emir	340
3.2.2.2.2. Nehiy	342

3.2.2.2.3. Nidâ	343
3.2.2.2.4. Te‘accüb	345
3.2.2.2.5. İstifhâm.....	346
3.2.3. ANLATIM YÖNTEMLERİ	348
3.2.3.1. Muḥâvere.....	348
3.2.3.2. Tahkiye.....	349
3.2.4. BEYÂN ÜSLUPLARINDAN YARARLANMA	351
3.2.3.1. Mecaz	352
3.2.3.2. İsti‘âre.....	355
3.2.3.3. Teşbîh	359
3.2.3.4. Kinâye	363
3.2.5. BEDİ‘ SANATLARINDAN YARARLANMA	364
3.2.5.1. Cinâs.....	365
3.2.5.2. İktibâs	368
3.2.5.3. Taḍmîn.....	370
3.2.5.4. Tevriye.....	372
3.2.5.5. İrsâlu’l-Mesel	375
3.2.5.6. Taşrî‘	377
3.2.5.7. Tıbâḳ.....	378
3.2.5.8. Muâraza	380
3.2.5.9. Diğer Bedi‘ Sanatları.....	381
SONUÇ	385
KAYNAKÇA	394

KISALTMALAR

a.mlf.	: Adı geçen müellif
b.	: İbn, bin
Bkz./bkz.	: Bakınız
bs.	: basım
c.	: cilt
(c.c.)	: Celle Celaluhu
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Enst.	: Enstitüsü
h.	: hicri
Hız.	: Hazreti
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı
neşr.	: neşreden
.	: Ölüm tarihi
(r.a.)	: Radıyallahu anhu
s.	: sayfa
sy.	: sayı
(s.a.s.)	: Sallallahu aleyhi ve selem
sad.	: sadeleştiren
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
trc.	: tercüme eden
t.y.	: Yayın tarihi yok
thk.	: tahkik eden
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: yüzyıl
b.y.y	: Basım yeri yok

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Çalışmada, aşağıda geçen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Arapça kelimelerden, Türkçede de aynı anlamıyla yaygın kullanımı olanlara transkripsiyon sistemi uygulanmamıştır.

SESLİ HARFLER

آ ئ ا : â	أ : e,a
ي : î	إ : i
و : û	أ : u

SESSİZ HARFLER

ء : ’	ض : d
ب : b	ط : t
ت : t	ظ : z
ث : s	ع : ’
ج : c	غ : ğ
ح : h	ف : f
خ : h	ق : k
د : d	ك : k
ذ : z	ل : l
ر : r	م : m
ز : z	ن : n
س : s	و : v
ش : ş	ه : h
ص : ş	ي : y

Not: Yukarıda verilen transkripsiyon alfabesi şahıs isimleri, eser adları ve künyeler için; gerekli durumlarda da kimi kelimelerin telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır. Türkçede sık kullanılan özel isimlere transkripsiyon uygulanmamıştır. Bu isimler “Ömer, Ali... vb.” şeklinde Türkçede kullanıldığı gibi yazılmıştır. Harf-i tariflerin yazımında “el- ...” şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usûl gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler ise, “eş-Şabbâğ” şeklinde kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

GİRİŞ

KONU İNCELEMESİ VE XVII. YÜZYILDA OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Çalışmanın bu bölümünde konunun önemi, amacı, kullanılan yöntemler ve kaynaklar ele alındıktan sonra, XVII. yüzyılda Osmanlı dönemi Arap edebiyatının genel durumu ele alınacaktır.

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Arap şiiri köklü bir geçmişe sahiptir. Tarihsel süreci içerisinde çeşitli evreler geçirmiş ve bu her evre bazı isimlerle adlandırılmıştır. Edebiyat tarihçileri tarafından Arap şiiri ana hatlarıyla “Cahiliye”, “İslamî Dönem” ve “Yeni Dönem” olmak üzere üç dönem olarak tasnif edilmiştir. İslamî dönem içerisinde zikredilen Osmanlı dönemi hakkında bir kısım oryantalist Arap edebiyatı yazarlarının ileri sürdüğü görüşleri sorgulamadan ve gerçekliğini araştırmadan kabul eden bazı araştırmacılar, bu dönemi bir gerileme dönemi olarak kabul etmişlerdir.

Bu dönemlerin her biri belli ölçüde araştırmacılar tarafından ilgi görmüş ve bunun sonucunda birçok çalışma ortaya konulmuştur. Ancak, İslamî dönem içerisinde yar alan ve yaklaşık dört yüzyıllık bir süreci kapsayan Osmanlı dönemi Arap şiirine yeterli ilgi gösterilmemiştir. Nitekim Osmanlı dönemi Arap şiiri, az sayıdaki çalışma dışında, ihmâl edilen ve hak ettiği ilgiyi görememiş bir alandır. Bu dönemde yaşayan Arap şairler ve bunların söylediği şiirler birçokları tarafından görmezden gelinmiştir. Osmanlı devrini kötüleyen bazı araştırmacıların el-Muhibbî gibi bu asırda yaşamış ve edebî yönden çok güzel örnekler vermiş şairleri görmezden gelmeleri üzücüdür. Asıl üzücü olan ise özellikle Arap dünyasında bu dönemle ilgili gerekli araştırma ve incelemeler yapılmaksızın ortaya konan karamsar tablodur. Bu nedenle Arap şiirine ilgi duyan ve Arap şiiriyle ilgili farklı açılardan araştırma yapmak isteyenlerin, bu dönem şiirine bir nebze de olsa ışık tutabilecek incelemelerde bulunması büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu dönem, araştırmacıların teveccühüne muhtaç olup aydınlatılmasına ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda Osmanlı dönemi (XVII. y.y.) Arap Edebiyatının durumuna ışık tutacağı düşünülen ve döneminin önde gelen edebî şahsiyetlerinden biri olan Muhammed Emîn b. Faḍlillâh el-Muhibbî ve şiirleri üzerinde hiçbir çalışma yapılmamış bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu asırda şiir ve edebiyatın en güzel örneklerini ortaya koyan büyük ilim insanları bulunmaktadır. Bu durum çoğu edebiyat tarihçileri tarafından Osmanlı devri Arap edebiyatına haksızlık edildiği kanaatinin oluşmasına neden olmuştur. Bunun kanıtı ve bu dönem edipleri tarafından müthiş edebi eserler ortaya koyulduğunun bir örneği olarak el-Muhibbî ve şiirlerini

incelemenin, bu bilimsel hatanın bir nebze olsun düzeltilmesine katkı yapacaktır. Nitekim el-Muhibbî'nin ortaya koyduğu şiirler de edebi yönden zayıf olarak kabul ettikleri Osmanlı devrinde parlak bir ışık gibi bu dönemi aydınlatmaktadır. Böylece el-Muhibbî'nin şiirleri, bu dönemin edebiyatta zannedildiğinin aksine çok ileri olduğunu ispatlayan ve dönemin edebi düzeyini ortaya koyan bir örnek olmuştur.

Bu döneme ışık tutacağı düşünülen Muhammed Emîn b. Faḍlillâh el-Muhibbî, bazı eserlerde edebiyatın en kötü çağı olarak tanıtılan XVII. yüzyıl Osmanlı döneminde yaşayan ve birçok alanda eşsiz kabul edilebilecek eserler veren birisi olarak dönemin önemli bir ilim insanı ve Arap edebiyatçısıdır. el-Muhibbî XVII. asırda Dimeşk'te yaşamış olan bir Osmanlı şairidir. İlmi olarak yüksek seviyede bir aileye sahip olması dolyasıyla iyi bir eğitim almıştır. Birçok değişik muhtevada nazmettiği başarılı şiirleri ile bu dönemin önemli şairlerinden olmuştur.

Tüm bunlardan hareketle çalışmanın konusunu, Osmanlı dönemi şairlerinden Muhammed Emîn b. Faḍlillâh el-Muhibbî'nin (ö. 1111/1699) hayatı, edebî kişiliği ve *Dîvân*'ında yer alan şiirlerinin muhteva ve üslûp özelliklerinin tahlili oluşturmaktadır.

el-Muhibbî'nin şiirleri üzerinde yapılacak kapsamlı ve derinlikli bir çalışma, dönemin aydınlatılmasına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Nitekim şairin şiirlerinde ustaca kullandığı yöntem ve üslupların ortaya konulması, dönemin Arap şiiri yönünden hangi seviyede olduğunu ortaya koyacaktır. Böylece çalışma konusu olarak bu konunun seçilmesiyle yukarıda açıklanan hususlar gereği, el-Muhibbî'nin ve şiirlerinin ilmî ve edebî değeri ortaya konulacak, ayrıca söz konusu şairin şahsında dönemin ilmî, edebî, siyasî ve kültürel yapısı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapma imkanı sunacaktır.

Yukarıdaki durumlara ek olarak el-Muhibbî'nin hayatı ve divânıyla ilgili Türkiye'de hazırlanmış herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması, özgünlüğü açısından çalışmanın değerini arttırmaktadır. Sadece şairin *Mâ yu 'avvel 'Aleyh fî el-Muḍâf ve el-Muḍâf İleyh* eseri üzerine bir tahkik çalışması yapılmış ve bu eserde de hayatına oldukça özet şekilde

değnilmekle yetinilmiştir.¹ Arap dünyasında ise şairin divânı hakkında kayda değer bir çalışmaya rastlanılamamıştır.

Görüldüğü üzere el-Muhibbî'nin şiirleri ile ilgili yeterli bir çalışma yapılabilmiş değildir. Bu nedenle zamanın önemli Osmanlı şehirlerinden Dimeşk'te yaşamış olan şairin şiirlerinin dil ve üslup olarak daha ayrıntılı ve kapsamlı şekilde ortaya konması dönemin edebi durumunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Zira el-Muhibbî gibi, dîvân sahibi bir Arap şairin şiirleri yaşadığı dönem olan Osmanlı döneminde önceki dönemlerde olduğu gibi Arap dili ve edebiyatına önem verildiğinin ve bu dönemde sanılanın aksine Arap dili ve edebiyatı alanında kıymetli ve edebî olarak kaliteli şiirlerin ortaya konulduğunun ispatı niteliğindedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın temel amacı el-Muhibbî'nin dîvânının hangi muhteviyatta şiirler içerdiğini tespit ederek hangi şiir muhtevasında daha çok şiir ortaya koyduğunu belirlemektir. Bunun yanında Dîvânın muhteva, şekil ve üslup özelliklerini tespit edip şaire özgü tarzı ortaya koymaya çalışmak hedeflenmiştir. Kaynaklarda yer alan, el-Muhibbî'nin hayatına, kişiliğine, ailesine ve eğitimine dair bilgileri bir araya getirmek ve şiirleriyle sayılan bu hususlar arasındaki bağlantıları ortaya koymak, ayrıca şairin hangi konularda şiir söylediğini tespit edip bu anlamda şiir anlayışında genel olarak hâkim olan özelliklere dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Yukarıdaki amaçlara hizmet edecek diğer gayeler ise; el-Muhibbî'nin edebî yönü ortaya çıkarılarak XVII. yüzyılda Osmanlı dönemi Arap edebiyatına ışık tutmak, şiirlerinin muhteva, dil ve üslup yönünden değerini ortaya koymak ve onun nazmettiği şiirlerden hareketle yaşadığı dönem olan Osmanlı dönemindeki Arap edebiyatının durumunun tespit edilmesine katkı sağlamaktır.

Ayrıca çalışmada şairin kaynaklarda daha çok *Hulâşatu'l-Eser* ve *Nefhatu'r-Reyhâne* isimli eserleri ile tanınmasına rağmen çalışmanın temel konusu olan *Dîvân*'ı bağlamında edebî yönü de ortaya konmuştur.

¹ Bkz. Nevin Karabela, *el-Muhibbî ve 'Ma yu Avvel 'Aleyh fi el-Muzaf ve el-Muzaf İleyh' adlı eseri (tahkik)*, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Araştırmada nitel araştırma yönteminin hermonotik deseni kullanılmış ve bunun yanında el-Muhibbî'nin şiirleri hakkında bazı istatistiksel bilgiler sunulmuştur. Öncelikle dîvândaki bütün şiirler taranmış, toplam 2819 beyitten oluşan 293 şiir tespit edilmiş, bütün şiirler dijital ortama aktarılmış, tablolaştırılmış, gerekli bölümler tercüme edilmiş, harekelenmiş, şiirlerin temaları ve bahirleri tespit edilmiş, nazım şekilleri belirlenmiş ve çalışmanın amacına ulaşmak için uygun örnekler tesbit edilerek edebiyat eleştirmenlerince ortaya konulan ölçütler kapsamında yorumlanmıştır. Temalarla ilgili olarak da, temanın işlendiği şiirin tamamı değil sadece konuyla ilgili beyitleri zikredilmiştir.

Şiirlerin tercümesinde mümkün olduğunca ana metne sadık kalınmaya çalışılarak yalın yani kelimesi kelimesine (literal) tercüme yapılmış, ihtiyaç duyulan yerlerde az da olsa mana odaklı tercüme yöntemi tercih edilmiştir. Şiirlerin şerhinde ise, anlamı şerhe ihtiyaç duymayacak derecede açık olanlar temasının kıstaslarına uyup uymaması bakımından ele alınırken, anlamı biraz kapalı ve izaha muhtaç şiirler şerh edilmiştir. Şiirlerde şairin klasik şiire getirdiği bir yenilik varsa bu husus ayrıca dile getirilmiştir. Dîvânda şiirler numaralı olmadığından dipnot olarak dîvânda yer aldıkları sayfa numaraları verilmiştir.

Çalışma üç ana bölüm altında ortaya konulacaktır. Birinci bölümde, el-Muhibbî'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği incelenmiştir. Muhteva tahlilinin yapılacağı ikinci bölümde şiirler methiye, ihvâniyyât, gazel, dinî içerikli şiirler, mersiye, fahr, özlem vs. gibi ana başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu kavramlar kısaca açıklanmış, gerekli görülen yerlerde tarihsel süreçleri hakkında özet bilgiler sunulmuştur. Üçüncü bölümde şairin kullandığı sanatlar ve cümle yapıları dikkate alınarak şairin kendine has dili ve üslubu tespit edilmeye çalışılmış ve ilgili ıstılahlar hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

Araştırmada olabildiğince temel kaynaklardan yararlanılmış, bununla birlikte modern dönemde kaleme alınan eserlerden de faydalanılmıştır. Çalışmada yararlanılan eserler kaynakçada verileceği için burada, araştırma boyunca en çok yararlanılan bazı eserleri zikretmekle yetinilecektir.

3. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın şiirlerinin incelendiği muhteva ile şekil ve üslup bölümlerinin temel kaynağı Yusuf Muhammed 'Inâtî tarafından tahkik edilen ve *Dîvân*'ının tamamını ve bazı risalelerini içeren "*Dîvânu Muhammed Emîn b. Faḍlillâh el-Muhibbî ve Rasâiluhû*" isimli eser olmuştur.

Dîvân'ın yazma nüshalarına ise ihtiyaç hissedildiği zamanlarda müracaat edilmiştir. Zira eldeki baskıyla el-Muhibbî'nin *Dîvân*'ı baştan sona tahkik edilmiş durumdadır. Ancak bazı kelime, hareke ve yazım hataları *Dîvân*'ın yazma nüshasına başvurmaya ihtiyaç bırakmıştır.

Bu araştırmada öncelikle el-Muhibbî'nin yaşadığı yere ve döneme ışık tutması açısından İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın, *Zübde-i Vekayiat*, Kenan Demirayak'ın *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi 922-1217/1516-1802)* isimli eserler gibi Osmanlı İmparatorluğunun tarihi, sosyal, fikri ve kültürel hayatına ışık tutan kaynakları da zikretmek gerekmektedir.

Aynı zamanda şairin kendisi yaşadığı dönemin biyografi tarihçisi olduğu için şairin yazdığı eserler bizim olduğu gibi dönemi inceleyen tüm araştırmacıların önemli başvuru kaynaklarından olmuştur. Bizim de en temel müracaat kaynaklarımızdan olan bu eserler yine şairin tahkikli eserlerinden olan *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Hulâşatu'l-Eşer*'dir. Şairin hayatı hakkındaki bilgileri edinme ve şiirlerini kontrol etme konusunda yararlanılan en önemli iki kaynak bu iki kitap olmuştur. Yine şairin hayatına ait bilgiler konusunda Muhammed Hâlîl el-Murâdî'nin (ö. 1206/1791) *Silku'd-Durer fî A'yâni'l-Ḳarni's-Sâniye 'Aşar* isimli eseri ve Leylâ Şabbâğ'ın *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fî'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel, Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Kitâbuhû Hulâşatu'l-Eşer fî A'yâni'l-Ḳarni'l-Hâdî 'Aşar* isimli doktora tezi ve aynı yazarın *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer fî A'yâni'l-Ḳarni's-Sâni 'Aşar* isimli eseri de bize kaynaklık eden eserlerden olmuştur.

Şiirlerin, ihtiva ettiği konuları bakımından değerlendirilmesinde, Arap edebiyatı ve eleştirisine dair ilk dönemde telif edilmiş olan bazı eserler, en çok müracaat edilen kaynaklar olmuştur. Bu kaynaklar; İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*'sı, Kudâme b. Ca'fer'in *Naḳdu's-Şi'r*'i, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*'i ve İbn Raşîk'in *el-'Umde*'si, İbn Tabâtabâ'nın *Iyâru's-Şi'r*'i dir. Onlardan daha sonra yaşamış olan İbnu'l-Esîr'in *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*'ini, Abdulkâhir el-Cürcânî'nin *Esrâru'l-Belâğa ve Delâilu'l-İ'câz*'ı ve es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm*'unu da bunlara ilave etmek gerekir.

Dîvân'ın şekil ve üslup açısından mercek altına alındığı son bölümde ise her biri birer belagat kitabı veya şiir antolojisi özelliği taşıyan el-Câhîz'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, İbn Hicce el-Hamevî'nin *Hızânetu'l-Edeb*'i, Celâleddin el-Ḳazvî'nin *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*'sı, et-Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel Şerhu Telhîşi Miftâhi'l-'Ulûm*'u, el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-Belâğa*

ve *Cevâhiru'l-Edeb'i*, Şafiiyyüddin el-Ḥillî'nin *Şerhu'l-Kâfiye*'si ile modern dönemdeki belagat kitaplarından, Ahmed Mustafa el-Merâgî'nin *'Ulûmu'l-Belâğa*'sı, el-Meydânî'nin *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*'si ve yine Ahmed Maṭlûb'un bir belâgat ansiklopedisi olan *Mu'cemu'l-Muştalahati'l-Belâgiyye ve Taṭavvuruhâ*'sı, Ceḥbûr 'Abdu'nnûr'un *el-Mu'cemu'l-Edebî*'si Ali Cârîm ve Mustafa Emin'in *el-Belâgâtu'l-Vâdihâ*'sı, Ahmed Kâsım ve Muḥyiddîn Dîb'in *'Ulûmu'l-Belâğa*'sı, Abdulaziz 'Atîk'in *'İlmu'l-'Aruḍ ve'l-Kâfiye*'si yararlanılan temel başvuru kaynakları olmuştur.

Şiirlerin doğru tercüme edilmesinde ve bilinmeyen kelimeler, yer adları ve şahıs adlarının açıklamalarında müracaat edilmesi kaçınılmaz temel klasik sözlükler olan; el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn*'i, el-Cevherî'nin *eş-Şihâh*'i, İbn Dureyd'in *Cemheratu'l-Luğa*'sı, el-Ezherî'nin *Tehzibu'l-Luğa*'sı, İbn Manẓûr'un *Lisânu'l-'Arab*'ı ve el-Fîrûzâbâdî'nin *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*'i, el-Ḥamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân* ve ez-Zebîdî'nin *Tâcu'l-'Arûs'u* çalışmaya önemli katkı sağlamıştır.

Osmanlı döneminin önemli şair ve dîvânlarını konu edinmiş olan bazı çalışmalar da araştırmamıza en çok yardımcı olan kaynaklardır. Yukarıda bahsedilen çalışma sistemi ve yönteminin belirlenmesinde istifade edilen eserler Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* ile Ahmed b. Şâhin el-Kıbrîsî ve *Şiirleri*, Mücahit Küçüksarı'nın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, İbrahim Fidan'ın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb ve Şiirleri* ile Yusuf Sami Samancı'nın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri* gibi çalışmalar sayılabilir. Bu tür eserler, şiirlerin incelenmesi konusunda oldukça yol gösterici olmuştur.

el-Muḥibbî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ile şiirlerinin muhteva ve şekil yönünden incelemesine geçmeden önce, Osmanlı Dönemi Arap şiiri'ne genel olarak bakmak uygun olacaktır.

4. XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatına Genel Bir Bakış

Cahiliye dönemi, Emevîler, Abbâsîler ve Memlûk devirleri ile yeni dönemdeki Arap edebiyatına dair müstakil ve kapsamlı birçok eser ve araştırma yapılmış olmasına karşın² ne

² Bu çalışmalardan bazıları şöyledir; İgnace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj Yay., Ankara, 1993; Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, trc. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003; Ömer Ferrûh, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fî'l-Aşri'l-Ḥadîs*, Dâru'l-'İlm ve'l-

yazık ki Osmanlı dönemi Arap edebiyatının yeterince araştırılmadığı görülmektedir. Osmanlı dönemi edebiyatı, araştırmacıların diğer dönemlere göterdikleri ilgiyi bu döneme yeterince göstermemeleri ve bazı kaynaklarda geçen bu dönem edebiyatını değersiz gösteren yargılar sonucu gerekli sayıda araştırma ortaya konulamamıştır.

Tarih ve edebiyatçıların çoğunluğu Arap edebiyatının Abbâsîler döneminde büyük bir gelişme ve ilerleme kaydettiğini ve zirveye ulaştığını ancak, Arap ve İslam medeniyeti üzerinde dört yüzyıl hüküm süren Osmanlı döneminde (922/1516-1335/1916) ise Arap medeniyetini çökmüş, zayıflamış ve yıkılmış olarak tanımlamışlardır. Bu durum ise tarih ve edebiyatçılar arasında yaygın bir inanış haline dönüşmüştür.³

Yine İslâmî dönem içerisinde zikredilen Osmanlı dönemi hakkında bazı Oryantalist Arap edebiyatı yazarları bu dönemi bir gerileme dönemi olarak kabul etmişlerdir. Osmanlı döneminde önceki dönemlerin tekrarından öteye geçilemediği, şiire yenilikler getirilemediği ve şiirlerde yoğun bir şekilde söz sanatlarının kullanıldığı, Osmanlı idaresinde bölgeye Türkçe konuşulması konusunda bir baskı uygulandığı yönünde birtakım iddialar ortaya atılmıştır.⁴

Ayrıca, Arap edebiyatı ve tarih araştırmacılarının çoğu bu dönemin, hem ilim hem de Arap edebiyatı açısından donuk bir devre olduğu, Arap edebiyatının büyük bir çöküşün içerisine girdiği ve nitelikli şairlerin yetişmediği gibi savlar ileri sürmektedirler. Yine Osmanlı döneminin Arap ülkeleri için dört asır süren karanlık bir dönem olduğunu ve bu dönemde, edebiyat, düşünce ve bilimsel gelişmelerden uzak kaldığını iddia etmektedirler.⁵

Melâyîn, Beyrut, 1985; Nihad Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yay. Şarkiyat Enst. İstanbul, 1973; Muhammed Tahir Derviş, *el-Hatâbe fî Şadri'l-İslam*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1965; Şevki Dayf, *Târîhu'l- Edebi'l- Arabî I-el- 'Aşru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1960; a.mlf, *Târîhu'l- Edebi'l- Arabî II- el- 'Aşru'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, ty., 2. bs.; a.mlf, *Târîhu'l- Edebi'l- Arabî III- el- 'Aşru'l- Abbâsiyyi'l-Evvel*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1966, 16. bs.; a.mlf, *Târîhu'l- Edebi'l- Arabî III- el- 'Aşru'l- Abbâsiyyi's-Sânî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1973, 12. bs.; Muhammed Zağlûl-Sellâm, *el-Edeb fî Aşri'l- Abbâsiyyîn*, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye, 1999; Ömer Rıza Keşhâle, *el-Edebu'l- Arabiyy fî'l- Câhilîyye ve'l-İslâm*, el-Matba'atu't-Te'âvuniyye, Dimeşk, 1972.

³ Leylâ Şabbag, *Muhtârât min Kitâb Hûlâşatu'l-Eşer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî 'Aşar*, Vizâratu's-Sekâfiyye ve'l-İrşâdî'l-Kavmî, Dimeşk, t.y, s. 5.

⁴ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s. 166-167; Corci Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l- Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kahire, t.y, III, 293; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l- Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l- 'Îmârât eş-Şâm*, 2. baskı, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, t.y, s. 69.

⁵ Bu konudaki olumsuz görüşler için bkz: Şevki Dayf, *el-Edebu'l- Arabiyyu'l-Mu'âşır fî Mısr*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 7. bs., 1979, s. 11-12; a.mlf, *Târîhu'l-Edebi'l- Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l- 'Îmârât Mısr*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 2. bs., t.y, s. 41; Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l- Arabiyye*, III, 293; Ahmed Hasen ez-Zeyyât, *Târîhu'l- Edebi'l- Arabî*, Dâru'n-Nehda, Kâhire, t.y, s. 402-403; Ömer ed-Desûkî, *fî'l- Edebi'l-Hadis*, Dâru'l-Fikri'l- Arabî, Kahire, 1964, 6. bs., I, s. 11-14; Bekrî Şeyh Emîn, *Muâla'ât fî's-*

Yine onlara göre Osmanlı döneminde Arap edebiyatının diğer alanlarında olduğu gibi şiir alanında da bir gerileme ve çöküş dönemi yaşanmıştır. Dönemin şiirinde bütünüyle şekle önem verilirken edebî yönü zayıf bırakılmış, şiirin sadece veznindeki dengeye önem verilmiştir. Ayrıca geçmiş dönem şiirlerini taklitten öteye gidilememiş ve şiire anlam yönünden özgün yenilikler yapılamamıştır. Şiirlerde fasih olmayan Arapça kelimeler yoğun olarak kullanılmaya başlanmış, anlam ve ifade zayıflıkları baş göstermiş, irab kuralları ihlal edilir olmuştur.⁶ Daha sonraları ise bu görüşlerin hiçbir araştırma ve eleştiriye tabi tutulmaksızın diğer edebiyat tarihçileri tarafından nakledildiği görülmektedir.⁷

Ancak gerçekte Orta çağda medeniyetleri hakir ve ihmal edilmiş durumda olan Avrupalılar yeni bir medeniyete ulaşınca orta çağda olan bu karanlık ve kış merhalesini reddedip medeni hayat hakkında yeni bir düşünce oluşturmayı düşündüler. Bunun için orta çağdaki medeni hayat hakkında tekrar bir değerlendirmeye girdiler. Kendi medeniyetleri ve diğer medeniyetler hakkında ne olduğunu ve kendileri hakkında bu orta çağdaki ortaya konulan fikirleri değiştirmek için tekrar bu çağı inceleme gayretine girdiler. O dönem Osmanlı medeniyeti içinde yer alan Arap İslam medeniyeti de bu medeniyetlerin en önemlilerinden biriydi.⁸ Muhtemelen onlara karşı en büyük üstünlüğü kuran Osmanlı medeniyeti inceleme esnasında bu medeniyetin Osmanlı dönemini, Arap edebiyatı tarihi adı altında telif edilen ve batılı oryantalistlere ait bu ilk eserlerde bazı olumsuz iddialar ileri sürdüler.⁹ Sonra da Arap edebiyatçıları tarafından bu iddiaların araştırılmadan kabul edildiği görülmektedir.¹⁰ Bu durum bu konuda bir ilmi hata ve tarafgir bir tavır sergilendiğini

Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1986, 4. b. s. 81-84; Cebbûr 'Abdu'nnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1984, 2. bs. s. 479; Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007, s. 42.

⁶ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s. 172-173; Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, III, 293; Butrus el-Bustânî, *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Dâru Naẓîr 'Abbûd, ty., s. 213-216; ez-Zeyyât, *Târîhu'l- Edebi'l-'Arabî*, s. 402-403; Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 1. bs., Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 49-50.

⁷ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât eş-Şâm*, IV, 44-45; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, Fenomen yayınları, Erzurum, 2012, s. 11-12; Osman Zeki Soyyiğit, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Siyer yayınları, İstanbul, ty., s. 7.

⁸ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 9.

⁹ Bkz. Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 17-20; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 38.

¹⁰ Bkz. Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, III, 293; el-Bustânî, *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, s. 213-216; ez-Zeyyât, *Târîhu'l- Edebi'l-'Arabî*, s. 402-403; el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd, *el-Fuṣûl*, Muessesetu Hendâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, Kâhire, 2013, s. 115.

göstermektedir. Oryantalistlerin ise söz konusu araştırmalarını Osmanlı-Türk düşmanlığı üzerinde temellendirmeye çalıştıkları görülmektedir.¹¹

Bu sebeple dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için Cahilî, İslamî dönem içerisinde yer alan Emevî ve Abbasî dönemleri ve modern dönem şairleri için yapıldığı gibi Osmanlı dönemi şairlerinin ve şiirlerinin de incelenmesi gerekir. Şiirlerdeki dil, muhteva ve şekilsel özellikleri en az diğer dönemlerdeki kadar tahlil edilmeden çok uzun olan bir dönemi genel yargılarla betimlemek ilmî olmaktan uzaktır. Ancak dönemin şairlerinin pek çoğunun dîvânlarının henüz el yazması halinde olması şiirler hakkında değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır.¹² Osmanlı dönemi Arap edebiyatı konusunda olumsuz bir düşünce içerisinde olan araştırmacıların bu tutumları, bu döneme dair eserlerin yeterince gün yüzüne çıkarılamamasından dolayı dönemi çok iyi anlayamamalarından kaynaklanmaktadır.

Gerçekte ise XVII. asırda Osmanlı İmparatorluğundaki bazı olumsuz durumlara rağmen, ilim ve kültür hayatı gelişmeye devam etmiş ve bu dönemdeki ilim adamları tarafından kıymetli çalışmalar ortaya konmuştur. Bununla birlikte bu dönemde Arap dünyasında gerek yazma gerekse basılı yüzlerce nitelikli dîvân ve edebî eserin bulunduğu da aşîkârdır. Bu dîvân ve edebî eserlerden bazıları üzerinde son dönemlerde yapılan bazı çalışmalar bu durumun iddia edildiği gibi olmadığını kanıtlar niteliktedir.¹³ Yine o döneme ait teracim kitaplarında böyle bir durumdan söz edilmediği görülmekte ve Arap edebiyatının bu dönemde en az diğer dönemler kadar canlı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴

¹¹ Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 38; Hüseyin Yazıcı, “XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2001, cilt: 1, sayı: 2, s. 56.

¹² Orhan İyışenyürek, *Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri*, Basılmamış Doktora Tezi, NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s. 9.

¹³ Bkz. Mehmet Mesut Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000; Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007; a.mlf, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2013; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi* (Mısır ve Bilâdu's-Şam Bölgesi) (922- 1217/1516-1802), Fenomen Yayınları, Kayseri, 2015; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016; Mücahit Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2017.

¹⁴ Muhammed Emîn b. Fağlillah el-Hamevî ed-Dımaşkî el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer fî 'Ayâni'l-Karni'l-Hâdiye 'Aşar, Dâru's-Şâdir*, Beyrut, t.y.; I- IV; el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tîlâi'l-Hâne*, thk. Ahmed 'Inaye, Beyrut 2005, I-VI; Muhammed Halil el-Murâdî, *Silku'd-Durer fî A'yani'l-Karni's-Şâniye 'Aşer, Dâru Şadir*, Beyrut, 2012, I-IV.

Tarih, Dil ve Edebiyat müellifleri eserlerinde, bu dönemdeki şiir ve nesirden çok büyük ve açık örnekler sunmuşlardır. Bu eserleri Osmanlı medeniyetinde siyasi, sosyal, tarihi, edebi v.b. alanda bilgileri toplayan eserler de desteklemektedir. Bu kitaplarda birçok nesir ya da şiir örnekleri bulunmaktadır. Bu kitaplar Osmanlıdaki değişik belgelerden edebiyatçıların çeşitli şiir muhtevalarıyla yazılmış şiirleriyle doludur. Bu eserlerde geleneksel şiir muhtevası ile yazılan şiirler olduğu gibi bazısı Memlûkler döneminden beri var olan yeni muhteva konularında yazılan şiirler de mevcuttur.¹⁵ Nitekim el-Hafâcî'nin *Şifâu'l-Ğalil* ve *Rayhânetu'l-Elibbâ* isimli eserleri, şair el-Muhibbî'nin yazdığı *Hulâşatu'l-Eşer* ve *Nefhatu'r-Reyhâne* adlı eserleri ve el-Murâdî'nin *Silku'd-Durer* isimli eseri dönemin şair ve edebiyatçıların hayatlarını konu edinmişlerdir. Bu eserlerin hacmi ve ele aldıkları edebi şahsiyetlerin sayısı incelendiğinde bu dönemde edebi hayatın en az diğer dönemler kadar canlı olduğu anlaşılmaktadır.

Yine bu eserlerden anlaşılmaktadır ki Memlûkler döneminde olduğu gibi Osmanlı'da da tevarüs yoluyla edebiyatta ihtisaslaşma devam etmektedir. Nitekim edebiyatçı ailelerin varlığı bunu kanıtlar niteliktedir. Örneğin, el-Hamza ailesi¹⁶, 'İmâd ailesi¹⁷, el-Ğazzî ailesi¹⁸, Nablusî ailesi¹⁹, Ferfûr ailesi²⁰, Kârî ailesi²¹ ve yine şairin de mensup olduğu el-Muhibbî ailesi²² gibi aileler bu dönemde edebiyatçı aileler olmalarıyla bilinmekteydiler. el-Muhibbî de *Hulâşatu'l-Eşer* ve *Nefhatu'r-Reyhâne* isimli kitaplarında bu aileler hakkında ayrı bir başlık açmış ve bu ailelerin ileri gelen edebiyatçılarına değinmiştir.²³

¹⁵ Leylâ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel, Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Kitâbuhû Hulâşatu'l-Eşer fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşar, eş-Şirketü'l-Müttehidetu lit-Tevzî', Dimeşk, Suriye, 1. Baskı, 1406/1986, s. 265-266; 'Iyd Fethi Abdullatif, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Asri'l-'Uşmânî", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 32, Erzurum, 2009, s. 84.*

¹⁶ Bkz. Muhammed Emîn b. Fağlillah el-Hamevî ed-Dımaşkî, *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tılâi'l-Hâne*, byy., ty. I, 156.

¹⁷ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 178.

¹⁸ 'Iyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Asri'l-'Uşmânî", s. 102-117.

¹⁹ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 188.

²⁰ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 194.

²¹ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 196.

²² Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 198 v.d.

²³ 'Iyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Asri'l-'Uşmânî", s. 83-118.

Diğer yandan Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı hakkında daha geniş kapsamlı araştırma yapan edebiyat tarihçilerinin ise biraz daha tarafsız ve gerçekçi yaklaşıtları görülmektedir.²⁴ Bununla birlikte, Osmanlı dönemi Arap şiiri hakkında şimdiye kadar yapılan ve özellikle Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar bu dönem hakkında genel yargılara varmaya yetebilecek seviyeye ulaşmıştır.²⁵

Yine bazı Arap araştırmacılar dönemin şiirini gelişim bakımından tamamen donuk ve durağan kabul etmenin doğru bir yargı olmadığı düşüncesindedirler. Çünkü her ne kadar el-Mutenebbî (ö. 354/965) ve Ebû Temmâm (ö. 231/846) gibi mahir şairler çıkmasa da sayı itibariyle önceki dönemlere nispetle daha fazla şair yetişmiştir. Konuları itibariyle de klasik konuların yanında dinî ve tasavvufî şiirlerin sayısı artmış; şiirde yeni formlar ve yeni sanatlar ortaya konulmuştur.²⁶

Osmanlı dönemi şiirlerinde muhtevâ olarak da oldukça farklı konular işlenmiştir. Neredeyse her şairde rastlanan medih türünde önceki dönemlerden farklı olarak yöneticilerden ziyade Hz. Peygamber’in (s.a.s.), şairin yaşadığı dönemdeki hocaların ve önemli şahsiyetlerin methedildiği görülmektedir. Mersiyeler de oldukça yaygın olmakla birlikte bu dönemde sultanlara ve yöneticilere yazılan mersiyelere pek rastlanılmaz. Mersiyelerin daha çok hocalara, dostlara ve akrabalara yazıldığı görülmektedir. Gazel türü ise geçmiş dönemlerdeki yerini bu dönemde de korumuştur. Yine hamriyyât şiirlerinde de geçmiş dönemlerin izlerine rastlanmakta olup, bu şiirlerde meclis, doğa ve eğlence tasvirlerinin

²⁴ Örneğin bkz. Muhammed Seyyid Kîlânî, *el-Edebu’l-Mısrî fî Zıllî’l-Hukmî’l-’Uşmânî*, Dâru’l-Fercânî li’n-Neşr’i ve’t-Tevzî’, Kahire, 1965, s. 57-69; Bekrî Şeyh Emîn, *Muâlaât fî’s-Şi’ri’l-Memlûkî ve’l-Uşmânî*, s. 81-84; Ömer Musa Paşa, *Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî el-’Aşru’l-’Uşmânî*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk ve Dâru’l-Fikrî’l-Mu’âşır, Beyrut, 1. bas. , 1409/1989, s. 44-48; Nebîl Hâlid Ebû ‘Alî, *el-Edebu’l-’Arabî Beyne Aşrayni’l- Memlûkî ve’l-Uşmânî*, Dâru’l-Mikdâd li’t-Tıbbâ’atı, Gazze, 2007, s. 35-36; 42-46.

²⁵ Örneğin; M. Mesut Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000; a.mlf., *İbnu’n Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008; Muhammet Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007; Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelânî ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2017; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu’n-Nâkib ve Şiiri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016; Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017; Ahmet Yıldız, *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*, Palet Yayınları, Konya, 2017; Selçuk Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yusuf el-Esîr ve Şiiri*, Palet Yayınları, Konya, 2019; Orhan İyişenyürek, *Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri*, Basılmamış Doktora Tezi, NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019 v.b.

²⁶ Ömer Ferrûh, *Me’âlimu’l-Edebi’l-’Arabî fî’l-Aşri’l-Hadîş*, Dâru’l-’İlm ve’l-Melâyîn, Beyrut, 1985, I, 6.

yoğunluğu devam etmiştir. İhvâniyyât ve zühhd konulu şiirler de bu dönemde şairler arasında oldukça yaygınlaşmış ve önemini korumaya devam etmiştir.²⁷

Edebiyat büyük ölçüde deneyssel birikime dayalı pozitif ilimlerden farklı olarak genellikle insanın hislerine dayanmaktadır. İnsanın duygularından etkilenmesi ve hissetmesi yaratılıştan gelen bir olgu olup her zaman ve mekân için geçerli bir durumdur. İnsan için sadece bu duyguların ifade ediliş biçimleri zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebilir. Nitekim Arap dünyası da Osmanlı döneminde daha önce hiç olmadığı kadar dingin bir hayat sürdürdüklerinden bu durumun şiirlerine de yansıdığı ve Arap toplumunda geçmiş dönemler kadar coşkulu şiirlerin kaleme alınmaya ihtiyaç duyulmadığı görülmektedir.

Osmanlı dönemi Arap şiiri ve şairlerinin daha önceki dönemlerden farklı olan özelliklerinden biri de toplumda maddi durumu iyi olan ve makâm olarak üst seviyede bulunan kimselerin, asıl işlerinin yanında şiirle de ilgilenmeleri idi.²⁸ el-Muhibbî de bu özellikte olan bir şairdi. Zira el-Muhibbî, maddi kazanç elde etmek maksadıyla şiir yazmamış ve şiirle çok ileri düzeyde ilgilenmemiştir. Tarihçiliği ve Arap diltiliği yanında edebiyat ve şiire merakı neticesinde önemli sayılabilecek sayıda ve çeşitte şiirler kaleme almıştır.

Bu dönemde gerek çeşitli devlet kademelerinde görev alan gerekse sadece eğitim-öğretimle meşgul olan ilmiye sınıfı, devlet içerisinde vergilerden muafiyet gibi çeşitli imtiyazlara sahip olduğu gibi toplum nezdinde de saygın bir konuma sahiptiler. Örneğin Osmanlı döneminde ilmiye sınıfına dâhil olan görevlilere verilen en ağır ceza görevden azil yada sürgüne gönderilmek olmuştur.²⁹ el-Muhibbî'nin hocası el-'İzzetî de görevden azledilmiş olup el-Muhibbî'nin hocasına teselli mahiyetinde bir şiiri bulunmaktadır.³⁰

²⁷ Bkz. Na'îm el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhihi*, Mudîriyyetu'l-Kutub ve Maṭbû'atu'l-Câmi'iyye, Dimaşk, 1409/1989, II, s. 128, 134, 147; Küçüksarı, *İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, s. 22.

²⁸ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhihi*, II, 110; Küçüksarı, *İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, s. 9.

²⁹ Ahmed Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2017, s. 113.

³⁰ Muhammed Emîn b. Faḍlillah el-Ḥamevî ed-Dimaşkî el-Muhibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer fî 'Ayâni'l-Ḳarni'l-Ḥâdiye 'Aşar, Dâru's-Şâdir*, Beyrut, t.y., IV, 136-138; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyḥâne ve Raşḥatu Tılâi'l-Ḥâne*, thk. Ahmed 'Înâye, Dâru mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1426/2005, s. 221; a.mlf., *Dîvânu Muhmmmed Emin b. Faḍlullah el-Muhibbî ve Rasâiluhû*, thk. ve telif Yusuf Muhammed 'Înâtî, , Dâru 'Âlemu's-Sekâfeti, Ürdün, 2017, s. 173-177.

Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından âlimlere vergiden muafiyet, malvarlıklarının müsadere edilememesi gibi bazı ayrıcalıklar da tanınmıştı. Bu ayrıcalıklar halk nazarında âlimlerin konumunu güçlendirmiştir.³¹

Biyografi tarihçileri de, eserlerinde en büyük payı âlimlere ayırmakla bu bakış açısını göstermişler, âlimlere yöneticiler hatta bizzat askerlerden daha üst bir gözle bakmışlardır. Devletin resmi mezhebi Hanefilik olmakla birlikte Osmanlı Devleti de genel olarak Ehl-i sünnetten olan bu bilginlere, mezhepleri ne olursa olsun, ister Arap isterse Türklerden olsun hep aynı düzeyde saygı göstermiştir. Devlet büyük âlimlerin siyasete müdahalelerini, ilişkiler gerginleştğinde, devletle halk arasında arabuluculuk yapmalarını kabul etmiş, gönüllerini hoş tutmaya uğraşmıştır.³² Zaman zaman halkın şikâyet ve dileklerinin âlimler aracılığı ile idarecilere güçlü biçimde yansıtıldığı bir gerçektir.³³ Bu durum âlimler ve edebiyatçılar sınıfının Osmanlı'da önemli bir sosyal mevkiye sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Bu dönemde Arap ülkelerinde öğreticilik yapan âlimlerin birbiriyle irtibatları bulunuyordu. Yine bu dönem ilmi yolculuklar yönünden oldukça canlı bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönem, hızlı bir bilimsel hareketlilik faaliyeti ile belirginleşmiştir. Bu faaliyetleri âlimler ve edebiyatçılar, Arap ve İslam dünyasının çeşitli şehirleri arasında gidip gelerek yürütüyorlardı. Gittikleri yerlerde kısa veya uzun süre kalabiliyorlardı. Âlimler büyük Osmanlı coğrafyasında özellikle Kahire, Dımeşk, Mekke, Medine, Halep, Kudüs, Ba'lebek, Tunus, Cezayir, Marakeş, Bağdat, Basra, İstanbul, Bursa gibi ilmi merkezlere yolculuklar gerçekleştiriyorlardı.³⁴ Sanki ilim amaçlı yolculuk, eskiden olduğu gibi yeniden faaliyet ve canlılık kazanmıştı.³⁵ Bu durumu el-Muhibbî'nin hayatında da görmek mümkündür. Nitekim şair ilim için yolculuklar yaparak Dımeşk, Lübnan, Bursa, Edirne, İstanbul, Mekke, Medine, Mısır gibi birçok ilim merkezlerini dolaşmış ve buralarda uzun süreler kalmıştır.

el-Muhibbî'nin yaşadığı devirde hüküm süren padişahların hepsi de Avrupa devletlerinin saldırıları ile meşguldü. Bunun bir neticesi olarak merkezi yönetimi güçlü bir

³¹ Abdulaziz Muhammed eş-Şinnâvî, *ed-Devletu'l-'Uşmâniyyetu Devletun İslâmiyyetun Mufterâ 'Aeyhâ, Maṭba'atu Câmî'ati'l-Kâhira*, Kahire, 1980, I, 452; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 37.

³² Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 37.

³³ André Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* çev. Ali Berktaş, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995; s. 48; Ergin, *e1 Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, s. 17.

³⁴ Şabbâg, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 237.

³⁵ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 43.

şekilde kullanmayan Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan uzak yerlerde mahkeme, sağlık, eğitim-öğretim işlerini bölgesel müesseseler ve insanlara bırakmıştı. Böylece her bölge kendine has olan mahalli kültürünü korumuş ve bu konuda merkezden bir müdahaleye maruz kalmamıştır.³⁶ Yönetimi altındaki Arap ülkelerinde de Osmanlı Devleti, bu ülkelerdeki bilimsel ve öğretim geleneklerine ve okullarına müdahil olmamıştır. Osmanlılar, okullara ve vakıflara el sürmemişlerdir. Bu çağın bilgi kaynaklarında, Osmanlı yönetiminin, bu okullardaki hocaların çoğunun devletin resmi mezhebine muhalif dini mezheplerden olmasına rağmen bu okulları muhtaç bıraktığı, görevlerini yapmalarını engellediğine dair hiçbir bilgi yoktur.³⁷

Aslında devlet sadece mevcut okul ve mescitleri korumakla ve eğitim faaliyetlerini sürdürmelerine gayret göstermekle yetinmemiş, bilakis yeni okul ve mescitler inşa etmiş, harap olanları onarmıştır. Bunu gösteren belgeler vardır. Örneğin Dimeşk'te valiler tarafından es-Selimiyye ve es-Suleymâniyye okulları, el-Murâdiyye, ed-Dervîşiyye, es-Siyâğûciyye ve es-Sinâniyye gibi birçok mescit yaptırılmıştır. Ayrıca Timurlenk saldırısında yağma edilen el-Kılîciyye medresesi de onarılmıştır.³⁸

Yine bu dönemde ilim halkalarına, medreseler ve zaviyelere, icazet alma gibi ilmi faaliyetlere oldukça değer veriliyordu. İlim ile sadece zenginler ilgilenmiyordu. Fakir kesimden de ilme yönelim oldukça kuvvetliydi. Yine ticaret erbabı insanlar da ticari işleri yanında ilmi meşgalelere de devam ediyorlar, ilim ve ticareti birlikte yürütüyorlardı.³⁹

Halk arasında kitap edinme isteği yaygın olup kendi kütüphanelerini oluşturanlar vardı. Örneğin el-Muhibbî, Muhammed Tâlevî'den (ö. 1014/1606) bahsederken onun kendi kütüphanesini oluşturduğunu ve bunun üzerine şöyle bir şiir irat ettiğini nakletmektedir; [Tavîl]⁴⁰

1 أَقْلِبُهَا حِفْظًا لَهَا وَصِيَانَةً فَيَا لَيْتَ شِعْرِي مَنْ يُقْلِبُهَا بَعْدِي

1. Koruma ve gözetmek için onları (kitaplarımın sayfalarını) çeviriyorum. Ah keşke bilsem benden sonra kim (kitaplarımı) çevirecek.

³⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 25-26.

³⁷ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 43.

³⁸ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 44.

³⁹ Şabbâg, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 192.

⁴⁰ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 155.

Yine el-Muhibbî Şeyh Zekerîya el-Enşârî'nin torunu Şerefuddîn'den (ö. 1092/1681) bahsederken şöyle demektedir; “Dedesinin kitaplarını toplamak suretiyle birçok kitap edindi. Yeni eserler yazmak ve satın almak yoluyla bu kitaplara yenilerini ekledi. Hangi kitabı bulsa hemen satın alırdı. Özellikle müelliflerin el yazmalarını toplamakta çok hırslıydı. Bazı kitapların 18 ayrı yazması mevcuttu. Onun ölümünden sonra ise bu kitaplar çeşitli yerlere dağılmıştır.”⁴¹

Bu dönemde âlimler sadece şiir, edebiyat, dil ilimleri ve dini ilimlere değil çok çeşitli ilimlere de yöneliyorlardı. Bir âlim sadece tek ilim ile yetinmeyip astronomi, tıp, matematik gibi birçok ilim dalında da ihtisaslaşıyordu. Örneğin Şeyh Ebi'l-Cemmâl el-Mısrî, matematik, miras, cebir gibi değişik ilimlerde ihtisaslaşmış ve bu alanlarda birçok eser telif etmiştir.⁴² Yine Abdülkadir el-Feyyûmî fıkıh, hadis, tasavvuf, matematik, astronomi, musikî gibi değişik ilim dallarında âlimdi.⁴³ Bu durumu el-Muhibbî ve babasında da görülmektedir. Nitekim babası edebiyat ve tıp alanında, şair ise edebiyat, dil ve tarih ilminde ihtisaslaşmıştı.

Osmanlı idaresinin Türk dili konusunda bölgeye baskıcı bir politika izlediği iddiası ise tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.⁴⁴ Gerçekte ise Osmanlı devletinin temel eğitim kurumları olan medreselerde Arapça, temel ders kabul edilmiş ve sarf, nahiv, belagat gibi Arap diline dair dersler okutulmuştur.⁴⁵ Yine Osmanlı padişahları din dili olan Arapça'ya son derece saygı ve ilgi göstermişlerdir. Osmanlı devletinin ileri gelen sultanlarından olan Yavuz Sultan Selim, Sultan I. Ahmed ve Sultan I. Abdülhamit'in Arapçayı çok iyi bildikleri ve Arapça şiirler nazmettikleri bilinmektedir.⁴⁶ İlim adamları ise ilim dili olarak Arapçayı kabul etmişler ve onu bilmemeyi eksiklik kabul etmişlerdir. Hatta el-Birgivî (ö. 981/1573) ve Ebu's-Suûd

⁴¹ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 224; Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 251-252.

⁴² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 88-89; Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 254.

⁴³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 256; Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 254.

⁴⁴ Ömer Musa Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Uşmânî*, s. 38-44; Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 13.

⁴⁵ Bkz. Ziya Kazıcı, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İfav Yay., İstanbul, 1995, s. 79-81.

⁴⁶ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 284-285; Nebîl Hâlid, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî*, s. 35-36; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 46-47; Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002, s. 107.

Efendi (ö. 982/1574) gibi meşhur Osmanlı Türk âlimleri eserlerini Arapça kaleme almışlardır.⁴⁷

Osmanlı döneminde devlet içerisinde ve ilim ve edebiyat dünyasında öncelikle Arapça olmak üzere bunun yanında Farsça ve Türkçe dillerinin öğrenildiği çok dilli bir kültür oluşmuş durumdaydı.⁴⁸ Devletin resmi dili Türkçe olmasına rağmen Arapça ve diğer dillerin konuşulduğu bölgelerde Türkçe konusunda herhangi bir zorlama yapılmamıştır. Arapça ise “din dili” olarak görülmüş ve ona bir kutsallık atfedilmiştir. Yerel mahkemelerde evraklar çoğunlukla Arap diliyle düzenlenir ve kimi zaman padişah fermanları Arapça olarak kaleme alınırdı.⁴⁹ Bu durum Arapça yada başka diller konusunda devlet tarafından halk veya ulema kesiminin bir baskıya maruz kalmadığını ortaya koymaktadır.

XX. asırda Napolyon işgal için Mısır’a ulaştığında halkın anadilleri olan Arapçayı konuştuklarını ve Türkçe’nin onlar için Fransızca gibi yabancı dil olduğuna şahit olduğunu itiraf etmiştir.⁵⁰ Bu topraklarda konuşulan Arap diline Türk dilinin etkisinin halk arasında konuşulan birkaç kelimedenden öteye gitmediği söylenebilir.

Yine iddia edilenin aksine XVII. asırda edebiyata olan ilgiyi özellikle edebiyat meclislerinde görmek mümkündür. Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemdeki edebiyat meclislerinin edebiyat çevrelerinde adeta bir okul mertebesinde olduğu anlaşılmaktadır. Birinin başkanlığında oluşturulan bu meclislerde hünerlerini göstermek için şairlerin büyük gayret içerisinde oldukları görülmektedir. Şiirlerinde bu meclislerden söz eden el-Muhibbî’nin⁵¹ de bu meclislerde bulunduğu ve bu mekanlarda irticali şiirler söylediği görülmektedir.

Nitekim, el-Muhibbî, içlerinde es-Seyyid eş-Şerif Abdülkerim b. Hamza (ö. 1108/1697) ve Ali b. İbrahim el-‘İmadî’nin (ö. 1135/1723) de bulunduğu bir ilim meclisine davet edildi. Bu meclisi aydınlatan şamdanın aniden yere düşmesi üzerine şair o anda bir şiir oluşturarak bu topluluğa okudu. Şiirde el-Muhibbî sanki başta es-Seyyid eş-Şerif Abdülkerim b. Hamza

⁴⁷ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, III, 356; Nebîl Hâlid, *el-Edebu’l-‘Arabî beyne Aşrayni’l-Memlûkî ve’l-Uşmânî*, s. 35-36; Yazıcı, “XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi”, s. 56.

⁴⁸ Ömer Musa Paşa, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Aşru’l-‘Uşmânî*, s. 39;

⁴⁹ Şabbâğ, *Min A’lâmi’l-Fikri’l-‘Arabî fi’l-‘Asri’l-‘Uşmâniyyi’l-Evvel*, s. 13.

⁵⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 45.

⁵¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, III, 259.

ve Ali b. İbrahim el-‘İmadî olmak üzere orada bulunan âlimleri güneşe, düşen şamdanı ise güneş doğunca kaybolup sönen yıldızlara benzetmektedir. [Müteḳârib]⁵²

1 وَلَيْسَ سُفُوطُ الثُّرَيَّا إِلَى نَدِيٍّ الْمَوَالِي مِنْ الْمُنْكَرَاتِ
2 فَإِنَّ الشُّمُوسَ إِذَا أَسْفَرَتْ فَلَا حَظَّ لِلْأَنْجُمِ النَّيِّرَاتِ

1. Efendilerin (âlimlerin) meclisine şamdanın düşüşü inkâr edilecek (şaşılacak) bir durum değildir.

2. Muhakkak güneşler doğduğunda parlayan yıldızlar için nasip yoktur (kaybolurlar).

Yani siz büyük güneşler gelince sizin yanınızda ışığı zayıf kalan şamdan yere düştü ve bu durum şaşılacak bir şey değildir demek istemiştir.

Şairin nezdindeki bu olay bir yandan Osmanlı döneminde de Cahiliye dönemini hatırlatır tarzda bedihi şiirler ortaya koyabilecek yetenekte şairlerin olduğunu gösterirken diğer taraftan da bu dönemde edebiyat meclislerinin büyük bir önemle devam ettirildiğinin canlı bir kanıtı olmaktadır.

el-Muḥibbî'nin kitabı *Hulâşatu'l-Eser*'inin sunduğu en önemli bilgi, Osmanlı döneminde Arap dünyasının edebi açıdan durgun olduğu, taklitten öteye gidilmediği, çok zayıf olduğu iddialarını çürüten en önemli kaynaklardan birisi olmasıdır. Öyle ki bu eser o dönemdeki edebi hayatın canlılığını ve âlimlere verilen değeri gözler önüne sermektedir. Bu dönemde edebiyatçı ve âlim kişilere halk ve devlet tarafından büyük değer verilir ve diğer devlet adamlarına verilmeyen bazı imtiyazlar sadece âlimlere tanınırdı.⁵³ Yine bu dönemde var olan büyük edebi ve dil akımları da mevcuttu. Edebiyat ve dini alanda derin âlimler vardı. Bunlar alanlarında birçok değerli telifler ortaya koymaktaydı. Özellikle bu dönemde klasik dönem eserlerine şerh ve talik yazma oldukça yaygındı.⁵⁴

Osmanlı döneminde İslam medeniyeti diğer medeniyetlerden geriye düşmemiştir. Öyle ki İslam dünyasının edebi ve ilmi kökü çok güçlü idi ve çok verimli bir medeniyet olma özelliğini koruyordu. Avrupalılar, Avrupa medeniyetini geliştirmek üzere seyyahlar ve Arap

⁵² el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 85; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 216; el-Murâdî, Muhammed Ḥalîl b. Ali b. Muhammed, *Silku'd-Durer fi A'yâni'l-Ḳarni's-Sâniye Aşer*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1408/1988, IV, 89.

⁵³ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uṣmâniyyi'l-Evvel*, s. 233.

⁵⁴ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uṣmâniyyi'l-Evvel*, s. 236-237.

ülkelerinde yaşayan azınlıklar aracılığı ile İslam medeniyetinden faydalanıyorlar ve bilgi alıyorlardı. Bu durum miladi XVII. yüzyılda da bu şekilde devam etmiştir.⁵⁵

Yine el-Muhibbî'nin *Hulâşatu'l-Eşer*'i hakkında bir değerlendirmede bulunan Arap araştırmacı Leyla eş-Şabbâğ şöyle demektedir; “Arap bir okuyucu eleştirel düşünerek ve dikkatli bir şekilde Arap terâcim eserlerini, özellikle de Hicrî X. ve XI. yüzyıldaki terâcim eserlerini incelediğinde görülür ki, Osmanlı döneminde Arap İslam dünyasında edebi ve ilmi yönden bir durağanlık söz konusu olmamıştır. Birçok yönden medeniyet faaliyetleri devam etmekteydi. Özellikle de ilmi ve edebi yönden oldukça canlı bir faaliyet devam etmekteydi. Adil ve insafî olmak gerekirse en azından şunu söylemek gerekir ki, ilmi ve edebi yönden ortaya konulan faaliyetler açısından o zamana kadarki en düşük seviyede değildi. Yine insafî olmak gerekirse en azından Memlûkler devri kadar canlı idi. Yenilik olmamakla birlikte canlılığı devam etmekteydi. Tarihçiler Arap beldelerine uzanıp, araştırmaya dayanan ve titiz bir ansiklopedik çalışma ortaya koyduklarında, çağdaş araştırmacılar bu teracim eserleri hakkında dehşete düşmüşlerdir. Teracim alanında telif eserlerin çokluğu ve çeşitliliği, büyüklükleri, hatta ilmi ve tarihi açıdan kıymetli eserler olmaları onları dehşete düşürmüştür.⁵⁶ Örneğin bu dönemde en-Nâimî⁵⁷ İbn Tolun⁵⁸ İbn Hanelî⁵⁹ Necmu'l-Gazzî⁶⁰ el-Bûrûnî⁶¹ el-Muhibbî, İbn Ebi's-Surûr el-Bekrî es-Şadîğî⁶² İbn Ebi'r-Ricâl⁶³ eş-Şillî⁶⁴

⁵⁵ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 7-8.

⁵⁶ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 13.

⁵⁷ Abdulkadir Muhammed Naimî (845/1442-927/152) tarihçidir. En önemli eseri *ed-Dâris fî Tarihi'l-Medâristir*.

⁵⁸ Tarihçiliğiyle meşhur olan âlim ve şair Ebû'l-Fağl Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dimeşkî 880/1475-953/1546 arasında yaşamıştır. Bkz. Kavas, “İbn Tolun, Şemseddin”, *DİA*, 1999, XX, s. 415-416.

⁵⁹ Radiyu'd-dîn Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim (908/1502-971/1563) Halepli alim ve tarihçi. Birçok eseri var. En önemlisi *Durru'l-Habeb fî Tarihi A'yânî'l-Halebdir*.

⁶⁰ Muhammed b. Muhammed b. Bedru'd-Dîn el-Gazzî en-Necm (977/1570-1061/1651) Dimeşk'te doğdu. Tarihçi, edebiyatçı, fakihdir. Birçok eseri var. En önemli eseri *Lutfu's-Samar ve Kâtfu's-Semer min Terâcimi A'yânî'l-Tabakati'l-Ülâ min Kârni'l-Hâdî 'Aşardır*.

⁶¹ Hasan b. Muhammed el-Bûrûnî (963/1552-1024/1615) şair, tarihçi, fakih ve edebiyatçıdır. En önemli eseri *Terâcimu'l-A'yânî min Ebnâiz-Zamândır*.

⁶² Muhammed bin Ebi's-Surûr el-Bekrî es-Şadîğî (998/1589-?) tarihçi ve fakihdir. Tarih alanında birçok eseri vardır. En önemli tarih eseri *'Uyûnu'l-Ahbar ve Nüzhetu'l-Ebşâr ile el-Menhu'r-Rahmâniyyetu fî'd-Devletu'l-Osmaniyyetudur*.

⁶³ Ahmed b. Salîh b. Ebi'r-Ricâl el-Yemenî (1029/1620-1092/1681) tarihçi, edebiyatçıdır. Önemli eseri *Matla'ı'l-Budûr ve Mecma'u'l-Buhûrdur*.

⁶⁴ Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahmed el-Huseynî eş-Şillî el-Hadramî (1030/1621-1093/1682) birçok tarih eseri mevcuttur. En önemlisi *es-Sinâ'l-Bâhir Butekmîli'n-Nûri's-Sâfir fî Ahbârî'l-Kârni'l-'Âşirdir*.

Abdulkadir el-İdris⁶⁵ İbnu'l-Kâdi⁶⁶ İbn Kinân⁶⁷ el-Murâdî⁶⁸ ve burada zikredilemeyen daha birçok âlim mevcuttur. Bu dönemdeki teracim kitapları ortaya koymaktadır ki bu dönemde edebi açıdan hiç de iddia edilen gibi bir durum söz konusu değildir. Tarih alanındaki bu eserler edebi hareketlilik açısından o dönemin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta bu gün bazı çağdaş edebiyatçılar Osmanlılar dönemini “edebi uyanış” olarak isimlendirmektedirler.”⁶⁹

Gerek şimdiye kadar yapılan tarafsız çalışmalar, gerek Osmanlı döneminde kaleme alınan bazı eserler⁷⁰ ve gerekse ülkemizde son yıllarda yapılan bazı akademik çalışmalar⁷¹ dikkatle incelendiğinde, bu dönem edebiyatının bazı çalışmalarda iddia edildiği gibi kötü durumda olduğunu⁷² kabul etmenin hiç de âdil bir yaklaşım olmadığı anlaşılabacaktır.

Sözün özü, ister İslam isterse Hristiyan kaynaklı olsun bu bulguların hepsi, Osmanlı dönemi Arap edebiyatının çöküş ve gerileme hatta donukluk ile nitelenmesini reddeden çok zengin bir Arap fikrî hayatının varlığını gösteren açık delillerdir.

⁶⁵ Yemenli tarihçi (978/1570-1037/1628) en önemli eseri *en-Nûru's-Sâfir 'an Ahbâri'l-Âşir*dir.

⁶⁶ Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî ez-Zinâtî İbnu'l-Kâdi (960/1553-1025/1616) tarihçi ve matematikçidir. En önemli eseri *Durretu'l-Hicâl fî Esmâi'r-Ricâl* ve *Ganiyyetu'r-Râid fî Tabakâti Ehli'l-Hisâbi ve'l-Ferâid*dir.

⁶⁷ Muhammed b. İsa b. Mahmud b. Kinân (1074/1574-1153/1663) Dimeşkli mutasavvıf ve tarihçidir. En önemli eserleri *el-Murûcu's-Sündüsiyye fî Tarihi's-Salihiyye*, *el-Mevâkibu'l-İslamiyye fî'l-Memâliki ve'l-Mehâsini's-Sâmiyye* ve *el-Havâdisu'l-Yevmiyye min Târîhi İhdâ 'Aşara ve Elf*indir.

⁶⁸ Muhammed b. Halil b. Ali (1173/1760-1206/1791) şam müftüsü ve ileri gelenlerindendir. En önemli eseri *Silki'd-Durer fî A'yâni'l-Karni's-Sânî 'Aşardır*.

⁶⁹ Leylâ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 13-16.

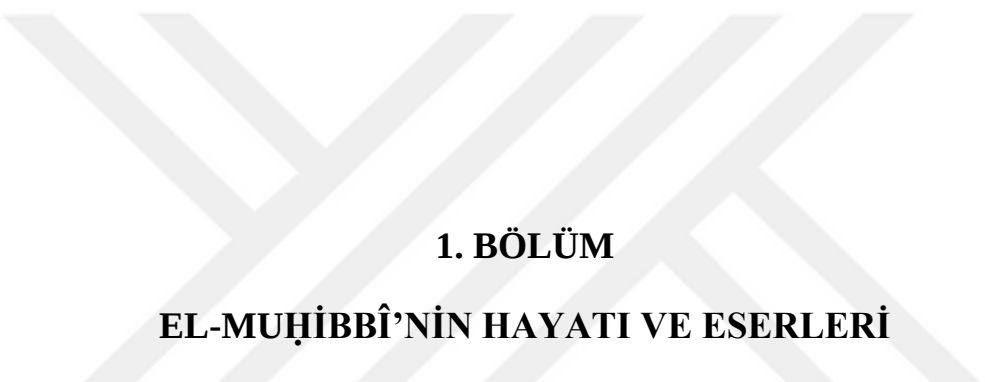
⁷⁰ Necmuddîn el-Gazzî, *el-Kevâkibu's-Sâira*, I-III; el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I-IV; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tîlâi'l-Hâne*, byy., ty. I-II; el-Murâdî, Muhammed Halîl b. Ali b. Muhammed, *Silku'd-Durer fî A'yâni'l-Karni's-Sâniye 'Aşer*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1408/1988, 1408/1988, I-IV.

⁷¹ Örneğin bkz. Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000; a.mlf., *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, Dâru'l-Beyrûtî, Dımask, 2004; a.mlf., *İbnu'n Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008; Muhammed Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016; Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2017; Sedat Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri*, Palet Yayınları, 2019.

⁷² Bkz. İgnace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj Yay., Ankara, 1993; Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, trc. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003; Ömer Ferrûh, *Me'âlimu'l-Edebi'l-Arabî fî'l-Aşri'l-Hadîş*, Dâru'l-İlm ve'l-Melâyîn, Beyrut, 1985; Nihad Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yay. Şarkiyat Enst. İstanbul, 1973; Muhammed Tahir Derviş, *el-Hatâbe fî Şadri'l-İslam*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1965; Muhammed Zağlûl-Sellâm, *el-Edeb fî Aşri'l-Abbâsiyyîn*, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye, 1999; Ömer Rıza Kehhâle, *el-Edebu'l-Arabîyy fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, el-Maṭba'ātu't-Te'âvuniyye, Dimeşk, 1972.

Ayrıca bu dönem, Memlûk döneminin kültürel bakımdan devamı niteliğindedir. Osmanlı o döneme kadar süregelen eski Arap şiir geleneğini muhafaza etmiş ve bu geleneği devam ettirmeye çalışmıştır. Bu durum Osmanlı imparatorluğunun 400 yıllık süre zarfında kadim Arap edebiyatının canlılığını koruduğunu ve bozulmasının önüne geçtiğini göstermektedir. Günümüz Arap edebiyatının durumu incelendiğinde ise bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak kısaca ifade edilebilir ki Osmanlı dönemi Arap edebiyatı en parlak dönemini yaşamasa da bazı eserlerde iddia edilen boyutlar kadar geri kalmış da değildir. Ayrıca, dönemin şiirlerinde bazı gelişme ve ilerlemenin olduğu görülmektedir. Dönemle ilgili çalışmaların artırılması döneme dair daha tarafsız bir sonuç ortaya konulmasına ve dönemin edebi seviyesinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1. BÖLÜM

EL-MUḤİBBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. el-Muhibbî 'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Miladi olarak 1651 yılında doğup kırk sekiz yaşında 1699 yılında genç yaşta vefat eden el-Muhibbî, hayatının gençlik yıllarını sadece iki yıl aralıklarla babasının görev yeri olan Lübnan'a gitmesi dışında doğup büyüdüğü ve yetiştiği yer olan Dimeşk'te geçirmiştir. Gençlik yıllarından sonraki hayatının büyük bir bölümünü ise öğrenimini tamamlamak üzere gittiği İstanbul'da ve araştırmalar yapmak üzere gittiği Mısır ve Mekke'de geçirdikten sonra tekrar Dimeşk'e dönmüş ve burada vefat etmiştir. Görüldüğü gibi şair Osmanlı Devletinin değişik bölgelerinde yaşamıştır.

Kişileri yaşadıkları çağ ve toplumdan soyutlayarak incelemek eksik sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Yaşadığı devir ve toplumun şairin şiirlerine etki ettiği de kaçınılmaz bir durumdur. Bu sebepten dolayı el-Muhibbî'nin hayatına ve ilmi-edebî kişiliğine etki eden unsurları daha doğru anlayabilmek ve şiirlerini daha iyi analiz edebilmek için, önce yaşadığı dönemde Osmanlı İmparatorluğunun daha sonra ise yaşadığı şehir olan Dimeşk'in durumunu ana hatlarıyla incelemek uygun olacaktır.

1.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı'nın Genel Durumu

I. Selim Ridaniye savaşında (923/1517) Memlük hükümdarı Tomanbay'ı yendikten sonra Osmanlı Devleti Arap beldelerine hâkim olmayı başardı. Böylece Mısır, Şam, Necd ve Hicaz bölgeleri Osmanlı topraklarına dâhil olmuştu. Hicrî XI. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti Hint Okyanusundan Atlas Okyanusuna ve Akdeniz'e kadar olan yerleri hâkimiyeti altına alarak oldukça güçlü bir devlet haline gelmişti.⁷³

Osmanlı İmparatorluğu el-Muhibbî'nin yaşadığı XVII. yüzyılın ikinci yarısında siyasî, askerî ve sosyal bakımdan büyük bir istikrarsızlık içerisine girse de, bu yüzyılda da hem toprak hem de çeşitli toplulukları kapsayan büyük bir imparatorluktu. Osmanlı İmparatorluğu idari bakımdan eyaletlere ve bu eyaletler kendi içlerinde sancaklara ayrılmıştır. XVII. yüzyıldaki mevcut eyaletler yirmi sekiz adet olup, şunlardan ibaretti: Mısır, Şam, Bağdat, Basra, Şehrizar, Halep, Karaman, Rakka, Diyarbakır, Adana, Sayda, Musul, Anadolu,

⁷³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 25-26.

Trabzon, Erzurum, Çıldır, Van, Kars, Maraş, Sivas, Cidde, Trablusgarp, Girit, Rumeli, Silistre, Bosna, Mora ve Cezayir.⁷⁴

Eyaletler, İstanbul'un sıkı hiyerarşiye göre atadığı valiler tarafından yönetiliyordu. En önemli eyaletlerin valileri, en üst mevki olan sadrazamlığa yükselme şansına sahipti. Özellikle Mısır, daha seyrek olarak da Suriye valilerinin durumu böyleydi.⁷⁵

Muhammed Emîn b. Faḍlillâh el-Muḥibbî'nin yaşadığı asırda Avrupa devletleri Osmanlı Devletinin ulaştığı gücün kendileri için çok tehlikeli bir boyuta vardığının farkına varmaya başladılar. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti ile şiddetli çatışmalara girmeye başladılar. Avrupa devletleri hem savaş yolu ile hem de Osmanlı devleti içerisinde bulunan halk toplulukları arasında anlaşmazlık, çatışma ve ayrılıklar çıkararak Osmanlı Devletinin zayıflaması için mücadele ettiler.⁷⁶

el-Muḥibbî'nin yaşadığı devirde hüküm süren padişahların hepsi de Avrupa devletlerinin saldırıları ile meşguldü. Bunun bir neticesi olarak merkezi yönetimi güçlü bir şekilde kullanamayan Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında bulunan uzak yerlerde merkezi yönetimi uygulayamamış ve buralarda yönetimi bölgesel idareciler ile sağlamaya çalışmıştır.⁷⁷

Diğer yandan Osmanlı'da XVII. asır yönetici yetkinliğinin giderek azalması, saray halkının ve özellikle kadınların yönetimde etkili olması, devşirme sisteminin bozulması, nüfus artışı, uzun süren ve başarı elde edilemeyen savaşlara paralel olarak hazinenin boşalması, ekonomik problemler, askeri isyanlar ve halk ayaklanmaları, devletin bu büyük coğrafyadaki merkezlerini denetleyememeye başlaması, bazı yolsuzlukların baş göstermesi gibi olayların

⁷⁴ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 18-19; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, 6.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ty., IV, 289-293; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 23.

⁷⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 289-293; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 35.

⁷⁶ el-Muḥibbî, *Dîvân*, 25-26.

⁷⁷ el-Muḥibbî, *Dîvân*, 25-26.

yaşandığı bir dönemdir.⁷⁸ Nitekim 1644-1661 yılları arasında veziriazamlık makamında 18 kez görev değişiminin yaşanması⁷⁹ tüm bu bozulmaların bir göstergesi niteliğindedir.

XVII. yüzyılda Osmanlı yönetiminde on padişah tahta geçmiştir. el-Muhibbî'nin yaşadığı süreç olan 1058-1115 yılları arasında IV. Mehmet (1058-1099/1648-1687), II. Süleyman (1099-1103/1687-1691), II. Ahmed (1103-1107/1691-1695) ve II. Mustafa (1107-1115/1695-1703) olmak üzere dört padişah hüküm sürmüştür.⁸⁰

el-Muhibbî'nin doğduğu sırada Osmanlı tahtında Sultan I. İbrahim'in öldürülmesi üzerine 8 Ağustos 1648 günü, henüz yedi yaşında iken padişah olan IV. Mehmet vardı. Ava ve edebiyata çok meraklı biriydi. Bu yüzden tarihte Avcı Mehmet olarak da anılır.⁸¹ IV. Mehmet döneminde yönetim merkezlerinin kontrollerini ordu ele almış ve askeri yönetim uygular olmuşlardı. Bazı yeniçeri ayaklanmaları ve bazı halk ayaklanmaları baş göstermişti. Çanakkale boğazının kontrolünü ise Venedikliler ele geçirmiş ve İstanbul'a gıda geçişini engellemeye başlamışlardı. Bunun neticesinde yiyecek fiyatlarında aşırı bir artış ve bazı karışıklıklar baş göstermişti.⁸² 1058/1648-1099 /1681yılları arasında uzun bir süre tahtta kalan padişah, yeniçeriler tarafından çıkarılan bir ayaklanma sonucu 1687 yılında tahttan indirilmiştir.⁸³ IV. Mehmet'in tahtta olduğu dönem el-Muhibbî'nin gençlik yıllarını ve Anadolu'da bulunduğu dönemleri de kapsamaktadır.

Daha sonra 1102-1106 yılları arasında II. Ahmed hüküm sürmüştür. II. Ahmed döneminde de iç karışıklıklar devam etmiştir. Sakız adası ise Venediklilerin kontrolüne geçmiştir.⁸⁴ Ancak 1106-1115 yılları arasında hüküm süren II. Mustafa bu adayı

⁷⁸ Feridun Emecen vd., *Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan KüçükKaynarca'ya Osmanlı Devleti Tarihi*, İslam Tarihi Sanat ve Kültür Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, 45-49.

⁷⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, 2.b., İstanbul, 1961, III, 507-514.

⁸⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, 325-464.

⁸¹ Jean Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, Tercüman Gazetesi, çev: Nuray Yıldız, İstanbul, 1978, s. 147; Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 243-268; Adalet Ergenekon Çil, *Tarihimiz ve Osmanlı Padişahları*, Murat Ders Yayınları, 1981, s. 97-99; İbrahim Bek Hâlim, *Târîhu'd-Devleti'l-'Usmaniyyetil-'Aliyye (Tuḥfetu'l-Halîmiyye fî Târîhu'd-Devleti'l-'Usmaniyyetil-'Aliyye)*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut, 1988, 141-147.

⁸² Muhammed Ferîd Bek, *Târîhu'd-Devleti'l-'Aliyye'l-'Usmaniyye*, 1. bas. Dâru'n-Nefâs, Beyrut, 1401/1981, s. 289-304; Emecen, *Osmanlı Devleti Tarihi*, 51-52.

⁸³ Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, s. 147; Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 243-268; Adalet Ergenekon Çil, *Tarihimiz ve Osmanlı Padişahları*, Murat Ders Yayınları, 1981, s. 97-99; İbrahim Bek Hâlim, *Târîhu'd-Devleti'l-'Usmaniyyetil-'Aliyye*, 141-147.

⁸⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 25-26.

Venediklilerden geri almıştır. Ruslara karşı bir zafer kazanmıştır. Macarlara karşı mücadelesinde başarılı olmuş ancak Venediklilere karşı yenilgiye uğramıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti 1111 senesinde Venediklilerle Karlofça antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.⁸⁵

Bu yüzyılda ön planda olanlar padişahlardan ziyade sadrazamlık görevinde bulunan devlet adamları olmuştur. Bu dönemin en etkili yöneticisi Osmanlı'da var olan sorunların üstesinden gelmesi için IV. Mehmet tarafından 1656 yılında veziriazamlığa getirilen ve 1661 yılına kadar beş yıl iki ay görevde kalan ve istikrarı belli ölçüde yeniden sağlayan Köprülü Mehmet Paşa'dır.⁸⁶

Köprülü Mehmet Paşa, ilk başta devletin iç işleriyle ilgilenip huzur ve asayiş temin etti. XVII. yüzyıl Osmanlı-Venedik savaşları sırasında ablukaya alınan Çanakkale Boğazını kurtardı. Erdel Beyi Rakoçi ve Abaza Hasan Paşa isyanlarını bastırdı. Devlet otoritesini sağlarken şiddet ve zora başvurdu.⁸⁷

Böylece Köprülü Mehmet Paşa, gece gündüz demeden devlet işlerini düzenlemek için çalışmış, adaleti tesis etmek için gayret sarf etmiş ve bu amaçla Padişahı zaferlerle sonuçlanan yeni seferlere ikna etmiştir. Bu çalışmaları sonunda, Bozcaada ve kalesi 22 Zilkade 1067 (31 Ağustos 1657) günü, Limni adası 17 Safer 1068 (24 Kasım 1657 günü, Varat kalesi 20 Zilhicce 1070 (27 Ağustos 1660) günü ve Yanova kalesi 3 Zilhicce 1063 (3 Ağustos 1658) günü fethedilmiştir.⁸⁸

Fazıl Ahmed Paşa, babası Köprülü Mehmet Paşa'nın 1661 yılında vefat etmesi üzerine babasının da isteği ile⁸⁹ sadrazamlık makamına getirilmiştir.⁹⁰ Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, ilk olarak Erdel bölgesi yüzünden Avusturya'ya savaş ilan edildi. Daha sonra 1669 yılında bizzat kendisinin yönettiği ordu komutasında 24 yıl süren savaşlar

⁸⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 25-26.

⁸⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 3-6; Standford Jay Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, 1. basım, E Yayınları, İstanbul, 1982, I, 286-287; Mahmut Duman, *Köprülü Mehmet Paşa Hayatı Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya, 2006, s. 10.

⁸⁷ Mehmet Halife, *Tarih-i Gilmânî*, haz: Kamil Su, 1. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 69-70; Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları*, s. 243; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 27-28.

⁸⁸ Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, s. 3-6; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 30.

⁸⁹ Ricaut, *Türklerin Siyasi Düsturları*, haz: M. Reşat Uzman, Tercüman Gazetesi, ty., s. 89.

⁹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 418.

neticesinde hala ele geçirilememiş son kale olan Kandiye'nin zaptıyla Girit fethi tamamlandı. 1672 yılında Bucaş Anlaşması imzalandı. Fazıl Ahmed Paşa, babasının tam tersine devlet otoritesini sağlamada şiddete başvurmadı.⁹¹

Fazıl Ahmed Paşa on altı yıl altı ay sadaret makamında kaldıktan sonra sadrazamlık mührü 28 Şaban 1087 (5 Kasım 1676) tarihinde Köprülü Mehmet Paşa'nın evlatlığı ve damadı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya teslim edilmiştir.⁹² Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 1683 yılında Viyana kuşatmasında başarısız olunca idam edilmiş ve sadrazamlıkta Köprülüler dönemi sona ermiştir.⁹³

Osmanlı Devleti'nin idari mekanizması, XVII. yüzyılda da Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki kanunlara göre yürütülmekteydi. İmparatorluğun Müslüman halkı din kardeşi olmaları nedeniyle ve şeriata göre eşit tutulmaları dolayısıyla, ırk ve mezhep farkı gözetilmeksizin her türlü haklar yönünden eşit olup, Hristiyanlar ve Yahudiler ise, din ve mezhep hakları garanti altında, dini hukuk kurallarına ve geleneklerine göre kendilerini yönetmek hakkına sahiptiler.⁹⁴ Osmanlı Devleti, idaresinde yaşayan halklar arasında ırk ayrımı yapmamış ve idaresi altındaki tüm halklara eşit muamelede bulunmuştur.⁹⁵

Osmanlılar Arap beldelerine siyasi yönden hâkim oldukları ilk asırda onları siyasî olarak kendi var olan yönetimleri üzere bıraktılar. Osmanlılar Araplara sadece gerekli zamanlarda siyasi yönden müdahale etmiş bazen de eski yöneticileri aynen bırakmışlardır. Ancak şu da bir gerçektir ki Arap ülkelerini oldukları siyasî hal üzere bırakmaları bazı zayıflık ve olumsuzluklara sebebiyet vermiştir. Valiler arasında halka birçok kötü muamele edenler olmuş, bu beldeleri askeri yönden zayıflatmış, ülke sakinlerine muamelelerinde usulsüzlükler meydana gelmiştir. Bazı dönemlerde valilerin uyguladığı vergilerin yüksek olması gibi durumların da olumsuz olaylar arasında zikredilmesi gerekir. Bazen ise bu sözü edilenin tersi durumlar da söz konusu olmuştur.⁹⁶

⁹¹ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, 278-292; Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, s. 6-16; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 418-420; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 31.

⁹² Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, s. 76-77; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 420-423.

⁹³ Richard F. Kreutel, *Viyana Önlerinde Kara Mustafa Paşa*, Çev: Müjdat Karayerli, Esra Yayınları, Konya, 1994, s. 5-6.

⁹⁴ Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları*, s. 357-359; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 24.

⁹⁵ Ahmet Yıldız, *Hassan Ahmed Kamhiyye ve Şiirleri*, Palet yayınları, Konya 2021, s. 38-41.

⁹⁶ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 12.

Osmanlı imparatorluğu döneminde genel olarak halk kuruluş ve yükseliş devirlerindeki müreffeh hayatı yaşamasa bile, özellikle Müslümanlar, hatta Hristiyanların büyük çoğunluğu hayatlarından memnun olup, devlete bağlı olmaya devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu şekilde varlığını devam ettirmiş, sonraki nesillere pek çok saray, cami, şadırvan, mescit, kütüphane ve diğer eserleri bırakmaya devam etmiştir.⁹⁷

el-Muhibbî'nin *Hulâşatu'l-Eşer* isimli eserindeki bilgiler ışığında Osmanlı'da bu dönemde sosyal olarak iki kesim bulunuyordu. Birisi yönetici kesim, diğeri ise halk kesimiydi. Yönetici aristokrat kesim içerisinde Osmanlı sultanları ve saray yöneticilerinin yanı sıra vali, müsteşar, üst düzey memurlar ve ordu komutanları bulunmaktaydı. Bu iki kesimin birbiriyle irtibatı dönemin toplumsal, siyasi ve İslamî ölçütlerine göre olmakta ve toplumsal fayda gereğince eşitlik, adalet, af ve ceza ilkelerince tatbik edilmekteydi.⁹⁸ Ancak bazen yönetici tabakanın toplumun maslahatından uzak ve kendi çıkarları için görevini kötüye kullanması sebebiyle bu iki kesim arasındaki ilişkinin bozulduğu zamanlar da olmuştur.⁹⁹

Alt tabakayı oluşturan halk kesimi (meslek erbapları, tüccarlar, çiftçiler v.b.), gerek devletin savaş masrafları ve asker ihtiyacını karşılaması, gerekse sosyal afetler nedeniyle en fazla fedakârdık yapması gereken kesimi oluşturmuş ve bu tabaka, yoksulluk gibi çeşitli zorluklarla boğuşmuştur.¹⁰⁰

el-Muhibbî'nin kitabı *Hulâşatu'l-Eşer* Osmanlı'da bu dönemin sosyal yaşantısı ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Eserde müellif zamanın saray inşa eden zenginlerin hayatından bağ bahçe işleri yapanlara, şiddetli yokluk ve sıkıntılar çeken fakir ve işçi sınıfının yaşantısından şehir ve köy yaşantısına kadar birçok sosyal unsura değinmiştir.¹⁰¹

Müellif eserinde yiyecek ve içeceklerin şiiir ve edebiyata olan etkisine de işaret etmiştir. Zâhid ve fakir olanlar kuru ekmek dışında bir şey yemezler, zeytinyağı ve sirkeyi katık yaparlardı. Bu durum Tacettin en-Nakşibendî gibi birçok âlim ve edebiyatçıyı yemek ve

⁹⁷ Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları*, s. 357-359; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 25.

⁹⁸ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 38.

⁹⁹ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 188; 'İyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî", s. 95.

¹⁰⁰ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. s. 42; Ayrıca bkz. Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 216-217; 'İyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî", s. 95-96.

¹⁰¹ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 192.

pişirme şekli hakkında risaleler yazmaya sevk etmiştir.¹⁰² Ancak bu dönemde edebiyat ve şiire daha açık bir tesiri içeceklerde görmek mümkündür. Hicrî X. yüzyılın başlarından itibaren helal olması hususunda fakihler arasında çok tartışılan kahve içiminin şiire etkisi oldukça belirgindir. Bu dönemde kahvehanelere gidiliyordu ve bu durumun gazel şiirine etki ettiği de görülmekteydi.¹⁰³

Yine bu dönemde halk arasında yayılan bulaşıcı hastalıklardan olan veba ve taun gibi hastalıkların toplumu düşürdüğü sıkıntılardan ve bazı insanların açlıktan ölümünden de bahsedilmektedir. Bunun sonucunda tıp alanında da eser telifi ilerlemiştir.¹⁰⁴

Diğer yandan büyük bir sevinçle karşılanan çocuk doğumları sonucunda def çalınıp şarkı söylenmesi, sünnet ve düğün yemeği verilmesi yaygındı.¹⁰⁵

Buna ilaveten el-Muhibbî'nin kitabında dönemin iktisadi hayatına işaret eden bilgiler de mevcuttur. Ancak bu bilgiler sınırlı olup bazı ağaçlardan, kuyulardan bahsetmek şeklindedir. Bu bilgiler kitabın yazılma amacı doğrultusunda bazı biyografilerdeki kısa bilgiler şeklindedir.¹⁰⁶ Bazı biyografiler incelenirken bu dönemde elek yapımı¹⁰⁷, semer yapımı¹⁰⁸, susam yağı üretimi¹⁰⁹, kâğıt yapımı¹¹⁰, marangozluk, elbise boyama, şeker kamışı üretimi, berberlik, hacamatçılık, attarlık¹¹¹, kitap ciltçiliği¹¹², sabun yapımı mesleklerinin yanında ipek ve kumaş ile baharat ticareti mesleklerinin de yapıldığı anlaşılmaktadır.¹¹³

Osmanlılar devrinde seyyid veya şerif olmak, kişilerde önemli bir statü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir şeref nişanesi olarak yeşil sarık takma hakkına sahip olan ve devlet tarafından verilen bazı sosyal imtiyazlardan faydalanan bu gruba mensup insanlar Hz. Peygamberin ailesine mensup olduklarını resmi bir şekilde onaylatmaları gerekiyordu. Bu

¹⁰² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 464.

¹⁰³ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 199-205.

¹⁰⁴ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 210-211.

¹⁰⁵ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 211.

¹⁰⁶ Örneğin Hayrettîn er-Ramlî'den bahsederken onun incir ve zeytin ağaçlarından ve bazı tarım aletlerine değinmiştir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 137.

¹⁰⁷ Bu meslekten Muhammed Halvetî'nin biyografisinde değinilir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 153.

¹⁰⁸ İbrahim Nebtî'den bahsederken değinmiştir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 62.

¹⁰⁹ Ebubekir Mu'sırânî'nin biyografisinde bahsedilir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 111.

¹¹⁰ İsmail el-Hemedânî'den bahsederken değinilmiştir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 410.

¹¹¹ Bedreddîn el-Bûrî'nin biyografisinde bahsedilir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 51.

¹¹² Muhammed b. Ebî'l-Kâsım el-Ehdel'in biyografisinde bahsedilir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 36.

¹¹³ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 224.

onay makamı olan Nakibuleşraflık, sahte seyyid ve şeriflerin türemesi üzerine ortaya çıkmış bir kurumdur.¹¹⁴

Bu dönemde toplumsal hayatta ve şiirde tasavvufun önemli bir yeri olduğu görülmektedir.¹¹⁵ el-Muhibbî'nin de dönemin tasavvuf ortamından etkilendiği anlaşılmaktadır. Şairin yazmış olduğu şiirler ve yönetimde görev almak için tüm donanımları olmasına rağmen herhangi bir göreve talip olmaması ve hayatını ilme adanarak Dimeşk'te geçirdiği günlerinde inziva hayatı yaşaması sûfî yaşantıya ilgi duyduğunu göstermektedir.¹¹⁶ Örneğin tasavvufî anlayışın özelliklerinden olan dünya hayatına meyletmeme özelliğini ifade ettiği bir şiirinde, hayatta zor günler geçirip bunlara sabrettiğini ve tek isteğinin öldüğünde Allah'ın onu bağışlaması olduğunu ifade etmektedir. [Vâfir]¹¹⁷

1 لئن ضاقت بي الأيام ذرعاً فصبري مذهب ما عشت كربى
2 خلصت من الأماني في حياتي فأرجو في مماتي عفو ربى

1. Zaman bana tahammül edilmeyecek şekle gelirse sabrum yaşamakta olduğum sıkıntılarımı gidericidir.

2. Hayatımdaki temennilerimden sıyrıldım. (Dünyalık bir isteğim kalmadı). (Sadece) vefat ettiğimde Rabbimin affını istiyorum.

Osmanlıda halk ile en çok iç içe olan müftüler ve kadılar, halk ile yöneticiler arasında köprü görevi görmekteydi. Çünkü vazifeleri bir yandan yöneticilerle birlikte olmayı gerektirirken bir yandan da halkla iç içe olmayı gerekli kılıyordu. Kimi zaman valilerin kötü yönetiminden bunalan halkın şikayetlerini daha üst mmakamlara iletme görevini de yerine getiriyorlardı.¹¹⁸

Osmanlılar, Arap beldelerindeki ilmi faaliyetler açıdan eski yöntemlerine devam etmelerine müsaade ederek onların ilmi hayatlarına ve usullerine müdahale etmemiştir. Eğitim ve öğretimde Arapların geçmişte uyguladıkları klasik ilmî yöneme devam etmelerine izin

¹¹⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 6, 324, 364, 383, 440, 495; II, 108, 113, 473; III, 407, 436, IV, 132, 169, 178, 198, 249, 375; Şit Tufan Buzpınar, "Nakibuleşraf", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/323.

¹¹⁵ 'Abdulaziz Muhammed eş-Şennâvî, *ed-Devletu'l-'Uşmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ 'Aleyhâ*, Maṭba'atu Câmî'atu'l-Kâhire, Kâhire, 1980, I, 59.

¹¹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, 201, 294, 341.

¹¹⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 341; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 223.

¹¹⁸ Riyâd Abdulhamîd Murâd, *Şi'ru Dimaşk fi'l-Karni's-Sânî 'Aşar el-Hicrî 'es-Sâmine 'Aşar el-Mîlâdî*, Vizâratu's-Sekâfe, Dimaşk, 2007, s. 22-25.

vermişler ve buralardaki ilmi eğitim veren okulların oldukları hal üzere kalmalarını temin etmişlerdir. Mescit halkalarının aynen devam etmesinde de bir sakınca görmemişlerdir. Hatta bazı klasik eğitim usulünde devam eden eğitim öğretim faaliyetlerinin artırılmasını temin ettirmişlerdir. Bu faaliyetlerin giderlerinin temini için vakıflar kurmuşlar, kendi devletlerinin resmi mezhebinin Hanefilik olduğu bilinmesine rağmen hangi mezhepten olursa olsun âlimlere büyük saygı göstermişlerdir. Hatta bu farklılıkları halklar arasında iletişim kurmak için vesile kabul etmişlerdir.¹¹⁹

Dönemin, aklî ve naklî ilimler alanında öğretim, telif ve ilmî seyahatler açısından da oldukça verimli bir dönem olduğu gözlenmektedir.¹²⁰ Aile içi eğitim ve günümüzdeki ilkokullara karşılık gelen küttaplardaki öğretimin yanı sıra, özellikle yükseköğretimin icra edildiği medrese ve camilerin de eğitim alanında önemli bir yeri vardı. Kuruluş amaçları itibari ile temel işlevi eğitim ve öğretim olan medreseler bir tarafa, camilerde oluşturulan ilim halkalarının da bu çerçevede önemli bir fonksiyona sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹²¹

Medreselerde yetişen âlimlerin çoğunluğu Arap dili üzerine uzman olarak yetişmiş hatta Araplardan bile ileri düzeye çıkmışlardır. Bu âlimler aldıkları eğitim sonucunda şiir ve nesir alanında çok kıymetli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Böylece Arap İslam kültürünü zenginleştirmişlerdir. Bu alanda bilinen en meşhur âlimlerden ilk akla gelenler Taşköprüzade¹²² Hacı Halîfe¹²³ Müneccimbaşı¹²⁴ gibi isimlerdir.¹²⁵ Özellikle Hicrî X. ve XI. yüzyıl terâcim kitapları incelendiğinde bu âlimler gibi birçok âlim ve edebiyatçı Türk müellife rastlamak mümkündür.¹²⁶

¹¹⁹ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 12.

¹²⁰ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 236-265.

¹²¹ Leylâ es-Şabbâğ, *el-Mucteme'u'l-'Arabiyyu's-Sûrî*, Menşûrâtı Vizâratı's-Sekâfe, Dimaşk, 1983, s. 169-176; Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, s. 16.

¹²² Ahmed b. Mustafa b. Halil (901/1495-968/1561) Bursa'da doğdu. Arap edebiyatı ve fıkıh dersleri aldı. Hadis ve Arap dili eğitimi aldı. İstanbul'da kadılık görevini üstlendi. Onun birçok Arapça eserinden en önemlileri *Şekaikun-Nu'maniyye* ve *Miftahu's-Sa'âde*'dir.

¹²³ Mustafa b. Abdullah (1017/1609-1067/1657) Lakabı Kâtip Çelebi'dir. Defterdarlıkta ikinci yardımcı olarak çalıştı. Hacı Halife olarak lakabı verildi. En önemli Arapça eseri *Keşfu'z-Zunûn*'dur.

¹²⁴ Ahmed b. İsa b. Lütfullah (ö. 1113/1702) Selanik'te doğup burada eğitimini tamamladı. Ailesi aslen Konya Ereğli'dendir. IV. Mehmet zamanında üst görevlere atandı. En önemli Arapça eseri *Şahâiful Ahbar*'dir.

¹²⁵ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 10-11.

¹²⁶ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 12.

Dönemin ilmî durumuna dair temas edilmesinde yarar görülen bir diğer husus da şimdiki diplomaların yerini tutan belgeler olan “icazet talepleri”dir.¹²⁷ el-Muhibbî’nin eğitim ve öğretim hayatında yukarıda bahsi geçen tüm merhaleleri kat ettiği görülmektedir.

Osmanlı döneminde bu icazet taleplerini şiir vasıtasıyla isteme yöntemi de vardı. Bunun bir örneği el-Muhibbî’den şiir vasıtasıyla istenilen icazet talebinde de görülmektedir. Abdurrahman el-Cîzî et-Tabâtabî eş-Şerîf’in (ö. ?) el-Muhibbî’den şiir yoluyla ondan icâzet talep ettiği bir şiiri de bulunmaktadır. Bu şiiri şu şekildedir. [Vâfir]¹²⁸

1	وَقُورٌ صَبُورٌ قُلْتُ فِيهِ مُؤَرَّخًا	وَلِيٌّ تَقِيٌّ وَافِرٌ الْعِلْمِ كَامِلٌ
2	فَيَا رَبِّ زِدْهُ نِعْمَةً وَسَعَادَةً	وَبَلِّغْهُ مَا يَرْجُو وَمَا هُوَ أَمِلٌ
3	وَصُنْهُ مِنَ الْأَسْوَا وَحَصِّنْهُ بِالْهُدَى	وَأَيِّدْهُ بِالتَّوْفِيقِ مَا دَرَّ وَابِلٌ
4	وَقَائِلُهَا الْجِيزِيُّ مَوْلَايَ جَاوِزِ	بِفَضْلِ فَمِنْكَ الْجُودُ لِلْعَبْدِ وَاصِلٌ
5	يُرْجِي مِنَ الْمَوْلَى الْأَمِينِ إِجَازَةً	بِمَا جَازَ أَنْ يَرْوِيهِ فَالْشَّرْطُ حَاصِلٌ
6	عَلَيْهِ صَلَوةُ اللَّهِ مَا صَبَّبْتُ هَمِي	وَأَزَكِّي سَلَامٍ مِنْ سَلَامٍ يُوَاصِلٌ

1. Çok vakur, çok sabırlıdır. Onda tarihçilik yönü olduğunu söyledim. Veli, takvalı ve kâmil ilimlerin bolca olduğu birisidir.

2. Ey rabbim onun nimetlerini ve saadetini artır ve onu ümit ettiği şeylere ve temenni ettiği şeylere ulaştır.

3. En kötü şeylerden onu koru ve Hüda (isminle) onu himaye et ve sağanak şeklinde yağmur yağdıkça (her zaman) başarıyla onu destekle.

4. Efendim onları söyleyen Cizi’ye fazlı kereminle ver. Böylece kulun (benim) için senden gelen bir cömertlik olur.

5. Ondan (kitaptan) rivayet etmeye izin vermenle Efendim Emin (el-Muhibbî)’den icazet istiyorum ve şart hâsıl olmuştur (şartları taşıyorum).

6. Yağmur yağmaya devam ettikçe Allah’ın rahmeti Rasulullahın üzerine olsun ve Ona ulaşan selamlardan selamın en temizi onun üzerine olsun.

Görüldüğü gibi Abdurrahman el-Cîzî et-Tabâtabî eş-Şerîf el-Muhibbî’nin kitabından rivayet etme icazeti istemek için yazdığı 62 beyitlik uzun şiirindeki ilgili yerlerde önce onu

¹²⁷ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Cemil Akpınar, “İcâzet”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 393-400.

¹²⁸ el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, II, 209-211.

metheden beyitlere yer verdikten sonra ondan icazet alma talebini iletmekte ve şiirini dua ile sonlandırmaktadır.

Terâcim kitaplarını okuyup inceleyen araştırmacılar, dönemin sadece edebi ve tarih alanlarında değil daha birçok başka alanda da aynı ilmi canlılığın yaşandığını ortaya koymaktadırlar. Özellikle dinî ilimler, Arap dili, astronomi, tıp ve kimya alanlarında da ilmî düzeyin oldukça ileri olduğu yine Osmanlı döneminde ortaya konulan terâcim kitaplarından anlaşılmaktadır. Bu dönemde edebî alan dışında da Arap İslam dünyasında birçok telif, çalışma ve icat yapan büyük âlimler görülmektedir. Bu insanlar da kendi zamanlarında ilimde ve alanlarında çok ileri kişilerdir. Aslen Şamlı olan Takıyuddîn b. Ma'rûf (ö. 993/1585) İstanbul'da astronomların müdürü olarak çalıştığı esnada gözlem evinin krokisini çizmiştir. Takıyuddîn b. Ma'rûf arkasında birçok eser bırakmıştır. Mekanik mühendislik alınındaki kitabının ismi *et-Tutugu's-Seniyye fi'l-Âyâti'r-Ravhâniyye*'dir.¹²⁹ Ancak teracim kitapları edebî ilimler yanında dinî ilimler, Arap dili alanlarındaki ilim insanlarını bariz şekilde ortaya koyarlarken astronomi, tıp, kimya gibi diğer ilimler hakkında çalışan âlimleri yeterince incelememişler ve bu alanı biraz daha eksik olarak ele almışlardır. Bazen bu isimlerin bazılarının teracim kitapları tarafından zikredilmediği de görülmektedir.¹³⁰

Özet olarak Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyılın ikinci yarısında, devletin gelirlerinin azalması, fetihlerin durması, aldığı yoğun göçler, nüfusundaki artış gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Yine bu dönemdeki padişahların küçük yaşta tahta gelip belli bir süre vesayet ile yönetimi ve devleti yönetebilecek hale geldikten sonra bizzat savaflara katılmaması, yenîçerilerin isyanları, askerlik sisteminin bozulması da imparatorluğun gücünü azaltmıştır. Köprülülerin devlet yönetimine damgalarını vurdukları bu dönemde çok yararlı hizmetlerinin yanı sıra yaptıkları ciddi hatalar, devlet kurumlarındaki yozlaşmalar ve halkın buna ayak uydurması, merkezi otoritenin eyaletler üzerindeki etkilerinin zayıflaması gibi nedenlerle ülke zor duruma düşmüştür. Bu dönemde görev alan Köprülüler, devleti tekrar toplama konusunda önemli başarılar elde etseler de bu istikrar ortamı özellikle Viyana bozgunundan

¹²⁹ Bu eseri Ahmed Yusuf Hasan “*Takıyuddîn ve'l-Hendeseti'l-Mekanikiyyeti'l-'Arabîyye*” olarak tahkik etmiş ve yayınlamıştır. (Halep,1972) Bkz. Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hûlâşatu'l-Eşer*, s. 17.

¹³⁰ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hûlâşatu'l-Eşer*, s. 17.

sonra kalıcı olmamıştır. Devletin içine düştüğü bu kötü durumun nedenleri arasında, devlet yönetiminden Türk ve Müslüman soyluların uzaklaştırılmasını da zikretmek gerekmektedir.¹³¹

Yine Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda yukarıda sözü edilen gelişmeler, ilk dönemlerde olan ilerleyişinin kısmen duraksamaya başlamasına rağmen, hala güçlü olduğunu ve sahip olduğu coğrafya üzerinde hâkimiyetini koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte isyanlar ve siyasî olumsuzluklar, devletin sahip olduğu topraklar üzerindeki nüfuzunu kaybetmeye başladığının habercisi mahiyetindedir.¹³²

1.2. XVII. Yüzyılda Dımeşk'in Genel Durumu

Dımeşk, bugün Şam olarak anılan şehrin eski adıdır. Adını Hz. İbrahim (a.s.)'in kölesinden aldığı rivayet edilen¹³³ ve Cillik, Ceyrûn, Feyhâ, Şam ve Ġûta gibi isimleri de olan¹³⁴ Dımeşk, uzunca bir geçmişi olan, tarihi süreç içerisinde Asur, Babil, Grek, Roma, Bizans ve Sâsânî gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir merkezdir.¹³⁵ Şehir Hz. Ebûbekir döneminde Halid b. Velid tarafından 15/636 yılında fethedilmiştir. Osmanlılardan önce Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Zengîler, Eyyûbîler ve Memlûkler tarafından yönetilmiştir.¹³⁶ 922/1516 yılında ise Mercidâbık muharebesiyle Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu tarihten sonra Dımeşk, Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerine kadar yaklaşık dört asırlık bir süreçte Osmanlı idaresi altında kalmıştır.¹³⁷

İslam kültüründe Bilâdü's-Şam denilince bugünkü Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü içine alan bölge kastedilmekteydi.¹³⁸ Osmanlı idaresinde idari taksimat itibari ile Şam, doğrudan İstanbul'a bağlı beylerbeyliği (eyalet) yapılmış ve "paşa sancağı" olan Dımeşk'in de içerisinde bulunduğu birçok şehir, bu eyaletin sancağı olarak tasarlanmıştır. Şam eyaleti

¹³¹ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, 236; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 34.

¹³² Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 27.

¹³³ Ahmed el-İbîş, Kuteybe eş-Şihâbî, *Dımeşu's-Şâm fî Nususi'r-Raḥḥâlîn ve'l- Cuğrâfiyyîn ve'l-Buldâniyyine'l-'Arab ve'l-Muslimîn*, Menşûrâtı Vizâratı's-Sekâfe, Dımeşk 1998, s. 758; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 35.

¹³⁴ Abdulaziz el-'Azme, *Mir'âtu's-Şâm Târîhu Dımaşk ve Ehlihâ*, Rıad el Rayyes Books, London, 1987, s. 23.

¹³⁵ R. Hartmann, "Şam", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1970, XI, 298-305.

¹³⁶ Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 311-314.

¹³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, 4.b., II, 284-288; el-Muṭrân Yûsuf ed-Dıbs, *Târîhu Sûriye ed-Dunyeve ve'd-Dînî*, haz: Mârûn Ra'd-Nazîr 'Abûd, Dâru Nazîr 'Abûd, byy., ty., VII, 25; Halil İncalcık, *The Ottoman Empire*, Çeviren: Norman Itzkowitz-Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson Yayınları, London, 1973, s. 33-34; Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları*, s. 18.

¹³⁸ Kenan Ziya Taş, "Suriyenin (Şam) Osmanlı İdaresindeki İdari Yapısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir, 2000, s. 75; Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 311.

Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde olduğu gibi beylerbeyi tarafından, sancaklar ise sancak beyleri ve kadılar tarafından yönetilmiştir.¹³⁹ Siyasî açıdan önemli bir konuma sahip olan Dimaşk dinî ve adlî konularda genel olarak Hanefî Mezhebi'nin merkezde olduğu bir yapılanmaya sahip olmuştur.¹⁴⁰

Genel olarak Osmanlı merkezî otoritesinin zarflaması eyaletlerde de hissedilmiş, Suriye'de XVII. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla güçler dengesinde bazı değişiklikler yaşanmıştır. Kapıkulu fırkasının Suriye'ye gelmesinden sonra valilerin otoritelerini güçlendirdiği ve yeniçerilerin güçlerinin zayıfladığı anlaşılmaktadır.¹⁴¹

el-Muhibbî'nin yaşadığı dönemi de kapsayan XVII. yüzyılda Dimeşk'in genel olarak Osmanlı Devletinin siyasî alanda yaşadığı kötü gidişattan etkilendiği gözlenmektedir. Bu asrın ilk yarısında Şam eyaletinde 45 valinin değişmiş olması¹⁴² bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dimeşk'deki bu siyasî istikrarsızlıklar XVII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş ve ancak XVIII. yüzyılla birlikte yönetimde bir istikrar sağlanabilmiştir.¹⁴³

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Suriye'deki kültürel hayata baktığımızda, bir önceki dönemin devamı durumunda olduğunu ve mevcut siyasî istikrarsızlıkla ters orantılı olarak bir yükselme halinde olduğunu görürüz.¹⁴⁴

Osmanlı döneminde Dimaşk, hac kervanlarının durak yeri olması ve doğu ve batı arasında kavşak yeri olması hasebiyle önemli bir şehirdi. Şam valisinin vilayetin idaresi yanında hac emirliği görevi de vardı. Vali, hacıların emniyetini sağlamak için dört ay süren çevre kontrollerine çıkardı.¹⁴⁵ Şehir hac organizasyonlarında kilit bir bölgeydi. Bu durum şehirdeki iç ve dış ticaret faaliyetlerinin canlılığını sağlamış ve halk için birçok gelir kaynağı

¹³⁹ Enver Çakar, "XVI. yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdârî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 13/1, Elazığ, 2013, 352-373; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 20.

¹⁴⁰ 'Abdülkerîm Râfîk, *Bilâdu's-Şâm ve Mısr mine'l-Fethi'l-'Uşmânî ilâ Hamleti Nâbulyûn Bûnabart 1516-1798*, Mektebetü'l-Mühîdîni'l-İslamiyye, l.b., Dimaşk, 1967, s. 113; Şit Tufan Buzpınar, "Şam", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 320-325.

¹⁴¹ Râfîk, *Bilâdu's-Şâm ve Mısr mine'l-Fethi'l-'Uşmânî*, s. 218; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, 25.

¹⁴² Bkz. Çakar, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti", s. 53-55.

¹⁴³ Buzpınar, "Şam", XXXVIII, 315.

¹⁴⁴ Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, s. 17; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 42.

¹⁴⁵ Bekri Alaaddîn, *Bir Çağın Öncüsü Abdülğani Nablusî Hayatı ve Fikirleri*, Çev. Veysel Uysal, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 10; İsmail Ekinci, *Tasavvuf Şairi Nablusî ve Şiirleri*, İksad Yayınevi, Ankara, 2020, s. 9.

olmuştur. Şehrin bu özelliği birçok han inşasını gerektirmiş ve bu hanlar da kentin sosyal ve kültürel bakımdan zenginleşmesini sağlamıştır.¹⁴⁶

Osmanlı Döneminde yaşanan Dimaşk ticaret merkezinde çıkan yangın¹⁴⁷, bazı doğal afetler ve ortaya çıkan kimi salgın hastalıklar toplumu derinden etkilemiş olsa¹⁴⁸ ve birçok saldırı, fitne ve felaketlere maruz kalsa da, Osmanlı idaresi altında, büyük bir mimari kalkınmaya tanık olmuştur. Yeşil geniş yerleşim alanları, Esad Paşa Hanı gibi büyük ve görkemli hanlar ve Derviş Paşa, Sinan Paşa, en-Nakşibendî, el-‘Asâli vb. gibi çok güzel camiler, dönemin sosyal durumunu yansıtan medenî kalkınmanın göstergeleridir.¹⁴⁹

Ulema sınıfı istisna edilirse aslında Suriye’de Osmanlı Dönemimin başlangıcında sosyal olarak iki kesim bulunuyordu. Birisi aristokrat yönetici kesim, diğeri ise halk kesimiydi. Bu iki kesimin birbiriyle irtibatı nadiren olmakta, her iki tabaka da diğeri kesime karışmamaktaydı.¹⁵⁰

Dimaşk nüfusunun azımsanmayacak bir bölümünü devlet görevlilerinin oluşturduğu bilinmektedir. Bunun nedeni muhtemelen Dimaşk’in, Şam Eyaleti’nin merkezi durumunda olmasıdır. Valilik ve kadılık gibi alanlardaki görevliler ile devlet kademesindeki diğeri memurlar şehire bürokratik bir hava katmışlardır.¹⁵¹ Öte yandan Şam bölgesinde genellikle zengin bir sınıf imajı ile dikkat çeken âlimlerin aynı zamanda arazi, bahçe, hamam ve dükkân sahibi esnaflar oldukları da anlaşılmaktadır.¹⁵² el-Muhibbî ailesinin de bu bürokratik görevleri üstlenen ve maddi olarak iyi durumda olan ve Dimeşk’in önde gelen ailelerinden biri olduğu görülmektedir.

Şam bölgesinde belli oranda içki tüketildiği, kahvenin popüler olduğu, tütün içildiği, afyon, haşhaş vb. gibi uyuşturucu maddelerin kullanıldığı ve gulâmîliğin yaygın olduğuna¹⁵³

¹⁴⁶ eş-Şennâvî, *ed-Devletu’l-‘Uşmâniyye*, I, 57-59; R. Hartman, “Şam”, *İA.*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1970, XI, 306; Riyâd Abdulhamîd Murâd, *Şi’ru Dimaşk*, s. 67.

¹⁴⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 227.

¹⁴⁸ Şabbâğ, *Min A’lâmi’l-Fikri’l-‘Arabî fi’l-‘Asri’l-‘Uşmâniyyi’l-Evvel*, s. 206-211.

¹⁴⁹ Ekrem Hasen el-‘Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, 1. baskı, Dâru’t-Tabbâ‘, Dimeşk, 1989, s. 8; Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, s. 35.

¹⁵⁰ Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, s. 38.

¹⁵¹ Şabbâğ, *Min A’lâmi’l-Fikri’l-‘Arabî fi’l-‘Asri’l-‘Uşmâniyyi’l-Evvel*, s. 190; Buzpınar, “Şam”, XXXVIII, 315; Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu’n-Nâkib ve Şiiri*, s. 10.

¹⁵² Şabbâğ, *Min A’lâmi’l-Fikri’l-‘Arabî fi’l-‘Asri’l-‘Uşmâniyyi’l-Evvel*, s. 191.

¹⁵³ Şabbâğ, *Min A’lâmi’l-Fikri’l-‘Arabî fi’l-‘Asri’l-‘Uşmâniyyi’l-Evvel*, s. 197-198, 200-206; Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu’n-Nâkib ve Şiiri*, s. 12.

dair bilgilere yer verilmektedir. Ancak bu durumu genele teşmil etmek pek doğru görünmemektedir. Bu konuların şairler tarafından şiirlerde sıkça konu edilmesine karşın bu şiirler daha çok eskiyi taklit etme isteği ile yazılmışlardır. Bu şiirler çoğunlukla hayali olmakta ya da içerisine farklı bir mana yüklenmektedir. Örneğin, içki içmemesine rağmen el-Muhibbîde de içki meclislerini tasvir eden şiirlere rastlamak mümkündür.¹⁵⁴ İçkinin aksine tütün içiminin toplumun değişik kesimleri arasında yaygınlaştığı da bir gerçektir. Bu durum şairin şiirlerine de yansımıştır. el-Muhibbî'nin şair Hüseyin es-Şafedî ed-Dürzî el-Ğalyûnî (ö. 1085/1675) ile karşılaşması esnasında ona hitaben yazdığı şiirinde bu durum görülmektedir. Burada şair mecliste Hüseyin es-Şafedî'nin ziyaretten memnun olup nargile içmeyi bırakmasını ve nargile dumanının dağılıp şairin yüzünün güzelliğinin ortaya çıkışını, bulutlar çekilince ortaya çıkan ayın parlaklığının ortaya çıkmasına benzetmekle tasvir etmiştir. [Basit]¹⁵⁵

1 مَا كَانَ إِعْطَاؤُهُ الْعَلْيُونَ عَنْ مَلِكٍ
2 لَكِنْ أَرَادَ يُرِينَا مِنْ بَدَائِعِهِ
مِنَّا وَحَاشَا بِهِذَا قَطُّ مَا عُرِفَا
بَدْرًا تَقَطَّعَ عَنْهُ الْغَيْمُ فَأَنْكَشَفَا

1. Nargileyi bizden bıktığı için vermedi (bırakmadı). Haşa bu verme asla böyle bilinmezdi.

2. Ancak eşsiz güzelliklerini bize göstermek istedi. Bulut dolunaydan ayrıldı ve (dolunay gibi yüzü) ortaya çıktı.

Bu dönemde toplum içerisinde satranç ve tavla oyunları oynanıyordu. Bunun için Dimeşk'teki bir mahallede özel bir mekân vardı. Ancak zaman zaman dindar insanlar burayı basarak oyun aletlerini kırıyor ve kumar oynayanları tartaklıyorlardı.¹⁵⁶ Bu durum bu oyunları oynayan insanların gizli oynadıklarına ve sayılarının az olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

XVII. yüzyıl Dimaşk toplumunda dînî bayramların yanı sıra nevruz da önemsenen bir bayram olarak kutlanmaktadır. Nitekim şairler söyledikleri şiirlerde nevruzdan bahsetmişler ve toplumun önde gelen şahsiyetlerinin nevruzlarını yazdıkları şiirlerle kutlamışlardır.¹⁵⁷ Dönemin birçok şairinde olduğu gibi el-Muhibbî'nin de nevruzunu¹⁵⁸ ve bayramları kutlamak

¹⁵⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 33.

¹⁵⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 349; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 222.

¹⁵⁶ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fî'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 197-198, 213-213; Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, s. 13

¹⁵⁷ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, II, 355, 273; III, 205; IV, 4; a.mlf., *Dîvân*, s. 189-191.

¹⁵⁸ Nevruz kutlaması ile ilgili şiirine bkz. el-Muhibbî, *Dîvân*, 189-191.

üzere şiirler yazdığı görülmektedir. el-Muhibbî bayramın gelmesi ile oluşan mutluluğunu anlattığı şiirinde gelecek ramazanlara ulaşmak için dua etmektedir. [Kâmil]¹⁵⁹

1 رَمَضانُ جاءَ فَمَرَحَباً بِقُدُومِهِ شَهْرٌ بَلَغَتْ بِقُضْلِهِ الْمَأْمُولَا
2 وَأَجَلٌ مِّنْهُ عَلَيَّ بِأَنْ أَرَى عُمْرِي النَّفِيسَ يَزِيدُ فِيهِ طُولَا

1. Ramazan geldi, gelişine merhaba. (Bu ay) onun temenni edilen faziletine ulaştığım aydır.

2. Onun bana en büyük ihsanı kıymetli hayatımda ömrümün uzun olmasını görmeyi (dilemektir.) (Allah'ım beni nice ramazanlara ulaştır diye dua etmektir.)

Dımeşk Osmanlı döneminde de önceki dönemlerde olduğu gibi bölgenin önemli bir kültür merkezi olmayı sürdürdü. Bununla birlikte şehirde hızlı bir imar faaliyeti başlatılmıştı. İnşa edilen camiler, medreseler, hanlar, hamamlar ve kervansaraylar ile bunları desteklemek üzere kurulan zengin vakıflar ve oluşturulan ticaret merkezleri şehrin kültürel seviyesini daha da ileriye taşımıştı.¹⁶⁰

Suriye'nin Osmanlı hâkimiyeti altında olduğu dönem, kültürel durum itibariyle tarafsız bir şekilde incelendiğinde, Arap dili ve edebiyatı alanında pek çok kaliteli eserin yazıldığı ve birçok değerli bilginin yetiştiği bir dönem olduğu görülmektedir.¹⁶¹

2. el-Muhibbî 'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti

Muhtevası, yapısı, şekil özellikleri ve sanatları Arap edebiyatı açısından değerlendirmeye tabi tutulacak olan dîvânın sahibini tanıtmak elbette ki bu çalışmanın öncelikleri arasındadır. Bu nedenle el-Muhibbî'nin şiirlerini incelemeye geçmeden önce şairin hayatına, eserlerine ve edebî şahsiyetine dair verilerin ve eserlerinin incelenmesinde yarar vardır.

2.1. Nesebi

el-Muhibbî'nin nesebi kendisinin ve başkalarının da naklettiğine göre şu şekildedir: Muhammed Emîn b. Fağlillah b. Muhibullah b. Muhammed Muhibbiddîn b. Takıyüddîn

¹⁵⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 266; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 142.

¹⁶⁰ Buzpınar, "Şam", *DİA*, XXXVIII, 315.

¹⁶¹ Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, s. 19.

Ebîbekir b. Dâvud b. Abdurrahman b. Abdulhâlık b. Muhibbiddîn Abdurrahman el-Muhibbî eş-Şâmî el-Hamevî ed-Dimeşkî şeklindedir.¹⁶²

el-Muhibbî'nin arkadaşı olan Abdurrahman el-Cîzî et-Tabâtabî eş-Şerîf¹⁶³ ona hitaben yazdığı bir mektupta onun nesebinin Hz. Hüseyin'e dayandığını söylemekte ve o da buna itiraz etmemektedir. Abdurrahman el-Cîzî et-Tabâtabî eş-Şerîf'in el-Muhibbî'nin isimlerinden biri olan **أَمِينٌ** kelimesini kullanırken tevriye sanatından faydalanarak ona hitaben yazdığı bu mektup şu şekildedir;

“Tüm Müslümanlara Ehl-i beyt sevgisini gerekli kılan rabbimize hamdolsun. Saadetin hakikatini Müslümanların emin olanına (el-Muhibbî'ye) veren rabbimize hamdolsun. Bu yolu onlara kolaylaştıran rabbimize hamdolsun. Siz ilimlerin esrarını keşfetmede âlim olan Müslümanların en hayırlısı emîn (el-Muhibbî) siniz. Nazım ve nesrin güzelliklerini akıtan bir denizsiniz. Kapalı olanı açıklığa kavuşturduğunuzda böyle emîn olansınız.”¹⁶⁴

Abdurrahman el-Cîzî et-Tabâtabî eş-Şerîf'in el-Muhibbî hakkında bu konuya işaret ettiği bir şiiri de bulunmaktadır. et-Tabâtabî'nin “Bu kaside efendisinin kulundan efendim Emin beye hediyedir” diyerek el-Muhibbî'ye hiteben yazdığı bu 63 beyitlik uzun kasidesinin hemen giriş bölümünde onun neslinin Hz. Peygambere dayandığını ifade ederek, onun da Ehl-i beytten olması sebebiyle el-Muhibbî nazarında onları methetmektedir. Daha sonraki beyitlerde ise onun Ehl-i beyt içerisinde bilge birisi oluşunu ve onun ahlakî meziyetlerini övmektedir. Bu şiirinin ilgili beyitleri şu şekildedir; [Tavîl]¹⁶⁵

1	بَنُو الْمُصْطَفَى أَصْلُ الْوُجُودِ الْأَمَائِلِ	أَكَارِمُ أَهْلِ الْبَيْتِ أَيْنَ الْمُمَائِلِ
2	هُمْ النَّاسُ فِي صِدْقِ الْمَقَالِ لِأَنَّهُمْ	إِذَا صَدَعُوا بِالْحَقِّ لَمْ يَبْقَ بَاطِلٌ
3	وَهُمْ رَحْمَةٌ لِلْعَالَمِينَ وَعِصْمَةٌ	وَقَدْ بَرَّهَنْتَ عَمَّا أَقُولُ الدَّلَائِلِ

¹⁶² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 259; III, 277, 308; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 202; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 207; a.mlf., *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, thk. Su'ûd b. Abdullah Âli Hüseyin, Memleketu'l-'Arabiyyetu's-Su'ûdiyyetu Vizâratu't-Ta'lîmi'l-'Âlî Câmî'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyyetu 'Imâdu'l-Bahşi'l-'İlmî Silsiletu'l-Bahşi'l-'İlmî 118, Riyâd, 1431/2010, s. 15/16; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 41; İsmail b. Muhammed Emin Mir Selim el-Bâbânî el Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, Behiyye Matbaası (Maarif Vekâleti desteğiyle), İstanbul, 1951, II, 307.

¹⁶³ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 207.

¹⁶⁴ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 207; a.mlf., *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 16.

¹⁶⁵ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 209.

4	وَهُمْ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ نِعْمَةً	هُدَاةٌ لِمَنْ فِيهَا أَمَانٌ مُوَاصِلٌ
5	وَمَنْ يَبْتِغِهِمْ جَاءَ الْكِتَابُ مُفَصَّلًا	وَشَرَعَ رَسُولُ اللَّهِ بِالْحَقِّ فَاصِلٌ
6	وَمَنْ خَيْرِهِمْ خَيْرٌ حَوَى كُلَّ سُودٍ	حَسِيبٌ نَسِيبٌ أَوْصَلَتْهُ الْحَمَائِلُ
7	أَمِينُهُمُ السَّامِيُّ الْفَخَّارِ رَشِيدُهُمُ	سَرِيَّهُمُ الشَّامِيُّ النَّجَّارِ الْخَلَّاحِلُ
8	لِفَاطِمَةَ الزَّهْرَا الْبُتُولِ انْتِسَابُهُ	عَلِيُّ حُسَيْنِي لَهُ الْأَصْلُ كَافِلٌ

1. Makamda eşsiz olan Mustafa'nın (Nebi (a.s)) evlatları mevcudatın aslıdır. Ehl-i beytin en kıymetlilerinin benzerleri nerede var ki? (Hiçbir yerde yok.)

2. Onlar sözün doğruluğunda en iyi insanlardır. Çünkü onlar hakkı dosdoğru söylediklerinde batıl kalmaz (yok olur).

3. Onlar âlemlere rahmettir ve (Allah âlemleri) onlar sayesinde korur. Elbette deliller sözlerimi ispat etmektedir.

4. Ve onlar Allah'tan bir nimet olarak yeryüzünde Allah'ın kullarının en hayırlılarıdır. Onda (yeryüzünde) olanlar için doğru yolu gösterenler ve daimî güvenliği sağlayanlardır.

5. Ve onların evinden (onun da mensup olduğu Ehl-i beytten) her şeyin açıklandığı kitap ve hakkı (batıldan) ayıran Rasulullahın şeriatı (dini) geldi.

6. O (el-Muhibbî), onların en hayırlılarından olan hamilelerin (temiz yolla) onu bize ulaştırdığı soylu, asil, saygınlıkların hepsini içinde barındıran bilge birisidir.

7. O (el-Muhibbî), onların iftihar edilen yüce makamlı Emin'i, onların rehberi, onlardan en önde gelen Şam asıllılarının en özel şahsiyetidir.

8. Onun nesebi iffetli Fatıma ez-Zehra'ya dayanır. (Nesep olarak) Ali'ye, Hüseyin'e mensuptur. Aslı (soyu) onun koruyucusudur.

Yine öğrencilerinden olan es-Suâlâtî onun soyunun Ehl-i beyte dayandığına işaret ederek şöyle söylemiştir; “Zamanın öksüzü, asrın eşsizi, şerefli bir soya mensup, o ay gibi olana uyunuz. Ona uyanlar şan ve şeref sahibi bir beyefendi olurlar. Konuşmasındaki güzelliğe hayran kalarak saadete ulaşırlar.”¹⁶⁶

¹⁶⁶ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 207.

2.2. Ailesi

el-Muhibbî atalarından birinin Memlûkler döneminde Dîvânü'l-ceyş başkanlığı (nâzîrî'l-ceyş) yapmasından dolayı “Beytü nâzîrî'l-ceyş” adıyla da tanınan¹⁶⁷ Arap bir aileye mensup olup aslen Suriye’nin Hama kentindendir. Dîmeşk’teki ailesi dışında orada da akrabaları bulunmaktaydı. *Nefhatu’r-Reyhâne* isimli eserinde ailesinin, dedesi ve babasının ailelerinin biyografilerini ele alırken büyük ve asil bir aileden olup bu ailede doğması ve Araplardan çok eski bir aileye mensup olmasıyla övünmekte ve bununla iftihar etmektedir. Bununla ilgili eserinde kimin olduğunu ifade etmediği bir şiirden alıntıyla şu ifadeleri yazmıştır. [Mütakârib]¹⁶⁸

1 وَإِنِّي مِنَ الْعَرَبِ الْأَقْدَمِينَ وَقَدْ مَاتَ مِنْ قَبْلِ خَلْقِي الْكَرْمُ

1. Ben eski Araplardanım, cömertlik benim yaratılışımdan önce öldü.

“Ben nesebimle övündüğümde kendimi kaybetmiş şekilde coşarım. Ecdadıma çok rağbet gösteririm. Onların sözünde ben Arap asabiyeti ve hamiyetine sahip oldum.” diyerek Ferezdak’ın (ö. 114/732) şu beyti ile sözüne devam etmektedir. [Tavîl]¹⁶⁹

1 أُولَئِكَ آبَائِي فَجَنِّ بِمِثْلِهِمْ إِذَا جَمَعْتَنَا يَا جَرِيرُ الْمَجَامِعِ

1. Ey Cerir! Bunlar benim ecdadımdır. Bir araya gelip toplandığımızda hadi onlar gibisini sen de getir de göreyim.”

el-Muhibbî’nin ailesi bilim ve irfan ile meşhur bir ailedir. Ailesinde ilim, edebiyat ve kadılık işleri ile meşgul çok sayıda ileri gelen insanlar vardır. Onun babasının dedesi Muhammed b. Ebî Bekir b. Davud (ö. 1016/1607)¹⁷⁰ el-Muhibbî’nin ailesinden Hama’dan Dîmeşk’e ilk gelen kişidir ve buraya 993/1586 yılında gelmiştir. Muhammed b. Ebî Bekir b. Davud birçok ilim dalında derin bir âlimdir. Tefsir, fıkıh, nahiv, me’ânî, ferâiz, matematik, mantık, felsefe gibi ilim dallarında âlim birisiydi. Bunun dışında burç ilmi, raml (esrar ilmi) vb. ilimlerde de bilgi sahibi olan çok yönlü bir ilim insanıydı. Bu özelliklerinin yanında güçlü bir edebiyatçıydı. Birçok kez İstanbul’u ziyaret etti. Burada âlimler ve hâkimlerle görüştü.

¹⁶⁷ İsmail Durmuş, “Muhibbî”, *DİA*, 2006, İstanbul, XXXI, 35-37.

¹⁶⁸ el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 198.

¹⁶⁹ el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 198.

¹⁷⁰ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eser*, III, 322-330.

Osmanlı devleti onu müderris olarak Dımeşk'teki Kassaiyye medresesinde görevlendirdi.¹⁷¹ Bu şehirde Dımeşkî âlim bir aileden biri olan “İsmail b. Ebi'l-Fidâî en-Nablusî'nin (ö. 992/1585)¹⁷² kızı ile evlendi. Hanefî mezhebine mensuptu. Birçok yerde kadılık görevi üstlendi. Müftü olarak çalıştı. Fetvaları ile meşhur birisi olup, arkasında birçok eser bırakmıştır.¹⁷³

el-Muhibbî'nin dedesi ve babası da babasının dedesi gibi âlim kişilerdi. İlimde zirve idiler. Fazilet ve ilimde seviye olarak babasının dedesinden aşağı kalmış değillerdi. Muhammed b. Ebî Bekir b. Davud'un üslubunu ve yolunu takip ettiler. el-Muhibbî'nin dedesi ve babası da babasının dedesi gibi kadılık görevlerinde bulundular. Onun ailesi maddiyat açısından zengin olduğu gibi yetiştirdiği âlimler açısından da çok zengin bir aileydi. Tarihçiler babasının dedesi hakkında kendisinin şu sözleri söylediğini kaydetmektedirler: “Dünya, birçok paha biçilemeyen değerli şeyler ve hazineler sahibi olarak, büyük bir karşılayışla beni hesapsız şekilde karşıladı.”¹⁷⁴ Dedesi Muhibbullâh b. Muhammed (ö. 1047/1637) ise kendi sırasında Şam şehrinin genel ve özel işlerinin danışıldığı önde gelen şahıslarından birisiydi. el-Muhibbî'nin dedesinin hiç kimseye nasip olmayacak büyük nimetlere erişen, kendi çağına kadar hiçbir kimsenin ulaşamadığı bir mertebeye ulaşan çok önemli bir şahsiyet olduğu nakledilmektedir.¹⁷⁵

Fazileti ve ilme düşkünlüğü ile tanınan babası Faḍlullah b. Muhibbullâh b. Muhammed Muhibbiddîn b. Ebî Bekr Takıyuddîn (ö. 1082/1671) 1031/1622 yılında doğdu. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra küçük yaşta Ahmed b. Şemseddîn eş-Şâfûr'den (ö.1048/1639) edebiyat, şiir, beyan ve fesahat dersleri aldı. Abdullatif el-Câlikî'den (ö. 1043/1633)¹⁷⁶ fıkıh, Abdurrahman el-‘İmâdî'den inşâ, beyân ve belâgat ve Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Ğazzî ed-Dımaşkî'den (ö. 1061/1651) hadis dersleri aldı. Anadolu'ya giderek Şeyhulislam Yahya b. Zekeriya'dan (ö. 1053/1644) ders aldı. 1059/1649 yılında Mısır'a gitti. Burada Kadı Muhammed b. Abdulḥalim el-Bursevî'den (ö. 1092/1681) ilim aldı. Salihyye mahkemesinde onun naibi oldu. Sonra el-Ezher'in çeşitli hocalarından dersler aldı. Sonra

¹⁷¹ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 25.

¹⁷² el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eşer*, III, 322-330.

¹⁷³ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 26.

¹⁷⁴ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 26.

¹⁷⁵ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eşer*, III, 308.

¹⁷⁶ el Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I, 617.

Dimeşk'e dönüp 1073/1663 yılına kadar burada telifle meşgul oldu. Tıp ilminde kendini oldukça geliştirdi. 1064/1655 de Şam valisi olan Muhammed el-İzzetî (ö. 1092/1681) ile karşılaştı. Aralarında güzel bir arkadaşlık ilişkisi oluştu. el-İzzetî onu Âmid (Diyarbakır) kadılığına atadı. Burada dört yıl görev yaptıktan sonra Beyrut kadılığına atandı ve burada da iki yıl görev yaptı.¹⁷⁷ Edebiyat yönünden oldukça kuvvetli birisi idi. Farsça ve Türkçe dillerine gayet hâkimdi.¹⁷⁸ Oğlu el-Muhibbî'nin eserinde *Şerhu Acurumiyye, Müfredâtü'l-Ebyât, Zeylu Tarihi'l-Hasen el-Bûrînî* ve *Dîvân* olmak üzere dört eseri zikredilmektedir.¹⁷⁹

Baba ve dedesini takip eden el-Muhibbî zenginlik, makam mevki sahibi, genellikle kadılık görevlerini üstlenen bir ilim ailesi içerisinde doğdu ve böyle bir çevrede hayatını sürdürdü.¹⁸⁰

Annesi, Ebi's-Safâ Maḥmud bin Ebi's-Safâ el-Ustuvânî ed-Dimeşkî el-Hanbelî'nin (ö. 1060/1650)¹⁸¹ kızı idi. Ancak el-Muhibbî Arapların âdeti olduğu üzere doğumu ve ölümü gibi konular da dâhil annesi hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Hatta el-Muhibbî'nin küçük kardeşi olan Faḍlillâh'ın ölümü üzerine babasına gönderdiği mektupta bile annesi hakkında en ufak bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁸² Bununla birlikte el-Muhibbî'nin anne tarafı olan Ustuvânî ailesinin de aynı şekilde zenginlik, makam ve mevki, mertebe ve ilim açısından baba tarafından aşağı kalır tarafı yoktu. Annesi tarafından dedesi Ebi's-Safâ el-Ustuvânî idareci zümresinden, kâtiplerin en ileri gelenlerinden, vakıflar ve hazine bürolarında birçok görevler üstlenmiş birisi idi. İlimlerdeki bilgisiyle zirveye ulaşan bir âlimdi. Özellikle tefsir, fıkıh, nahiv, me'ânî, feraiz ve matematik ilimlerinde yüksek bir seviyeye ulaşmıştı.¹⁸³

Dayısı Muhammed b. Ebi's-Safâ el-Ustuvânî el-Hanefî (ö. 1072/1662), edebiyat ilminde derin bir ilme sahipti. Hat sanatında kendisini oldukça geliştirmişti. Bid'at ehline karşı oldukça şiddetli ve iyiliği emretme kötülükten sakındırma işini yapmakta oldukça gayretli birisiydi.¹⁸⁴

¹⁷⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 277-279.

¹⁷⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 277.

¹⁷⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 277-286; 'Iyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî", s. 87.

¹⁸⁰ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 26.

¹⁸¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 130-131.

¹⁸² Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 28.

¹⁸³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 130-131; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 27.

¹⁸⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 339.

el-Muhibbî Dîmeşkî diye anılan Şemseddin Muhammed b. Mansur b. İbrahim b. Selâme Muhibbiddîn el-Muhibbî de onun ailesindeki önemli edebiyatçılardan biriydi. Fıkıh, hadis ve kıraat âlimiydi. *Şerh 'ale'l-Hidâye* isimli eseri olan el-Muhibbî Dîmeşkî 1030/1621 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁵

Amcası Sun‘ullâh b. Faḍlillâh (ö. 1097/1686) ise birçok ilimde mahir ve erdemli birisi idi. el-Muhibbî’nin babası mesabesindeydi. el-Muhibbî’ye büyük etkisi ve iyilikleri dokunmuştu. Değişik zamanlarda defalarca kadılık görevinde bulunmuştur.¹⁸⁶

Babasının amcasın oğlu olan Muhammed b. Abdullatif b. Muhammed Muhibbiddîn ed-Dîmeşkî el-Ḥalvetî el-Ḥanefî eş-Şukayr (ö.1072/1662) birçok hocadan eğitim almış ve çok sayıda yönetici ile dostluk kurmuştur. Birçok şiirsel yazışmaları mevcuttur.¹⁸⁷

Babasının amcası Abdullatif b. Muhammed Muhibbiddîn (ö. 1023/1615) ise birçok ilim dalında âlim derecesinde bilgi sahibi idi. Arkasında birçok eser bırakmıştır. Kendi el yazması birçok kitabını vakfetmek suretiyle kütüphanelere bağışlamıştır.¹⁸⁸

2.3. Doğumu

el-Muhibbî 1061/1651 senesinde Dîmeşk’ta doğmuş ve burada yaşamıştır.¹⁸⁹ 1060/1650¹⁹⁰ ve 1064/1654¹⁹¹ yıllarında doğduğu yönünde farklı görüşler mevcut olsa da çoğunluğun görüşü 1061/1651 yılında doğduğu yönündedir.¹⁹² İlk bilginin doğru olması yönündeki görüşlerin sebebi el-Muhibbî’nin babası hakkındaki şu sözleridir; “Muharrem ayının altısında 1073/1652 senesinde Anadolu’ya gitti. Burada 4 yıl kaldı. Beni bırakıp Anadolu’ya gittiğinde 11 yaşındaydım.”¹⁹³

¹⁸⁵ ‘Iyd Fethi, “el-‘Usrati’l-Edebiyyeti ve’s-Sekâfeti’l-‘Arabiyyeti fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî”, s. 86.

¹⁸⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, II, 259;

¹⁸⁷ ‘Iyd Fethi, “el-‘Usrati’l-Edebiyyeti ve’s-Sekâfeti’l-‘Arabiyyeti fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî”, s. 86-87.

¹⁸⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, III, 19.

¹⁸⁹ el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 86; el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 26; Carl Brockelman, “Muhibbî”, *İA.*, İstanbul, 1970, VIII, 512.

¹⁹⁰ el Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘Arifîn*, II, 307.

¹⁹¹ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, 224.

¹⁹² el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 86; Ebû Ğays Muhammed Hayrüdîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dîmeşkî; *el-A’lâm*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, byy., 2002, VI, 41.

¹⁹³ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, III, 279.

2.4. Hayatı ve İlmî Serüveni

el-Muhibbî bu asırda yaşayan birçok âlimin hayatı hakkında eserlerinde tafsilatlı bilgilere yer vermesine rağmen, kendi eserlerinde ve diğer eserlerde kendisi hakkında yeteri kadar toplu bir bilgi mevcut değildir. Kendi eserlerinde bazı arkadaşlarına, hocalarına, akrabalarına ve babasının hayatına değinmesine rağmen onun hayatı hakkındaki bazı konularda yetersiz bilgi ve kapalılık sürmektedir. el-Muhibbî'nin eserlerinde kendisi hakkında geniş bilgi vermeyi ahlaken uygun görmediği ve kendisi hakkında fazla bilgi vermekten kaçındığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır. “Doğup büyümem ve yaşadığım yerler ve yolculuklarımı bazen açıkladım bazen de sadece işaret ederek geçtim. Anladım ki hayatım hakkında bilgileri terk etmek daha güzel ve daha iyidir. Hayatımda çok önemli olan bazı kişilere kısaca değindim.”¹⁹⁴

el-Muhibbî'nin eserlerinde kendisi hakkında verdiği bu kısa bilgiler onun hayatı hakkındaki kapalılığı biraz olsun gidermiştir. Kendisi, hayatındaki önemli olaylara ayrıntıya girmeden değinmiştir. Ancak annesi, eşi, çocukları, öğrencileri ve onlara vermiş olduğu eğitimi ile ilgili bilgilere değinmemiştir. Ancak el-Muhibbî ile aynı asırda yaşayan birçok âlime göre onun hayatı hakkında nispeten daha fazla bilgi bulmak da mümkündür.

el-Muhibbî'nin hayatını açıklayan kaynaklar ve kendi hayatı ve ilmi yolculuklarını ele aldığı *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Hulâşatu'l-Eşer* isimli eserleri incelendiğinde el-Muhibbî'nin hayatını üç döneme ayırmak mümkündür;

2.4.1. Birinci Dönem: (1061/1651-1086/1676)

Bu dönem (1061/1651-1086/1676) doğumundan yirmi beş yaşına kadarki dönemdir. Nispeten kısa olan kırk sekiz yıllık hayatının en uzun merhalesidir. Bu dönemde iki yıl dışında hayatının bütün zamanını kendi memleketi olan Dımeşk'te geçirmiştir. Bu iki yıl içerisinde de memleketi ile babasının kadı olarak görev yaptığı Beyrut şehri arasında gidip gelmiştir. el-Muhibbî'nin hayatındaki bu dönemi çeşitli ilim dallarındaki âlimlerin eğitiminden geçerek onun kendini ilmi yönden geliştirme ve olgunlaşma dönemi olarak tanımlamak mümkündür.¹⁹⁵

¹⁹⁴ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 226.

¹⁹⁵ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 27-28.

Gerçek şudur ki, el-Muhibbî'nin doğumundan on bir yaşına kadar geçen süreçte kaynaklarda onun hakkında fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak şu söyleyenebilir ki, babasının ve annesinin gözetimi ve terbiyesi altında mutluluk ve refah içinde bir hayat yaşamıştır. el-Muhibbî normal seviyenin üzerinde maddi durumu olan birisi olmuştur. O, hayatının bu döneminde zorluk ve fakirlik görmemiştir.¹⁹⁶ Bu duruma dîvânına yazdığı mukaddimesinde şu şekilde işaret etmektedir. “Benim hayatım çok güzel ve rahattı. Gençliğimde çok güçlü kuvvetliydim. Allah’ın bana bahsettiği kader isteklerime çok uygun idi. Zaman bana muhalif değildi ve ailemle ilgili bana bir sıkıntı yaşatmadı.”¹⁹⁷

Babası ve annesinin elinde ya da onların görevlendirdiği öğretmenler vasıtasıyla altı ya da daha erken yaşta okuma ve yazmayı öğrendi. Çünkü bu dönemdeki âlimlerin eğitim sisteminin bu şekilde olduğu bilinmektedir. Bu dönemde âlimler çocuklarını erken yaşlarda ilim öğrenmeleri için öğretmene verirlerdi. el-Muhibbî ilk eğitimini babasından alarak Kurân-ı Kerîm öğrenip ezberlemiş ve hıfzını tamamlamıştı.¹⁹⁸ Daha sonra kendisi buluş çağına girmeden ve on bir yaşına gelmeden önce ilim ile meşgul olmaya başladığını ifade etmektedir.¹⁹⁹ Şiir yazıp, söylemeye de bu yaşlarında başlamıştı.²⁰⁰ Yani 1073/1662 yılından önceki dönemde hıfzını tamamlayıp, ilim ve edebiyat ile meşgul olmaya başlamıştı.

el-Muhibbî'nin etrafında birçok âlimin olması ve bunlardan çoğunluğunun ailesinden olmasının da etkisiyle ilim öğrenmeye karşı oldukça istekli idi. Kendisinin ilmi bir ortamda yetiştiği ve dindar bir ortamda yaşadığı anlaşılmaktadır. Çevresi varlıklı ve ilim sahibi insanlarla çevrili idi. Çağındaki insanların çoğuna nispetle güzel bir terbiye ve iyi bir ilmi eğitim almıştı.²⁰¹

el-Muhibbî 1073/1662 yılında babası Âmid (Diyarbakır) kadısı olarak Anadolu'ya gitmek üzere Dimeşk'ten ayrıldığında 11 yaşına gelmişti.²⁰² Babası Anadolu'ya gittikten

¹⁹⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 279; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 28.

¹⁹⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 33-34.

¹⁹⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 279.

¹⁹⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 279; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 28.

²⁰⁰ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 279;

²⁰¹ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 28.

²⁰² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 279;

sonra, dört yıl müddetince Dimeşk'e dönmedi ve el-Muhibbî bu dönemde babasından ayrı olarak ve onu hiç görmeden yaşamını sürdürdü.²⁰³

el-Muhibbî'nin hayatını açıklayan kaynaklar ve kendi hayatındaki bazı olaylara kısaca değindiği *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Hulâşatu'l-Eşer* isimli eserleri incelendiğinde babasının yokluğunda amcası Sun'ullah²⁰⁴ ile dayısı Muhammed b. Ebî's-Safâ el-'Ustuvânî'nin onun riayeti ile meşgul oldukları anlaşılmaktadır.²⁰⁵ Bu iki âlim el-Muhibbî'yi kollayıp gözetlemenin yanında ona bizzat kendileri eğitim vermişler, ilim tahsil etmesi hususunda onu teşvik ederek zamanın büyük Dimeşk âlimlerinden çeşitli ilim dallarında eğitim almasını temin etmişlerdir. Amcası ve dayısı el-Muhibbî'ye ilme meyletmesi ve rağbet göstermesi, ilme ve edebiyata önem vermesi için ona güzel yönde nasihatler ederek babasının yerini doldurmuşlardır.²⁰⁶

O çağda Dimeşk Arap ilimleri merkezlerinden canlı bir merkezdi. Medreseler, mescit halkaları çoktu. Arap İslam âleminde âlimlerin büyüklerinin tercih ettiği bir merkezdi. el-Muhibbî de muhakkak ki bu büyük âlimlere öğrenci olmuştur. O bu dönemde nahivci ve şiir ravisi Ramazan b. Musa İbn 'Uteyf (ö. 1090/1684)²⁰⁷, hadiste mutekaddimûn âlimlerinden Muhammed b. Bedreddîn b. Bilbâni'l-Ba'î (ö. 1083/1672)²⁰⁸, Dimeşk Hanefi müftüsü Muhammed b. Ali el-'Alâi'l-Haşkefi (ö. 1088/1677)²⁰⁹, Necmeddin Muhammed b. Yahya el-Ferafi (ö. 1090/1679)²¹⁰, Abdülkadir Behâuddîn Abdulhâdi el-'Umerî (ö. 1100/1688)²¹¹ gibi birçok âlimden çeşitli dersler almıştır. Tefsir, fıkıh, nahiv, me'ânî, beyân, mantık, kelim, tasavvuf, edebiyat, matematik, geometri ve felsefe gibi alanlardaki eğitimi için yukarıda çoğunun ismi zikredilen hocalardan dersler almıştır.²¹²

Babası dört yıl ailesinden ayrı kalıp 1077/1666 yılında Anadolu'dan Dimeşk'e döndüğünde on bir yaşında bir çocuk olarak bıraktığı oğlu el-Muhibbî'yi güçlenip kuvvetlenmiş bir genç olarak buldu. Ona karşı güzel düşünceler içerisine girip, onun ilim

²⁰³ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 28.

²⁰⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 259;

²⁰⁵ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 339.

²⁰⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 259; III, 339.

²⁰⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 168; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 149.

²⁰⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 401-402.

²⁰⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 63-64.

²¹⁰ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 249.

²¹¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 437-438.

²¹² Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 30-31.

açısından ileri seviyelere çıkmasını sağlayacak bilgiler edinmesine yardım etti. Bir süre onunla Dimeşk'te vakit geçirdikten sonra Kadı olarak tayin edildiği Beyrut'a giderken oğlunu da yanına aldı. el-Muhibbî 1077/1666 yılında Beyrut'a babasıyla birlikte giderek burada yaşadığı süre içerisinde babasının yanına gelen büyük âlimler ve edebiyatçılardan ilmî yönden faydalanmaya çalışmıştır. Şair burada bir yıl kaldıktan sonra Dimeşk'e tekrar dönmüştür. Ancak o, babasının Beyrut'ta görev yaptığı iki yıl zarfında Beyrut-Dimeşk arasında gelip gitmeye devam etmiştir.²¹³

Babasının görev süresi dolunca babasıyla beraber Dimeşk'e döndüler ve burada yaşamaya başladılar.²¹⁴ el-Muhibbî burada ilim tahsiline Emevî Camisinde devam etmiş ve İbrahim b. Mansur el-Fettal ed-Dimeşkî (ö. 1098/1687)²¹⁵, Hüseyin el-'Adevî (ö. 1097/1686)²¹⁶, Şezerâtu'z-Zeheb isimli eserin sahibi ve İbn 'Îmâd olarak meşhur olan Abdulhayy b. Ahmed el-'Ukerî (ö. 1089/1678) gibi âlimlerden Kur'ân-ı Kerim ve hadis ilimleri tahsil etti.²¹⁷ Böylece el-Muhibbî babasıyla birlikte Dimeşk'te üç yıl daha beraber yaşamaya devam etti. Ancak babası Dimeşk'e geldikten üç yıl sonra 23 Cemâdi's-Sâniye ayı 1082/1671 yılında vefat etti.²¹⁸ el-Muhibbî, babasıyla beraber az denilemeyecek bir vakit beraber yaşamasına rağmen onun arkadaşlığına doyamadan onu kaybederek, hayatında o zamana kadarki en büyük üzüntüsünü yaşamış oldu.

el-Muhibbî babasıyla birlikte yaşadığı bu beş yıl ve babasının 1082/1671 yılında vefatından sonra yine Dimeşk'te yaşamaya devam ettiği dört yılda ve toplamda ise dokuz yıllık hayatında ilmi eğitimlerine ve telif çalışmalarına devam ederek ilmi ve edebi bilgisini geliştirip kültürünü sürekli artırmıştır. Babasıyla geçirdiği zamanlardaki hayati tecrübelerinin yanında onun ilmi hazinesi ve eserleri, onunla beraberken ikisinin, babasının vefatından sonra ise el-Muhibbî'nin kendisinin, aralarında çeşitli konularda tartışıp görüşüp birbirlerine ziyarette bulundukları gerek Türk gerek Arap birçok âlim ve şairlerle arkadaşlıklarını kendisi devam ettirmiştir. Bu dostlarından en önemli olanı Dimeşk'in o zamanki en büyük

²¹³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 27.

²¹⁴ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 32.

²¹⁵ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eşer*, I, 51-53; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 138; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86.

²¹⁶ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eşer*, II, 116-118;

²¹⁷ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eşer*, II, 340; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; Leylâ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 30-31; 'Iyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Aşri'l-'Usmânî", s. 88

²¹⁸ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 33.

şairlerinden biri olan ve el-Muhibbî'nin kültürünü zenginleştirip artıran ve ufkunu genişleten Emir Mencek b. Muhammed Mencek'dir (ö. 1080/1669).²¹⁹ Yine bu dönemde tıp, ilahiyat ve matematikte âlim olan Mahmut Başîr es-Salihî ed-Dimeşkî'den (ö. 1084/1673) matematik dersleri almıştır.²²⁰

Bu geniş bilgi edinme arzusu ile ilmi sadece Dimeşk âlimlerinden değil aynı zamanda çeşitli İslam merkezlerinden Dimeşk'i ziyarete gelen asrın büyük ilim adamlarından da alıyordu. Dimeşk'i ziyarete gelen İslam alimleri içerisinde aslen Medineli olup tarih ve edebiyat ve özellikle hadis alanında zamanın meşhur âlimlerinden biri olan İbrahim b. Abdurrahman el-Hayyârî (ö. 1083/1672)²²¹ bunlardan en önemlisidir. Müellif, yukarıda ismi geçen bu tüm âlimlerden ve burada zikredilmeyen başka âlimlerden de icazet almıştır.²²²

el-Muhibbî, devrindeki zamanın en meşhur Hâlveti mutasavvıfı Muhammed b. es-Salihî el-Hanbelî' el-Hâlvatî'den tasavvuf eğitimi almıştır.²²³ Anlaşıldığına göre şair hayatının bu döneminde Hâlvatî tasavvuf topluluğuna girmiştir. el-Muhibbî Hâlvatîliği eserinde şu şekilde ifade etmektedir. "İsmi tasavvufun gereklerinden olan yalnız kalma, inziva hayatı yaşama anlamındaki hâlvat kelimesinden almıştır. Hâlvatîlik, beden eğitimi, nefsini ezmek, ahlakını eğitip güzelleştirmek, şehvetlerine gem vurmak, lezzet veren şeylerden imtina etmektir. Bu yolun müridi genellikle her yıl kış günlerinde şeyhiyle beraber inzivaya çekilir. Bu esnada üç gün oruç tutar ve harira isimli yiyecekten iki okka (çok az) miktarı yer, ukuyyeden (118,8 gr.) biraz fazla bir adet ekmek yer. Saf su içmeyip yerine kahve içer. Gündüz ve gecede zikir ve ibadete devam eder. Bu günlerde seher vaktine kadar uyumadan gücü nispetinde, sabah namazı vakti öncesine kadar teheccüd ibadeti yapar ve zikirle meşgul olur. Sonra sabah namazını kılar. Güneş yükselinceye kadar yine zikirle meşgul olur. Sonra işrak namazını kılar. Yine bu şekilde farz namazlarını eda ederek günlerini tamamlar."²²⁴

²¹⁹ Hayatı ve şiirleri için bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 409 v.d.; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 33; Daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.

²²⁰ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 330-331.

²²¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 25 v.d.

²²² Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 31.

²²³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 312-313; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 32.

²²⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 389-390.

el-Muhibbî hayatının bu döneminde birçok eser kaleme almaya başlamış ve güzel şiirler irat etmiştir. Yazısının çok güzel olduğu kaynaklarda geçmektedir.²²⁵ Kaynakların aktardığı bilgiler ışığında sözün özü, şair hayatının bu ilk yirmi beş yılında babası ve ilmi çevresinin yolunu takip etmiştir. Onlar sayesinde birçok kazançlar elde etmiş ve sürekli eğitim öğretim işi ile meşgul olarak çağında yaşayan ve alanında uzman birçok ilim insanından istifade ederek çok geniş bir ilmi birikime sahip olmuştur.²²⁶

2.4.2. İkinci Dönem: (1086/1675-1092/1681)

Bu dönem el-Muhibbî'nin Anadolu'da geçirdiği dönemi kapsar. Bu dönem 1086/1675-1092/1681 yılları arasında altı yıl sürmüştür.

el-Muhibbî babasının vefatından dört yıl sonra yani 1086/1675 yılında vatanı olan Dimeşk'ten ayrılıp Anadolu'ya gitmeye karar verdi.²²⁷ Onun Dimeşk'i terk edip Anadolu'ya gitmesine hangi temel sebebin ittiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Anadolu'ya gitmesinin birkaç değişik sebebe dayandığı söylenebilir. Birincisi, anlaşıldığına göre kendi duygusal ve psikolojik durumudur. Babası, akrabaları ve hocalarından bir kısmını kaybettikten sonra el-Muhibbî'nin hissettiği yalnızlık ve gariplik hissi onu bu yolculuğa çıkmaya sürüklemiştir. Şair kendi içinde bulunduğu bu duygu durumu ve memleketinden ayrılıp başka yerlere gitme isteğinin nedenini eserinde şu şekilde ifade etmektedir: “İyi, güzel ve kemale ermiş olanların hepsinin fikirlerinden alıp topladım. Onların doyurucu fikirlerinden başka şeylere yönelmedim. Ancak onlar ve beraber yaşadığım faziletli ilim adamları batıp gittiler. Onlar olmadan benim varlığım güneşi olmayan gündüz misali zor bir hale geldi. Beş vakit namaz olmadan kişinin ruhen sıkılması gibi onlarsız işler zor bir hale geldi. Normal olan isteklerimi onlarsız kaybettim. Amaçlarıma vefa göstermek, karar kıldığım ahdimi muhafaza etmek için kendi diyarımda kalmadım. Çünkü burada kalmak benim için kötü bir hale dönüştü. Ayrılığa çağıran kararlılığım harekete geçti. Anadolu yönüne gitmeyi aklıma kestirdim. İlet harfi üzerine amil olan cezm edici edatın son harfini kesip atmasının etkisi gibi kestirip attım ve bu yola girdim.”²²⁸

²²⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86;

²²⁶ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâsatu'l-Eşer*, s. 34.

²²⁷ el-Muhibbî, *Hülâsatu'l-Eşer*, III, 487.

²²⁸ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 1.

el-Muhibbî'nin Anadolu'ya gidişinde yukarıdaki sebep, en önemli sebep olmakla birlikte şüphesiz onun memleketini bırakıp Anadolu'ya gitmesine sebep olan başka nedenler de vardır. İlmini artırma isteği, özellikle Osmanlı imparatorluğunun başkenti olan ve kendi eserinde hilafet şehri olarak isimlendirdiği İstanbul'da bulunan zamanın büyük Türk âlimlerinin bizzat kendilerinden istifade edip ilmi kültürünü artırmak istemesi bu sebepler arasındadır. İstanbul zamanının en aktif ilim merkezi idi. Çünkü İstanbul'da alanlarında özel konuma sahip birçok medrese vardı. Bu medreseler bizzat Osmanlı sultanları tarafından kadılar ve müderrislerin eğitim vermeleri için kurulmuşlardı. Bu medreselerde birçok büyük İslam âlimi eğitim veriyordu. İslam ve Arap dünyasından ve dünyanın diğer taraflarından birçok ilim insanı zamanın ilim merkezi olan İstanbul'a gelmek istiyor ve imkân bulanlar da buraya geliyorlardı. İstanbul'a gelen bu ilim insanların buraya geliş amaçları da farklılık arz etmekteydi. Kimisi ilim öğrenmek için, kimisi medreselerde ilmi bir vazife elde etmek için, kimisi de kadılık ya da müftülük görevleri elde edebilmek gibi sebeplerden İstanbul'a geliyorlardı. el-Muhibbî de kadılık ya da başka ilmi görevler elde etmek için İstanbul'a gelmiş olabilir. Çünkü babası ve dedesi de Osmanlı kadısı olarak değişik yerlerde görev almışlardı. Sonuçta el-Muhibbî Anadolu'ya gitmeye karar verdi. Anadolu'daki zamanın büyük kadılarından birinden "Mülazeme"²²⁹ bursu aldı.²³⁰ Babası el-Muhibbî'ye çocuk yaşlarında iken bu bursun kendisine verilmesi için vaatte bulunmuştu.²³¹

Şairin Anadolu'ya gitmeye karar vermesinin arkasında yatan bütün bu sebeplere ek olarak gençlik çağında olan el-Muhibbî'nin içinde seyahat ve yolculuk etme isteği de vardı. Zamanın âlimleri ve edebiyatçıların âdeti olduğu üzere o, Osmanlının başkentinde ve diğer Anadolu şehirlerinde olan yaşam biçimini ve özelliklerini tecrübe edip şimdiye kadar yaşadığı şehirden farklı şeyleri öğrenmek istiyordu. el-Muhibbî'nin ve ondan önce Ebu'l-Mekârim el-Gazzî ed-Dımeşkî (ö. 1061/1651)²³², Ebü'z-Ziyâ Bedrüddîn Hâsen b. Muhammed es-Saffûrî el-Bûrînî (ö. 1024/1615)²³³, Râdiyyüddîn İbnü'l-Hanbelî (ö. 971/1563)²³⁴ gibi âlimlerin

²²⁹ Eğitimde vazifeli birinin dostlarına verdiği bir vesikadır. Bkz. Mehmet İpşirli, "Mülâzemet", *DİA*, 2006, İstanbul, XXXI, 537-539.

²³⁰ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 35.

²³¹ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eşer*, IV, 135.

²³² Eserin adı *el-Kevâkibü's-Sâ'ire bi-Menâkıbi A'yânî'l-Mi'eti'l-Âşire*'dir. Bkz. Cevat İzgi, "Necmeddin el-Gazzî", *DİA*, 2006, İstanbul, XXXII, 497-498.

²³³ Eserin adı *Terâcimü'l-A'yân min Ebnâ'î'z-Zamân*'dır. Bkz. Abdülkerim Özeydin, "Bûrînî", *DİA*, 1992, İstanbul, VI, 439.

eserleri incelendiğinde açıkça ortaya çıkmaktadır ki, zamanın Arap İslam âleminden birçok âlim ve edebiyatçı Osmanlı'nın bir taraftan Anadolu'da, bir taraftan Arap bölgeleri arasındaki büyük bölgelerde bulunan çeşitli şehirleri gezip dolaşıyordu. Bu sebepten dolayı bu ilmi yolculuklar âlimler arasında çok yaygındı. Âlimler ya da edebiyatçılar yolculuklar yapar, çeşitli yolculukları esnasında olan gözlemlerini kaydederler, düşüncelerini şiir ya da nesir olarak kaleme alırlardı. Vakidir ki, Arap ilim insanları bu yolculukları kendileri için bir yenilenme ve ilmî zenginleşme, bunun yanında kendi şanını ve kadrini cilalayan bir olay olarak kabul ederlerdi.²³⁵ el-Muhibbî bu konu ile ilgili düşüncelerini eserinde şu şekilde ifade etmektedir; “Yolculuk âlimin sahip olduğu kadrini yüceltir. Yolculuk olmadan o ay tam olarak elbisesini giymiş olamaz. (Tam olarak ay gibi parlamaz.)”²³⁶

el-Muhibbî Safer ayının sekizinci günü 1086/1675 yılında amcası ile beraber Dimeşk'ten ayrıldı. Amcasıyla beraber Anadolu'da ilk olarak Osmanlı devletinin ilk başkenti olan Bursa'ya geldiler. Bursa o çağlarda İstanbul gibi büyük bir ilmî merkez durumundaydı. Ancak o, Bursa'da çok uzun kalmadı. el-Muhibbî burada bulunduğu esnada lâme'î medresesinde ilim ve şiir eğitimi ile meşgul oldu.²³⁷

Daha sonra Bursa'dan ayrılıp Osmanlı devletinin ikinci başkenti olan Edirne'ye gitti. O devirde Osmanlı'nın sultanı olan IV. Mehmet ve devletin ileri gelen yöneticileri ile beraber devlet işlerini Edirne'den yürütmekteydi. el-Muhibbî Edirne'de birkaç ay kaldı. Anlaşıldığına göre şair kendisine mülazemet bursunun verilmesine vesile olan ve aralarında hoca öğrenci ilişkisi gibi kuvvetli bir bağ olacak olan Muhammed b. Lutfullah el-‘İzzetî ile temasa geçmek üzere Edirne'den ayrıldı. el-Muhibbî Edirne'de kaldığı süre zarfında Bazı Arap âlimleri ile görüştüğü gibi birçok büyük Türk âliminin derslerine dinleyici olarak katılmaya çalıştı. Yine zamanın Edirne kadısı ile de görüştüğü kaynaklarda geçmektedir.²³⁸ Mekke eşrafından olan ve Osmanlı sultanı tarafından vazife almak üzere o anda Edirne'ye gelmiş bulunan Şerif Ahmed b. Zeyd b. Muhsin b. Ebî Nümeyy (ö. 1099/1688)²³⁹ ve kardeşi gibi bazı ileri gelen Arap siyasetçilerle de görüştü. Ahmed b. Zeyd ve kardeşi Mekke eşrafınca görevinden

²³⁴ Eserin adı *Dürrü'l-Habeb fî Târîhi A'yâni Hale*'dir. Bkz. Cevat İzgi, “İbnü'l-Hanbelî”, Radiyyüddin, *DİA*, 2000, İstanbul, XXI, 68-69.

²³⁵ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 36.

²³⁶ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 1; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 37.

²³⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, 2/451; a.mlf., *Dîvân*, s. 27-28.

²³⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 313; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 39.

²³⁹ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 190-197; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 150.

azledilmiş ve ikisi tekrar bu eski görevlerine geri dönme isteklerini sultana iletmek üzere Edirne'ye gelmişlerdi.²⁴⁰ el-Muhibbî ile Ahmed b. Zeyd arasında Edirne'de beraber bulundukları süreçte iyi bir dostluk oluştu. Bu dostlukları İstanbul'da iyice kuvvetlendi.²⁴¹ Hatta birçok kasidede el-Muhibbî onu methetmiştir. Örneğin ona hitaben yazdığı bir medih şiirinde onun soyunun asil bir soya dayandığını ve kendi hak etmesiyle yüce makamlara ulaştığını ifade ettiği şiirini, onun yüceliğinin devamı için dua ederek bitirmiştir.[Kâmil]²⁴²

1	مَا	إِنْ	تَصَفَّحْنَا	خِلَالَ	كَمَالِهِ	إِلَّا	رَأَيْنَا	أَحْمَدًا	مَحْمُودًا		
2	هُوَ	صَاحِبُ	النَّسَبِ	الرَّفِيعِ	مَحَلُّهُ	قَدْ	طَابَ	آبَاءُ	زَكَتْ	وَجُدُودًا	
3	نَسَبٌ	كَأَنَّ	عَلَيْهِ	مِنْ	شَمْسِ	الضُّحَى	نُورًا	وَمِنْ	فَلَاقِ	الصَّبَاحِ	عَمُودًا
4	قَدْ	سَادَ	لِلرُّتَبِ	الْجَلِيلَةِ	سَامِيًا	أَقْرَانُهُ	حَتَّى	اسْتَبَدَّ	فَرِيدًا		
5	لَوْ	أَنَّ	مَنْزِلَةَ	الْفَقَى	كَمَنَالِهِ	شَرَفًا	إِذَا	جَارَ	السِّمَّكَ	صُعُودًا	
6	لَا	زَالَ	يَبْقَى	فِي	الْمَعَالِي	لَاقِيًا	عَيْشًا	عَلَى	مَرِّ	الزَّمَانِ	رَغِيدًا

1. Mükemmellik konusunda sayfaları çevirdiğimizde (araştırma yaptığımızda) sadece övülmüş Ahmed'i görürüz.

2. O yüce nesep sahibidir. Onun makamı güzeldir. Soy ve dedeleri temizdir.

3. Nesebi sanki sabah güneşinden bir ışık ve sabahın şafağından bir direk gibidir.

4. Akranlarına karşı en yüksek yüce rütbeleri kazandı, öyle ki (bu özellikleri)elde eden tek kişi oldu.

5. Yiğitlik makamı şerefte onun menzilesi gibi olsaydı yükseklikte "Simak" (Arkturus) yıldızını geçerdi.

6. Zaman içinde(ki hayatında) güzel yaşantıda karşılaştığı yücelikte (seviyede) kalmaya devam etsin.

el-Muhibbî Edirne'de birkaç ay kaldıktan sonra İstanbul'a gitti. Burada birçok ilim insanı, edebiyatçı ve âlimle karşılaştı. Bunların başında İbn-i Bayram er-Rûmî olarak bilinen Muhammed b. Lutfullah el-İzzetî gelmektedir. 1064/1655 de Şam'a kadı olarak atandığı sırada el-Muhibbî'nin babasıyla dostluk kuran ve ardından babasının Anadolu'da kaldığı dört yıl boyunca onunla dostluğunu daha da ilerleten el-İzzetî, babasının ölümünden sonra el-

²⁴⁰ Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, s. 57.

²⁴¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 190; Brockelman, "Muhibbî", VIII, 512.

²⁴² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 135-136; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 195-196.

Muhibbî'nin eğitimiyle ilgilenmiş ve ona destek olmuştur.²⁴³ O esnada el-‘İzzetî Rumeli kazaskeri oldu ve onu öğretmen olarak görevlendirdiği Hoca Hayreddin medresesine gönderdi.²⁴⁴

Bu görevini sürdürdüğü esnada daha önce kendisinden görev talebi için şiir yoluyla talepte bulunduğu²⁴⁵ Kazasker Muhammed b. Abdulhalim (ö. 1098/1687) onu bir kadılık görevine atadı. Ancak el-Muhibbî hocasının da tavsiyesi ile görevi kabul etmeyerek İstanbul'da kaldı.²⁴⁶ Aynı zamanda Muhammed b. Lutfullah el-‘İzzetî eski görevini bırakıp İstanbul'a dönerek orada görev almıştı. Daha sonra el-‘İzzetî hastalandı ve emekliliğini istemek zorunda kaldı. el-Muhibbî hastalığı müddetince ona hizmet etti ve 1092/1681'de ölümüne kadar İstanbul'da onun yanında kaldı.²⁴⁷

el-Muhibbî Anadolu'daki bu hocasını çok seviyordu. el-‘İzzetî'nin evi ilim meclisi gibiydi. Edebiyat ve ilim dünyasından birçok isim onun evinde bir araya geliyordu. Birçok ilim dalında özellikle edebiyat ve şiir alanında münazara ve münakaşalar yapılıyordu. O, bu meclisteki ilmî ve edebî sohbetleri ve münazaraları dinlemekten çok zevk alıyordu. Bunlardan faydalıyor ve kendini ilmî yönden geliştiriyordu. Gerçek şu ki, el-Muhibbî sadece hocasının yanında bulunduğu süreçteki bu ilmî meclisin faaliyetlerinden faydalanmakla kalmamıştır. Aynı şekilde büyük kütüphanelerdeki ilmi eserlerden de faydalanmıştır. Bu kütüphanelerde el-Muhibbî'nin istediği her türde ve güzel kitaplar mevcuttu. Bunun yanında şair Anadolu'da bulunduğu süreçte birçok Türk ve Arap âlimden dersler de almıştır. Cezayirli âlim Yahya eş-Şâvî el-Mağribî'den (ö. 1096/1684)²⁴⁸ şiir alanında dersler almış ve bu hocasından icazet almıştır. Bu çağda şiirle ilgili icazet alınması meşhurdu.²⁴⁹

el-Muhibbî Osmanlı devletinin başkenti olan İstanbul'da kaldığı süreçte burada ikamet eden birçok Arap şair ile de tanıştı. Başta samimi bir dostluk ilişkisi de kurduğu Abdalbâkî b.

²⁴³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 131-142; a.mlf., *Nefhatu'r-Rayhâne*, I, 2.

²⁴⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 135; Brockelman, "Muhibbî", VIII, 512.

²⁴⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64-68.

²⁴⁶ 'Iyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Asri'l-'Uşmânî", s. 88.

²⁴⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 135; Brockelman, "Muhibbî", *İA*, VIII, 512.

²⁴⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 486; a.mlf., *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muğâf vel -Muğâfu İleyh*, s. 20; Şabbag, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 39

²⁴⁹ Şabbag, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 39.

Ahmed b. Semmân ed-Dımeşkî (ö. 1088/1677)²⁵⁰ ile Abdullah b. Muhammed İbn Kağîb el-Bân el-Halebî (ö. 1096/1685)²⁵¹ ve Seyyid Es‘ad b. Abdurrahman el-Betrûnî (1093/1682)²⁵² İstanbul’da tanışıp görüştüğü şairlerden bazılarıdır. O bu yıllarda Türk şiiri hakkında da ders almayı ihmal etmedi. Bu dersler esnasında bazı Türk şairler ile dostluklar edildi. Türk şiiri ile Arap şiiri arasında mukayeseler yaptı. Türk şiiri hakkında bolca bilgi topladı.²⁵³ el-Muhibbî’nin bu esnada Türkçeyi iyi şekilde öğrendiği ve Türkçe şiirlerden tercüme yapabilecek seviyeye geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim dîvânında 2 beyitten oluşan çeviri şiirinde hicrî 1001 yılında göreve başlayan Şeyhu’l-İslam Bayramzade Zekeriya Efendi’nin (ö. 1001/1593)²⁵⁴ hayatını anlatırken Atâullah b. Nev‘î’nin (ö. 1045/1635)²⁵⁵ Taşköprüzâde’nin *Şekâiku’n-Nu‘maniyye fî ‘Ulemâi’d-Devleti’l-Usmâniyye* eserine yazdığı zeylinde onun hayatını anlatırken Şeyhu’l-İslam için yazdığı Türkçe şiirini Arapçalaştırarak kendi kitabına eklemiştir. Bu şiirinde *وَاحِدًا فِي الْأَلْفِ* “Bin içinde bir” sözüyle el-Muhibbî Şeyhu’l-İslam Zekeriya’nın 1001 yılında göreve başlamasına da atıf yapmaktadır. [Recez]²⁵⁶

1 فِي رَأْسِ كُلِّ مِائَةٍ يَجِيءُ مَنْ يُجَدِّدُ الدِّينَ بَدِيعَ الْوَصْفِ
2 وَمِثْلُ ذَا مُجَدِّدٍ لِلدِّينِ لَا يَجِيءُ إِلَّا وَاحِدًا فِي الْأَلْفِ

1. Her yüz senede dini yenileyen vasıfları eşsiz bir kişi geliyor.

2. Bunun gibi dini yenileyen bin (âlim) içerisinde eşsiz olan biri (daha önce) gelmedi.

Türkçeden Arapçaya çevirisini yaptığı bu şiirle el-Muhibbî’nin Türkçe yazılan bu eseri okuyup anlayacak derecede Türkçe bildiği ve içerisindeki bir şiiri anlayıp Arapçaya çevirecek kadar bu dile hâkim olduğu ortaya çıkmaktadır.

el-Muhibbî İstanbul’da yaşadığı altı yıl zarfında ilmi meşgalelerle oldukça yoğun bir hayat sürmekteydi. Her ilmî faaliyeti titizlikle takip ediyor, gerek Arap gerekse Türk ilim insanları ve onların ilmî faaliyetleri ile edebiyatçıları ve şiir ve nesir türünden ortaya koydukları edebî ürünlerini kayıt altına alıyordu. Bu işi yaparken âlimlerin gerek hayatta

²⁵⁰ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Rayhane*, I, 63; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, II, 270-283; Geniş bilgi için bkz. Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007.

²⁵¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, III, 70; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 303.

²⁵² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, I, 399; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, 1/316

²⁵³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, I, 248; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eser*, s. 39.

²⁵⁴ Mehmet İpşirli, “Zekeriyyâ Efendi, Bayramzâde”, *DİA*, 2013, İstanbul, XLIV, 211-212

²⁵⁵ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 263. Halûk İpekten, “Atâi Nev‘îzâde”, *DİA*, 1991, İstanbul, IV, 40-42

²⁵⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 367; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 363.

olanlarını ve gerekse vefat etmiş olanlarını kaydediyor ve ortaya koydukları ilmî ve edebî eserleri ile ilgili tüm bilgileri toplamaya çalışıyordu. İstanbul'daki hayatında elde ettiği tüm ilmî birikimini zeki ve berrak aklında Arap İslam kültürünü, Türk, Arap, Fars ve İslamî fikirlerin karışımından oluşan Türk kültürü ile mezcediyordu. el-Muhibbî Anadolu'da özellikle İstanbul'daki hayatı müddetince ilmi faaliyet olarak vaktinin büyük kısmını kitap okumakla geçiriyordu. İstanbul'da okuduğu ve eserinde kaynak olarak kullandığını ifade ettiği bu kitapların çoğunluğuna *Hulâşatu'l-Eşer* isimli eserinin mukaddimesinde değinmiştir. el-Muhibbî bu kitap okumaları esnasında şiirden, edebiyattan, tarihten, coğrafyadan, dil ilimlerinden, diğer ilmi alanlardan önemli gördüğü tüm bilgileri kaydediyordu. *Hulâşatu'l-Eşer* isimli eserinde bu ilim dallarının hepsi ile ilgili bilgilere rastlanması bunun delili olmaktadır. Bu ilmî faaliyetlerinin yanında el-Muhibbî Osmanlının başkentinde edindiği ve yakınında cereyan eden siyasî gözlemlerini de kaydediyordu.²⁵⁷

el-Muhibbî İstanbul'da ilmî hayatına devam ederken bir anda bazı olaylar istediği gibi gitmemeye başladı. Hocası Muhammed el-İzzetî 1092/1681 yılı Şevval ayının on üçüncü günü vefat etti. Açıktır ki hocasının ölümü, onun hasta olduğunu ve ağrılarından çok şikâyetçi olduğunu bilmesine rağmen el-Muhibbî üzerinde büyük bir yıkıma neden olmuştu. Çünkü o, hocasına çok kuvvetli bir bağla bağlıydı. Onu kaybettikten sonra şiddetli bir yalnızlık hissetti. Bu yüzden onun vefatından sonra İstanbul'da kalmadı ve altı yıl Anadolu'da kaldıktan sonra hocasının vefatının ertesi günü memleketi Dimeşk'e dönmek için buradan ayrıldı ve bundan sonra edebiyat ve tarihle ilgili telif işleriyle meşgul oldu.²⁵⁸

2.4.3. Üçüncü Dönem (1092/1681-1111/1699)

Bu dönem el-Muhibbî'nin İstanbul'dan döndükten sonraki geri kalan hayatını kapsayan 1092/1681-1111/1699 yılları arası dönemdir. Geriye kalan bu on dokuz yıllık dönemde el-Muhibbî hayatının büyük bir kısmını Dimeşk'te, diğer kısmını ise Mısır ve Hicaz ile memleketi arasında yaptığı yolculuklarla geçirmiştir. Hayatındaki ilk iki dönem el-Muhibbî için ilim ve edebiyat alanında çeşitli kaynaklardan bilgi topladığı ve bu bilgileri kayıt altına

²⁵⁷ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 40.

²⁵⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 131; Ömer Musa Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Uşmânî*, 631; el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 27-28; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 41; Nevin Karabela, *Muhibbî ve "Mâ Yu'avvel 'Aleyh fi'l-Muzâf ve'l-Muzâf İleyh"* Adlı Eseri, *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, cilt: X, sayı: 30, s. 7-22.

aldığı ve bunun sonucu olarak da edindiği bu bilgi birikiminin birçoğunu hafızasına kaydettiği dönem olarak vasfedilmektedir. Bu son dönem ise ilimde olgunlaşma ve edindiği bilgi birikimini başkalarına aktarma dönemidir.²⁵⁹

el-Muhibbî otuz yaşına geldiğinde Dimeşk'e geri döndü. Yani o memleketine döndüğünde gençliğinin en verimli dönemindeydi. Ancak anlaşıldığına göre o, bu genç yaşına rağmen omuzlarında birçok dert ve üzüntüler taşımaktaydı. Çünkü el-Muhibbî en sevdiği hocasını kaybetmiş, yalnızlık duygusu hissedip kendi başına kalmış ve insanlardan uzaklaşmıştı. Bu durumu el-Muhibbî etkileyici bir üslupla şöyle anlatmaktadır; “Bu diyarda, zamanın ve sevdiklerimin benimle inatlaşır durumda olduğunu gördüm. Gençliğimi hakkıyla bilmeden önce yaşlılık beni kuşattı. Ömrün kuyruğunda otuz yılı harcadım. Hayat kovama musibetler döküldü. Ve oraya (Dimeşk'e) indim. Bu çağda onun tüm güzellikleri gitti. İçindeki bilgileri boşalttı. Edebiyatın kolu kırıldı, iyi ve temiz olan az miktardaki suyu (âlimler) kurudu. İnsanlar ya tamamen susmuş ya da hatalı konuşuyorlar. Böyle bir ortamda bana yalnız kalmak lazım geldi. Ölü gibi sessiz sessiz oturdum.”²⁶⁰

Şairin bu durumunun şiirlerine de yansıdığı görülmekte ve tek beyitlik bir şiirinde, iç dünyasında yaşadığı bu ruhsal değişim ile tüm insanlarla yakın ilişki kurmayı seven birisi iken yaşadığı bazı olumsuz durumlar karşısında kendi kabuğuna çekilip yalnız yaşamaya yöneldiğini anlatmaktadır. [Hafif]²⁶¹

1 كُنْتُ مُسْتَأْنِسًا إِلَى كُلِّ شَخْصٍ فَأَنَا الْآنَ نَافِرٌ مِنْ حَيَالِي

1. Tüm insanlarla ünsiyet içerisindeydim. Şimdi ise kendi gölgemden kaçan biri oldum.

el-Muhibbî bu uzlet döneminde daha önceki ders notlarını bir araya toplamaya karar vermiştir. Bu notlar ve aldığı eğitimlerle telif çalışmalarına yöneldi. Ancak müellifin bu uzleti tam olarak bir toplumdaki kopuş niteliğinde değildir. Dimeşk'e büyük âlimlerin geliş haberlerini takip ediyor ve onlardan buraya gelenler olduğunda, onların yanına gidip ilmi görüşmeler yapıyordu. Zamanın en büyük âlimleri arasında gösterilen Muhammed b.

²⁵⁹ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu 'l-Eser*, s. 41.

²⁶⁰ el-Muhibbî, *Nefhatu 'r-Reyhâne*, I, 2; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu 'l-Eser*, s. 42.

²⁶¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, 364; a.mlf. *Nefhatu 'r-Reyhâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefhati 'r-Reyhâne*, 223.

Süleyman el-Mağribî (ö. 1094/1683)²⁶² bu âlimlerden birisidir. O, 1094/1682 yılında Dimeşk'e geldi ve burada vefat etti. el-Muhibbî ondan rivayet ilmi ile ilgili icazet almıştır.²⁶³

el-Muhibbî'nin hangi eserini daha önce kaleme almaya başladığı tam olarak bilinmez. Bazı eserlerini bu dönemden önce yazmış olabilir. Ancak iki büyük eseri olan *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Hulâşatu'l-Eşer*'den *Nefhatu'r-Reyhâne*'yi daha önce yazmaya başladığı anlaşılmaktadır. el-Muhibbî Dimeşk'e döndükten sonra toplumdan uzak olarak inziva hayatı yaşayıp zamanını, çağının âlimlerinin hayatlarını ve bazı ilmi yazıları kaleme almakla geçirdi. Bu çalışmalarla meşgul olduğu esnada âlimlerin hayat hikâyelerini ele alan Şihâbü'ddîn el-Hafâcî'nin (ö.1069/1659) *Reyhânetu'l-Elibba'* ve *Zehrati'l-Hayati'd-Dünya*²⁶⁴ eseri gibi bir eser oluşturma fikri aklına geldi. Ancak *Nefhatu'-Reyhâne* ismini verdiği bu eseri yazmaya devam ederken bazı sorunlarla karşılaştı. Bazı tercemelerde bilgi eksiklikleri vardı. Özellikle de Hicaz ve Yemen âlimleri ile ilgili bilgilerin yetersiz olduğunu ve diğer bazı eserlerde de onlarla ilgili çok az bilgi olduğunu fark etti. el-Muhibbî ise bu tarihsel eserini titizlikle hazırlama kararlılığındaydı. Bu kitapla ilgili eksik bilgileri, bu bölgeleri ziyaret etmek suretiyle vasıtasız olarak kaynağından elde etmek istediğiydi. Böylece bu konuda daha fazla bilgi toplamak için bu bölgelere gitmek üzere buralarda bulunan akrabalarına mektup yazmaktan başka çare bulamadı. Eseri için bilgiler toplamak ve aynı zamanda hac görevini ifa etmek için Hicaz yolculuğuna çıkmaya karar verdi.²⁶⁵

Böylece el-Muhibbî, içindeki ilim öğrenme isteğini gidermek ve hac vazifesini yerine getirmek için gerçekleştirdiği üçüncü dönemdeki ilk yolculuğunu Hicaz'a yapmış oldu. Burada hac görevini ve peygamberimizin kabrini ziyaret ibadetlerini ifa ettikten sonra Hicaz ve Yemen edebiyatçıları hakkında bilgiler toplamaya başladı.²⁶⁶

Mekke'ye vardığında kendisine kadı naipliği vazifesi yapması teklif edildi. el-Muhibbî bu teklifi kabul edip orada bulunduğu süre içinde kadı naipliği²⁶⁷ yaptı. Şair, burada

²⁶² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 204 v.s.

²⁶³ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 42.

²⁶⁴ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Reyhânetu'l-Elibba'* ve *Zehrati'l-Hayati'd-Dünya*, nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv, Kahire, 1386/1967.

²⁶⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 28; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 43.

²⁶⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 202.

²⁶⁷ Kadı nâibi: Kadıların gitmedikleri yere gönderdikleri vekiller hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlar kadıların ait işleri görürler ve hâsılatlarından vekâletini yaptıkları kadıların hisse verirlerdi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993, II, 126.

bulunduğu süreçte amaçları doğrultusunda vaktini boşa geçirmemiştir. Kadı naipliği vazifesinin yanında Hicaz ve Yemen şahsiyetleri, özellikle de hicrî XII. asırda yaşamış ve yaşamakta olanlar hakkında sürekli bilgiler toplamaya çalışıyordu. Bunun yanında Hicaz âlimlerinden ilmi eğitim almaya da devam etti.²⁶⁸ Buralarda Anadolu'da bulunduğu esnada tanışıp dost olduğu Şerif Ahmed b. Zeyd b. Muhsin b. Ebî Nümeyy (ö. 1099/1688) ile beraber zamanını geçirdi. Yine Hicaz ve Yemen bölgesinde birçok âlim ve edip ile karşılaştı ve birçok ilim insanı ile görüşmeler yaptı. Hasen b. Alî b. Yahyâ el-Uceymî el-Hanefî el-Mekkî (ö. 1113/1702)²⁶⁹ ve Şeyh Ahmed b. Muhammed en-Nahlî el-Mekkî (ö. 1130/1717)²⁷⁰ ve bunların dışında çok sayıda âlimle görüşme fırsatı buldu. Ancak bu yolculuğunu çok uzun tutmak istemeyerek 1102/1692 yılında Mekke'den Dimeşk'e geri döndü.²⁷¹

Dimeşk'e döndüğünde tekrar toplumdan uzak olarak inziva hayatı yaşamaya başlayıp eser telifi ile meşgul olmaya devam etti. el-Muhibbî yazmaya devam ettiği teracim eseri ile ilgili bilgileri tamamlayabilmek için Hicaz'dan sonra Mısır'a da gitmek istiyordu. Ancak tespit edilemeyen bazı sebeplerden dolayı buraya gidemedi. Ta ki Mısır âlimlerinin büyüklerinden Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî (ö. 1107/1696)²⁷² Dimeşk'e gelinceye kadar bu durum böyle devam etti. Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî, el-Muhibbî'yi uzlet halinden ve üzgün durumundan çıkarmak istedi. el-Muhibbî'ye Kahire'ye beraber gitme teklifinde bulundu. el-Muhibbî hocasının bu teklifini kabul etti. Ancak onun da sebebini zikretmediği bir sebepten dolayı ikinci kez Mısır'a gidemedi ve Dimeşk'te kaldı. Bir vakit sonra Mısır'a kadı tayin edilen Türk arkadaşı Arif adıyla meşhur Abdulbâkî Efendi (ö. 1125/1713)²⁷³ Dimeşk'e geldi. Bunun üzerine onunla beraber Mısır'a gitmeye karar verdi ve onunla birlikte Mısır'a gitti.²⁷⁴ Böylece el-Muhibbî hayatının üçüncü döneminde ilim için gerçekleştirdiği yolculuklardan ikincisini ise Mısır'a yaparak Kâhire'ye gitti ve orada da yine kadı nâipliği görevini üstlendi.²⁷⁵

²⁶⁸ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eser*, s. 43.

²⁶⁹ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eser*, I, 346; Casim Avcı, "Uceymî", *DİA*, 2012, İstanbul, XLII, 37-38.

²⁷⁰ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 171.

²⁷¹ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eser*, IV, 41; a.mlf., *Dîvân*, s. 28; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eser*, s. 43;

²⁷² el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 4.

²⁷³ Abdulbâkî Ârif Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. Celal Turgut Koç, "Abdulbâkî Ârif Efendi ve İki Kasidesi Üzerine", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt: XVII, sayı: 44 s. 107-126.

²⁷⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 29; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eser*, s. 44.

²⁷⁵ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eser*, II, 202; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86;

Mısır'da yaşamak el-Muhibbî'ye iyi geldi. Burada hocası Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî ile birlikte vaktini geçiriyordu.²⁷⁶ Kahire'deyken şairin hayatı Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî ile beraber daha güzel hale geldi. Bu âlimde aradığını bulduğunu ve ona yakın olmanın hayatını güzelleştirdiğini eserlerinde ifade etmiştir.²⁷⁷

el-Muhibbî'nin bu ruh halinin şiirlerine de yansıdığı görülmektedir. Ona hitaben yazdığı uzun kasidelerinden birinde şair Mısır'da iken Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî'ye ait bir bahçenin de olduğu Ezbekiyye gölünün güzelliklerini vafettikten sonra hocasını medihe geçmiş ve şiirin sonuna kadar bunu sürdürmüştür. Kasidenin başlarında gölün güzelliklerinden uzunca bahsettikten sonra hocasının yanında onun riayeti altında, onun cömertlikleri içinde yaşadığını ifade etmiştir. Ayrıca kendisini ona teslim ettiğini de ifade ederek ondan kendisine sahip çıkmasını istemektedir. [Meczû Kâmil]²⁷⁸

1	فَاخْتَرَ	هُنَالِكَ	مَرَعَاً	تُكْفِي	بِهِ	كُلَّ	الْبَلِيَّةِ
2	وَتُقِيمُ	مَوْفُورَ	الْمُنَى	وَتَحْفُكُ	الْمِنْ	الْحَفِيَّةِ	
3	فِي	ظِلِّ	رَيْنِ	الْعَابِدِ	نَ	الشَّهْمِ	الْبَرِيَّةِ
4	مَوْلَى	أَنَاخَ	الْمَجْدُ	فِي	أَعْقَابِهِ	الْبَيْضِ	التَّقِيَّةِ
5	وَتَشْرَفُ	بِجَنَابِهِ	شُرْفُ	الْقُرُومِ	وَالْحُسْنَى	سَجِيَّةِ	الْمَوْلَوِيَّةِ
6	فَالْفَضْلُ	فَضْلُ	فَتَى	لَهُ	إِنْعَامُ	وَلَقَدْ	أَحْزَمِيَّةِ
7	وَالْفَحْرُ	شَنْشِنَةُ	لَهُ	عَنْهُ	السَّجَايَا	أَرَاهَا	الْأَحْنَفِيَّةِ
8	وَالْحِلْمُ	وَصِفُ	فَصَّرْتُ	شِيمِ	عَدَّتُهُ	حَاتِمِيَّةِ	
9	وَالْجُودُ	كُلُّ	الْجُودِ	فِي	مَنَازِلُهُ	الْعَلِيَّةِ	
10	ضَاهَى	بِمَقْعَدِهِ	السُّهَا	فَعَدْتُ	مِنْ	حُسْنِ	الطَّوِيَّةِ
11	وَجَرَى	الْقَضَاءُ	بِوَفْقِي	مَا	يَرْجُوهُ	بِالتَّحِيَّاتِ	الزَّكِيَّةِ
12	مَوْلَايَ	حَيِّ	اللَّهُ	وَجَدَ	مُ	بِعَيْشَةِ	الْهَنِيَّةِ
13	وَرَعَاكَ	مَا	دَامَ	الدَّوَا	مَنْسُوبُ	سُدَّتِكَ	السَّنِيَّةِ
14	أَنَا	مَنْ	عَرَفْتُ	بِأَنَّهُ	فَاجِرُ	حَقُّ	الْمَالِكِيَّةِ
15	وَالْيَنِيكَ	لِي	حَقُّ	انْتِمَا	ءِ		

²⁷⁶ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 4; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 149-152.

²⁷⁷ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 20

²⁷⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 327-332; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 136.

16 وَأَقْلَ عَثَارِي إِنْ سَقَطَ ثَ لِصْعَفِ حَالِي فِي الْهَوِيَّةِ
17 فَأَنَا الَّذِي حَطَّيْتُ رَحْ لِي فِي حِمَاكَ حَمِي الْحَمِيَّةِ

1. Orada bir bahar evi seç (böylece) her belaya onunla yetinilir. (Burada bir evi olanın tüm sıkıntıları gider.)
2. Orada çok bol istekler mevcuttur ve güzel hoş nimetler seni çevreler.
3. İnsanların hocası yüce gönüllü Zeynelabidin'in riayetindedir. (Sahibi odur.)
4. Takvalı beyaz (cömert) zürriyetinde şerefın baki kaldığı efendimsin. (Senin neslinde senin gibi asildir.)
5. Ona tabi olanların itibarları onun cenaplığı (makamıyla) ile şeref buldu.
6. Fazilet, delikanlı (cömert) faziletidir. Onda nimet var (çokça ihsan eder) ve iyi huy onun mizacıdır.
7. Övgü onun karakteridir ve onun aile büyüklerinde (üst soyunda) de o mizacı gördüm.
8. Hilm onun vassıdır. Ahnef'in ahlakı ondan (onun gibi hilm göstermekten) aciz kaldı. (O Ahnef'ten daha ileri seviyede hilm sahibidir.)
9. Kökü Hatemi Tayy olan cömertliğin hepsi onun tabiatında var.
10. Seha yıldızı onun makamına benziyor. Böylece onun derecesi yüksek oldu. (onun makamı Seha yıldızı gibi yüksektir.)
11. İyi niyetiyle isteğine uygun olarak Kadı oldu.
12. Efendim! Tertemiz selamla Allah senin yüzünü selamlasın.
13. Mutlu ömür yaşantısıyla hayat devam ettikçe senin gözetimin de (benim üzerimde) devam etsin.
14. Bildim ki ben muhakkak senin yüksek makamına mensubum. (Sana tabiyim.)²⁷⁹
15. Benim sende mensup olma hakkım var. Sahip olduğun hakkın karşılığını ver. (Ben sana aitim bana ne yaparsan yap.)
16. Halimin zayıflığı dolayısıyla çukura düşersem (hata edersem) sen benim kusuruma bakma. (Durumunun iyi olmadığını ve kendisine yardım etmesini istiyor.)
17. Ben senin hamiyetli korumana semerimi indirdim. (Yanına yerleştim.)

²⁷⁹ Burada بَائِلْ kelimesinde kendisini gaip sigasıyla ifade etmiştir. Ancak burada kendini kastetmektedir. Kendini hocasının önüne çıkarmak istemediğinden bu ifadeyi kullandığı anlaşılmaktadır.

el-Muhibbî Mısır'da yaşadığı süreçte hocası Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî ve Mısır kadısı olan Türk arkadaşı Abdülbâkî Arif Efendi'nin²⁸⁰ himayesi altında ilmi araştırma ve çalışmalarına devam etti. Burada bulunduğu süreçte Mısır'ın ileri gelen âlim ve edebiyatçıları ile edebi münakaşalar ve şiirsel atışmalar yaptı. Karşılaştığı âlimler *Nefhatu'r-Reyhâne* isimli eserini kaleme almasını ona tavsiye ettiler. Bu arada el-Muhibbî arkadaşı Abdülbâkî Arif'in kadı naipliği görevini yapması yanında *Nefhatu'r-Reyhâne* isimli eserinin müsveddelerini yazmaya başladı. Yine burada birçok âlimle karşılaştı. Şair burada isimlerini saymadığı birçok âlimden de ders aldı.²⁸¹ Kahire'de hocası ve akrabası olan Dimeşklî büyük edebiyatçı ve tasavvuf âlimi Abdulgani en-Nablusî el-Ĥanefî (ö. 1143/1731) ile karşılaştı. Ondan tarikat, özel ihtisas bilgileri, esrar ve hakikatlerle ilgili eğitim aldı. el-Muhibbî Kahire'de hocası Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî 1107/1695 yılında vefat edinceye kadar kaldı ve hocası vefat edince Mısır'dan ayrılıp tekrar Dimeşk'e geri döndü.²⁸²

el-Muhibbî yine memleketi olan Dimeşk'e geri döndüğünde artık arka arkaya eser telifi için akıl, tecrübe ve ilim olarak olgunlaşmıştı. Mısır dönüşü öğrenci yetiştirmek üzere Emینیye medresesinde²⁸³ müderris olarak çalışmaya başladı. Onun geniş ilmi birikiminden faydalanmak isteyen talebeler ve dersleri dinlemek isteyen halk, onun etrafında toplanarak büyük kalabalıklar oluşturdular.²⁸⁴ Bir süre sonra el-Muhibbî'yi çeşitli hastalıklar istila etti, henüz elli yaşına gelmemiş olmasına rağmen yaşlandı.²⁸⁵

Çünkü onun hayatı başlangıçtaki gibi refah içinde devam etmemiş ve hayatında birçok üzücü olaylarla karşılaşmıştı. Babasını ve kardeşini erken yaşta, en sevdiği hocaları olan Muhammed el-İzzetî ve Zeynel 'Abidin el-Bekrî'yi onlarla beraber yaşarken, bazı yakın arkadaşlarını da genç yaşta kaybetmişti. Bunun yanında sürekli gurbette olmanın verdiği ruh hali ile Dimeşk'teki akraba ve dostlarına duyduğu özlem onu ruhsal olarak çok yormuş olmalıdır ki el-Muhibbî dîvânı için yazdığı mukaddimesinde bu durumu şöyle ifade

²⁸⁰ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 4.

²⁸¹ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 20

²⁸² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 29; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 44.

²⁸³ İlk Şâfiî medreselerinden biri kabul edilir. Günümüzde İpek pazarındadır. Bkz. Muhammed Edîb Âli Takıyiddîn el-Hısnî, *Müntecabâtî't-Tevârîhi li Dimeşk*, Dimeşk, 1346/1927, III, 944.

²⁸⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 29.

²⁸⁵ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 45.

etmektedir: “Evet, nice gecelerim fikir ve düşüncelerle geçti. Acımasız ve gaddar olan zamanın beni karşılaştırdığı zorluklarla meşgul oldum.”²⁸⁶

Yine birçok şiirinde bu ruh haline işaret eden birçok beyti de mevcuttur. [Raml]²⁸⁷

1 حَلَّ بِي الشَّيْبُ فَأَفْقَى رَوْقِي وَكَذَاكَ الْبَدْرُ يَعْرِوهُ السِّرَارُ

1. Bana yaşlılık isabet etti, gençliğim yok oldu gitti ve böylece dolunay gibi tastamam iken hilal gibi bir eğrilik başıma geldi.

Beyitten anlaşılacağı üzere el-Muhibbî'nin hayatının bu son döneminde birçok sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır.

2.5. Vefatı

Hayatında üzüntü ve keder hiç eksik olmayan el-Muhibbî ölümüne yakın hastalanmıştı. Dimeşk'te olan akraba ve dostlarından ayrılmanın üzüntüsü onu sarmıştı. Hastalıklardan dolayı genç iken yaşlı olmuştu. Bu durumunu kendisi şu şekilde açıklamaktadır: “Arkadaşlarımla mutmain bir şekilde vakit geçiremedim. Onlar vefat etti. Onlar çok faziletli insanlardı. Onlarsız benim hayatım güneş açmayan bir gün gibiydi. Gördüm ki zaman dostlarım ve memleketim hususunda bana düşmandır. Gençliğimi hakkıyla yaşayamadan ihtiyarlık gömleğini giydim. Otuzlu yaşlarımın sonuna geldiğimde bu durum beni aldattı. Musibetler büyük kovadan su dökülür gibi üzerime döküldü. Gençlik hilali benden kayboldu ve battı.”²⁸⁸

Onun bu durumu şiirlerine de yansımıştır. Şair şiirinde bedenine hastalıklar isabet ettiğini, uykusunda sanki iğnelerin üzerinde yatıyormuş gibi olduğunu ve artık buna sabredemediğini ifade etmekte ve bu durumdan kendisini kurtarması için Allah'a dua etmektedir. [Seri']²⁸⁹

1 يَا رَبِّ جِسْمِي قَدْ عَرَاهُ الْمَرَضُ وَمَا بَقِيَ فِيهِ لِرَادِّ مَقَرِّ
2 وَمُضْجَعِي وَهُوَ مَحَلُّ الْعَرَضِ قَدْ نَبَتَتْ فِيهِ رُؤُوسُ الْإِبْر
3 وَجَوْهَرِي أَصْبَحَ عَيْنَ الْعَرَضِ لَمْ تَرَ مِنْهُ الْعَيْنُ إِلَّا الْأَثَرُ

²⁸⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 33.

²⁸⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 145; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140-142; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

²⁸⁸ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 2; a.mlf., *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 23.

²⁸⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 201.

4	فَنَجِّنِي مِنْ سُوءِ هَذَا الْمُصَابِ	وَرُؤْيَا	الْأَسَى	وَيَأْسِ	الطَّبِيبِ
5	وَلَا تَدْعِنِي فِي أَشَدِّ الْعَذَابِ	أُعَالِجُ	الدَّاءِ	الْمُضَضِّ	الْمُذِيبِ
6	إِنْ كَانَ فِي مَحْيَايَ خَيْرٌ فَلَا	تَمْنَعُهُ	عَنِّي	وَأَنْلِي	الرِّضَا
7	أَوْ كَانَ مَوْتِي مِنْهُ لِي أَجَلَا	عَجَلَا	وَأَذْرِكُنِي	بِلُطْفِ	الْقَضَا
8	وَاحْتَمِ بِخَيْرٍ لِي يَادَا الْعَلَا	وَبَدِّلِ	الضِّيقَ	بِذَاكَ	الْقَضَا

1. Ey Rabbim bedenime hastalıklar isabet etti. Onda yiyecek için bir yer kalmadı. (Hastalıklardan dolayı yemek yemeye takatim kalmadı.)

2. Yatağım (uyku) ihtiyacımın mekânıdır. (Ancak) Orada iğnenin uçları çıkmıştır. (Dertlerim ve tedirginliklerimden dolayı yatağımda iğneler varmış gibi uyku uyuyamıyorum.)

3. Cevherim (özüm, zatım) arazın ta kendisi oldu. Göz onda (bedenimde) bir iz dışında hiçbir şey göremedi. (Neredeyse yaşamıyor gibiyim.)

4. (Ya Rabbi) bu isabet eden kötü şeylerden beni kurtar. Doktorun umutsuz durumunu ve (yaralarımı sarıp) tedavi eden kişiyi görmekten (beni kurtar.)

5. Beni eriten elem verici, tedavi olduğum müzmin hastalıktan (kaynaklanan) azabın en şiddetlisi içerisinde beni bırakma.

6. Eğer yaşamamda bir hayır varsa benden onu (canımı) alma ve buna razı olmayı bana nail eyle.

7. Ya da benim ecelim ondan (hastalıktan) ölmemse hemen canımı al ve hükmünün lütfuyla beni (bu hayattan) kurtar.

8. Ey yücelik sahibi benim hayatımı hayırla tamamla ve darlığı (sıkıntılarımı) bu fezayla (genişlikle) değiştir.

1100 yılında kırk yaşında Dimeşk'te karşılaştığı arkadaşı Muhammed b. Ömer el-Ḥavânkî'nin ona halini sorması üzerine cevaben kendi durumu hakkında irticalen şöyle demiştir:²⁹⁰ [Medîd]²⁹¹

1	لَا تَعِيبَنَّ صُفْرَةَ اللَّوْنِ مِنِّي	وَاحْمِرَارَ	الدُّمُوعِ	فِي	أَجْفَانِي
2	فَبَيَاضُ الْمَشِيبِ يُنْبِيءُ أُنِّي	غَيْرَتْنِي	تَلَوْنَاتُ	الرَّيْزَانِ	

²⁹⁰ Bu şiir muhakkik tarafından Dîvân'ına konulmamıştır. Bu gibi birçok hatalar ve yanlışlar tespit edilmiş olup şairin Dîvân'ının tekrar tahkikine ihtiyaç vardır.

²⁹¹ el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne*, II, 203;

1. *Bendeki sararıp solmayı ve gözümdeki gözyaşlarımın kıpkırmızı olmasını (kan ağlamamı) ayıplama.*

2. *Saçın ağarması, zamanın değişiminin beni değiştirdiğini haber veriyor.*

Şems el-Ğazzî ise el-Muhibbî hakkında şöyle demiştir: “Babasının yanında el-Muhibbî ile iki kere karşılaştım. Edebî yönden güçlü bir âlim, çağının eşsizi, tarihi bilgisi çok kuvvetli, tarihte eşsiz eserleri ile zirveye çıkmış birisiydi. İki defa bir arada bulunduk ve ikinci görüşmemizde hastalıkların kendisini işgal etmesi sebebiyle bitkin bir durumdaydı.”²⁹²

el-Muhibbî Mısır’dan Dimeşk’e döndükten sonra hayatının sonuna kadar burada yaşamaya devam etti.²⁹³ Ardı ardına yakalandığı hastalıkların onu erken yaşta bitkin duruma düşürmesiyle el-Muhibbî çok erken yaşta hayatını kaybetti. O vefat ettiğinde daha kırk sekiz yaşındaydı. el-Muhibbî Cumâdel Ūlâ ayının dördüncü günü veya on sekizinci günü²⁹⁴ Çarşamba gecesı 1111/1699 yılında vefat etti. Namazını şeyh Osman el-Kattân (ö. 1115/1704) Emevîyye camisinde²⁹⁵ kıldırđı.²⁹⁶ Şam kapılarından Feradis kapısı dışında bulunan Merâcu’d-Dehdâh mezarlığına Zehebiyye türbesinde Ebû Şâme el-Makdisî’nin (ö. 665/1267)²⁹⁷ kabri karşısına defnedildi.²⁹⁸

el-Muhibbî’nin vefatı dolayısıyla birçok âlim ve ilim talebesi üzüntülerini dile getiren birçok kasideler yazmış, onun kendilerini bırakıp gitmesi dolayısıyla yaşadıkları üzüntü, özlem ve hayal kırıklıklarını dile getiren birçok şiir ve nesir kaleme almışlardır.²⁹⁹

Nitekim Mustafa b. Ahmed et-Terzî (ö. 1160/1748)³⁰⁰ el-Muhibbî’ye hitaben yazdığı 37 beyitlik bir mersiye kaleme almıştır. Bu mersiyesinde şair ölümün ok yarasından daha acıtıcı olduğunu, ancak ne sevincin ne de üzüntülerin sürekli devam etmeyeceğini ifade etmekten sonra zamanın insanları aldatan bir yılan olduğunu ve aynı yılanın kabuk değiştirmesi gibi dışının farklı içinin farklı olduğunu ifade etmiştir. el-Muhibbî’nin vefat etmesine rağmen onun etkisinin devam ettiğini söylemiştir. Çünkü onun belagat yönünün çok güçlü olduğunu ve

²⁹² el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 86

²⁹³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 29.

²⁹⁴ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hûlâşatu’l-Eşer*, s. 45

²⁹⁵ Tâlib Yâzîcî ve Ahmet Özel, “Emeviyye Camii”, *DİA*, 1995, İstanbul, XI, 109-111

²⁹⁶ el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 91.

²⁹⁷ Tayyar Altıkulaç, “Ebû Şâme el-Makdisî”, *DİA*, 1994, İstanbul, X, 233-235.

²⁹⁸ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, 207; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 91;

²⁹⁹ Bu kaside ve mersiyeler için bkz. el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, 207-232.

³⁰⁰ el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 166;

erken yaşlardan itibaren fasih konuşup tüm ilimleri öğrendiğini ancak, tüm bu faziletlerin sahibinin vefat ettiğini söyledikten sonra ona dua ederek şiirini tamamlamıştır. [Kâmil]³⁰¹

1	وَفَعِ الْحَوَاثِ فَوْقَ وَفَعِ الْأَسْهُمِ	تُضْنِي الْقُلُوبَ بِخَرْقَةٍ وَتَأْلُمِ
2	إِنَّ اللَّيَالِي لَا يُدْمِنُ عَلَى الْمَدَى	تَعَبَ الْحَزِينِ وَلَا هَنَا الْمُتَنَعِمِ
3	وَالدَّهْرُ فِي أَطْوَارِهِ مُتَلَاعِبٌ	بِالنَّاسِ فِي حَالَاتِهِ كَالْأَرْزَمِ
4	مُتَسَبِّرٌ يُبْدِي الصَّدَاقَةَ لِلْوَرَى	فِي ضِمْنِهَا عَذْرُ الْحَقُودِ الْمُكْنِمِ
5	هَذَا الْمُحِبِّي قَدْ قَضَى وَكَمَالُهُ	مِلْءُ الْبِلَادِ مِنَ الثَّنَاءِ الْأَعْظَمِ
6	أَعْيَ الزَّمَانُ بِكُلِّ مَعْنَى نَادِرٍ	بِالْإِفْتِرَاحِ كَعُرَّةٍ فِي أَذْهِمِ
7	نَطَقَ الْفَصَاحَةُ وَهُوَ طِفْلٌ يَافِعٌ	وَحَوَى الْعُلُومَ بِخَبْرَةٍ وَتَعْلُمِ
8	لَهْفِي عَلَى تِلْكَ الْفَضَائِلِ لَيْتَهَا	سَلِمَتْ عَلَى مَرِّ الْمَدَى لَمْ تُعْذَمِ
9	فَلْتَبْكِهِ تِلْكَ الدَّوَابُّ الَّتِي	بِالْفَضْلِ عَامِرَةَ الْبِنَاءِ الْمُعْظَمِ
10	فَكَسَاكَ مِنْ حُلْلِ الْجَنَانِ مَوَاهِبًا	قَالَ اللَّهُ يَمْنَحُهَا جِزَاءَ الْمُنْعِمِ
11	وَسَقَاكَ عَنْ دَمْعِ الْأَسَى سُحْبَ السَّمَاءِ	تَهْمِي عَلَيْكَ مِنَ الْعَمَامِ الْمُزْمِ

1. (Kötü) hadiselerin tesiri okların tesirinin üstündedir. Derin üzüntüyle kalbleri bitkin düşürüyor ve elem veriyor.

2. Ne hüznün yorgunluğu olan geceler, ne de nimet verilenin mutluluğu sürekli devam eder.

3. Zaman, durumlarında insanları aldatıcıdır. Onun halleri (sürekli kabuk değiştiren) yılanların en tehlikelisi gibidir.

4. Zaman (içini) gizleyendir. İnsanlara dostluk gösterir (ancak) iç yüzünde gizliden (yaptığı) kinci bir hainlik vardır.

5. Bu el-Muhibbî vefat etti ve onun kemâli (yüce sıfatları) en büyük övgülerle şehirleri dolduruyor. (Etkisi devam ediyor.)

6. Siyah atın alnındaki beyazlık gibi, ilk defa ortaya koyduğu tüm eşsiz manalarla zamanı aciz bırakmıştır.

7. O, çocuklukla ergenlik arasındaki çağda iken fasih konuşurdu ve eğitim ve tecrübeyle ilimleri edinmişti.

³⁰¹ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati* 'r-Reyhâne, 228; a.mlf., *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 21.

8. *Keşke bu faziletler zaman devam ettikçe kalsa ve kaybedilmeseydi. Üzüntüm bunun üzerinedir. (Ancak o faziletlerin sahibi öldü.)*

9. *Büyük binalardan imar edilen faziletlerle dolu bu dîvânlar (meclisler) ona ağlasınlar.*

10. *Allah sana cennetin elbiselerinden hediyeler giydirdi. Çünkü Allah o hediyeleri nimet verenin (kendisinin) bir mükafatı olarak ihsan eder.*

11. *Üzüntünün gözyaşları yerine gökyüzünün bulutları sana ağlasın. Yağmur dolu bulutlardan sana (gözyaşı) akıyor.*

Şiirden de anlaşılacağı üzere şair zamanın önde gelen ediplerinden olup vefatı dolayısıyla birçok edip onun ardından şairi güzel övgülerle anmaktadır.

2.6. Hocaları

el-Muhibbî içindeki ilim öğrenme isteğini gidermek için sadece Dimeşk'teki âlimlerden ders almakla yetinmeyip Dimeşk dışındaki birçok âlimden de ders aldı. Çünkü o ilim öğrenmeye hayatı boyunca önem vermiş birisiydi. İlim tahsilinde oldukça istekli olan el-Muhibbî hayatı boyunca sürekli olarak ilim öğrenme ile meşgul olarak adım adım ilmini artırmaya devam etti. el-Muhibbî hayatında arının her çiçekten öz alması misali bu büyük âlimlerden ilim tahsilini yapmıştır. İlmî, edebî ve tarih kitaplarını kaleme almıştır. Bu amaçla değişik mekânlara yolculuklar gerçekleştirmiştir. Bu yolculukların ilkinin 1089/1679 yılında Anadolu'ya yaptığı. Dimeşk'teki eğitiminden sonra kendisinde önemli tesirler bırakacak olan Anadolu yolculuğunda ilk önce Bursa'ya sonra Edirne'ye daha sonra ise İstanbul'a gitti. Daha sonra ise Hicaz ve Mısır'a gitti. Böylece el-Muhibbî'nin uzun yıllar devam eden bu ilim yolculuğunda Anadolu, Hicaz, Mısır ve Şam'da birçok hocası olmuş ve birçok öğrenciye hocalık etmiştir. Kendisi bu ilim elde etme yolunda ders aldığı hocalarını ve istifade ettiği âlimleri bilhassa *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Hulâşatu'l-Eşer* isimli eserleri olmak üzere değişik eserlerinde zikretmiştir.³⁰² Bunlardan en önemlileri şu şekildedir;

³⁰² Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 1-3; Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, s. 67-120; el-Muhibbî, *Kaşdu's-Sebîl*, I, 20-35.

2.6.1. İbrahim b. Ramazan ed-Dımeşkî

el-Muhibbî'nin çok erken yaşlarda başlayan eğitiminin ilk basamağı hafızlık eğitimi olmuştur. Bu ilk eğitimi olan hafızlığını vaaz ve kıraat âlimi olan ilk hocası, Sekkâ' lakabıyla meşhur olan İbrahim b. Ramazan ed-Dımeşkî'de (ö. 1079/1669) tamamlamıştır.³⁰³

2.6.2. İbrahim b. Mansur el-Fettâl

Hicrî XI. yüzyıl sonlarında edebiyat, mantık ve hitabet başta olmak üzere birçok ilimde adından söz ettiren İbrahim b. Mansur el-Fettâl ed-Dımeşkî (ö. 1098/1687) el-Muhibbî'nin ders aldığı büyük âlimlerden birisidir. el-Muhibbî babasının Dımeşk'ten ayrıldığı tarihten 1098/1687 yılında vefat edinceye kadar alakasını hiç kesmediği İbrahim b. Mansur el-Fettâl'den tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, me'ânî, beyan, edebiyat, mantık ve tasavvuf dersleri almıştır. Hocasında *Muğni'l-Lebîb* ve *Şerhu Buḥârî* ve bu iki kitap dışında da birçok kitap okumuştur.³⁰⁴

2.6.3. Muhammed b. Ebi's-Safâ el-Ustuvânî el-Ḥanefî

Hicrî 1024 yılında Dımeşk'te dünyaya gelen Muhammed b. Ebi's-Safâ b. Mahmud b. Ebi's-Safâ el-Ustuvânî el-Ḥanefî, el-Muhibbî'nin dayısı ve şehrin önde gelen isimlerindendir. Şair, babasının yokluğunda ondan eğitim almıştır. el-Ustuvânî, edebiyat ilminde ve hat sanatında kendisini oldukça geliştirmiş birisiydi. 1077/1677 yılında vefat etti.³⁰⁵

2.6.4. Necmeddin Muhammed b. Yahyâ el-Faraḍî

el-Muhibbî'nin en çok sevdiği hocalarından biri olduğunu ifade ettiği, eserlerinin mükemmel ve tasavvufî düşüncelerinin sağlam olduğunu söylediği Necmeddin Muhammed b. Yahyâ el-Faraḍî'den (ö. 1090/1680) Arap dili ile ilgili dersler almıştır. Arapça sarf ve nahivle ilgili birçok kitabı ondan okumuştur. Bunlar arasında *Şerhu'l-Ezheriyye*, *Şerhu Taṣrîf el-İzzî*, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, *Şerhu'l-Acûrûmiyye* bulunmaktadır. el-Muhibbî kendisi hakkında şöyle demektedir: “En büyük hocamdır. Kendisinden çok şey öğrendim ve ondan çok istifade ettim. Zühd ve takva sahibi ve ilmi ile zamanının eşsizi idi. Onun gibi öğrencisini anlayışla

³⁰³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, I, 20-21; II, 168.

³⁰⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, I, 51-53; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 148; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-Arabî fi'l-'Asri'l-'Uṣmâniyyi'l-Evvel*, s. 70.

³⁰⁵ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, III, 339.

karşılayan, ruhsal yönden teskin eden ve zor zamanlarında onların yanında olan birisini daha görmedim.”³⁰⁶

2.6.5. ‘Alâ’uddîn el-Haskefi

1025/1616 yılında Şam’da doğan ‘Alâuddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefi ed-Dımeşkî hadis, fıkıh ve nahiv âlimidir. Aslen Hasankeyfli bir aileden olup bundan dolayı Haskefi nisbesiyle anılır. Hanefî mezhebindeki sahih görüşlere yer vermesi ve birçok fikhî meseleyi muhtasar şekilde ihtiva etmesi sebebiyle *ed-Durru’l-Muhtâr* isimli eseri ilim çevrelerinde çok rağbet görmüş, üzerine çeşitli hâşiyeler yazılmıştır. el-Muhibbî ondan *Tenvîru’l-Ebşâr*, *Beydâvî Tefsiri*, *Sahîh-u Buḥârî* adlı eserleri okumuştur. Muhammed Emîn el-Muhibbî’nin kaydettiğine göre önceleri maddî sıkıntı içinde bulunan Haskefi 1073/1663’te İstanbul’a gitti ve burada Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa’nın takdirine mazhar olarak Dımeşk’te Çakmakıye Medresesi’ne müderris tayin edildi. Ancak bu görevden vazgeçince talep ettiği Şam müftülüğüne getirildi. Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa o sırada Girit seferinde bulunduğundan Haskefi de Girit’e gitti ve fethedilen Kandiye’de (Eylül 1669) fetih hutbesini okudu. Birçok talebe yetiştiren Haskefi 1088/1677 tarihinde vefat etti.³⁰⁷

2.6.6. İbnu’l-İmâd

Ebü’l-Fellâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Ḥanbelî 1032/1623’de Dımaşk’te dünyaya geldi. Hicretin ilk yılından başlayarak 1000/1592 yılına kadar meydana gelen olayları, özellikle de ulemâ ve devlet adamlarının biyografilerini içeren bir vefeyât kitabı olan *Şezerâtü’z-Zeheb* adlı eseriyle meşhur olmuştur. Tarih, edebiyat, fıkıh ve nahiv alanlarında ilim sahibi ve aynı zamanda iyi bir hattat olan İbnu’l-İmâd’ın şiir yazdığı da bilinmekte ve kaynaklarda bunlardan bazı örneklerle rastlanmaktadır. 16 Zilhicce 1089’da (29 Ocak 1679) Mekke’de vefat etti ve Cennetü’l-Muallâ’da toprağa verildi. el-Muhibbî ondan sarf ve matematik dersleri almıştır.³⁰⁸

³⁰⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 265-266.

³⁰⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 63-65; el Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘Ârifîn*, II, 295; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, VI, 294; Ahmet Özel, “Haskefi”, *DİA*, 1997, İstanbul, XVI, 387-388.

³⁰⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, II, 340-341; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, III, 143; Cengiz Tomar, “İbnu’l-İmâd”, *DİA*, 2000, İstanbul, XXI, cilt, s. 95-96.

2.6.7. Abdulğani en-Nabluşî el-Ḥanefî

Abdulğani en-Nabluşî el-Ḥanefî, 1050/1641 tarihinde Dimeşk'te dünyaya geldi. İstanbul, Lübnan, Kudüs, Filistin, Mısır, Hicaz ve Trablus'a yolculuklar yapmıştır. Hanefî müftüsü Muhammed b. İbrâhim el-‘İmâdî'nin vefatı üzerine Dimaşk'te müftülük görevine getirildiyse de bu görevde kısa bir süre kalabilmiştir.³⁰⁹ el-Muḥibbî, köklü bir ulemâ ailesine mensup olan en-Nabluşî'nin öğrencilerinden birisidir. O, hocası ve aynı zamanda akrabası olan Dimeşklî büyük edebiyatçı ve tasavvuf âlimi olan Abdulğani en-Nabluşî ile Kahire'de karşılaştı. Ondan tarikat, özel ihtisas bilgileri, esrar ve hakikatlerle ilgili eğitim aldı.³¹⁰ Abdülğani en-Nabluşî tasavvufî kişiliği yanında fakih, kelâmcı, müfessir, tarihçi, şair ve edip olarak da tanınır. Bir kısmı küçük risâlelerden meydana gelen 300'e yakın eseri vardır. 1143/1731 de Dimeşk'te vefat eden en-Nabluşî kendi evine defnedilmiştir.³¹¹

2.6.8. Abdülkâdir el-Bağdâdî

Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî 1030/1621 yılında Bağdat'ta doğdu ve ilk tahsilini orada yaptı. Bu arada Farsça ve Türkçe'yi öğrendi. Osmanlı-Safevî savaşlarından dolayı iç karışıklıkların hüküm sürdüğü Bağdat'tan ayrılarak Şam'a gitti. Orada kaldığı süre içinde tanınmış âlimlerden ders aldı. Daha sonra Kahire'ye geçen el-Bağdâdî, Ezher'in önde gelen âlimlerinden İslâmî ilimler, edebiyat, mantık ve felsefe okudu. Anadolu'ya birkaç defa seyahatte bulundu. el-Muḥibbî de İstanbul'da kaldığı esnada tanıştığı Abdülkadir el-Bağdâdî'den dersler aldı.³¹² Osmanlı devlet büyüklerinden yakın ilgi gören el-Bağdâdî, Sultan IV. Mehmed'in de takdirini kazanmış ve kendi eseri olan *Ḥizânetü'l-Edeb* ile İbn Hişâm'ın *Şerhu Bânet Su'âd* adlı eserine yaptığı hâşiyesini ona ithaf etmiştir. Abdülkâdir el-Bağdâdî, Arap dili ve edebiyatı alanında otorite kabul edilmiştir. *Ḥizânetü'l-Edeb* en tanınmış kitabı

³⁰⁹ el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 188; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 30-38; Ahmet Özel, "Nabluşî, Abdulğani b. İsmail", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 268-270; Ekinci, *Tasavvuf Şairi Nabluşî ve Şiirleri*, s. 26-76.

³¹⁰ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 29; Şabbağ, *Muḥtârât min Kitâb Ḥulâşatu'l-Eser*, s. 44.

³¹¹ el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 188; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 30-38; Özel, "Nabluşî, Abdulğani b. İsmail", XXXII, 268-270; Ekinci, *Tasavvuf Şairi Nabluşî ve Şiirleri*, s. 26-76.

³¹² el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eser*, II, 451-454; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 41; Nazif Hoca, "Abdülkâdir el-Bağdâdî", *DİA*, 1988, İstanbul, I, 230-231.

olup, Arap dili ve edebiyatına dair ansiklopedi mahiyetinde olan önemli bir eserdir. 1093/1682 yılında Kahire’de vefat etmiştir.³¹³

2.6.9. Muhammed b. Lütfillâh b. Bayrâm el-‘İzzetî

el-Muhibbî’nin en önemli hocalarından ve Anadolu’ya gelmesine vesile olan Vişnezâde el-‘İzzetî 1039/1629 yılında Filibe’ye bağlı Çaşnigîr’de doğdu. Küçük yaşta babasını kaybedince amcası Şeyhülislâm Yahyâ Efendi’nin himayesine girerek iyi bir medrese tahsili gördü. el-‘İzzetî, 1055/1645’te amcasının Fatih Çarşamba’da inşa ettirdiği medreseye tayin edilerek öğretim hayatına başladı. Daha sonra sırasıyla Sahn-ı Semân, İsmihan Sultan, Şehzade ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. 1064/1654 yılında Süleymaniye dârülhadis müderrisliğinden Şam kadılığına tayin edildi. Ardından Mısır ve Bursa’da kadılıklarda bulundu. 1073/1662’te İstanbul kadısı oldu. 1079/1668 yılında Anadolu kazaskerliğine ve ardından iki kez Rumeli kazaskerliğine getirildi. 1092/1681 yılında vefat eden el-‘İzzetî Mehmed Efendi, zeki, yumuşak huylu, hoşsohbet ve cömert bir kimse olup tasavvufî bir yönü de vardı.³¹⁴

el-‘İzzetî Mehmed Efendi İstanbul’da Vişnezâde mescidi adıyla anılan bir mescid yaptırmıştır. Mescidin yer aldığı mahallenin adı da Vişnezâde olup civarında aynı adı taşıyan sokak, meydan ve park olduğu gibi ayrıca Vişneli Tekke adlı bir sokak da bulunmaktadır. Onun İstanbul Çarşamba’da yaptırdığı dârülhadis ise 1918 Fatih yangınında harap olmuştur.³¹⁵

el-Muhibbî’nin üzerinde büyük etkisi olan el-‘İzzetî Şam’a kadı olarak atandığı sırada el-Muhibbî’nin babasıyla dostluk kurdu. Babası Anadolu’da kaldığı dört yıl boyunca el-‘İzzetî ile dostluğunu daha da ilerletti.³¹⁶ Muhammed b. Lütfillâh b. Bayrâm el-‘İzzetî (ö. 1092/1681) tahsiline Anadolu’da devam etmesi için el-Muhibbî’ye maddi yardım temin etti. İstanbul’da yaşadığı bu dönemde ondan ders almıştır. Daha sonra hocası ile beraber geçirdikleri altı yılın

³¹³ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, II, 451-454; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, IV, 41; Hoca, “Abdülkâdir el-Bağdâdî”, I, 230-231.

³¹⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 131-142; Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, s. 73, 85, 127; A. Azmi Bilgin, “İzzetî Mehmed Efendi”, *DİA*, 2001, İstanbul, XIII, 564-565.

³¹⁵ Bilgin, “İzzetî Mehmed Efendi”, XIII, 564-565; Mübahat S. Kütükoğlu, *1869’da Faal İstanbul Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1977, s. 40, 68.

³¹⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 131-142; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 333.

sonunda el-‘İzzetî hastalandı ve el-Muhibbî hastalığı müddetince ona hizmet etti. Hocasının vefatı üzerine de İstanbul’dan ayrılarak Şam’a geri döndü.³¹⁷

Hocasının el-Muhibbî üzerindeki bu büyük etkisinin onun şiirlerine de yansıdığı görülmektedir. Şair Anadolu’ya gittikten sonra 1091/1680 yılı ortalarında en büyük hocası olan İbn Lütfullah el-‘İzzetî’nin yanına vardığında onu metheden bir şiir kaleme aldı. İşte bu şiir el-‘İzzetî’yi methettiği birçok şiirlerinden birisidir. Klasik tarzda olan ve 36 beyitten oluşan şiirin gazel olan başlangıç kısmından sonra el-Muhibbî önce Anadolu’ya gittiği bineği olan atını sonra çöl ortamındaki yolculuğunu tasvir ederek hüsnü taḥalluşla hocasını methetmeye başlamıştır. Daha sonra onun makamının yüksek olması ve sıkıntılarını gidermekte kendisine ve çevresindekilere çok yardımcı olmasıyla onu övmüş ve ona teşekkür etmek üzere bu şiiri kaleme aldığını ifade ederek bitirmiştir. [Tavîl]³¹⁸

1	إِلَى أَنْ أَنَاخْتُ بِى مَطَايَا مَارِي	بِظِلِّ جَمَى الْأُسْتَاذِ ظِلِّ جَمَى السَّعْدِ
2	هُمَامٌ سَرَتْ فِي الْكَوْنِ أَنْوَارُ فَضْلِهِ	سُرَى النُّورِ فِي الْأَحْدَاقِ وَالْمَاءِ فِي الْوَرْدِ
3	وَمَنْ لَوْ أَرَادَ الْبَدْرُ يَحْكِي إِضَاءَةً	مُحْيَاهُ كَانَ الْوَجْهَ فِي غَايَةِ الْبُعْدِ
4	وَلَوْ لَا اخْتِلَافُ النَّاسِ فِي الْبَاسِ	وَطُرُقِ الْمَعَالِي لَاسْتَوَى الْحُرُّ بِالْعَبْدِ
5	شَكُوْتُ إِلَيْهِ النَّائِبَاتِ فَرَدَّهَا	بِهِمَّتِهِ وَالذَّهْرُ يَحْمِي وَيَسْتَعْدِي
6	لَهُ عَزْمَةٌ تُجْلِي بِهَا كُلُّ ظُلْمَةٍ	وَقَدْ يَنْجَلِي الْمَكْرُوهَ بِالصَّارِمِ الْهِنْدِي
7	وَحَزْمٌ يَرُدُّ الْخَطْبَ وَالْخَطْبُ مُزِيدٌ	وَرَأْيٌ يَرُدُّ النُّورَ وَالنَّارَ لِلزُّنْدِ
8	وَجُودٌ يُعِيدُ الْحَاسِدِينَ أَخِلَّةً	وَيُطْفِئُ مَا قَدْ أَضْمَرُوهُ مِنَ الْحَقْدِ
9	تَرَى الْبَحْرَ فِي زَجْرِ وَمَدٍّ فَتَارَةً	وَفَيْضُ عَطَايَاهُ مَدَى الذَّهْرِ فِي مَدِّ
10	إِذَا كَرِهَ النَّاسُ الْعَفَاةَ فَأَتَتْهُ	يُرْحَبُ بِالرَّاجِي وَيَفْرَحُ بِالْوَفْدِ
11	فَلَا تَحْسُبَانِي بِالْمُهَنْدِ قِسْتُهُ	فَفِي السَّيْفِ جَهْلٌ زُبْمًا عَيْبٌ بِالْغَمْدِ
12	وَذَاكَ لَهُ حَدٌّ وَلَا فَضْلٌ عِنْدَهُ	وَهَذَا لَهُ فَضْلٌ يَجِلُّ عَنْ الْحَدِّ
13	أَيَا مَنْ إِذَا مَدَّ الزَّمَانُ يَمِينَهُ	لِتَابِعِهِ بِالْخَطْبِ قُدَّتْ مِنَ الزُّنْدِ
14	لَعِنَ كُنْتُ أَعْلَى النَّاسِ سَعْدًا فَإِنَّمَا	وُلِدْتُ بِحَمْدِ اللَّهِ فِي طَالِعِ السَّعْدِ
15	وَرَثْتُ مِنَ الْأَبَاءِ كَنْزَ فَضَائِلِ	بِهِ صِرْتُ بَابَ الْعِلْمِ وَالْحِلْمِ وَالزُّهْدِ
16	وَأَشَبَّهُهُمْ فِي الْخَلْقِ وَالْخُلُقِ وَالْتَقَى	وَفُقْتُ وَفِي الْأَشْبَالِ شَبَهُ مِنَ الْأُسْدِ

³¹⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 135-142; Brockelman, “Muhibbî”, VIII, 512.

³¹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 112-115.

- 17 أَحْصُكَ بِالْحَمْدِ الَّذِي أَنْتَ أَهْلُهُ وَمَنْ هُوَ أُولَى مِنْكَ بِالْمَدْحِ وَالْحَمْدِ
 18 وَأُهِدِي إِلَى عِلْيَاكَ عِقْدًا مُنْضَدًّا أَلَا إِنَّمَا حُسْنُ الْمَلِيحَةِ بِالْعَقْدِ
 19 وَإِنْ كُنْتُ فِي هَذَا كَمَنْ يُرْسِلُ التَّدَى إِلَى الْبَحْرِ أَوْ مَنْ يَجْلِبُ الْعِطْرَ لِلْهِنْدِ
 20 وَأُبْقِيَتْ فِي الدُّنْيَا وَلَا زِلْتُ سَامِيًّا هَضَابُ الْعُلَى لِعَالِي الدُّرَى نَاجِحُ الْقُصْدِ

1. İhtiyaç duyduğum vesileye (kişiye) beni ulaştırıncaya kadar (yola devam ettim). O, üstadın himayesinin gölgesi saadetin himayesinin gölgesidir.

2. Yüce gönüllüdür. Gülde suyun ve gözbebeğinde ışığın yayılması gibi, onun fazlının nurları da dünyada yayıldı.

3. Dolunay onun yüzünün aydınlığını taklit etmek istese, onun yüzü gayet uzaktadır. (Ulaşılması zordur.)

4. Makama ulaşma ve sıkıntıya katlanmada insanlar değişiklik göstermeseydi, köleyle hür eşit olurdu.

5. Katlanılamayan sıkıntılarımı hocama şikâyet ettim. Hocam himmetiyle onları uzaklaştırdı ve zaman ise bir korur ve bir düşmanlık eder. (Yani zaman sıkıntılarımı iyileştirebilir ya da beni sıkıntıda bırakabilir.)

6. Onun bütün zulümleri gideren azameti vardır. O, keskin kılıcıyla sıkıntıları keser atar (giderir).

7. Musibetlere karşılık verecek azamet sahibidir ve bu musibetler korkutucudur. Fikirleri bir çınğı ile yanar ve nuru yansıtan (nura reaksiyon veren) özelliktedir.

8. Ve cömertlik hasetçileri dosta çevirir ve hasetten içlerinde gizledikleri şeyi söndürür.

9. Denize baktığında bazen yükselir bazen alçalır, onun yardımcıları ise her zaman yüksektedir.

10. İnsanlar misafirleri istemediği zaman muhakkak ki o, ihtiyaç sahiplerini hoş karşılar ve ziyaretçi heyete sevinir.

11. Beni onu kılıçla kıyaslıyor zannetmeyin. Kılıçta bilinmezlik vardır belki kınında olmasıyla ayıplanır.

12. Şu kılıcın ağzı vardır ve onda fazilet (övülecek bir özellik) yoktur. Bu (hocamda) sınırı aşan fazilet vardır.

13. Ey 'İzzetî ki, zaman onun sağından uzadığında (başına musibetler geldiğinde) ona tabi olanların sıkıntıları dirsekten kesilir. (Sorunları çözülür).

14. *Saadet olarak insanların en yükseği olsan da (buna şaşılmaz) Muhakkak mutluluk getiren (bir vakitte) Allah'a şükürle doğuruldu.(Sen güzel bir çevrede doğdun.)*

15. *Faziletlerin hazinesini atalarından miras aldın, onunla züht, hilm ve ilim kapısı oldun.*

16. *Sen onlara (atalarına) takvada, ahlakta ve yaratılıştaki benzersin ve sen (onların üstüne) çıktın. Aslan yavrularında aslana benzeme (özelliliği) vardır.*

17. *Senin layık olduğun hamdi (teşekkürü) sana tahsis ettim. Kim hamd ve medihe senden daha layık olabilir ki?*

18. *Bu güzel dizili kolyeyi (şii) sana hediye ettim. Kolyeyle süslenen bu güzellik ne de güzel (bir şiir)dir.*

19. *Bunu (kasideyi) vermiş olsam da denize çiğ tanesi gönderen ya da Hindistan'a koku ihraç eden kişi gibiyim.*

20. *Dünyada sen daima kal ve yüceliğin tepelerinde sürekli yüce makamda kal. Hedefinde başarılı olan (birisi olarak) zirvelerin en tepesinde sürekli kal.*

Şiirden anlaşılacağı üzere şair önce manevi yönden makam olarak yüceliğini övmüş, onun sorunlarını çözdüğünü ifade etmiştir. Sonra ise cömertlik, fazilet, ilim, ahlak, takva, nesep olarak övdükten sonra dua ile şiirini tamamlamıştır.

2.6.10.Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî

Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî 1060 yılında doğdu. 1107 yılında Mısır'da vefat etti. İmam Şafî'nin mezarı civarında bulunan aile kabristanlığına defnedildi.³¹⁹ el-Muhibbî üzerinde en çok tesiri olan hocalarından birisidir. el-'İzzeti'de olduğu gibi bu hocası vefat edinceye kadar onun yanından ayrılmaması ve o vefat ettikten sonra hemen Mısır'dan ayrılıp Dimeşk'e dönmesi bu tesirin ve ona karşı duyduğu sevginin göstergesidir. el-Muhibbî'nin hocasından ayrılıp memleketine döndükten sonra uzun süre yaşamadığı ve dört yıl sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır.

el-Muhibbî üzerinde hocasının bu tesirini şiirlerinde de görmek mümkündür. Müellif Mısır'a gittikten sonra Mısır'daki en büyük hocası olan el-Bekrî'nin yanına bir istekte

³¹⁹ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 4.

bulunmak üzere gitti. Bunun üzerine şair onu metheden ve 2 beyitten oluşan bir şiir kaleme aldı. İşte bu şiir el-Bekrî'yi methettiği birçok şiirden biridir. [Kâmil]³²⁰

1 يَا مَنْ هَوَاهُمْ أَخَذَ بِأَعْنَتِي وَهُمْ لِقَلْبِي فِي الْوَرَى الْمَطْلُوبُ
2 دَنْبُ الْفِرَاقِ وَقَدْ ظَفِرْتُ بِفُرْبُكُمُ فَعَلَى يَدَيْهِ مِنَ الزَّمَانِ أَتُوبُ

1. Ey onların (Mısırlıların) sevgilisi dizginlerimi (kalbimi) tuttun. Kalabalığın içinde kalbim onların habibini (Bekrî'yi) istiyor.

2. Ayrılığın günahı bitti, ona yakınlık elde ettim (kavuştum). Onun elinde (ondan ayrı kaldığım) zamanlardan tövbe ettim. (Pişman oldum.)

Görüldüğü gibi el-Muhibbî şiirinde hocasına karşı beslediği güçlü duyguları olduğunu ve onunla yaşamaya başladıktan sonra ondan ayrı kaldığı zamanlardan pişman olduğunu dile getirmektedir.

2.6.11. Diğer Hocaları

Tüm ömrünü ilim yolunda harcamış ve bu uğurda birçok yolculuklar yapmış olan el-Muhibbî'nin birçok hocadan eğitim alması tabii bir durumdur. Bu sebeple ders aldığı tüm hocalarını tek tek ele almak çalışma açısından çok uzun olacağından bu başlıkta hocalarının isimlerine ve şairin hangi alanda onlardan eğitim aldığına kısaca değinmek daha doğru olacaktır.

el-Muhibbî Dimeşk'te Muhammed b. İsa b. Musa Hüseyin el-'Adevî eş-Şâlihî'den (ö. 1097/1686) Kurân-ı Kerim ve hadis ilimleri tahsil etmiştir.³²¹ Yine mütekaddimûn âlimlerinden Muhammed b. Bedriddîn b. Balbân ed-Dimeşkî'den (ö.1083/1672) hadis dersleri almıştır.³²² Babasının dostlarından³²³ Mencek b. Muhammed Mencek'den (ö. 1080/1669)³²⁴ şiir sanatına dair eğitim almıştır.³²⁵ Muhammed b. Ömer el-Abbâsî ed-Dimeşkî el-Halvetî el-

³²⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 340; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 158.

³²¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 27; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 116-118; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 1; II, 152; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86.

³²² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 401-402.

³²³ Mencek Paşa'nın el-Muhibbî'nin babası olan dostu Faḍlullâh el-Muhibbî hakkında yazdığı medih şiiri için bkz. Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 144.

³²⁴ Hayatı ve şiirleri için bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 409 vd.

³²⁵ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 409; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 36; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 33.

Ḥanbelî'den (ö. 1076/1666) Ḥalvetilik ile ilgili tasavvufî eğitim almıştır.³²⁶ el-Muḥibbî tıp, ilâhiyat ve matematikte âlim olan Mahmud el-Bâsîr eş-Şâlihî ed-Dımeşkî'den (ö. 1084/1674) ise kelam, matematik ve mantık ilimlerini öğrenmiştir.³²⁷ Abdülkâdir Behâuddîn Abdulḥâdî el-'Umerî'den (ö. 1100/1688) fıkıh usûlü ile ilgili bazı kitapları okumuştur.³²⁸ Yine Ramazan b. Musa İbn 'Uteyf (ö. 1090/1684)³²⁹ ve Abdulhayy b. Ahmed el-'Ukerî (ö. 1089/1678) gibi birçok âlimden çeşitli dersler almıştır.³³⁰

el-Muḥibbî İstanbul'da bulunduğu esnada ise Cezayirli âlim Yahya eş-Şâmî el-Mağribî'den (ö. 1097/1686) şiir alanında dersler ve icazet almıştır.³³¹ Aslen Medineli bir âlim olup Dımeşkî ziyarete gelen ve hadis alanında zamanın meşhur âlimlerinden biri olan İbrahim b. Abdurrahman el-Ḥayyârî el-Medenî'den (ö. 1083/1672) eğitim almış³³² ve yine Muhammed b. Süleyman el-Mağribî'den (ö. 1094/1683) de rivayet ilmi ile ilgili icazet almıştır.³³³

Hicaz seferi esnasında ise Hasen b. Alî b. Yahyâ el-Uceymî el-Hanefî el-Mekkî (ö. 1113/1702)³³⁴ ve Şeyh Ahmed b. Muhammed en-Nahlî el-Mekkî'den (ö. 1130/1717) ders almıştır.³³⁵

2.7. Öğrencileri

el-Muḥibbî kırksekiz yıllık ömründe vaktinin çoğunu sürekli olarak ilim öğrenme yolunda geçirmiştir. Bu yolda ilim dünyasının önde gelen isimleri ve zamanının âlimleri ile görüşmek için çeşitli ülkelere yolculuklar yapmıştır. Bu ilim yolculuklarından sonra zihninde projelendirdiği eserleri telif etmek üzere yoğun çalışmak amacıyla inzivaya çekilme dönemine girmiştir. İşte bu uzun bir süre eğitim alma, eser telifi ile meşgul olmasının yanında ardı arkası

³²⁶ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, IV, 312-313; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; Şabbağ, *Muḥtârât min Kitâb Ḥulâşatu'l-Eşer*, s. 32.

³²⁷ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, IV, 330-331.

³²⁸ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, II, 437-438.

³²⁹ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, II, 168-171; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 149.

³³⁰ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, II, 340; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; Şabbağ, *Muḥtârât min Kitâb Ḥulâşatu'l-Eşer*, s. 30-31; 'Iyd Fethî, "el-'Ustratî'l-Edebiyyeti ve's-Seḳâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî", s. 88.

³³¹ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, IV, 486; a.mlf., *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 20; Şabbağ, *Muḥtârât min Kitâb Ḥulâşatu'l-Eşer*, s. 39

³³² el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, I, 25 vd.

³³³ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, IV, 204 v.d; Şabbağ, *Muḥtârât min Kitâb Ḥulâşatu'l-Eşer*, s. 42.

³³⁴ el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, I, 346; Casim Avcı, "Uceymî", *DİA*, 2012, İstanbul, XLII, 37-38.

³³⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86.

kesilmeyen sağlık problemleri ile uğraşmak zorunda kalması ve bu hastalıkların sonucunda hayata erken yaşta veda etmesi onun öğrenci yetiştirmek üzere yeterli vakti bulmasına engel olmuştur.³³⁶

el-Muhibbî kısa bir süre Bursa ili “Lâme‘î” ve “Hoca Hayreddin” medreselerinde eğitim vermiştir.³³⁷ Bunun dışında Mısır’a yaptığı ilim yolculuğundan sonra vefatına kadar geçen sürede babasının sorumluluğunda bulunan Dimeşk’teki “Emîniyye” medresesinde hocalık yapmıştır. Bu medresede hocalık yaptığı sırada hastalanmış ve bu görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Vefatına kadar tekrar görevine dönme imkânı olmamıştır.³³⁸

el-Muhibbî ilimde tüm çevreler tarafından kabul görmüş bir yetkinliğe ve şöhrete sahipti. Onun asrında yaşamış olan tüm çevreler onun ilimdeki ileri seviyesini, ilimdeki ve eser telif etmedeki üstün yeteneğini, bu eserlerdeki güzel üslubunu kabul etmişlerdir. Öğrencilerin dikkatini üzerinde toplaması ve geleceği ve sağlığı için ona dua etmeleri bunun göstergeleridir. Ancak yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı çok fazla öğrencisi olmamıştır. Eserlerde iki kişi dışında el-Muhibbî’nin öğrencilerinden bahsedilmemiştir. Bu iki isim de müellifin ölümü sebebiyle *Nefhatu’r-Reyhâne* isimli eserinin eksik kalan bazı bölümlerini daha sonra tamamlayan Muhammed el-Mahmudî es-Suâlâtî (ö. 1132/1720) ve Muhammed b. Sa‘îd es-Semmân’dır (ö. 1163/1749).³³⁹

el-Muhibbî’nin öğrencisi ve *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*³⁴⁰ isimli eserini tamamlayan es-Suâlâtî bu eserin sonuna hocasının ölümünden sonra onun hakkında yazılan birçok şiiri eserin son kısmına eklemiştir. Bu kısımda kendi yazmış olduğu şiire de yer vermiştir. el-Muhibbî vefat ettiğinde öğrencisi Muhammed el-Mahmudî es-Suâlâtî’nin mersiye tarzında hocası hakkında yazdığı bu şiirin başlangıç kısmında ilim meclislerinin onun yokluğuna ağladığını, farkında olan için yokluğunun büyük üzüntü kaynağı olduğunu, edebiyat dünyasının incisini kaybettiğini ifade etmiştir. Daha sonra onun büyük bir âlim olduğunu ve başkalarının bu kadar bilgiyi edinemeyeceğini ve Şam şehrinin incisi ve en iyi edebiyatçısı olduğunu

³³⁶ el-Muhibbî, *Ma Yu’avvelu ‘Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 24.

³³⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 135;

³³⁸ el-Muhibbî, *Ma Yu’avvelu ‘Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 24-25; a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, 207-208; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 86-91; Brockelman, “Muhibbî”, VIII, 512.

³³⁹ el-Muhibbî, *Ma Yu’avvelu ‘Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 24.

³⁴⁰ Muhammed Emîn b. Faḍlillah el-Hamevî ed-Dimaşkî el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne ve Raşhatu Tûlâi’l-Hâne*, Thk. Ahmed ‘Înâye, Dâru mektebetu’l-‘İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1426/2005.

söyleyerek onu övgüyle anmıştır. Sonuç kısmında ise o ölse bile eserlerinin baki olduğunu ifade edip Allah'ın rahmetinin onun üzerine olması için dua ettikten sonra şiirini sonlandırmıştır. Yine o, hocasının ölüm tarihini tarih düşürme üslubu ile şiirin 15. beytine gizlemiştir. [Kâmil]³⁴¹

1	أَصَحَّتْ رُبُوعُ الْفَضْلِ بَعْدَكَ خَالِيهِ	وَعُيُونُهُ مِنْ أَجْلِ فَقْدِكَ بَاكِیْهِ
2	مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ صَارَ لَا يَرْجُو الْبَقَا	مَنْ كَانَ ذَا عَقْلٍ وَأُذُنٍ وَاعِيهِ
3	بِكَ عَطَّلْتَ أَجْيَادُ آدَابٍ وَقَدْ	كَانَتْ بِلُؤْلُوكِكَ الْمُنْظَمِ حَالِيهِ
4	لَمْ يَبْقَ كَهْفٌ لِلْأَفَاضِلِ يُرْتَجَى	بَعْدَ الْمُحِبِّي ذِي الْمَعَانِي الرَّاهِيهِ
5	الْفَاضِلِ النَّحْرِيرِ أَوْحَدَ عَصْرِهِ	مَنْ حَازَ أَنْوَاعَ الْفُنُونِ الْبَاهِيهِ
6	الْجَهْدِ النَّاقِدِ دُرَّةُ شَامِنَا	كَنَزُ الدَّقَائِقِ وَالْعُلُومِ الْوَافِيهِ
7	نَادَيْتُ صَحْبِي إِنْ يَكُنْ قَدْ فَارَقَ الدُّنْيَا	الدُّنْيَا وَالْدِّيَارِ الْفَانِيهِ
8	لَا تَحْزَنُوا قَدْ جَاءَنَا تَارِيخُهُ	ذَهَبَ الْمُحِبِّي لِلْجَنَانِ الْبَاقِيهِ
9	فَعَلَيْهِ رَحْمَةُ رَبِّنَا طُولَ الْمَدَى	وَسَحَائِبُ الرِّضْوَانِ تَهْطُلُ هَامِيهِ
10	مَا نَاحَتِ الْأَطْيَارُ فَوْقَ غُصُونِهَا	أَوْ أَسْبَلَتْ دَمْعًا سَحَابٌ بَاكِیْهِ

1. Faziletin meskenleri senden sonra bomboş kaldı ve onun gözleri senin yokluğun sebebiyle ağladı.

2. Senin ölümünden sonra, farkında olarak kulak veren ve akıllı kişiler yaşamayı istemez hale geldiler.

3. (Edebiyat) senin dizilmiş incilerini takınmıştı ve senden sonra edebiyatların boyunları boş kaldı.

4. Parlak etkileyici manalara sahip el-Muhibbî'den sonra faziletli kişiler için sığınılacak bir sığınak kalmadı.

5. O, faziletli, mahir ve zeki, zamanın eşsizidir. (Onun gibi) kim parlak ilimleri elde edebilir ki?

6. O, zeki ve bilge, eleştirmen, Şam şehrimizin büyük incisidir. O, kapsamlı ilimler ile nadir ve incelikli manaların hazinesidir.

7. Dostlarımı çağırdım. (Onlara dedim ki;) O, fani mekânlardan ve değersiz dünyadan ayrılrsa bile

³⁴¹ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne* s. 231-232; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eser*, s. 23.

8. Üzülmeyin. (Çünkü) onun tarih eseri bize geldi. el-Muhibbî ise baki olan cennete gitti.

9. Rızanın bulutları onun üzerine çok şiddetli aksın ve zaman devam ettikçe rabbimizin rahmeti onun üzerine olsun.

10. Bulutlar ağlayıp gözyaşı döktükçe ya da dalların üzerindeki kuşlar hüznü olarak öttükçe (bu rahmet onun üzerine olmaya devam etsin.)

Kaynaklarda ismi geçen diğer öğrencisi Muhammed Sa'îd b. es-Semmân da hocasının *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne* isimli eserine eklemeler yapmıştır. Yine o da el-Muhibbî'ye mersiye muhtevalı bir şiir yazmıştır. Şiirinde hayatta en zor acının sevdiğin birinin ölümü olduğunu ve dünya hayatının sürekli sıkıntılarla dolu olduğunu ifade ederek giriş yapmıştır. İşte bu acılardan birinin zamanının en güzel insanı olan hocasının ölümü olduğunu ve her yerde insanların bu habere üzüldüğünü ifade etmiştir. Onun yüce birisi olup sanki satrançtaki şah gibi önemli olduğunu söylemiştir. İlimde kimsenin çözemediği sorunları çözdüğünü, şiirlerinin tatlı bir melteme benzediğini ve birçok eserinin olduğunu söyledikten sonra onun önemli eserlerinden olan *Nefhatu'r-Reyhâne*'ye “Nefhatu't-Tîb” ismiyle işaret etmiştir. Ardından hocasından sonra adeta ilimlerin ona üzüldüğünü söyleyerek ona rahmet duası ile şiirini sonlandırmıştır. [Muḥalla'ul-Basîṭ]³⁴²

1	مَا	فَوْقَ	حَطَبُ	الْمُنُونِ	طَارِقُ	بِصَوْتِهِ	يَصْدَعُ	الْخَلَائِقُ
2	وَكُلِّ	رُزْءٍ	يَهُونُ	إِلَّا	فِرَاقَكَ	الْخِلُّ	وَالْمُصَادِقُ	
3	فَحَلَنِي	مِنْ	لَذِيذِ	عَيْشٍ	بِهِ	صُرُوفِ	الرَّدَى	لَوَاحِقُ
4	وَمَنْ	بَكَتْ	حَسْرَةً	عَلَيْهِ	مَعَارِبُ	الْأَرْضُ	وَالْمَشَارِقُ	
5	مَوْلَى	هُوَ	الشَّمْسُ	فِي	الْمَعَالِي	وَطَلَعَةُ	الْبَدْرِ	فِي
6	كَأَنَّهُ	الشَّاءُ	حَيْثُ	كُنَّا	بِرُفْعَةٍ	الْكُونِ	كَالْبَيَادِقِ	
7	كَمْ	مُشْكِلٍ	حَلَّهُ	سَرِيعاً	وَجَاءَ	بِالْمُقْصَدِ	الْمُطَابِقِ	
8	وَكَمْ	عَوِيسٍ	مِنْ	الْمَعَانِي	أَزَالَ	عَنْ	وَجْهِهِ	الْعَوَالِقُ
9	وَكَمْ	أَتَى	فِي	رَفِيقٍ	نَظْمٍ	نَسِيمٍ	الصَّبَاحِ	رَائِقُ
10	وَكَمْ	لَهُ	مِنْ	مُؤَلَّفَاتٍ	عَنْ	فَضْلِهِ	أَصْبَحَتْ	نَوَاطِقُ

³⁴² el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 230.

11	وَنَفْحَةُ	الطَّيِّبِ	مِنْهُ	دَلَّتْ	بِأَنَّهُ	زَهْرَةٌ	الْحَدَائِقِ
12	يَا	وَيْحِ	مِنْ	بَعْدِهِ	عُلُومِ	نَعْتُهُ	مِنْ قَبْلِ أَنْ يُفَارِقَ
13	عَلَيْهِ	مِنِّي	تَرْحُمَاتِ	تَفُوقِ	بِالْهَلَلِ	كُلِّ	وَادِقِ

1. İnsanları kesip biçen sesiyle inen ölüm musibetinin üstünde (daha zor) bir musibet yoktur.

2. Dost ve arkadaşın seni bırakması (ölmesi) dışında her musibet kolaydır.

3. Hayatın lezzetinden beni hali kılın (bırakın). (Çünkü) ardı ardına gelen helakin musibetleri vardır.

4. Ve öyle ki yeryüzünün doğuları ve batıları ona (ölümüne) üzüntüsünden ağladı.

5. Efendim odur ki, zifiri karanlıkta ayın ortaya çıkması ve yücelikte güneş(gibi) olandır.

6. Sanki dünya tahtasında bir yerde o şah biz ise piyonlar gibiyiz.

7. O, nice problemleri hızlıca halletti. Ve (bulduğu çözümler) maksada uygun geldi.

8. Ve nice manaları kapalı olan düşüncelerin muallaklığının iç yüzünü ortaya koydu.(Kapalılığını giderdi.)

9. Ve sabahın tatlı meltemi gibi nice incelikli şiir getirdi (yazdı).

10. Ve nice onun faziletinden anlatan (onun meziyetlerini ortaya koyan) telifleri vardır.

11. Ve ondan gelen güzel koku (Nefhatu'r-Reyhâne) muhakkak ki onun, bahçelerin çiçeği olduğuna delalet eder.

12. Ondan (el-Muhibbî'den) sonra çok yazık ki! İlimler, onun ayrılmasından (ölümünden) önce üzüntülerini ilan ettiler.

13. Her sağanak yağmurun inmesinin daha üstünde olan rahmetler (bağışlanma duaları) benden ona olsun.

Şiirden anlaşılacağı üzere önce şair, sevilen kişinin ölümünün zorluğu ifade ettikten sonra el-Muhibbî'nin yerinin doldurulamayacağını ve onun ilmi ve edebi özelliklerini değişik şekillerde ifade ederek onu kaybetmenin derin üzüntüsünü beyitlerine yansıtmayı başarmıştır.

2.8. Eserleri

el-Muhibbî kısa ömrünü ilim elde etmeye çalışıp, ilim halkalarına katılarak ve ilim için Anadolu, Hicaz ve Mısır'a yolculuklar yaparak geçirmiştir. Bunun sonucunda ilmi çok büyük ve geniş, ilmî yönden gayet maharetli, çeşitli ilim alanlarına hâkim, edindiği bu bilgileri en

doğru şekilde aktarmaya çok istekli ve bunları ortaya koyduğu eserleri sayesinde gerçekleştirebilen bir âlim olmuştur. İlmî birikimlerinin neticesinde Hicaz seferinden döndükten sonra Dimeşk'teki uzlet zamanında ve Mısır seferinden döndükten sonraki kısa süre zarfında yazdığı büyük eserler onun ulaştığı ilmi seviyenin en büyük göstergelerindendir. Zihinsel berraklığı ve seri düşünme özellikleri sayesinde birçok ansiklopedik bilgiden bizi haberdar etmiştir. Birçok alanda bilgi sahibi olması ve birçok eseri incelemesi dolayısı ile birçok kapsamlı kitabı kısa bir süre içinde yazmayı başarmıştır. Ancak yine de *Zeylu Nefhati'r Reyhâne*, *Kaşdu's-Sebil fî mâ fî'l-Lugati'l-'Arabiyyeti mine'd-Dâhîl* ve *en-Nâmûs Hâşiye 'ale'l-Îkâmûs* kitaplarını tamamlayamadan vefat etmiştir.³⁴³

el-Muhibbî ilim dünyasına çok kıymetli eserler bırakmış birisidir. Bu eserler İslam kültürünün, içerik açısından zengin ve değerli bir parçası niteliğindedir. Onun ilim dünyasına kazandırdıkları sadece iki önemli eseri olan *Hulâşatu'l-Eşer* ve *Nefhatu'r-Reyhâne* ile sınırlandırılmaz. Bu ikisi dışındaki eserleri de oldukça kapsamlı ve önemli eserlerdir. Onun eserleri hayatına nispetle oldukça fazladır. Bu çağdaki ve geçmiş çağlardaki büyük İslam âlimlerinin genel özelliği de böyledir. el-Muhibbî'nin eser sayısı ve içeriklerinin genişliği görülüp incelendiğinde bu durum hayret vericidir. Öyle ki günümüzdeki insanlar refah ve kolaylık içerisinde yaşamalarına, bu gibi güzel eserler ortaya koymak için kitap yazımında gelişmiş teknolojik imkânlarla sahip olmalarına ve yeterli vakitleri olmalarına rağmen el-Muhibbî'nin ortaya koyduğu eserler karşısında hayrete düşerler. Yani el-Muhibbî'nin teliflerini görünce kısaca şöyle söylenebilir; el-Muhibbî'nin elli yaşına bile ulaşmayan ömrü hesap edildiğinde, onun her gün tam olarak yirmi otuz sayfalık bir yazıyı kaleme aldığı anlaşılmaktadır.³⁴⁴

el-Muhibbî dil, edebiyat ve biyografi alanlarında eserler vermiştir. Bu eserlerin bir kısmı basılmış, ancak bir kısmı da henüz el yazması halindedir. Bazı eserleri ise sadece ismen bilinmekte olup, bazı kaynaklarda ona nispet edilmesi sebebiyle tanınmaktadır. el-Muhibbî'nin eserlerini, içerdiği temel içerikler dikkate alındığında üç ana kısımda incelemek mümkündür. Tabi ki bu kitapları arasında bu temel içerikler dışında diğer ilim dallarının konularına da değinmiştir ki bu doğal bir şeydir. Bu üç ana bölüm şu şekildedir;

³⁴³ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muğâf vel-Muğâfu İleyh*, s. 25.

³⁴⁴ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 46.

Dil ilimlerini incelediği eserleri

Tarih ilmindeki eserleri

Şiir, nesir ve edebiyat konulu eserleri

2.8.1. Dil İlimlerini İncelediği Eserleri

Bu bölümde el-Muhibbî'nin Arap dili ve alt ilimleri alanında verdiği eserler üzerinde durulacaktır. Onun Arap dili eserlerinde özellikle nahiv ve müfredatı konularına ağırlık verdiği görülmektedir. Bu eserlerinin içeriği sadece dil ve edebiyat konuları ile sınırlı değildir. Sanki el-Muhibbî bu eserleri ortaya koyarken Arap dilinin kurallarını tespit etme, onun kurallarını hatırlatma, Arap dilinin bozulmasını engelleme, bu dildeki yanlışlıkları düzeltme, Arapça dışında bu dile girmiş olan kelime ve lafızlardan bu dili muhafaza etme gayretindedir. Gerek el-Muhibbî'nin çağdaşı olan, gerekse ondan önceki dönemlerde yaşamış olan birçok âlimin bu gayeleri benimseyip bu tür Arap dili eserleri ortaya koydukları mülâhaza edilmektedir. Sanki bu üslupla Arap toplumunu uyarı hedeflenmektedir. Arap dilinin saflığını korumasını tehdit eden yabancı dillerin Arap diline etki etmeye başlaması sebebiyle el-Muhibbî ve onunla aynı endişeyi taşıyan âlimler tarafından edebiyat ve lügat yoluyla bu tür uyarıcı ve tesirli eserler ortaya koyuldu.

el-Muhibbî'nin bu alanda beş önemli eserinin olduğu görülmektedir.

2.8.1.1. Mâ Yu'avvelu 'Aleyh fî'l-Muḍâf ve'l-Muḍâfu İleyh

Arap dilinde el-Muhibbî'den önce İbn Sikkât (ö. 244/858)³⁴⁵, el-İsfeḥânî (ö. 356/967), el-Herevî (ö. 401/1011), es-Se'âlibî (ö. 429/1038), el-Cürċânî (ö. 471/1078), İbnu'l-Eṣṣîr (ö. 606/1210) ve es-Suyûtî (ö. 911/1505) gibi ilim adamları bu konuda müstakil eserler vermişler ya da eserlerinin bir kısmında bu konuya yer ayırmışlardır. Ancak el-Muhibbî ondan önce Arap dilinde sözlük türünde yapılan çalışmaların çoğunluğunun müfret kelimeler üzerine yoğunlaştıklarını ve isim tamlaması halinde kullanılan deyim, terim ve kavramlara yeterince değinilmediğini ve daha önce telif edilen bu eserlerin yetersiz kaldığını dile getirerek arkadaşlarının da teşviki ile bu konuda müstakil bir eser çalışması yapmak istemiştir. Açık bir

³⁴⁵ Eserinin ismi “*el-Müşennâ ve'l-Mübennâ ve'l-Mükennâ*”dır. Bkz. Nasuhi Ünal Karaaslan, “İbnü's-Sikkât”, *DİA*, 2000, XXI, 210-211.

yöntem ve kolay bir tertiple bu kitaplardaki farklılıkları içeren bir kitap kaleme almaya karar vermiştir.³⁴⁶

Bu durumu kitabının mukaddimesinde şu şekilde ifade etmektedir: “Edebiyat bahçesinde yürüdüm. Yakında olan güzel ve olgun meyvelerini topladım. Elimde *Simâru’l-Ğulûb* örneği vardı. Kitabı anlamaya ve sırlarını çözmeye çok istekli idim. Onun yakınında olan güzel ve olgun meyvelerinden lezzetlendim. Gördüm ki kitabın şerhe ve birçok lafzının da açıklanmaya ve harekelenmeye ihtiyacı var. Bunun üzerine önemli gördüğüm bazı ilaveler yapmayı düşündüm. Ona meşhur kitapların çoğunda olmayan güzel eklemeler yapmak aklıma geldi. Ancak arkadaşımın biri bana gelip bu işi yapmamı rica ederek benden isteyinceye kadar bu düşüncemi yerine getiremedim. Arkadaşım bunu benden rica edince hiç vakit kaybetmeden işe koyuldum. Üslubu kolay ve anlaşılır yaptım. Maddeleri harf sistemine göre tertip ettim. Manası müphem ve kapalı olan maddeleri açıkladım.”³⁴⁷

Şair, ilk başta Ebû Mansûr eş-Se‘âlibî’nin (ö. 429/1038) *Simâru’l-Ğulûb* kitabını esas alarak bu işe koyulmuştur. Bunun yanında İbnu’l-Eşîr’in (ö. 606/1209) *el-Murassa‘* isimli eseri de el-Muhibbî’nin ikinci önemli kaynak kitabı olmuştur.³⁴⁸ el-Muhibbî’nin eseri üslup yönünden kaynak olarak aldığı iki eserden hem sistem, hem de içerik yönüyle farklıdır. O, önce isim tamlaması olarak kullanılan madde başlığını verip sonra bu maddeyi açıklar. Bu açıklamalar bazen çok uzun ve ayrıntılı olduğu gibi bazen de çok kısadır. Müellifin eseri, alfabetik olması ve zenginliği açısından benzer kitaplardan ayrılmaktadır. Şair eserinde halk dilinde kullanılan bazı ifadeler ve atasözlerine yer vermekte ve bunu da belirtmektedir.

³⁴⁶ el-Muhibbî, *Ma Yu‘avvelu ‘Aleyhi min Muğâf vel -Muğâfu İleyh*, s. 31.

³⁴⁷ el-Muhibbî, *Ma Yu‘avvelu ‘Aleyhi min Muğâf vel -Muğâfu İleyh*, s. 121.

³⁴⁸ Bu iki eser dışında Muslim b. el-Haccâc’ın (261/875) *el-Câmiu’s-Sahîh*, et-Tirmizî’nin (279/892) *Sunenu’t-Tirmizî*, Ebû Dâvud’un (275/888) *Sunenu Ebî Dâvûd*, İbn Kuteybe’nin (276/889) *Edebu’l-Kâtib ve el-Me‘ârif*, el-Belâzurî’nin (279/892) *Futûhu’l-Buldân*, el-Ezherî’nin (370/981) *Tehzîbu’l-Luğa*, el-Cevherî’nin (393/1002) *es-Sihâh*, İbn Fâris’in (395/1004) *Mu‘cemu’l-Luğa*, Ebû Mansûr es-Se‘âlibî’nin (430/1038) *Fıkhu’l-Luğa ve Sirru’l- ‘Arabiyye*, eş-Şîrâzî’nin (476/1034) *el-Muhezzeb*, el-Meydânî’nin (518/1124) *Mecme‘u’l-Emsâl*, ez-Zemaşarî’nin (538/1143) *el-Mustaksâ min Emsâli’l-‘Arab ve el-Keşşâf*, eş-Şehristânî’nin (548/1153) *el-Milel ve’n-Nihal*, İbnu’l-Eşîr’in (606/1209) *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîs*, İbnu’l-‘Arabî’nin (638/1240) *el-Futûhâtu’l-Mekkiyye*, el-Beydâvî’nin (685/1286) *Envâru’t-Tenzîl*, ed-Demîrî’nin (808/1405) *Kitâbu’l-Hayevân*, el-Fîrûzâbâdî’nin (817/1414) *el-Ğâmûsu’l-Muhît*, el-Kalkaşandî’nin (821/1418) *Nihâyetu’l-Ereb* adlı eserleri de bu kitabın kaynakları arasındadır. Bkz. el-Muhibbî, *Ma Yu‘avvelu ‘Aleyhi min Muğâf vel -Muğâfu İleyh*, s. 40-65.

Nefhatu'r-Reyhâne ve *Hulâşatu'l-Eşer*'den sonraki bu üçüncü eserini 1109 yılı ramazan ayında tamamlamıştır.³⁴⁹

Eser Arapçadaki izafet terkipleri açısından bir ansiklopedi mahiyetindedir. Öyle ki, izâfet terkibi olan Arap kabileleri, mahalleler, dağlar, vadiler, hayvanlar, bitkiler, tarihi olaylar, edebi nükte ve meseller el-Muhibbî'nin ele aldığı terkiplerden bazılarıdır.³⁵⁰

2.8.1.2. Cene'l-Cenneteyn fî Temyîzi Nev'ayı'l-Müşenneyeyn

el-Muhibbî bu kitabının ismini mukaddimesinde belirtmiştir. es-Suâlâtî ve el-Murâdî kitabın ismini “*el-Müşenna ellezî lâ Yekâdu Yetesennâ*” olarak zikretmişlerdir.³⁵¹ *Zeylu Keşfi'z-Zunûn* isimli eserde de bu isimle geçmektedir.³⁵²

el-Muhibbî'nin bu kitabı telif ederken Hamza b. Hasan el-İsfehânî'nin (ö.360/970) “*Kitâbu'd-Durratu'l-Fâhira fî'l-Emâsili's-Sâira*” isimli eserinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Müellif bu eserini *Mâ Yu'avvelu Aleyh fî'l-Mudâf ve'l-Mudâfu İleyh* isimli kitabından sonra telif etmiştir. O, 1110 yılı 2 Cemadiye'l-Ülâ Cuma günü sabahında yani bir önceki eserinden sekiz ay sonra bu kitabını tamamladığını kaydedilmektedir.³⁵³

Eserde, isminden anlaşılaacağı gibi müşenna kelimeler konusu işlenmiştir. el-Muhibbî eserin ilk bölümünde hakiki tesniyeler, ikinci bölümde ise tağlib³⁵⁴ yolu ile tesniye olan kelimeler konularını alfabetik sıra ile incelemiştir. Daha sonra ise *Mâ Yu'avvelu Aleyh fî'l-Mudâf ve'l-Mudâfu İleyh* eserine bir ek niteliğinde olan tesniyelerin muzaf konumunda olduğu izafetler ve tesniyelerin muzafun ileyh konumunda olduğu izafetler konularını ele almıştır.³⁵⁵

³⁴⁹ Karabela, Muhibbî ve “*Mâ Yu'avvel 'Aleyh fî'l-Muzâf ve'l-Muzâf İleyh*” Adlı Eseri, s. 7-22.

³⁵⁰ Bkz. el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Mudâf vel -Mudâfu İleyh*, s. 40-65.

³⁵¹ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 207; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86.

³⁵² Bağdatlı İsmâil Paşa, (ö. 1920) *İzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn 'an Esmâi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Dâru İhyâi'Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty., II, 428.

³⁵³ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Mudâf vel -Mudâfu İleyh*, s. 26.

³⁵⁴ Tağlib: Bir şeye başkasının hükmünü vermek veya iki şeyden birini diğeri üzerine tercih etmektir. Bkz: Hüseyin Küçükcalay, *Kur'an Dili Arapça*, Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya, s. 321.

³⁵⁵ Karabela, Muhibbî ve “*Mâ Yu'avvel 'Aleyh fî'l-Muzâf ve'l-Muzâf İleyh*” Adlı Eseri, s. 7-22.

2.8.1.3. ed-Durru'l-Merşûf fi's-Şifati ve'l-Mevşûf

el-Muhibbî'nin bu eserinin yazmasına ulaşılammıştır. Ancak onun böyle bir eserinin olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.³⁵⁶

2.8.1.4. en-Nâmûs Hâşiye 'ale'l-Ķâmûs

el-Ķâmûsu'l-Muĥîṭ isimli sözlüğün haşiyesi olan eseri el-Muhibbî erken yaşta gelen ölümü sebebiyle diğer bazı eserleri gibi tamamlayamamıştır. Kitabın şair tarafından yazılan bölümleri de kayıptır.³⁵⁷

2.8.1.5. Kaşdu's-Sebîl

Eserin tam adı “*Kaşdu's-Sebîl fî mâ fî'l-Luġati'l-'Arabiyyeti mine'd-Dâĥîl*”³⁵⁸ şeklindedir.³⁵⁹ el-Muhibbî'nin bu eseri Şihâbuddîn el-Ĥafâcî'nin *Şifâu'l-Ġalîl* isimli eseri ile aynı tarzda yazılmış bir eserdir. O döneme kadar bu konuda yazılan eserlerin ihtiyacı karşılayamadığı düşüncesiyle bu eseri telif ettiğini ifade etmektedir. Eser, Arapçalaşmış kelimeler, Arapçaya sonradan girmiş olan kelimeler ve Arapçada hatalı olarak kullanılan kelimeler hakkındadır.³⁶⁰

Eserin mukaddimesinde mu'arrab³⁶¹, daĥîl³⁶² ve müvelled³⁶³ terimleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. el-Muhibbî alfabetik olan kitabında üslup olarak belli bir yöntemi takip etmektedir. O, ilk olarak işlediği kelimelerin ilk harfinin harekesini zikreder. Sonra eğer kelime garip³⁶⁴ bir kelime ise kelimenin anlamını izah eder. Sonra ise kelimenin mu'arrab,

³⁵⁶ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 207; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Îzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn*, I, 447.

³⁵⁷ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 207-208; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Îzâhu'l-Meknûn Fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn*, I, 432.

³⁵⁸ Bu eseri es-Su'alâtî “*ed-Daĥîl ellezî Leyse lehû Mesîl*” adıyla kaydetmiştir. Bkz. el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 207-208.

³⁵⁹ Muhammed Emin b. Faḍlillâh el-Muhibbî, *Kaşdu's-Sebîl fî mâ fî'l-Luġati'l-'Arabiyyeti mine'd-Daĥîl*, Thk. Osmân Mahmûd es-Sînî, Rıyâd, 1994.

³⁶⁰ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 26.

³⁶¹ Mu'arrab: Yabancı bir kelimeyi Arap dilinin kendi metot ve üsluplarına göre Arapların bu kelimeyi tekrar ifade ettikleri şekildir. Mesela **الاستطوانة** kelimesi Farsça olan **استوان** kelimesinin arapçalaştırılmış şeklidir. Bkz. Muhammed Emin b. Faḍlillâh el-Muhibbî, *Kaşdu's-Sebîl fî mâ fî'l-Luġati'l-'Arabiyyeti mine'd-Daĥîl*, I, 182.

³⁶² Daĥîl: Arapça asıllı olmadığı halde Arapça'ya geçmiş olan kelimeler için kullanılmaktadır. Bkz. el-Muhibbî, *Kaşdu's-Sebîl*, I, 52.

³⁶³ Muvelled: Arapların kullanarak ortaya çıkardığı kelimelerdir. el-Muhibbî, *Kaşdu's-Sebîl*, I, 54-55.

³⁶⁴ Çok az kullanılması sebebiyle manası kolayca anlaşılamayan kelime demektir. Bkz. Hüseyin Elmalı ve Şükrü Arslan, “Garîb”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 374.

müvelled veya ‘ammîce³⁶⁵ (halk dili) kullanımı olup olmadığını belirtir. Kelime mu‘arrab veya dahîl ise bunun yabancı dildeki aslını zikreder. Kelime müvelled veya avamca ise fasih dilde kullanıldığı şekli verir. Daha sonra Arap dilcilerinin o kelime hakkındaki görüşlerini sunar. En sonunda ise âyet, hadis veya şiirle istihsad getirerek maddeye son verir.³⁶⁶

el-Muhibbî bu eserini *Mâ Yuavvelu Aleyh fî'l-Mudâf ve'l-Mudâfu İleyh* isimli eserinden sonra, vefat ettiği yılda kaleme almaya başlamış ve vefat etmesi nedeni ile tamamlayamamıştır. Bu eserini alfabetik harf sırasına göre tertip eden el-Muhibbî en son مَقْدُونِيَّة (Makedonya) maddesini yazmış olup “mim” harfinin sonunda kalmıştır. Bu eser Osman b. Muhammed es-Sînî tarafından tahkik edilerek 1994 yılında Riyad’da iki cilt halinde basılmıştır.³⁶⁷

2.8.2. Tarih İlmindeki Eserleri

el-Muhibbî küçük yaşlardan itibaren edebiyata olan meyli gibi tarih ilmine de meyilliydi. Bu meylini *Hulâşatu'l-Eser* isimli eserinin mukaddimesinde şöyle ifade etmektedir; “Ben solumu ve sağımı ayırt edebildiğimden ve iyi ve kötüyü ayırt edebildiğimden beri tarih kitaplarını okuma isteği ve en iyi ve en mükemmel olayları araştırma isteği bende sürekli vardı. Bu tür tarihsel bilgileri işitme ve dağınık durumda olan özellikle de asrımızdaki tüm şiirleri bir araya getirme isteği bende hep devam etti.”³⁶⁸

Özet olarak söylemek gerekirse, el-Muhibbî tarih araştırmalarını seven ve bu ilimde derinleşen birisidir. Dil ve Edebiyat alanında olduğu gibi bu alanda da önemli eserler vermiştir. Özellikle de babasıyla yaşadığı dönemlerde babasından faydalanmış ve bu dönemde birçok araştırma yapmıştır. Bu alanda yazdığı eseri bir tane olup *Hulâşatu'l-Eser* dışındaki *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne* isimli iki eseri de konularının edebiyat tarihi olması açısından edebiyat konulu eserlerinin içerisinde zikredilmesi kanaatimizce daha uygundur.

³⁶⁵ Arapça’da الْعَامِّي şeklinde ifade edilen kelime “halk dili” anlamına gelmektedir. Arapların diğer milletlerle kaynaşması veya bölgesel lehçelerin etkisiyle dilde oluşan değişim veya bozulmalar avamcanın oluşmasına sebep olmuştur. Ancak avamca tümüyle hatalı veya yanlış kullanımdan ibaret olmayıp, fasih kullanım kapsamında olanlar da vardır. Bkz. el-Muhibbî, *Kaşdu's-Sebil*, I, 63.

³⁶⁶ Bkz. Muhammed Emin b. Fağlillâh el-Muhibbî, *Kaşdu's-Sebil fî mâ fî'l-Luğati'l-'Arabiyyeti mine'd-Dahîl*, thk. Osmân Mahmûd es-Sînî, Riyâd, 1994.

³⁶⁷ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Mudâf vel -Mudâfu İleyh*, s. 26.

³⁶⁸ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, I, 1.

2.8.2.1. Hûlâşatu'l-Eşer

Eserin tam adı *Hûlâşatu'l-Eşer fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşar'* dır. el-Muhibbî'nin bu eseri zamanının önde gelen âlimlerini tanıtan teracim (biyografi) türünde bir eserdir. Biyografisi verilen âlimler çoğunlukla ya müellifin çağdaşı olup onunla aynı bölgede yaşayan ya da Anadolu, Hicaz ve Mısır yolculuklarında karşılaştıkları âlimlerden oluşmaktadır. Dönemin sosyal yaşantısı, eğitim sistemi gibi konularda da bilgi veren bir eserdir. Bununla birlikte, ilimler tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu kitabını *Nefhatu'r-Reyhâne* isimli eserinden sonra kaleme almıştır. Bu bilgiyi onun babası ile ilgili şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Nefha kitabımda söylediğim gibi bu kitabın üslubunu babamdan öğrendim.”³⁶⁹

el-Muhibbî ile aynı asırda yaşayan İbn Şâşû (ö. 1128/1716)³⁷⁰ *Hûlâşatu'l-Eşer* isimli eseri hakkında; “Güzel yazımı ve hazırlanışı açısından tarihi eserlerin içerisinde bu eseri geçen bir kitap olmamıştır. Bu kitaptan önce yazılan hiçbir kitabı zikretmeye gerek kalmamıştır. Daha önceki bu tür eserler bütün güzellikleri barındıran bu kitap karşısında sıfır mesabesinde” demiştir.³⁷¹

Hakikattir ki *Hûlâşatu'l-Eşer* isimli eserin tarih ilmi ve ilim dünyası açısından değeri çok yüksektir. Öyle ki, el-Muhibbî muasırı olduğu birçok müellifi bu esrinde ele almıştır. Bu kitap o dönem ve yakın dönemdeki toplumsal olaylar ve toplumdaki kültürel, ilmi ve siyasi yönden birçok haberi barındırmaktadır. Biyografisini verdiği bu ilmi şahsiyetlerin sayısı oldukça fazladır ve bu şahsiyetleri birçok yönden ele almıştır.³⁷²

Kıymet yönünden *Hûlâşatu'l-Eşer* doğru bilgilere dayanan ve oldukça güvenilir bir tarihsel eser olması yanında Arap İslam kültürü hakkında içerdiği bilgiler açısından oldukça zengin olan temel bir kaynaktır. Osmanlı dönemindeki şairler ve edebiyatçılar hakkında kıymetli bilgiler ihtiva eder. Aynı zamanda bu edebiyatçı ve şairlerin nesir ve şiir örneklerini de ihtiva eden bir eserdir. Bu örneklerin Hicrî XI. miladi XVII. yüzyılda oluşan en önemli

³⁶⁹ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 5; a.mlf., *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 26.

³⁷⁰ Abdurrahman b. Muhammed (1055/1645-1128/1716) 1055/1645-1128/1716) Şamlı edebiyat âlimlerindendir. el-Muhibbî'nin en önemli eseri olan “*Nefhatu'r-Reyhâne*” isimli eserini örnek alarak hazırladığı “*Terâcim Ba'du A'yâni Dimeşk*” isimli eseri en önemli eseridir.

³⁷¹ Abdurrahmân b. Muhammed b. Şâşû ez-Zehebî, *Terâcimu Ba'di A'yâni Dımask min 'Ulemâihâ ve 'Udebâihâ*, haz. Nahle Kalafât, el-Matba'atu'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1886, s. 100.

³⁷² Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hûlâşatu'l-Eşer*, s. 20.

edebi ve şiirsel örneklerden oluşması açısından da önem arz etmektedir.³⁷³ Yani belirli bir dönemde yaşamış ve o devirde adından söz ettirmiş kişileri tanıtan büyük tabakat eserlerinden bir tanesidir.³⁷⁴

el-Muhibbî eserinde İslam âlemini bir bütün olarak ve belli bir mekâna bağlı kalmadan 1001-1100/1592-1686 yılları arasında yaşamış olan ve doğuda Hindistan'dan Fas'ın en ucuna kadar ve Arap devletleri ile o dönem Asya ve Avrupa'nın birçok yerine hükmeden Osmanlı topraklarında yaşayan en meşhur İslam âlimlerini kitabında konu edinmiştir. Bu yüzden kitabı diğer teracim kitaplarına nispeten oldukça geniştir. Dört cilt ve 1984 sayfa olan eser toplamda 1289 kişinin bilgilerini konu edinmiştir.³⁷⁵ el-Muhibbî ele aldığı bu şahsiyetleri dört ana başlık altında incelemiştir. Bunu kendisi mukaddimesinde şöyle açıklamaktadır: “Kişiler hakkında haberleri duymaya oldukça hevesliydim. Ya da şiirlerinin hepsi ya da bir kısmı olsun ayırmadan toplamaya arzu duyuyordum. Özellikle de son zamanlarda yaşamış dil ve fesahatin önde gelen şahsiyetleri hakkındaki haberleri duymaya oldukça istekli idim. Bunlar yaşadığı süreçte övülen işler yapan hükümdarlar, her yerde ismi anılan emirleri, eşi benzeri olmayan imamlar, fazlı ve kemali ile duyan kişilerin belagat duygularını oynatan edebiyatçılardan oluşmaktadır.”³⁷⁶

el-Muhibbî eserinde o dönemdeki Arap beldeler ve İslam âleminde yetişmiş ilim insanlarını genel bir başlık altında, Şam beldesi ve çevresindeki ilim insanlarını da özel bir başlık altında ele almıştır.³⁷⁷

el-Muhibbî'nin eseri incelendiğinde diğer zümrelere nispeten hükümdar ve emir zümresine mensup kişilere çok az yer verdiği gözlenmektedir. Öyle ki bu iki kısım zümrenin sayısının toplamda ele aldığı 1289 şahsiyet içerisinde 120 civarında olduğu görülmektedir. Yani edebiyatçı ve âlimler içerisinde sadece % 9 civarındadır. Çoğunluk kısmı yani % 91'lik kısmı içerisinde çeşitli mutasavvıflar, müftüler, mescit imamları, vaizler, kadılar ve

³⁷³ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 22.

³⁷⁴ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 52.

³⁷⁵ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 54.

³⁷⁶ el-Muhibbî, *Hülâşatu'l-Eşer*, 1, 2.

³⁷⁷ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hülâşatu'l-Eşer*, s. 20.

mescitlerde çeşitli hizmetlerde çalışanlardan oluşan dini müessese üyeleri ve başlangıçta çeşitli idari hizmetlerde görev yapmış âlimlerden oluşmaktadır.³⁷⁸

el-Muhibbî ele aldığı biyografileri okuma ve araştırma kolaylığı sağlamak için harf esasına göre tertip etmiştir. Mukaddimesinde takip ettiği üslubu şu şekilde ifade etmektedir: “İlk olarak hemze-i memdûde ile başlayan isimlerle başladım. Sonra elif ile başlayanlarla devam ettim. Kendi ve babasının ismi aynı olanları o kısmın başına aldım. Bu şekilde iki kişi varsa vefatı önce olanı önce ele aldım. Bu şekilde hemze harfini tamamlayınca diğer harflere geçtim. Bu üslupla tüm harfleri baştan sona yazdım. İki ismi olanların ikinci isminin harfine göre önce geçiyorsa onu da o bölümde ele aldım. Babaları ile ilgili aynı durum varsa onları da aynı şekilde yaptım. Babasının adı bilineni önce ele aldım. Daha sonra vefat tarihlerini göz önüne alarak babasının ismi olmayanları ele aldım.”³⁷⁹

Eğer ele aldığı şahsiyet sultan ya da emir ise yaptığı en önemli işleri, edebiyatçı ya da şair ise şiir ve nesirden önde gelen eserlerini zikretti. En sonunda ise vefat tarihi, vefat ettiği yer ve defnedildiği yeri zikrederek ele aldığı şahsiyeti tamamladı.³⁸⁰

Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir ki, *Hulâşatu'l-Eşer* kitabı diğer teracim kitapları ile aynı kıymette değildir. Onun üslubu kolaydır. Genel olarak her şahsa birkaç sayfa tahsis etmiş olmakla birlikte bir sayfada üç ya da dört kişinin yer aldığı yani birkaç satırla değinip geçtiği kişiler de mevcuttur. Bununla birlikte sayısı az olmakla beraber 13 ya da 15 sayfa değindiği kişiler de vardır. Bu durum, uzun ele aldığı şahsiyetlerin önemi ile alakalı bir durum değildir. el-Muhibbî'nin elde ettiği bilgilerle alakalı olabilir. Yine görülmektedir ki el-Muhibbî şair ve edipleri ayrı bir titizlikle ele almış ve şiir ve nesir türünden eserlerine oldukça geniş yer vermiştir.³⁸¹

Eser dört cilt halinde Mısır'da hicrî1284 yılında basılmıştır. Eser hakkında ilk çalışma Ali b. 'Abdulhayy el-Ğazzî el-Âmirî (ö. 1092/1681) tarafından eserin özetlenmesi şeklinde yapılmıştır. Yine yakın zamanda Leyla eş-Şabbâğ tarafından yapılan “*Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muhibbî el-Muerrih ve Kitâbihî*

³⁷⁸ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 55.

³⁷⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 4.

³⁸⁰ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 56-57.

³⁸¹ Şabbâğ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 57-58.

Hulâsati'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdiye 'Aşar' isimli doktora tezi bu eser hakkında yapılan önemli çalışmalar arasındadır.³⁸²

2.8.2.2. el-A'lâm fi Terâcimi'r-Ricâl

el-Muhibbî'nin böyle bir eseri olduğunu sadece el-Bağdâdî zikretmektedir.³⁸³ Bu eserin içerisinde altıbin civarında şahsın bilgilerinin toplandığı ve bu bilgilerin sadeleştirilmesiyle *Hulâşatu'l-Eser* isimli eserin oluşturulduğu fikri ileri sürülmüştür.³⁸⁴

2.8.3. Şiir Nesir ve Edebiyat Konulu Eserleri

el-Muhibbî önemli bir tarih âlimi olmasının yanında öncelikle bir şair ve edebiyatçıdır. Bu düşüncemizi büyük edebi bilgisinin olması, çağdaşı olan edebiyatçıların siretlerini yazması, edebi eleştirel yönünün kuvvetli olması ve şiir ve nesir türünden güzel ve incelikli şeyler ortaya koyması kanıtlamaktadır. Öyleyse edebiyat alanında güzel, edebi yönü kuvvetli eserler ortaya koymasına şaşmamak gerekir. Bu alanda altı eser kaleme almıştır.

2.8.3.1. Kitâbu'l-Emâlî

el-Muhibbî'nin bu eseri de kaynaklarda zikredilmektedir.³⁸⁵ Ancak nüshası kayıp olduğundan konusu edebiyat olmakla birlikte hangi konuları işlediği tam olarak bilinmemektedir.

2.8.3.2. Hıssatu 'alâ Dîvânî'l-Mütenebbî

el-Muhibbî'nin bu eseri kayıptır. Ancak onun böyle bir eserinin olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.³⁸⁶

2.8.3.3. Nefhatu'r-Reyhâne

el-Muhibbî'nin edebiyat tarihi türündeki bu eseri Şihâbu'ddin el-Hafâcî'nin (ö.1069/1659) *Reyhânetu'l-Elibba'* ve *Zehratu'l-Hayati'd-Dünya*³⁸⁷ eserine benzeyen türde

³⁸² Leylâ Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fî l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel*, Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Kitâbuhû *Hulâşatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdi 'Aşar*, eş-Şirketü'l-Müttehidetu lit-Tevzî', Dimeşk, Suriye, 1. Baskı, 1406/1986.

³⁸³ el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 307.

³⁸⁴ Murat Tala, *Dil Tarih Biyografî*, Palet yay., Konya, 2020, s. 103; el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muğâf vel -Muğâfu İleyh*, s. 28.

³⁸⁵ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 207-208; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86;

³⁸⁶ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 207-208; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 86;

bir çalışmasıdır. O, bu kitabında Şihâbu'ddin el-Hafâcî'nin işlemediği diğer bazı konuları ele almıştır. Uzun yıllar üzerinde düşünüp bilgi topladığı bu eser onun ilk telif ettiği eserleri arasındadır. 1098 yılında İstanbul'dan döndükten sonra bu eseri yazmaya başlayan el-Muhibbî bu eserini Mısır'da bulunduğu esnada tamamlamıştır. Bu bilgileri kitabının mukaddimesinde de geçmektedir.³⁸⁸

O bunu tevazu ifadeleri ile bitirdiği şu sözleriyle ifade etmektedir; “Çocukluğumdan beri böylesini yazmak istediğim, sözü gece sohbeti ve şaraptan daha leziz, güneş ve aydan daha zengin Şihabu'ddin'in *Reyhâne*'si gibi bir kitaptı. Onun gibi bir eseri kalbim istiyor, temenni ediyordum. Ona bir zeyl yazmak aklıma geldi. Onun topladığına benzer kendi elde ettiğim şiirleri bir araya getirdim. Amacım sadece bu fikirle meşgul olmaktı. Onun gibi kim böyle bir eser verebilir ki.”³⁸⁹

Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin *Reyhânetü'l-Elibbâ*'ya yazdığı bir zeyil niteliğinde olan *Nefhatü'r-Reyhâne ve Reşhatü Tûlâ'i'l-Hâne*'si 380 biyografiyi kapsamaktadır. Biyografi ve edebiyat türünde olan müellifin bu eserinde, edebiyat âlimleri ve şiirleri coğrafi bölgelere göre tasnif edilerek incelenmiştir.³⁹⁰ Bu kitap bu çağlarda Biladiş-Şam, Halep, Irak ve Bahreyn, Yemen, Hicaz, Fas, Mısır ve Anadolu'da yaşamış olan en meşhur şairleri ele alır.³⁹¹

Hacim olarak büyük bir edebî eserdir. Bu eser aynı zamanda hicrî XI. milâdî XVII. yüzyıldaki Arap beldeleri ve Anadolu'daki şairlerle ilgili bir tarih kitabı mesabesindedir.³⁹² Bu kitap Abdülfettah Muhammed Hûlv tarafından tahkik edilerek 5 cilt olarak basılmıştır.³⁹³

Bu eserin el-Muhibbî'nin çağdaşı olan âlimlerce de bilindiği ve beğenildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ahmed b. Ahmed Ânesî el-Yemenî ez-Zemîme (ö.1119/1708) el-Muhibbî'nin bu eserini öven bir şiir kaleme almıştır. Müellif eserinde bu şiirden şöyle

³⁸⁷ Şehâbeddin el-Hafâcî, *Reyhânetü'l-Elibba' ve Zehrâtü'l-Hayatu'd-Dünya*, nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv, Kahire, 1386/1967.

³⁸⁸ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muğâf vel -Muğâfu İleyh*, s. 25.

³⁸⁹ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 2.

³⁹⁰ Muhsin Cemâluddîn, *A'lâmu Udebâ'i'l-Yemen fî Nefhati'r-Rayhâne li'l-Muhibbî*, el-İklîl, 1990, VIII, 151-152.

³⁹¹ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hûlâşatu'l-Eşer*, s. 49; 'Iyd Fethi, el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Sekâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî, s. 90.

³⁹² Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hûlâşatu'l-Eşer*, s. 49.

³⁹³ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muğâf vel -Muğâfu İleyh*, s. 25.

bahsetmektedir; “Sirdariyye’de³⁹⁴ güzel büyük bir bahçede, edebi yönü güçlü ve gezmeyi seven kişilerle sohbet ortamında iken bu kitabımı öven kaside bana hediye edildi.”³⁹⁵

Ahmed Ânesî el-Yemenî burada el-Muhibbî’nin kitabında parlak bir belagat ve özet yazmak zorunda kalmasına rağmen büyük bir nazma sahip olduğunu ifade etmiştir. Şihâbu’ddin el-Ḥafâcî’nin eserine benzeyen âlim ve edebiyatçılarla dolu bir eser olduğunu, el-Muhibbî’nin yazdığı zeylin çok güzel olduğunu, bu güzel özelliklerin ona Allah’ın lütfu olduğunu ifade etmiştir. Bir tarihçi olarak diğer ilim erbabından çok önde olmasını, eserinde edebi ifadelerinin yoğun şekilde kullanıldığını ve anlaşılması için çaba gerektiğini ifade ettiği şiiri şöyledir: [Ṭavîl]³⁹⁶

1	لِشَّمْسِ الْمَعَالِي وَالْبَلَاغَةِ إِشْرَاقُ	وَلِلنَّظْمِ مِنْ بَعْدِ التَّقْيِيدِ إِطْلَاقُ
2	فَرِيحَانَةُ الْمَوْلَى الْحَفَاجِيِّ عَرْفُهَا	بِرَوْضِ مِنَ الْأَدَابِ وَالْعِلْمِ عِبَاقُ
3	وَبَا حَبْدَا ذَيْلُ كَسَاهَا مُحَمَّدٌ	سُلَالَةُ فَضْلِ اللَّهِ مَنْ هُوَ سَبَاقُ
4	وَذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ	وَحَسْبُكَ أَنَّ الْفَضْلَ وَالْعِلْمَ أَرْزَاقُ
5	لَقَدْ فَاقَ مَوْلَانَا الْأَمِينَ مُؤَرِّخًا	لِقَوْمٍ لِمَا تَحْوِي التَّوَارِيخُ قَدْ فَاقُوا
6	بِأَوْرَاقِهِ زِينَتْ قُدُودُ غُلَاهُمْ	كَمَا زَانَتْ الْأَغْصَانُ فِي الرَّوْضِ أَوْرَاقُ
7	وَأَحْكَمَ فِي تَأْلِيفِهِ مُتَقَنِّنًا	وَأَبْدَعَ حَتَّى قِيلَ ذَلِكَ إِعْرَاقُ

1. Belagat ve yüce makamın güneşi parladı ve Nazım (şiir) esirlikten (durgunluktan) sonra hür olarak serbest kaldı (çoştı).

2. Efendimiz Ḥafâcî’nin reyhanesinin kokusu, ilimler ve edebiyatlardan oluşan bir bahçenin her yerini kaplıyor.

3. (Diğer âlimlerden) çok öne geçen Fazlullah ailesinden Muhammed’in onu (Ḥafâcî’nin eserini) giydirdiği zeyl ne güzeldir.

4. Ve bu (eser), onu istediğine veren Allah’ın fazlıdır ve (bu) fazl ve ilim rızık olarak sana yeter.

5. Bir tarihçi olarak efendimiz Emîn (el-Muhibbî) ileri gelenlerin tarihlerini (biyografilerini) içeren (eseriyle) bir topluluğun önüne geçti.

³⁹⁴ Sirdariyye;

³⁹⁵ el-Muhibbî, *Nefḥatu’r-Reyhâne*, I, 500.

³⁹⁶ el-Muhibbî, *Nefḥatu’r-Reyhâne*, I, 500-501.

6. Bahçede yaprağın dalları süslediği gibi, onun kâğıtlarıyla (yazdıklarıyla) onların ileri gelenlerinin belleri süslenir.

7. Eserin telifini sanatsal olarak en iyi ve eşsiz bir şekilde gerçekleştirmiştir, hatta şu (kitap için) anlaşılması kolay değil denmiştir.

Ahmed Ânesî el-Yemenî kasidenin devamında ise bu eserin Hafâcî'nin eserinden daha iyi bir eser olduğunu ifade ederek, el-Muhibbî'nin kitabınının sanki sihirli gibi olup onu dinleyenleri kendinden geçirdiğini ve kullandığı belagat sanatlarının daha öncekilere benzemediğini teşbihlerle ifade etmiştir. [Tavîl]³⁹⁷

8	يَحِقُّ لِهَذَا الذَّلِيلِ إِنْ قَالَ تَائِهًا	أَنَا الرَّأْسُ وَالرَّيْحَانَةُ الْخُفُّ وَالسَّاقُ
9	كَأَنَّ بِهِ هَارُوتَ يَنْفُثُ سِحْرَهُ	فَلِلْقَوْمِ إِصْعَاءٌ إِلَيْهِ وَإِطْرَاقُ
10	كَأَنَّ دَوِي الْأَدَابِ عِنْدَ سَمَاعِهِ	وَقَدْ ثَمَلُوا صَرَغِي مُدَامَ فَمَا فَاقُوا
11	كَأَنَّ التَّوَارِي وَالْجِنَاسَ حَرَائِدُ	تُشَاهِدُهَا فِي مَوْقِفِ الْأُنْسِ عُشَّاقُ

8. Bu zeyl kendini beğenerek ben başım, (Hafâcî'nin) Reyhanesi toynak ve inciktir dese bunu hak ediyor.

9. Sanki Harut ona sihir üflüyor, topluluk ona susup sessizce kulak veriyor.

10. Sanki edebiyat ehli onu duyduğu esnada içkiden (eserin etkisinden) yere düşüp kendilerinden geçtiler ve bir daha aýılamadılar.

11. Sanki cinâs ve tevriyeler ünsiyet mekânında çok âşık olarak gördüğün bakireler gibidirler.

el-Yemenî kasidenin son kısmında ise el-Muhibbî'nin değerli bir âlim olduğunu söyledikten sonra bu eseri meydana getirmekle zamanın ileri gelen şahsiyetlerinin kayıt altına alınarak büyük bir iş yapıldığını ve bunun onun ailesi için şaşılacak bir durum olmadığını söylemiş ve bu kasideyi yazmakla ona karşı minnet görevini yerine getirdiğini söyleyerek kasideyi sonlandırmıştır. [Tavîl]³⁹⁸

12	فَقُلْ لِلْأَمِينِ الْأَفْضَلِ السَّيِّدِ الَّذِي	لَهُ فِي الْعُلَى قَدْرَانِ خَلْقٌ وَأَخْلَاقُ
13	لَكَ اللَّهُ قَدْ جُزَّتِ الْكَوَاكِبُ رَاقِيًا	وَهَلْ مَجْدُكَ السَّامِي لِقَوْلِي مِصْدَاقُ
14	وَأُطْلَعْتَ لِلْأَدَابِ شَمْسًا بِنُورِهَا	تَبْلَجَ مِنْ لَيْلِ الْجَهَالَةِ آفَاقُ

³⁹⁷ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 500-501.

³⁹⁸ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 500-501.

- 15 وَضَعْتَ لِأَبْنَاءِ الزَّمَانِ قَلَامًا تُطَوِّقُ مِنْهَا لِلْمَفَاخِرِ أَغْنَاؤُ
 16 وَلَا عَجَبٌ أَنَّ يُظْهِرَ الْفَضْلَ نَجْلُهُ وَأَنَّ يَقْذِفَ الدُّرَّ الَّذِي فِيهِ دَقَائُ
 17 أَجْزَانِكَ مَدْحًا يَا فَرِيدَ زَمَانِنَا لِيُقْضَى بِهِ حَقُّ وَيُحْفَظَ مِثْقَاؤُ

12. Ahlak ve yaratılışta yüksek mevkide kadir kıymeti olan efendilerin en efdalı olan Emin'e deki;

13. Maşallah yükseklikte yıldızları geçtin ve senin ulvi makamın benim sözümü tasdik mi ediyor? (Evet, tasdik ediyor.)

14. Edebiyat için nurlu bir güneş ortaya çıkardın, cehaletin gecesinden ufuklar ortaya çıktı.

15. Bu çağın insanları için kolyeler bıraktın. (Bu kolyeler) övünç için boyunlara takıldı. (Bıraktığın eserle onlara övünç kaynağı bıraktı.)

16. İçinde fışkırıp dolup taşanın bunu dışarı atması ve onun neslinin fazileti ortaya çıkarmasında şaşılacak bir şey yoktur.

17. Ey zamanımızın eşsizi! Ahdin korunması ve onunla bir hakkın yerine getirilmesi için sana bir medih söyledik.

Görüldüğü üzere el-Muhibbî 'nin eserlerinin çağdaşı olan ilim insanlarıncı da bilindiği ve takip edildiği ve hatta müellif hayatta iken eserinin şiirle methedildiği anlaşılmaktadır.

2.8.3.4. Zeylu Nefhati'r-Reyhâne

Nefhatu'r-Rayhâne ve *Raşhatu Tılâ'i'l-Hâne* adlı eserinde eksik gördüğü yerlere bazı açıklama ve eklemeler yapmak isteyen el-Muhibbî *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne* eserini kaleme almaya başlamış ve önceki eserinde ele almadığı bazı Şam, Medine ve Halep şairlerini bu zeylde toplamaya çalışmıştır. Ancak bu eserini tamamlayamadan vefat etmiştir. el-Muhibbî'nin vefatından sonra toplamda otuz biyografi içeren bu kitabını öğrencisi Muhammed b. Mahmûd b. Mahmûd es-Su'âlâtî 1111/1700 yılında hocasının yazdıklarına dayanarak onun kaldığı yerden devam ederek ve ayrıca bazı eklemelerde bulunarak eseri tamamlamıştır. Yine öğrencisi Muhammed b. Sa'îd es-Semmân (ö. 1163/1749)³⁹⁹ bu esere başka bir zeyl yazmıştır.⁴⁰⁰ Bu yazılan zeylin tümünü el-Murâdî *Silku'd-Durer* isimli eserinin

³⁹⁹ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 141-149; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 101.

⁴⁰⁰ Bkz. el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 207-208.

içerisine almıştır.⁴⁰¹ Ancak onun kendi nüshası kayıptır. es-Su'âlâtî'nin tamamladığı *Zeylu Nefhati'r Reyhâne* ise ilk olarak 1971 yılında Kahire'de Abdülfettâh Muhammed Hulv tarafından tahkik edilerek basılmıştır.⁴⁰²

2.8.3.5. Râhatu'l-Ervâh

el-Muhibbî'nin bu eserinin yazmasına ulaşamamıştır. Ancak onun böyle bir eserinin olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Brockelman ve el-Bağdâdî bu eseri “*Berahâtu'l-Ervâh Câlîbetu's-Surûr ve'l-Ervâh*” adıyla zikretmiş ve hikem ve atasözü örnekleri içeren bir recez olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁰³

2.8.3.6. Dîvân

el-Muhibbî dîvânını ömrünün sonlarına doğru toplamıştır. Bu sebepten dolayı daha önceki dönemlerde yazmış olduğu birçok şiiri kaybetmiştir. Bu durumu dîvânının mukaddimesinde şu şekilde ifade etmektedir: “Kasideyi yazmak hatıra gelmez, hatırdan kalmaz. Bu tereddütlü kayıt ve hatırlama vadideki su gibi kaçar, toplanmaz, yerde, vilayette nerede olduğu bilinmez. Bu durumu anlayınca dağınık şekilde bulunan şiirlerimi dîvânda toplamak fikri aklıma geldi ve dîvânı kaleme almaya başladım. Bu örümcek ağları içinde kaybolmuş ve unutulmuş olan unuttuğum şiirlerimin tozunu çırtım. Unutma hastalığıma şifa bulamadım. Şiirlerimin çoğunu ayırmak için çabam sonucunda unutma susuzluğumu gideremedim. Birçok sefer, yolculuk yaptığım için unutma hastalığı daha da arttı. Hafızama döndüm ve şiirlerimden bazıları hariç hafızamda bir şey bulamadım. Bu şiirleri yazdığım yer ve sebeplere döndüm. Sanki şiirlerim yer yarıldı içine girdi. Hatırladıklarımı ise kaydettim, topladım. Yeni söylediklerimi dîvânıma topladım. Bu durumdan soru soran kişi eleştiri oklarını acele olarak bana yönelmemelidir. İnsan tabiatı unutmak ve hatadan mürekkeptir. Şiirde hata yapmak kusur, ayıp değildir. Şiirle uğraşmak fazlalıktır. Erkekler için şiirle uğraşmak kadınlar konusunda ip eğirmek ve elbise dikmek mesabesindedir. Yani kabiliyeti olanlar bu işleri yapar.”⁴⁰⁴

⁴⁰¹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 101.

⁴⁰² el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 27; Diğer tahkiki için bkz. Muhammed Emîn b. Fadlillah el-Hamevî ed-Dımaşkî el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne ve Raḡatu Tılâi'l-Hâne*, Thk. Ahmed 'Înâye, Dâru mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1426/2005.

⁴⁰³ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*, II, 307; Brockelman, “Muhibbî”, VIII, 513.

⁴⁰⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 34.

Birkaç yazması bulunan dîvânın ulaşılabilen yazmaları şu şekildedir;

Dâru Kutubu'l-Mısıryye'de bulunan nüshası 404 nolu yazma eser olup 184 varaktan oluşmaktadır.

Dâru Kutubu'z-Zâhirıyye'de bulunan nüshası 7926 nolu yazma eser olup 86 varaktan oluşmaktadır.

Berlin kütüphanesinde bulunan nüshası 8007 nolu yazma eseri olarak kayıtlıdır.

Melik Su'ud üniversitesinde bulunan nüshası F1275 nolu yazma eseri olarak kayıtlıdır.⁴⁰⁵

Eser Ahmed 'Înâye tarafından 2005 yılında tahkik edilmiştir.

2.8.3.7. el-Emsâl

el-Muhibbî'nin böyle bir eseri olduğunu sadece Corci Zeydân zikretmektedir.⁴⁰⁶

2.9. İlmi ve Edebî Şahsiyeti

el-Muhibbî'nin hayatında da işaret ettiğimiz gibi o küçük yaşlardan beri edebiyata meyilliydi. Daha on iki yaşındayken nasıl şiir yazdığını, nasıl şiir ve şairler ile edebiyat ve edebiyatçıları takip ettiğini kendisi ifade etmektedir.⁴⁰⁷

el-Muhibbî ilimlerin bütün dallarından almış, çeşitli edebi türlerden edinmiştir. Kendisi ilme asla doymayan, edindiği bu bol edebiyat bilgisini ve ilmini başkalarına da aktaran ve eserlerinde verdiği bilgilerle karşıdakini doyuran bir edebiyatçı olmuştur.⁴⁰⁸ Çünkü o ilim öğrenmeye hayatı boyunca önem vermiş birisiydi. İlim tahsilinde oldukça istekli olan el-Muhibbî hayatı boyunca ailesini de ihmal etmeden sürekli olarak ilim öğrenme ile meşgul olarak adım adım ilmini artırmaya devam etmiştir.⁴⁰⁹

el-Muhibbî içindeki ilim öğrenme isteğini gidermek için Dimeşk'teki eğitiminden sonra kendisinde önemli tesirler bırakacak olan İstanbul'a gitti. Bu şehirde önemli ilim adamları ile karşılaştı ve birçoğundan dersler aldı.⁴¹⁰ Bu yolculuklardan ikincisini ise Hicaz'a yaptı.⁴¹¹ Bu

⁴⁰⁵ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 27.

⁴⁰⁶ Corcî Zeydân bu eserin bir nüshasının Halep'teki el-Medresetu'l-Ahmediyye'de bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Corcî Zeydân, *Târîhu Adâbi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, Kâhire, ty., III, 318.

⁴⁰⁷ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I,1; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Ḥulâşatu'l-Eşer*, s. 48.

⁴⁰⁸ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Ḥulâşatu'l-Eşer*, s. 24.

⁴⁰⁹ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 20

⁴¹⁰ el-Muhibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, II, 451.

yolculuğu zarfında da burada birçok ilim insanı ile görüştü. el-Muhibbî ilim için gerçekleştirdiği yolculuklardan üçüncüsü için Kâhire'ye gitti ve orada da Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî ile karşılaştı.⁴¹² Yine burada Abdulgani en-Nablusî el-Ḥanefî ve daha birçok âlimle karşılaştı ve birçok âlimden ders aldı. Böylece sürekli olarak ilim öğrenme ile meşgul olarak adım adım ilmini artırmaya devam etti.⁴¹³

el-Muhibbî'nin kendisi hakkında dîvânının mukaddime kısmında söylediği şu söz ilim elde etme yolunda yaşadıklarını en güzel şekilde açıklamaktadır: “Elime ilim levhaları aldığımından ve صَبَاح (sabah) ile مِصْبَاح (ışık) kelimeleri arasındaki farkı anladığımından bu yana bütün ömrümü ilim tahsil etme yolunda geçirdim. Edebiyat tahsiline ömrümü adadım. Bu yolda benimle birlikte gidenlerle beraber her nerede olursa olsun hemen azim atına bindim. Bana yakın olsun ya da uzak olsun her nerede bir edip duydumsa hemen karanlık gecede bile olsa atıma binip yola koyuldum. Edebiyata susayanların içmek istediği edebiyatı yerinden içtim. Bu sulardan temiz olan ve saf olanlarından içmeye devam ettim. Onların kelimelerinin incilerinden toplamak için eteğimi açtım. Defterlerin mihraplarına gözümü adadım. Divitin içindeki simsiyah hayat suyuna kalemimi batırdım. Gökteki yıldızlar ve semaya yükselen su kabarcıklarının her birisiyle beraber ediplerle yüceldim. Ta ki sesim onun sesi oldu. Selman'ın evinde geceledim. Nice geceler fikirleri ve düşünceleri dost edindim. Ut ve ney arasını birleştirdim (eğlendim). Kur'an okuyup düşündüm.”⁴¹⁴

İlim tahsili için bu sürekli çalışıp gayret etme ve himmeti onun iki dayanağı olmuş sonuçta büyük bir âlim ve geniş kültür birikimine sahip birisi olmuştur. Dil, nahiv, beyan, tarih, tefsir, fıkıh ve bunların yanında birçok ilimde çağının büyük âlimleri arasına girmiştir. Onun ilmi derinliği hususunda asrının âlimleri ve daha sonra gelen birçok âlim buna şahitlik etmişlerdir.⁴¹⁵

Kaynaklardan anlaşıldığına göre el-Muhibbî çok genç yaşlarda şiir yazmaya meyletmiştir. Hayatında ilk yazdığı şiirini Anadolu'da bulunan babasına göndermiştir. Babası

⁴¹¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 202.

⁴¹² el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 4; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 149.

⁴¹³ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 20

⁴¹⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 32-33; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I,1; Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 48.

⁴¹⁵ el-Muhibbî hakkında söylenen bazı şiirler için bkz. el-Muhibbî, *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, 207-232.

Anadolu'ya göreve gittikten bir süre sonra küçük kardeşi de vefat eden el-Muhibbî bunun üzerine babasına bir mektup yazmış ve mektubunun başına babasına hitaben yazdığı bu şiiri koymuştur. el-Muhibbî'nin bu ilk şiirinde babasından ayrı kalmanın üzüntüsünü ve ona duyduğu özlemine ifade ettikten sonra bu ayrılığın sonunda kavuşma isteğini dile getirdiği görülmektedir. [Hafîf]⁴¹⁶

1	أَتَرَاهُ	يَسْرُنِي	بِتَلَافِي	وَنَوَاهُ	قَدْ لَجَّ	فِي	إِحْرَاقِي
2	كَيْفَ	أَسْلُو	عُهُودَهُ	وَعَرَامِي	فِيهِ	أَضْحَى	وَقَفَاً عَلَى
3	يَا	لَكَ	اللَّهُ	مِنْ	فُؤَادٍ	مُعَتَّى	كَمْ يُلَاقِي
4	قَدْ	تَصَبَّرْتُ	بِالضَّرُورَةِ	حَتْمًا	وَأَرَى	الصَّبْرَ	عَنْهُ
5	فَلَعَلَّ	الزَّمَانَ	يَقْضِي	بِجَمْعٍ	لِي	مِنْ	بَعْدِ
						طُولِ	هَذَا
						الْفِرَاقِ	

1. Kavuşmamın beni sevindireceğini hiç hissediyor muyum ki? (Hayır hissetmiyorum.) Ayrılık, içimdeki yangınımı körüklüyor.
2. Onunla geçen güzel günleri ve özlemi ona mahsus kıldığım büyük sevgimi nasıl unuturum? (Mümkün değil.)
3. Aman Allah'ım (kimsem yok) nice ayrılık acısının olduğu kalpte yorgunluk var.
4. Zaruretlere sabrettim ve sabrın tadının acı olduğunu anladım.
5. Umulur ki, bu uzun ayrılıktan sonra zaman bana kavuşmayı hükmeder (nasip eder).

Babası bu mektubu alıp el-Muhibbî'nin yazdığı ilk şiiri okuyunca ona cevaben şöyle bir mektup yazmıştır; “Senin ilk şiirini okudum. İnşallah bu senin zekânın alametidir. Makamının büyüklüğünün alametidir. Şiire yaklaşma çünkü onun değeri düşüktür. Aklı meşgul eder. İnsanlardan yüksek derecelere ulaşman için sana ilimle meşgul olmak gerekir.”⁴¹⁷ el-Muhibbî babasının bu tavsiyesi üzerine çok fazla şiirle meşgul olmamıştır. Şiiri ikinci plana alarak ilim ve edebiyatın her alanında durmadan ve usanmadan çalışıp eserler oluşturmaya odaklanıp bu amaç doğrultusunda ilmi hayatına devam etmeyi tercih etmiştir.⁴¹⁸

Babasının bu tavsiyesinin onun şiir üzerinde çok fazla yoğunlaşmasının önüne geçtiği anlaşılmaktadır. Kendisini şiir alanında oldukça iddialı görmesine rağmen bu yönüyle öne

⁴¹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 350; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 279.

⁴¹⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, III, 279.

⁴¹⁸ Şabbağ, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 32.

çıkamamasını İmam Şâfiî'ye (ö. 204/820) ait olan bir şiir beytine dayanarak şöyle ifade etmektedir; [Vâfir]⁴¹⁹

1 لَوْلَا الشَّعْرُ بِالْعُلَمَاءِ يُزْرَى لَكُنْتُ الْيَوْمَ أَشْعَرَ مِنْ كَيْدِ

1. Şiirle meşgul olmak âlimlerin değerini düşürme idi, bu gün Lebîd⁴²⁰'den daha meşhur bir şair olurdum.

Ayrıca onun çocukluğunda beraber eğitim aldığı ve hayatı boyunca onun en iyi dostlarından olan ve dönemin önde gelen edebiyatçıları ile hayatı boyunca alakasını koparmamıştır.⁴²¹ el-Muhibbî'nin ifadesine göre bunlardan bazıları Abdurrahman b. İbrahim b. Abdurrahman el-Mevsîlî ed-Dımeşkî (ö. 1118/1707)⁴²², Muhammed b. Ömer b. Ebibekr el-Hasrî ed-Dımeşkî el-Bekrî (1111/1699)⁴²³, Abdurrahman b. Taceddîn b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Musa b. Abduttâcî el-Haneî el-Ba'î (ö. 1116/1705)⁴²⁴, İbrahim b. Muhammed es-Sefercelânî (ö. 1117/1706)⁴²⁵ İbnu's-Semmân (ö. 1088/1677)⁴²⁶ gibi isimlerdir.

el-Muhibbî'nin şiirlerinin, çağdaşı olan önemli şairler tarafından bilindiği ve bu şiirlerinden onların etkilendiği de anlaşılmaktadır. Örneğin dönemin önemli şairlerinden olan İbrahim b. Muhammed es-Sefercelânî bu şairlerden birisidir. el-Muhibbî 5 beyitten oluşan bir gazel şiirinde kendisini adadığı karşılıksız bir sevgi uğrunda ölüme bile razı olduğunu ve asla vazgeçmeyeceğini anlatmaktadır. [Tavîl]⁴²⁷

1 أَلَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ نَفْسٌ وَقَفْتُهَا عَلَى مَحَنِ الْأَشْجَانِ فِي طَاعَةِ الْحُبِّ
2 أَعَانِي جَوَى فِي ذِي وُلُوعٍ بِكَيْدِهِ إِذَا لَمْ يُمِثْ بِالصَّدِّ يَقْتُلْ بِالْعُجْبِ
3 تَحَيَّرْتُ مِنْ أَلْفِ الْغَيْدِ خِلْقَةً تَكُونُ بَيْنَ الرَّاحِ وَالْمُبْسَمِ الْعَذْبِ
4 أَبِي الْقَلْبُ إِلَّا أَنْ أَكُونَ بِعَشْقِهِ وَحِيدًا عَلَى رَعْمِ النَّصِيحَةِ وَالْعَنْبِ

⁴¹⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 33; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), *Dîvân*, thk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, Mektebetü'l-Kulliyâtî'l-Ezheriyye, Kahire, 2. Basım, 1985, s. 73.

⁴²⁰ Cahiliye döneminde de yaşamış olan muallalaka sahibi en önemli Arap şairlerindendir. Lebîd b. Rebîa el-Ca'ferî (ö. 40/660 veya 41/661) için bkz. İsmail Hakkı Sezer, *Lebîd bin Rabî'a ve Mu'allakası'nda Taşvîr*, Konya 1995.

⁴²¹ el-Muhibbî'nin ifadesi için bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 2; 'Iyd Fethi, "el-'Usrati'l-Edebiyyeti ve's-Seâfeti'l-'Arabiyyeti fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî", s. 90.

⁴²² el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 112.

⁴²³ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 116.

⁴²⁴ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 117.

⁴²⁵ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 126.

⁴²⁶ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 303.

⁴²⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 78-79; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, 1, 482; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 209; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 87.

5 إِذَا فَوَّقَتْ سَهْمَ الْمُنُونِ جُفُونَهُ لِقَلْبٍ سَوَى قَلْبِي تَمَنِّيْتُه قَلْبِي

1. İyi bilin ki hüzünlerin zorlukları üzerine sevginin itaatine Allah yolunda bir can (kendimi) vakfettim.

2. Onun tuzak kurma tutkusu içeren aşırı sevgisi beni sıkıntıya düşürdü. (Çünkü aşığı) yüz çevirmekle öldüremediğinde kibir ve gururla öldürür.

3. (Sevmek için) Tatlı güzel dudaklı ve rahat yaşantı içerisinde yaratılmış (yaşayan), yaratılış olarak zariflikte en ince olan onu seçtim.

4. Kalp onun aşkında tek olmam dışında kınama ve nasihatlere rağmen her şeyden imtina etti.

5. Onun bakışı öldürücü okunu kalbimden başka bir kalbe yöneltirse (o kalbin) benim kalbim olmasını temenni ederim.

el-Muhibbî'den bu beyitleri işiten es-Sefercelânî aynı manayı ifade etmek üzere şu dizeleri kaleme almıştır. [Basî] ⁴²⁸

1 وَرَاشِقٍ لَمْ يَطِشْ سَهْمٌ لِمُقْلَتِهِ وَلَمْ أَكُنْ عَنْ هَوَاهُ قَطُّ مُنْصَرِفًا
2 فَكُلَّمَا فَوَّقَتْ نَبْلًا عَرَضْتُ لَهُ كَيْلًا يَكُونُ سَوَى قَلْبِي لَهُ هَدَفًا

1. Öyle bir avcı ki bakışının oku hedeften hiç sapmaz. Ben de onun aşkından asla vaz geçmedim.

2. Her ne zaman okunu hedefe doğrultsa ben ona kalbimden başka bir hedefi olmaması için ona göründüm.

Yine onun hayatı boyunca neredeyse çağının tüm âlim ve edebiyatçıları ile görüşme ve tanışma fırsatına eriştiği ve bu durumun onu çok mutlu ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim kendisi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; “Nice güzelliklerle karşılaştım. Nice yıldızlarla (âlimlerle) arkadaşlık ettim. İçkiyle suyun bir araya geldiği gibi âlemlerle (büyük ilim insanları) bir araya geldim. Ruh ile beden bir araya geldiği gibi ben de onlarla bir araya geldim. Taki nebilerin mirasından hazineler olan defineleri çıkarttım. Anahtarlarını bile taşımak güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazinelerden tuttum. Bülbülün ötüşü gibi onların meclisinin bahçesinde öttüm.”⁴²⁹

⁴²⁸ Bkz. Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 217.

⁴²⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 33-34.

Yine şairin bir edebiyat meclisine katıldığı ve orada irticalen şiirler söylediği anlaşılmaktadır. Örneğin el-Muhibbî içlerinde Seyyid Şerif Abdülkerim Hamza ve Ali b. İbrahim el-‘İmadî’nin de bulunduğu bir ilim meclisine davet edilmişti. Bu meclisi aydınlatan şamdanın aniden yere düşmesi üzerine irticali bir şiiri o anda oluşturarak bu topluluğa okumuştur.⁴³⁰ Şiirde el-Muhibbî sanki başta Seyyid Şerif Abdülkerim Hamza ve Ali b. İbrahim el-‘İmadî olmak üzere orada bulunan âlimleri sönmeyen yıldızlara, düşen şamdanı ise kaybolup sönen yıldızlara benzetmektedir. Yani şamdandaki yıldızlar düşmüş olsa da ortamı aydınlatacak daha büyük yıldızlar buradadır demek istemiştir. [Kâmil]⁴³¹

1 اللَّهُ مُجْتَمَعٌ كَوَاكِبُهُ تِلْكَ الْوُجُوهُ وَضِيئَةٌ الْحَلَكِ
2 حَتَّى النُّجُومُ هَوَتْ لَهُ كَلْفًا بِنِظَامِهَا مِنْ قُبَّةٍ الْفَلَكَ

1. Şu zifiri karanlığın aydınlık yüzleri olan cemiyetin yıldızlarına maşallah.

2. Öyle ki, intizamlı şekilde sürekli yanan yıldızlar (şamdanlar) feleğin kubbesinden düştü. (Ancak onlar yıldız gibi parlamaya devam ediyorlar.)

Bu olay hakkında el-Muhibbî’den manaları birbirine yakın iki değişik şiir nakledildiği görülmektedir.⁴³² Buradan da bu iki şiiri de şairin o anda arka arkaya irticali olarak bu topluluğa aktardığı anlaşılmaktadır. Bu durum onun bedihi yani herhangi bir hazırlık yapmadan güzel şiirler ortaya koyabileceği ve onun edebi yönden gücünü göstermesi açısından değerlidir.

el-Muhibbî babası gibi Arapça dışında Farsça ve Türkçe dillerine de vakıftı. Onun öğrencisinin şu sözü bu durumu ortaya koymaktadır. “Kendi lisanı yanında başka lisanlara da vakıftı. Bu dillerdeki kelimeleri en güzel şekilde kullanan ve bu dillerde emsallerinden daha güzel anlatıma sahip birisiydi.”⁴³³ Onun Farsça ve Türkçe dillerinden tercümeler yapması da bunun en büyük göstergelerinden birisidir. Örneğin aslı Türkçe olan ve Türk asıllı şair Muhammed b. Abdulaziz el-Behâî’nin (ö. 1064/1654)⁴³⁴ şiirini Arapçaya tercüme etmiştir. el-Muhibbî bu çeviriyi yaparken her iki dile de hâkim olduğunu ve Türk Dilindeki çok edebi ifadeleri bile ustaca ifade edebildiğini “Türkçe şiir kıtası buldum. Eşsiz incilerden topladım.

⁴³⁰ Bu olay için bkz. el-Murâdî, *Silku’ d-Durer*, IV, 89.

⁴³¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 351; a.mlf., *Zeylu Nefhati’ r-Reyhâne*, 217; el-Murâdî, *Silku’ d-Durer*, IV, 89.

⁴³² Diğer şiir için bkz. s. 28.

⁴³³ el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati’ r-Reyhâne*, 207.

⁴³⁴ el-Muhibbî, *Nefhatu’ r-Reyhâne*, I, 354.

Güle delalet eden gülün suyu gibi bu şiiri Arapçaya naklettim”⁴³⁵ şeklinde ifade etmektedir. 2 beyitten oluşan çeviri şiirinin konusu gazeldir. Şiirinde, kadının peçesi açılınca mumun onun yüzünün parlaklığından utandığını ve keleklerin mumun etrafında dönmeyi bırakıp kadının aydınlık yüzünde dönmeye başlayarak adeta ona peçe olduklarını ifade etmektedir. [Vâfir]⁴³⁶

1 لَقَدْ كُشِفَ الْحِجَابُ فَبَانَ عَنْهُ مُحَيًّا أَكْسَبَ الشَّمْعَ اضْطِرَابًا
2 وَأَحْجَلَهَا بِوَجْهِ فَاقَ نُورًا فَصَيَّرَتِ الْفِرَاشَ لَهَا نِقَابًا

1. Peçe açıldı ondaki güzel yüz ortaya çıktı. (Yüzünün parlaklığı) mumda çalkantıya sebep oldu.

2. Nurdan daha parlak yüzüyle onun (mumun) hayâ duymasına sebep oldu. Ardından kelekleri yüzünde örtüye dönüştürdü.

Görüldüğü üzere el-Muhibbî her iki dilin edebiyatlarına da hâkimdir. Bu hâkimiyeti sayesinde çeviri şiirlerinde sanki şairin şiiri çevirdiği dilde yazılmış kadar güzel ifade etme yeteneğine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Türkçeden Arapçaya tercüme ettiği şiirlerden birisi şu şekildedir: Şair bir edebiyat meclisinde şair Bâkî'nin (ö. 1008/1600) ölüm yıl dönümünde Mevla Üveys'e hitaben söyleyen birisinden işittiği Türkçe şiiri Araplaştırmıştır. [Tavîl]⁴³⁷

1 لَعْنُ مَضَى لِلنَّعِيمِ بَاقِي فَكُنْ لَنَا الدَّهْرَ أَنْتَ بَاقِي

1. (Şair) Bâkî cennete geçip gitse de, sen uzun zaman bizim içimizde baki kal.

Anlaşıldığı kadarıyla el-Muhibbî Türk dili ve edebiyatına, kulaktan duyma bir şiiri bile hemen o anda kendi diline çevirebilecek kadar hâkimdir.

el-Muhibbî'nin dîvânı incelendiğinde yine Türk dili ve edebiyatına olduğu gibi Fars diline de hâkim bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, İran asıllı şair Mirza Şâib et-Tebrizî'nin (ö. 1086/1676) Farsça şiirini mana aktarımı yaparak Arapça'ya tercüme etmiştir. 2 beyitten oluşan çeviri şiirinde şair sevdiğiyle karşılaştığında sevgilisinin özelliğini ve kendisinin durumunu tasvir etmektedir. [Kâmil]⁴³⁸

⁴³⁵ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 354.

⁴³⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 77; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 354.

⁴³⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 367; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 425.

⁴³⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 86; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 389.

1 مَنْ لِي بِمَنْ أَلْقَاهُ مِنْ إِعْجَابِهِ بَتَّاعِ الْأَنْفَاسِ ذَلًّا يُحْدِثُ
2 لَوْلَا فَتَائِي عِنْدَ كُلِّ دَقِيقَةٍ لَحَسْبُنِي إِنْ قُلْتُ آهًا أَلْهَتْ

1. Karşılaştığım kişi kimdir ki, naz ve cilveyle kendini beğenerek nefes nefese konuşuyor.

2. Her dakikada yok olmadıkça, ah çeksem bile kendimi soluk soluğa zannediyorum.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre el-Muhibbî edebi yönü çok kuvvetli, üç dile de edebi çeviriler yapacak kadar hâkim bir edebiyatçıydı.

el-Muhibbî'yi edebiyat açısından değerli kılan bir diğer husus da onun edebiyat tarihi türündeki 380 biyografiyi kapsayan *Nefhatu'r-Rayhâne* ve otuz biyografi içeren *Zeylu Nefhati'r Reyhâne* isimli eserleridir. Arap beldeleri ve Anadolu'daki şairlerle ilgili bir tarih kitabı mesabesinde de olan ve biyografi ve edebiyat türünde olan bu eser edebiyat dünyası açısından zamanı hakkında değerli edebi bilgiler sunan bir eserdir.⁴³⁹

Yine el-Muhibbî'nin *Hulâşatu'l-Eşer* isimli eseri de zamanının önde gelen âlimlerini tanıtan teracim (biyografi) türünde bir eserdir. Eserde 1289 ilim adamının biyografisi verilmiştir.⁴⁴⁰ Osmanlı dönemindeki şairler ve edebiyatçılar hakkında kıymetli bilgiler ihtiva eden bu eser aynı zamanda bu edebiyatçı ve şairlerin nesir ve şiir örneklerini de ihtiva etmesi yönüyle edebiyat dünyasına katkısı oldukça büyüktür. Çünkü el-Muhibbî'nin eseri incelendiğinde diğer zümrelere nispeten edebiyatçı ve âlimlere daha çok yer verdiği görülmektedir. Nitekim eserinin % 91'lik kısmı bu biyografilere ayrılmıştır. el-Muhibbî eserinde şair ve edipleri ayrı bir titizlikle ele almış ve şiir ve nesir türünden eserlerine oldukça geniş yer vermiştir.

Bu iki eser ile el-Muhibbî yaşadığı asırda edebi konularda eserler kaleme almak suretiyle edebiyat dünyasına çok değerli katkılar sunmuştur. el-Muhibbî bu büyük hizmeti yapmasa bunların hiçbiri akılda kalmayacak ve kaybolup gidecekti. Lakin el-Muhibbî'nin yaptığı bu çalışmalar sayesinde birçok edebiyatçıyı özet olarak da olsa tanıma fırsatı sunulmuş oldu. Sonuçta şair devrinin edebiyat tarihini bilinir kılmış oldu. Böylece el-Muhibbî'nin hicrî 11. asır ve hicrî 12. asrın başlangıcı dönemlerinde edebiyatçıları bir tarihçi

⁴³⁹ Cemâluddîn, *A'lâmu Udebâ'i'l-Yemen fî Nefhati'r-Rayhâne*, el-İklîl, 1990, VIII, 151-152.

⁴⁴⁰ el-Muhibbî, *Ma Yu'avvelu 'Aleyhi min Muḍâf vel -Muḍâfu İleyh*, s. 26.

teknîği ile toplamayı başarmış birisi olarak, gerek *Hulâşatu'l-Eşer* gerekse *Nefhatu'r-Rayhâne* eserleriyle ilim dünyasına da büyük tesirleri olmuştur. Nitekim ondan sonra gelen birçok tarihçi bu iki eserindeki sistemi takip ettiler. Örneğin, el-Murâdî *Silku'd-Durer* isimli eserini el-Muhibbî'nin eserleri üslubunda yazmıştır. Hatta kitabın bazı bölümlerini aynen aktarmıştır. Muhammed b. İbrâhim ed-Dekdekî, et-Tunusî, el-Felağansî, el-Behnesî, el-İbâdî el-Münînî, el-‘Aclânî, İbn Ma‘melî, es-Sermînî, el-Ḥalîl es-Sadîkî, Ḥalîl el-Fettâl, Sa‘îd el-Kirânî, el-‘As‘asânî gibi şahıslar el-Muhibbî'nin kitabından hiçbir değişiklik yapmadan eserine almıştır.⁴⁴¹ Yine ‘İsâmeddîn b. Ali b. Murad Osman el-Ömerî el-Vasîlî el-Hanefî (ö. 1134/1722) el-Muhibbî'nin *Nefhatu'r-Rayhâne* isimli eserinin bir benzeri olan *Ravda'n-Naḍîri fî Tercümeti Udebâi'l-‘Asri* isimli eseri kaleme almıştır.⁴⁴²

Yine el-Muradî'ye göre Sa‘îd b. Muhammed es-Semmân eş-Şâfî ed-Dimeşķî (ö. 1163/1749) el-Muhibbî'nin *Nefhatu'r-Rayhâne* isimli eserine benzer bir eser meydana getirmek istedi. Ancak onun ani vefatıyla o güne kadar yazmış olduğu ve dağınık halde bulunan kısımları da kayboldu ve bu eser günümüze ulaşamadı.⁴⁴³

Yine Hayruddîn ez-Zirikli'nin *el-A‘lâm* isimli eserinde zikrettiğine göre Abdulğani en-Nablusî (ö. 1143/ 1731) el-Muhibbî'nin bu eserini esas alarak “*Zeylu Nefhati'r-Rayhâne*” isimli eseri telif etmiştir. Yine Mustafa b. Fethullah el-Ḥamevî (ö. 1123/1711) el-Muhibbî'nin bu kitabından etkilenecek “*Fevâidu'l-İrtihâl ve Netâicu's-Seferi fî Ahbâri Ehli'l-Karni'l-Ḥâdî ‘Aşar*” isimli bir eser yazmıştır.⁴⁴⁴

el-Muhibbî, üzerinde araştırma yapanların ifade ettikleri gibi İslam medeniyetinde tarih ve edebiyat ilminde zirvelerden bir zirve, çağındaki bütün ilmi bilgileri kendinde barındıran yüksek seviyeli örnek bir ilim insanıdır.⁴⁴⁵

Abdurrahman el-Cîzî et-Ṭabâṭabî eş-Şerîf'in el-Muhibbî hakkında ilmi ve edebi yönden değerine işaret ettiği bir şiiri de bulunmaktadır. Bu şiiri şu şekildedir; [Ṭavîl]⁴⁴⁶

1 شَرِيفٌ عَفِيفٌ مُسْتَعَاثٌ مُهْدَبٌ كَرِيمٌ السَّجَايَا حَازِمٌ الرَّأْيِ عَاقِلٌ

⁴⁴¹ Örneğin bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 25-27.

⁴⁴² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 6-14.

⁴⁴³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 6-14

⁴⁴⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 6-14

⁴⁴⁵ Şabbag, *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu'l-Eşer*, s. 24.

⁴⁴⁶ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Rayhâne*, II, 209-210.

2	هُوَ الْبَحْرُ إِنْ حَدَّثْتَ عَنْ مُعْجَبَاتِهِ	ضَعُفَتْ عَنْ اسْتِيعَابِ مَا أَنْتَ نَاقِلٌ
3	فَأَمْوَاجُهُ نَحْوُ وَصَرَفٍ وَمَنْطِقٍ	وَلُجَّتُهُ التَّارِيخُ وَالشَّعْرُ سَاحِلٌ
4	إِذَا صَاعَ شِعْرًا جَاءَ دُرًّا مُنْضَدًّا	وَحَالِصُ إِبْرِيزِ الْمَعَانِي سَلَاسِلُ
5	هُمَا لَهُ فِي كُلِّ فَنٍّ مُؤَلَّفٌ	بِأَوْصَحِ مَعْنَى لَيْسَ فِيهِ تَدَاخُلُ
6	وَأَلَّفَ تَارِيخًا هَمَى جُودٍ مُزْنِهِ	عَلَى عُلَمَاءِ الْعَصْرِ كَالْعَيْثِ هَاطِلُ
7	إِمَامٌ لَهُ فِي كُلِّ عِلْمٍ مَكَانَةٌ	بِصِحَّةِ إِسْنَادٍ عَنِ الثَّبَتِ نَاقِلُ
8	وَحَسْبُكَ فِي تَحْقِيقِ مَا أَنَا ذَاكِرٌ	فَعَنْ مِثْلِهِ فِي النَّاسِ تُرَوَّى الْمَسَائِلُ

1. (O), şerefli, iffetli, ihtiyacı olanların sığınağı, temiz ahlaklı, seçkin mizaçlı, görüşlerinde metanetli, zekidir.

2. O denizdir, onun şaşılacak kadar çok özelliklerinden anlatsan, sen aktardığın şeyleri bir araya getirmekten aciz kalırsın.

3. Onun dalgaları sarf, nahiv ve mantık, onun en derin yeri tarih ve şiir de sahilidir.

4. Bir şiir yazdığında dizilmiş inci taneleri ortaya çıkar ve manaların saf altınları kolye (ya da boğazdan akıp giden lezzet) gibidir.

5. Enerjiktir, her ilim dalında eseri var. Onda (eserlerinde) karışıklık yoktur, mana olarak en açıktır.

6. Bir tarih (kitabı) telif etti. Onun bulutlarından asrın âlimleri üzerine sağanak yağmur gibi cömertlik yağdı.

7. Her ilimde yeri olan önderdir. Hüccet olandan sahih isnatla nakledicidir.

8. Sana (ey dinleyici) söylediğim şeyleri tasdik edici olarak insanlar içerisinde ilmi meseleler onun gibisinden riveyet edilir denilmesi yeterlidir.

et-Tabatâî şiirden de anlaşılacağı üzere el-Muhibbî'nin çok temiz bir ahlaka sahip olmasına, derya misali sarf, nahiv, mantık, tarih ve şiir gibi çok çeşitli ilimleri kendinde barındırmasına işaret etmektedir. Yine onun şiir alanında oldukça iyi olduğuna, birçok alanda eserinin olduğuna, tarih ilminde güvenilir bir kaynak olduğuna işaret ederek insanların onun gibi âlimden nakil yapılır demelerinin onun ilmi seviyesinin kanıtı olduğunu ifade etmektedir.

2. BÖLÜM

EL-MUḤİBBÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2. el-Muhibbî'nin Şiirinde Muhteva Özellikleri

Şiir, edebiyat türleri arasında sözün mânâsını edebî sanatlar yoluyla en fazla gözetilen yazı türüdür. Estetik gayeler ile kaleme alınmış olması yanında, ait olduğu topluma bir şeyler anlatma amacındadır. Şiir incelemelerinde en önemli konulardan olan muhteva, şiirin ilk kelimesinden son kelimesine kadar hangi duygu ve düşünce üzerine yoğunlaştırıldığı, şiirde hangi meselenin ele alındığı ve okuyucuya ne söylendiğidir. “Şair ne söylüyor” sorusunun cevabı muhtevayı oluşturmaktadır.⁴⁴⁷ Şiirin muhtevasından kasıt; “şiirin teması”dır. Şiirdeki tema, nesirdeki konunun karşılığıdır.⁴⁴⁸

Bir şairin şiirinde muhteva çeşitliliği, şairin şairlik kudretini göstermektedir.⁴⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında el-Muhibbî şiirinde pek çok konuya yer vermiş bir şairdir. Nitekim şiirlerinde medih, ihvâniyyât, gazel, vasıf, dîn, mersiye, özür dileme, fahr, hicv, hikmet, teselli, kutlama, tarih düşürme, mizah, eğitici, özlem gibi konulara rastlanmaktadır. Bunun yanında Türkçe ve Farsçadan tercüme şiirleri de mevcuttur.

2.1. Dîvânı

Kendi hayatta iken kaleme aldığı el-Muhibbî'nin dîvânında olan 293 şiir içerisinde toplam beyit sayısı 2819'dur. el-Muhibbî dîvânını henüz hayatta iken derlediğini, kayıt altına almaya karar verinceye kadar birçok şiirini unutup hatırlayamadığını dîvânına yazdığı mukaddimesinde dile getirmiştir.⁴⁵⁰

Daha önce şairin hayatında bu eser hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştu. Bu bölümde şairin dîvânında bulunan şiirleri muhteva açısından ele alınacaktır.

2.2. Muhteva Bakımından Şiiri

Arap edebiyatında şiir temaları ağrâdu's-şi'r kavramı ile ifade edilmiştir. Kaynaklarda, klasik dönemden başlanarak Arap şiirinde temel konuların neler olduğu hususunda oldukça fazla tartışma ve bilgi mevcuttur. Özetle belirtilecek olursa; Kadim Arap edebiyatında Arap şiirinin başlıca temaları olarak medih, gazel, vasf, fahr, hicv ve mersiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konulara daha sonra ihvâniyyât, hamriyyât, tabiat şiirleri, hikmet ile zühd ve

⁴⁴⁷ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 41-42.

⁴⁴⁸ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001, s. 332.

⁴⁴⁹ Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 33.

⁴⁵⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 34.

Peygamber methiyesi gibi dînî şiir türleri olmak üzere pek çok konu eklenmiş ve bu konular Arap şiirinin konuları arasında kendilerine yer bulmuşlardır.⁴⁵¹

el-Muhibbî'nin dîvânı incelendiğinde şiirlerin 11 ana konu etrafında toplandığı görülmektedir. Bunlar medîh, ihvâniyyât, gazel, vasıf, hamriyyât, hikem, dini şiir, fahr, hiciv, mersiye ve bunların yanında diğer muhteva konularını içeren şiirlerdir. Dîvân'da geçen şiirlerin konulara göre dağılımının tablo ve yüzdelik olarak gösterimi aşağıdaki gibidir.

Şairin şiirleri incelendiğinde şiir sayısına göre ele aldığı konular şöyle sıralanmaktadır:

Konu	Şiir Sayısı	Beyt Sayısı	Yüzdelik Oranı
Medih	76	1321	% 47
İhvâniyyât	36	403	% 14
Gazel	64	384	% 13
Tasvir	39	253	% 9
Dini şiir	5	111	% 4
Hikmet	20	104	% 4
Mersiye	8	75	% 3
Hiciv	8	69	% 2
Hamriyyât	3	11	% 1
Fahr	2	27	% 1
Diğer	32	61	% 2

⁴⁵¹ Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme el Bağdâdî, *Naḳdu's-Şi'r*, 1.b., Maṭba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h. 1302, s. 17; Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, thk: Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, Beyrût, h. 1419, s. 131; Ebû Ali İbn Raşîk el-Hasen el-Ezdî el-Ḳayravânî, el-'*Umde fî Meḥâsini's-Şi'r ve Âdâbih*, thk: Muhammed Muḥiddin 'Abdulhamîd, 5.b., Dâru'l-Cîl, 1981, I, 120; Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu'l- Muṣtalaḥâtî'n-Naḳdi'l-'Arabî'l-Ḳadîm*, Dâru Şuûni's-Şekâfiyyeti'l-'Âmmeti, Bağdat, 1989, II, s. 140.

	Konu	Şiir Sayısı	Beyt Sayısı	Yüzdelik Oranı
	toplam	293	2819	% 100

Tabloda yer alan konuların beyit sayılarına bakıldığında medîh şiirlerinin en büyük hacme sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında şair ihvâniyyât şiirlerinde de medihe yer verdiğinden dolayı tüm hayatı boyunca yüzlerce ilim insanı ve yönetici ile görüşme imkânı bulan el-Muhibbî'nin bir medih şairi olarak nitelenmesi doğru olacaktır. Ancak konu çeşitliliği açısından da oldukça zengin bir şair olduğu aşîkârdır. İşaret edilmesi gereken bir diğer husus da *Dîvân*'da yer alan tarih düşürme, ma'mi, mizahi, eğitici v.b. yeni muhtevalı şiirlerin yanında tercüme şiirleri de yazdığıdır. Şairlerin şiirlerinde değişik konuları seçmesi, şiir söyleme gücünü gösterdiği mülâhazasına göre şair kudretli bir sima olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. MEDİH

Kelime anlamı olarak, yermenin zıttı olan medih,⁴⁵² “övgünün en güzeli”⁴⁵³ sena, tazim,⁴⁵⁴ kişinin gerek yaratılıştan gelen gerekse sonradan kazandığı güzel özelliklerini ve meziyetlerini dile getirme”⁴⁵⁵ anlamlarına gelmektedir. Arap edebiyatında ise bir insanın sahip olduğu yüce insani meziyetleri, ideal nitelikleri veya bir şehrin, bir kavmin ya da milletin asaletini, kahramanlığını övmek maksadıyla nazmedilen şiirler için kullanılan bir ıstılahtır.⁴⁵⁶

Memdûh; adalet, cesaret, kahramanlık, yiğitlik, bağışlama, cömertlik, yardımseverlik, merhamet, yüce ahlak, akıl, keskin zekâ, iffet, sadakat ve maharetli olma gibi unsurlarla

⁴⁵² Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzumi, İbrahim es-Samerrâî, Daru Mektebeti'l-Hilal, Beyrut, t.y., III, 188.

⁴⁵³ İbn Manzûr, Ebu'l-Faql Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, 3.bs. , Dâru Şâdir, Beyrût, h.1414, II, 589.

⁴⁵⁴ Ebû Naşr İsmâ'il b. Hammâd el-Fârâbî el-Cevherî (ö. 393/1003), *eş-Şihâhu Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Atfâr, 4. bs. , Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1407/1987, I, 403; Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, 2. bs. , Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1984, s. 245.

⁴⁵⁵ el-Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, III, 188; Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, byy., ty., VII, 111.

⁴⁵⁶ Kudâme b. Ca'fer, *Naqdu's-Şi'r*, s. 20; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitabu's-Şinâ'ateyn*, s. 131.

övülür.⁴⁵⁷ Bu yönüyle medih güzel ve iyi meziyetlerin sayılması, yüce hasletlerin tasviri ve bu güzel özellikleri kendisinde barındıran kişilere şairin takdirini göstermesidir.⁴⁵⁸

Klasik dönem şiir eleştirmenleri, methi şiirin temel konularından biri olarak kabul etmişlerdir.⁴⁵⁹ Örneğin Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), Arap şiirinin konularını altı başlık altında sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmayı da en sonunda medih ve hiciv olarak iki ana başlık altında sınırlandırmıştır.⁴⁶⁰ Aslında medih konusu diğer bütün konuların da temelinde yer almaktadır. Fâhr, mersiye, hamâse, gazel, hamriyyât gibi türlerin temelinde de medih vardır.⁴⁶¹ Yani medih, Arap şiirinin en eski ve en yaygın konularından olup⁴⁶² Arap edebiyatının ana unsurlarından birisidir.⁴⁶³ Her edebî dönemde de şiir kültürünün zengin ve verimli bir kaynağı olma özelliğini günümüze kadar korumuştur.⁴⁶⁴

el-Muhibbî'nin şiirleri arasında en çok işlediği konu medih temasıdır. Çalışmanın giriş kısmında tespit edildiği gibi el-Muhibbî'nin Dîvân'ının %84'ünü kasideler bunların da çoğunluğunu medihler oluşturmaktadır. Nitekim şairin dîvânının yaklaşık %47'si gibi büyük bir kısmı medih konulu şiirlerden oluşmaktadır. Bu şiirlere ihvâniyyât şiirlerindeki medih konulu şiirleri, Peygamber ve Ehl-i beyt methiyeleri de eklenince bu oran daha da artmaktadır. Şairin Hz. Peygamber'i (sav) öven şiirleri "Dînî İçerikli Şiirler" başlığı altında değerlendirileceği için burada medih şiirleri dışında tutulmuştur.

el-Muhibbî'nin dîvânının yarısının medih şiirlerinden oluşmasının sebebinin ise kendisi mukaddimesinde şu şekilde ifade etmektedir; "Nice güzelliklerle karşılaştım. Nice yıldızlarla (büyük ilim insanları) arkadaşlık ettim. İçkiyle suyun bir araya geldiği gibi âlimlerle bir araya geldim. Ruh ile beden bir araya geldiği gibi ben de onlarla bir araya geldim. Taki nebilerin mirasından hazineler olan defineleri çıkarttım. Anahtarlarını bile taşımak güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazinelerden tuttum. Bülbülün ötüşü gibi onların meclisinin bahçesinde öttüm. Büyük kereminden ve bulutundan bana ikram etti. Şükürle onların nimetlerine karşılık

⁴⁵⁷ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 26-28.

⁴⁵⁸ Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, s. 54.

⁴⁵⁹ Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Naḳdî'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nehda, Mısır, Kahire, 1996, s. 134.

⁴⁶⁰ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 17 v.d.

⁴⁶¹ İsmail Durmuş, "Methiye", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 406.

⁴⁶² Bedevî Ṭabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Naḳdu'l-Edebî*, Mektebetu'l-Enclû el-Mıṣriyye, Mısır, 1373/1954, s. 281-282.

⁴⁶³ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiiri*, s. 86.

⁴⁶⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 26; Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 42.

verdim. Muhakkak ki nimeti inkâr küfrün bir çeşididir. Oğlunu kaybeden kadının şaşkınlığı gibi, benzersiz övgüleri onlara hediye ettim. Unutulmayan ve eski zaman abası övgülerden onlara giydirdim.”⁴⁶⁵ Bu açıklamasını kişinin bir şiirle methedilmesinin ona ikinci bir hayat sunduğunu ifade eden İbrahim el-Mevşılî’nin (ö. 188/804) şu tek beyitlik şiiriyle sonlandırmıştır. [Kâmil]⁴⁶⁶

1 وَإِذَا الْكَرِيمُ مَضَى وَوَلَّى عُمْرُهُ كَفَلَ الشَّيْءَ لَهُ بِعُمْرٍ ثَانٍ

1. Kerim bir insan gittiği, öldüğü ve ömrü bittiği zaman, övgü, onun ikinci ömrü için kefildir, güvencedir.

Gerek el-Muhibbî gerekse diğer şairler tarafından XVII. yy.’da kaleme alınmış olan Arap şiirleri incelendiğinde kendilerine medîh şiiri yazılanlar çoğunlukla âlimler, müftüler, kadılar, edebiyatçılar, şairler ve yöneticilerin olduğu göze çarpmaktadır.

el-Muhibbî’nin söz konusu kişileri methettiği kasideleri genellikle uzun kasidelerdir. Bu şiirlerdeki kimselerin övüldükleri özellikler arasında hem kişisel hem de genel anlamdaki iyi hasletlerden olan cömertlik yönünden zirve olmaları, ilmî yönden üstünlük göstermeleri, cesaret sahibi olmaları, takva ve ibadet yönünden üstün olmaları, asil bir soya sahip olmaları, Allah’a karşı itaatkâr olmaları, dini yüceltmeleri, görüşlerinde isabetli olmaları, belagat ve fasahat sahibi olmaları, eserleriyle ve edebiyatta öne çıkmaları gibi özelliklerdir.

el-Muhibbî’nin hocalarını ve âlimleri methetmek için yazmış olduğu kasidelerin genel özelliği çoğunun mukaddimesinin gazel olmasıdır. Devlet adamları ve dini yönü öne çıkan mescid imamı ve tasavvuf ehli şahsiyetler için yazmış olduğu medîh şiirlerinde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bu durum el-Muhibbî’nin medîh şiirlerinde yazmış olduğu kişiye göre farklı üsluplar benimsediğini göstermektedir.

el-Muhibbî’nin medih temalı şiirlerini, hocalarını medih, ilim insanları edip ve şairleri medih, devlet adamlarını medih, kadı ve müftüleri medih, arkadaşlarını medih, ihsan elde etmek için yazdığı medih şiirleri ve diğer medihleri olmak üzere yedi başlık altında ele almak, şairin söylediği medih şiirlerindeki özelliklerinin daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır.

⁴⁶⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 33-34.

⁴⁶⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 34.

2.2.1.1. Hocalarını Medih

el-Muhibbî'nin medih şiirleri içerisinde en çok şiiri hocalarına ve âlimlere hitaben yazdığı görülmektedir. Şairin hocalarını methettiği kasidelerin genellikle uzun kasideler olduğu görülmekte ancak bunun yanında onları kısa kasideler ile methettiği şiirleri de bulunmaktadır. el-Muhibbî'nin hocalarını methetmek için yazmış olduğu uzun kasidelerin genel özelliği çoğunun mukaddimesinin gazel olmasıdır.

el-Muhibbî'nin medih şiirleri içerisinde beyit sayısı bakımından birinci sırada gelen kısım, hocalarını ve döneminde yaşayan âlimleri övdüğü medihleridir. Şiirlerinde onların soy olarak üstünlükleri, bilgi ve tecrübeleri gibi özellikleri zikretmektedir. Bazı şiirlerinde hocaları ve ilim insanlarının cömertliğine değinse de bu beyitlerinin ardından herhangi bir maddi istekte bulunmamış ve onların cömertlik vasıflarını öne çıkarmayı amaç edinmiştir. Hayatından da anlaşılacağı üzere kendisi de maddi açıdan zengin birisiydi. Ayrıca bu şiirlerine çoğunlukla 'aff gazel, 'atlâl ya da vasıf ile başlaması onun ilme ve hocalara olan saygısının bir göstergesidir.

Bu bölümde hocalarına yazdığı şiirler her bir hocasının ismi müstakil başlık altında övüldüğü özellikler zikredilerek ele alınacaktır.

2.2.1.1.1. Vişnezâde 'İzzetî Mehmet Efendi'yi Methi

Hayatı bölümünde de değinildiği gibi bu hocasının el-Muhibbî üzerinde büyük etkisi olmuştur. Babasının yakın arkadaşı da olan bu hocası ile Anadolu'ya geldiğinde karşılaşmış ve İstanbul'da geçirdiği zaman diliminde hocasından çok istifade etmiş ve yanından hiç ayrılmamıştır. el-Muhibbî hocasını rahatsızlığı döneminde yalnız bırakmamış ve hocası vefat edinceye kadar onunla ilgilenmiştir. Hocasının vefatının ertesi günü ise üzüntüyle hemen Dimeşk'e geri dönmüştür. Bu da onun hocası ile bağının ne kadar güçlü ve derin olduğunu göstermektedir. Ayrıca el-Muhibbî'nin bu hocasına hitaben birçok medih şiiri kaleme almış olması bunu kanıtlar niteliktedir.

el-Muhibbî 1087/1676 yılında Anadolu'ya ilk gittiğinde bir süre Bursa ve Edirne'de bulunduktan sonra İstanbul'da bulunan İbn Lütfullah el-'İzzetî'yi ziyarete gitti. İbn Lütfullah el-'İzzetî haftanın Salı ve Cuma günleri evinden çıkar ve ziyaretçilerini kabul ederdi. el-Muhibbî ziyaret günlerinde onun yanına gittiğinde zamanın ileri gelen şair, edip ve âlimlerinin onun makamında bir mecliste bir araya toplanıp onunla sohbet etiklerini gördü.

İşte hocası ile bu ilk karşılaşma esnasında el-‘İzzetî’yi methettiği ve ona hitaben kaleme aldığı birçok şiirden ilkinin ele aldığı ve klasik tarzda olan bu şiiri 26 beyitten oluşmaktadır. Mukaddime kısmının ilk 3 beyiti tasvir takip eden 10 beyiti ise gazeldir. Daha sonraki 13 beyitte ise şiirin asıl konusu olan medih konusunu işlemiştir.

Gazel kısmından sonra bu şiirin asıl kısmı olan medih kısmında şair hocası el-‘İzzetî’yi affediciliği, daima hakkı söylemesi, çalışkanlığı ve cömertliği gibi konularda övmektedir. Medih şiirlerinde genel olarak takip ettiği bir üslup olarak ise güzel nimetlerin ona hayatı boyunca devam etmesini istediği bir dua ile bitirmiştir. [Tavîl]⁴⁶⁷

1	وَعَزَمِي يُفَوِّدُ الشَّوْقُ مِيَّ عَنَانَهُ	لَرْبِيعِ جَوَادٍ يَمْلَأُ الدَّهْرَ رِفْدُهُ
2	أَخُو عَزَمَاتٍ لَا يَقْلُ حُسَامُهَا	وَعِنْدَ مُنَاهَا يَجْهَلُ السَّيْفَ حَدُّهُ
3	يُفَوِّدُ اخْتِمَالَ الْمَرْءِ أَوَّلَ عَقْوِهِ	وَقَدْ جَاوَزَ الْمَقْدُورَ فِي السَّعْيِ جَهْدُهُ
4	إِذَا أَشْرَفَتْ شَمْسُ الْعُلَى مِنْ جَبِينِهِ	فَمَطْلَعُهَا يَسْتَحْدِمُ الدَّهْرَ سَعْدُهُ
5	فَلَا تَعْتَرِ اللَّحْظَاتُ دُونَ مَقَامِهِ	بَغَيْرِ مَنَالٍ يَقْدَحُ الْعِزَّ زِنْدُهُ
6	فَلَا تَنْتَهِي فِي يَوْمِنَا لَكَ نِعْمَةٌ	كَمَا أَنَّه لَا يَنْتَهِي فِيكَ حَمْدُهُ

1. O'nun (el-‘İzzetî’nin) ihsanının zamanı (dünyayı) doldurduğu cömert kişinin bahar evine varmak için, içimdeki özlem beni amacımın yularlarıyla (hızla) koşturuyor.

2. O kararlılıkların kardeşidir. Kılıcı körelmeyen kararlılığa sahiptir. (Bağışlama) vaki olduğunda keskin kenarı kılıcı tanımaz. (Çok affedicidir).

3. Onun affinin başı kişiye tahammülü aşar. (Affi çoktur.) Onun çalışmaktaki çabası gücün üstündedir. (Çalışkandır.)

4. Onun (el-‘İzzetî’nin) alnından yüce güneş doğduğunda, saadet, huzur onun ortaya çıktığı yerde (onun olduğu yerde) o anda oluşur.

5. Hiçbir yer ve zamanda tökezlemeyen (durmayan) büyük odunları, yüce makamı yorulma olmaksızın (durmaksızın) yakmaktadır. (Cömerttir.)

6. Şükür ve övgünün sana hiç bitmeyeceği gibi hayatın boyunca sana verilen nimet de hiç kesilmesin.

el-Muhibbî Anadolu’ya gittikten sonra 1090/1679 yılı Muharrem ayında hocası el-‘İzzetî, ona deve kürkünden menekşe rengi çuha kumaştan bir elbise giydirdi. Bunun üzerine

⁴⁶⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 98; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 135; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 334.

el-Muhibbî teşekkür mahiyetinde onu metheden bir şiir kaleme aldı.⁴⁶⁸ O, bu şiiri yazış sebebini şöyle ifade etmektedir: “Kürk cübbelerinden birini bana giydirdi.”⁴⁶⁹ Ben de bu medih kasidesini söyledim.”⁴⁷⁰ İşte bu şiir de şairin, hocası el-‘İzzetî’yi methettiği birçok şiirden biridir. Klasik tarzda olan şiir 47 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. Gazelle başladığı şiirine yolculuğu vasıf ile devam ettikten sonra tekrar gazelle dönmüş ve sonrada asıl konu olan medihe geçmiştir. el-Muhibbî hocasını cömertlik, âlim olma yönünden methedip Kazaskerlik görevinde olmasına atıf yaparak onun makamının yüceliğini övmüştür. [Kâmil]⁴⁷¹

1	مَالِي وَلِلْأَيَّامِ أَبْغِي مِنْهَا	وَالِى جَنَابِ الْعِزِّىِّ لِيْ أَنْتِمَا
2	عَلَّامَةُ الثَّقَلَيْنِ أَفْضَلُ مَاجِدٍ	حَلَفَ الزَّمَانُ بِمِثْلِهِ لَنْ يَنْعَمَا
3	مَوْلَى إِذَا ظَلَمَ الزَّمَانُ فَمَا يُرَى	إِلَّا إِلَى عِزَمَاتِهِ مُتَظَلِّمَا
4	جَارِي الْمُلُوكِ إِلَى مَقَامَاتِ الْعُلَى	فَتَأَخَّرُوا عَنْهُ وَكَانَ مُقَدَّمَا
5	لَوْ مَدَّ رَاحَتَهُ لِنَعْرِ مُقْبِلِ	أَنْفِ الثُّرَيَّا أَنْ تَكُونَ لَهُ فَمَا
6	أَوْ تَنْطِقُ الدُّنْيَا بِمَدْحَةٍ مَاجِدٍ	نَطَقَ الزَّمَانُ بِمَدْحِهِ وَتَكَلَّمَا

1. Hayatımda neyim var ki? Ve zamandan hiçbir şey istemiyorum ve benim el-‘İzzetî’nin âli makamına intisaplı olmam hayatımda hiçbir şeye beni muhtaç bırakmaz. (el-‘İzzetî’ye intisaplı olmam bana yeterlidir.)

2. O, ins ve cinin en âlimi, cömertliğin zirvesidir. Zamana yemin olsun ki, bu asırda onun (el- ‘İzzetî’) gibisi asla yoktur.

3. Efendimdir. Zaman bize zulmettiğinde (sıkıntı yaşadığımızda) halimizi arz edip şikâyetle bulunulacak tek yer onun makamıdır.

4. Büyük makamlarda melikleri geçer. Hepsi ondan geride kaldılar, o en önde oldu. (Makam olarak birinci sıradadır.)

5. Elini uzatırsa hemen elini öperim. Onun elini öpmeye süreyya yıldızı bile güç yetiremez.

6. Ya da Dünya (tüm insanlar) onun cömertliğini övgüyle anlatır. Zaman onun methiyle konuşur ve anlatır.

⁴⁶⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 278-282; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 138-139 a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 334.

⁴⁶⁹ el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 334.

⁴⁷⁰ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 138.

⁴⁷¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 278-282; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 138-139; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 334.

el-Muhibbî hocasını medihe, onun hikmetli davranışlarını insanların kavrayamadıklarını ifade edip cömertliğini övmekle ve kendisine sunduğu hediyesine işaret etmekle devam etmiştir. [Kâmil⁴⁷²

7 مَاذَا نَقُولُ سَمَوْتَ عَنْ أَفْهَامِنَا حَتَّى اسْتَوَتْ فِيكَ الْبَرِّيَّةُ أَعْجَمًا
8 اللَّهُ أَنْعَمَكَ الَّتِي مِنْ بَعْضِهَا لَمْ تُبْقِ فِي الدُّنْيَا فَقِيرًا مُعْدَمًا
9 أَلْبَسْتَنِي نِعْمًا رَأَيْتُ بِهَا الدُّجَى صُبْحًا وَكُنْتُ أَرَى صَبَاحِي مُظْلِمًا

7. Sana ne deriz: anlayışımızla seni idrak edemiyoruz hatta halk arasında yabancı uyruklu olanlarla eşit oluruz. (Seni anlayamıyoruz, yabancı gibiyiz.)

8. Aman Allah'ım ne acayip ki nimetlerinin bir kısmıyla (insanları) nimetlendirdin. Dünyada düşkün fakir insan kalmadı.

9. Nimeti bana giydirdin ve sabahımı karanlık olarak görürken gece sabahı (aydınlığı) gördüm. (Ruhen iyi hale geldim.)

Görüldüğü gibi bu şiirinde el-Muhibbî hocasını ilmi yönden üstün olması ve makamının yüceliği yönünden övmektedir. Şair bu makam ifadesi ile hocasının kazaskerlik görevine atıf yaptığı gibi aynı zamanda manevi yönden de onun makamının yüceliğine işaret etmektedir. Ayrıca hocama intisaplıyım derken tasavvufî yönden bir bağlılığa işaret etmiştir. Onun cömertliğine birkaç farklı beyitte tekrar tekrar değinmekle kendisine verdiği hediye olan teşekkür ile şiirinin medih kısmını sonlandırmıştır. Şairin maddi açıdan oldukça zengin olduğu dikkate alındığında bu teşekkür onun, hocasının hediyesine büyük bir manevi değer yüklediğini ve bu hediyeye çok sevindiğini göstermektedir.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin hocası el-İzzetî'ye hitaben kaleme aldığı şiirlerinde ona olan sevgisi ve saygısı beyitlerine yansımıştır. Genel olarak ona hitaben kaleme aldığı medih şiirlerinde hocasının makamının yüksek olmasına, cömertliğine, ilmi derinliğine ve görevini hakkıyla yerine getirmesine vurgu yaptığı görülmektedir.

2.2.1.1.2. Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî'yi Methi

Muhakkak ki el-Muhibbî Dımeşk'te bulunduğu gençlik yıllarında birçok hocadan istifade etmiştir. Ancak onun hayatında en çok tesir eden hocalarının Anadolu yolculuğu

⁴⁷² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 278-282; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 138-139; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 334.

esnasında el-‘İzzetî ve Mısır’a yolculuğu esnasında ise el-Bekrî’nin⁴⁷³ olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu iki hocasının yanında da uzun süre kalmış ve onları vefatlarına kadar bırakmamıştır. Bu da şairin bu iki hocasıyla hocalığın ötesinde bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Bu sebeple bu hocasını da el-‘İzzetî gibi birçok şiirinde övmüştür. Şair Mısır’ın en değerli insanı olarak onunla övünmesinin Mısır’a yeterli olacağını söylediği iki beyitten oluşan şiirle hocası el-Bekrî’yi övmüş ve onun tüm dertlere deva olduğunu ifade etmiştir. [Kâmil]⁴⁷⁴

1 حَسْبُ مِصْرٍ فَخْرًا عَلَى الْبُلْدَانِ وَهِيَ أُمُّ الدُّنْيَا بِشَيْخِ الزَّمَانِ
2 سَيِّدُ أَشْتَفِي بِتُرْبَةٍ نَعْلِي إِذَا مَا تَفَرَّحْتُ أَجْفَانِي

1. Diğer ülkelere karşı (el-Bekrî ile övünmek) Mısır’a yeterlidir. (Çünkü Mısır) zamanın şeyhini barındırmakla dünyanın merkezidir.

2. Efendim, (sen) göz kapaklarım iltihaplandığında ayağının tozu şifa verensin.

el-Muhibbî’nin hocası Zeynel ‘Âbidîn el-Bekrî’yi methettiği 52 beyitten oluşan bir kasidesinin mukaddime olan ilk 20 beyti gazel ile başlamakta daha sonraki 4 beyit ise halini vasıf ile devam etmektedir. Kasidenin son 28 beytinde ise kasidenin asıl konusu olan medih konusunu işlemektedir.

Şair kasidesinin medih bölümünde hocasının daha çok cömertliğine vurgu yaparak birçok beyitte cömertliğini övmüş ve bunun yanında asaletine ve güzel ahlakına da değinmiştir. [Meczu Kâmil]⁴⁷⁵

1 ذَاكَ الْهُمَامُ أَجَلُ مَنْ تَسْعَى لِسُدَّتِهِ الرِّكَائِبُ
2 شَهْمٌ أَحَاطَ لِكُلِّ مَنْقَبَةٍ بِهَا تَسْمُو الْمَنَاقِبُ
3 مُتَنَاسِقُ الْأَخْلَاقِ بَا دِي الْبِشْرِ فَيَاضُ الْمَوَاهِبُ
4 كَالْغَيْثِ بَرَّاقُ الْمَخَا وَهُوَ مِنْهُمْ اللُّوَائِبُ
5 نِعَمٌ بِهَا يُنْشِي النَّدَى وَالرَّوْضُ تُنْشِيهِ السَّحَابُ
6 وَلَكُمْ لَهُ مِنْ نَائِلِ شَمْلٍ الْأَقَارِبُ وَالْأَجَانِبُ
7 كَالشَّمْسِ فِي كَيْدِ السَّمَاءِ تَعْشَى الْمَشَارِقُ وَالْمَعَارِبُ

⁴⁷³ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 4.

⁴⁷⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 355.

⁴⁷⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 71-73; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

8 مَوْلَايَ أَنْتَ وَأَنْتَ أَنْ تَنْتَاجَ مَفْخَرَةً الْحَقَائِبِ

1. Talepte bulunanların kapısına gittiği (taleplerin karşılandığı) saygı gösterilen yüce gönül sahibidir o.

2. Tüm faziletleri kendinde toplayan asil bir insandır. (Sahip olduğu) bu faziletlerle ahlakı yüceltendir.

3. Sahip olduğu çok cömertlik yüzünden okunan, ahlakı uyumlu (güzel) olandır.

4. (Bekri) yağmuru müjdeleyen şimşeğin ardından yağan yağmur gibidir ve o, susuz kalanlara oluk oluk su akıttandır.

5. Nimetlerle cömertlik oluşur ve bulutlar (yağmur) ravza (bahçe) oluşturur (yeşillik bitirir.)

6. (Nimetlerine) nail olan nice insanlar olmuştur. (Onun cömertliği) akraba ve yabancı olarak herkesi kapsar.

7. Gökyüzünün ortasında doğu ve batıya ışık saçan güneş gibidir. (Çok cömerttir.)

8. Efendim sensin sensin sen. Tüm asırların iftiharının ortaya çıkardığı kişisin.

el-Muhibbî bu beyitlerde hocasının ihtiyaç sahibi herkesin ihtiyaçlarını giderdiğini, asil bir insan olarak güzel bir ahlaka sahip olduğunu söylemiş ve cömertliğini sağanak yağmura benzeterek yağmurun ağaç ve otları yeşertmesi gibi onun da cömertliğiyle akraba, yabancı demeden herkese yardım ettiğini ifade etmiştir. Yine cömertliğini güneşe benzeterek değişik ifadelerle onun bu özelliğini tekrar övmüştür. el-Muhibbî çok saygı duyduğu bazı ilim insanlarına söylediği “Efendim” ifadesini hocasına aynı şiirde iki defa kullanarak ve “efendim” ifadesini üç kez tekrar ederek onun kendisi için özel bir yere sahip olduğunu anlatmak istemiştir.

Şair medihin devamında el-Bekrî’nin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Fatıma’nın neslinden olmakla Ehl-i beyt’ten olduğuna işaret ederek onu neseb olarak da övmektedir. [Meczû Kâmil]⁴⁷⁶

9 يَا نَجَلَ صَدِّيقِ النَّبِيِّ وَفَرَعِ زَهْرَاءِ الْمَنَاسِبِ
10 لَكَ مِنْ أَصُولِكَ زُنْبَةً فَحَرَثَ عَلَى كُلِّ الْمَرَاتِبِ
11 وَهُمْ الَّذِينَ تَبَوَّؤُوا فِي الْمَجْدِ هَامَاتِ التَّوَاقِبِ

⁴⁷⁶ el-Muhibbî, Dîvân, s. 72-73; a.mlf., Nefḥatu’r-Reyhâne, II, 157.

12	نَطَقَ	الْكِتَابُ	بِمَدْحِهِمْ	وَاسْتَفْتَحْتُ	بِهِمْ	الْكَتَائِبُ
13	فَمَدَائِحُ	الْأَقْوَامِ	غَيْرُهُ	مُ	تُعَدُّ	الْمَثَالِبُ

9. Ey Nebinin Siddığının (Hz. Ebubekir'in) nesli olan ve nesepte Fatımatü'z-Zehra'nın soyundan gelen.

10. Neslinden dolayı bütün makamlar üzerine övünülecek bir rütbe (derece) senin hakkındır.

11. Onlar (Ehl-i beyt'ten olan nesiller), şerefte parlak yıldızların zirvesine ulaşanlardır.

12. Kitap (Kur'an) onların methini anlatır. Ordular fetih için onlardan (manevi) yardım isterler.

13. İnsanların onların ismini anmadığı medihler kusur sayılır.

Medihin bu beyitlerinde şair, hocasının hem Hz. Ebubekir hem de Hz. Fatıma'nın neslinden olduğunu ve bu durumun onun için çok gurur verici bir durum olduğunu ifade etmiştir. Kur'an'da bile Ehl-i beyte övgü olduğunu ve onların şiirlerde de övülmesinin gerekli olduğunu ve bunu yapmayanların onlar için bir kusur olduğunu ifade ederek hocasını soy açısından övmesinin kendisi için gerekliliğine işaret etmiştir.

Bu uzun kasidesinin devamında ise bir derdi olduğunda ona halini arz ettiğini ve kendisinin iyiliklerinin oldukça çok olduğunu ve bu yüzden bir teşekkür göstergesi olarak bu kasideyi yazmasının onun için bir borç olduğunu ifade etmiştir. [Meczû Kâmil]⁴⁷⁷

14	مَوْلَايَ	يَا	مَنْ	أَرْتَجِي	هـ	إِذَا	تَعَسَّرَتْ	الْمَطَالِبُ
15	طَوَّقْتَنِي	نِعْمًا	بِهَا	أَثْقَلْتُ	ظَهْرِي	وَالْمَنَاقِبُ		
16	فَلَا شُكْرُنَاكَ	شُكْرُ	مَنْ	جَعَلَ	التَّنَا	أَسْنَى	الرَّوَاتِبُ	

14. Efendim, ey durumlar (ihtiyaçlar) zorlaştığında çözmesi için ondan ricada bulunduğum kişi.

15. Nimetlerle boynumu kapladın ve o nimetlerle omuz ve sırtıma ağırlık yaptın.

16. Mertebesi en yüksek olana medih yapan kişinin şükürü ile sana teşekkür gerekir.

el-Muhibbî bu medihinin hâtimesini hocasına sıhhat dilekleri ve ona hitaben daha nice medih şiirlerinin yazılması dileğiyle sonlandırmıştır. [Meczû Kâmil]⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 72; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

⁴⁷⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 73; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

17	وَاسْلَمَ	كَمَا	سَلِمْتَ	صِفَاتُ	عَلَاكَ	مِنْ	كُلِّ	الْمَعَايِبِ
18	تَرْهُو	بِمَدْحَتِكَ	الْوَرَى	بَيْنَ	الْأَعَاجِمِ	وَالْأَعَارِبِ		

17. Yüce sıfatlarda tüm kusurlardan salim olduğun gibi daima sıhhat içinde kal.

18. Arap ve acem arasında insanlar senin methinle şereflensin.

Özetle el-Muhibbî hocasına hitaben yazdığı bu kasidesinde onu güneşe ve yağmura benzeterek cömertlik vasfını oldukça uzun bir şekilde övmüştür. مَوْلَايَ (efendim) ifadesini iki defa kullanarak onun kendi nezdindeki önemine işaret etmiştir. Daha sonra hocasının Ehl-i beyt'ten olduğuna işaret ederek onu asil bir soya sahip olmakla methetmiştir. Ayrıca hocasının Mısır'da yaşadığı süreçte kendisine çok iyilikler yaptığından ve tüm ihtiyaçlarını karşıladığından ona teşekkür olarak bu methiyeyi yazdığını söylemiş ve hocasına dualarla kasidesini sonlandırmıştır.

2.2.1.1.3. Abdülğani en-Nablusî'yi Methi

Kuşkusuz el-Muhibbî çok az kişiye nasip olacak kadar dönemin ileri gelen birçok ilim adamından eğitim alma şansına sahip olmuştur. Hayatı bölümünde de değinilen bu hocaları arasında en önemlilerinden biriside Abdülğani en-Nablusî'dir. Şairin Mısır'da bulunduğu esnada eğitim aldığı anlaşılan en-Nablusî'yi methettiği medih şiiri klasik tarzda olup 27 beyitten oluşmaktadır. Mukaddime olan ilk 12 beyti atlatıl daha sonraki 4 beyti şikâyet son 14 beyti ise kasidenin asıl konusu olan medih temalıdır. el-Muhibbî sıkıntılardan zayıf düşüp hocasına sığındığını söyleyerek halini şikâyetten medihe geçiş yapmıştır. Onu birçok erdeme sahip insanların en zeki ve faziletlisi olmakla överek onu ravza ve Kâbe gibi kutsal mekânlara benzetmektedir. [Münserih]⁴⁷⁹

1	لَمْ يَبْقَ مِنْ شَخْصِهِ سِوَى شَبَحٍ	مَلِكٍ لِمَوْلَى مِنْ رَفْدِهِ الرَّمْنُ
2	عَبْدُ الْعَنِيِّ الَّذِي مَنَاقِبُهُ	تَعَجُّزُ عَنْ حَصْرِ بَعْضِهَا اللُّسْنُ
3	لَيْثُ عَرَبٍ تَشْقَى بِسَطْوَتِهِ	الْأُسْدُ وَنِسْرُ السَّمَاءِ يُمْتَنَهُنَّ
4	أَفْضَلُ أَهْلِ الْحِجَاءِ إِنْ دُكِرُوا	وَأَرْجَحُ الْأَذْكِيَاءِ إِنْ وُزِنُوا
5	يَا سَيِّدَا أَصْبَحْتَ لَهُ سِيرٌ	كَالرَّوْضِ يُتَلَّى حَدِيثُهَا الْحَسَنُ
6	إِلَيْكَ مِنْ دُرِّ مَقُولِي مَدْحًا	لَمْ تَتَمَتَّعْ بِمِثْلِهَا أُدُنُّ

⁴⁷⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 295-297.

7 فَأَهْنَأُ بِهَا وَائِقَ لِلْغُلَى حَرَمًا تَنْجَحُ فِيهِ الْأَمَالُ وَالظَّنُّ

1. *Bedenimden hayal dışında bir şey kalmadı (çok zayıfladım). Zamanın bize bahşettiğinden olan efendime mülk (köle) oldum.*

2. *O ki, bazı lisanların saymaktan aciz kaldığı erdemlere sahip Abdülğani'dir.*

3. *O aslanın evi gibidir. Kuvvetiyle aslanı halsiz bırakıp yoruyor ve gökyüzünün şahinini hakir bırakıyor.*

4. *Zikredilirse akıl insanların en faziletlisidir. Karşılaştırılırsa zekilerin en tercih edilenidir.*

5. *Ey efendim senin hayat hikâyen güzel sözlerin söylenip tekrar edildiği ravza gibi oldu.*

6. *Sana hiçbir kulağın onun gibisiyle lezzetlenmediği lisan incilerinden medihler gerekir.*

7. *(Bu kaside) sana hediye olsun, harem gibi yönelinen yüce makamında kal. Güzel düşüncelerin ve temennilerin yerine gelip kabul edilsin.*

Görüldüğü gibi şair halini vafsettiği şiirin taḥalluṣ kısmında özleminden dolayı gözüne uyku girmediğini ve bunun seven bir insanın özelliği olduğunu söyleyip bu özleminden dolayı zayıf düşerek hocasına mülk olduğunu yani köle olarak ona sığındığını söyleyerek hocasını medihe giriş yapmıştır. Onun erdemlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu söyleyerek çok cesur biri olduğunu ifade etmiştir. Diğer insanlarla kıyaslandığında onun en faziletli ve zeki kişi olduğunu söylemiştir. Daha sonra ise onun tasavvuf önderi olması gereği kendisinde ravzada peygambere söylenen güzel sözler gibi güzel hasletleri olduğuna ve insanların Kâbe'ye yöneldiği gibi, onun tekkesine de birçok insanın yöneldiğine işaret ederek sanki tasavvuf erbabının yaptığı gibi dini ifadeler kullanarak onun methine tasavvufi bir hava katmış olmaktadır.

Özetle onun bu hocasına olan methi, mukaddime kısmında gazele yer vermemesi ve içerdiği dini ifadeler ve anlamlar yönüyle diğer hocalarına yazmış olduğu medihlerinden farklılık arz etmektedir.

2.2.1.2. İlim İnsanları, Edip ve Şairleri Methi

el-Muḥibbî'nin dîvânında medîh şiiri yazmış olduğu zümreler arasında kendileri ile tanışma fırsatı bulduğu ve saygın bir konumu olan, dönemin önde gelen âlimlerinin yanı sıra;

edip ve şairler de yer almaktadır. Şairin methiyeleri içerisinde âlimlerin yanı sıra edebiyatçılar ve şairlere yazılan şiirlerin de onun dîvânında önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Zira kendisinin de bu sınıf içerisinde yer alan şair ve edebiyatçıları değerli bir zümre olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim bu zümre ile alakalı dönemin edebiyat tarihi niteliğinde olan *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne* isimli iki eseri bulunmaktadır.

Bu bölümde âlimler, edipler ve şairlere hitaben yazılmış olan medihler tıpkı “Hocalarını Medih” başlığında olduğu gibi her bir âlim, edip ve şairin adı altında övüldüğü özellikler zikredilerek ele alınacaktır.

2.2.1.2.1. Âlim Ahmed el-Kevâkibî’yi Methi

el-Muhibbî ilim insanlarına büyük değer vermiştir. Kaleme aldığı tüm eserlerde devlet adamlarından ziyade ilim insanlarını öne çıkarması ve onlara eserlerinde daha çok yer vermesi bunun en büyük kanıtı olmaktadır. Bu bağlamda birçok ilim insanına medih şiiri yazan el-Muhibbî zamanın önemli ilim insanlarından olan el-Kevâkibî (ö. 1124/1712)⁴⁸⁰ hakkında da bir şiir kaleme almış ve onun ilmî kuvvetini ortaya koymak için ilmi alanda zirve isimleri zikrederek bir bakıma onun da ilimde zirve isimler arasında olduğunu söylemek istemiştir.

Klasik tarzda olan şiir 22 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. Bu şiirin diğer bir özelliği ise klasik tarzda yazılmasına rağmen giriş ve gelişme bölümlerinde yer almasına alışkın olduğumuz gazel ve vasıf gibi bölümlerinin olmaması ve tüm şiirde medihe yer verilmesidir. el-Muhibbî şiirinde el-Kevâkibî’ye karşı duyduğu muhabbeti ifade ile başladıktan sonra tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, aruz ve şiir gibi çeşitli ilimlerde oldukça önemli ve yetkin bir ilim insanı olduğunu şiir diliyle ifade etmiştir. [Tavîl]⁴⁸¹

1 يُهَيِّجُنِي لِلْوَجْدِ ذِكْرُ الْحَبَائِبِ وَلِلْمَدْحِ أَشْوَاقِي كَوْصَفِ الْكَوَاكِبِ
2 هُمَامٌ بِهِ الشَّهْبَاءُ تَسْمُو وَتَعْتَلِي وَتَجْرِي عَلَى مِضْمَارِهَا بِالْعَرَائِبِ

⁴⁸⁰ Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî el-Halebî el-Hanefî hicri 1054 yılında Halep’te doğdu ve orada çok çeşitli alanlarda ilmi eğitim aldı. Şeyh Yahya Mıkkârî’den ilim aldı. İstanbul ve Halep’te müderrislik yaptı. 1096’da Halep’e müderris ve müftü olarak atandı. Kudüs ve Trablus’ta kadılık görevlerinde bulundu. Kıbrıs’a sürgün edildi. Sonra affedilerek İstanbul’a dönüp Osmanlı Padişahının himayesinde orada yaşadı. Bir ara Dimeşk’e gitti ve tekrar İstanbul’a döndü. Hicri 1124 yılında İstanbul’da vefat etti ve Edirne’ye defnedildi. Bkz. el-Muhibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 182-183; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 175-181.

⁴⁸¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 60-63; a.mlf., a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 182-183; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 180-181.

3	فَقَى لَبَسَ الْفَخْرَ الْمُؤَنِلَ مَجْدُهُ	فَكَانَ إِذَا كَشَّافَ كُلِّ النَّوَابِ
4	إِذَا فَسَّرُوا وَالتَّقَتِ السَّاقُ بَيْنَهُمْ	وَدَارَتْ رَحَاهُمْ فِي دَقِيقِ التَّشَاغِبِ
5	فَمَا عَادَلُو مِنْهُ بِمِثْلِ ابْنِ عَادِلٍ	وَلَا فَخَرُوا بِالْفَخْرِ عِنْدَ الثَّعَالِي
6	وَإِنْ حَدَّثُوا قَالَ الْبُخَارِيُّ لَيْتَهُ	تَقَدَّمَنِي يَوْمًا لَيْسُنْدَ جَانِبِي
7	وَإِنْ ذَكَرُوا الْإِسْنَادَ سَلَّمَ مُسْلِمٌ	فَمَنْ فَوْقَهُ حَتَّى الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ
8	وَمَهُمَا رَأَوْا قَالَ الْإِمَامَانِ سَلِمُوا لَهُ	فَهُوَ مِنَّا عَوْضُ ضَرْبَةٍ لَازِبٍ
9	وَمَهُمَا نَحَوَا بَرَّ الْكِسَائِيُّ ثَوْبُهُ	وَجَرَّ بِهِ عَمْرُو دُيُولَ الْمَارِبِ
10	وَإِنْ وَزَنُوا قَالَ الْحَلِيلُ بْنُ أَحْمَدٍ	عُرُوضُ عُرُوضِي ثُمَّ غَيْرُ مُنَاسِبِ
11	وَإِنْ نَظَّمُوا قَالَ ابْنُ أَوْسٍ مَدَائِحِي	سَبَايَا وَقَالَ الْبُحْثَرِيُّ نَسَائِي

1. Sevilen kişilerin anılması bende heyecan uyandırır ve (böylece) Kevâkibî'nin vasfı gibi medih için bende bir arzu oluştu.

2. Yüce gönüllü yiğit, siyah beyaz atıyla ilerliyor ve yükseliyor. Değişik garip renkleri olan atıyla kulvarda en önde gidiyor.

3. O gençtir. Onun yüce makamı asil övgüyü giydi. Tüm sorunları açıklığa kavuşturup çözen o idi.

4. 5. Cedelci ince düşünce içinde onların değirmeni döndüğünde ve kendi aralarında "ayakları birbirine dolandı" ayetini onlar tefsir ettiğinde, İbn 'Âdil gibi olan el-Kevâkibî'ye onlar denk olamazlar ve onlar es-Sa'âlibî'nin yanında Faḥreddin er-Râzî ile övünemezler.

6. (Hadis ilminde) konuştuklarında Buhârî der ki; Keşke o (el-Kevâkibî) benim yanımda bana destek olmak için beni bir günle geçseydi.

7. Onlar senet (ilminden) bahsettiğinde onların (bu ilimle uğraşanların) üstünde olana (Kevâkibî'ye) Müslim hatta Bera b. 'Azîb bile teslim olur.

8. Her ne zaman onlar (onu) görseler İmameyn derki; ona teslim olun ve o (el-Kevâkibî) daima, ebediyen ve sabit olarak bizdendir.

9. Her ne zaman onlar nahiv ilmine yöneldiğinde (incelediklerinde) onun (el-Kevâkibî) elbisesi Kisâî'yi geçer. Sorunların kuyruklarını Amr (Sibeveyh) onunla asılır (çözer).

10. Her ne zaman onlar (el-Kevâkibî'nin) vezinlerini belirlediklerinde, Ḥalil b. Ahmed derki; (onun) aruz ilmi (benim) aruz ilmim (gibi)dir, onda uygun olmayan (eksik) şeyler vardır. (el-Kevâkibî onda olmayan aruz vezinleri ile yazmakla onun üstüne çıkmıştır.)

11. Onlar şiir söylediğinde İbn Evs der ki; medih şiirlerim (el-Kevâkibî'nin) esirleridir, Buhturî der ki; (el-Kevâkibî) neslimdendir.

Şiirden anlaşıldığı üzere Ahmed el-Kevâkibî'nin ilmin her alanında en önde olduğunu söyleyip onun tefsir alanında Fahreddin er-Râzî'den, hadiste el-Buhârî ve el-Müslim'den, nahivde el-Kisâî'den, aruz ilminde Halil b. Ahmed'ten ve şiirde el-Buhturî'den daha ileri olduğunu ifade etmektedir. Şüphesiz şairin bu ifadeleri memduhun ilmi alanlarda yetkinliğini anlatmak üzere başvurduğu mübalağa yöntemidir. Örneğin hadis ilminde el-Kevâkibî'nin el-Buhârî'den daha ileri düzeyde olması düşünülemez.

el-Muhibbî kasideye el-Kevâkibî'nin cömertliği, fıkıhta isabetli görüşleri olması, makamının yüksek olması gibi yönlerden onu methetmekle devam etmiştir. [Tavîl]⁴⁸²

12	جَوَادٌ تُنَاجِي الْفِكْرَ آثَارُ جُودِهِ	بِأَنَّ ثَرَى نَادِيَهُ مَثْوَى الْمَوَاهِبِ
13	تَرْفَرَقَ مَاءُ الْبَشْرِ فِيهِ وَرَتَّقَتْ	عَلَى خُلُقِهِ الْأَيَّامُ صَفْوُ الْمَشَارِبِ
14	لَهُ سُودٌ لَوْ كَانَ لِلشُّهْبِ أَصْبَحَتْ	شُمُوسَ نَهَارٍ لَا نُجُومَ غِيَابِ ⁴⁸³
15	وَتَمَّةٌ آرَاءُ بِنُجَحٍ حَوَافِظِ	تُسَدِّدُ مِنْ أَطْرَافِ سُمْرِ سَوَالِبِ
16	تُقَلِّمُ أَطْفَارَ الْمَكَارِهِ نَارَةً	وَتَسْمَحُ طَوْرًا عَنْ وُجُوهِ الْمَطَالِبِ
17	أُحْيِيهِ بِالْمَدْحِ الَّذِي فَاحَ نَشْرُهُ	وَأُودِعُهُ قَلْبًا نَزْوَعِ الْمَارِبِ
18	وَلِي أَمَلٌ أَرْجُو بِهِ طَوْلَ عُمْرِهِ	يُجَدِّدُ مَا أَبْلَتْهُ أَيْدِي الْحَقَائِبِ
19	وَلَا زَالَ يَبْقَى لِلْأَنَامِ يُفِيدُهُمْ	عُلُومًا كَحَدِّ الْمَاضِيَّاتِ الْقَوَاضِبِ

12. Gizli kalmış bilinmeyen düşünceleri ortaya çıkaran cömert kişidir. Onun dergâhındaki nemli toprağının hibe ve ataların yeri olması onun cömertliğinin göstergesidir.

13. Onun yüzünün suyu saf şekilde akar (parıldar). Zor günler onun güzel ahlakının aksine temiz su içilen yerleri bulanık yapar. (Zaman insanların ahlakını kötü yaptı, onun ahlakı ise temizdir.)

14. Onda büyük makam ve şeref vardır. Gökteki bir yıldız olsaydı gündüzün güneşleri olurdu, gece ortaya çıkan yıldız olmazdı.

⁴⁸² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 60-63; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 182-183; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 180-181.

⁴⁸³ أَصْبَحَتْ kelimesi dîvânda düşürülerek verilmiştir. Ancak *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne* ve *Silku'd-Durer* kaynaklarında bu kelime mevcuttur. Bahir ve anlam gereği doğrusu bu kelimenin mevcut olmasıdır. Muhtemelen muhakkik hata ile bu kelimeyi düşürmüştür.

15. *Hafızasında (beyninde), orada uçları siyah olan okların (kalem) tam isabet ettiği düzgün başarılı görüşleri vardır. (Hedefini tam bulan ok gibi isabetli görüşleri vardır.)*

16. *(Bu isabetli görüşleri) bazen sorunların tırnaklarını keser, bazen de her çeşit talepleri (ihtiyaçları) yerine getirir.*

17. *Onun kokusunun her tarafa yayıldığı bu medihle onu selamlıyorum ve heveslere meyleden kalbimi ona emanet ediyorum.*

18. *Hayatı boyunca zamanın ellerinde eski olanı yenileyen onun için (Allah'tan) istediğim bir temennim var.*

19. *Onun, sürekli insanlara faydalı olan kılıcın keskin tarafı gibi ilimler içerisinde sürekli kalıyor (olmasını dilerim).*

Şair kasidesinde memduhun cömertliğini nemli toprağa benzeterek bu davranışı sürekli yaptığını anlatmak istemiştir. Dışarıda günah işleyenlerin onun yanına gelerek günahlarından tövbe ederek temizlenmesini suyun bedeni temizlemesine benzeterek el-Kevâkibî'nin insanları hatalarından arındırdığını söylemek istemiştir. Onun makamını gece çok olan yıldız değil güneşe benzeterek makamının yüksek olduğunu söylemiştir. Yine onun müftülük görevine atıf yaparak isabetli fetvalar verdiğini ve böylece sorunları çözdüğünü “tırnaklarını kesmek” ifadesini kullanarak değişik bir şekilde ifade etmiştir. Daha sonra kasidesini ona ithaf ederek onun sürekli ilim ortamında olması dileğiyle medihini sonlandırmıştır.

Sonuç olarak el-Muhibbî bu kasidesinde diğer kasidelerinden farklı bir şekilde tek konu üzerinde ilerleyerek, medihini mukaddime kısmı olmadan kaleme almıştır. Bu özelliği ile bu şiirinde klasik dönem kaside anlayışının dışına çıktığını ve böylece şiirde değişik yöntemleri denediğini söylemek mümkündür.

2.2.1.2.2. Edip Mustafa Efendi ‘Abdi ed-Defterî’yi Methi

el-Muhibbî ilim insanlarına, ediplere ve şairlere büyük değer vermiştir. Hayatında en çok bu zümreyle içiçe olması ve dîvânında en çok bu zümreye hitaben şiirler kaleme alması bu düşüncemizi desteklemektedir. Bu bağlamda el-Muhibbî zamanın önemli edip ve şairlerinden olup edebi alanda ün salan Mustafa Efendi ‘Abdi ed-Defterî’ye bir şiir nazmetmiştir. Memduhun tam ismi Mustafa Efendi b. Abdi b. İbrahim el-Hanefî ed-Dimeşkî ed-Defterî’dir. ed-Defterî Dimeşk’ta dünyaya geldi ve orada yetişti. Dimeşk’in soylu ailelerinden birine mensuptur. Çeşitli üst görevler üstlenmiştir. 1107 yılında Dimeşk’ta vefat

etmiştir.⁴⁸⁴ Klasik tarzda ona hitaben yazılan şiir 29 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. Kasidenin mukaddimesi olan ilk 17 beytinde gazel son 12 beyitte ise asıl konu olan medih teması işlenmiştir. Şiirde kendisinin büyük nimetler içinde olduğu ve bununla övündüğünü ve bu özelliklerin onda var olduğunu söyledikten sonra cömertlik, asillik, şeref, kararlılık, fasih kelama sahip olma gibi meziyetlerle onu övmüştür. [Meczû Kâmil]⁴⁸⁵

1	نِعَمٌ	لَدَيْكَ	مُقَاضَاةٌ	وَالدَّهْرُ	بَادِيَةٌ	سُوءُهُ
2	الْدَّفْتَرِي	أَخُو	الْعَلَا	مَنْ	فَاضٍ	لِلْعَافِينَ
3	نَدْبٌ	فَضَائِلُ	ذَاتِهِ	كُلُّ	الْأَنَامِ	بِهَا
4	لَا	تَسْتَطِيعُ	جُهْدَهَا	وَالْفَضْلُ	مَمْنُوعٌ	جُحُودُهُ
5	مَا	الْمَجْدُ	إِلَّا	وَالْيَهُ	قَدْ	خَضَعَتْ
6	مَنْ	ذَا	يُمَانِلُ	قَدَرُهُ	لَا	سُودُودٌ
7	عَظُمَتْ	عَزَائِمُهُ	فَمَا	لِسَوَى	الْعُلَى	يَوْمًا
8	مُلِئْتُ	مَلَابِسُهُ	حَيًّا	وَمِنْ	الْعُلَى	نُسِجَتْ
9	دُو	مَنْطِقٍ	فَاقَتْ	عُفُو	دَ	نُحُورٍ
10	مَوْلَايَ	مَدْحُكَ	فِي	الْأَنَا	مِ	تَجِلُّ
11	فَاعْذِرْ	أَلْوَكَةَ	مُخْلِصٍ	بِالْمَدْحِ	قَدْ	بَعْدَتْ
12	وَاسْلَمْ	لِالْعَظَمِ	مَنْصِبٍ	كُلُّ	الْمُنَى	أَبَدًا
13	مَأْوَاكَ	مَرِيضُ	عِزَّةٍ	تَرَعَاكَ	خُدَامًا	أُسُودُهُ

1. Sende çok büyük nimetler var ve zamanın (hayatının) bahtı açıktır.

2. O kişi yüceliğin kardeşi ed-Defterî'dir ki muhtaçlar için onun cömertliği dolup taşar. (Muhtaçlara karşı çok cömerttir).

3. O, insanların hepsinin onun (ed-Defterî'nin) zatındaki faziletlere şahit olduğu bir temsilcidir.

4. Onun faziletleri inkâr edilemez, bu işe kalkışmak yasaktır (haksızlıktır).

5. Şeref sadece ona aittir. Şerefin aslanları ona boyun eğer.

6. Makamı ona benzer olan kim olabilir ki? Saygınlık sadece ona aittir.

⁴⁸⁴ Bkz. el-Murâdî, *Silku 'd-Durer*, IV, 183.

⁴⁸⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 101-102.

7. Onun kararlılığı (azimi) çok büyüktür. Günümüzde azimi en yükseğe ulaştırıp önderlik eden onun dışında kimse yoktur.

8. Onun elbisesi cömertlikle dolduruldu ve onun elbiseleri yüksek makamdan dikildi.

9. Güzel bir fasih dile sahiptir. Onun kolyesi (fasih dili) beğenilen boyundaki kolyelerin daha üstündedir. (Onun fasih dili kadınların kolyelerinden daha güzeldir.)

10. Efendim, insanlar içerisinde senin methin, onun hudutlarını sınırlandırmaktan daha büyüktür. (Senin methini tek tek saymak mümkün değildir.)

11. Samimi medih konusu işlenen kasideyi benden özürle kabul et. Zaman uzak oldu. (Seninle görüşmeyeli uzun zaman oldu)

12. Tüm temennilerine daima ulaş, en büyük görevde selamet içinde kal (üst düzey görevlerde sürekli kal).

13. Senin evin izzetin inidir. Aslanları (yüksek mevkili insanlar) senin riayetinde hizmetçidirler. (Aslanlar senin hizmetçilerindir.)

Kasideden anlaşılacağı üzere şair ed-Defterî'nin zenginlik ve makam olarak bahtının açık olduğunu, övündüğünü ancak bunu yapmakta haklı olduğunu, sahip olduğu şeylerle muhtaçlara karşı çok cömert olduğunu, ondaki meziyetlere insanların da şahit olduğunu ve bu faziletlerinin inkâr edilemez bir şey olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ed-Defterî'yi şeref ve saygınlık sahibi, bir işte kararlı davranan, cömert, asil, fasih bir dile sahip biri olmakla methetmiştir. Sonuç kısmında ise onun övgüsünün bir şiirle sınırlandırılmayacağını ifade ederek bu şiiri kabul etmesini istemiştir. Görevinde selametle kalması, tüm isteklerine ulaşması dualarıyla şiirini sonlandırmıştır.

Bu şiirde dikkat çeken husus onun edebî yönden değil de daha çok makamı yönüyle övülmüş olmasıdır. Kuşkusuz yüksek mevkide görev yapan insanların edebi yönlerinden daha çok makamları şiirlerde övülmektedir. Bu sebeple el-Muhibbî'nin de kasidesinde bu şekilde yaptığı görülmektedir.

2.2.1.2.3. Şair Yunus el-Mevsîlî es-Sâmî'yi methi

el-Muhibbî, zamanın önemli edip ve şairlerinden olup aynı zamanda Anadolu'nun ileri gelenlerinden biri olan Emir Yunus el-Mevsîlî es-Sâmî (ö. /?)⁴⁸⁶ hakkında da bir şiir kaleme

⁴⁸⁶ Bkz. el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 284-285 a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 365.

almıştır. Anadolu şairlerinden olan Yunus el-Mevsilî es-Sâmî ile el-Muhibbî Anadolu'da tanışmışlardır. Anadolu'da Emir Yunus el-Mevsilî ile yaşı oldukça ilerlediği esnada karşılaşan el-Muhibbî onun görüntüsü ve kişiliği ile ibretlik bir şahsiyet olduğunu ve bu durumuyla kendisini etkilediğini eserinde şu şekilde ifade etmiştir; “Onu, yaşı çok ileri iken gördüm. İbretlik birisiydi. O edebî vücut bulmuş hali gibiydi.”⁴⁸⁷ el-Muhibbî ayrıca onun bir şiirini de Arapçaya tercüme etmiştir.⁴⁸⁸

el-Muhibbî'nin bu şaire hitaben kaleme aldığı şiir klasik tarzda olup 11 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. Şiirde mukaddime olmaksızın sadece medih konusu işlenmiştir. Şiirde Emir Yunus el-Mevsilî cömert, heybetli, sebat sahibi, yumuşak huylu oluşuyla övülmüştür. [Vâfir]⁴⁸⁹

1	بُرُوحِي	بَلْ	بَارُوحَ	الْكِرَامِ	فَتَّى	تَقْدِيهِ	أَفْعِدَّةُ	الْأَنَامِ
2	جَوَادُ	تَمْتَلِي	الْعَيْنَانِ	مِنْهُ	بَارُوعَ	مَا	لِصَدْمَتِهِ	مُحَامِي
3	لَهُ	حَزْمُ	يَرُدُّ	الْخُطْبَ	لَيْنًا	وَعَزْمُ	دُونَهُ	الْحُسَامِ
4	وَخُلُقُ	يُبْهَرُ	النَّسَمَاتِ	هَبَّتْ	مُبَارَكَةً	عَلَى	رَوْضِ	الْبِشَامِ
5	وَلَوْلَا	جُودُهُ	فِي	الدَّهْرِ	سَارٍ	لَمَّا	حَيَّا	الرُّبَى
6	تَحُوطُ	بِهِ	الْأَفَاضِلُ	كَالدَّرَارِي	إِذَا	اشْتَبَكَتْ	عَلَى	الْبَدْرِ
7	إِذَا	مَا	جِئْتُهُ	أَرْجُو	نَدَاهُ	فَيَعْمُرُنِي	بِأَنْعَمِهِ	الْحِسَامِ
8	وَكَمْ	لِي	فِيهِ	مِنْ	عَقْدِ	امْتِدَاحِ	عَلَى	الْأَيَّامِ
9	يُرُوقُ	كُحْنُهُ	فَتَرَاهُ	لُطْفًا	كَمَا	حَدَّثَتْ	عَنْ	صَفْوِ
10	قَوَافِ	لَيْسَ	تَكْسِبُهُ	افْتِخَارًا	وَلَوْ	جَاءَتْ	بِمُعْجَزَةٍ	الْكَلَامِ
11	فَفِيهِ	تَقُولُ	أَلْسِنَةُ	الْمَعَالِي	سَمَا	يَسْمُوا	سُمُورًا	فَهُوَ

1. Canın hatta değerli kimselerin canları ona feda olsun. Bir yiğit ki, insanların kalpleri ona kurbandır.

2. Cömerttir, o gözleri dolduruyor (heybetlidir). O büyük sarsıntı için savunucuların en harikasıdır.

⁴⁸⁷ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 365.

⁴⁸⁸ Emir Yunus el-Mevsilî es-Sâmî'nin şiirinin el-Muhibbî tarafından Araplaştırılan şiiri için bkz. el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 366.

⁴⁸⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 284-285; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 365.

3. O sebat sahibidir. Olumsuzlukları yumuşaklıkla engeller. Kılıcın kesip öldürmesinin onun yanında hafif kaldığı azme sahiptir.

4. Ahlakı (insanları) hayrete düşürür. (Ahlakı) taneleri yenen güzel kokulu bir ağaç bahçesi üzerine erken vakitte esen yumuşak meltemdir.

5. Onun her zaman devam eden cömertliği olmasaydı, yağmur getiren kara bulutlu tepelerde hayat olmazdı.

6. Dolunayla iç içe geçtiği zamanki inciler (yıldızlar) gibi tüm faziletler onu çevrelemiştir.

7. Ona gittiğimde bana ikram etmesini istedim, Çok büyük nimetlerle bana sayısız ikramlarda bulundu.

8. Bende her zaman ona (yazılmış) dizilişi intizamlı olan medih kolyelerinden daha niceleri var.

9. Senin saf şaraptan bahsettiğin (ruh halin) gibi ona bakınca zarafetli yüzünün güzelliği çok hoşuma gidiyor.

10. Muciz bir kelamla gelse bile bu şiir övünç olarak ona bir şey katmaz. (Onun buna ihtiyacı yoktur.)

11. Söylediğin şerefli diller (sözler) onda zaten vardır. Büyük yücelikle yüceltilen yüce bir şahsiyettir ve o Sami (ulu kişi)dir. (Onun ismi Sami'dir.)

Bu şiirinde el-Muhibbî ona kendinin ve tüm insanların canının kurban olduğunu, heybetli yapısıyla sıkıntı anında onu en güzel şekilde savuşturduğunu, emirlik görevinde sebat sahibi olarak olumsuzlukları en yumuşak şekilde giderdiğini ancak gerektiğinde cezalandırdığını ifade ediyor. Yumuşak huylu ahlakıyla insanlarda hayret uyandırdığını, cömertliğini tam yerinde kullandığını, ayı çevreleyen yıldızlar gibi onu da güzel meziyetlerin çevrelediğini söyledikten sonra ondan bir istekte bulunduğunu ve onun da hemen bu isteğini yerine getirdiğini anlatmaktadır. Sonrasında yüzünün nurlu oluşunu çok sevdiğini söyleyip bu medih şiirinin ona bir şey katmadığını ifade ederek onun övgüye ihtiyacının olmadığını anlatmak istemiştir.

el-Muhibbî bu şiirine diğer çoğu medih kasidelerinin aksine gazel ile bir mukaddime yazmamıştır. Bunda onun şiiri yönelttiği kişinin ileri yaşı ve manevi kişiliğinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin de eserinde bu şiiri vermeden önceki ifadeleri bu durumu doğrular niteliktedir. Bunun yanında şair son şatırda *يَسْمُوا سَمَوًا فَهُوَ سَامِي* ifadesi ile adeta

onun ismini bir sarf çekimi gibi verip en sona onun ismi olan ismi fail kalıbını getirerek şiirini büyük bir incelikle sonlandırdığı da gözden kaçmamaktadır.

2.2.1.3. Devlet Adamlarını Methi

el-Muhibbî'nin Osmanlı devlet kademesinde görevli şahsiyetlere yazdığı şiirlerin çoğunluğunu alt rütbeli yöneticilerin oluşturduğu ve şiir yazdığı en üst rütbeli devlet adamının kazasker olduğu görülmektedir. el-Muhibbî'nin hayatının ele alındığı birinci bölümde de belirtildiği gibi şair maddi sıkıntısı olmayan bir aileye mensuptur. Ailesinden birçok yönetici olan şairin kendisi ilim ve edebiyatla meşgul olmayı tercih etmiş, kadı naipliği dışında herhangi bir devlet görevi üstlenmemiştir. Şair asil bir aileye mensup olup maddi kaygısı olmadığından hiçbir şiirinde maddi kazanç amacı gütmemiştir. Diğer taraftan el-Muhibbî'nin çevresi de gerek yönetici gerekse âlim ve edebiyatçılardan oluşmaktaydı. Bu nedenle bazı idarecilere maddi kaygı gütmekten medih şiirleri kaleme aldığı görülmektedir. Ancak tüm şiirleri içinde bu zümreye hitaben yazılan şiirlerinin oranı çok azdır. Şimdi medih şiiri kaleme aldığı bu devlet adamlarına birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

2.2.1.3.1. Kazasker Mustafa el-Bursevî'yi Methi

el-Muhibbî dîvânında genellikle ilim insanlarına ve edebiyatçılara medih yazmıştır. Bazen de devlet yöneticilerine medih şiirleri yazdığı görülmüştür. Bu bağlamda el-Muhibbî zamanın önemli yöneticilerinden biri olan ve uzun yıllar kadılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunan Mustafa b. Abdülhalim el-Bursevî (ö. 1098/1687) hakkında da bir şiir kaleme almıştır. Mustafa el-Bursevî 1027/1617 yılında doğdu. Kazaskerlik görevinde bulundu. İlim tahsili için Bursa'da bulundu. Allame Mustafa el-Bursevî'den ilim aldı. Sonra gençlik yıllarında İstanbul'a gitti. Şeyhülislam Abdürrahim, Yahya b. Ömer el-Minkârî ve Yahya b. Zekeriyya'dan ilim tahsil etti. Hicrî 1072 yılında Dımeşk'e kadı olarak atandı. Dımeşk kadılığı uzun sürmeden sırasıyla Mısır, Mekke ve İstanbul kadısı oldu. Sonra ise Anadolu Kazaskerliğine ardından da Rumeli Kazaskerliğine atandı.⁴⁹⁰ Hicrî 1098 yılı Zilkade ayının sonunda vefat eden Mustafa el-Bursevî'ye medih için yazılan ve klasik tarzda olan şiir 32 beyitten oluşmaktadır. İlk 2 beyte atıl ile başlanılan kasidenin sonraki 11 beyti gazel sonraki 5 beyti halini şikâyet olarak devam etmiştir. Son 14 beytinde ise asıl konuya geçilip medih

⁴⁹⁰ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 376-377.

konusu işlenmiştir. Bu kaside Mustafa el-Bursevî 1083/1673 yılında Mekke kadılığından azledildiği zaman İstanbul'a dönerken yolu üzerindeki Dimeşk'e uğradığı zaman şair tarafından kaleme alınmıştır. Bu da göstermektedir ki el-Muhibbî esasen en yüksek rütbeli devlet görevlisi olarak, kadı görevinde olan birisine medih yazmıştır. Bu durum onun hiçbir şiirinde maddi beklenti ile herhangi bir devlet idarecisine medih yazmadığını kanıtlayan bir durumdur.

Medih kısmında şair önce Mustafa el-Bursevî'yi makam olarak yüksek oluşu, faziletli, doğru ve şeref sahibi olmasıyla övmüş ve ardından ona takdim ettiği kasidesini övgüyle devam ederek dua ile bitirmiştir. [Hafif]⁴⁹¹

1	مُصْطَفَى الْمَجْدِ وَالنَّدَى وَالْمَعَالِي	وَمَقَرُّ الْعَلَى وَبَيْتُ الْقَصِيدِ
2	مَا جَدَّ لَمْ يَزَلْ يُشْنِفُ سَمْعَ الدَّهْرِ	ر مِنْهُ بِجَوْهَرِ الْأَقْلِيدِ
3	جَمَعَ الْفَضْلَ لَمْ يَدَعْ مِنْهُ شَيْئًا	رَافِلًا فِي مَطَارِفِ التَّسْدِيدِ
4	وَحَوَى الْمَجْدَ فِي الرِّضَاعِ وَلَرْنَ	تُطْرَحَ عَنْهُ تَمَائِمُ التَّوْلِيدِ
5	هَآكِهَآ غَاذَةً تَجُرُّ دِيُولًا	بَلَعَتْ فِيكَ رُتَبَةً التَّعْرِيدِ
6	نَمَمَتْهَا الْأَفْكَارُ كَوْشِي	أَحْكَمَتْهُ نَسْجًا يَدَا دَاوُدَ
7	جِئْتُ أَسْعَى بِهَا إِلَيْكَ وَإِنِّي	قَاطِعُ جَارِمِ بِنِيلِ جُدُودِي
8	وَابْقَ عُمَرَ الزَّمَانِ مَا هَتَفَ الْوُرُقُ	وَلَا حَ فِي الْأُفُقِ سَعْدُ السُّعُودِ

1. (O), yüksek mekveli, makamı âlî, eli açık ve (güzel özellikleri ile) şiirin en güzel beyti gibi olan şanı yüceliğin Mustafa'sı (seçilmiş) 'dır.

2. O şerefliidir. Zamanın kulağı ziyinetin en güzeliyle hiç bitmeksizin ondan süslenir.

3. Faziletlerin hepsini topladı, ondan geriye bir şey bırakmadı. Doğruluk elbiselerini giydi.

4. Bebeklikten şerefe sahipti ve (bu) çocukluk nazarlığı ondan ebediyen çıkarılmayacak.

5. Buyur işte elbisesinin kuyruğu yerde sürünen (nimet içinde yüzen) genç kıızı (kasideyi). Güzel şarkı (kaside) sende büyük rütbesine ulaştı.

6. Fikirler (kasideyi) süsledi. O kaside sanki Dâvud'un elleriyle diktiği kusursuz yapılmış süslü elbise gibidir.

⁴⁹¹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 119-122.

7. (Kasideyi) sana takdim için geldim ve ben kesinlikle ve kesinlikle hediye almaya geldim.

8. Ufukta Sa'd yıldızı durup parladığı ve güvercinler öttüğü müddetçe hayatın boyunca (mutlu mesut) kal.

Bu şiirden anlaşıldığına göre el-Muhibbî kasidesinde Mustafa el-Bursevî'yi makamının yüksek olması, eli açık ve şanınin yüce olması ile onun şiirin en güzel beytine benzediğini söylemiştir. Şerefli bir insan olduğu ve tüm güzel meziyetleri kendinde topladığını söylemiştir. Doğru olmasını elbiseye benzeterek onu sürekli üzerinde taşıdığını anlatmak istemiştir. Doğumundan itibaren aileden gelen bir şerefe sahip olduğunu ve bunun ölünceye kadar süreceğini söyledikten sonra kasidesini genç kız ve süslü elbiseye benzeterek ona takdim etmiştir. Son beyitte ise onun hayatı boyunca mutlu olmasını dileyerek şiire son vermiştir.

Sonuçta şairin bu medih şiiri klasik medih üslubuna uygun olan bir şiiridir denilebilir.

2.2.1.3.2. Şerif Ahmed'i Methi

Şerif Ahmed b. Zeyd b. Muhsin b. Ebî Nümeyy, Mekke valiliğine atanmıştı. Görevden azledildiğinde İstanbul'a yola çıktı. el-Muhibbî 1087/1676 yılında Anadolu'ya gittiğinde daha sonra yakın dostlarından biri olacak olan zamanın Osmanlı Mekke valisi Şerif Ahmed de İstanbul'a halife ile görüşmek üzere geldi. Bu görüşmede o, Mekke valiliğine tekrar atanarak 1099 yılındaki vefatına kadar bu görevini sürdürdü.⁴⁹² İşte bu İstanbul ziyareti esnasında onunla tanışıp ona karşı güzel duygular beslediği anlaşılan el-Muhibbî ve Şerif Ahmed arkadaş oldular. Daha sonra Hicaz seferi esnasında beraber bulundular ve el-Muhibbî burada Mekke kadı naipliği görevini üstlendi. Şair bu esnada onu methettiği bir şiir irat etti. Klasik tarzda olan şiir 44 beyitten oluşmakta ve ilk 10 beytinde gazel daha sonraki 14 beyitte halini şikâyet son 20 beyitte ise şiirin asıl konusu olan medih konusu işlenmektedir.

Bu şiirin medih olan kısmında şair memduhunu ikramının çok olması, faydalı bir yöneticilik yapması, cömert olması, güler yüzlü ve eşsiz olması, asil bir nesebi olması yönleriyle övmüştür. [Vâfir]⁴⁹³

⁴⁹² Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 190-197; a.mlf., *Nefhâtu'r-Reyhâne*, II, 18.

⁴⁹³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 253-256.

1	فَمَا زَالَتْ لِأَحْمَدَ مَكْرُمَاتُ	تُقَابِلُنِي	نُزُولًا	وَأَزْجَالًا
2	هُوَ الْمَوْلَى الشَّرِيفُ وَمَنْ تَسَامَى	إِلَى	الْعِثْقِ	إِفْضَالًا وَطَالًا
3	مَلِيكَ مُسْتَقَادٍ مِنْ مَلِيكَ	كَعْرِفِ	الرَّوْضِ	أَكْسَبَكَ الشَّمَالَا
4	فَتَى لِلْفَضْلِ قَدْ أَضْحَى يَمِينًا	وَبَاقِي	النَّاسِ	كُلِّهِمْ شَمَالَا
5	طَلِيقُ الْوَجْهِ بَسَامُ الْمُحْيَا	يُسَابِقُ	فَضْلُهُ	مِنَّا السُّؤَالَا
6	فَيَا مَنْ قَاسَهُ بِالْبَحْرِ جُودًا	لَقَدْ	قَايَسَتْ	بِالْمِلْحِ الزُّلَالَا
7	وَيَا مَنْ قَدْ أَرَادَ لَهُ نَظِيرًا	لَقَدْ	كَلَّفَتْ	دُنْيَاكَ الْمُحَالَا
8	لَهُ النَّسَبُ الرَّفِيعُ إِلَى نَبِيٍّ	لَقَدْ	نَالَتْ	بِهِ الدُّنْيَا جَلَالَا

1. İkramlar Ahmed'de sürekli'dir. Geldiğimde ve yola çıktığımda beni (ikramlarla) karşılıyor.

2. O, fazilette Ayyuk yıldızındaki yüksek ve büyük makama ulaşan şerefli (Şerif) olan efendimdir.

3. Melikliğinden herkesin fayda gördüğü bir meliktir. (Bu durum) yumuşak havanın sana ulaştırdığı (çiçek) bahçesinin kokusu gibidir. (Herkes'e ulaşır.)

4. Yiğittir. Cömertliği ile sağ el oldu. (Onun dışındaki) insanların kalanının hepsi sol el oldu. (O tek başına tüm insanlardan daha cömert oldu.)

5. Yüzü tebessümlü olan güler yüzlüdür. Onun fazlı bizim isteklerimizi geçer. (Onun fazlı bizim isteklerimizden daha çoktur.)

6. Ey onu cömertlikte denize benzetenler! Şüphesiz tatlı suyu tuzlu suya benzetmiş oldunuz.

7. Ey onun bir benzerinin olmasını isteyenler! Dünyanıza gerçekleşmesi imkansız bir şeyi yüklediniz.

8. Onun nebiye ulaşan yüce bir nesebi vardır. Bununla dünya büyük bir onura nail oldu.

Bu medih kasidesine şair onu yolculuğa gittiğinde ve yolculuktan döndüğünde ikramlarla karşıladığını, fazilet olarak en yükseğe ulaşmada Ayyuk yıldızına benzediğini, her kesime faydalı olan bir idareci olduğunu, cömertlikte tüm insanları geride bıraktığını ifade etmiştir. Bunu ifade ederken onu sağ ele diğer insanları sol ele benzeterek adeta onun “veren el” diğer insanların “alan el” olduğunu ima etmiştir. Güler yüzlü olup herkese istediğinden fazlasını verdiğini söylemiştir. Onun cömertliğinin denize değil tatlı suya benzediğini ifade ederek şiir dilinde genel kabul gören cömertliğin denize benzetilmesine yeni bir bakış açısı

getirerek tatlı suya benzetmiştir. Dünyada onun bir benzerinin bulunamayacağını ve nesebinin peygambere ulaştığını ifade ederek şiirin sonuç kısmına geçmiştir.

Özetle şairin bu kasidesi klasik formlara uygun olmakla beraber şairin içinde bulunduğu bazı sıkıntıları uzunca arz ettiği bir şiiri olmakla farklılık arz ettiği gözlenmektedir.

el-Muhibbî samimi arkadaşlarından biri olan Mekke valisi Şerif Ahmed'i methettiği diğer bir şiiri onun Dımeşk'e gelip el-Muhibbî'yi ziyareti esnasında yazdığı bir şiiridir. Bu ziyareti esnasında ikisi bahçede güzel vakit geçirip sohbet etmişlerdir.⁴⁹⁴ Şair bunun üzerine bu kasideyi yazmıştır. 13 beyitten oluşan kasidenin ilk 5 beyti tabiatı vasıf diğer beyitleri medih şeklindedir. Şair onu iyi ahlaklı olması, nesebi ve yüksek makamı gibi konularda methetmiştir. [Kâmil]⁴⁹⁵

1	مَا أَنْ تَصَفَّحْنَا خِلَالَ كَمَالِهِ	إِلَّا رَأَيْنَا أَحْمَدًا مَحْمُودًا
2	هُوَ صَاحِبُ النَّسَبِ الرَّفِيعِ مَحَلُّهُ	قَدْ طَابَ آبَاءُ زَكَتْ وَجُدُودًا
3	فَالْبُحْتَرِيُّ كَأَنَّمَا عَنْهُ عَنَى	فِي بَيْتِ شَعْرِ كَانَ فِيهِ مُحِيدًا
4	نَسَبٌ كَانَ عَلَيْهِ مِنْ شَمْسِ الضُّحَى	نُورًا وَمِنْ فَلَقِ الصَّبَاحِ عُمُودًا
5	قَدْ سَادَ لِلرُّتَبِ الْجَلِيلَةِ سَامِيًا	أَفْرَانَهُ حَتَّى اسْتَبَدَّ فَرِيدًا
6	لَوْ أَنَّ مَنْزِلَةَ الْفَتَى كَمَنَالِهِ	شَرَفًا إِذَا جَارَ السِّمَّاكَ صُعُودًا
7	لَا زَالَ يَبْقَى فِي الْمَعَالِي لَاقِيًا	عَيْشًا عَلَى مَرِّ الزَّمَانِ رَغِيدًا

1. Mükemmellik konusunda sayfaları çevirdiğimizde (araştırma yaptığımızda) sadece övülmüş Ahmed'i görürüz.

2. O yüce nesep sahibidir. Onun makamı güzeldir. Soyu ve dedeleri temizdir.

3. el-Buhturî sanki çok güzel olan şiir beytinde onu kastediyor.

4. Nesebi sanki sabah güneşinden bir ışık ve sabahın şafağından bir direk gibidir.

5. Akranlarına karşı en yüksek yüce rütbeleri kazandı öyle ki (bu özellikleri) tek başına elde etti.

6. (Bir kişi) şerefte onun menzilesi gibi yiğit menzilesinde olsaydı yükseklikte "Simak" (Arkturus) yıldızını geçerd.

7. Zaman içindeki güzel yaşantıda karşılaştığın yücelikte (seviyede) kalmaya devam et.

⁴⁹⁴ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, I, 190-197; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 18.

⁴⁹⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 135-136; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, I, 190-197.

Görüldüğü gibi el-Muhibbî onun en mükemmel insan olarak övüldüğünü söyleyerek nesebinin Ehl-i beyte dayanması sebebiyle yüce ve temiz olduğunu ifade edip bir şiirden alıntı yaparak bu sözünü desteklemiştir. Tüm rütbeleri aynı yaşta olanlardan daha önce elde ettiğini ve şeref olarak yıldızları bile geçtiğini söyleyerek bu yüksek mevkisini koruması için dua ederek methi sonlandırmıştır.

Bu şiirde dikkati çeken husus şairin gazel ile başlayan çoğu medih şiirinin aksine, hoş bir sohbet ortamında ve bir tabiat güzellikleri içinde yazıldığını hissettirerek vasıf ile başlamış olmasıdır.

2.2.1.3.3. Şam Naibi es-Şiddîkî'yi Methi

el-Muhibbî'nin Dımeşk'in ileri gelenlerinden olan ve çeşitli devlet görevlerinde bulunan Es'ad b. Ahmed b. Kemal el-Bekrî es-Şiddîkî'yi methettiği bir şiiri vardır. Es'ad b. Ahmed b. Kemal el-Bekrî es-Şiddîkî Dımeşk'in ileri gelenlerindendir. 1093/1682 yılında Dımeşk'te doğdu ve orada yetişti. Daha sonra Şam (Suriye) eyalet naipliği⁴⁹⁶ ve Kudüs kadılığı gibi idari görevler üstlendi. Anadolu ve Mısır'a ziyaretler gerçekleştirdi. 1128/1716 yılında beklenmedik bir anda vefat etti.⁴⁹⁷ Klasik tarzda olan şiir 10 beyitten oluşmakta ve medih konusu işlenmektedir. Şair, onu makamı, zekâsı, fazileti ve güzel hasletleri ile övmüş ve ona karsı sevgisini ifade ederek kasideyi sonlandırmıştır. [Hafîf]⁴⁹⁸

1	لَيْسَ	بِالْفَخْرِ	مِدْحُهُ	الْمَعْشُوقِ	إِنَّمَا	الْفَخْرُ	مِدْحُهُ	الصِّدِّيقِ
2	مَا جَدَّ	كُلُّ	مَا جَدَّ	مِنْ	غَلَاةٍ	يَرْتَقِي	فَوْقَ	هَامَةٍ
3	لَوْ دَعِيَ	يَكَادُ	بِالْفَكْرِ	يَذَرِي	مَا وَرَاءَ	الْعَيْبِ	مِنْ	خِيَالٍ
4	فَاضِلٍ	أَبْدَعْتُهُ	أَيْدِي	قَدِيرٍ	لِتَرَى	فِيهِ	صَنْعَةَ	التَّخْلِيقِ
5	جَمَعْتُ	فِيهِ	مَا	تَفَرَّقَ	دَهْرًا	فَتَعَجَّبَ	لِلْجَمْعِ	وَالْتَفْرِيقِ
6	وَلِي	الشَّامِ	نَائِبًا	فَاطْمَأْنَنْتُ	كُلُّ	أَسْرَارِنَا	بِمَحْضِ	الْوُثُوقِ
7	أَيُّهَا	الْفَاضِلُ	الْعَرِيقُ	الَّذِي	نَدُّ	عَوُهُ	فِينَا	بِالْفَاضِلِ
								الْمِنْطِيقِ

⁴⁹⁶ Çeşitli İslâm devletlerinde başlıca devlet ricâlinin kendilerine yardımcı olmak veya bulunmadıkları yerlerde ve zamanlarda işlerini yürütmek üzere tayin ettikleri görevlilere nâib adı veriliyordu. Nâibler, medrese eğitimi alarak özellikle fıkıh alanında kendi kaza dairesinde ihtilâfları çözebilecek bir seviyede tahsil görmüş ilmiye mesleği mensubu kimselerdi. Bkz. Casim Avcı, Mehmet İpşirli, "Nâib", *DİA*, 2006, İstanbul, XXXII, 311-313.

⁴⁹⁷ Bkz. el-Murâdî, *Silku 'd-Durer*, I, 223-226.

⁴⁹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 228-229; el-Murâdî, *Silku 'd-Durer*, I, 226.

8 إِنَّ لِي ذِمَّةً تَشَبَّثْتُ فِيهَا مِنْ مَعَالِيكَ يَا صَدِّيقِ الصَّدُوقِ
9 أَنَا مَنْ حَالُهُ لَدَيْكَ عَيَانٌ وَسُكُوتِي يُعْنِيكَ عَنْ تَنْمِيقِي
10 فَارَعَ وَدِّي بَقِيتَ فِي كُلِّ أَمْرٍ نَافَذَ الْقَوْلِ عَامِلًا بِالْحُقُوقِ

1. Sevgilinin methi övünme sebebi değildir. Muhakkak asıl övünme es-Sıddîkî'nin methidir.

2. Onun makamı her makamdan daha yücedir. Onun makamı Ayyuk yıldızının en üstüne çıkar.

3. O, keskin zekâlıdır, ince düşüncesi sayesinde bilinmeyenin arkasındakini aklıyla anlar.

4. O, faziletlidir. Yaratma sanatını göstermek için Kudretli olan (Allah)'ın elleriyle orjinal şeyler ortaya koyar.

5. Zamanın insanlarında ayrı olan özellikler (güzel hasletler) onda bir araya toplanmıştır. Bu ayrı olma ve bir araya toplanma durumuna şaşkınlık duy.

6. Şam'da naipliği üstlendi. Makul olan halisane isteklerimizin hepsini yerine getirdi.

7. Ey bizim aramızda bizi belîğ şekilde fazilete çağıran asil faziletli insan!

8. Pek sadık dostlukla senin yüceliğini anlatmaya teşebbüs ettiğim (bu medih) benim üzerime bir borçtur.

9. Benim sana karşı tutumum bellidir ve sana güzel sözler söylemektense sessizliğim sana yeterlidir.

10. Sevgim onu gözetip kollasın. Sen her işinde sözü geçerli, hukuku işleten birisi olarak kal.

el-Muhibbî bu şiirinde asıl övgüye layık olanın sevgili değil de es-Şıddîkî olduğu ifadesi ile şiirine başlamakla sanki ona yazdığı şiirde gazel ile giriş yapıp sevgiliden bahsetmeye ihtiyaç yoktur demek istemiştir. Onun makamını yine Ayyuk yıldızına benzetmiştir. İnce zekâlı olup bilinmeyişi ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Faziletli olup mucit bir kişiliği olduğunu, tüm güzel özellikleri kendinde toplamasının hayret verici olduğunu söylemiştir. Naiblik görevini üstlenip makul istekleri karşıladığını, faziletli olup insanları da fazilete çağırdığını ifade edip, dostuna bu övgüleri yazdığını ve bir şey söylemiş olmasaydı bile es-Şıddîkî'nin ona karşı sevgisini bildiğini ifade edip adil bir insan olarak kalması temennisi ile şiirine son vermiştir.

el-Muhibbî'nin bu medihi daha kısa ve mukaddimesiz bir şekilde kaleme aldığı görülmektedir.

2.2.1.4. Kadı ve Müftüleri Methi

el-Muhibbî'nin ailesinden babası ve birçok akrabası bu zümreye dahil olduğundan onun çevresinde birçok insanın genelde kadılık ve müftülük görevleri üstlendiği görülmektedir. Şairin de bu durum gereği bu zümreden birçok kişi ile tanışmış olduğu ve onlarla güzel ilişkiler kurduğu görülmektedir. Medih yazdığı birçok zümre içerisinde bu kesimdeki insanlara da değinmek ve birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

2.2.1.4.1. Kadı Muhammed b. Âlehî'yi Methi

Muhammed b. Âlehî ilk olarak Kudüs sonra Medine kadılığına atanmıştır. el-Muhibbî henüz Anadolu'ya gitmeden önce Şam müftüsü olmuş ve sonra hicrî 1080 yılında Edirne Kadılığına atanmıştır. el-Muhibbî Edirne'ye gittiğinde Muhammed b. Âlehî ile karşılaştığını ve onunla olan dostluklarının ilerlemiş olduğunu ve onunla ilmi münazaralar yaptıklarını şu şekilde ifade etmektedir; “Ben Edirne'ye ulaştığımda o buranın kadısı idi. Birçok kez bir araya geldik. Tefsir hakkında güzel araştırmaları vardı. İstanbul kadılığına atanmayı bekliyordu ancak hicrî 1087 yılında vefat etti.”⁴⁹⁹

Şair, Kadu'l Kudatlık⁵⁰⁰ da yapan Muhammed b. Âlehî'ye⁵⁰¹ hitaben onun Şam kadılığına atanması münasebetiyle bir medih şiiri kaleme almıştır. Şiir 28 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. Şiir kaside tazında yazılmış olup ilk 16 beyti gazel ve vasıf son 12 beyti ise medih kısmından oluşmaktadır.

el-Muhibbî şiirinde Muhammed b. Âlehî'yi cömertlik, yeni görevini hakkıyla alması, faziletli, cesur, sorun çözen olması, asil soya sahip olması, kadılık görevi ile haklı ve haksızı ayırt eden olması yönleriyle övmüş ve kasidesini dua ile bitirmiştir. [Tavîl]⁵⁰²

1 لَعَمْرُكَ إِنَّ الدَّهْرَ قَلَدٌ مِّنْحَةٌ لَهَا فِي نَوَاحِي الشَّامِ عِزٌّ وَسُؤْدُ
2 بِمَقْدَمِ قَاضِيهَا السَّمِيدِ ذِي النَّدَى أَلَا وَهُوَ زَاكِي الْإِفْتِحَارِ مُحَمَّدٌ

⁴⁹⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 313.

⁵⁰⁰ Devletin ülke ya da bölgedeki yargı teşkilâtının başında bulunan görevliye verilen unvandır. Bkz. Şükrü Özen, “Kadılıkudât”, *DİA*, 2001, İstanbul, XXIV, 77-82.

⁵⁰¹ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 313.

⁵⁰² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 91-93.

3	أَجَلُ بَنِي الدُّنْيَا وَأَمَجْدُ أَهْلِهَا	وَأَوَّلَى	وَلَاةِ الْخَافِقِينَ وَأَوْحَدُ
4	هُمَامٌ يُرْجَى لِلصَّعَابِ وَيُنْتَحَى	لِحَلِّ الْأُمُورِ	الْمُعْضَلَاتِ فَيَنْجُدُ
5	أَبُوهُ لَقَدْ أَحْيَا مَعَالِمَ سُنَّةِ	وَجَاءَ ابْنُهُ	لِلدَّارِسَاتِ يُشَيِّدُ
6	فَيَا ابْنَ الْأُلَى شَادُوا دَعَائِمَ مَحْتَدِ	تَزُولُ الرَّوَاسِي	وَهُوَ فِينَا مُخَلَّدُ
7	تَهَنَّ بِأَسَى مَنْصِبٍ لَكَ رِفْعَةً	وَإِنَّ لَكَ الْفَخْرَ الَّذِي لَيْسَ يُجْحَدُ	
8	طَلَعْتَ طُلُوعَ الْبَدْرِ لَيْلَةً تَمِّهِ	وَأَنْتَ بِصَمِّصَامِ الْقَضَاءِ مُقَلَّدُ	
9	تَهَابَكَ أُسْدُ الْعَابِ عِنْدَ سَمَاعِهَا	قَضَايَاكَ فَضْلًا، وَهِيَ بِالْخَوْفِ تُرْعَدُ	
10	مَزَايَاكَ قَدْ أَعْيَا الْبَرِيَّةَ حَصْرُهَا	فَيَعْجِزُ عَنْ إِحْصَائِهَا حِينَ تُسْرَدُ	
11	فَدُمُ وَاطِفًا نَعْلَيْكَ هَامَ سَعَادَةِ	بِعُزْمَةٍ	مَجْدٍ لَيْسَ فِي الدَّهْرِ تَنْقَدُ

1. Ömre yemin olsun ki, muhakkak ki zaman izzeti ve yüce makamı Şam yönünde ona hediye olarak taktı.

2. (Bu durum) eli açık ve çok cömert olan Onun (Şam'ın) Kadısının gelmesiyle (oldu). İşte o kişi övülenlerin en güzeli Muhammed'dir. (Muhammed b. Âlehî)

3. O, dünya ehlinin en faziletlisi ve dünya insanların en büyüğüdür ve doğu ve batının (dünyanın) yöneticilerinin en iyisi ve en eşsizidir.

4. Cesurdur. Sorunlar için ondan istenilir ve büyük sıkıntıların çözümü için ona yönelinir ve o da hemen bunları çözer.

5. Onun babası sünnetin ana gövdesini ihya etti ve oğlu kalan kısmını inşa etmek için geldi.

6. Ey yüce insanın oğlu! Onların ailesi ki nesebin esaslarını inşa etti. (Geçmişten beri büyük ve soylu bir aile olmayı başardılar.) Yüce dağlar yok oldu o nesep (aile) bizde baki kaldı.

7. En büyük makamla saadet bul, sana asil olmak gerek. Şüphesiz sana inkâr edilmeyen bir övgü gerek.

8. Gecede tam görünen dolunayın doğuşu gibi sen doğdun (bizi aydınlattın) ve sen kadılık kılıcını kuşanansın.

9. Sesini duyunca ormanın aslanı senden korkar. O aslan korkuyla titrer. Senin kadılığın haklı ile haksız ayırt edicidir.

10. Senin meziyetlerini saymak insanları takatsiz bırakır. (Meziyetlerini) anlatmaya çabaladıklarında insanları aciz bırakır.

11. Saadetin üstünde ayaklarıyla sabit kal. Şerefının büyüklüğü zamanda bitmesin.
(Yüceliğin hiçbir zaman kaybolmasın.)

el-Muhibbî, Muhammed b. Âlehî'ye Şam kadılığına atanması ile onun makama izzet ve şeref verdiğini söyleyerek, faziletli ve iyi bir yönetici olması konusunda övmüştür. Cesur olup sorunları hemen çözdüğünü ifade ederek onun babasının güzel işler yaptığı ve onun da bu işleri tamamladığını ve geçmişten gelen soylu bir aileye sahip olduğunu ifade etmiştir. Kadılık görevinde en güçlünün bile onun adaletinden çekindiğini mecazi bir ifade ile söyledikten sonra daha sayılamayacak birçok meziyete sahip olduğunu ifade edip sürekli büyük bir insan olarak kalması temennisi ile şiirini bitirmiştir.

el-Muhibbî'nin bu şiirinde klasik metodu takip ettiği görülmektedir.

2.2.1.4.2. Müftü Ahmed el-Mihmandârî'yi Methi

Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Abdülvehhâb el-Mihmandârî el-Halebî el-Müftî el-Hanefî'dir. Hicrî 1024 yılında doğmuştur. Dimeşk'te yetişmiştir. Babasından ve Şeyh Muhammed Necmeddin el-Halfâvî'den ders almıştır. Hicrî 1076 yılında Dimeşk müftüsü olmuştur. Bunun yanında Süleymaniye medresesinde öğretmenlik yapmıştır. Dedesi Mihmandar camisinin imamı olduğu için el-Mihmandârî nisbesini almıştır. Hicrî 1105 yılında Dimeşk'te vefat etmiştir. el-Muhibbî de Dimeşk müftüsü olan Ahmed Mihmandârî'ye⁵⁰³ hitaben bir medih şiiri kaleme almıştır. Şiir 19 beyitten oluşmakta ve medih konusu işlenmektedir. Şiir kaside tazında yazılmış olmasına rağmen giriş ve gelişme bölümleri olmayıp sadece medih konusu işlenmektedir. el-Muhibbî onun müftülük görevinde olması hasebiyle insanları hidayete erdirmesi yönüyle memduhunu övmüştür. Onun Dimeşk'e şeref kattığını ifade ettikten sonra babasını ve nesebini övüp dua ile şiiri bitirmiştir. [Recez]⁵⁰⁴

1	يَدُ ابْنِ أَحْمَدٍ وَفَضْلُ أَحْمَدٍ	تُعَلِّمُ النَّاسَ طَرِيقَ الرَّشَدِ
2	مُفْتِي دِمَشْقِ الْحَبْرُ مَنْ صِفَائِهِ	أَلَدُّ مَنْ وَصَلَ الْحَسَانَ الْخُرْدِ
3	مُذْ حَلَّ فِي بَلَدَتِنَا رِكَابُهُ	يُهْدِي بِهِ مَنْ لَمْ يَكُنْ بِالْمُهْتَدِي
4	وَأَصْلَحَ النَّاسَ صَلاَحُ سِرِّهِ	فَلَيْسَ مِنْ حَدِّ بِهَا أَوْ قَوْدِ
5	يَا جَلَقَ الشَّامَ سَقَاكِ عَارِضُ	مَنْ كَفَّهِ يُمِطُّرُ صَوْبَ الْعَسْجَدِ

⁵⁰³ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 148; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 186-191.

⁵⁰⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 109-111; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 148.

6	مَا أَنْتَ إِلَّا فِي الْبِقَاعِ مِثْلُهُ	فِي الْعُلَمَاءِ أَوْحَدٌ لِأَوْحَدٍ
7	مَا شَرَّفَ الدِّيَارَ غَيْرُ أَهْلِهَا	أَحْلِيَّةُ الْعُيُونِ غَيْرُ الْأَتَمَدِ
8	مَا مِصْرُ إِلَّا حَيْثُ حَلَّ يُوسُفُ	لَا نَسَبٌ بَيْنَ امْرِئٍ وَمَعْهَدِ
9	إِنْ صَدَقَ الظَّنُّ فَقُرْبُ رُتْبَةٍ	مِنْ رُتْبَةٍ كَبَلَدٍ مِنْ بَلَدِ
10	أَنْجَبُ فِينَا غُصْنٌ فَضْلٍ مُثْمَرًا	بِالْمَعْلُومَاتِ وَالْهُدَى وَالسُّؤْدِ
11	تَشَابَهَ الْغُصْنُ وَرَوْضُهُ وَقَدْ	يَظْهَرُ فِي الْوَالِدِ سِرُّ الْوَلَدِ
12	حَكَاهُ فِي عَقَّتِهِ وَفَضْلِهِ	وَالشِّبْلُ فِي الْمَخْبَرِ مِثْلُ الْأَسَدِ
13	لَا بَرَحًا فِي عِزَّةٍ دَائِمَةٍ	لَا تَنْقُضِي مَا بَقِيََا لِلْأَبَدِ
14	فَإِنَّ فِي بُقْيَاهُمَا صَوْنَ الْعُلَى	عَنْ أَنْ تُمَسَّ بِيَدٍ لِأَحَدِ

1. Ahmed'in (el-Mihmandârî) eli (çabaları) ve Ahmed'in fazlı sayesinde insanlar hidayet yolunu öğrendi.

2. Dimeşk müftüsüdür. İşini en güzel şekilde yapandır ki onun özellikleri (onunla beraber bulunup bu özelliklerini yaşamak) hiç evlenmemiş bekâr bir kadınla buluşmaktan daha lezzetlidir.

3. Bineklerini beldemize indirdiğinden beri (burada yaşamaya başladığından beri) hidayete eriştirecek birini bulamayan onunla hidayet bulur.

4. Onun sırlı ve temiz niyeti insanları hidayete eriştirir. (İnsanlar arasında onun müftülüğü zamanında) kısasla öldürme ya da had cezasından hiçbiri onda yoktur.

5. Ey Şam'ın Cillak'ı! Onun (Ahmed'in) ellerinden cevher yönünden yağın yağmurlu bulutla sula (yağmur yağdır).

6. Dünyada Onun (Dimeşk) gibi bir mekân yoktur. Âlimler içerisinde babanın eşsiz bir yeri olduğu gibi senin de eşsiz bir yerin var.

7. Ehli dışında diyarda şeref yoktur. (Asıl şeref insanlardadır.) Sürme taşı dışında gözlerde süs yoktur.

8. Yusuf'un yaşadığı yer olması dışında Mısır'ın önemi yoktur. Mekân ve kişiler arasında nesep ilişkisi yoktur. (Kişinin önemi memleketinden değil kendinden gelir.)

9. Şüphe doğruyu söyleseydi yerleşim yerinin yerleşim yerine yakın olması gibi rütbe de rütbeğe yakın olurdu.

10. Bize (baban) şerefli yüksek makamı, hidayete erdirmesi ve bilgileriyle verimli olan fazlın dalına benzeyen bir nesil bıraktı.

11. *Dal ve bahçesi birbirine benziyor ve çocuğun güzel meziyetleri babadakini ortaya koyuyor.*

12. *Onun (babasının) iffetine ve faziletine benziyor. Aslan yavrusu gerçekte aslan gibidir.*

13. *İkinizin de izzeti daim olsun. Ebediyete kadar devam etsin.*

14. *Muhakkak yüce makamın himayesinde sizin ikinizin geride bıraktıklarını hiçbir kimsenin eli silemez (yok edemez).*

el-Muhibbî kasidesinde el-Mihmandârî'nin insanları doğru yola iletmeye çabaladığını ifadeyle şiirine başlamıştır. İşini layıkıyla yapan bir Dimeşk müftüsü olmakla onunla görüşenlere mutluluk verdiğini ifade etmiştir. Aslen Dimeşk'li olmamasına rağmen Dimeşk'e geldiğinden bu yana insanları doğru yola ilettiğinden beldede hiçbir had ve kısas cezasının verilmesine ihtiyaç kalınmadığını ifade etmiştir. Dimeşk'in diğer ismi olan Cillağ ismini kullanarak burasının eşsiz bir yer olduğunu ancak ona bu değeri, Yusuf peygamberin Mısır'a değer katması gibi el-Mihmandârî'nin de Dimeşk'e değer kattığını söylemek istemiştir. Daha sonra babasının da kendisi gibi çok güzel hasletleri olduğundan onun da bu yönden babasına benzediğini ifade ederek o ikisinin bıraktığı güzel işlerin üzerini kimsenin kapatamayacağını söyleyerek şiirini bitirmiştir.

el-Muhibbî'nin medih şiirlerinde alışkın olduğumuz mukaddimesi gazel ve medihten önce koyduğu halini vasıf, halini arz ve yolculuğu vasıf gibi kısımlar bu şiirinde mevcut değildir. Bu durum birçok kasidesinden farklı bir durumdur. Medih yazdığı insanın müftü olması dolayısıyla giriş bölümüne gazel ile başlamamış olabilir. Bazı beyitlerinin yanlış anlaşılma ihtimalinin etkisiyle bu kısmı koymadığı da söyleyenebilir.

2.2.1.4.3. Müftü Abdurrahman el-‘Îmâdî’yi Methi

Tam adı Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman el-‘Îmâdî el-Hanefî'dir. Hicrî 1075 yılında Dimeşk'te doğdu. Dört yaşında babasını kaybetti. Kardeşi Ali el-‘Îmâdî el-Müftî'nin himayesinde yetişti. Hafızlığını tamamladıktan sonra Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî (ö. 1126/1714), İbrahim el-Fettâl, Osman el-Kâttân ve Yahya Şâvî el-Mağribî gibi birçok hocadan ders aldı. Hicrî 1121 yılında Dimeşk Hanefî müftüsü olarak atandı. Hicrî 1135

yılında vefat etti.⁵⁰⁵ el-Muhibbî, Dımeşk müftüsü olan el-‘İmâdî’ye hitaben bir medih şiiri kaleme aldı. Şiir 30 beyitten oluşmakta ve şair medih konusunu işlemektedir. Şiir kaside tarzında yazılmıştır. İlk 12 beyti gazel sonraki 2 beyit halini şikâyet geri kalan beyitler ise medihle ilgilidir. Medih kısmının bazı beyitlerinde şair memduhunu asaleti, şerefi, güzelliği, fıkhi meseleri araştırma azmi, isabetli fetvaları gibi konularda övmektedir. [Hafîf]⁵⁰⁶

1 فَتَفَرَّدْتُ فِي صَحَابِي وَفِي حِزْبِي كَالْعِمَادِي دَامَ فِي الْأَمْجَادِ
2 مَنْ تَرَى وَجْهَهُ فَتُنْكِرُ أَنَّ الْبَدْرَ حُسْنًا لَهُ مِنْ الْأَنْدَادِ
3 أَوْفَقْتُهُ عَلَى الْحَقَائِقِ نَفْسٌ أَذْرَكْتُ مُنْتَهَى النُّهَى فِي الْمَهَادِ
4 إِنْ يُفَوِّقُ آرَاءَهُ لِعَوِيصٍ فَسِهَامٌ يُصِبْنَ لُبَّ السَّدَادِ
5 جَمَعَ الْفَضْلَ لَمْ يَدْعُ مِنْهُ شَيْئًا لِسِوَاهُ إِلَّا عَنَا الْإِجْتِهَادِ
6 ضَلَّ حُسَادُهُ الطَّرِيقَ فَأَضْحَوْا فِي هَوَاهُمْ عُمِيًّا بِلَا قُوَادِ
7 يَا عِمَادِي دُمُ مَوْئِلِي وَعِيَاذِي وَمَلَاذِي وَمَسْنَدِي وَاعْتِمَادِي

1. Asaleti ve şerefi daim olmada tek olan ‘İmâdî gibi ben de cemiyetimin ve arkadaşlarım içinden ayrılıp tek başıma kaldım.

2. Kim onun yüzünü görse güzellikte benzeri olmayan dolunayı (güzellikte) inkâr eder.

3. Kendini hakikatleri anlamaya vakfetti. Küçük yaşlarda bile idraki (anlama yeteneği) en üst seviyededeydi.

4. Zor meselelerde onun görüşleri isabetli olursa doğrunun özüne ok gibi isabet eder.

5. Faziletleri kendinde topladı, geriye bir şey bırakmadı. Geriye sadece ictihadın yorgunluğu kaldı.

6. Ona haset besleyenler yoldan saptılar. Haset ve hevalarından kılavuzsuz körler gibi oldular.

7. Ey ‘İmâdî! İtimadım olman, dayanağım olman, hamilik etmen, iltica ve sığınağım olmanda daim ol.

el-Muhibbî kendinin toplum içindeki yalnızlığını onun toplumda asalet ve şerefte tek olmasına benzeterek şık bir benzetme ile medihe geçiş yapmıştır. Arap şiirinin klasik benzetmelerinden olan yüzün güzelliğini aya benzetmeyi şair de el-‘İmâdî’ye hitaben kullanmıştır. Zor fıkhi meselelerin çözümü için çalıştığı ve görüşlerinde isabet ettiğini

⁵⁰⁵ Bkz. el-Murâdî, *Silku ’d-Durer*, II, 33.

⁵⁰⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 105-107; a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, 8-9.

söylemiştir. Tüm faziletleri kendinde topladığı ve geriye olumsuz olarak sadece içtihadın yorgunluğu kaldığını ifade ederek sanki alakasız görünen iki manayı tek cümlede bir araya getirmiştir. Ona haset besleyenlerin sanki kör gibi gerçekleri görmediğini söyleyip el-‘İmâdî ismi ile müştâğı olan dayanak olma manasındaki aynı kökten kelimeleri bir arada kullanarak memduhuna hoş bir işaret ile methini sonlandırmıştır.

2.2.1.5. Arkadaşlarını Medih

el-Muhibbî bu şiirlerini aynı ortamda bulunup arkadaşlık ettiği ve aralarında bir dosluk ilişkisi kurduğu kişiler için nazmetmiştir. Bu şiirlerinde de onun ihsan ve menfaat beklentisine yönelik herhangi bir ifade kullanılmamaktadır. el-Muhibbî'nin yönetici kesiminde olan ve ilim geleneğine sahip bir aileye mensup olması sonucu arkadaşları da genelde âlim, edebiyatçı ve yönetici sınıftaki insanlar arasından olmaktadır. Bu sebeple onlar için yazmış olduğu şiirlerinde bilgili olma, cömertlik, asil bir soya mensup olma ve onlara karşı duyduğu derin dostluk hissi gibi unsurlara rastlanmaktadır. Şairin arkadaşlarına hitaben kaleme aldığı medihlerden kişiler bazında birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

2.2.1.5.1. Necmeddin er-Ramlî'yi Methi

el-Muhibbî Mısır'a giderken yolda Filistin'in Ramle⁵⁰⁷ şehrine uğrayıp zamanın ilim insanlarından biri olan Hayreddîn b. Necmeddin er-Ramlî'yi (ö. 1121/1709) ziyaret etmek üzere onun yanına gitti. O sırada Şeyh Emîni'l-Mağdisî ve Şeyh Eba'l-Hüdâ er-Ramlî ile aynı mecliste bir arada bulunmaktaydılar. Bunun üzerine el-Muhibbî o anda Necmeddin er-Ramlî, Şeyh Emîni'l-Mağdisî ve Şeyh Eba'l-Hüdâ er-Ramlî'yi metheden birer şiir söyledi.⁵⁰⁸ Necmeddin er-Ramlî'ye hitaben bedihi olarak söylediği şiir 2 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. el-Muhibbî onu daha önce hiç görmemesine rağmen ona kalbinin hemen ısındığını ve onu gördüğüne sevindiğini ifade ettiği beyitler şu şekildedir. [Tavîl]⁵⁰⁹

1 لَقَدْ كُنْتُ فِي قَلْبِي وَلَمْ يَخْصِلِ إِلَيَّ وَأَنْتَ بِهِ أَخْلَى مِنَ الْمَبْسَمِ الْعَذْبِ
2 فَقَرَّرْتُ بِحَمْدِ اللَّهِ عَيْنِي بِنَظَرَةٍ فَلَمْ أَرَ أَخْلَى مِنْكَ فِي الْعَيْنِ وَالْقَلْبِ

⁵⁰⁷ Ramle (kumlu yer) arazinin kumlu yapısından dolayı bu ismi alan ve Şefelah ovasında, Kudüs'e yaklaşık 45 km. uzaklıkta kurulmuş büyük bir Filistin şehridir. Bkz. Şihâbuddîn Ebû Abdillâh er-Rûmî Yâkût el-Ĥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Şâdir, Beyrut, 1995, III, 69.

⁵⁰⁸ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 219.

⁵⁰⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 341; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 219.

1. Sen kalbimdeydin (seni uzaktan tanıyordum) ve daha önce seninle hiç karşılaşma olmadı ve sen (ilk karşılaştıklarım içinde) dudaklarıma en tatlı gelensin.

2. Seni gördüğüme Allah'ın hamdı ile sevindim. Gerek kalp ile gerek göz ile senden daha güzelini hiç görmedim.

el-Muhibbî Mısır'a yolculuğu esnasında Ramle şehrine uğrayıp ilim insanlarından biri olan Necmeddin er-Ramlî'yi ziyareti esnasında burada bir müddet kalmıştı. Bu sırada el-Muhibbî ile er-Ramlî aralarında bir dostluk ilişkisi oluştu. Bunun üzerine şair yukarıda zikredilen bedihi şiirinden hariç ona hitaben bir de kaside tarzı medih şiiri kaleme aldı. Kaside 30 beyitten oluşmaktadır. Klasik tarzda yazılan şiirin mukaddime olan ilk 10 beyti gazel, taħalluş olan sonraki 7 beyti halini vasıf ve asıl konu olan son 13 beyit ise medih temalıdır. Medih kısmında onun fazlından faydalanmayanları küçümsemekte, yüce makamı, güzel yaratılışı, gūnahtan kaçınması, cömertliği, güzel hasletleri yönlerinden memduhunu övmektedir. [Kâmil]⁵¹⁰

1	لَيْسَ	اِخْتِفَارِي	لِلْأَنَامِ	تَهَاوُنًا	بِهِمْ	وَلَا	خَطَرَ	الْوَرَى	بِطُنُونِي
2	لَكِنْ	أَعْدُ	مِنَ الْبَهَائِمِ	مَنْ خَلَا	عَنْ	فَضْلِ	فَرْدِ	الْوَقْتِ	نَجْمِ الدِّينِ
3	مَوْلى	سِوَاهُ	هَالِكٌ	شَكٌّ فِي الْعَالَا	وَجَنَابُهُ	الْمَحْرُوسُ	شَمْسُ	يَقِينِي	
4	قَدْ	كَوَّنَ	الرَّحْمَنُ	جَوْهَرَ	ذَاتِهِ	لِيُرِي	الْعِبَادَ	عَجَائِبَ	التَّكْوِينِ
5	وَأَظْنُهُ	مِنْ	فَرِطٍ	طَاعَتِهِ	أَتَى	لِلْكَوْنِ	بَعْدَ	الْكَافِ	قَبْلَ التُّونِ
6	بَحْرٍ	بِحَارِ	الْأَرْضِ	تَغْرَقُ فِي نَدَى	كَفَّيْهِ	لَسْتُ	تُحِيطُهُ	بِسَفِينِ	
7	لَا	يَبْلُغُ	الْمِكْتَأَرِ	عُشْرِ	صِفَاتِهِ	لَوْ	خُفَّ	بِالتَّأْيِيدِ	مِنْ جَبْرَيْنِ
8	هُوَ	نَجْلُ	خَيْرِ الدِّينِ	شَيْخِ الْعَصْرِ	مَنْ	غَنِيَّتِ	مَآثِرُهُ	عَنِ	التَّدْوِينِ
9	أَنَا	مَنْ	عَرَفْتُ	وَدَادَهُ	وَجْهَلْتُهُ	وَلَسَوْفَ	تَعْنَمُ	مِنْهُ	خَيْرَ خَلْدَيْنِ

1. Halkın düşüncelerimi aklına getirmemesi ve insanlar için önemsiz olması benim hakirliğim değildir. (Ben bunu önemsemem.)

2. Ancak zamanın eşsizi olan Necmeddin'in fazlından faydalanmayanları hayvanlardan sayarım.

3. Efendimdir o, yücelikte onun dışındakiler (görülmesi) şüpheli olan hilal gibidir. Onun ulaşamayacak kadar yüce olan makamı şüphe olmayan güneştir.

⁵¹⁰ el-Muhibbî, Dîvân, s. 313; a.mlf., Nefḥatu'r-Reyḥâne, I, 219.

4. Yaratma kudretinin mucizelerini kullarına göstermek için Rahman olan Allah onun (Ramli) zatının özünü yarattı.

5. Onun ibadetinin çokluğundan dolayı onun Kaf'ten önce Nun'dan sonra dünyaya gelmiş olduğunu zannediyorum. (Allah'a hiçbir zaman asi olmaz.)

6. O denizdir. Yeryüzünün denizleri onun ellerindeki çiğ tanesinde boğulur, sen onun etrafını gemilerle dolaşamazsın.

7. Cibril'den yardım alarak güzel hasletler elde edilse bile bu (elde edilen) tüm güzel sıfatlar onun güzel hasletlerinin onda birine dahi ulaşamaz.

8. O, onun sıfatları kaleme alınmaya ihtiyacı bile olmayan asrın şeyhi Hayreddin'in neslindendir.

9. Ben, önceden sana olan sevgimi bilmediğin ancak şimdi senin benim bu sevgimi bildiğin kişiyim ve gelecekte o kişiden (benden) muhlis dostun en hayırlısını elde edeceksin.

el-Muhibbî er-Ramlî'yi medih kısmında memduhunun düşüncelerinin insanlar tarafından farkına varılmamasını anlayışla karşıladığını ancak ondan faydalanmayanları hayvan mesabesinde kabul edeceğini söyleyerek onun insanlar içerisinde üstün olduğunu ifade etmek istemiştir. Diğer insanları bulutlu günde görülmeyen hilal mesabesinde görürken onu gündüz açıkça görülen güneşe benzeterek Arap şiirinde klasik olarak var olan memduhu güneşe benzetme durumunu ifade etmiş ancak diğer insanları görülmeyen hilale benzeterek bu klasik benzetmeye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Onun Allah'ın bir mucizesi olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde geçen ⁵¹¹كُنْ فَيَكُونُ ifadesine işaret ederek Allah'ın er-Ramlî'yi teatinin çokluğundan dolayı ك ve ن arasındaki و mesabesinde yaratmıştır demek suretiyle onun Allah'a itaatkâr biri olduğunu anlatmak istemektedir. Cömertliğini denize benzeterek bu denizin dünya denizleri gibi olmadığını yani cömertliğinin ölçülemeyeceğini söyleyerek, onun güzel meziyetlerine bir insanın melekten yardım alarak bile erişemeyeceğini ifade etmiştir. Babasının büyük bir âlim olduğunu söyleyip, er-Ramlî ile bundan sonra çok sıkı bir dostlukları olacağının vaadi ile şiiri sonlandırmaktadır.

⁵¹¹ Bkz. Bakara, 117; Ali İmran, 47 ve 59; En'am, 73; Nahl, 40; Meryem, 35; Yasin, 82; Mü'min, 68.

el-Muhibbî'nin bu medihinde sanki er-Ramlî'nin tasavvufî bir şahsiyet olduğuna işaretler vardır. Yine bu kasidesinde de genel olarak yaptığı gibi memduhunu nesli ve babası ile övmektedir ki bu Arap kültürü açısından önem verilen bir durumdur.

2.2.1.5.2. İbnu's-Semmân'ı Methi

İbnu's-Semmân ed-Dımeşkî hicrî 1055 yılında doğdu. İstanbul'da yaşayan İbnu's-Semmân, el-Muhibbî'nin en yakın arkadaşlarından biridir. Arap şairinin en mahirleri arasındadır. Fakih Ahmed el-Kal'î'den fıkıh dersi aldı. Sonra Mısır'a gitti. Daha sonra Anadolu ve Girit adasına gitti. Sultan Mehmed'le arkadaşlık ilişkisi kurdu. Sonra İstanbul medresesi idareciliğine getirildi. Sonra Zal Paşa medresesinin yöneticiliğine atandı. Burada hicrî 1088 yılında genç yaşta vefat etti.⁵¹²

İbnu's-Semmân, el-Muhibbî'nin en yakın arkadaşlarından biri olup, şair onun genç yaşta vefatına çok üzölmüştür. Eserlerinde de bu sevginin izleri görölen el-Muhibbî onun hakkında ele aldığı diğör şahsiyetlerden daha çok bilgi sunmuştur. Bu arkadaşıyla çeşitli şiirsel yazışmaları da bulunan şair onun hakkında bir kaside nazmederek bu kasidesinde onu methetmiştir. Kasidenin ilgili kısmında şair onu, yüce makamı, âlim olması, asil olması, cömertliği, şeref sahibi olması yönleriyle övmüştür. Makamından dolayı ona haset edenlerin olduğunu dile getirip ona hitaben kaleme aldığı bu kasidesini överek ona sunmuştur. [Müteķârîb]⁵¹³

1	أَطَوَّدَ	الْمَعَالِي	وَرُوحَ	الزَّمَانِ	وَمَنْ	دُونَهُ	فِي	الْعَلَا	الْكُؤُكُبِ	
2	وَعَلَامَةٌ	الْعَالَمِينَ	الَّذِي	يُقَصِّرُ	عَنْ	عِلْمِهِ	أَشْهَبُ			
3	وَمَوْلَى	الْمَوْلَى	الْكَرَامِ	الَّذِي	بِأَمثَالِهِ	يَفْخَرُ	الْمَنْصِبِ			
4	وَنُعمَاهُ	نَحْيِي	جَمِيعَ	الْبَقَا	ع	فَيْنَهَبُ	مِنْ	فَيْضِهَا	الْمُجْدِبِ	
5	لَهُ	الْمَجْدُ	وَالْمَالُ	لِلْحَاسِدِينَ	وَكُلُّ	بِصَاحِبِهِ	أَنْسَبُ			
6	وَلَوْ	وُهِبَ	الْمَجْدُ	لَمْ	يُبْقِهِ	هُوَ	الْمَجْدُ	لَا	يُوهَبُ	
7	وَكَمْ	حَاسِدٍ	يَتَمَتَّى	عَلَاكَ	كَمَا	رَامَ	صَيْدَ	الْقَطَا	أَشْعَبُ	
8	يُرْوَعُ	إِذَا	مَا	دَكَّرْنَا	نَدَاكَ	كَمَا	رَاعَ	فِي	مَشْيِهِ	التَّغْلَبِ
9	يُؤْمَلُ	مِنِّي	مَدِيحًا	وَمَا	دَرَى	أَنَّنِي	قَطُّ	لَا	أَكْذِبُ	

⁵¹² Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, II, 270-283; Bkz. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiiri*, 55-74.

⁵¹³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 52-55.

10	وَهَلْ	يَحْسُنُ	الْعَبْرُ	عِنْدَ	النِّظَا	م	فَأَيُّ	مَنَاقِبِهِ	أَحْسَبُ
11	وَأَنَّ	مَعَالِيكَ	تُمْلِي	عَدَ	ي	فُنُونُ	الْبَدِيعِ	فَلَا	أَتَعْبُ
12	إِذَا	مَا	أَزْدَتْ	اِخْتِصَارًا	أَبَتْ	وَأَضَحَتْ	بِرْغَمِ	الْعِدَى	تُطْنِبُ
13	وَلِي	فِيكَ	مَا	لَمْ	يَقُلْ	شَاعِرٌ	وَلَا	فَاهَ	سَحْبَانُ
14	قَصَائِدُ	لَوْ	أُنْشِدَتْ	لِلْجَمَادِ	لَهَزَ	مَعَاظِفُهُ	يَطْرُبُ	تَرَعْبُ	تَرَعْبُ
15	أُعِيدُكَ	مِنْ	عَرَضِهَا	لِلْمَبِيعِ	فَفِيهَا	جَمِيعُ	الْوَرَى	تَرَعْبُ	تَرَعْبُ

1. Ey yüce dağ ve zamanın ruhu! Öyle ki yıldız makam olarak ondan düşüktür.
2. Âlemin en âlimidir ki Eşheb⁵¹⁴ onun ilminden aciz kalır.
3. Asilliğin en önde gelen efendisidir ki, görev (mevki) onun gibi insanlarla övünür.
4. Onun nimetleri (dünyanın) tüm bölgelerine hayat verir. Onun arta kalanından çorak topraklar gasp eder.
5. Şeref onun için, mal hasetler içindir. Herkesin sevdiği şey kendine en munasip olandır.
6. Eğer şeref dağıtılsaydı şeref kalmazdı (hepsini o alırdı). Ancak ona şeref verilmez (çünkü) o şerefin ta kendisidir.
7. Nice haset var senin makamını temenni ediyorlar, (onlar) kaya kuşu avlamak isteyen Eş'ab⁵¹⁵ gibidirler. (Bunu başarmak çok zordur.)
8. Tilkinin yürürken (bir şey yakaladığında) sağa sola kaçması gibi senin cömertliğini konuştuğumuz zaman da haset kişi sağa sola kaçıyor.
9. Hasetler benden medih istiyorlar ve bilmiyorlar ki ben asla yalan söylemem.
10. Deve gübresinin kolye olarak dizilmesi hiç güzel olur mu? (Onların olmayan) hangi sıfatlarını sayayım.
11. Muhakkak senin yüce sıfatların bana bedi sanatlarını yazdırıyor ve (bunları yazarken) yorulmuyorum.
12. (Özellikleri anlatırken) kısaltmak istediğimde bu mümkün olmuyor ve düşmanlara rağmen uzun oldu. (Kısaltamadım.)

⁵¹⁴ İmam Eşheb b. Abdülaziz b. Davut el-Kaysî, İmam Malik'in arkadaşı olup çağının Mısır fakihidir. Hicrî 204 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 238-240.

⁵¹⁵ İsmi Şuayp babasının adı Cübeyr'dir. Hicrî 9 senesinde doğmuştur. Hakkında birçok nükte anlatılır. Hz. Osman dönemine eriştiği bilinmektedir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II, 471-475.

13. *Senin methinle ilgili hiçbir şairin söylemediği şeyler (kasideler) bende var. Ya ‘rub⁵¹⁶ ya da Sehbân⁵¹⁷ (böyle güzelini) söylemedi.*

14. *Bu kasideler cansız eşyalara söyleneşeydi o ruhsuz eşyalar kendinden geçerek her tarafı oynardı.*

15. *Tüm insanların rağbet gösterdiği kasideni satışa sunmaktan seni sakınırim.*

Şiirden anlaşılacağı üzere el-Muhibbî methinde “yüce dağ” ve “zamanın ruhu” gibi ifadelerle onu yüceltmış ve makam olarak yıldızın bile onun makamından düşük olduğunu ifade etmiştir. Onu dünyadaki en âlim kişi olarak tanımlayıp, fıkıh ilminde zamanın en önemli âlimlerinden olan İmam Eşheb b. ‘Abdülaziz’den bile üstün olduğunu söyleyerek onun fıkıhta üst seviyede bir âlim olduğuna işaret etmiştir. Onun geldiği makamla değil, geldiği makamın onunla övündüğünü, cömert olduğunu ve böylece mal biriktirmediğini ve şeref sahibi olduğunu hatta tüm şerefi kendinde topladığını dile getirerek ona güzel övgüler söylemiştir. Daha sonra konuyu değiştirip ona hasetlik besleyen kişilerin olduğunu ve onunla ilgili güzel sözleri duyduğunda tilkinin yiyeceğini kaçıırkenki durumları gibi orayı terk ettiklerini ve onların asıl amacının onun makamını elde etmek olduğunu ancak bunu başaramayacaklarını ifade etmiştir. Bu insanların kendinden medih istediklerini ancak kendisinin yalan üzere bir şey yazamayacağını ancak onun methini yazarken hiç zorluk çekmeden ve zorlanmadan bunu yaptığını söylemiştir. Ona karşı söylediği güzel medihleri hitabet ve edebiyat yönünden en meşhur olan Ya‘rub ve Sehbân’ın bile yazamadığını ve kasidesinin cansız nesneyi bile oynatacak güzellikte olduğunu söyleyerek kasidesini övmüştür. Böyle güzel bir kasideyi bile ona sunmaya sakındığını ifade ederek methini sonlandırmıştır.

2.2.1.5.3. ‘Aclânî’yi Methi

Muhammed b. ‘Aclânî Şam’ın ileri gelenlerindendir. Büyük âlimlerden biridir. Hayreddin er-Ramlî’den ilim tahsil etti. Dımeşk’teki Selimiye medresesinde eğitim-öğretim görevini üstlendi. Vekâleten Şam’ın yönetimi görevini üstlendi. el-Muhibbî ile bu görevi

⁵¹⁶ Sehbân b. Züfer b. ‘İyâd el-Vâilî etkili bir hitabet yeteneği olan birisiydi. Hitaplarında belagati sanatları en üst düzeyde kullanarak konuşması sebebiyle en güzel hatipler onunla kıyaslanmış ve bu özelliği ile ilgili halk arasında Darbı Mesel oluşmuştur. Hicrî 54 yılında vefat etmiştir. Bkz. el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed b. İbrahim, *Cevâhiru’l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Luğati’l-‘Arab*, Muessesetu’l-Ma‘ârif, Beyrut, ty., II, 120.

⁵¹⁷ Ya‘rub b. Kahtân b. Âmir çok eski dönemdeki bir Arap kralıdır. Kuvvetli hitabeti, cesareti ve hikmetli davranışları olan Kahtân halk arasında bu özellikleri ile nesilden nesile anlatılmıştır. Yemenlilerin atası olarak kabul edilir. Bkz. İbn Şa‘îd el-Endelûsî, *Neşvetu’l-Tarab fî Târîhi Cahilyeti’l-‘Arab*, Meketebetü’l-Akşâ, Ürdün, t.y, s. 87.

esnasında dostluk ve arkadaşlık kurdu. Hicrî 1096 yılında vefat etti.⁵¹⁸ Şair, zamanın önemli ilim insanlarından ve Şam'ın ileri gelenlerinden biri olan ve aralarında ileri dostluk ilişkisi olan 'Aclânî (ö. 1096/1685) için kendisini ziyarete geldiği esnada ona hitaben bir şiir kaleme almıştır. Klasik tarzda olan şiir 26 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. İlk 12 beyti gazel olan kasidenin son 14 beytinde ise medih konusu işlenmiştir.

Medih kısmında onun makamının yüksek olmasını övmüş, yumuşak huyluluğu ve cömertliği gibi bazı ahlaki özelliklerine vurgu yaptıktan sonra, mecliste isabetli fikirler ürettiğini, düşüncelerinin dikkate alınması gerektiğini söyleyip, onun Ehl-i beyt'ten olduğuna işaret etmiştir. [Tavîl]⁵¹⁹

1	وَمَنْ جَرَّحَتْهُ النَّائِبَاتُ فَمَا لَهُ	سِوَى فَيْضِ إِحْسَانِ ابْنِ عَجَلَانَ مَرَّهْمُ
2	وَحِيدِ الْعَلَا وَالسَّيِّدِ السَّنْدِ	هُوَ الشَّمْسُ فِينَا وَالْأَفَاضِلُ أَتْجُمُ
3	وَمَنْ حِلْمُهُ وَالْجُودُ طَبَعَ وَشِيمَةُ	وَهَلْ يَسْتَوِي حِلْمُ الْفَقَى وَالْتَّحَلُّمُ
4	وَنَادِيهِ رَوْضُ بِالْأَفَاضِلِ مُزْهَرُ	لِسَانِي فِيهِ الْبُلْبُلُ الْمُتَرَنَّمُ
5	إِذَا ضَمَّ أَرْبَابَ الْمَرَاتِبِ مَجْلِسُ	لِمُشْكِلَةٍ فَهُوَ النَّسِيبُ الْمُقَدَّمُ
6	بِرَأْيٍ إِذَا لَاقَى الْجُيُوشَ وَفَلَّهَا	تَيَقَّنْتُ أَنَّ الرَّأْيَ جَيْشُ عَرَمَرُمُ
7	لَهُ النَّسَبُ الْعَالِي إِلَى خَيْرِ مُرْسَلِ	وَنَعَمْ طِرَازُ بِالْأَيْمَةِ مَعْلَمُ
8	خُلَاصَةُ آلِ الْبَيْتِ مِنْ نَسْلِ أُسْرَةٍ	بِهِمْ يَبْدَأُ الذِّكْرُ الْجَمِيلُ وَيُحْتَمُ

1. Kimi musibetler yaralarsa İbn 'Aclân'ın ihsanının çokluğu dışında (fayda veren) bir merhem yoktur.

2. Yücelikte tektir ve kendisine dayananların (yardımına başvuru alanların) efendisidir. O bizim aramızda güneş gibi, diğer fazilet erbapları ise yıldızlar gibidir.

3. Öyle ki onun hilmi ve cömertliği onun mizacı ve ahlakı olmuştur. Gencin yumuşak huylusu ile yumuşak huylu gibi görüneni hiç eşit olur mu?

4. Onun meclisi fazilet erbabı ile parlayan bahçe gibidir. Onda konuşmalar şakiyan bülbul sesleri gibidir.

5. İleri gelen insanlar bir sorunu çözmek için mecliste toplandığında O, en önde gelen asil ve soylu kişidir.

⁵¹⁸ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, II, 138; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 250.

⁵¹⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 274-276.

6. Görüşü ile orduyla karşılaştığında ve onları yendiğinde (herkese görüşünü kabul ettirdiğinde) kesin olarak bilirim ki onun görüşü yenilmez bir ordu gibidir. (En isabetli görüştür.)

7. Gönderilen elçinin en hayırlısına (Muhammed (sas)'e) ulaşan bir nesebi vardır. İmamlıkta, önderlikte ayırt edici tarzı ne güzeldir.

8. O, (kelama) güzel sözle (Kur'an'la) başlanan ve (her sohbetin sonu) onların güzel sözleriyle (salavatla) sonlandırılan ailenin neslinden olan Ehl-i beytin özüdür.

el-Muhibbî sıkıntıları yaraya benzetip 'Aclânî'nin da bu yaraları iyileştiren bir merhem olduğunu söyleyip, onu yücelikte diğer birçok medihinde olduğu gibi güneşe benzetmiştir. Cömert olduğu ve gösterişte değil gerçekten yumuşak huylu ve güzel ahlaklı olduğu konusunda övmüştür. Onun meclisinde ilmi meselelerin konuşulmasını bülbüllerin şakımasına benzetmiştir. Zor ilmi konularda çözüm üreten biri olduğunu dile getirmiştir. İstişare ortamında en doğru ve en iyi görüşün sahibi olduğunu dile getirip, "orduları yener" ifadesi ile onun görüşünün gücünü ve isabetli oluşunu anlatmak istemiştir. Daha sonra onun Peygamberin neslinden olup Ehl-i beytin de önde gelenlerinden olduğu ifadesi ile methini sonlandırmıştır.

el-Muhibbî'nin klasik tarzda yazılan bu kasidesi onun en güzel şiir örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

2.2.1.6. İhsan Elde Etmek İçin Yazdığı Medih Şiirleri

Hayatı bölümünde ve yönetici kesime yazdığı medihlerinde de görüldüğü üzere el-Muhibbî'nin bir makam ya da maddi açıdan bir karşılık bekleyerek şiir yazmadığı anlaşılmaktadır. Ancak sadece bir defa olmak üzere bir şiirle görev talep ettiği görülmektedir. Aslında bu durumun, o dönemde bir görev talep etmek için dilekçe yazmak gibi bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bu şiirin hocası el-İzzetî ile beraber yaşamaya başlamadan önce yazılmış olması muhtemeldir. Çünkü bu şiirde Dımeşk'ten İstanbul'a yolculuğunu tasvir eden beyitler vardır. Ayrıca bu şiir sonrasında bir göreve atanması ve hocasının tavsiyesi ile bu görevi iade etmiş olması bu durumu desteklemektedir.

Bu başlıkta değerlendirilecek diğer bir şiiri ise el-Muhibbî'nin bir istekte bulunmak üzere yazdığı iki beyitlik kısa şiiridir. Bu durum onun bu amaçla bir şiir dışında hiçbir şey yazmadığını göstermektedir.

2.2.1.6.1. Görev Talebi için Medih

el-Muhibbî 1087/1676 yılında Dimeşk'ten Anadolu'ya ilk gittiğinde görev talebinde bulunmayı düşündü. el-Muhibbî bu görev alma isteği için Anadolu kazaskeri Muhammed el-Ankaravî'ye hitaben vazife alma isteğini de ifade ettiği bir şiir kaleme aldı. Bu tarzda ilk ve son şiiridir. İlk başta görev almak istemiş ancak hocası el-İzzetî'nin tavsiyesi ile kendisine verilen görevden feragat etmiştir.

Muhammed el-Ankaravî, Şeyh Yahya b. Zekeriyya'dan ilim tahsil etti. Daha sonra İstanbul medreselerinde eğitimine devam etti. Şeyhu'l-İslam Muhammed b. Abdülhalim el-Bursevî zamanında Emînu'l-Fetvâ görevine getirilip Eskişehir kadısı oldu. Sonra sırasıyla Mısır ve İstanbul kadısı oldu. Ardından sırasıyla Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine atandı. Hüküm verirken çok katıydı. Hicrî 1087 yılında görevinden azledildi. Ankara kadısı olarak tekrar atandı. Hicrî 1098 yılında vefat etti.⁵²⁰

Şairin ele aldığı klasik tarzda olan kaside 41 beyitten oluşmaktadır. Şair ilk 15 beyte gazel ile başlamış, devam eden 8 beyitte ise halini vasıf, daha sonraki 11 beyitte medih daha sonraki 4 beyitte kasideyi övgü ile devam etmiş ve son 3 beyitte ise hâtıme muhtevalarını işlemiştir. Kaside oldukça zengin bir muhteva çeşitliliğine sahiptir.

Bu şiirin halini vasıf olan taḥalluş kısmının beyitlerinin burada verilmesi doğru olacaktır. Çünkü bu şiirde el-Muhibbî'nin görev talebi için Şeyhu'l-İslam el-Ankaravî'yi methetmeden önce sıkıntılara sabırlı olduğuna, görev için gerekli donanıma sahip olup görev isteğine işaret ettiği beyitlerini vermek bu kasidenin anlaşılması için daha doğru olacaktır. [Ṭavîl]⁵²¹

1	صَبَرْتُ عَلَى الْأَيَّامِ صَبْرَ الْمُجَرَّبِ	فِيَا لَكَ مِنْ دَهْرٍ كَثِيرٍ التَّقَلُّبِ
2	وَمَنْ عَرَفَ الْأَقْدَارَ لَمْ يَخْشَ حَادِثًا	وَهَانَ عَلَيْهِ كُلُّ حَطْبٍ وَمَطْلَبِ
3	مَضَى ذَلِكَ الْعَهْدُ الْحَمِيدُ بِأَهْلِهِ	وَطَارَتْ بِنَاقِي الْعَشَقِ عَنَقَاءُ مُغْرِبِ
4	دَعَتْنِي الْمَطَايَا لِلْفِرَاقِ وَإِنِّي	لَأَفْرُقُ مِنْ ذِكْرِ النَّوَى وَالتَّعَرُّبِ
5	فَسِرْتُ وَخَلَفْتُ الدِّيَارَ لِأَهْلِهَا	أَجُوبُ الْفَيَافِي سَبَسًا بَعْدَ سَبَسِ
6	وَلِي عَزْمَةٌ أَمْضَى شَبَابًا مِنْ مُهَنْدٍ	تُقَرِّبُ مِنِّي كُلَّ نَاءٍ مُحَجَّبِ

⁵²⁰ Bkz. Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 345.

⁵²¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64-68.

7 سَأَبْذُلُهَا نَفْسًا تَرَى النُّجْمَ دُونَهَا لَتَأْتِيَلِ مَجْدٍ أَوْ لَتَحْصِيَلِ مَنْصِبٍ
8 وَأَصْبَحُ مِنْ قَاضِي الْعَسَاكِرِ بِالْغَا نِهَآيَةً مَّوَالِي وَعَايَةً مَّطْلَبِي

1. Tecrübelinin sabrıyla zor günlere sabrettim. Ne acayip ki zaman sürekli değişiyor.
2. Kim önceden, olacak olanları bilirse olaylardan korkmaz. Tüm kötü ve iyi olaylar ona kolay gelir.
3. İnsanlarıyla beraber bu güzel zaman dilimi geçti gitti ve hayal ürünü bir Anka kuşu yaşamın kalanına uçtu gitti.
4. Ayrılık için yolculuk devesini bana çağır ve şüphesiz ben ayrılık ve gurbete gitmenin konuşulmasından şiddetli korku duyuyorum.
5. Çekip gittim ve memleketi insanlarına bıraktım. (Tek başıma gittim.) Çölden sonra çöl, sahrayı geçip gittim.
6. Benim ucu kılıçtan daha keskin azmim var. Bilinmeyen uzak yerler bana yaklaşıyor.
7. Kendimi azmime feda ettim, görev almak ya da makam elde etmek için nefsim, yıldızı kendinin aşağısında gördü. (Nefsim kendini yıldızlardan bile yüksek gördü.)
8. Kadı askerlerden isteğimle son isteğim ve son sığınağıma (amacıma) ulaşmış oluyorum.

Görüldüğü gibi el-Muhibbî şiirinde medihe geçmeden önceki mukaddime kısmında tüm zorluklara karşı sabrettiğini ancak inancı ile bunların üstesinden gelebildiğini ifadeyle kasideye giriş yapmıştır.

Arap kültüründe Anka kuşu karga gibi kötü şeyler yapan yani iyi olmayan hayali bir kuş türüdür. Bu şiirde de şair sanki Anka kuşunun hayatındaki tüm iyi olan şeyleri alıp götürdüğünü ve hayatının kalan kısmında ona kötü bir yaşantı bıraktığını yani eski güzel günlerin geride kaldığını söylemektedir.

Gurbete çıkmanın zorluğunu bildiği halde buna karar verdiğini ve sevdiklerini bırakarak çölleri aştığını ve bunları gayreti ve kararlılığı sayesinde başardığını ifade ederek görev almak için fazlasıyla hazır olduğunu dile getirmiştir. Böylece bu engelleri aşarak gayesi olan göreve atanmayı beklediğini söylemektedir.

Anlaşılabacağı üzere bu kasidenin mukaddimesinin tamamen şiirin yazılış amacına uygun şekilde işlendiği görülmektedir.

Bu mukaddimeden sonra şairin memduhunu bilinen bir âlim olması, ilmi meseleleri çözmeye mahir olması, cömertliği, hoşgörülülüğü, güler yüzlü olması ve birçok meziyete sahip olması gibi konularda övmektedir. [Tavîl]⁵²²

9	هُوَ الْعَالِمُ الْبَحِيرُ وَالْفَاضِلُ الَّذِي	سَرَى ذِكْرُهُ فِي كُلِّ شَرْقٍ وَمَغْرِبٍ
10	يَحِلُّ عَوِيصَاتِ الْعُلُومِ بِفِكْرَةٍ	تَحْيِرُنَا عَنْ كُلِّ أَمْرٍ مُعَيَّبٍ
11	فَقِيَ الْفَضْلُ مَا إِنْعَامُهُ بِمُحَجَّبٍ	وَلَا أَمَلٌ مِنْهُ النَّدَى بِمُحَيَّبٍ
12	كَرِيمِ السَّجَايَا جُودُهُ جُودٌ مُحْسِنٍ	سَمُوحٌ وَلَكِنْ عُذْرُهُ عُذْرٌ مُذْنِبٍ
13	وَأَزْهَرُ يَنْقَادُ الْقَضَاءِ لِحُكْمِهِ	فَسَالِمُهُ تَسْلَمُ أَوْ فَحَارِبُهُ تَحْرِبُ
14	لَقَدْ نَسَحَتْ أَرَاؤُهُ كُلَّ ظُلْمَةٍ	كَمَا نَسَحَتْ شَمْسُ الضُّحَى كُلَّ غَيْهَبٍ
15	إِذَا غَابَ مِنْ ذِي الرُّشْدِ مِنْهَجُ رُشْدِهِ	أَرَاهُ الْهُدَى نَهْجاً وَقَالَ لَهُ اذْهَبْ
16	تَبَسَّمتِ الْأَيَّامُ عَنْ حَسَنَاتِهِ	وَكَانَتْ تُؤَافِينَا بِوَجْهِهِ مُقَطَّبٍ
17	يَهَيِّمُ بِتَحْضِيصِ الْأَكْفِ مِنَ الْعَطَا	إِذَا النَّاسُ هَامَتْ بِالْبَنَانِ الْمُخَضَّبِ
18	أَمْوَلَايَ يَا كَهْفَ الزَّمَانِ وَمَنْ لَهُ	مَآثِرٌ لَا تُحْصَى بِتَكْثِيرِ مُطْنِبٍ

9. O, doğu ve batıdaki her yere ün salmış faziletleri olan mahir ve deneyimli bir âlimdir.

10. Şimdiye kadar ortaya çıkarılmamış kapalı her şeyden bize bildirdiği bir fikirle ilimlerin müphemlerini, zor meselelerini çözer.

11. Herkese eli açık olma özelliğiyle cömertliğin gencidir (her daim cömert) ve alicenaplığından isteyen kim olursa olsun eli boş dönmez.

12. Meziyetleri çok güzeldir. Onun cömertliği en güzel cömertliktir. Hoşgörülüdür ancak cezası çok şiddetlidir.

13. Ve onun kararlarına tüm kadıların boyun eğdiği heybeti vardır. Ona teslim ol selamet bul ya da onunla savaş harap ol.

14. Sabah güneşinin tüm karanlığı giderdiği gibi onun görüşleri de tüm kapalılıkları giderdi.

15. Rüşt sahibi rüştlüğü'n yolunu kaybettiğinde açık seçik olan doğru yolu onun rüştü görür ve ona (yanlış yola) derki: buradan git.

16. Önceden günler asık suratla bize gelirken onun yaptığı güzel şeyler sayesinde günlerin yüzü güler oldu.

⁵²² el-Muhibbî, Dîvân, s. 64-68.

17. İnsanlar kadınların kınalı ellerini (kadınları) severken, o (Ankaravî) ata ile (vermekle) elleri kınalamayı (cömertliği) çok seviyor.

18. Ey efendim! Ey zamanın sığınağı! Onun, uzun uzun çokça anlatmamıza rağmen sayısız asil davranışları vardır.

el-Muhibbî kasidesinde onun işini iyi bilen bir âlim olup zor ilmi meseleleri çözdüğünü ifade ederek onu ilk önce ilmi yönden methetmektedir. Daha sonra cömertliği ve güzel hasletleri olduğunu ifade etmektedir. Hoşgörülü olduğunu ancak karar alırken kuralı titizlikle ve katı bir şekilde uyguladığını dile getirmektedir. Yine onun dostlarına faydalı olduğunu ancak ona itaat etmeyenleri perişan ettiğini söyleyip çok iyi irşat edici olup doğru yoldan sapmadığını ifade etmektedir. Görevinde tüm olumsuzlukları düzelterek huzuru sağladığını, cömertliği çok seven birisi olduğunu ve daha sayılamayacak birçok güzel özellikleri olduğunu dile getirmiştir.

Bu şiirini memduhuna sunduğu beytin ve görev isteğini tekrarlayıp dua ile bitirdiği hâtime olan kısmının da burada verilmesi yerinde olacaktır. [Tavîl]⁵²³

19 إِيَّاكَ سَعَتْ مِنْ مَعْدِنِ الشَّعْرِ غَادَةً تَبْتُكَ دُرَّ الْقَوْلِ غَيْرَ مُنْقَبٍ
20 فَخُذْ بِيَدِي وَاعْنَمْ دُعَاءَ حَبَائِهِ لِذِكْرَاكَ كَالْمِسْكِ الْفَتِيقِ الْمُطَيَّبِ
21 وَدُمُ أَبَدِ الْآبَادِ تُلْفَاكَ دَوْلَةٌ لَهَا الدَّهْرُ عَبْدٌ فِي مَقَامِ التَّأْدُبِ

19. Şiirin madeninden (özünden) güzel bir kız (kaside) sana geldi. İşlem görmemiş (saf olan) sözün incisini (şiiri) sana sundum.

20. Elimi tut, güzel ve kokusu keskin misk gibi olan senin zikrinle (senin için) gizli (senin gıyabında) yaptığım duayı ganimet edin.

21. Ebede kadar (hayatın boyunca) daima zamanın bir devleti seni karşılasın. (Bu devlet) sana edepli derecesinde bir kul gibi olsun. (Tüm istekleri yerine getirsin.)

Görüldüğü gibi şair kasidesini güzel kız ve inciye benzeterek muhatabına sunmaktadır. Hâtime kısmında ise “Elimi tut” ifadesi ile görev talebini iletmekte ve ona duacı olduğunu söyleyip devletin onun tüm isteklerini yerine getirmesi temennisi ile bitirmektedir.

el-Muhibbî'nin bu medih kasidesi, yazılış amacına uygun şekilde adeta bir dilekçe gibi kendi özelliklerini bildiren ve halini arz eden bir şekilde başlayıp muhatabını övgüyle devam

⁵²³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64-68.

etmekle ve talebini iletme ve dua ile şiirini bitirmek suretiyle çok güzel bir görev talebi kasidesini sunmuş olmaktadır.

2.2.1.6.2. Bir İstekte Bulunmak için Medih

el-Muhibbî'nin maddi beklenti ile şiir yazmadığı ve görev talebi için de tek şiiri olduğunu ifade etmiştik. Yine el-Muhibbî'nin Anadolu'da iken tespit edilemeyen aniden ortaya çıkan bir ihtiyacı için Mustafa el-Bursevî'ye hitaben de bir medih şiiri kaleme aldığı görülmektedir. Şair bu şiirinde onu cömertliği ile övmekte ve birçok övgüyü de hak ettiğini dile getirmektedir. [Münserih]⁵²⁴

1 مَنْ يَرُصِدُ الْمُعْلَوَاتِ لَيْسَ لَهُ إِلَّا بِفِيَاضِ كَفِّهِ أَفُقُ
2 فِي شَأْنِهِ الْفِكْرُ لَوْ رَوَى مَدْحًا تَوَدُّ لَوْ كُنَّ طَرْسَهَا الْحَدَقُ

1. Kim yüksek mertebe gözlüyorsa o kişi için, onun (Bursevî) elinin cömertliği dışında bir ufuk yoktur.

2. Onun şahsında akıl medih şiirleri söyleseydi, göz bebeği bu medihlerin kâğıdı olmayı isterdi.

Bu şiirin kısa olması el-Muhibbî'nin bu isteğinin çok önemli bir şey olmadığı ve basit bir istek olduğu sonucuna götürmektedir.

Sonuçta el-Muhibbî'nin hayatında sadece bir defa karşılık bekleyerek bir şiir kaleme aldığı ve bunun da o dönemin şartlarında görev almaya hazır birisinin yazdığı bir dilekçe mesabesinde olduğu söylenebilir.

2.2.1.7. Diğer Medihleri

el-Muhibbî'nin medih şiirleri genel olarak incelendiğinde onun çoğunlukla ilim insanlarına ve edebiyatçılara hitaben medih şiirleri kaleme aldığı görülmektedir. Bu zümre içerisinde onun hocası olanlar ve çoğunlukla Dimeşkli olmak üzere Anadolu ve Arap coğrafyasından onun takdirini kazanan kişiler bulunmaktadır. İşte şairin yazdığı bu medihler içerisinde mescit imamı, tasavvuf önderi gibi şahsiyetler olduğu gibi şehirler de bulunabilmektedir.

⁵²⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 231.

2.2.1.7.1. Mescit İmamı İsmail el-Meḥâsinî'yi Methi

İsmail b. Ahmed el-Meḥâsinî ed-Dımeşkî el-Ḥanefî hicrî 1020 yılında Dımeşk'te doğdu. Ticaretle uğraştığından mal varlığı oldukça çoktu. Hicrî 1102 yılında Dımeşk'te vefat etti.⁵²⁵ el-Muḥibbî Dımeşk'te Emevî Camii İmam-Hatibi olan İsmail el-Meḥâsinî'ye hitaben bir medih şiiri kaleme aldı. Klasik tarzda yazılan şiir 36 beyitten oluşmaktadır. İlk 17 beyti gazel olan kasidenin sonraki 19 beyti ise medih kısmını oluşturmaktadır.

Şair kesidenin medih kısmında onun faziletli olduğunu ve güzel özelliklere sahip olduğunu söyleyip uzunca onun cömertliğini ve görevindeki başarısını övmektedir. [Münserih]⁵²⁶

1	وَكَيْفَ	حَصْرِي	مَفَاخِرًا	وَعَلَا	لَا	يَسْتَطِيعُ	الْحُسُودُ	يُنْكِرُهَا
2	مَنَاقِبُ	يَفْحَرُ	الزَّمَانُ	بِهَا	لَوْ	نَطَقَ	الدَّهْرُ	يَشْكُرُهَا
3	إِنْ	تَلَقَّاهُ	تَلَقَى	صُورَةً	خَلِئْتُ	مِنْ	كَرَمِ	رَأْنَهَا
4	سَمَحَ	بِمَا	تَمْلِكُ	الْيَدَانِ	مَعًا	يُبْغِضُ	أَمْوَالَهُ	وَيَحْقِرُهَا
5	يُعْطِيكَ	مَالًا	تَنْظُنُّهُ	هَبَةً	مُعْتَدِرًا	ثُمَّ	لَا	يُكْدِرُهَا
6	مَا	فِي	عَطَايَاهُ	غَيْرَ	كَثَرَتِهَا	عَيْبُ	وَيُغْنِي	الْفَقِيرَ
7	وَأَنَّهَا	تُحْجِلُ	الْعَمَامَ	وَمَنْ	أَتَتْهُ	حَتَّى	يَكَادُ	يَسْتُرُهَا
8	مَنْ	لَلْفَوَافِي	سِوَاهُ	يُحْكِمُهَا	وَلِلْمَعَالِي	عَدَاهُ	يَنْصُرُهَا	
9	إِذَا	تَلَا	خُطْبَةً	عَلَى	مَالٍ	تَوَدُّ	أَنَّ	الْقُلُوبَ
10	يَسْتَعْرِقُ	الْفِكْرُ	فِي	دَقَائِقِهِ	وَيَنْتَنِي	وَهُوَ	لَيْسَ	يَقْدُرُهَا

1. Hasetlerin bile inkâr edemediği büyük dereceler ve güzel sıfatlarını nasıl sayayım?

2. Zaman (lisanlar) menkıbeleriyle onu över. Zaman konuşsa idi ona teşekkürleri (övgüleri) sürekli devam ederdi.

3. (Kim ki) onunla (el-Meḥâsinî ile) karşılaşsa ressamın süslediği cömertlikten yaratılan bir suret bulur.

4. Her iki elinin sahip olduklarıyla çok cömerttir. Onun malları ona kıygındır ve o malı hakir görür.

⁵²⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 250-253.

⁵²⁶ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 147-150.

5. Sana mal verir sen edeple ve özürle (güzellikle) verdiği malı hibe⁵²⁷ zannedersin sonra o verdiği hibeden asla dönmez.

6. Onun çok verişinin dışında kusuru yoktur. Onun en az verdiği bile fakiri zengin eder.

7. Onun fakire verdiği mal buluttan utanır ve öyle ki o, mal verdiği kişi karşısında neredeyse kaybolur. (Bir fakire mal verirken hicap duyar.)

8. Onun dışında şiirde iyi olan kimse yoktur ve onun dışında yardım eden yüce makam sahibi kimse yoktur.

9. Cemaate hutbe okuduğunda kalpler onun minberini sever. (Hutbesi çok güzeldir.)

10. Fikirler ince düşünceler içerisinde boğulur, (önceki) fikir tekrar dönmeye güç yetiremez. (Her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünür.)

el-Muhibbî İsmail el-Meḥâsinî'nin güzel sıfatlarını saymanın mümkün olmadığını ve onun güzel sıfatlarının sayılması gerekse bunun sürekli devam etmesi gerektiğini söyleyip memduhunun birçok güzel özelliğe sahip olduğunu anlatmak istemiştir. Daha sonra onun cömertliğinin yüzünden okunan biri olduğunu ve mala değer vermeyip sürekli ihtiyaç sahiplerine verdiğini dile getirerek tek kusurunun çok vermek olduğunu, en az verdiği mal ile fakiri zengin ettiğini söyleyerek onun cömertlik özelliğini daha pekiştiren ifadelerle övmeye devam etmiştir. Yine onun ihtiyaç sahibine mal verirken oldukça edepli ve tevazu ile verdiğini ifade etmiştir. Kendisine çokça mal verilen bir kişinin, verildikten sonra dönülebilen bir mal olan hibe zannettiğini ancak onun hibesinden asla dönmeyerek ihtiyaç sahibini şaşırttığını anlatmak istemiştir. Kasidenin devam eden beyitlerinde onun mescid imamlığı görevinde çok güzel hutbe okuduğunu ve her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşündüğünü söylemiştir.

Şair kasidenin medih kısmının sonlarında ise şiirini ona takdim etmektedir. [Münserih]⁵²⁸

جَوْهَرُهَا	الْبَحَارِ	لِلْحَجِّ	يُهْدَى	مَوْلَايَ عَفْوًا	عَنِ الْقُصُورِ فَمَا	11
يُحَرِّرُهَا	وَمَا	زُهَيْرِ	عَامَ	وَهَاكُهَا	بِنْتُ لَيْلَةٍ فَضَحَتْ	12
عَنْبَرُهَا	يَفُوحُ	فِرَاقِكُمْ	نَارُ	تَفُوحُ فِي	الطَّرْسِ مِنْ شَدَاكَ كَمَا	13
يُكْفِرُهَا	لَا	رُؤْيَاكَ	وَعَيْرُ	إِنَّ ذُنُوبَ	الزَّمَانِ قَدْ كَثُرَتْ	14

⁵²⁷ Hibe verildikten sonra dönülebilen bir maldır. Ancak o bu şekildeki maldan bile dönmez.

⁵²⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 147-150.

11. *Efendim kusurlarımdan özür dilerim, denizin en derinliklerine mücevher hediye edilemez. (Bu şiir sana hediye için yetersiz ancak sen kabul et.)*

12. *Buyur (kabul et) Züheyr'in bir yılda yazdığı ve hatta tüm yazdığı (na denk olan) gecenin kızını.*

13. *Misafir yemeğini pişirirken amber kokusu yayan ateşin kokusu gibi senin güzel kokundan (dolayı) da kâğıttan güzel koku yayılıyor.*

14. *Zamanın günahları çoktur (günahım çoktur) ve seni görmek dışında hiçbir şey onları örtemez.*

Anlaşılabacağı üzere şair medihinin sonlarında kasideyi ona takdim etmekte ancak onun bu medihe ihtiyacı olmadığını anlatmak istemektedir. Daha sonra kasidesini medih kasidesinin duayeni olan ve yılda sadece tek şiir yazan Züheyr b. Ebî Sülma'nın⁵²⁹ kasidesinden daha üstün tutmakla şiirini övmektedir. Bu kasidenin yazıldığı kâğıdın onun methi sebebiyle güzel kokular yaydığını ifade edip onu görmenin insanın tüm günahlarını döktüğünü ifade eden ve makbul olmayan medih olarak kabul edilebilecek bir ifade ile övgüsünü tamamlamıştır.

el-Muhibbî'nin medih şiirlerinde alışkın olduğumuz gazel ve medih arasına koyduğu halini vasıf kısmı bu şiirinde mevcut değildir. Medih yazdığı insanın varlıklı olması ve bazı beyitlerin yanlış anlaşılma ihtimalinin etkisiyle bu kısmı koymadığı söylenebilir. Ayrıca onun zengin bir şahsiyet olması dolayısı ile cömertlikle ilgili yönünü medihte çok öne çıkartmıştır. Bu durum el-Muhibbînin şiir yazdığı şahıs ile ilgili onun en belirgin özelliğini öne çıkararak anlatma özelliğinden kaynaklanmaktadır.

2.2.1.7.2. Tasavvufî Şahsiyet Yusuf el-Vefâî'yi Meth

Ebu'l-İrşâd ve's-Sâdâtî'l-Vefâiyye Yusuf b. Abdulvehhâb (ö. 1113/1702) hicrî 1098 yılında Mısır'da Şazeliye Tarikatı Vefâiyye kolunun liderliğini üstlenmiştir.⁵³⁰ el-Muhibbî, hac ibadeti için geldiği Mekke'de Yusuf el-Vefâî'ye hitaben bir medih şiiri kaleme almıştır. Şiir 25 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. Onu ziyaret etmekle yaşadığı

⁵²⁹ Züheyr b. Ebî Selmâ el-Müzenî, Gatafan'da yetişmiş olan önemli Cahiliye şairlerinden biridir. Medih konulu şiirleri ile meşhurdur. Kasidesi bir yıldan önce ortaya çıkmadığı için kasidelerine “havlîyyât” denilmiştir. Bkz. es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Luğati'l-'Arab*, Muessesetu'l-Ma'ârif, Beyrut, ty., II, 46.

⁵³⁰ Geniş bilgi için bkz. Muhammed Tefkîk el-Bekrî, *Kitâbu Beyti Sâdâtî'l-Vefâiyye*, byy. ty., s. 8 v.d.

mutluluğu ve makamına çıkarken yaşanan durumlara değindikten sonra onu cömertliği, yüksek makamı ve güzelliği gibi hasletleriyle övmüştür. [Kâmil]⁵³¹

1	هَذِي خِيَامُهُمْ وَهَذَا الْمَنْزِلُ	فَارِحَ مُنَاكَ بَلَغْتَ حَظًّا تَأْمُلُ
2	إِنَّ الَّذِي ضَرَّ الْحَيَالَ بِزُورَةٍ	هَا قَدْ حَبَاكَ بِهِ الزَّمَانُ الْمُقْبِلُ
3	فَاسْتَجَلِ بَدْرًا فِي مَطَالِعِ أَفْقِهِ	مِنْ نُورِهِ تَحْقَى الْبُدُورُ الْكُمْلُ
4	وَارَوْ الْعُيُونَ بِلَثَمِ مَوْطِيءٍ نَعْلِهِ	فَتَرَاهَا بِقَمِ الْجُفُونِ يُقْبَلُ
5	وَاعْتَنِمِ زَمَانَكَ فِي حِمَاهُ تَنَعُّمًا	فَالْعُمُرُ فِي صَفْوِ شَبَابٍ أَوَّلُ
6	هَذَا الَّذِي بَدْرَاهُ تَنْسَى مَا مَضَى	فَحِمَاهُ لِلْأَمَالِ نِعَمُ الْمُؤَلِّ
7	هُوَ سَيِّدُ السَّادَاتِ أَرْبَابِ الْوَفَا	وَأَجَلُ مَنْ دُعِيَ الْمَلَادُ وَأَفْضَلُ
8	مِنْ أُسْرَةٍ بِهِمْ يُعَاثُ الْمُزْتَجَى	وَعَلَى غُلَاهُمْ فِي الرَّجَاءِ يُعَوَّلُ
9	وَإِذَا تَعَسَّرَ فِي الْخَلِيقَةِ مَأْرَبُ	فَبَذِكْرِهِمْ لِنَجَاحِهِ يُتَوَسَّلُ
10	شَهْمٌ حَوَى كُلَّ الْفَخَارِ فَلَمْ يَدَعْ	لِسِوَاهُ فَخْرًا فِي الْوُجُودِ يُؤَمَّلُ
11	وَأَعَزُّ مَنْ تَسْعَى لِسُدَّةِ بَابِهِ	قِمَمُ الرُّؤُوسِ مَهَابَةٌ لَا الْأَرْجُلُ
12	عُقِدَتْ لِلْقِيَاءِ الْعُيُونَ مَسْرَّةً	فَمُكَبَّرَ لِطُلُوعِهِ وَمُهَلَّلَ
13	يَبْدُو بِوَجْهِهِ كَالصَّبَاحِ وَإِنَّهُ	بَادِي الْمَهَابَةِ فِي النُّفُوسِ مُبْجَلُ

1. Bu onların çadırları ve bu onun hanesidir. İsteklerinle rahat et, istediğin nasibe ulaştın.

2. Öyle ki kuşkusuz hayal bir ziyaret için bile olsa ona karşı cimrilik etmişti. İşte! Gelecek zamanın sana verdiği ödül.

3. Dolunayı ufukta doğduğu zaman görmek istediğinde pas parlak olan dolunaylar onun nurundan dolayı kaybolur.

4. Ayaklarının çiğnediği yerleri öperek gözlerini yaşla doldur. Onun gezindiği yerler göz kapağıyla öpülür (öpülmeye layıktır).

5. Onun himayesinde nimetlendiğin hayatını ganimet bil. Saf (sıkıntısız) hayat gençliğin ilk yıllarındakidir.

6. Bu (makamın) zirvesindeyken geçip gitmiş maziye unutursun ve onun himayesi temenniler için ne güzel sığınaktır.

⁵³¹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 250-252.

7. O vefa ehlerinden seyitlerin seyyididir. Sığınak olarak dua edilenlerin en yücesi ve en faziletlisidir.

8. Onların ailesinden (kişiler) ihtiyaç duyanlara yardım ederler. İhtiyacı karşılama konusunda (insanlar) onların yüce makamına güvenirlir.

9. İhtiyaçlar insanlarda daha zorlaştığında ihtiyaçların giderilmesi için onların zikriyle (duada) vesile kılınırlar.

10. Cesurdur, övünçlerin hepsini toplar, dünyada temenni edilen övünçlerini (diğer insanlara) bırakmaz.

11. Kapısının eşiğine saygıyla gidilenlerin en izzetlisidir. Sıradan insanların değil heybet sahibi ileri gelen insanların önderidir.

12. Gözler karşılamak için sevinçle (onun yoluna) bakarlar. Geldiği için tekbir ve tahlil getirirler.

13. Sabah gibi aydınlık yüzüyle gözükür ve o insanlar karşısında heybeti ortaya çıkan saygın bir insandır.

Şair onu Mekke’de hac çadırında ziyarete gitmesinin heyecanını dile getirip bunun hayalini bile kuramazken gerçek olmasına sevincini dile getirerek medihe giriş yapmaktadır. Onu güneşe benzetip o olunca diğer makam sahiplerinin güneş doğduğu zaman dolunayın ortadan kaybolması gibi önemlerini yitirdiklerini anlatmak istemiştir. Daha sonra tasavvuf önderi olduğundan huzuruna saygıyla çıkılması gerektiğini, onun yanında olmanın insan için bir nimet olup dertlerini unutturduğunu ifade etmiştir. Vefaî ailesinden olup duada vesile kılınan en üstün kişi olduğu ve onun ailesinin insanların sıkıntılarını gidermeleri yönleriyle memduhunu övmüştür. Cesur olup tüm güzel özellikleri kendinde toplaması, seçkin insanların önderi olması ile övüp o meclise girdiğinde insanların tekbir ve tahlil ile mutluluklarını dile getirdiklerini ve onun da heybeti ile bir güneş gibi ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Şiirin devam eden medih beyitlerinde ise şair daha çok Yusuf el-Vefâî’nin fiziksel ve manevi güzellikleri üzerinde durmaktadır. [Kâmil]⁵³²

14 حَضَلِ الْأَنَامِلِ مَا تَزَالُ يَمِينُهُ يَنْسَابُ مِنْهَا لِلْبَرِّيَّةِ جَدُولُ
15 مَنْ قَاسَ بِالشَّمْسِ الْمُنِيرَةِ وَجْهَهُ أَلْفَيْتُهُ فِي حُكْمِهِ لَا يَعْدِلُ
16 مِنْ أَيْنَ لِلشَّمْسِ الْمُنِيرَةِ رَاحَةٌ تَسْخُو إِذَا بَخِلَ الزَّمَانُ الْمُحْجِلُ

⁵³² el-Muhibbî, Dîvân, s. 250-252.

17	أَنْتِ يَكُونُ لَهَا مَنَاقِبُ فَضْلِهِ	هَيْهَاتَ قَدْ وَصَحَ الطَّرِيقُ الْأَمْثَلُ
18	تِلْكَ الْمَنَاقِبُ كَالْتَّوَاقِبِ فِي الْعُلَى	بِخُفْوَقِهَا الْمَجْدِ الْأَثِيلِ مُوَكَّلُ
19	يَا يُوسُفَ الْعَصْرِ الَّذِي بِجَمَالِهِ	الْأَسْنَى تَرَى كُلَّ الْوَرَى تَتَجَمَّلُ
20	تَجَلُّو لَنَا الْأَكْوَانُ مِنْكَ مَحَاسِنًا	يَعِشَى سَنَاهَا كُلُّ مَنْ يَتَأَمَّلُ
21	مَوْلَايَ وَصُفُّكَ مَنْ يُطِقُ تَفْصِيلَهُ	فَنِهَائِهِ الْأَجْمَالِ فِيهِ أَجْمَلُ
22	وَإِذَا تَنَاشَدْنَا مَدَائِحَكَ الَّتِي	بُهِرْتُ فَنَحْنُ بِفَضْلِهَا نَتَمَثَّلُ

14. Onun eli yumuşacıktır. Onun sağ elinden insanlar için hiç kesilmeyen nehir akar.

15. Kim onun yüzünü parlak güneşle kıyaslarsa onun hükmünün adaletsiz olduğunu bulursun. (Onu güneşle karşılaştırmak ona haksızlıktır. O güneşten daha parlaktır.)

16. Parlak güneş için rahatlık hani nerede? (Hiç durmadan döner.) O (güneş) şiddetli kuraklık zamanında cimrileştiğinde (el-Vefâî) ikram eder.

17. Onun faziletinin meziyetleri onda (güneşte) nasıl olur? İmkânsız! En eşsiz yol ortaya çıktı.

18. Bu meziyetler gökyüzündeki asil yüksek meziyetlerin yerine getirilmesiyle görevli parlak yıldız gibidir.

19. Ey asrın Yusuf'u! Onun en yüksek derece güzelliğiyle insanların hepsinin güzelleştirildiğini görürsün.

20. Sendeki güzel sıfatlarla âlemler bize apaçık hale geldi. Güzel sıfatlarının nurundan dikkatle bakıp inceleyen herkesin gözleri kamaşır.

21. Efendim, senin sıfatların ayrıntısıyla anlatıldığında ondaki güzelliklerin sonuncusu bile en güzeldir. (Tüm meziyetleri çok güzeldir.)

22. Senin harika olan medihlerini yazdığımızda biz şairlerin hepsi onun faziletleri hakkında benzer şeyler söyleriz.

İlgili beyitlerde şair Peygamberin bir mucizesine işaret ederek cömert olmasını sağ elinden nehir akar sözüyle ifade etmiştir. Onunla güneş arasında bir kıyaslama yapıp onun güneşten daha cömert ve daha üstün meziyetli olduğunu söylemiştir. Yüzünün güzelliğini övüp kendi isminin de aynı olduğuna işaret ederek onu asrın Yusuf'u olarak tanımlamıştır. Onun meziyetlerinin güzelliği karşısında herkesin gözünün kamaştığını ifade etmiştir. Çok güzel özellikleri olduğunu ve onun bu özelliklere gerçekten sahip olduğunu ve abartmadığını

ifade için tüm şairlerin şiirlerinde bu güzel özelliklerinden bahsettiğini dile getirerek kasidesini sonlandırmıştır.

Şairin şiirinde klasik dönemde şairlerin şiir üsluplarından biri olan tek konu üzerine devam etme üslubunu tercih ederek sadece medih konusunu işlediği görülmektedir. el-Muhibbî'nin medih şiirlerinde alışkın olduğumuz muakaddime bölümünde gazel, halini vasıf, halini arz ve yolculuğu vasıf gibi kısımlara bu şiirinde yer vermediği görülür. Bu durum birçok kasidesinden farklı bir durumdur. Medih yazdığı insanın tasavvufi bir şahsiyet olması dolayısıyla giriş bölümüne gazel ile başlamadığı değerlendirilebilir.

2.2.1.7.3. İstanbul'u Methi

el-Muhibbî'nin İstanbul ile alakalı iki şiiri bulunmaktadır. İki şiirinde de İstanbul'u güzel özellikleriyle övdüğü görülmektedir. İlk şiirinde el-Muhibbî'nin İstanbul'un bütün hedef ve istekleri yerine getiren iyi bir yer, emin, bahçelerinin cennet bahçesi olduğunu ve havasının mutedil olduğunu söyledikten sonra nehirlerinin güzel ve gecesinin huzur verici olduğunu ifade ederek İstanbul'u methettiği görülür. [Vâfir]⁵³³

1	بِلَادٍ قَدْ حَوَتْ كُلَّ الْأَمَانِي	نَبِئْتُ بِهَا وَنُصْبِحُ فِي أَمَانٍ
2	هِيَ الْبَلَدُ الْأَمِينُ فَلَيْسَ نَحْشَى	بِهَا ظُلْمًا سَوَى جَوْرِ الْعَوَانِي
3	حَدَائِقُهَا مِنَ الرُّوضَاتِ حُسْنًا	هِيَ الْفِرْدَوْسُ مِنْ بَيْنِ الْجَنَانِ
4	وَبُقْعَتُهَا مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعًا	بِمَنْزِلَةِ الرَّبِيعِ مِنَ الزَّمَانِ
5	وَكُوْثَرُهَا عَلَى الْحَصْبَاءِ يَجْرِي	كَذَوْبِ التَّيْبَرِ سَالَ عَلَى الْجُمَانِ
6	إِذَا صَدَحَتْ بِلَابِلُهَا أَجَابَتْ	كَوَاكِبُهَا بِأَنْوَارِ الْحَسَانِ

1. Bütün temenni ve istekleri içerisinde barındıran şehir. İçerisinde gece ve gündüz emniyet içerisinde yaşadım.

2. Güzel kadının saptırması dışında bir zulümden korkmadığımız emin bir beldedir o (İstanbul).

3. Güzellik olarak cennetler arasında Firdevs cennetinde olan cennet bahçeleri vardır.

4. (İstanbul'un) mevsim olarak havasının bütün dünyadaki yeri ilkbahardır.

5. Kevserlerinde (İstanbul'un nehirlerinde) küçük çakıl taşları akıp gidiyor. Nehrin akışı saf altının erimesi gibi inci tanelerinin üzerinde akıyor.

⁵³³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 353; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 210; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 88.

6. (İstanbul'un) bülbülleri öttüğü zaman zarif ışıklarıyla yıldızlar ona cevap veriyor.

el-Muhibbî İstanbul ile alakalı olarak yazdığı diğer şiirinde de İstanbul'u methetmekte ve İstanbul hakkındaki bu düşüncesinin kesinliğini ifade etmek üzere Kur'an-ı Kerim'de Mekkî surelerin başlangıç kısımlarında görülen yemin üslubu ile şiire başlamaktadır. Burada ilk üç beyitte gökyüzünü ve onun özelliklerini sayıp gökyüzünün direksiz olması, yıldızlarla süslenmesi ve yedi tabaka olmasına yemin ederek sözü kuvvetlendirmek suretiyle son beyitte İstanbul'un tüm ihtiyaç sahiplerine kucak açtığı ana fikrini ifade etmiştir. [Kâmil]⁵³⁴

لِلنَّظَرِ	عِمَادٍ	بِأَلَا	السَّمَاءِ	رَفَعَ	وَالَّذِي	لَا	1
وَبِالْقَمَرِ		الْأَمْعَاتِ	بِالسَّاطِعَاتِ			فَتَزَيَّنَتْ	2
الصُّورِ	مُخْتَلِفٍ	بِكُلِّ	الطَّبَاقِ	السَّبْعِ		وَأَعَالِي	3
لِلوَطَرِ	مَأْوَى	سَتَائِبُولِ	الدُّنْيَا كَمَا			مَاضَاءَتِ	4

1. Allah'a yemin olsun ki o görenlere gökyüzünü direksiz yükseltti.

2. (Gökyüzünü) Ay ve parılayan yıldızlarla süsledi.

3. (Gökyüzünü) Muhtelif her türlü şekilleriyle yedi tabakaya yükseltti.

4. İhtiyaç sahibi herkeze İstanbul gibi bir dünya aydınlandı. (İstanbul tüm muhtaçların barınağı oldu.)

Sonuç olarak Osmanlı döneminde de medih şiiri yazma geleneği devam ettirilmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki bu dönemde medih şiirlerinden aslan payını elde edenler din adamları, âlimler ve ediplerdir.⁵³⁵ el-Muhibbî'nin medih şiirlerinin de büyük çoğunlukla ilmi ve edebi kişiler hakkında olduğu görülmektedir. Şairin söz konusu kişileri methettiği kasidelerin genellikle uzun kasideler olduğu göze çarpmaktadır.

el-Muhibbî'nin bu temada yazmış olduğu şiirlerini gerek konu gerek kaside yapısı olarak o güne kadar süregelen Arap edebiyatındaki medih şiiri geleneğinin prensiplerine uygun olduğu görülmektedir. Diğer taraftan şairin bazı medih şiirlerinde gazel, hamr, ve atıl gibi mukaddime temalarını kullanmadığı; kasidelerine direkt ana temayla başlamasının hitap ettiği kişinin görevi ve kişiliğinin yanında şairin kendi tercihten de kaynaklandığını söylemek yerinde olur.

⁵³⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 183.

⁵³⁵ Nebîl Hâlid Ebû 'Alî, *el-Edebu'l-'Arabî Beyne Aşrayni'l- Memlûkî ve'l-'Uşmânî*, s. 54; Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, s. 83.

el-Muhibbî'nin medihleri hiçbir zaman maddi ve makam yönünden çıkar amaçlı olmayıp övdüğü kişiye bir teşekkür, saygı ve takdir olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle onun medih şiirleri salt çıkar amaçlı şiirlerdeki yüzeysel ve şekilci yapıdan uzak, anlam bakımından hoş, lafızların seçimi yönüyle içten şiirlerdir.

Geleneksel Arap şiirinde eskiden beri kullanılagelen ifade biçimlerinden ve daha çok mübalağa ve benzetmelerden yararlanarak kaleme alınan bu medih temalı şiirler eleştirmenlerin geliştirdikleri esaslara uygunluk bakımından oldukça özgün ve başarılı olarak değerlendirilebilir.

2.2.2. İHVÂNİYYÂT

“Kardeş” anlamındaki الْإِخْوَانُ sözcüğünün çoğulu olan الْإِخْوَانُ kelimesine nispet edilerek ismini alan⁵³⁶ ihvâniyyât, aralarında dostluk ve arkadaşlık bağı bulunan kişilerin birbirlerine gönderdiği şiir ve edebi risalelerin adıdır.⁵³⁷ Arap edebiyatında sıkça kullanılan ve önemli yeri olan bir muhteva türüdür. Bu tema şairlerin arkadaşlarına, yakınlarına, hocalarına veya yönetici konumundaki kişilere yazdıkları şiirleri kapsar. Bir şiire yine bir şiirle cevap verme, taziye, kutlama, mektuplaşma, özür dileme, sitem, ziyaret, evlenme teklifi, ara buluculuk talebi, teşekkür, haber gönderme, şakalaşma, hastanın durumunu sorma, nişan, dostluk ve kardeşlik vasıflarını sayma, hediyeleşme, şikâyetle bulunma, bir meclise davet veya bir meclisi ziyaret ve ilmi bir mesele sorma gibi farklı münasebetler bağlamında ihvâniyyât şiirleri söylenir.⁵³⁸ Bu bakımdan ihvâniyyât şiirinin çok zengin bir konu yelpazesi bulunmaktadır.

En belirgin özelliği, diğer şiir türlerinde görülen yoğun sanatlı anlatım yerine sade ve yalın bir dille söylenmiş olması olan ihvâniyyât şiirleri, Abbasiler döneminde ortaya çıkmış ve süreç içerisinde müstakil bir konu haline gelmiştir. Bu tür şiirler, Osmanlı döneminde de varlığını ve önemini artırarak devam ettirmiştir. Hatta bu dönemde, ilmî icazet istemek, kitap veya kalem açacağı ödünç almak gibi yeni bazı konularda şiirler yazılmak suretiyle bu

⁵³⁶ Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî el-Kalkaşendî (v. 821), *Şubhu'l-A'şâ fi Şinâ'ati'l-İnşâ'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., VIII, 130.

⁵³⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Muštalahâti'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Qadîm*, I, s. 120-121; Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 9.

⁵³⁸ el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'şâ*, I, 50; İsmail Durmuş, “Mektup”, *DİA*, XXIX, İstanbul, 2004, 15; M. Mesut Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, *Nüşa*, Sayı: 21, Ankara, Bahar 2006, sy. 6/21, s. 42.

temanın konu yelpazesi daha da zenginleştirilmiştir. Bu bağlamda ihvâniyyât şiiri kimi zaman eşit seviyedeki, kimi zaman da toplumun farklı seviyedeki bireyleri arasındaki ilişkileri kuvvetlendiren bir köprü görevi görmüştür.⁵³⁹

el-Muhibbî'nin şiirlerinde çeşitli münasebetler üzerine dostları ile ilgili söylediği ihvâniyyât konulu şiirler önemli bir yer tutmaktadır. Şairin hacim bakımından en önemli muhteva kısmından birini teşkil eden bu şiirlerinin içerisinde hatırı sayılır ölçüde medih bölümü bulunmaktadır.

el-Muhibbî'nin bu konuda yazılan şiirlerini şiirsel yazışmalar, kutlama ve tebrik, ilmî icazet istemek, taziye, özür, şiirle istekte bulunma, teselli, uyarı ve arkadaşlarına özlem şiirleri şeklinde tasnif etmek mümkündür.

2.2.2.1. Şiirsel yazışmalar (Murâselât)

Müraselat türünden şiirler, şairlerin hem arkadaşlarına karşı duygularını ifade etmek hem de dilsel becerilerini sergilemek amacıyla birbirlerine yazdıkları ihvâniyyât şiirleridir. İlkine cevaben söylenen şiirin vezin ve kafiye bakımından öncekine uygun olmasına dikkat edilen bu yazışma örnekleri Osmanlı döneminde de oldukça yaygındır.⁵⁴⁰

2.2.2.1.1. Seyyid Ahmed Ânesî el-Yemenî ile Yazışma

el-Muhibbî şair ve ediplere büyük değer vermiş ve bu zümreden birçok kişi ile arkadaşlık kurmuştur. Örneğin zamanın önemli şair ve hatiplerinden olan ve çabuk sinirlenen ve ruh hali aniden değişen bir mizaca sahip Ahmed b. Ahmed Ânesî el-Yemenî ez-Zemime (ö. 1119/1707) ile Mekke'de bulunduğu esnada dostluk ilişkisi kurdu. Aslen San'â'lı olan ve orada doğup yetişen, sonra Mekke'ye gidip burada yaşamaya başlayan Ahmed Ânesî el-Yemenî ile karşılıklı bir müraselat şiiri kaleme almışlardır.⁵⁴¹

Seyyid Ahmed Ânesî el-Yemenî'nin el-Muhibbî'ye yazdığı ve hayatı bölümünde verilen şiire⁵⁴² karşılık onun da arkadaşına cevap verdiği şiir klasik tarzda olup 27 beyitten oluşmaktadır. İlk 15 beyti gazel olan kasidenin diğer 12 beytinde ise medih konusu

⁵³⁹ Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭâlaât fî 'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve 'l-'Uşmânî*, 302-303; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 42.

⁵⁴⁰ Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭâlaât fî 'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve 'l-'Uşmânî*, 302-303; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 47; Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, s. 62.

⁵⁴¹ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 500-501; II, 1.

⁵⁴² Şiir için Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 500-501.

işlemektedir. Medih kısmında şair ona karşı sevgisini ifade edip faziletleri kendinde toplaması, zamanın eşsizi olması, hoş sohbet olması, şiirinin güzel olması yönüyle onu övüp âdeti üzere kasidesini ona sunup dua ile bitirmiştir. [Kâmil]⁵⁴³

1	إِنِّي شَغِفْتُ بِهِ كَمَا شَغِفْتُ	بِصِفَاتِ أَحْمَدَ أَلْسُنُ الْحَمْدِ
2	نَدْبُ حَوَى الْفَضْلِ التَّمَامِ وَقَدْ	بَلَغَ الْعُلَا مُذْ كَانَ فِي الْمَهْدِ
3	فَرْدُ الزَّمَانِ فَإِنْ نَظَرْتَ تَجِدْ	كُلَّ الْفَضَائِلِ مِنْهُ فِي فَرْدِ
4	إِنْ عُدَّ فَحَرٌّ كَانَ أَوَّلَ مَنْ	عُقِدَتْ عَلَيْهِ الْعَشْرُ فِي الْعَدِّ
5	عَذْبُ الْفُكَاهَةِ فِي بَدَاهَتِهِ	كَلِمَ عَدَتْ قِطْعًا مِنْ الْقُنْدِ
6	وَلَهُ بَنَانٌ كَلَّمَا كَتَبْتَ	نَظَمْتَ دَرَارِي الشُّهُبِ فِي عَقْدِ
7	مَوْلَايَ أَنْتَ أَجَلُ مَنْ نَطَقْتَ	فِيهِ الْمَدَائِحُ مِنْ ذَوِي الْمَجْدِ
8	خُذْهَا إِلَيْكَ كَرِيمَةً بَلَغْتَ	فِي الْوَصْفِ أَقْصَى غَايَةِ الْجَهْدِ
9	وَاعْذُرْ قُصُورِي فِي الْمَدِيحِ فَمَا	تُحْصَى رِمَالُ الْأَرْضِ بِالْعَدِّ
10	لَا زِلْتُ فِي عِزِّ وَفِي دَعَا	فَبَقَاكَ فِينَا غَايَةَ الْقُصْدِ

1. Hamd eden dillerin Ahmed'in sıfatlarıyla meşgul olunması gibi (kalben) onunla meşgulüm. (Çok seviyorum.)

2. O, mükemmel faziletleri kendinde toplayıp hayır peşinde koşan zarif bir insandır. Küçük yaşlardan beri yüksek derecelere ulaşmıştı.

3. Zamanın eşsizidir. Baktığında, tüm faziletlerin hepsini sadece onda bulursun.

4. Övgü saydığı anda sıfatların onluk sıralamasının ilki o oldu. (Tüm faziletlerde hep ilk sırada oldu.)

5. Doğaçlama şakaları tatlıdır. Sözü şekerden bir parçadır.

6. Sürekli yazı yazan parmakları var. (Onun parmakları) parlak yıldızları kolyeye tek tek koyup dizdi. (Şiiri çok güzeldir.)

7. Efendim! Sen ki, şeref ve övgü ile ilgili medihler konuştuğunda en mükemmeline yaparsın.

8. Vasıfta azami gayretle en yükseğe ulaştırıp kıymetli olarak sana geleni (bu şiiri) al kabul et.

⁵⁴³ el-Muhibbî, Dîvân, s. 116-118; a.mlf., Nefhatu'r-Reyhâne, II, 1.

9. Medihdeki kusurlarımdan dolayı özrümü kabul et. Yeryüzünün kumu saymayla bitmez. (Hiç biter mi?)

10. Sen daima izzetli ve nimet içindeki rahat hayatta yaşa. Sen bizim içimizde isteğin azamisinde kal. (Ömrün uzun olsun.)

Görüldüğü gibi el-Muhibbî, Seyyid Ahmed Ânesî el-Yemenî ile karşılıklı yazdıkları şiirde ona sevgisini dile getirmiş, küçük yaşlardan itibaren faziletleri kendinde toplayıp hayır peşinde koşan zarif bir insan olduğunu anlatmıştır. Zamanın eşsizi olan, övgüye layık birçok özelliği olan, doğaçlama şaka yapan ve sözü tatlı olan birisi olarak methetmiştir. Şiirinin güzel olup medih yazdığında en güzelini yazdığını ifade ederek onun edebi gücünü belirtmiştir. Daha sonra onun övgüsünde yetersiz kalması dolayısıyla kasideyi ona özürle sunmuştur. Uzun ve refah içinde bir ömür dileyerek şiirine son vermiştir.

el-Muhibbî'nin bu şiirinde klasik tarzda giriş gelişme ve sonuç bölümlerini yerine getirdiği ve bu kasidesini medih şiirlerinde genel olarak takip ettiği bir yöntemle yazdığı görülmektedir. Ancak Seyyid Ahmed Ânesî el-Yemenî'ye cevaben söylenen bu şiirin vezin ve kafiye bakımından öncekine uygun olması kuralına uymadığı ve şairin farklı bir vezin ve kafiye tercih ettiği görülmektedir. Şairin bu şekilde bir tercih yapmasının sebebi konunun değişmesi olarak görülebilir. Çünkü el-Yemenî el-Muhibbî'nin eserini methetmiş el-Muhibbî ise buna karşılık onu metheden bir şiir kaleme almıştır.

2.2.2.1.2. Seyyid Abdu'l-Bakî el-Mağzilî ile Yazışma

Abdulkaki b. Abdurrahman İbn Mağzilî eş-Şâfiî ed-Dımeşkî hicrî 1060 yılında doğdu. Annesi Seyyid Musa es-Şâdî'nin kızıdır ve annesi tarafından seyyittir. İlim ile meşgul olup Muhammed İsa ve Ali el-Kâmilî'den fıkıh dersi aldı. Şeyh Necmeddin el-Ferağî'den nahv, İbrahim el-Fettâl'den belagat, Yahya eş-Şâvî'den kelim ilmini aldı. Emevîyye medresesinde hocalık yaptı. Hicrî 1130 yılında vefat etti.⁵⁴⁴

Birçok şair ve ediple karşılıklı şiirsel yazışmalar yapan el-Muhibbî zamanın önemli şair ve ilim adamlarından biri olan ve Dımeşk'te dostluk ilişkisi kurduğu Seyyid Abdu'l-Bakî el-Mağzilî hakkında da müraselat türü bir şiir kaleme almıştır. Seyyid Abdu'l-Bakî el-Mağzilî bir gün ziyarete gelmiş ve onu yerinde bulamayarak bir şiir yazmıştır. el-Mağzilî'nin el-

⁵⁴⁴ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 130-131; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 231-234.

Muhibbî'ye yazdığı şiirde güzel ahlaklı olması ve genç yaşta üstün özellikler edinmesi yönüyle övmüş ve çocukluktan bu yana iyi arkadaş olduklarını dile getirmiştir. Daha sonra onu ziyarete geldiğini ve bulamadığını ifade ederek şiiri sonlandırmıştır. el-Mağzili'nin bu şiiri şu şekildedir. [Kâmil]⁵⁴⁵

1 يَا مَاجِداً حَازَ السِّيَادَةَ يَافِعاً وَعَدَا بِأَثْوَابِ الْبَرَاعَةِ يَرْتَدِي
2 مَنْ مُذَكِّرِي عَهْدِ الشَّيْبَةِ وَالصَّبَا وَالْعَيْشَ مَعَ وَصْلِ الْحَسَنِ الْخُرْدِ
3 كَمْ مَرَّةً قَدْ جِئْتُ نَحْوَ جَمَاكُم كَيْمَا أَفُوزُ بِرُؤْيَا الْوَجْهِ النَّدِي
4 فَلِسُوءِ حَظِّي لَمْ تَجِدْكُمْ مُقْلِي فَرَجَعْتُ مِنْ ذَاكَ الْحِمَى صِفْرَ الْيَدِ

1. Ey güzel ahlaklı (arkadaşım)! Genç yaşta şeref ve makam edindin ve üstün melekelerin elbiselerini giyer oldun. (Genç yaşta üstün özellikler edindin.)

2. Çocukluk ve yetişme çağında ve çok güzel kadınlara ulaştığımız hayat (delikanlılık) döneminde beni bilensin. (En eski arkadaşlarımdansın.)

3. Güzel yüzünü görebilmek için sizin ailenizin evlerine doğru kaç kez geldim.

4. Kötü bahtımdan gözüm sizi (aradı ama) bulamadı. Bu diyardan elim boş olarak geriye döndüm.

Seyyid Abdu'l-Bakî el-Mağzili'nin el-Muhibbî'ye yazdığı bu şiire karşılık o da arkadaşına bir şiirle cevap vermiştir. [Kâmil]⁵⁴⁶

1 مَوْلَايَ مِنْ دُونِ الْأَنَامِ وَسَيِّدِي بَلَعْتَنِي بِالسَّعْيِ أَسْنَى سُودِدِ
2 قَدْ جِئْتَنِي وَالْبَيْتَ مَيِّ مُقْفَرٍ مِنْ سُوءِ حَظِّي فِي الزَّمَانِ الْأَنْكَدِ
3 هِيَ عَادَةُ الْأَيَّامِ أَرْجُو صَاحِباً فَيَصُدُّهُ قَدَرٌ عَلَيَّ بِمَرَصِدِ
4 وَإِذَا أَبَيْتُ فَتَى وَعِفْتُ دُئُوءَهُ أَلْفَيْتُهُ نَفْسِي يَرُوحُ وَيَعْتَدِي

1. İnsanlar içerisinde yeri farklı olan efendim ve dostum. Beni ziyarete gelişin beni yüksek bir şerefe (sevince) ulaştırdı.

2. Sen bana ziyarete geldin ve en bahtsız zamanımdaki kötü nasibimden ev benden yoksundu.

3. Bir dostla görüşmeyi istemem günlerin âdetindendir. Ancak peşimi takip eden kaderim isteğimi engelliyor. (Hep böyle durumlar başıma geliyor.)

⁵⁴⁵ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 131.

⁵⁴⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 108; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 131.

4. Bir kişinin benim yakınım gelmesini istemediğim zaman, alıp verdiğim nefesim gibi onu (yanı başımda) bulurum.

el-Muhibbî'nin cevabından anlaşılacağı üzere şair el-Mağzilî'ye kendisi için farklı bir yeri olan dostum demekte ve onun ziyarete gelişinden duyduğu sevinci dile getirmektedir. Ziyareti esnasında evde olmadığı için kendisinin bahtsız olduğunu, onun da arkadaşı ile görüşmek istediğini ancak bazı talihsizliklerden dolayı bu ziyareti yapamadığını ancak onun her zaman aklında ve kalbinde olduğunu söylemiştir. Görmek istemediği biri olduğunda hemen karşılaştığını ancak el-Mağzilî gibi sevdiği biri olduğunda onunla görüşemediğini ifade ederek Türkçe'deki "insanın istemediği ot burnunun dibinde biter" atasözü ile benzer bir anlamı kastetmektedir.

Anlaşılacağı üzere bu şiir el-Mağzilî'nin şiiri gibi 4 beyitten oluşmuş, aynı bahir ve kafiye ile yazılmış ve سُوءِ حَظِّي gibi ortak kelimeler kullanmıştır. Görüldüğü gibi cevap şiiri de el-Mağzilî'nin beyitleri ile uyumlu ve beyitlerine tek tek cevap niteliğindedir.

2.2.2.1.3. Salih İbrahim el-Hakîm ile Yazışma

Salih İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Hakîm el-Melik İran asıllı bir âlimdir. Hicazda el-Muhibbî ile karşılaşmış ve aralarında bir dostluk oluşmuştur. Tıp alanında tanınmıştır. Şair ve edip olma özelliği vardır. el-Muhibbî onun hayatını eserinde kaleme almıştır. Burada iki defa karşılıklı olarak birbirlerine hitaben yazdıkları şiirlere de değinmiş ve tam metinlerine eserinde yer vermiştir.⁵⁴⁷ Bu karşılıklı yazışmalarda el-Muhibbî, Salih İbrahim el-Hakîm'in (ö. /?) yazdığı bir şiire⁵⁴⁸ aynı vezin ve kafiye ile başka bir şiirle karşılık vermek manasında olan muraca'a türü bir şiir kaleme almıştır.

Klasik tarzda olan şiir 27 beyitten oluşmaktadır. İlk 10 beyti gazel olan kasidenin diğer 17 beytinde ise medih konusunu işlemektedir. el-Muhibbî bu şiirde onu hoş sohbet oluşu, cömertliği, zekâsı ve güzel ahlakı ile överek kasideyi ona sunmuştur. Onun kendisine gönderdiği kaside için teşekkür ederek kendisinin çok sıkıntılar çektiğini dile getirip onun bu sıkıntıları çekmemesi için dua ederek kasidesini bitirmiştir. [Vâfir]⁵⁴⁹

⁵⁴⁷ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 91-101.

⁵⁴⁸ Salih İbrahim el-Hakîm'in el-Muhibbiye yazdığı şiir için bkz. *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 97-98.

⁵⁴⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 123-125; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 98-99.

1	وَلَيْسَ لَهُ سَمِيرٌ غَيْرَ مَدَحٍ	يَكُونُ لِصَالِحٍ شُكْرًا وَحَمْدًا
2	فَتَى قَدْ أَلْبَسَ الْعُلَيَاءَ بُرْدًا	وَمَثَلَ شَخْصَهُ أَدَبًا وَمَجْدًا
3	لَهُ الْفِكْرُ الَّذِي إِنْ شَاءَ أَنْشَأَ	أَفَانِينَ الْهَوَى وَبِهَا تَحَدَّى
4	تَعَالَى اللَّهُ قَدْ أَوْلَاهُ طَبْعًا	أَعْضَ مِنْ الرِّيَاضِ زُورًا وَأُنْدَى
5	وَأُنْبَتَ مِنْ أَيْدِيهِ رَبِيعًا	يُنَمِّقُ فِيهِ رَيْحَانًا وَوَرْدًا
6	أَنَادِرَةَ الزَّمَانِ فَدَثَكَ رُوحِي	وَمَنْ لِي أَنْ تَكُونَ بِهَا مُفْدَى
7	أَتَتْنِي مِنْكَ حَوْذٌ مِنْ سَنَاهَا	تَمَّتِي الْبَدْرُ لَوْ كَانَ اسْتَمَدًا
8	رَبِيبَةٌ خَدْرَهَا فِي الصَّوْنِ تَأْتِي	يَدَيَّ أَمَلٍ إِلَيْهَا أَنْ تُمَدَّا
9	مَنْحَتَ بِهَا الْوِدَادَ الْمُحْضَ خِلًّا	يَرَى لَكَ وَدَّهَ فَرَضًا وَرَدًّا
10	وَهَاكَ أَلْوَكَّةَ بِثَنَّاكَ نَاهَتِ	وَفَاحَتَ مَنَدِلًا رَطْبًا وَنَدًّا
11	وَلَوْ وَفَّيْتُ مَدْحَكَ بَعْضَ حَقِّ	إِذَا نَظَّمْتُ فِيكَ الشُّهْبَ عِقْدًا
12	فَعُدْرًا إِنَّ أخطَارَ التَّنَائِي	بَنَتْ بَيْنِي وَبَيْنَ الْفِكْرِ سَدًّا
13	وَهَدَى الْأَرْبُعُونَ بَلَعْتُ مِنْهَا	أَشَدًّا سَاقَ لِي حَظْبًا أَشَدًّا
14	فَلَوْ كَانَ الَّذِي بِي مِنْ سَقَامٍ	عَلَى جَبَلٍ لِأَوْشَكٍ أَنْ يُهْدَا
15	وَعَيْرُكَ لَا أَرَاهُ لِدَفْعِ مَا بِي	فَقَدْ أَعْيَا دَوَاهُ الدَّهْرِ جَهْدًا
16	بَقِيَتْ مُمْتَعًا فِي الْفَضْلِ فَرْدًا	وَلَا لَقِيْتُ لَكَ الْأَيَّامُ فَقْدًا

1. Şükür ve hamdle Salih (Salih İbrahim el-Hâkim) için olan medih dışında sohbet dostu yoktur.

2. Yiğittir. Bürde (elbise) olarak yüksek makam ona giydirildi ve onun şahsı edebi ve şerefi temsil eder.

3. Onun isterse çeşitli fikirleri ortaya koyan akli vardır ve onunla (fikirleriyle) meydan okuyup aciz bırakır.

4. Allah Teâlâ en güzel ve taze bahçeden en iyisini tabiat (özellik, ahlak) olarak ona bahşetmiştir.

5. (Allah) ilkbaharı onun ellerinden bitirdi. Güller ve reyhanlar ile ilkbaharı güzelleştirdi. (Ona birçok nimet verdi.)

6. Ey zamanın eşsizi canım sana kurban olsun. Benden olan her şey feda olunansın sen.

7. Dolunayın bile onun nurundan alsaydım diye temenni ettiği güzel kız (kaside) senden bana geldi.

8. 9. *Elde etmek isteyen ellerin ulaşamadığı muhafaza içindeki (sarayda yaşayan) sultan misali o kasideyi sen halis bir sevgi ile sevgisinin karşılıklı ve şüphesiz olduğunu bildiğin dostun olan bana ikram ettin.*

10. *Buhur ve güzel kokulu çubuktan kokusu yayılan ve beğenilen, senin övgünü ele alan bu yazıyı işte al!*

11. *Bazı hakların üzerine senin methini tamamlayabilseydim yıldızları kolye olarak sana dizmem gerekirdi.*

12. *Özür dilerim. Muhakkak ki ayrılığın zorlukları, ben ve düşünceler arasında engel oluşturdu.*

13. *Bu kırk bana ulaştı. (Kırk yaşına ulaştım.) Şiddetli musibetler bana akarak yaşlandım.*

14. *Benim başıma gelen belalar dağa gelseydi enkaz haline gelirdi.*

15. *Bendeki sıkıntıları uzaklaştırmak için senden başkasını bilmiyorum. Onun ilacı çabayla ve meşakkatle (aransaydı) zamanı güçsüz bırakırdı.*

16. *Sen sadece fazilet ve nimet içinde kal ve zayi eden zorluklarla sen karşılaşma.*

el-Muhibbî bu şiirde Salih İbrahim el-Hakîm'in şerefli ve edebi yönü kuvvetli dinamik birisi olduğunu, yeni parlak fikirler ürettiğini, Allah'ın ona güzel ahlak ve birçok nimetler verdiğini dile getirerek birçok ilim insanına da söylediği zamanın eşsizi ifadesini bu dostu için de kullanmıştır. Çok güzel bir kasidenin onun tarafından kendisine hediye edildiğini ve buna karşılık olarak kendisinin de bu kasideyi ona hediye ettiğini ifade etmiştir. Ancak gecikmeli olarak bu kasideyi kendisine sunduğu için üzgün olduğunu çünkü çok sıkıntılarla karşılaştığını söylemiştir. Daima nimet ve fazilet içinde kalması ve onun karşılaştığı sıkıntılarla dostunun karşılaşmaması için dua ederek şiirini sonlandırmıştır.

Sonuç olarak, el-Muhibbî dostu olan şairlere duygularını ifade etmek üzere onlar tarafından gönderilen şiirlere cevap olacak nitelikte şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde şair, muhatabın şiiriyle konu bütünlüğünü bozmamış, vezin, kâfiye, dil ve üslup uyumuna riayet etmiştir.

2.2.2.2. Tebrik ve Kutlama

Bir ihvâniyyât türü olan kutlama şiiri, şairlerin birbirlerine gönderdikleri tebrik amaçlı söylenmiş şiirlerden oluşmaktadır. Şairin yazdığı bu şiirleri “Bayram ve Hac Tebriği”,

“Nevruz Tebriği”, “Göreve Atanma Kutlaması” ve “Yeni Ev Tebriği” adlı dört alt başlıkta incelenecektir.

2.2.2.2.1. Bayram ve Hac Tebriği

XVII. yüzyıl Dimeşk toplumunda dini bayramların yanı sıra hacc da önemsenen bir ibadet olarak kutlanmaktadır.⁵⁵⁰ Nitekim el-Muhibbî'nin bu konuda iki bayram bir de hac tebriki olmak üzere üç adet şiirinin olduğu görülmektedir. Şairin hayatı bölümünde verilen bayram tebriki örneğinin yanında ikinci bir bayram tebriği olduğu görülmektedir. el-Muhibbî bu şiirinde bayramın gelmesi ile oluşan mutluluğunu dile getirip tebrik etmekte ve sağlıklı gelecek bayramlara ulaşmak için dua etmektedir. [Seri']⁵⁵¹

1	هُنَّيْتِ	بِالْعِيدِ	وَأَفْضَالِهِ	وَأَفَاكَ	مَشْمُولًا	بِإِقْبَالِهِ
2	وَاللَّهُ	يُبْقِيكَ	لَنَا	سَالِمًا	حَتَّى	أَمْثَالِهِ

1. En faziletlisiyle bayram sana tebrik edildi. Onun gelişini ihtiva eden (günler) sana ulaştı.

2. Allah bizde sağlık sıhhati daim eylesin. Ta ki bu bayramın benzerlerinin benzerlerini görelim. (Bu bayram gibi nice bayramlara ulaşalım.)

Osmanlı dönemi Arap Edebiyatı ihvâniyyât temalı şiirlerde sıkça karşılaşılan bir alt başlıkta hac tebriğidir. el-Muhibbî'nin Yusuf el-Vefâî'ye hitaben hac ibadeti için geldiği Mekke'de yazdığı bir medih şiirinde onun haccını tebrik ettiği beyitler ise şu şekildedir; [Kâmil]⁵⁵²

1	بُشْرَاكَ	بِالْحَجِّ	الَّذِي	قَدْ	نَلْتَهُ	وَاللَّهُ	مِنْكَ	بِفَضْلِهِ	يَتَقَبَّلُ
2	وَأَفَيْتَ	فَارْذَانَتْ	بِمَقْدِمِكَ	الْعُلَى	وَعَدَتْ	بِأَثْوَابِ	الْمَسَرَّةِ	تَرْفُلُ	تَرْفُلُ

1. Nail olduğun hacca sana müjde olsun. (Allah kabul etsin.) Allah, ikramıyla senden haccını kabul etsin.

2. Sevincin elbisesiyle (ihramla) sabah vakti yürüdün ve sen (hacca) ulaştın ve yücelik senin gelişinle süslendi.

⁵⁵⁰ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 355, 273; III, 205; IV, 4; a.mlf., *Dîvân*, s. 189-191.

⁵⁵¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 262.

⁵⁵² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 251.

Görüldüğü üzere şair el-Vefâî'nin haccını tebrik etmekte ve hacdaki ihramını sevinç elbisesi olarak tanımlayarak yerine getirdiği haccının ona mutluluk getirdiğini ve manevi yönden yüksek makamlara ulaştırdığını ifade etmektedir.

2.2.2.2.2. Nevruz Tebriği

Dini bayramların dışında Osmanlı'nın hâkim olduğu bölgelerde kutlandığı anlaşılan ve sözlükte “yeni gün” anlamına gelen nevrüz, 21 Martta kutlanan bir yılbaşı bayramıdır. İran kökenli olduğu bilinen bu bayram zamanla Arap ve Türk kültürüne de intikal etmiştir.⁵⁵³ el-Muhibbî Abdalbaki b. Ahmed İbnu's-Semmân ed-Dımeşkî'ye hitaben bir nevrüz tebriki yazmıştır.

İbnu's-Semmân mukaddimesinde kış mevsiminin başlangıcında, yaşadığı toplumun sosyal hayatına ilişkin bir tasvir yaparak, gördüğü olumsuzlukları eleştiren ifadelerle yer verdiği bir şiiri el-Muhibbî'ye göndermiştir.⁵⁵⁴ el-Muhibbî onun bu şiirine bahar mevsimi geldiğinde onu ruhen rahatlatma amacıyla olduğu anlaşılan Nevruz'u kutladığı ve onu bu bayramı beraberce kutlayarak gezintiye davet ettiği 15 beyitten oluşan bir şiirle karşılık vermiştir. Şair şiirinde kış mevsiminin bitişine olan sevincini ve baharın gelmesi ile yeryüzünün бүрүндүğü güzelliklere değinmiştir. Arkadaşının ilmi çalışmalara ara vererek baharın gelmesi ile güzelleşen evini ziyarete gelmesi dileğini dile getirerek şiire son vermiştir. [Hafif]⁵⁵⁵

1	أَنْقَدْتَنَا	مَوَاسِمُ	النَّيْرُوزِ	مِنْ	عَذَابِ	الشِّتَا	وَبَرْدِ	الْعُجُوزِ
2	أَلْبَسَ	الْأَرْضَ	مِنْ	غَلَائِلِهِ	الْحُضْ	فَجَرَّتْ	ذُيُولَهَا	فِي
3	وَأِذَا	أَشْرَقَتْ	دُكَاؤُ	حَسْبِنَا	الْأَرْضَ	أَبَدَتْ	مَا	تَحْتَهَا
4	فَاتْرُكَايَ	مِنْ	ضَرْبِ	زَيْدِ	لِعَمْرٍو	وَبَيَانِ	الْمَقْصُورِ	وَالْمَهْمُوزِ
5	وَقَفَا	بِي	عَلَى	الرِّيَاضِ	قَلِيلًا	لِنَرَى	قُدْرَةَ	الْحَكِيمِ
6	فَكَأَنَّ	الْحَبَابَ	وَالْمَاءَ	فِيهَا	فِضَّةٌ	تَحْتَ	لُؤْلُؤِ	مَعْرُوزِ
7	أَيُّهَا	الْفَاضِلُ	الَّذِي	يَفْصِلُ	الْبَحْ	ثَ	وَلَوْ	طَالَ
8	لَوْ	جَهْلُنَاهُ	مَا	عَلِمْنَا	يَقِينًا	مُحْكَمَاتِ	التَّحْرِيمِ	وَالْتَّجْوِيزِ

⁵⁵³ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 60-61.

⁵⁵⁴ Bu şiir için Bkz. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiiri*, 140.

⁵⁵⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 189-191; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, II, 273.

9	أَوْ رَأَاهُ الزُّهْرِيُّ وَابْنُ مُعِينٍ	أَسْنَدَ الْعِلْمَ عَنْهُ كَالْمُسْتَجِيرِ
10	جُدْ بِإِنْجَازِ مَا وَعَدْتَ فَلَيْسَ الْمَطْلُ	عِنْدَ الْكَرَامِ كَالْتَّنْجِيرِ
11	فَلَدَيْنَا مَنْ يَسْحَرُ الْقُلُبَ وَالْعُقُلَ	إِذَا مَا شَدَا مِنْ النَّيْرِ
12	فَاتِرُ الطَّرْفِ لَوْ رَأَاهُ زُلَيْخَا	نَسِيَتْ ذِكْرَ يُوسُفٍ وَالْعَزِيرِ
13	حَسَدَتْ مَنَزِلِي عَلَيْهِ بِقَاعِ الْأَرْضِ	مِنْ جُلَّقِ إِلَى تَبْرِيرِ
14	لَا تُكَلِّفْ فِكْرِي بَيِّنًا فَلَا	يُمْكِنُ وَصَفَ الْجَمَالِ بِالْأَرْجُورِ
15	فَتَعَجَّلْ فَالَوْفُ كَالسَّيْفِ وَالْعَا	قُلْ يَدْرِي مَا تَحْتَ ذَيْلِ الرُّمُورِ

1. Nevruz⁵⁵⁶ mevsimleri 'acûz⁵⁵⁷ soğuşundan (sert soğuk) ve kışın azabından bizi kurtardı.
2. Bahar yeryüzüne yeşil şeffaf elbiselerini giydirdi böylece ipek kumaş içindeki kuyrukları (yerde) süründü.
3. Ateş topu (güneş) doğduğunda altındaki hazinelerinden ortaya çıkan yeryüzünü sayarız (izleriz).
4. Zeydin Amr'ı dövmesi (nahiv) ve maksur ve mehmuzun açıklanması, siz ikiniz beni bırakın. (Zor ilimlerden yoruldum artık.)⁵⁵⁸
5. Siz ikiniz Aziz ve Hâkim olanın kudretini görmemiz için beni bahçelerde biraz durdurun.
6. Sanki orada su ve suyun kabarcıkları saklı incinin üstündeki gümüşe benziyor.
7. Ey uzun olsa bile araştırmayı veciz sözle bitiren faziletli insan!
8. Onu tanımasaydık caizlik ve haramlık ahkâmlarını yakın (tam olarak) olarak bilemezdik.

⁵⁵⁶ Nevruz Farsçada yılın ilk güneşli günleri manasına gelmektedir. İlkbaharın başlangıcı olan Farisi yılın başlangıcıdır. Bkz. Reuben Levy, "Nevrûz", *İA.*, I-XIII, İstanbul, 1940-88, IX, 233-234.

⁵⁵⁷ el-Muhibbî kendi şiirinde geçen bazı kelimeleri açıklamıştır. Bu kelime hakkında şöyle bir açıklama yapmıştır: "Berdi'l-'Acûz: Soğuk günler 'Acûz günleri olarak isimlendirilir. Çünkü eski Araplarda yaşlı kâhin kadın halka kışın sonunda hayvanlar üzerinde etkisi kötü olacak bir soğuk olacağını haber verirdi. Halk onun bu sözünü önemsemezlerdi. İlkbaharın geldiğinden emin bir şekilde koyunların yünlerini keserlerdi. Aniden bastıran soğuk, hayvanları ve bitkileri telef ederdi. Böylece bu günlere Berdi'l-'Acûz veya Eyyâmu'l-'Acûz denirdi. Yine denilir ki, yedi bekâr oğlu olan yaşlı kadın evlatlarına evlenmek istediğini söyledi. Kadının oğulları ona kışın 6 gün dışarda kalması şartıyla evlenmesine müsaade ettiler. Bu şartı kabul eden kadın altıncı gün vefat etti. Bu sebeple bu günlere Berdi'l-'Acûz ismi verilmiştir. Yine denilir ki bu günler Ad kavminin helak edildiği altı gündür. Yine kışın son günlerine de bu isim verilmektedir." Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 273.

⁵⁵⁸ Burada şairlerin uslubu olan müsenna kalıbı kullanılarak geleneksel şiir uslubu uygulanmıştır.

9. *Ya da İbn Mu‘în⁵⁵⁹ ve ez-Zührî⁵⁶⁰ onu görseydi icazet almış kişi gibi ilmi ona dayandırırlandı.*

10. *Vadettiğin şeyi yerine getirmekle yap. Asil insanlar için sözünü geciktirmek yerine getirmek gibi değildir.*

11. *Nerez’dan⁵⁶¹ bizde öylesi var ki, şarkı söylediğinde akli ve kalbi büyülüyor.*

12. *Züleyha (şarkıcıların) ceylan gibi baygın bakışlarını görseydi Mısır Azizi ve Yusuf’u anmayı unuturdu.*

13. *Cillak’tan Tebriz’e⁵⁶² yeryüzü bölgeleri, evimi (yaşadığım yeri) kısıkıyor.*

14. *Aklım, açıklamayı yerine getirmemi (benden) isteme. Ercûzeyle (senin) güzelliğinin vasfını beyan mümkün değil.*

15. *Acele et! Vakit kılıç gibidir ve akıllı kişi rumuzların kuyruğunun altında yatan manayı bilir. (İşin aslının farkına varır.)*

Şiirden anlaşılacağı üzere şair Nevruz’un gelmesinin bu soğuktan kendilerini kurtardığını, baharın gelmesiyle yeryüzünü yeşillendirdiğini ve güneşin çıkmasıyla bu manzarayı izlediklerini ifade ederek nevrurun gelmesiyle oluşan sevincini arkadaşıyla paylaşmak istemiştir. Daha sonra bazı zor ilmi meselelerden bunaldığını ve bahçelerde durup suyun akışını izlemek istediğini dile getirmiştir. Daha sonra arkadaşını uzun araştırmaları veciz şekilde bitirebilen faziletli bir insan olması, fıkıh ve hadis alanlarında yetkin olanların ondan icazet alacakları kadar bu iki ilimde yetkin olmasıyla övmüş ve ona verdiği sözünü yerine getirmesini yani onu ziyarete gelmesini istemiştir. Evinde onu hoş tutacak imkânları olduğunu ve bu güzelliklerin bir şiirle anlatılamayacağını ve ziyaretini geciktirmemesi gerektiğini söylemiştir. Bu şiire şifreler koyduğunu ve bunları onun anlayabilecek kadar zeki olduğunu söyleyerek şiirine son vermiştir.

Aynı zamanda karşılıklı yazışma olarak da kabul edilebilecek şairin bu şiiri güzel bir tebrik şiiri örneğidir. Ayrıca el-Muhibbî’nin şiirine arkadaşı İbnu’s-Semmân’ın şiirinin ilk

⁵⁵⁹ Ebu Zekeriya Yahya b. Mu‘în tüm malını hadis ilmi için infak etmiştir. Buhari ve Müslim kendinden hadis nakletmiştir. Hicrî 233 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân*, VI, 139-143.

⁵⁶⁰ Ebubekir Muhammed b. Müslim b. Abdullah b. Abdullah b. Şihab b. ez-Zührî, Tabiîn fakihlerindendir. On sahabeyi görmüştür. Önde gelen birçok kişi ondan rivayetler nakletmişlerdir. Hicrî 124 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân*, IV, 177-179.

⁵⁶¹ İran’ın Tebriz kenti yakınında bir kasabadır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, 2.bs. , Dâru Şâdir, Beyrût, 1995, V, 331.

⁵⁶² Azerbeycan’da meşhur şehirlerden biridir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, II, 13.

beyti olan beyte işaretle başladığı görülmektedir. Şöyle ki onun şiirinin ilk beyti şu şekildedir; [Seri']⁵⁶³

1 بِقُصِّ بِكَرٍ وَبِشُرْبِ الْعُجُوزِ يَدْفَعُ بَعْضُ النَّاسِ بَرْدَ الْعُجُوزِ

1. Bazı insanlar içki içmek ve bekârla evlenmekle sert kışın etkisini gideriyorlar.

Görüldüğü gibi el-Muhibbî de İbnu's Semman'ın ilk beytine işaretle بِرْدُ الْعُجُوزِ (kocakarı soğuğu) ifadesini kullanmıştır.

2.2.2.2.3. Yeni Ev Tebriği

el-Muhibbî edebi yönü kuvvetli olan, birçok durum ve olayda görüldüğü gibi bedihi yani herhangi bir hazırlık yapmadan şiir söyleyebilme kabiliyetine sahip sayılı şairlerden birisidir. Şair, Dımeşk'in ileri gelenlerinden birinin ev inşa ettirmesi üzerine onu ziyaretinde bedihi olarak bir tebrik şiiri ortaya koymuştur. 2 beyitten oluşan şiirinde onu yeni evi için tebrik etmekte ve yeni ev gibi onun da ahlakında güzel özellikleri şahsında topladığını söylemektedir. [Basit]⁵⁶⁴

1 مَوْلَايَ يَهْنِيكَ مَا أَثَّرْتُ مِنْ أَثَرٍ أَعْطَاكَ رَبُّكَ فِيهِ غَايَةُ الْأَمَلِ

2 بَنَيْتَ دُنْيَاكَ فِي دَارٍ جَمَعَتْ بِهَا كُلَّ الْخَلَائِقِ مِنْ عَلَيْكَ فِي رَجُلٍ

1. Efendim, inşa ettiğin eser sana kutlu olsun. Rabbin sana orada isteklerinin hepsini (en ilerisini) verdi.

2. (Dünyalık) hayatını bu evde oluşturdun. Onunla, senin yüceliklerinden olan tüm güzel ahlakları bir insanda (kendinde) topladın.

Şiirden anlaşıldığı üzere şair ihvâniyyât muhtevasının güzel bir kutlama örneğini okuyucuya sunmuştur.

2.2.2.2.4. Göreve Atanma Kutlaması

1095/1683 yılında Sultan IV. Mehmet zamanında Mekke halkı arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi. Bu anlaşmazlık haberleri İstanbul'a ulaşınca sultan Mekke şerifi iken Mekke eşrafı tarafından görevden uzaklaştırılan Şerif Ahmed'i İstanbul'a davet etti. Sıcak bir şekilde karşıladıktan sonra elini sıkarak Peygambere salat ve selam getirdikten sonra ilk sözü "Hicaz

⁵⁶³ Şiir için bkz. Tasa, *İbnu's-Semman ve Şiiri*, s. 166.

⁵⁶⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 264; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 236.

haraptır, senden bu durumu düzeltmeni istiyorum” oldu. Mekke ahalisi arasında olan anlaşmazlıklardan duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Sonra ona kendi kaftanını hediye ederek beraberce oturdular. “Hicaz haraptır” sözünü tekrar tekrar söyledi ve onun bu görevi yapmasının Allah’ın ona nasibi olduğunu söyleyerek vezire ve kâtiplere görev yazısının yazılmasını ve kendi atlarından birinin ona verilmesini emretti. Ardından Şerif Ahmed Mekke yönetimine atanma ve anlaşmazlıkları gidermek üzere görevlendirme yazısını alarak yola çıktı. Mekke’ye giderken yolda Dımeşk’e uğradı. Burada üç gün kalan Şerif Ahmed İstanbul’da tanışıp arkadaş olduğu el-Muhibbî’yi ziyaret etti Bu ziyareti sırasında Şerif Ahmed’in yeni görevini tebrik için el-Muhibbî ona bir şiir irat etti.

Bu şiirinde el-Muhibbî Şerif Ahmed’in görevine tekrar dönmesi ile hakkın yerini bulduğunu, anlaşmazlık ortamında insanların onun gibi yöneticilere ihtiyaç duyduğunu, bazen görevden azledilme bazen de göreve tekrar atanmanın hayatın içinden bir durum olduğu ancak insanların onun yönetiminden memnun olduğunu ve onun yaptığı hizmetleri şükranlıkla anlattıklarını ifade etmiştir. [Meczû Kâmil]⁵⁶⁵

1	الْحَقُّ	صَارَ	إِلَى	مَحَلَّةٍ	وَالشَّيْءُ	مَرْجِعُهُ	لِأَهْلِهِ
2	يَا	طَالَمَا	وَعَدَ	الزَّمَانُ	بِـ	وَأَعْيَانًا	بِمَطْلَعِهِ
3	حَتَّى	تَحَقَّقَ	أَنَّهُ	فِي	النَّاسِ	مُفْتَقَرٌ	لِمِثْلِهِ
4	وَالسَّيْفُ	عِنْدَ	الْإِحْتِيَا	جِ	إِلَيْهِ	يُعْرِفُ	فَضْلُ
5	وَالدَّهْرُ	يَنْفِرُ	تَارَةً	وَيَعُودُ	مُعْتَزِرًا	لِأَهْلِهِ	وَعَدْلِهِ
6	لَا	رَيْبَ	قَدْ	سُرَّ	الْوَرَى	بِفَعَالِهِ	الْحُسْنَى
7	فَالْكُلُّ	شَاكِرٌ	صُنْعِهِ	وَلِسَانُهُمْ	وَصَافٌ	فَضْلُهُ	

1. Hak yerine döndü. Şey (emirlik) ehline döndü.

2. Ey zaman! Sen bir şeyi sürekli vaat edersin ve vefasızlıkla bizi yararsın.

3. Ta ki insanlar onun (Şerif Ahmed) gibisine muhtaç olurlar ve bu olay gerçekleşir. (Sen yönetici oldun.)

4. Keskinlik meziyeti ile bilinen kılıç gibi (kararlı ve adaletli) olan ona (Şerif Ahmed’e) insanlar ihtiyaç duyarlar.

⁵⁶⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 261-262; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eser*, I, 196.

5. Zaman (yöneticiliği) bazen (insanın) elinden alır bazen de ehil olan insana özürle geri döndürür.

6. Şüphesiz halk güzel yaptığın işlerden ve adaletinden memnundurlar.

7. Hepsi onun (Şerif Ahmed'in) yaptığı güzel işlere müteşekkirdirler. Onların dili onun güzel meziyetlerini çokça anlatırlar.

Sonuç olarak denilebilir ki el-Muhibbî sosyal ilişkilere önem vermiş, arkadaşları ve dostlarıyla ilişkilerini canlı tutmak için şiirleri ile onların bayram, hac ve nevrüzünü kutlamış ve yeni ev tebriki ve bir göreve atanmaya yönelik çeşitli konularda tebrik ve kutlama şiirleri yazmıştır. Bunlardan bayram tebriği ayrı tutulacak olursa nevrüz kutlamasına dair olan şiirinde tabiat tasvirinden, diğerlerinde ise medihten yardımcı tema olarak faydalandığı gözden kaçmamaktadır. Ayrıca şairin bu şiirleri sosyal ilişki kurduğu insanlar hakkında fikir vermekte ve dönemin sosyal hayatına dair bilgiler de sunmaktadır.

2.2.2.3. Tâziye

İhvâniyyât konularından biri de şairlerin yakınlarını kaybeden tanıdıklarını teselli etmek üzere kaleme aldıkları taziyelerdir. Tâziye şiiri, konu benzerliği bakımından klasik Arap şiiri türlerinden mersiyeyle benzerlik gösterir. İki tür arasındaki en önemli fark ise, mersiye türünün sadece birinin vefatı üzerine söylenen ve muhtevasında daha çok şairin vefat eden kişiyi kaybetmesi sebebiyle üzüntüsünü dile getirdiği şiirler olmasıdır. İhvâniyyât şiirlerinden olan taziye de ise şair, şiirini gönderdiği kişiyi vefatla birlikte başka sıkıntılara dair teselli amacı gütmektedir.⁵⁶⁶

el-Muhibbî Anadolu'da yaşadığı süreçte çok samimi dostlar edinmiştir. Bunların en önemlilerinden biri de Abdulbâkî b. Muhammed Arif'tir. Abdulbâkî b. Muhammed Arif Anadolu'nun belagat yönü en kuvvetli yazarlarından biridir. Edip ve âlim birisiydi. el-Muhibbî ile onun arasındaki dostluk Dimeşk ve Mısır'da bulundukları zamanlarda ilerlemiştir. el-Muhibbî kendisi ile beraber Kahire'de bulunduğu esnada evladını kaybeden arkadaşına bir taziye şiiri yazmıştır.⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 257.

⁵⁶⁷ Bkz. el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 103-104; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 341.

Klasik tarzda olan şiir 23 beyitten oluşmaktadır. Şiirin ilk beyitlerinde şair ölümün beklenmeyen bir anda gelebildiği ve bütün insanların başına gelecek bir son olduğu gerçeğini söyleyerek giriş yapmıştır. Dünyanın üzüntü kaynağı olduğunu, kendinin doğduğu günden beri sıkıntı çektiğini, elinde olsa buna engel olmak istediğini ancak buna engel olamadığını dile getirmiştir. Ölümün insanı bu sıkıntılardan kurtaracağını ifade etmiştir. Ardından kendisinin birçok yakınına kaybettiğini ve onların içinde canından çok sevdiği kişiler olduğunu dile getirip hayatında kendisinin çektiği sıkıntıları anlatarak arkadaşının üzüntüsünü gidermeye çalışmıştır. [Kâmil]⁵⁶⁸

1	هُوَ الرَّدَى لِلْمَرْءِ بِالْمِرْصَادِ	وَالْكُونُ كُلُّهُ إِلَى النَّقَادِ
2	وَهَذِهِ الدُّنْيَا الَّتِي نَعْرِفُهَا	مَا هِيَ إِلَّا مَنْشَأُ الْإِنْكَادِ
3	أَنْكَرْتُهَا وَأَنْكَرْتَنِي وَأَنَا	إِذَا ذَاكَ مَا وَضَعْتُ فِي الْمِهَادِ
4	فَلَوْ أَكُنْ أَمْلِكُ رُوحِي فِي يَدِي	أَطْلَقْتُهَا فِي سَاعَةِ الْمِيلَادِ
5	لِي وَإِيَّاهَا وَكُلِّي أَلْسُنُ مَا	عَلَى فَوَاتِ عُمْرِنَا نُنَادِي
6	وَمَنْ يَمُتْ أَحْسَبُ يَلْقَى رَاحَةً	وَلَا أَقَلَّ مِنْ أَدَى الْأَضْدَادِ
7	وَقَدْ فَقَدْتُ مَنْ مَضَوْا وَمَعَهُمْ	رَاحِلَتِي مِنْ الْمُنَى وَرَادِي
8	وَفِيهِمْ مَنْ لَوْ يُفَدَى مِثْلُهُ	فَدَيْتُهُ بِحَبَّةِ الْفُؤَادِ
9	وَمَنْ إِذَا ذَكَرْتُ عَهْدَ قُرْبِهِ	وَدَّعْتُ عِنْدَ ذِكْرِهِ رَشَادِي
10	وَمَنْ هَوَاهُ لَمْ يَزَلْ فِي حَلْدِي	مُنْزَلًا مَنْزِلَةَ اغْتِقَادِي

1. O ölüm ki insanı gözetleyici, tuzak kurucudur. Dünyanın hepsi sona doğru gitmektedir.

2. Bildiğimiz bu dünya üzüntü kaynağından başka bir şey değildir.

3. Ben kucağa konulduğum vakitten beri dünya beni inkâr eder ben dünyayı inkâr ederim.

4. Ruhuma sahip olsaydım doğum saatimde onu elimden fırlatır atardım.

5. Benim ve ruhumun neyi var ki! Benim her uzvum lisanlar olup ömrümün geçip gittiği şeyler üzerine konuşuyoruz.

6. Kim ölürse rahata ulaştığını zannediyorum ve bu rahata erişeceği zannı (dünyadaki) zıtlıkların sıkıntılarından daha az değildir. (Ölen kişi bu dünyadan daha rahat eder.)

⁵⁶⁸ el-Muhibbî, Dîvân, s. 103-104; a.mlf., Nefhatu'r-Reyhâne, I, 341.

7. Yakınlarımdan gidenleri (ölenleri) kaybettim ve onlarla beraber temennilerden oluşan bineğimi ve azığımı da kaybettim. (Bu dünyadan bir beklentim kalmadı.)

8. Onların içerisinde, onun ölümüne bir şey feda edilseydi kalbimin derinliklerini ona feda edeceğim kişiler vardır.

9. Ve onun yakın (hayatta) olduğu zamanı andığımda ve onu zikrettiğim zaman ferasetimi kaybettiğim kişilerdir onlar.

10. Ve aklımda ve kalbimde onun sevgisinin devam ettiği, onun yerinin inancım mesabesinde olduğu kişilerdir onlar.

el-Muhibbî şiirin devam eden kısmında arkadaşının vefat eden oğlu için güzel şeyler söyleyerek arkadaşını teselli etmeye çalışmıştır. el-Muhibbî arkadaşının oğlunun güzel kokular yaydığını ve güzel meziyetleri olduğunu, çok değerli birisi olduğunu, onu görenin sevinç duyduğu bir insan olduğunu ifade ederek onun arkasından güzel sözler söylemiştir. Onun ölümüyle ise saadetin gittiğini ancak mezarının çok güzel koktuğunu ve her yere bu güzel kokunun yayılıp sindiğini ve onun da Adn cennetinde yaşamaya devam ettiğini ifade etmiştir. [Kâmil]⁵⁶⁹

11	رَيْحَانُهُ	الْمَجْدِ	الَّتِي	بِعَرْفِهَا	تَعَطَّرَتْ	مَعَاطِسُ	الْأَمْجَادِ
12	قَدْ	نَقَدَ	الْفَضْلُ	صِفَاتِهِ	الَّتِي	حَلَّتْهُ	لِلْحَيَادِ
13	وَكَانَ	فِي	عَيْنِ	الزَّمَانِ	نُورَهَا	قَدْ	السَّوَادِ
14	وَمَنْ	رَأَاهُ	فِي	بُرُوجِ	سَعْدِهِ	فَقَدْ	الْأَعْيَادِ
15	مَضَى	سَعِيداً	وَالرِّضَا	زَمِيلُهُ	فَصَاحِبُ	الْأَسْعَافِ	وَالْأَسْعَادِ
16	فَكُلُّ	بُفْعَةٍ	بِهِ	عَاطِرَةٌ	تَنْفُخُ	نَشْرَهَا	وَادِ
17	فَمَا	عَلَى	مَنْ	شَمَّ	مِسْكَاً	أَذْفَرَا	بِجَادِ
18	لَا	زَالَ	فِي	جَنَانِ	عَدْنٍ	ثَاوِيَا	الْجَوَادِ

11. Güzel kokusuyla şerefın reyhan buketidir. Şereflerin burnu o güzel kokuyu koklar.

12. Atların güzel olanını seçmek gibi, faziletler de onun sahip olduğu sıfatları seçti.

13. Onun nuru zamanın en değerlisindeki nur idi. O, zamanda siyahlığın içi (göz bebeği) yerindeydi (mesabesindeydi). (Çok değerliydi.)

⁵⁶⁹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 103-104; a.mlf., Nefhatu'r-Reyhâne, III, 29-30.

14. Kim saadet burcunda ona baksa bayramın hilallerini görür. (Onun burcuna bakan bayram gibi mutlu günler görür.)

15. Onun arkadaşı olan rıza ve saadet (de onunla beraber) gitti. O, saadetin ve yardımın sahibidir.

16. Her bölge onunla güzel kokar, onun kokusu tüm vadilere yayılır.

17. Safranla kaplanmış onun toprağından etkili bir misk kokusu koklayana, başka koku gerekli değildir. (Onun kabrini ziyaret edenlerin üzerine güzel kokular siner.)

18. O, Adn cennetlerinde yaşamaya devam ediyor. Çok cömert nimet verenin lütfu ona ihsan edilmeye devam ediyor.

Şiirin son kısmında şair arkadaşına taziyesini iletip Allah'ın ona uzun ömür nasip etmesini dileyerek ve Abdulbâkî b. Muhammed'in insanları ilimle irşat ettiğine işaret ederek şiirini sonlandırmıştır. [Kâmil]⁵⁷⁰

19	وَاللَّهُ يَقْضِي	لِمُصَابٍ	فَقْدِهِ	بِالصَّبْرِ	وَالْجَزَاءِ	فِي	الْمَعَادِ
20	وَلَا يَزَالُ	عُمُرُهُ	عُمَرُ	الْوَرَى	لَا يَنْقُضِي	لِلْأَبَدِ	الْآبَادِ
21	فَهُوَ	الَّذِي	تُرْشِدُنَا	عُلُومُهُ	وَرَأْيُهُ	لِلْخَيْرِ	خَيْرُ هَادٍ

19. Allah başına musibet gelene onun kaybının karşılığını bu dünyada sabırla, ahirette ise karşılığını (sevap olarak) versin.

20. İnsanlar yaşadığı sürece onun ömrü devam etsin. Zamanın sonuna kadar hiç bitmesin. (Ömrü uzun olsun.)

21. O öyle biridir ki onun ilimleri bizi irşat ediyor. Onun görüşleri hayra eriştirmede hidayete eriştirenlerin en hayırlısıdır.

Özetle el-Muhibbî bu şiirinde arkadaşını öncelikle kendi hayatından örnekler vererek, sonrasında oğlunun güzel özellikleri olup onun cennete gittiğini söyleyerek ve sonuçta güzel işleri devam ettirmesi için Allah'ın ona uzun ömür vermesini dileyerek sonlandırmış ve böylece içten, samimi ve üslubu güzel bir teselli örneğini sunmuştur.

2.2.2.4. İcazet İsteme

Osmanlı döneminde ihvâniyyât şiirlerinin bir parçası olarak şairlerin ilmî icazet istemek için şiirler kaleme aldıkları görülmektedir. el-Muhibbî de 1087/1676 yılında Anadolu'ya

⁵⁷⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 103-104; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, III, 29-30;

gittiğinde birçok hocadan ders ve icazet aldı. Allame Mustafa Müderris el-‘Âmm (ö.?) bu hocalarından birisidir. Bu hocasından ders okumuş ve icazet almıştır. el-Muhibbînin bu hocası ile ilgili hiçbir kaynakta bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hatta el-Muhibbînin kendi eserlerinde bile bu hocası ile ilgili bir bilgi yoktur. Anlaşıldığı kadarıyla el-Muhibbî Anadolu’ya geldikten sonra Bursa lâme‘î medresesinde okurken, almış olduğu mülazeme bursu gereği hocasından icazet alması gerekiyordu. İşte el-Muhibbî bu amaçla uzun süre eğitim alamasa da kendisinde ilimde icazet alma yetkinliği hissettiğinden bu durumu hocasına bir şiir vasıtasıyla bildirmiştir. Hocasının da onun ilmi yetkinliğini kabul etmesi durumunda ondan icazet talep etmiş olmalıdır. Hiçbir eserde bu hocasının isminin geçmemesi ise bu hocasının medresede vazifeli bir öğretmen seviyesinde olmasından kaynaklanıyor olabilir.

el-Muhibbî bu hocasına hitaben 51 beyitten oluşan uzun bir şiir kaleme almıştır. İlk 22 beytinde gazel daha sonraki 39 beyitte ise şiirin asıl konusu olan medih konusunu işlemiştir.

Medih kısmında şair hocasını cömert, âlim, şeref sahibi, sözünü tutan, takvalı, yumuşak huylu, ilmi derinliğe sahip, ricaları geri çevirmeyen birisi olmakla övmüştür. [Meczû Raml]⁵⁷¹

1	وَجَوَّازٌ	النَّارِ	فَعَّالٌ	فَلَا	يَبْقَى	الضَّرَامِ
2	فِعْلٌ	جُودِ	الْبَحْرِ	فِي	وَالنَّاسِ	كِرَامِ
3	عَالِمٌ	الأَعْلَامِ	مَوْلَى	مَجْدُهُ	لَيْسَ	يُرَامِ
4	حَازَ	فِي	الْمَجْدِ	مَقَامًا	يُدَانِيهِ	مَقَامِ
5	عَامَهُ	فِي	الْوَعْدِ	يَوْمَ	يَوْمِ	عَامِ
6	جُودُهُ	يُغْنِي	عَنِ	الْقَطْرِ	إِذَا	الْعَمَامِ
7	عُمُرُهُ	جُودٌ	وَتَقْوَى	وَصَدَ	سَلَاةٌ	وَصِيَامِ
8	جَبَلٌ	سَامٍ	مِنْ	الْحِلْمِ	بِهِ	سَامِ
9	وَهُوَ	الدُّنْيَا	فَإِنْ	وَلَّى	عَلَى	السَّلَامِ
10	أَيُّهَا	الْعَلَامَةُ	الْأَوْحَ	دُ	وَالْحَبْرُ	الْهُمَامِ
11	وَعْدُكَ	الْمَأْمُولُ	دَيْنٌ	وَمِنْ	الْجُودِ	الْتِزَامِ

1. Ateşin etrafında oldukça çok (ikram) yapar. Böylece hiç odunu kalmaz. (Cömerttir.)

⁵⁷¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 290-293.

2. İnsanlar ikram ederler ve (ancak onun cömertliği) meşhurların içinde denizin cömertliği gibidir.

3. Âlimlerin âlimi efendimdir. Onun makamı hiç kimsede görülmez. (Hiç kimse ulaşamaz.)

4. Şeref açısından hiç kimsenin yaklaşamayacağı (ulaşamayacağı) bir makama ulaşmıştır.

5. Bir şeyi vaat ettiği zaman (vaadini) o gün yerine getirir. Öyle ki, onun dışındakilerin günü sene gibidir. (O hemen sözünü yerine getirir diğerleri oyalar.)

6. Bulutların katresi (yağmur damlası) azaldığında (kıtık zamanında) onun cömertliği (insanlara) yeter.

7. Onun yaşantısı ikram, takva, namaz ve oruçtur.

8. Yumuşak huylulukta ulu dağ gibidir. Sam (Nuh'un oğlu) onun bu hilmi ile övünür.

9. O dünyadır, o vefat ederse dünyanın da salası verilir.

10. Ey çok himmetli bilge ve eşsiz olan allame insan!

11. İsteklere karşılık verdiği sözü üzerine bir borç kabul edersin. Cömertlik özelliğinden dolayı sözüne özen gösterirsin.

Kısaca el-Muhibbî bu şiirinde şair hocasından icazet isteğini açıkça beyan etmemiş ve onu övmek ve ona dua etmekle yetinmiştir. Ancak hocasını allame olarak nitelendirmesi, söz verdiği zaman onu yerine getirdiğini söylemesi ve şiirini ona hediye ettiğini belirtmesi şairin bu icazet isteğine işaret etmektedir.

2.2.2.5. Özür Dileme

Bu konu başlığında hem el-Muhibbî tarafından arkadaşından dilediği özrü konu alan bir şiiri hem de ona karşı yapılan bir özre karşılık olarak kaleme aldığı bir şiirine değinmek yerinde olacaktır.

2.2.2.5.1. Özür Dileme

İhvâniyyât şiirinin bir alt başlığı olan mazeret şiiri, şairin şiirle özür dilemesidir. el-Muhibbî karşılıklı en çok şiir kaleme aldığı şairlerden biri olan ve en sevdiği dostlarından biri olduğu anlaşılan Seyyid Abdu'l-Kerim b. Hamza'ya hitaben bir özür şiiri kaleme almıştır. Seyyid Abdu'l-Kerim b. Hamza, hicrî 1051 de Dimeşk'te doğmuş ve burada yetişmiştir. Dimeşk'in ileri gelenlerinden birisidir. Birçok kez Dimeşk nakibüleşraflığına atanmıştır.

Anadolu da ziyaret etmiş olan Seyyid Abdu'l-Kerim b. Hamza, hicrî 1118 yılında vefat etmiştir.⁵⁷²

el-Muhibbî, zamanın önemli şair ve ilim adamlarından biri olan ve Dimeşk'te dostluk ilişkisi kurduğu Seyyid Abdu'l-Kerim b. Hamza'ya ilk önce bir medih şiiri kaleme almıştır.⁵⁷³ Daha sonra Seyyid Abdu'l-Kerim b. Hamza el-Muhibbî'ye ihvâniyyât türü bir şiir yazmıştır.⁵⁷⁴ el-Muhibbî bu şiire karşılık hastalığından dolayı cevap verememiş ve iyileştikten sonra ona özrünü de dile getirdiği ve önceki şiire karşılık verdiği bir şiir kaleme almıştır. el-Muhibbî şiirinde onun şiirine cevap veremediğine, onun kendisine çok güzel bir kaside yolladığına, onun bir karşılığa ihtiyaç duymadığına, ahlakının güzel olup özür dileyenin özrünü kabul ettiğine ve onu ziyaret isteğine işaret etmiştir. [Münserih]⁵⁷⁵

1	لَيْسَ فَمِي فَيْكَ يَبْلُغُ الشُّكْرَا	مِنْ بَعْدِ مَا قَدْ مَلَأْتَهُ دُرَا
2	بَعَثْتَ لِي بِالْحَيَاةِ فِي كَلِمِ	يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ حُسْنُهَا عُمْرَا
3	مِنْ كُلِّ لَفْظٍ فِي اللَّفْظِ أَحْسَبُهُ	يَنْقُثُ هَارُوثُ مِنْهُ لِي سِحْرَا
4	لَمْ تَسْتَطِعْ جَبْرَكَ الْقُلُوبِ لِمَنْ	يَدْعُوكَ إِلَّا لِتَكْسِبَ أَجْرَا
5	يَا مَنْ هُوَ الرُّوضُ فِي خَلَائِقِهِ	يَعْبُقُ مِنْ نِسْمَةِ النَّدى نَشْرَا
6	شَوْقِي لِتَقْبِيلِ رَاحَتِكَ لَقَدْ	جَاوَزَ حَتَّى لَمْ يُبْقِ لِي صَبْرَا
7	لَكِنَّ عَذْرَى إِلَيْكَ مُتَضَحِّحٌ	وَأَنْتَ حَقًّا مَنْ يَقْبَلُ عَذْرَا

1. Sen dilimi inciyle doldurduktan sonra dilim sana teşekkürle ulaşmış değil.(Senin şiirine cevap veremedim.)

2. Kelimelere hayat vermekle (kasideyi) bana gönderdin. Kasidenin güzelliği ömrüme ömür kattı.

3. Kasideyi öyle zannediyorum ki, güzelliğindeki her lafızdan Harut bana sihir üfürüyor.

⁵⁷² Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 171; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 72-73.

⁵⁷³ Kasidenin matla'ı şu şekilde başlamaktadır; كَتَمْتُ هَوَاهُ لَوْ يُفِيدُ التَّكْتُمُ "Faydası olsaydı onun sevgisini gizlerdim."

⁵⁷⁴ Kasidenin ilk beyti şu şekilde başlamaktadır; حَسْبُ الْمُنَى حَيْثُ الْحَوَادِثُ نَوْمٌ.....وَحَوَاسِدِي وَعَوَازِلِي وَاللُّؤْمُ "Kendisine karşı hâsit, kınayan, azarlayan birinin olmaması ve başına olumsuz olaylar gelmemesi insana temenni olarak yeter."

⁵⁷⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 151; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 174; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 73.

4. Seni çağıran kalpler sevap kazanma dışında senin için yapmak zorunda olduklarını yapamıyor. (Senin buna ihtiyacın yok.)

5. Ey o, ahlakında bahçe gibi olan! (Senin ahlakının güzelliği) temiz havadan yayılarak yumuşak meltemle her tarafa yayılıyor.

6. Senin avuç içini öpme arzum son haddine ulaştı ta ki sabrım kalmadı.

7. Ancak sana özrüm aşikârdır ve sen gerçekten özrü kabul edensin.

Görüldüğü gibi el-Muhibbî şiirinde dostuna karşı mahcubiyeti ve özrünü samimi ve içten ifadelerle dile getirmiştir. Seyyid Abdu'l-Kerim b. Hamza'nın ise bu samimi ifadelerle yapılan özrü kabul ettiğini el-Muhibbî'nin bu şiirine yine başka bir şiirle cevap vermekle bildirdiği görülmektedir.⁵⁷⁶

2.2.2.5.2. Özüre Karşılık Verme

el-Muhibbî Edirne'de bulunduğu esnada İbnü's-Semmân bazı arkadaşlarına mektup göndermiş el-Muhibbî'ye ise sadece sözlü olarak selam göndermiş ve ona ayrıca mektup yazamadığı için özür dilemiştir. el-Muhibbî aralarında kuvvetli arkadaşlık olduğu için onun neden sadece sözle selam gönderdiğini anlamak ve aralarına giren iyi niyetli olmayan insanlara karşı onu uyarmak mahiyetinde bir şiir kaleme almıştır. 30 beyitten oluşan ve tek ana konu işlenen bu şiirde el-Muhibbî arkadaşına duyduğu özlemi, onunla kurduğu dostluğu ve özrünü konu edinmiştir.

Kasidenin giriş kısmında şair, ona duyduğu derin sevgi ve özlemi ifade etmiştir. [Müteķârib]⁵⁷⁷

1	بِنَفْسِي	مَنْ	عَذْرُهُ	الْمُعْرِبُ	هَلَالٌ	عَنِ الْقَلْبِ	لَا	يَعْرُبُ
2	وَمَنْ	أَنَا	فِي	حُبِّهِ	ثَابِتٌ	تَبَاخُلٌ	بِالْكُتُبِ	أَوْ يَكْتُبُ
3	وَمَنْ	لَوْ	وُزِنْتُ	بِعُشَاqِهِ	رَجَحْتُهُمْ	وَالْهَوَى	مُنْعِبُ	مُنْعِبُ
4	وَقَيَّدَنِي	الْجُودُ	فِي	وُدِّهِ	فَمَا	لِي	عَنْ حُبِّهِ	مَذْهَبُ
5	أَرْجَى	لِقَاةِ	رَجَاءِ	الْحَيَا	ةِ	وَالنَّجْمِ	مِنْ قُرْبِهِ	أَقْرَبُ

⁵⁷⁶ Şiirin ilk beyti ise şu şekildedir; [Münserih] أَيُّهَا الْمَوْسِعُ الْمُنَى بِشْرًا.....دُمْتُ تَسْتَنْطِقُ النَّهْيَ شُكْرًا “Ey temenniye müjdesi geniş ve bol olan, insanlar senin şükürünü konuşmaya devam etsin.”

Bkz. el-Murâdî, *Silku 'd-Durer*, II, 73.

⁵⁷⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 52-55; a.mlf., *Hulâşatu 'l-Eser*, II, 274.

6	وَيَا مَنْ تَعَجَّبَ مِنْ رِقَّتِي	حَيَاةً قَتِيلِ النَّوَى	أَعْجَبُ
7	لَقَدْ وَدَّعُونِي فَسَارَ السُّرُو	رُ وَمَا لَدَّ لِي بَعْدَهُمْ	مَشْرُبُ
8	وَلَمْ أَرِ مَنْ بَعْدِ أَنْوَارِهِمْ	نَهَارًا وَلَوْ أَفْلَحَ	الْعَيْهَبُ
9	وَمَا كُنْتُ أَحْسَبُ صَبْرِي يَحُو	نُ وَيَحْدَعُنِي بَرْقُهُ	الْحُلْبُ
10	وَلَوْ كُنْتُ أَمْلِكُ قَلْبِي صَنَعْتُ	كَمَا صَنَعُوا وَالْهَوَى	أَعْلَبُ

1. *Canım sana feda! O ki özü içinde gizlidir. (Bu özür) kalpte batmayan hilale benziyor.*

2. *Ve o (mektup) yazıyor olsa ya da yazmaya cimri gibi gözüke de ben onun sevgisinde sabitim.*

3. *Öyle ki onun sevdikleriyle teraziye konsam onlara karşı ağır basarım ve bu sevgi yorucudur (kölftelidir).*

4. *Onun sevgisindeki cömertlik beni esir etti. Onun sevgisinden başka benim yolum yok.*

5. *Hayata tekrar dönmek için onunla bir araya gelmeyi çok istiyorum ve yıldız onun yakınlığından daha yakın (aramızda mesafeler var).*

6. *Ey benim (ona karşı sevgimdeki) hassaslığıma şaşırın! (Sevdiklerinden) uzakta kalmasından dolayı gurbetin öldürdüğü kişinin hayatı daha şaşılacak bir durumdur.*

7. *(Arkadaşlarım) gerçekten bana veda ettiler ve (bendeki) mutluluk gitti. Ayrılıktan sonra benim için içtiğim şeyin, içtiğim yerin ve bir şey içmemin hiç tadı kalmadı.*

8. *Zifiri karanlık gitmiş olsa bile onların nurundan (ayrılışından) sonra bir gün yüzü (ışığı) görmedim. (Hayatım onların gidişinden sonra karardı.)*

9. *Sabrımın bana ihanet edeceği ve yağmursuz bulutun şimşeginin beni aldatacağı zannına kapılmadım. (Senin sevginden ümidi kesmedim.)*

10. *Kalbimin sahibi olsaydım onların (insanların) yaptığı gibi yapardım (unuturdum) ve (ancak) sevgi(m bana) galip geldi.*

Görüldüğü gibi el-Muhibbî, şiirin mukaddime kısmına, ona olan sevgisini ve onun özrünü dile getirerek giriş yapmıştır. Daha sonra onu her zaman seveceğini, onu her şeyden çok sevdiğini, onunla görüşmeyi çok istediğini ifade etmiştir. Daha sonra kendisi için ayrılığı ölümden daha zor olarak gören el-Muhibbî gurbette durup sevdiklerinden ayrılan İbnu's-Semmân'ın durumunun kendi durumundan daha zor olduğunu söylemek istemiştir. Onun kendisine dargın olmasından dolayı çok üzgün olduğunu ve hayatının tadı kalmadığını ve

onun dönmesinden umudunu kesmediğini dile getirip ona olan sevgisinden dolayı aralarında ne yaşanırsa yaşansın onu sevmeye devam edeceğini ifade etmiştir.

Şiirin hatime kısmında ise şair, İbnu's-Semmân'ın iftiracıların yalanlarına dikkat etmesi uyarısında bulunarak daima sonsuz nimetler içinde kalması duasıyla şiirini tamamlamıştır. [Müteķârîb]⁵⁷⁸

11 وَإِيَّاكَ مِنْ كَذِبِ الْمُفْتَرِينَ فَوَاللَّهِ لَنْ يَصْلَحَ الْعَقْرُبُ
12 وَلَا يُبْعَضُ اللَّصَّ إِلَّا الَّذِي رَأَاهُ عَلَى عَفْلَةٍ يَنْهَبُ
13 فَدُمُ وَابِقٍ فِي نَعِيمٍ خَالِدًا إِذَا غَرَبَ الْبَدْرُ لَا تَغْرُبُ

11. İftiracıların yalanlarına dikkat et. Allaha yemin olsun ki Akrep asla ıslah olmaz.

12. Hırsıza, sadece gasp ederken gaflet anında ansızın onu gördüğünde nefret duyulur.

13. Daima sonsuz nimetler içinde kal. Ay battığında bile sen batma. (Sen daima iyi durumda kal.)

Şiirde el-Muhibbî ve İbnü's-Semmân arasında bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. el-Muhibbî İbn Semman'ın güzel özelliklerini övmekle ve onunla dostluğunun çok kuvvetli olduğunu anlatmakla birlikte, onu aralarını bozan haset insanlara karşı uyarmaktadır. Yine hatime kısmında diğer şiirlerinin aksine güzel sözler ile bitirmek yerine onu uyarma, yemin ifadesi kullanma gibi sert ifadeler kullandıktan sonra sadece son beyitte dua etmektedir. Bu da kanaatimizin doğru olduğu inancını kuvvetlendirmektedir.

2.2.2.6. Şiirle İstekte Bulunma

el-Muhibbî 1087/1676 yılında Anadolu'ya ilk gittiğinde daha sonra en büyük hocalarından biri olan İbn Lütfullah el-‘İzzetî'nin yanında ikamet etmeye başladı ve Anadolu'dan geri Dımeşk'e dönünceye kadar ondan ayrılmadı. Bu sırada el-Muhibbî'ye kadılık görevi teklif edildi. el-Muhibbî musibet olarak tanımladığı ve istemediği bu görev atamasını iade etmek üzere Şeyhu'l İslam'ın makamında ona eşlik etmesi için hocası el-‘İzzetî'den ricada bulundu. Çünkü daha önce değinildiği gibi bu görevi şairin kendisi bir şiirle talep etmişti. İşte bu görevi iade isteğini ve el-‘İzzetî'den ona bu konuda yardımcı olması ricasını bir şiirle ifade etmiştir. Klasik tarzda olan şiir 46 beyitten oluşmaktadır. İlk beyitte hamriyyât ile başlamış devam eden 5 beyitte ise tabiatı vasıf daha sonraki 12 beyit gazel daha

⁵⁷⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 52-55.

sonraki 4 beyitte halini vasıf daha sonraki 9 beyitte el-‘İzzetî’yi medihle devam etmiştir. Devam eden 6 beyitte ise görevi istemediğini belirttikten sonra son 9 beyitte ise övgü ve dua kısımları ile kasidesini sonlandırmıştır.

el-Muhibbî uzun bir mukaddimeden sonra şimdiye kadar hayatında ona yardımcı olan kimsenin olmadığı, karar vermeden önce ona yardım etmesini istediğini ifade eden bir beyitle asıl konuya geçiş yapmıştır. Hırsın akla galip geldiği ve insanın olmasını dilediği şeylerin bazılarının zorunlu olmadığını belirterek bir bakıma bu görevi istediğini ancak kendisi için olmazsa olmaz derecede olmadığını ifade etmek istemiştir. [Reml]⁵⁷⁹

1 يَنْقُضِي الْعُمُرَ وَمَا لِي مُسْعِفٌ وَمِنْ الضَّيِّمِ مُصِيحٌ لَا يُجَارُ
2 هَذِهِ حَالِي وَإِنْ طَالَ الْمَدَى وَاعْتَبَارُ الْحَالِ لِلْمَرْءِ اخْتِبَارُ
3 غَيْرَ أَنَّ الْحِرْصَ غَلَّابُ النَّهْيِ وَالْمَنَى مِنْهَا اخْتِبَارُ وَاضْطِرَارُ

1. Ömür geçti gitti ve (hayatımda) hiçbir kurtarıcım olmadı. Zarar ziyandan sonra kulak verene yardım edilmez.

2. Bu benim halim ve ömrüm boyunca böyle devam etti. Ve ibretlik halim insanlar için imtihandır.

3. Ne var ki hırs akla çokça galip gelir. Temennilerde ihtiyari ve zorunlu olanlar vardır. (Bu görev bana zorunlu değildir, yani istemiyorum.)

el-Muhibbî asıl konuya giriş yapıp halini arz ettikten sonra bu konuda yardımını talep ettiği hocası el-‘İzzetî’yi methe geçmiştir. Şair hocasından hatalarından dolayı özür dileyip, onu bir ihtiyacı veya derdi olanın ona yöneldiği kişi olarak tanımlamıştır. Onu şeref sahibi olması, takvalı, izzetli, vakarlı, sıkıntıları çözen birisi olması yönleriyle övmüştür. Ardından el-Muhibbî el-‘İzzetî’yi derin denizlere benzetmiş ve kimse onun derinliği bilenemez yani o tüm iyilikleri layıkıyla tam olarak yapar demek istemiştir. Misafirlere ikramının bol olması ve affedici olup aynı zamanda muktedir olması yönleriyle övmüştür. [Reml]⁵⁸⁰

4 لَا أَدُمُ الدَّهْرَ حَاشَا وَلَهُ أَنْعُمُ الْمَوْلَى عَنِ الدَّنْبِ اعْتِدَارُ
5 كَعْبَةُ الْأَمَالِ وَالرُّكْنُ الَّذِي لِلْمَنَى فِيهِ اسْتِئْلَامُ وَاعْتِمَارُ
6 مَا جَدُّ قَدْ صَبَّرْتُ آلَاؤُهُ كُلِّ مَجْدٍ مِنْ عَلَاةٍ يُسْتَعَارُ

⁵⁷⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 142-146; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140-142; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

⁵⁸⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 142-146; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140-142; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

7	جُمِعَتْ فِيهِ الْمَعَالِي وَالْتَقَى	وَلَهُ الْعِزَّةُ خِيَمٌ	وَالْوَقَارُ
8	قَدْ جَلَا حَظَبُ اللَّيَالِي عَزْمُهُ	مِثْلَ مَا يَجْلُو دُجَى اللَّيْلِ النَّهَارُ	
9	لَوْ يَكُنْ لِلْبَحْرِ أَدْنَى سِرِّهِ	لَمْ يَلُخْ لِلْعَيْنِ بَرٌّ	وَقَفَارُ
10	وَحِمَاهُ مُلْتَقَى عِيسَى الْمُئْتَى	لَا سِوَاهُ لِلنَّدَى مَأْوَى	وَدَارُ
11	يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَلَوْ جَلَّ وَقَدْ	يَحْسُنُ الْأَمْرَانَ عَفْوُ	وَأَقْتِدَارُ

4. Zamanı kınamıyorum. Haşa! Hayatımda hatalarımdan özür dilediğim dostumun (el-İzzetî) nimetleri var.

5. O temennilerin Kâbe'sidir. O kendisinde istekler için istilam ve umre yapılan rûkûn gibidir. (Bir ihtiyacı veya derdi olan ona yönelir.)

6. O şeref sahibidir. Onun nimetleri her makamı onun makamından ödünç alır hale getirdi. (Her makam sahibi insan onun makamından ödünç alır.)

7. Takva ve yüce sıfatlar onda toplandı. İzzet ve vakar onun tabiatıdır.

8. Onun kararlılık ve azmi, gündüzün gecenin karanlığını giderdiği gibi gecenin sıkıntı ve zorluklarını giderir.

9. Denizin en derinine inmek mümkün olsaydı toprak ve boş araziler gözle görünmezdi.

10. Onun himayesi, talepte bulunmak üzere gelen develerin (kafilelerin) görüşme (toplanma) geridir. Onun dışında cömertlik (ikram) için bir sığınak ve hane yoktur.

11. Büyük olsa bile hataları affeder ve iki işi en güzel şekilde yapar; af ve muktedirlik.

el-Muhibbî bu medihlerden sonra kendisine verilen kadılık görevini istemediğini ve onun koca bir deniz olup derdi olanlara sığınak olduğunu ve kendisinin de bir derdi olup ona arz ettiğini dile getirmiştir. Düşünmekten yaşlandığını söyleyip ona bu konuda yardım etmesini istemiştir. [Reml]⁵⁸¹

12	وَإِذَا نَابَ امْرَأً جُهْدُ الْقَضَا	فَالِإِى سُدَّتِهِ مِنْهُ الْفِرَارُ	
13	أَيُّهَا الْأُسْتَاذُ وَالْبَحْرُ الَّذِي	عَرَقَتْ فِي سَيْبِ كَفِّيهِ الْبَحَارُ	
14	أَنْتَ مَنْ لَوْلَاهُ مَا كَانَ لَنَا	مَلَجَأُ يُرْجَى وَكَهْفُ يُسْتَجَارُ	
15	لَكَ أَنْهِيَ نُوبًا مِنْ بَعْضِهَا	يُذْهِلُ اللَّبُّ وَدُو اللَّبِّ يَحَارُ	
16	حَلَّ بِي الشَّيْبُ فَأَفْنَى رَوْنَقِي	وَكَذَاكَ الْبَدْرُ يَعْرِوهُ السِّرَارُ	
17	فَأَغْنِنِي مِنْ كُرُوبٍ فِي الْحَشَا	حُرْقٌ مِنْهَا وَمِنْ الطَّرَفِ انْكِسَارُ	

⁵⁸¹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 142-146; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140-142; a.mlf., *Nefhâtu'r-Reyhâne*, I, 335.

12. Bir kişiye kadılık vazifesinin zorlukları isabet ettiğinde onun meşakkatinden onun (el-‘İzzetî) makamına kaçış vardır.

13. Ey hocam! Ve o, onun elinin verdiği arta kalanında denizlerin boğulduğu (koca bir) denizdir.

14. Sen olmasaydın bize arzu edilen güvenli bir yer ve sığınılacak bir barınak olmayacaktı.

15. Akıl sahibini hayrete düşüren ve akli gideren dertlerimin bazısını sana sunuyorum.

16. Bana bir yaşlılık isabet etti, gençliğim yok oldu gitti ve böylece dolunay gibi tastamam iken hilal gibi bir eğrilik başıma geldi.

17. Başı öne eğdiren ve içimi yakıp kavuran sıkıntılara karşı bana yardım et.

el-Muhibbî bu şiiriyle, giriş kısmından sonra sıkıntılarını arz edip onları çözebilecek kişinin hocası olduğuna işaret edip onu övmesi ve ondan yardım istemesi ile şiirle bir konunun karşıdaki kişiye sunulmasının en güzel örneklerinden birini sunmuş olmaktadır.

Şairin yine bir başka şiirini küçük bir ricada bulunmak için yazdığı görülmektedir. el-Muhibbî Seyyid Muhammed Haydar’ın zengin ve fakir arasında geçen bir mahkemeyi konu alan bir yazısının olduğunu öğrendi. Bu yazıyı merak edip onu okumak istedi. Bunun üzerine yazının sahibi olan arkadaşından bunu istemeye karar verdi. Bu isteğini de yazdığı mektupla beraber bir şiirle ifade etti. el-Muhibbî’nin bu isteği için yazdığı şiirinde arkadaşına olan özlemine ve sevgisine ve onunla görüşme isteğini ifade ettiği görülmektedir. [Seri‘]⁵⁸²

1	يَا	سَيِّدًا	مِنْ	حِينَ	فَارَقْتُهُ	مَا	رَاقِي	مَرَأَى	وَلَا	مَسْمَعٌ
2	لَا	تَحْرِمِي	نَظْرَةَ	أَمْكَنْتُ	فَلَيْسَ	لِي	فِي	غَيْرِهَا	مَطْمَعٌ	

1. Ey Efendi! Ondan ayrıldığım andan bu yana duyduğum ve gördüğüm hiçbir şey beni hoşnut etmez oldu.

2. Mümkün olan bir görüşten (kavuşmadan) beni mahrum bırakma. Bunun dışında benim hiçbir isteğim yok.

Bu şiirde el-Muhibbî’nin سَيِّدًا kelimesini nekra kullanması ta‘zim içindir. Marife bir kelimedenden daha kuvvetli bir anlam yüklemek için nekra kullanılmıştır.

⁵⁸² el-Muhibbî, Dîvân, s. 200.

el-Muhibbî'nin bu isteği ve şiirine Seyyid Muhammed Haydar onun istediği yazı ile beraber ona bir mektup kaleme almış ve mektubunda el-Muhibbî'nin isteğine cevap verirken el-Muhibbî'nin bu isteğinden duyduğu memnuniyeti ifade eden şiirine şu beyitle başlamıştır. [Seri']⁵⁸³

1 مَوْلَايَ قَدْ قَلَّدْتَنِي مِنْهُ يَسْتَعْرِقُ الشُّكْرَ حَيَّاهَا الْعَمِيمَ

1. Efendim! Bu isteğin benim boynuma takıldı. (Benim için şeref ve görev oldu.)
Risalenin bana verdiği büyük heyecanla şükür tüm vaktimi aldı.

Şiirin ilk beytinden anlaşılabacağı üzere Seyyid Muhammed Haydar el-Muhibbî'nin bu isteğinden memnuniyet duymuştur.

2.2.2.7. Teselli

Osmanlı döneminde şairler, arkadaşları, yakınları ya da hocalarının yakınlarını kaybetmesi, evinin yanması, görevden azledilmesi gibi herhangi bir olumsuz durumla karşılaştıklarında onları teselli edip acılarına ortak olmak amacıyla onlara ihvâniyyât türü şiirlerden kabul edilen teselli şiirleri kaleme almışlardır. el-Muhibbî'nin de bu türden şiirleri olup görevinden azledilen hocasını ve evi yanan arkadaşını teselli amaçlı iki şiirine değinilecektir.

2.2.2.7.1. Hocasını Teselli

el-Muhibbî birçok hocadan ders almış ve büyük bir ilmî birikime sahip olmuştur. Hocalarının birçoğuna medih yazan şair bunun yanında bazı hocalarının başına gelen olumsuz hadiseler sebebiyle onları teselli amacıyla şiirler de kaleme almıştır. Bu hocalarının en önemlilerinden biri Muhammed b. Lütfullah b. Bayram el-‘İzzetî’dir. Onunla Anadolu’da bulunduğu esnada tanışıp ondan ders almıştır. Anadolu’da bulunduğu esnada bu hocasının 1079/1668 yılı ortalarında Rumeli kazaskerliğine getirilip birkaç ay sonra görevden alınması üzerine onu teselli mahiyetinde bir şiir kaleme almıştır.⁵⁸⁴

Klasik tarzda olan şiir 39 beyitten oluşmaktadır. Şiirin ilk beyitlerinde şair tabiat vasfıyla başlamaktadır. Bu vasıflarında şair el-‘İzzetî’nin etrafındaki güzellikleri ona vasfedip güzel göstermek suretiyle sanki görevden azledilmesine üzülmemesi için onu rahatlatmaya

⁵⁸³ Şiirin tamamı için bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, II, 84.

⁵⁸⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eser*, IV, 137.

çalışmakta ve ona güzel şeylerden bahsederek hocasını ferahlatmaya çalışarak şiirine başlamaktadır. Bu vasıflarında çevresinde güzel şeyler olduğunu, yeryüzünün yeşillikler içinde olup cennet gibi olduğunu söylemiştir. Bunların zevkini doyasıya yaşaması gerektiğini ifade etmiştir. [Kâmil]⁵⁸⁵

1	ضَرَبَ الْعَمَامُ مَضَارِبًا مِنْ عَنَبٍ	مُلِقَتْ خَزَائِنُهَا بِأَنْفَسِ جَوْهَرِ
2	وَالْأَرْضُ تَرْفُلُ فِي مَطَارِفِ سُندِسِ	كَالْحُودِ فِي حُلِّ الْحَرِيرِ الْأَخْضَرِ
3	وَالرَّوْضُ مُعْتَلُّ النَّسِيمِ كَأَنَّهُ	دَارُ النَّعِيمِ وَمَاؤُهُ الْكَوْثَرِ
4	فَاشْرَبَ عَلَى وَرْدِ الْمُحَيَّا مَعَ الرَّبِّي	رَاحَ الرُّجَاجَةِ وَالرُّضَابِ الْمُسْكِرِ
5	وَأَنْهَبَ زَمَانَ اللَّهْوِ قَبْلَ فَوَاتِهِ	فَالْعَيْشُ لَيْسَ بِدَائِمٍ لِمُعَمَّرِ

1. Amberden olan bulut obayı gölgeledi. Onun (çadırın) hazineleri cevherin en kıymetlileriyle tam dolu.

2. Yeşil ipek elbise içindeki genç kız gibi, yeryüzü sündüs ipek elbise içinde gösterişli şekilde yürüyor.

3. Bahçede meltem rüzgârı dolaşmaktadır. Sanki o bahçe, cennet ve suyu da Kevser'dir.

4. Yüzünün gülündeki bardağın şarabını ve tepelerdeki sarhoş edici ağız suyunu iç.

5. Kaybetmeden (geçip gitmeden) önce eğlence zamanını doyasıya yaşa. Güzel hayat, yaşayanlar için uzun seneler devam etmez.

Bu güzel tabiat tasvirinden sonra el-Muhibbî zamanın insanlar için aldatıcı olduğuna ve hiç ummadığı anda onu kötü durumlara düşürebileceğine ve akıllı bir insanın zamana güvenemeyeceğine işaret ederek ve insanların paraya neredeyse taptığını söyleyerek hocasını teselli edici ifadeler kullanmıştır. Mal sahibi olmanın ölçüt olmadığını söyleyerek, tekrar zamanı kötüleyip onun ehli olmayanları yönetici yapmayı adet edindiğini ancak sefih ve cahil insanların yönetici olmasının en zayıf ihtimal olması gerektiğini ve kendi çabalarıyla hak ederek gelen insanın çok gayret ettiğini ifade ederek hocasını teselli amacı gütmüştür. [Kâmil]⁵⁸⁶

6	وَالدَّهْرُ أَعْدَرُ مَنْ أَمِنْتَ فَإِنَّهُ	يُصْمِي الْفَقَى مِنْ حَيْثُ مَا لَمْ يَحْذَرِ

⁵⁸⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 173-177; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV 4, 137-138.

⁵⁸⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 173-177; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV 4, 137-138; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 93.

7	وَلَقَدْ عَرَفْتُ بَنِيهِ مَعْرِفَتِي بِهِ	فَعَجَبْتُ مِنْ حِطِّ اللَّيِّبِ الْمُدِيرِ
8	وَالنَّاسُ أَمِيلٌ مَا رَأَيْتُ إِلَى الْغَيِّ	فَيَكَاذُ يُعْبَدُ كُلُّ عَبْدٍ مُوسِرِ
9	وَلَرُبَّ ذِي فَضْلٍ يُوَاصِلُ لَيْلَهُ	طَيًّا وَجْهًا فِي النَّعِيمِ الْأَوْفَرِ
10	لَا سَامَعَ اللَّهُ الزَّمَانَ فَإِنَّهُ	مِنْ شَأْنِهِ تَقْدِيمُ كُلِّ مُؤَخَّرِ
11	وَالنَّذْلُ أَضْعَفُ مَا يُرَى مُتَقَدِّمًا	كَتَقَدُّمِ الْمَعْمُولِ قَبْلَ الْمَصْدَرِ
12	وَالنَّدْبُ أَجْمَلُ مَا يَكُونُ مُجَرَّدًا	كَالْعَضْبِ لَيْسَ يَقْدُ مَا لَمْ يُشْهَرِ
13	مَا حُصَّ دُو الْجَهْلِ الدِّيِّ بِرُتْبَةٍ	إِلَّا كَمَا حُصَّ الْخِتَامُ بِخِنَصِرِ

6. Zaman ona güvendiğinde en aldatıcıdır. Muhakkak zaman yiğit insana beklemediği anda aniden hıyanet eder.

7. Zamanın aldatıcılığını bildiğim gibi onun oğullarını da öğrendim. Zamanın aldatıcılığına arkasını dönüp önem vermeyen akıllı kişinin durumuna şaşırdım kaldım.

8. İnsanları zenginliğe çok meyleder gördüm. Neredeyse her zengin kula tapılıyor.

9. Ve nice fazilet sahibi vardır aç olarak geceye ulaşıyor ve nice cahil vardır çok bol nimetler içindedir.

10. Allah zamanı asla bağışlamasın. Muhakkak o tüm (işinin ehli olmayan) geridekileri öne çıkarmayı (yönetici yapmayı) adet edinmiştir.

11. Mamulün mastarın önüne geçmesi gibi sefih insanın yönetici olması en zayıf ihtimal olarak görülür.

12. Kınından ortaya çıkmadıkça kesmeyen kılıç gibi, hayrı hızlı yapmak mücerret (karşılıksız) olursa en güzeldir.

13. Ahlaksız hakir cahil rütbeyi ancak serçe parmağın evlilik yüzüğünü edinmesi gibi edinebilir.

el-Muhibbî yine hocası el-‘İzzetî’yi teselli ve görevden azledilmesinden duyduğu üzüntüyü hafifletmek amacıyla şiirine hocasını medihle devam etmektedir. Onu en büyük âlim ve öne çıkan bir yönetici olması, dünyanın merkezi olması, kalbinin ve yaptığı işlerin güzel olması, kemaliyatta eşsiz olması, ilim öğrencisine mütevazı ancak kendini beğenen insanlara karşı kibirli olması, adil olması, derecesinin yüksek olması, cömert, güzel ahlaklı ve faziletli olması yönleriyle övmüştür. Yine onun cömertliğini tarihten cömert olmalarıyla tanınmış olan insanlardan örnekler vererek, hocasının onlardan daha sonra yaşamasına rağmen onlardan cömertlik noktasında daha ileri olduğunu ifade etmiştir. Bu ifadesini son

Peygamberin daha üstün olması, sağanak yağıştan önce çiy düşmesi, güneş doğmadan önce seher vakti olması ve mahşerden sonra sonsuzluk gelmesi gerçeklikleri ile bu görüşünü desteklemiştir. el-‘İzzetî’nin ailesinin de yönetici olduğu ve onun içlerinden en hayırlısı olduğunu dile getirerek methine son vermiştir. [Kâmil]⁵⁸⁷

14	عَلَامَةُ الدُّنْيَا وَخَيْرَ مُقَدِّمٍ	هُوَ فِي الصُّدُورِ كُتِبَ فِي حِمِيرٍ
15	قَلْبُ الْوُجُودِ الْعَزِيزِي مُحَمَّدٌ	دُو الْوُجْهِ وَالْفِعْلِ الْجَمِيلِ الْأَزْهَرِ
16	وَتَرَّ الْكَمَالَ فَمَنْ رَأَى أَهْلَ الْعُلَى	وَأَصْلَهُ أَمْسَى كَمَنْ لَمْ يُوتِرْ
17	مُتَوَاضِعٍ لِلْسَّائِلِينَ وَرَبَّمَا	يَسْمُو تَكْبُرُهُ عَلَى الْمُتَكَبِّرِ
18	بِالْعَدْلِ تَقْطُرُ نِعْمَةً أَيَّامُهُ	لِلْمُهْتَدِينَ وَنِقْمَةً لِلْفَجَرِ
19	لَوْ كَانَ يَطْلُبُ قَدْرُهُ لَمْ يَرْضِهِ	إِلَّا الْأَسْرَةَ أَوْ مَرَايِي الْمُنِيرِ
20	مَوْلَى إِذَا بَخَلَ الْعَمَامُ أَفَاضَ مِنْ	يُمْنَاهُ بِالنَّفَقَيْنِ خَمْسَةَ أَنْهَرِ
21	يُعْطِي عَلَى الْحَالَيْنِ قُدْرَةَ مُلْكِهِ	وَلَا يَرِي عُذْرَ الْمُذْنِبِ الْمُسْتَغْفِرِ
22	لَا شَيْءَ أَكْرَمَ مِنْهُ إِلَّا جَانِدٌ	كَرَمًا بِهِ وَالْجُودُ أَشْرَفُ مُحْبِرِ
23	تَبَعَ الْأَمَاجِدُ وَالْأَفَاضِلُ رَأْيُهُ	إِنَّ الْقَلِيلَ لَتَابِعٌ لِلْأَكْثَرِ
24	قَامَتْ فَضَائِلُهُمْ بِهِ فَكَانَتْهَا	عَرَضٌ وَجَوْهَرٌ ذَاتِهِ كَالْجَوْهَرِ
25	مَنْ قَاسَهُمْ جُودًا بِهِ فَكَانَتْهَا	قَاسَ الْجَدَاوِلَ جَاهِلًا بِالْأَبْحَرِ
26	نَسَحَتْ مَكَارِمُهُ أَحَادِيثَ الْأُلَى	سَبَقُوهُ مِنْ مَعْنِ الْجَوَادِ وَجَعْفَرِ
27	وَلَيْنَ تَأَخَّرَ عَصْرُهُ عَنْهُمْ فَمَا	هُوَ فِي سَبِيلِ الْمَجْدِ بِالْمُتَأَخِّرِ
28	لَيْسَ الزَّمَانُ بِمُوجِبٍ تَفْضِيلِهِمْ	فَسَمِيهِ الْمُخْتَارَ آخِرَ مُنْذِرِ
29	وَالطَّلُّ قَبْلَ الْوَيْلِ وَالْإِسْفَارُ مِنْ	قَبْلِ الضُّحَى وَالْخُلْدُ بَعْدَ الْمَحْشَرِ
30	وَتَجَىءُ فَذَلِكَ الْحِسَابُ أَخِيرَةٌ	لِتَكُونَ جَامِعَةً الْعَدِيدِ الْأَوْفَرِ
31	وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا مَنَاقِبَ مَاجِدٍ	مَحْصُورَةً كَمَنَاقِبِ لَمْ تُخْصِرِ
32	يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْكَرِيمُ وَخَيْرُ مَنْ	وَرَثَ السِّيَادَةَ قَسُورًا عَنْ قَسُورِ

14. Dünyanın en âlimi ve yöneticilerin en hayırlısı olan o, Himyer'deki yemen hükümdarı gibi öne çıkanlardandır.

15. Mevcudatın kalbi Muhammed el-‘İzzetî’dir. Parlak güzel fiile ve parlak güzel yüze sahiptir.

⁵⁸⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 173-177; a.mlf., *Hulâsatu'l-Eser*, IV 4, 137-138; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 93.

16. Mükemmellikte tekdir. Öyle ki, ileri gelenleri bir arada görüp onu bulamayan akşamleyin vitri kılmayan biri gibi olur. (el-‘İzzetî en uçta olup her şeyin onunla güzel olarak tamamlandığı kişidir.)

17. (İlim ve sadaka) talep edenlere mütevazıdır. Kibir sahibi olanlara ise onun kibri en büyük olur.

18. Doğruyu isteyenler için hâkimlik günlerinde nimeti adaletle damlatır ve öfkesi suçlular içindir.

19. Eğer onun kadri (derecesi) bir şey talep etseydi minberdeki dereceler (ilmi yücelik) ya da tahtlar (siyasi yücelik) haricinde bir şeye razı olmazdı.

20. Efendim! Bulut cimrileştiğinde onun sağ elinden, altın ve gümüşten beş nehir akar.

21. Sahip olduğu kadarıyla zengin ve fakire verir. Bağışlanma isteyen günahkârın kusurunu görmez.

22. İkrâm ettiği durumlarda cömertlikte ondan daha cömert birisi yoktur ve cömertlik en şerefli makamın haber vericisidir.

23. En güzel ahlaklılar ve ileri gelen insanlar onun görüşlerini takip eder. Muhakkak az olan çok olanı takip eder. (O en çok faziletlerle sahip olduğu için ondan az meziyetlere sahip olanlar ona tabi olur.)

24. Onların faziletleri ona (el-‘İzzetî’ye) dayanır. Sanki onlar araz ve onun zatının cevheri de mücevher gibidir.

25. Onlardan kim cömertliği onunla kıyaslarsa sanki o, küçük nehirlerle denizleri cahilce kıyaslamış olur.

26. Onun cömertlikleri ondan önce gelen Ca‘fer⁵⁸⁸ ve Ma‘ni‘l-Cevâd’ın⁵⁸⁹ haberlerini (ünlerini) neshetti (geride bıraktı).

27. Onun asrı onlardan sonra geldiyse de cömertlik yolunda onlardan geride kalmış değildir.

⁵⁸⁸ Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî cömertliği ile tanınan Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından biridir. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, “Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî”, *DİA*, 1993, İstanbul, VII, 4.

⁵⁸⁹ Ma‘ni‘l-Cûd: Ebû‘l-Velîd Ma‘n b. Zâide b. Abdillâh b. Şüreyk b. Şalb eş-Şeybânî, Cömert ve cesur olmakla tanınır. Emevîler’in son döneminde Abbasîler’in başında yaşamıştır. Abbasîler’in ilk döneminde ölüm korkusu ile gizlenmişse de sonra Abbâsî halifesi Mansur’un onu affetmesi ile bu durumu sonlandırdı. Sonra Yemen ardından Sicistan’a vali olarak atandı ve burada 151 yılında çok mücadele verdiği Haricîler tarafından öldürüldü. Bkz. Mahmut Kelpetin, “Ma‘n b. Zâide”, *DİA*, Ankara, 2019, EK-II. cilt, 191-192.

28. Zaman onların en iyilerini beğenici değildir. Öyle ki, seçilmiş olan en son uyarıcı, (Hz. Peygamber) zamanı yükseltti.

29. Sağanak yağıştan önce çiy düşer, güneş doğmadan önce seher vakti olur, mahşerden sonra sonsuzluk gelir.

30. Çok sayıdaki şeyin toplamının olması (bilinmesi) için hesabın özeti en son gelir.

31. Belirli sayıda güzel sıfatları onlara örnek olarak getirmek sayısız güzel sıfatları örnek olarak getirmek gibi midir? (el-‘İzzetî’nin diğerleri gibi birkaç değil sayısız güzel sıfatları vardır.)

32. Ey yüce melik ve sen yiğitlerden bir yiğit olarak yöneticiliğe varis alanların hayırlısı olansın. (Tüm ailen gibi sen de liderlik özelliğine sahip olan hayırlı birisin.)

Kısaca ifade etmek gerekirse el-Muhibbî bu kasidesinde konu örgüsünü çok güzel işlemiştir. Girişte hocasını rahatlatarak başlamış sonrasında toplumdaki çarpıklıklara değinerek onun görevden alınmasının hocasının eksikliğinden kaynaklanmadığını anlatmaya çalışmış aksine onun yöneticilik için birçok meziyete sahip olduğunu medih bölümündeki beyitleri ile çok güzel bir şekilde ifade etmeyi başarmış ve şiirle teselli konusunun nadide örneklerinden birini sunmuştur.

2.2.2.7.2. Arkadaşını Teselli

el-Muhibbî ilim insanlarına büyük değer vermiş ve onların arasından çok samimi dostlar edinmiştir. Bunların en önemlilerinden biri de Seyyid Abdullah b. Muhammed el-Ĥicâzî (ö. 1096/1685) gelmektedir. Onunla Anadolu’da bulunduğu esnada tanışıp arkadaş olmuştur. Anadolu’da bulunduğu esnada bu dostunun evi yanması üzerine arkadaşını teselli mahiyetinde bir şiir kaleme almıştır.⁵⁹⁰

Klasik tarzda olan şiir 11 beyitten oluşmaktadır. el-Muhibbî bu şiirde sadece teselli konusunu işlemiş ve diğer birçok şiirlerinde olduğu gibi giriş ve gelişme bölümlerinde yer verdiği gazel, vasıf, halini şikâyet gibi konulara, şiirin amacı gereği yer vermemiştir. [Vâfir]⁵⁹¹

1 فِدَى لَكَ مَا عَلَى الدُّنْيَا جَمِيعاً فَعِشْ فِي صِحَّةٍ وَأَبْلِ الرُّبُوعَا

⁵⁹⁰ el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 305.

⁵⁹¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 205-206; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eser*, III, 73-74; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 310.

2	لَئِنْ جَزَعِ الْأَنَامُ لَفَقَدِ شَيْءٍ	فَلَسْتَ لَفَقْدِكَ الدُّنْيَا جَزُوعًا
3	تَعَلَّمْنَا الْأَنَاءَةَ مِنْكَ حَتَّى	تَوَطَّنَا بِهَا الشَّرَفَ الرَّفِيعَا
4	أَفَاضَ اللَّهُ جُودَكَ فِي الْبَرَائَا	وَأَنْبَتَ مِنْ أَيْادِكَ الرَّيِّعَا
5	وَصَوَّرَكَ الْمُهَيِّمِينَ مِنْ كَمَالٍ	لِنَعْلَمَ صُنْعَ خَالِقِكَ الْبَدِيعَا
6	فَمَرَّ وَاحْكُمَ بِمَا تَخْتَارُ فِينَا	تَجِدُ كُلًّا كَمَا تَهْوَى مُطِيعَا
7	فَلَوْ كَلَّفْتَ يَوْمَ الْأَمْسِ عَوْدًا	لَخَاضَ اللَّيْلَ وَاخْتَارَ الرَّجُوعَا
8	وَلَوْ نَادَيْتَ سَهْمًا فِي هَوَاءٍ	لَعَادَ الْقَهْمَرَى وَأَتَى سَرِيعَا
9	يَضُمُّ الْبُرْدُ مِنْكَ أَخَا مَعَالٍ	يَبِيتُ اللَّيْلَ لَا يَدْرِى الْهُجُوعَا
10	وَلِيَّ مَنْ بِجُودِكَ قَدْ تَرَفَّى	وَحَلَّ مِنْ الْعُلَى حِصْنًا مَنِيعَا
11	خُلِقْتُ عَلَى الْوَفَاءِ لَكُمْ مُقِيمًا	وَأَوْفَى النَّاسِ مِنْ حَفِظِ الصَّنِيعَا

1. Dünyadaki tüm şeyler sana feda olsun. Sıhhat içinde yaşa ve (başka yeni) evler eskit.
2. İnsanlar bir şey kaybettiğinde üzüntülü olsalar da sen, dünyayı kaybetesen de yas tutacak birisi değilsin.
3. (Musibetlere) tahammülü ve sabrı biz senden öğrendik. Ta ki bununla yüksek makamı yurt edindik. (Senden bu öğrendiklerimizle yüksek makamlara eriştik.)
4. Allah halka senin cömertliğini akıttı ve senin ellerinden baharı (yeşillikleri) çıkarttı.
5. Senin yaratılışınla eşsiz yaratışını bilmemiz için Allah seni mükemmellikten şekillendirdi.
6. Bize istediğin şeyleri hükmet ve emret. Herkesi istediğin gibi itaat edici görürsün.
7. Düne geri dönmesini teklif etseydin hemen geceye girilir ve dün dönüşü seçerdi (isteğini kabul ederdi).
8. Havadaki oka nida etseydin hemen gerisin geri döner ve süratle geri gelirdi.
9. Sendeki bürde (elbise), içinde yüce sıfatlar barındırıyor. Gece olduğunda uyumayı bilmiyor. (Sabaha kadar ibadetle meşgulsün.)
10. Ben senin cömertliğine yükseldim. Zirvede olan sağlam kale gibi yüksek mevkiye ulaştım.
11. Sizin için daima vefa ahlakından yaratıldım. (Size daima vefalıyım.) İnsanların en vefalı, yapılan güzel şeyleri koruyandır (unutmayandır).

el-Muhibbî bu teselli şiirine ona dünyadaki tüm şeylerin feda olması ve nice yeni evlerinin olması dileğiyle başlamaktadır. Evinin yanmasına onun başka insanlar gibi

üzülmeyeceğini, sıkıntılara sabrı ondan öğrendiği mükemmel bir şahsiyet olduğunu, bir isteği varsa insanların bunu hemen yerine getireceğini ifade etmiştir. Daha sonra arkadaşı çok üzgün olduğu için arkadaşını teselli ederken bir yandan da biraz neşelendirmek amacıyla “düne geri dönmesini teklif etseydin kabul ederdi”, “sen istersen havadaki ok geri gelirdi” gibi mübalağalı ifadeler kullanmıştır. Onun yüce meziyetleri olduğunu, onun sayesinde manevi olarak yükseldiğini dile getirip ona karşı vefalı bir dost olduğunu ifade ederek şiirini sonlandırmıştır.

2.2.2.8. Uyarı

el-Muhibbî zamanın ilim insanları ve yöneticileriyle ilişkileri olan birisiydi. Bu zümreden olan ve el-Muhibbî'nin arkadaşlarından biri olan Seyyid Abdullah b. Hicâzî el-İbn Ẓadîbi'l-Bân'a hitaben, arkadaşının rüşvet almakla itham edilmesinden sonra böyle bir işi hoş karşılamadığını belirtir mahiyette bir şiir kaleme almıştır.

Seyyid Abdullah b. Muhammed Hicâzî b. Abdülkadir b. Muhammed b. Ğayd el-İbn Ẓadîbi'l-Bân el-Halebî el-Hanefî, ilmi eğitiminden sonra Halâviyye medresesinde ders verdi. Niķâbetü'l-Eşraf görevine atandı. Edebiyatçı ve fakih idi. *Halî' l-İkâl* isimli bir eseri vardır. *Reyhânetü'l-Elibba'*ya bir zeyl yazmaya başlamış ancak tamamlayamamıştır. Hicrî 1097 yılında Halep'te rüşvet almakla itham edilince halk tarafından linç edilerek öldürülmüştür.⁵⁹²

el-Muhibbî bu şiiri yazış nedenini şu şekilde ifade etmektedir; “Kudüs kadısı oldu. Ardından hicrî 1089 yılında Arap beldelerindeki eşrafın teftiş görevini üstlendi. Mısır'da teftiş yapmak istedi ancak bunu yapamadı. Belki de Mısır halkı ona kötü bir şey yapmak istemiş olmalılar ki oradan çıkıp Hacca gitti. Hac görevini tamamladıktan sonra Dimeşk'e ardından da Halep'e gitti. O Halep'te güçlü bir etkiye sahipti. Halep'te insanlar ona saygı gösterip önem verdiler. Öyle ki büyük bir meydanda toplanıp ona sevgilerini gösterdiler. Burada daha önce yaptığı hoş olmayan işlerden uzak durarak telif işi ile meşgul oldu. Ben bu vakitte Anadolu'dan Dimeşk'e dönmüştüm. İnsanların ona olan bu ihtiramlarını duyunca bu kasideyi kaleme alıp ona gönderdim.”⁵⁹³

⁵⁹² Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, III, 70-80; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 303-304.

⁵⁹³ Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 310; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, III, 75.

Klasik tarzda olan şiir 35 beyitten oluşmaktadır. el-Muhibbî klasik tarzda ele aldığı şiirlerine genelde gazelle başlamasına rağmen bu şiirine konuyla uyumlu olmaması sebebiyle klasik uslubunun dışına çıkarak insanlara genel uyarı ifadeleri ile başlamıştır. Şiirin kınama kısmını oluşturan ilk 16 beytinde şair genelde kendisinden bahsetmiştir. Zamanın, insanı durumdan duruma sokabileceğini, her zor durumun daha zorunun olduğunu, bir makam elde etmek için zorlu yolculuklara ve ayrılıklara göğüs gerdiğini ancak her şeyin nasip ve kader olduğunu ifade etmiştir. En zor şartlar altında bile hatta tüm seferlerinde eli boş dönmesine rağmen hiçbir zaman uygunsuz işlere başvurmadığını ve arkadaşının da asla başvurmaması gerektiğini anlatmaya çalışarak ona uyarılarda bulunmuştur. [Mütekhârib]⁵⁹⁴

1	أَرَى النَّدْبَ مَنْ صَافَى الزَّمَانَ الْمُحَارِبَا	وَأَعْبَى الْوَرَى مَنْ بَاتَ لِلدَّهْرِ عَاتِبَا
2	وَالْوَفَا أَتَعَبْتُ مَنْ لَا يَعْقِلُ الْعَتَبَ	وَلَا هَمُّهُ شَيْءٌ فَيَحْشَى الْعَوَاقِبَا
3	وَإِنْ ضَنَّ لَمْ يَسْمَحْ بِمِثْقَالِ ذَرَّةٍ	وَلَمْ يُبْقِ مَوْهُوبًا وَلَمْ يُبْقِ وَاهِبَا
4	وَلَا جَنَّةَ تُغْنِيكَ إِنْ كَانَ مَانِعًا	وَلَا مَنْزِلَ يُؤْوِيكَ إِنْ كَانَ طَالِبَا
5	أُحَاوِلُ شَكْوَاهُ فَأُلْقِي نَوَائِبَا	تُهَوِّنُ عِنْدِي مِنْهُ تِلْكَ النَّوَائِبَا
6	وَلَنْ يَسْبِقَ الْأَقْدَارَ مَنْ كَانَ سَابِقًا	وَلَنْ يَغْلِبَ الْأَيَّامَ مَنْ كَانَ غَالِبَا
7	وَمَنْ صَحِبَ الدُّنْيَا وَلَوْ عَمَرَ سَاعَةً	رَأَى مِنْ ضُرُوفِ الدَّهْرِ فِيهَا الْعَجَائِبَا
8	وَقَفِرَ كَيْزُومِ الْحَشْرِ أَوْ شَقَّةِ النَّوَى	يُضِلُّ الْقَطَا أَعْمَلْتُ فِيهِ النَّجَائِبَا
9	وَلَيْلِ كَقَلْبِ السَّامِرِيِّ قَطَعْتُهُ	إِلَى أَنْ حَكَى بِالْفَجْرِ أَسْوَدَ شَائِبَا
10	وَمَا كُنْتُ أَرْضَى بِالنَّوَى غَيْرَ أَنِّي	جَدِيرٌ بِأَنْ لَا أَرْضِيَ الدَّلَّ صَاحِبَا
11	فَنَظَّمْتُ مِنْ دُرِّ الْمَعَانِي قَلَائِدًا	جَعَلْتُ قَوَافِيهَا النُّجُومَ النَّوَاقِبَا
12	وَيَمَنْتُ أَقْصَى الْأَرْضِ فِي طَلَبِ الْعُلَا	وَلَمْ أَصْطَحِبْ إِلَّا الْقَنَا وَالْقَوَاضِبَا
13	فَلَا قَيْثُ فِي الْأَسْفَارِ كُلِّ غَرِيْبَةٍ	وَمَنْ يَغْتَرِبَ يَلْقَ الْأُمُورَ الْعَجَائِبَا
14	وَحَلَفْتُ مَنْ يَرْجُو مِنَ الْأَهْلِ أَوْبَتِي	كَمَا انتَظَرَ الْقَوْمُ الْعِطَاشُ السَّحَابَا
15	وَكَمْ قَائِلٍ لَا قَرَبَ اللَّهُ دَارُهُ	وَمَنْ يَتَمَنَّى لَوْ بَلَغْتُ الْمَطَالِبَا
16	فَعُدْتُ عَلَى رَعْمِ الْفَرِيقَيْنِ سَالِمًا	وَلَمْ أَقْضِ مِنْ حَقِّ الْفَضَائِلِ وَاجِبَا

1. Savaşan zaman (bana karşı) zararsızken hüznü gördüm. (Hiç derdim yokken aniden derdim oldu.) İnsanların en aptalı zamanı kınayandır.

⁵⁹⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 56-59; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 310; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, III, 75.

2. Vefası olmayan ve kınanmayı düşünmeyen hiç ayıplanır mı? Hiçbir şeye önem vermez ve (olacak şeylerin) sonuçlarından korku duymaz.

3. Zaman cimri olup vermezse zerre miktarı şeye müsaade etmez. Veren de kaybolur gider, verilen de kaybolur gider.

4. Zaman sana engel olduysa sana bolluk verilecek bir cennet yoktur. Zaman istediğinde sana sığınılacak bir yer yoktur.

5. Zamani şikâyet etmeye çabalıyorum ancak sonucunda musibetlerle karşılaşıyorum. (Zamandan gelen bu yeni musibetler) benim önceki musibetlerimi hafifletiyor (unutturuyor).⁵⁹⁵

6. (Tüm insanları) geçen (insan) gelecekte takdir edilecek olanları asla geçemez. (Tüm insanlara) galip gelen insan günlere (zamana) asla galip gelemmez.

7. Kim ömründe bir saatliğine bile olsa dünya ile arkadaşlık ettiyse içinde acayıplikler olan zamanın hallerini görür. (Dünya'ya bir an bile güvenilmez, en rahat olduğun zaman bir anda sıkıntıya düşersin.)

8. Ve geniş boş arazi, haşır (kıyamet) günü gibi (korkutucu, ürkütücü) ya da ayrılığın uzun mesafesi gibidir. Güçlü asil deveyle⁵⁹⁶ onu geçtiğim (yerlerde) kaya kuşu⁵⁹⁷ yolunu şaşırtır.

9. Belki geçip gittiğim gece Samiri'nin⁵⁹⁸ kalbi gibidir. (Sâmirî'nin kalbi şirkten dolayı gece gibi kapkaradır.) Hatta gecenin fecri beyaz yılanı benziyor.

10. Ayrılığa razı değildim, ne var ki ben, zillate razı olup kabul etmeye uygun değilim. (Bu mizaçta birisi değilim.)

11. Anlam incilerini kolyeler şeklinde çokça nazmettim. Kafiyelerini parlak yıldız gibi yaptım.

12. Yüce makam istediğim için yerin en uzak noktasına yöneldim. Kılıçlar ve mızraklar dışında yanıma hiçbir şey almadım.

⁵⁹⁵ تِلْكَ uzak ismi işarettir yani eski önceki dertler demektir.

⁵⁹⁶ نَجَاب kelimesi hem deve hem at manasına gelir. Ancak burada çöl yolculuğuna uygunluğu açısından deve manasını tercih edildi.

⁵⁹⁷ Kaya kuşu zekiliği ve yolunu hiç şaşırmaması ile meşhurdur. Ben böyle bir kuşun bile yolunu şaşırdığı yerlerden geçip gittim demek istemektedir.

⁵⁹⁸ Yahudilere bazı akaid konularında aykırı düşüp şirk koşan samirilere nispet edilir. İsrail oğullarının bir koludur. Bir buzağı yapıp ona tapmaya çağıran kişidir. Bkz. el-Cevherî, eş-Şıhâh, II, 688.

13. Seferlerimde birçok garip olaylarla karşılaştım ve kim gurbete giderse şaşılacak olaylarla karşılaşır.

14. Susuz kalan kavmin bulutları bekliyor olması gibi, ailemden tekrar dönüşümü bekleyen sevdiklerimi arkamda bıraktım.

15. Ve Allah onu yurduna yaklaştırmasın diye söyleyen niceleri var ve nice gaye ve isteklerime ulaşmamı isteyenler var. (İyiliğimi isteyenler var)

16. İki tarafın isteklerine rağmen sağ salim (memleketime) döndüm. Elde etmem gereken faziletlerin hakkından elde edemedim. (Hiçbir vazife almadan döndüm.)

Kasidenin son 19 beytini medihe ayıran şair, sanki bununla sen iyi özellikleri olan ve kötü işleri yapacak birisi değilsin demek istemektedir. Medih beyitlerinde el-İbn Kâdîbi'l-Bân'ın kendisi için bir dayanak olduğunu ve ondan güç aldığını ifade etmiştir. Feraseti ile sorunları ve en zor davaları çözdüğünü, verdiği hükümlerle haksızlıkları giderdiğini, insanların ona saygı duyup ondan korktuklarını, çok cömert olduğunu, kötü fiiller yapmadığını, ilimde ileri olduğunu, şakayı sevmediğini ve onun güzel özelliklerini saymakla bitmeyeceğini ifade ederek onu övmüştür. Görevinin başında uzun yıllar kalması duasıyla şiirini sonlandırmıştır. [Mütekârib]⁵⁹⁹

17	وَحْسَنِي وَجُودُ ابْنِ الْحَجَازِيِّ نَائِلًا	بِهِ لَمْ أَزَلْ أَلْقَى الْمُنَى وَالْمَارِبَا
18	فَقَى قَدْ جَهَلْتُ الْعَسْرَ مُنْذُ عَلِمْتُهُ	وَلَا نَتَّ لِي الْأَيَّامُ عِطْفًا وَجَانِبَا
19	وَأَصْبَحَ يَلْقَانِي الْعَدُوُّ مَسَالِمًا	وَقَدْ كَانَ يَلْقَانِي الصَّدِيقُ مُحَارِبَا
20	تَحِيَمَ فَوْقَ الْفَرْقَدَيْنِ مَقَامُهُ	وَمَدَّ عَلَى أَفْقِ السَّمَاءِ مَضَارِبَا
21	بِعَزْمٍ يَرُدُّ الْحَطْبَ وَالْحَطْبُ مُقْبِلٌ	وَرَأْيٍ وَتَدْبِيرٍ يَرُدُّ الْكُتَابَا
22	وَحَزْمٍ يَمِيرُ الْحَقَّ مِنْ غَيْرِ رِيَّةٍ	وَحُكْمٍ يُذِيبُ الشَّامِخَاتِ الرُّوَاسِبَا
23	فِرَاسَتُهُ تُغْنِيكَ عَنْ أَلْفِ شَاهِدٍ	ثُرِيهِ مِنَ الْأَشْيَاءِ مَا كَانَ غَائِبَا
24	لَقَدْ نَسَحَتْ آرَاؤُهُ كُلَّ ظُلْمَةٍ	كَمَا نَسَحَتْ شَمْسُ النَّهَارِ الْغَيَاهِبَا
25	وَفُورٌ كَأَنَّ الطَّيْرَ فَوْقَ جَلِيسِهِ	تَرَى الدَّهْرَ مِنْهُ خَائِفَ الْقَلْبِ رَاهِبَا
26	أَخَافَ سِبَاعَ الطَّيْرِ مِنْ سَوَاطِينِهِ	فَكَادَتْ لِفَرْطِ الْخَوْفِ تُنْقِي الْمَخَالِبَا
27	وَلَوْ أَدْرَكَ الْمَجْنُونُ أَيَّامَ حُكْمِهِ	لَأَعْرَضَ عَنْ لَيْلَى وَأَصْبَحَ تَائِبَا

⁵⁹⁹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 56-59; Nefhatu'r-Reyhâne, I, 310; a.mlf., Hulâşatu'l-Eser, III, 75.

28	جَوَادٌ بِمَا يَحْوِيهِ فِي كُلِّ حَالَةٍ	إِذَا مَلَ قَوْمٌ لَمْ يَمَلِّ الْمَوَاهِبَا
29	نَقِيٌّ عَنِ الْفِعْلِ الْقَبِيحِ مُنْزَعٌ	كَأَلَا حَافِظِيهِ يَكْتَسِبَانِ الرَّعَائِبَا
30	خَبِيرٌ بِتَحْقِيقِ الْعُلُومِ مُدَقِّقٌ	إِذَا جَالَ فِي بَحْثِ أَرَكَ الْعَجَائِبَا
31	وَإِنْ نَثَرْتُ يُمْنَاهُ فِي الطَّرْسِ لُؤْلُؤًا	كَتَبْنَا عَلَى تِلْكَ اللَّالِي مَطَالِبَا
32	فَقَى لَا يُحِبُّ الْهَزْلَ وَالْهَزْلَ بَاطِلٌ	وَمَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ لَاعِبَا
33	يَبِيتُ يُحِبُّ الْمَكْرَمَاتِ مُتَيِّمًا	إِذَا عَشِقَ النَّاسُ الْحِسَانَ الْكَوَاعِبَا
34	إِذَا رُمْتَ أَنْ تُحْصِيَ فَضَائِلَهُ وَلَمْ	تَدْعُ قَلَمًا فِي الْأَرْضِ لَمْ تَقْضِ وَاجِبَا
35	فَإِنِّي رَأَيْتُ الْمَدْحَ دُونَ مَقَامِهِ	فَلَا أَتَيْتُمُ الرَّحْمَنُ مِنْهُ الْمَرَاتِبَا

17. Amaç ve temennilerime sürekli ulaşip onlara nail olmak için İbnu'l Hicâzî'nin varlığı bana yeter.

18. Daima dinamik birisidir. Onu tanıdığımdan beri zorluğu bilmiyorum. Yan tarafım ve omuzumda günler bana kolay oldu.

19. Önceden arkadaşım beni düşman gibi karşılarken şimdi düşmanlar bile beni barışçı şekilde (güzellikle) karşılar oldu.

20. Onun makamı kutup yıldızlarının üstüne çadır kurdu. Çadırı gökyüzünün ufkundaki geniş alanda yayıldı (alanı kapladı).

21. Musibetler gelir ve sorunları azametiyle karşılar. Görüşü ve tedbiriyle süvari birliğini karşılar (hezimete uğratar).

22. Kararlılığıyla şüphe duyulmayandan hakkı ayırt eder (ortaya koyar). Verdiği hükmüyle kocaman sabit dağları eritir.

23. Onun feraseti bin şahide ihtiyaç bırakmaz. Gizli olan şeyleri (işleri) onun feraseti ortaya çıkarır.

24. Güneşin gecenin karanlıklarını gidermesi gibi onun görüşleri (hükümleri) de tüm zulümleri (haksızlıkları) giderdi.

25. Vakurdur. Onunla birlikte oturanların başının üstünde kuş var gibidir. Zamanın, kalbin şiddetli korkusuyla ondan korktuğunu görürsün.⁶⁰⁰

⁶⁰⁰ Bu beyti el-Muhibbî kendisi Nefhatu'r-Reyhâne isimli eserinde şöyle açıklamaktadır; “Onları üzerinde kuş var gibi onlar hiç hareket etmeden durmaktadırlar. Bu avlanılmak istenilen kuşun onların başının üzerindeki sıfatıdır yani sessizlikten dolayı kuşlar hiç hareket etmiyorlar. Diğer mana ise Süleyman (a.s) ve arkadaşları oturuyorlardı. Süleyman (a.s) rüzgâra bizi götür diye, kuşlara da bize gölgelik olun diye emretti. Onun

26. Görüşünün kırbaıyla kuşun yırtıcılığını (zalimi) korkuttu. Yırtıcı kuş korkunun şiddetinden neredeyse pençelerini fırlata yazdı.

27. Mecnun onun hükmünün zamanını idrak etseydi (onun hâkimliği zamanında yaşasaydı) Leyla'yı sevmeyi bırakır tövbekâr olurdu.

28. Sahip olduklarıyla her hâlükârda cömerttir. Kavim (almaktan) bıktığında bile o vermekten bıkmıyordu.

29. Kötü fiillerden uzak duran temiz insandır. Her iki hafaza meleği güzel işler yazıyorlar. (İyi ve kötü amalleri yazan meleklerin ikisi de sadece onun hakkında iyi şeyler yazıyor.)

30. İlimleri tahkik etmede çok titiz bir uzmandır. Onun bir araştırmasına baktığında acayıplıkları görürsün (hayrete düşersin).

31. Onun sağ eli incileri kâğıda yaydığına (yazdığına) bu incilerin üzerine isteklerimizi (sorularımızı) yazdık.

32. Yiğit insandır, şakayı sevmez ve şaka batıldır. Allah yeryüzünü oyun olsun diye yaratmadı.

33. İnsanlar genç güzel kadınları severken, O daima güzel meziyetleri seviyordu.

34. Onun faziletlerini saymak istediğinde yeryüzündeki kalemler biter (onun faziletlerini saymak) hakkıyla yerine getirilemez.

35. Ben anladım ki medih onun makamından küçüktür (yeterli değildir). Rahman olan Allah görevleri ondan yetim bırakmasın. (Görevinin başında uzun yıllar kalsın.)

el-Muhibbî bu şiirde genel anlamda kendi hayat tecrübelerinden ve çeşitli sıkıntılar yaşamasına rağmen hiçbir zaman uygunsuz davranışlara tevessül etmemesinden bahsederek arkadaşına uyarısını oldukça güzel ifadelerle dile getirmiştir. Medih kısmı olmasına rağmen şiirin bir uyarı dili ile yazıldığı kasidenin mukaddime ve hatime bölümündeki ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Aynı şahsa ikinci bir şiiri bulunan el-Muhibbî bir sabah İbn Kadîbî'l-Bân el-Halebî'nin odasına girmiş ve onu uyurken bulmuştur. O anda irticali bir şiir söyleyen şair bu şiirini bir

arkadaşları bir sessizlik ve sükûnet hissettiler. Süleyman (a.s) ile oturanlar hiç hareketsiz durması ve kuşlar da onların başının üstünde onları gölgelemesi olayı vakur adamın yanında iken başında kuşla oturuyormuş gibi olmasına benzetilmiştir. Yani kuşlar onun sessizliğinden hiç hareket etmemektedirler. Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 310-311.

kâğıda yazarak onun yastığına bırakmış ve odadan çıkmıştır. Uyandıktan sonra şiiri okuyan İbn Kâdîbî'l-Bân el-Halebî el-Muhibbî'yi yanına davet etmiş ve üç gün boyunca bu 3 beyitten oluşan ihvâniyyât tarzı şiiri tartışmışlardır. Bu şiirde el-Muhibbî onu sabah erken kalkması gerektiği ve böyle yaparsa daha verimli ve huzurlu bir hayat geçireceği uyarılarında bulunmuştur. Meczû Raml]⁶⁰¹

1	أَيْهَا	الرَّاقِدُ	طَابَ	الْعَيْشُ	فَاسْتَعْنِمِ	فَلَا حَافَ	602
2	قُمْ	نُبَاكِرُهَا	شُمُولًا	تَبَعْتُ	الْيَوْمَ	انْشِرَاحًا	
3	وَاصْطَبَحَ	كَأَسْ	الْحُمَيَّا	أَسْعَدَ	اللَّهُ	صَبَاحًا	

1. Ey uyuyan! Hayat güzeldir. Kurtuluşu elde et.
2. Kalk içkiyi erkenden içelim. (Bu içiş) o gün iç ferahlığı gönderir (verir).
3. Sabah ilk iş içki kadehini iç. Allah sabahını mutlu kılsın.

Görüldüğü üzere el-Muhibbî'nin ihvâniyyât temasının alt başlığında verilen uyarı şiirlerinde genel anlamda yumuşak bir üslup tercih etmekte ve yakın arkadaşlarına ikazlarda bulunmaktadır.

2.2.2.9. Arkadaşlarına Özlem

Şair birçok konuda olduğu gibi arkadaşlarına olan özlemi dile getirdiği ihvâniyyât şiirleri de kaleme almıştır. Şüphesiz şair gibi ömrünün büyük bir kısmını arkadaşlarından uzaktaki gurbette geçiren bir kişinin bu temayı şiirine konu edinmesi tabii bir durumdur. Bu türden ilk olarak kaleme aldığı şiir, el-Muhibbî'nin çocukluktan gençliğe geçiş dönemlerinde şiir yazmaya başladığında ilk kaleme aldığı şiirlerdendir. Şairin bu kasidesi beraber eğitim aldıkları ve çok sevdiği bir arkadaşının çeşitli sebeplerle Dimeşk dışına çıkması nedeniyle ona olan özlem ve hasretini dile getirdiği ihvâniyyât tarzında bir şiiridir. Ancak bu kişinin kim olduğuna hiçbir eserinde değinmemiştir. [Kâmil]⁶⁰³

1	لَا	كَانَتْ	الدُّنْيَا	وَأَنْتَ	بَعِيدُ	يَا	وَاحِدًا	أَنَا	فِي	هَوَاهُ	وَحِيدُ
2	يَا	مَنْ	لَبَسْتُ	لِهَجْرِهِ	تَوْبَ	الضَّنَى	وَحَلَعْتُ	بُرْدَ	اللَّهِ	وَهُوَ	جَدِيدُ
3	وَكَرِهْتُ	لَذَاتِ	الْوُجُودِ	بِأَسْرِهَا	حَتَّى	اسْتَوَى	الْمَعْدُومُ	وَالْمَوْجُودُ			

⁶⁰¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 236; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, III, 73.

⁶⁰² طَابَ kelimesi *Dîvân*'da yoktur.

⁶⁰³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 95, el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 87.

4	فَسَمَاءٌ بِمَا أُلْقِيَ عَلَيْكَ مِنَ الْعَذَى	وَمُحِبٌّ وَجْهَكَ فِي الْوَرَى	مَحْمُودٌ
5	إِنَّ الْمُحِبَّ كَمَا عَلِمْتَ صَبَابَةً	فَالصَّبْرُ يَنْقُصُ وَالْعَرَامُ يَزِيدُ	
6	وَلَقَدْ مَلَأْتُ الْقُلُوبَ مِنْكَ مَهَابَةً	فَعَلَيْكَ مِنْكَ إِذَا خَلَوْتُ شَهِيدُ	
7	وَتَرَكْتَنِي سَكْرَانٌ مِنْ خَمْرِ الْهَوَى	بِالنَّفْسِ مِنْ فَرَطِ الْمَقَامِ أَجُودُ	
8	وَالْحَرَصُ مَذْمُومٌ بِإِجْمَاعِ الْوَرَى	إِلَّا عَلَيْكَ فَإِنَّهُ	مَحْمُودٌ

1. Sen bensen uzak olduğunda dünya olmaz olsun. Ey tek! Ben onu sevmeye tekim. .

2. Ey ayrılık sebebiyle üzüntü elbisesini giydiğim ve sevinç elbisesini çıkardığım kişi, o (ayrılık) benim için yeni bir durumdur.

3. Dünya lezzetlerinin hepsinden nefret ettim. Hatta yaşamak ve ölmek benim için eşit oldu.

4. Düşmanlardan senin üzerine atılan bakışlara yemin olsun ki, insanlar içerisinde senin yüzünün güzelliği övülür.

5. Sana karşı sevgi senin de bildiğin gibi büyüktür, bundan dolayı (ayrılığa) sabrım azalıyor, sana duyduğum sevgim ise artmaktadır.

6. Sana büyük kıymet veren ve sevgi duyan bu kalpten bıktım. Ancak yalnız kaldığımda bu büyük sevginin şahidi olan bu büyük muhabbet bana gereklidir.

7. Büyük sevgi içkisinden olan sarhoşluk beni bıraktı. Öyle ki, nefsimdeki ruhum fazlasıyla yerinden uzaklaştı.

8. İnsanlar içerisinde hırs kınanmıştır. Ancak senin sevgine duyulan hırs bunun dışındadır. Çünkü o (dostum benim tarafımdan) kesinlikle sevilmektedir.

Şiirden anlaşıldığı gibi el-Muhibbî'nin genç yaşta ilk yazdığı şiirlerinden biri olmasına rağmen arkadaşını en çok seven kişi olduğunu, onsuz yaşamının tadı olmadığını, ona karşı büyük sevgi beslediğini çok güzel ve içten bir üslupla dile getirerek edebi gücünü ortaya koymaktadır.

Şair bu türden yazdığı ikinci bir şiiri ise arkadaşı Mustafa b. Fethallah'a (ö. 1123/1711) hitaben kaleme almıştır. Mustafa b. Fethallah, Dimeşk'te doğdu ve küçük yaşlardan itibaren dayısının gözetimi altında yetişti. Şair ve hatiplik özellikleri ile bilinirdi. Gençlik yaşlarına geldiğinde Hicaz ve Yemen gibi yerlere ilim tahsil etmek üzere gurbete çıktı. Mekke'de

kaldığı esnada burada el-Muhibbî ile karşılaştı.⁶⁰⁴ el-Muhibbî'nin onu önceden Dimeşk'ten de tanıdığı anlaşılmaktadır. Şair, Mekke'de bulunduğu esnada dostluk ilişkisi geliştirdiği zamanın önemli şair ve hatiplerinden olan Mustafa b. Fethallah hakkında bir şiir kaleme almıştır.

Klasik tarzda olan şiir 5 beyitten oluşmakta ve medih konusunu işlemektedir. el-Muhibbî bu şiirde Mustafa b. Fethallah'ın Mekke'den Taif'e gitmesi üzerine ona duyduğu özlemi ve onunla kurduğu dostluğu konu edinmiştir. [Hafîf]⁶⁰⁵

1	لَيْسَ عِنْدِي مَا أَرْتَجِي مِنْ زَمَانِي	غَيْرَ لُقْيَاكَ يَا أَجَلَّ الْأَمَانِي
2	فَعَلَى كُلِّ حَالَةٍ أَنْتَ قَصْدِي	وَمُنَائِي وَأَنْتَ نُورُ عَيَانِي
3	لَا أَرَى الْعُمَرَ بَعْدَكَ إِلَّا	حَسْرَاتٍ قَدْ أَرَدَفَتْ أَحْزَانِي
4	غَيْرَ أَيِّ أُعْلِلُ الْقَلْبَ وَالْفِكَ	رَ بَذِكْرِي ثَنَّاكَ فِي كُلِّ آنِ
5	لَا لِأَيِّ أَنْسَاكَ أَكْثَرُ ذِكْرَا	كَ وَلَكِنْ بِذَاكَ يَجْرِي لِسَانِي

1. Ey büyük temenniler! Benim seninle bir araya gelmek dışında zamandan (hayattan) hiçbir beklentim yok.

2. Sen (senden ayrılmamak) her halükarda isteğim ve hedefimsin. Sen gözümün nurusun.

3. Senden sonra ömrümde hüznleri takip eden hasretler dışında hiçbir şey görmedim.

4. Her an senin nurunun (methinin) zikriyle aklımda ve kalbimde sana umut bağlamaktan başka benim hiçbir şeyim yok.

5. Hayır ben seni unutmadım. En çok seni düşünüyorum ve ancak dilim sadece senin zikrinle hareket ediyor.

Görüldüğü gibi el-Muhibbî arkadaşıyla kavuşma isteğini dile getirip onu sevdiğini ve gözünün nuru olduğunu ve o gittikten sonraki üzüntüsünü dile getirmiştir. Onu sürekli olarak iyi özellikleri ile andığını ve onu unutmadığını hatta sürekli onu düşündüğünü dile getirerek şiirine son vermiştir.

Sonuçta el-Muhibbî'nin ihvâniyyât şiirlerinde, şiirsel yazışmalar, kutlama ve tebrik, ilmî icazet istemek ve taziye, özür, şiirle istekte bulunma, teselli, uyarı ve arkadaşlarına özlem

⁶⁰⁴ Bkz. el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 323; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 124.

⁶⁰⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 323; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 124.

gibi çok geniş bir yelpazede şiirler kaleme aldığı görülmektedir. Bu da onun toplumsal olaylar karşısında şiir dilini çok etili bir şekilde kullandığını göstermektedir. Ayrıca onun arkadaşları ve dostlarına olan muhabbeti ve düşkünlüğünün şiirlerine yansıdığı söylenebilir.

Onun ihvâniyyât muhtevalı şiirlerinde her ne kadar baskın konu medih gibi görünse de bu aldatıcı olmamalıdır. Çünkü bu tarz şiirlerin yazılış veya söyleniş amacı, şairlik kabiliyetini göstermenin yanında arkadaşlarıyla aralarında duygu ve düşüncelerini paylaşarak dostluk ilişkilerini geliştirmektir. Ayrıca şairin genel kabulün aksine bu tür şiirlerinde yorucu olmayan bir üsluptan ziyade şiirsel kabiliyetini göstermekten yana bir tercih yaptığı dikkati çekmektedir. Bunda onun şiir yazdığı kişilerin edebi yönlerinin güçlü kişiler olmasının etkisinin de olduğu söylenebilir. Buna ilaveten şairin ihvâniyyât muhtevalı şiirlerinde medih, tabiat tasviri ve iç dünyasını tasvir daha sık başvurduğu yardımcı konular olarak dikkat çekmektedir.

2.2.3. GAZEL

Gazel sözlükte; delikanlıların cariyelerle konuşması daha açık bir ifadeyle kadınlar ile âşıkane yarenlik etmesi,⁶⁰⁶ delikanlıların genç kızlarla sohbet edip şakalaşması,⁶⁰⁷ onlarla alaka kurmak⁶⁰⁸, hoş vakit geçirmek, sevmek⁶⁰⁹ ve gönüllerini çelmek için onlara güzel şeyler söylemek⁶¹⁰ anlamlarında kullanılmaktadır.

“Bir edebiyat terimi olarak, ana teması sevgi, güzellik ve aşk olup esasında maddi ve manevî güzellikleriyle sevgiliyle ilgili ince duyguların dile getirildiği, maddi ve manevi güzelliklerinin nitelendiği, ayrılık, vuslat, aşk uğruna katlanılan eziyetler ve aşk acısı gibi içerikleri olan ve genellikle sevgilinin coşkulu üslupla anlatıldığı şiir türüdür.”⁶¹¹ Diğer bir

⁶⁰⁶ el-Ḥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 383; Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Naḫdi'l-Edebî 'Înde'l-'Arab*, s. 137; Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 36.

⁶⁰⁷ İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen el-Ezdî, *Cemheratu'l-Luḡa*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâîyn, thk.: Remzî Munîr Be'albekkî, Beyrût, 1987, II, 819.

⁶⁰⁸ el-Cevherî, *Sihâh*, V, 1781; Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muḥîṭ*, thk.: Muhammed Na'im el-Arkşûsî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 1038; Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, s. 75.

⁶⁰⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XXX, 90.

⁶¹⁰ İbn Fâris Ahmed b. Zekeriyâ er-Râdî, *Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luḡa*, thk: Abdusselâm Muhammed Hârun, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1979, IV, 422.

⁶¹¹ Kudâme b. Cafer, *Naḫdû's-Şi'r*, s. 75-77; İbn Reşîk Ebû Ali el-Ḥasen el-Ḳayrevânî el-Ezdî, *el-'Umde fî Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbihi ve Naḫdih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Cîl, 5. b. Beyrût, 1981, II, 117; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XXX, 90; Haluk İpekten, “Gazel”, *DİA*, XIII, İstanbul, 1996, s. 442;

ifade ile şairlerin sevdiklerine karşı hissettiklerini, coşkulu şekilde ve söz sanatlarından faydalanarak sergilediği bir türdür.⁶¹²

Gazel, bütün dillerin edebiyatlarında önemli bir tema olduğu gibi Arap edebiyatının her döneminde sıkça rastlanılan en eski temel şiir temalarından biridir.⁶¹³ Genellikle şairler sadece müstakil kasidelerinde değil; ana teması farklı olan ve esas konuya bir mukaddime sadedinde, dinleyiciyi ana temaya hazırlamak ve dikkatini çekmek maksadıyla kasidelerin “nesîb” veya “teşbîb” denilen girişlerinde de bu türe yer vermişlerdir.⁶¹⁴

Osmanlı döneminde gazel, Arap şiirinde işlenen en önemli konular arasında yer almıştır. Osmanlı döneminde gazel temalı şiirlere bakıldığında, ‘afîf gazelin daha yaygın olduğu görülmektedir.⁶¹⁵

el-Muhibbî medih ve ihvâniyyât konulu bir şiirin mukaddimesinde gazel temasını yardımcı tema olarak sıkça tercih etmesinin yanında doğrudan müstakil gazel şiirleri de söylemiştir.

Arap edebiyatında gazel, hissî ve ‘afîf olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şairin dîvânında gazelin her iki türünde beyitlere rastlanmaktadır.

2.2.3.1. ‘Afîf Gazel

‘Afîf gazel, şairin sevgilisinin fiziki özelliklerinden bahsetmeksizin, daha çok aşktan, aşkın tezahürlerinden, sevgiden, iştiyaktan, sevgiliye kavuşma özleminden, sevgilinin reddetmesinden, aşkın verdiği hüzünden, ayrılıktan, ayrılığın verdiği acıdan, bu acılar sebebiyle ağlamalardan ve vuslattan bahseden gazel türüdür. Kısaca sevgiliye karşı içlerinde

Ahmed Ateş, “Gazel”, *İA.*, MEB, İstanbul, 1940-1988, IV, 732-733; Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 56-57.

⁶¹² Sâmi ed-Dehhân, *el-Gazel munzu Neş’etihi hattâ Şadri’d-Devleti’l-Abbâsiyye*, 3. b., Dâru’l-Me’ârif, Kahire, t.y., s. 7; Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, s. 48.

⁶¹³ Cebbûr ‘Abdunnûr, *el-Mu’cemu’l-Edebî*, s. 186; Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 36.

⁶¹⁴ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Gazel fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabî, Dâru’r-Râtibi’l-Cami’iyye*, Beyrût, ty., s. 6-7; Nebîl Hâlid Ebû Ali, “Me’ânî Şi’ri’l-Gazel beyne’t-Taqlîd ve’t-Tecdîd fi’l-‘Aşreyni’l-Memlûkî ve’l-‘Uşmânî”, *Mecelletu’l-Câmi’ati’l-İslamiyye*, c. 17, sayı: 1, 2009, Gazze, s. 2; Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 562; Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, s. 48; Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 36.

⁶¹⁵ Na’îm el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi’d-Duveli’l-Mutetâbi’a ve Târîhihi*, II, 134; Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭâlaât fi’ş-Şi’ri’l-Memlûkî ve’l-‘Uşmânî*, 116-117; Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır’da Arap Edebiyatı*, s. 160; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 152-158.

yaşadıkları temiz saf sevgiyi, özlem, hasret ve duygu yüklü hoş ifadelerle dile getirmeleridir.⁶¹⁶

el-Muhibbî büyük çoğunlukla ‘afif gazel yazmayı tercih etmiştir. Dindar, mütedeyyin ve mutasavvıf bir kişi olmasının bunun üzerinde etkisi çoktur. Aynı şekilde hica türü şiirlerinin de oldukça az olduğu görülmektedir. Karakterinin etkisiyle böyle bir sonuç çıktığı da gözlerden kaçmamalıdır. Şairin ‘afif gazel muhtevasında işlediği başlıca konular ise aşk ve mahiyeti, aşkın etkileri ve tezahürleri, aşk uğruna çekilen zahmetler, aşkına sadık kalma, sevgiliye sitem, sevgilinin tavırları ile sevgiliye özlem ve ayrılık başlıkları altında ele alınacaktır.

2.2.3.1.1. Aşk ve Aşkın Mahiyeti

el-Muhibbî bazı beyitlerde aşkın ne olduğu konusunda bazı gazel beyitleri irat etmiştir. el-Muhibbî gazel şiirlerinde aşkı konu alırken bazen olumlu yönlerinden bahsetse de genelde aşkı insan için olumsuz bir duygu olarak görmüştür. Örneğin, bazı gazel beyitlerinde asıl işin düşmanlarla mücadele olduğunu ve ayrılığın çok zor olmasına rağmen kemalatın, aşk için bir yere bağlı kalarak değil ilim için başka diyarlara gitmekle sağlanacağını söylemekle gazele giriş yapmaktadır. Aşkı ise boş bir uğraş olarak görmekte, kadına duyulan aşkın kavuşma olsun ya da olmasın tehlikeli olduğunu ve insanı zillate düşürdüğünü ifade etmiş ve aşktan kaçmak için de kadınlarla göz temasından kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. [Vâfir]⁶¹⁷

يَجُوبُ الْأَرْضَ مَنْ طَلَبَ الْكَمَالَ	وَمَنْ صَحِبَ الْفَنَّا بَلَغَ السُّؤَالَ	1
وَكَمْ فِي الْأَرْضِ مَنْ سَكَنَ وَدَارٍ	وَإِنْ كَانَ النَّوَى يُضْنِي الْجَبَالَ	2
وَمَا هَجَرُ الدُّمَى دُلًّا وَلَكِنْ	رَأَيْتُ الدُّلَّ أَنْ أَهْوَى الْجَمَالَ	3
وَإِنَّ الْحَتْفَ فِي حُبِّ الْعَوَانِي	جَزِينَ الصَّبِّ هَجْرًا أَوْ وَصَالًا	4
أَمَّا وَحْيَاةٍ عَيْنِيكَ اللَّوَاتِي	بَغَيْرِ السَّخْرِ تَأْبَى الْإِكْتِحَالَ	5

1. Kim kemâlâtı isterse yeryüzünde dolaşır ve kim savaş aletlerinin dostu olursa isteğine ulaşır.

2. Yeryüzünde nice hane ve ev var ve ayrılık olduğunda dağları bile zayıf düşürür.

⁶¹⁶ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Gazel fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 20; Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 187; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 77-78.

⁶¹⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 253.

3. Oyunağını (güzel kadını) terk etmeyen zelil olur. Ancak bildim ki zillet güzel olanı sevmektir.

4. Aşkın sonucu kavuşma ya da ayrılık olsa da muhakkak ki tehlike güzel kadınların sevgisindedir.

5. Dikkat edin! Sihir dışında sürme istemeyen kadının iki gözüne yemin olsun.

Başka bir gazel beytinde şair aşkı, kalbe hançer saplanmasına benzetip bir kadına âşık olan kişiyi bu durumun adeta öldürdüğünü anlatmıştır. Ancak gün geçtikçe kendisinin durumunu daha kötüye götüren bu aşktan şikâyetçi olmadığı ifadeleriyle şairin bu beytlerinde şikâyetçi de olsa aşka olumlu bir gözle baktığı da görülmektedir. [Kâmil]⁶¹⁸

1	بَيْنَ	النُّهُودِ	وَمَعْقِدِ	الْبُنْدِ	طَعَنَاتِ	صَائِلَةِ	الْقَنَا	الْمُلْدِ
2	فَاحْذَرِ	هُنَالِكَ	مِنْ رَنَا	مُقِلِّ	يَصْرَعَنَّ	مَنْ يَبْصُرَنَّ	عَنْ عَمْدٍ	619
3	وَأَنَا	الْفِدَاءِ	لِمَنْ	بِنَاطِرِهِ	وَأَنَا	السَّقَامِ	مُجَاوِرُ	الْحَدِّ

1. Bayrağı tuttuğu yer (kol) ve göğsü arasına (kalbe) yumuşak mızrağın saldırısıyla hançer saplandı.

2. Buradaki göz bebeğinin sihirli bakışına dikkat et! Kim ki kadına bakarsa kadın onu kasten öldürür.

3. Ve bana bu şekilde bakana canım fedadır. Ben ve (aşk sebebiyle oluşan) hastalık sınırları aştı.(Hastalığım iyice arttı.)

Görüldüğü gibi şair aşkı genel olarak tasvip edilmeyen bir duygu olarak görmekte ve aşkın hayatın diğer önemli işlerinin önünde bir engel olduğunu ifade etmektedir. Özellikle kadının bakışına dikkat çekerek erkeklerin bu bakıştan kaçınması gerektiğini aksi takdirde gözlerin büyümesine kapılıp sonucu hiç de hoş olmayacak bir serüvene onları sokabileceği uyarısında bulunmaktadır.

2.2.3.1.2. Aşkın Etkileri ve Tezahürleri

el-Muhibbî aşkı sebebiyle eğlenmeye uzak olduğunu çünkü kendisinin keyif düşkünü değil âşık olduğunu ve bu sebeple âşık kişinin yalnız kalmayı tercih ettiğini ifade etmektedir.

⁶¹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 116; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 500.

⁶¹⁹ مِنْ رَنَا ifadesi tahkikli *Dîvân*'da سَحَرُ مَعْرَكَةٍ şeklinde geçmektedir. Ancak mana ve vezin açısından *Nefhatu'r-Reyhâne*'de geçen metin tercih edilmiştir.

Aşk sebebiyle insanın dertlerini gizlemesinin imkânsız olduğunu, özellikle geceleri aşkın aşkını ifşa edip sabrının azaldığını ancak âşık kişinin aşkına kavuşamamaktan ve sevdiğinin yerine getirmeyeceği vaatlerini beklemekten bile hoşnut olduğunu ve bunun tadını sadece sevdalının anlayabileceğini ifade etmektedir. Şair, âşık kişinin sevdasını sarhoşluğa benzeterek aşkından ayılan kişinin içkiden sızıp uyananın mahmur hali gibi kendine tam olarak gelemediğini ve aşkın âşıkta böyle etkiler gösterdiğini ifade etmektedir. [Reml]⁶²⁰

1	يَا زَيْفَيَايَا دَعَانِي وَالْهَوَى	إِنَّمَا الصَّبْوَةُ لِلصَّبِّ شِعَارُ
2	كُنْتُ أُخْفِي مَحَنَةً فِي خَلْدِي	لَوْ يَكُنْ لِلْقَلْبِ فِي الْعِشْقِ اخْتِيَارُ
3	مَنْ يَبْتَ وَلَهَانَ فِي حُبِّ الظَّبَا	حَانَهُ الْقَلْبُ وَعَزَّ الْإِصْطِبَارُ
4	يَعْدُبُ الْهَجْرُ لِمَنْ يَعْرِفُهُ	وَبِمَطْلٍ الْغَيْدِ يَحْلُو الْإِنْتِظَارُ
5	إِنَّمَا نَشْوَانُ أَخْدَاقِ الْمَهَى	صَحْوُهُ مِنْ سَكْرَةِ الْعِشْقِ حُمَارُ
6	هَكَذَا تَفْعَلُ أَحْكَامُ الْهَوَى	فِي بَيْتِ الْعِشْقِ وَلِلدَّهْرِ الْخِيَارُ

1. Ey iki dostum! Beni aşkla birlikte bırakın. Şüphesiz oyun eğlence, keyif düşkününün şiarıdır.

2. Aşk için kalbin tercih hakkı olsaydı, büyük dertlerimi içimde gizlerdim. (Bu imkânsız.)

3. Ceylan (sevdiğinin) aşkıyla aklı başından giden her kim geceye girerse, kalp aşkını ifşa eder ve tahammül azalır.

4. Bilene ayrılığın tadı güzel gelir. İşveli kadının yerine getirmeyeceği sözlerini beklemek hoş olur.

5. Muhakkak ceylanın (sevdiğinin) gözlerinin ayyaşı (tutkunu) için aşkın sarhoşluğundan ayılışı mahmurluktur.

6. Âşıkta, aşkın kanunları işte böyle şeyler yapıyor ve zaman kararını seçiyor.

Şair başka beyitlerde aşktan aklının başında olmadığını, inleyerek ah çektiğini, aşık olduğu kadının da acaba onu seviyor mu diye ümit ettiğini ve peşinden koştuğunu, aşkı sebebiyle ahlaksız ve ağzı bozuk bir insan haline dönüştüğünü ifade etmektedir. [Kâmil]⁶²¹

1	وَلَقَدْ سَلَوْتُ لَوْ أَنَّ رَبْعًا لَمْ يُلْحَ	وَضَلَلْتُ لَوْ أَنَّ الْهَوَى لَمْ يُرْشِدْ
2	وَأَنَا الْفِدَاءُ لِمُعْرِضٍ أَتَّبَعْتُهُ	نَظَرُ الْمُرِيبِ وَأَنَّهُ الْمُتَنَهِّدُ

⁶²⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 143-143; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

⁶²¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 137-138.

3 فِي حُبِّهِ اخْتَرْتُ الْخَلَاعَةَ مَذْهَبًا وَهَجَرْتُ عِفَّ الْقَوْلِ غَيْرَ مُقَلِّدٍ

1. Yazlık evler uzaktan gözüme gözükmeseydi unutmuştum. Yol gösterilmeseydi aşkı kaybetmiştim.

2. Ah çektiğim iniltiyle ve şüpheli bakışlarla onun peşinden koştuğum (bana) yüz çevirene canım kurban olsun. (O bana sırt dönüyor ama yine de ben onun peşinden koşuyorum.)

3. Onun sevgisinde ahlaksızlığı mezhep olarak seçtim ve (bendeki) taklit edilemeyecek şekilde olan sözün güzelini bıraktım. (Bu sevgi yolunda ahlakım ve ağzım hiç kimsenin taklit edemeyeceği şekilde olan güzel sözüm bozuldu.)

Yine başka bir şiirinde mecnun gibi yaşamamanın aşğın olağan hali olduğunu ve aşkın aşğın istikrarına, rahatına engel olduğunu ve aşğın gözyaşlarından tanınabileceğini ve aşkını gizleyemediğini söylemektedir. Sevdalı kişi sıkıntıların zorluğunda bile huzur bulmaktadır. [Kâmil]⁶²²

1 شَأْنُ الْمُؤَلِّهِ أَنْ يَعِيشَ مُتَّيِّمًا وَالْحُبُّ مَا مَنَعَ الْقَرَارَ الْمُعْرَمًا
2 هُوَ مَا عَلِمْتَ عَرَامُ صَبِّ دَمْعُهُ مَا زَالَ يُظْهِرُ سِرَّهُ الْمُتَكْتِمًا
3 وَإِذَا الصَّبَابَةُ حَامَرَتْ قَلْبَ اقْرِي وَجَدَ الشَّقَاءَ مِنَ الْحَبِيبِ تَنَعُّمًا

1. Sevdadan kendini kaybedenin durumu dîvâne gibi yaşamaktır. Aşk çok sevenin istikrarına, rahatına engel olandır.

2. O, aşkına karşı sevgisinden dolayı döktüğü gözyaşlarından tanıdığın kişidir. Aşk onun kalbindeki sırrını sürekli ortaya çıkarır.

3. Şiddetli aşk bir kişinin kalbine girdiğinde, sevgisinin zorluğunda rahatlık bulur.

el-Muhibbî aşkından dolayı gece sohbetine alıştığını ve sevgilinin yurdu yönüne bakınca kalbinin hareketlendiğini, gece uykusuz kaldığını ve bu yüzden sanki zamanın hiç geçmediğini anlatmıştır. [Tavîl]⁶²³

1 وَلَوْلَا الْهَوَى مَا بَثُّ لِلنَّجْمِ سَامِرًا وَلَا شَاقِي بَرَقَ تَأَلَّقَ مِنْ نَجْدٍ
2 وَلَا بُتْهَا مِنْ لَيْلَةٍ نَابِغِيَّةٍ أَطَارِدُ دَاعِي الشَّوْقِ جُنْدًا عَلَى جُنْدٍ
3 كَأَنَّ نُجُومَ اللَّيْلِ فِي الْأَفْقِ سُمِرَتْ وَشَدَّتْ بِأَمْرَاسٍ إِلَى حَجَرٍ صَلْدٍ

⁶²² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 278; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 138; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 334.

⁶²³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 112-113.

1. Aşk olmasaydı yıldızlı gecede sohbet olmazdı ve Necd tarafından şimşek parlamasa benim kalbimde hareketlenme meydana getirmezdi.

2. Nabiğiyye⁶²⁴ gecesinde uyumadım, kafada düşünceler aşkın çağırmasını kovaladım.

3. Sanki ufuktaki gece yıldızı, esmerleşti kaldı (hareket etmiyor) ve sert kayalara iplerle bağlı (gibi hareket etmiyor).⁶²⁵

el-Muhibbî aşkından dolayı kendisini bitkin bırakan aşkına sabrettiğini ve bu durumdan lezzet aldığını ifade ettiği beyitleri ise şu şekildedir; [Tavîl]⁶²⁶

1 وَأَطْوِي عَلَى حَرِّ الْعَرَامِ أَضَالِي وَأَحْمِلُ مَا قَدْ كَلَّ عَنْهُ التَّجْلُدُ
2 رَعَى اللَّهُ مِنْهُ خِلْسَةً قَدْ قَطَعْتُهَا وَعُصْنُ شَبَابِي بِالْمَسْرَةِ أَمْلُدُ

1. Göğsümde olan aşkın ateşini sarıp sarmaladım ve sabrederek bitkin bırakan aşkı taşıyorum.

2. Gençliğimin başında sevinçle filizlenen ve aniden onu elde ettiğimi (aşkı) Allah gözetsin. (Allah beni tekrar o günlere döndürsün.)

Çeşitli örnekleri verilen bu gazel beyitlerinden sonra genel olarak aşkın şairin kendisi üzerinde daha çok keder, uykusuzluk, sabrının azalması, ahlaksız bir insan haline dönüşmesi, sıkıntıların zorluğunda bile huzur bulması ve onu bitkin bırakması şeklinde tezâhür ettiği görülmektedir.

2.2.3.1.3. Aşk Uğruna Çekilen Zahmetler

el-Muhibbî gazellerinde aşkın çektiği çeşitli sıkıntı ve zahmetlere değinmiştir. Örneğin inci gibi gözyaşı döktüğünü, cehennem ateşini bile eriten derdi olduğunu, onu ayıplayanın bile onun haline üzüldüğünü, geceleri uykusuz geçirdiğini ifade ederek aşk için çektiği zahmetlere işaret etmiştir. [Münserih]⁶²⁷

1 مَدَامْعُ كَالْجُمَانِ أَنْتَرَهَا تَبَيْتُ نَارُ الْجَوَى تُقَطِّرُهَا

⁶²⁴ Nabiğa Zübyani isimli şairin gece tasvirine atıf yapılmıştır. Bu beyit şu şekildedir;

كَلْبِي لِيَهْمَ يَا أُمَيْمَةَ نَاصِبٌ.....وَلَيْلِ أَقَاسِيهِ بَطِيءِ الْكَوَاكِبِ

“Ey Ümeyye beni yorucu tasa içinde ve yıldızları yavaş olan ağır uzun gecede bırak.”

⁶²⁵ Bu beyitte de İmru’ul-Kays’ın gece tasvirine işaret vardır.

فَيَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ كَأَنَّ نُجُومَهُ.....بِكَلِّ مَغَارِ الْفَقْلِ شَدَّتْ بِيذْبَلِ

“Ne acayip gece! Sanki yıldızları her taraftan sıkıca Yezbul dağına bağlanmış.”

⁶²⁶ el-Muhibbî, Dîvân, s. 91-93.

⁶²⁷ el-Muhibbî, Dîvân, s. 147.

2	وَرَفَرَةً	فِي	الدُّجَى	أَصْعَدَهَا	يُذِيبُ	نَارَ	الْجَحِيمِ	أَيَسِّرَهَا
3	وَمُعَرِّمَ	لَوْ	رَأَاهُ	عَاذِلُهُ	رَاحَ	لَهُ	أَنَّهُ	يُكَرِّرَهَا
4	يَرْقُبُ	شَهَبَ	النُّجُومِ	لَيْلَتُهُ	شَوْقًا	لِمَنْ	بَاتَهَا	وَيَسْهَرَهَا
5	يَعْصُ	مَنْ	حَسْرَةٍ	أَنَامِلُهُ	لَوْ	نَفَعَتْ	نَفْسُهُ	تَحْسُرَهَا

1. İnci gibi gözyaşlarını döküyorum. (Kalpteki) hüznün ateşi inci gibi gözyaşlarını (içine akıtarak) geceyi geçiriyor.

2. Zifiri karanlıkta yüksek sesle “Ah” diyerek içimi çekiyorum. Bu ah çekişin en küçük parçası bile cehennem ateşini eritiyor.

3. O aşığı kınayan şiddetli aşk onu görse, onu ayıplayanda tekrar tekrar inleme meydana gelir. (Onu ayıplayan bile onun haline üzülür.)

4. O derin sevdalının gecesi, gece boyunca özleminden dolayı kuyruklu yıldızı gözlemliyor ve onunla sehre kadar uyumuyor. (Geceyi uykusuz geçiriyor.)

5. (Sevdiğine) hasreti, kişinin kendisine faydası olsa idi hasretten parmak uçlarını ısırdı. (Ancak faydası yok.)

Şair âşık olduğunu ancak âşıkların daima kolay yolu tercih etmelerine rağmen kendisinin zor yani temiz yolu tercih ettiğini, bir başka deyişle yolunun daima zor olduğunu dile getirmiştir. [Tavîl]⁶²⁸

1	لَيْسْتُ	الْهَوَى	الْعُذْرَى	بُرْدًا	يَرُوقُنِي	فَمَا	لِي	أَرَاهُ	مُحَلِّقًا	بِالتَّجَنُّبِ
2	وَلَمَّا	جَرَى	الْعُشَّاقُ	فِي	سَهْلٍ	فَقَرِهِ	جَرَيْتُ	لَهُ	فِي	الْمَسْكَ

1. Tertemiz aşkı bana uygun bir bürde (hırka) olarak giydim. Benim olan şeyi (bu aşkı) isteksizlikle beraber yıpranmış olarak gördüm.

2. Âşıklar düz olan boş arazide yol alırken ben aşk için zor yolda yürürüm.

Yine aynı şiirinde sürekli kalbinin onunla meşgul olduğuna ve bu sebeple kalbinin yorgun düştüğüne ve sıkıntı yaşadığına işaret etmektedir. [Tavîl]⁶²⁹

1	إِذَا	فَكَرَّتْ	فِيهِ	أَمَانِي	حَوَاطِرِي	يُمَثِّلُهُ	قَلْبِي	بِصَوْلَةٍ	مُغْضَبٍ
2	أَرْوُحُ	بِهِ	مُضَى	الْفُؤَادِ	وَمَنْ	يَهُمُّ	بِعِشْقِ	الْحَسَنِ	الْغَيْدِ

1. Zihnindeki düşünceler onu düşündüğünde çok ani heyecanla kalbim onu resmeder.

⁶²⁸ el-Muhibbî, Dîvân, s. 64.

⁶²⁹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 64-65.

2. Kalbim yorgun onun düşüncesi ile yaşıyorum ve kimin bir kızın güzelliğinin aşkıyla aklı giderse sıkıntıya düşer ve çok yorulur.

Şair aşk için gecelerini uykusuz ve sıkıntı ile geçirdiğini ve uykusunda bile içindeki aşk ateşinin devam ettiğini söylemiştir. [Vâfir]⁶³⁰

1 إِذَا مَا لَيْلَهُ الْمُؤَمَّتُ أَزْحَى سَتَائِرُهُ طَوَاهُ أَسَى وَسُهِدَا
2 يَبِيتُ وَفِي الْحَشَاشَةِ مِنْهُ اشْتِعَالَ إِذَا قَدَحْتُ رَعُودُ الْبَرْقِ زُنْدَا

1. Gecesi uzun olup perdelerini indirdiğinde (geceyi) sürekli uykusuz ve sıkıntı ile geçirdi(m).

2. Şimşegın sesleri ve parlaması yakıp tutuştuğunda içimde aşkın alevi ile uyudum.

el-Muhibbî, gerçek aşkı bulan âşıkların onun gibi aşk acısına sabrettiklerini söylemiştir. Ayrılığın sevdalı kişi için ölüme bile sebebiyet verdiğini ve sevgilinin bir bakışının öldürücü etkisinin olduğunu ifade etmiştir. [Tavîl]⁶³¹

1 أَمَّا وَالْهَوَى الْعُذْرِي لَوْ وَجَدُوا لَمَّا صَبَرُوا صَبْرِي عَلَى أَلَمِ الْبُعْدِ
2 عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ مَا أَلَا قِي لَصَدِّهِمْ فَأَكْثَرُ مَوْتِ الْعَاشِقِينَ مِنْ الصِّدِّ
3 وَأَيْسَرُ مَا فِي الْأَبْرِقِ الْفَرْدِ وَاللَّوَى ظِبَاءُ ظُبَاهَا وَالْمَنُونُ عَلَى وَعْدِ

1. Samimi güzel aşka yemin olsun ki derin aşkı bulsalardı ayrılık acısına benim sabrım gibi sabrederlerdi.

2. Onlardan ayrı uzak olduğum için karşılaştığım (içimdeki hüznü nedeniyle) Allah onları affetsin. (Ben onları affettim.) Âşıkların ölümünün çoğu ayrılıktan dolayıdır.

3. Bu eşsiz yeryüzü ve sahrada en kolay şey bir geyiğin (sevgilinin) göz ucuyla bakışdır ve (aşığın) ölümü o anda vuku bulur.

Görüldüğü gibi şair sevdalı kişinin aşk uğruna gözyaşı döktüğünü, cehennem ateşini bile eriten derdi olduğunu, onu ayıplayanın bile onun haline üzüldüğünü, geceleri uykusuz ve sıkıntı ile geçirdiğini, kalbinin yorgun düştüğünü, aşk acısına sabrettiğini ve bunun gibi sıkıntılara katlandığını dile getirmektedir.

⁶³⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 123-124; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 98.

⁶³¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 112.

2.2.3.1.4. Aşkına Sadık Kalma

Şairin çeşitli gazel şiirlerinde aşkına sadık olmayı ifade ettiği görülmektedir. el-Muhibbî'nin her anında ona olan sevgisinin devam ettiğini, aşkıdan kurtuluşun mümkün olmadığını, aşığının onun için hayat mertebesinde olduğunu, ömrünü onun yolunda harcayacağını, onu kaybetmekten çok korktuğunu, yaşının ilerlemesine rağmen aşkına sadık kaldığına işaret ettiği şiiri şu şekildedir. [Vâfir]⁶³²

1	مُحِبُّ فِي الْمَحَبَّةِ مَا تَصَدَّى	لِسُلْوَانٍ وَإِنْ يَكُ مَاتَ صَدَا
2	وَهَيْهَاتَ النَّجَاةُ وَمَا يُعَانِي	هَوَىٰ أَذْنَاهُ إِنْ لَمْ يُفْنِ أَرْدَى
3	لَأَنْتَ مَعِيَ الْحَيَاةُ فَإِنْ تَكُنْهَا	فَبَعْدَكَ لِلْمَعَى سَحْقًا وَبُعْدَا
4	أَيَجْمَلُ أَنْ أَقْصِي فِيكَ عُمْرِي	وَمَا عَقَرْتُ فِي مَمَشَاكَ حَدَا
5	وَلَوْ أَخْطَرْتُ ذِكْرَكَ فِي حَيَالِي	حَشِيتُ بِأَنْ يُؤَثِّرَ فِيكَ حَقْدَا
6	فَدَيْتُكَ رَحْمَةً لَطَرِيحٍ عَشَقِي	إِذَا لَمْ يَقْضِ سَقْمًا مَاتَ وَجْدَا
7	تَذَكَّرَ عَهْدَهُ فَصَبَا وَآلِي	بِعَيْرِكَ مَا رَعَى لِلْحَبِّ عَهْدَا

1. Ayrılık sebebiyle ölürse (biterse diye) ve (kendimi) teselli için sürekli senin aşkınla meşgul olarak seni seviyorum.

2. (Bu aşktan) kurtuluş bana uzak oldu ve (nefsim) en hafifiyle öldürmezse helak eden bu şiddetli aşktan şikâyetçi oldu.

3. Sen benim için hayat mertebesinde, eğer sen hayat olsan senden sonra temenniler uzak ve uzak olsun. (Senden başka bir isteğim yok.)

4. (Acaba) yanağımı senin yolunda toza toprağa bulamak (seni görmek için yollara düşüp toz toprağa bulanmak) ve ömrümü seninle geçirmek güzel midir?

5. Hayalimde seni hatırıma getirsem bile senin öfkenin tesirinden korkarım. (Seni hayalimde bile kaybetmek istemem).

6. Aşkın şiddetinden yere serildiğimden dolayı merhamet için sana canım feda. (Aşık) hastalıktan ölmezse aşkın şiddetinden ölür.

7. (İleri yaşlarda kalbim) senin aşkınla geçen günlerini hatırladı ve aşkına yöneldi ve yemin olsun ki ahit olarak aşkı için senden başkasını muhafaza etmedi. (Sana olan aşkına ömrünce sadık kaldı.)

⁶³² el-Muhibbî, Dîvân, s. 123-124; a.mlf., Nefhatu'r-Reyhâne, II, 98.

Yine başka beyitlerde de aşkın aşığın kabini ele geçirip onu uykusuz bıraktığını ve sevdalının bu sevdasından vazgeçemediğini ifade etmekle aşkına olan sadıklığını dile getirmektedir. [Kâmil]⁶³³

1 كَمْ عَاشِقٍ فِيهِ بِرَقَّةٌ تَهْمِدُ مُعَرِّى بِجُودِهَا الْأَعَنِّ الْأَعْبِدِ
2 شَرَدَ الْكَرَى عَنْ نَاطِرِيهِ وَأَخْدَقْتُ بِفُؤَادِهِ غِيدُ الطَّبَّاءِ الشُّرْدِ
3 أَلَى يَعُودُ عَنِ الصَّبَابَةِ مُعْرِضاً مَنْ هَمُّهُ عِشْقُ الطَّبَّاءِ الشُّرْدِ

1. Burga Sehmed'de zarif boyunlu ve güzel sesli buzağılarıyla (kızlarıyla) cezbelenen nice âşık vardır.

2. Gözünden uyku kaçtı ve seken ceylanların zarafeti kalbini ele geçirdi.

3. Aşk ateşinden bilerek nasıl döner (vazgeçer) ki, öyle ki onun derdi seken ceylanların aşkıdır.

Görüldüğü gibi şair, gazel şiirlerinde aşkına sadık kalmaya dair ifadelere yer vermektedir.

2.2.3.1.5. Sevgiliye Sitem

el-Muhibbî bazı gazel şiirlerinde sevgiliye sitem içeren ifadelere de yer vermektedir. Örneğin, sevgisi nedeniyle kınandığını ifade eden şair, sevdiğini ona ilgisiz olması yönüyle eleştirip ona olan sitemine işaret etmektedir. [Tavîl]⁶³⁴

1 بِنَفْسِي مَنْ عَذَّبْتُ قَلْبِي بِحُبِّهِ وَمَا كَانَ يَجْزِينِي بِعَيْرِ التَّعَبِ
2 أَحَا الرِّيمَ مَا أَلْهَاكَ حَتَّى تَرَكْتَنِي بِجِسْمٍ لَقَدْ أَشْفَى وَقَلْبٍ مُعَذَّبِ

1. Aşkı sebebiyle kalbime azap ettiğime canım feda ve (aşkım sebebiyle) ben sadece kınama ile karşılaştım.

2. Beyaz ceylanın kardeşi (güzel kadın) benimle ilgilenmiyorsun hatta beni terk ettin. (Üzüntüden) bedenim yok olmaya yaklaştı (zayıfladım) ve kalbim acı çekiyor.

Bir diğer beyitlerde ise şair ümitsizliğin aşık için öldürücü olduğunu ve aşığın ümitle tedavi edilebileceğini, aşkın kendisine düşman değil dost olması gerektiğini çünkü aşkın

⁶³³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 137-138.

⁶³⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64.

elinde ne kadar zayıflayıp silikleştiğini ve aşk ile aynı özelliklere sahip olduğunu söylemekte ve rüyasına gelmediği için aşka sitem etmektedir. [Kâmil]⁶³⁵

- 1 أَلْيَأْسُ أَقْتُلُ مَا يَكُونُ لِذِي الْهَوَىٰ فَعَسَىٰ نُدَاوَىٰ بِالْمُنَىٰ وَلَعَلَّنَا
- 2 بَلْ مَا عَلَيْهِ لَوْ سَخَا بِحَيَالِهِ فَيَزُورُ فِي بَعْضِ اللَّيَالِي مَوْهِنَا
- 3 زُرْ يَا حَيَالُ وَدَعْ مُرَاقَبَةَ الْعَدَىٰ فَلَكَ الْأَمَانُ لَقَدْ تَسَاوَيْنَا ضَنَىٰ

1. Ümitsizlik aşık olana en öldürücüdür. Umulur ki, umut etmemiz ve temenni ile (bu durum) tedavi edilir.

2. Hayır, O bana hayalini bile ikram etmiş olsaydı, bazı geceler ben zor durumda ve hasta iken beni ziyaret ederdi.

3. Ey hayal beni ziyaret et ve düşmanları gözetmeyi bırak. Çünkü sana güvenmek gerekir, seninle zayıflıkta hayal gibi birbirimize eşit olduk.

Şair bazı şiirlerinde ise sevgiliye, ona olan ilgisizliği ve sevgisine karşılık vermemesi sebebiyle sitem yüklü beyitler kaleme alır. [Recez]⁶³⁶

- 1 عَلامَ يَا غُصْنُ تَمِيلُ عَنِّي أَهْكَذَا عَلَمَكَ التَّشْيِ
- 2 رِفْقًا فَيَا مِنْكَ هَوَىٰ بَرِّحْ وَالصَّبْرُ أَفْنَاهُ جَفَاكَ مِنِّي
- 3 آيَسْتُ مِنْكَ وَضَلَّةً فَإِنِّي أَرَاكَ لَا تُنَالُ بِالتَّمَنِّي
- 4 لَا عَذَّبَ اللَّهُ مُتَمِيمًا بِمَا لَقِيتُهُ مِنْ كَثْرَةِ التَّجَنِّي

1. Ey dal niçin benden (uzaklaşmaya) yöneliyorsun. O (sevgilim) böylece sana sallanmayı mı öğretiyor?

2. Bende sana karşı azap veren sevgi ve merhamet var ve senin cefan (ilgisizliğin, sevgisizliğin) bende ki sabrı yok etti.

3. Kavuşma için senden ümidimi kestim. Kesin olarak seni gördüm ki, temenniyle (sana) ulaşılmıyor.

4. Allah, kara sevdalıya, karşılaştığı birçok acılardan azap çektirmesin.

Şairin gazel şiirlerinde sevgiliye sitem içeren ifadeler yer verdiği görülmektedir.

⁶³⁵ el-Muhibbî, Dîvân, s. 303.

⁶³⁶ el-Muhibbî, Dîvân, s. 322.

2.2.3.1.6. Özlem ve Ayrılık

el-Muhibbî bazı gazel şiirlerinde sevdiği kişilerle geçirdiği samimi günlere özlem duygusunu içeren ifadelerle yer vermektedir. Şair şiirinde geçmişi özlediğini ve artık o zamanların geri gelmesinin imkânsız oluşunu uzak bir kaynaktan gelen su kaynağına benzetmektedir. Geçmişteki güzel sohbet ortamına ve güzel günlere özlemini dile getirmektedir. [Kâmil]⁶³⁷

1	أَهْفُو لَعَهْدٍ كَانَ جَامِعَ شَمْلِهِ	أَنْتَ وَأَبْعَدَ مَصْدَرًا عَنْ مَوْرِدِ
2	أَيَّامَ لَا أَنْفَاكَ خَاطِبَ خُلَّةٍ	مِنْ مُؤْنِسٍ أَوْ قُرْبَةٍ مِنْ مُسْعِدِ
3	وَلَقَدْ صَحِبْتُ الْعَيْشَ فِيهَا آمِنًا	صَرَفَ النَّوَائِبِ وَالزَّمَانِ الْأَنْكَدِ

1. Hep beraber bir araya geldiğimiz zamanı özliyorum. Subaşına varış kaynağı çok uzak ve en uzaktır. (Geçmişteki gibi bir araya gelmemiz mümkün değildir. Uzak bir kaynaktan gelen su gibi çok uzaktır.)

2. Mutlu eden akrabalarla veya samimi olan dostlarla sohbet ettiğimiz günler hala (aklımdadır.)

3. Zor zamanların değiştirmesinden emniyet içine olduğum geçmişteki güzel hayatımı arkadaş edindim. (Çok güzel günlerdi.)

Yine el-Muhibbî'nin Necmeddin er-Ramlî'ye hitaben yazdığı medih şiirinin mukaddimesinin gazel beyitlerinde ayrılık acısına ve sevgiliye kavuşma özlemine ve aşkın onun üzerindeki tesirlerine işaret etmektedir. [Kâmil]⁶³⁸

1	رُدُّوا الْمَسْرَةَ وَالْكَرَى لِجُفُونِي	وَهَبُوا الْقَرَارَ لِقُلُوبِي الْمَحْزُونِ
2	لَمْ أَدْرِ قَبْلَ هَوَاكُمُ أَنَّ النَّوَى	يُبْدِي مِنَ الْأَشْجَانِ كُلِّ دَفِينِ
3	أَوْ أَنَّ سُلْطَانَ الْمُحِبَّةِ يَفْتَضِي	أَنَّ الْأُسُودَ تَبَيُّتُ أَسْرَى الْعَيْنِ
4	أَمَّا النُّفُوسُ فَلَمْ يَدْعُ مِنْهَا الْجَوَى	إِلَّا بِقَايَا زَفَرَةٍ وَأَنْبِي
5	لَمَّا رَأَى الطَّيْفُ رَقَّ تَرْحُمًا	وَبَكَى عَلَيَّ بُلُولُ مَكُونِ
6	وَسَرَى وَأَيْقَنَ أَنَّهُ لَوْ زَارَنِي	أُخْرَى لَأَخْطَأَنِي فَلَا يَأْتِينِي
7	آهِ وَهَلْ يَشْفِي الْعَلِيلَ تَأْوُهُ	شَوْقًا لِعَهْدٍ بِالْوَفَاءِ قَمِينِ

⁶³⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 137.

⁶³⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 313; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 219.

1. Gözüme uykuyu ve huzuru onlar (sevdiklerim) bana geri verdi. Hüzünlü kalbimde sakinliği bana hediye ettiler.

2. Sizin sevginizin (değerini) önceden bilmiyordum. Şüphesiz ayrılık, hüznün sebebiyle (kalpte olan) tüm sırları ortaya çıkardı.

3 Yada muhakkak sevginin sultanı (insana) gereklidir. Şüphesiz aslanlar ceylanın esiri olurlar.

4. Ruhlara gelince hüznün onu hiç terk etmedi. Ancak (bu hüzünden) geriye sadece inleme ve feryat kaldı.

5. Hayalimdeki sevdiğim beni gördüğünde (kalbi) şefkatle yumuşadı ve (kabuğunda) saklı inci gibi gözyaşı ile bana ağladı.

6. Ve gitti ve şüphesiz o hayal beni bir kez daha ziyaret etseydi beni hataya sürüklerdi bu yüzden bana bir kez daha gelmedi.

7. Ah ah! Layık, uygun vefayla (sağlıklı) zamanlarına özlemle ah çekmek hastaya şifa verir mi?

Özetle şairin gazel şiirlerinde ayrılık acısı ve özlemini dile getirdiği beyitlere yer verdiği görülmektedir.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin yazmış olduğu kasidelerinde yer alan 'afîf gazel konulu beyitlerde, aşk ve aşkın mahiyeti, aşkın etkileri ve tezahürleri, aşkın maşuktaki etkileri, aşğın çektiği çeşitli sıkıntı ve zahmetler, aşkına sadık kalma, sevgiliye sitem, özlem ve ayrılık gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Bu durum el-Muhibbî'nin, 'afîf gazel konulu şiirlerinde kendisinden önceki şiir geleneğini başarılı bir şekilde devam ettirdiğini ve bu konuda farklı bir metot ve yenilik arayışı içerisine girmediğini göstermektedir. Ayrıca yukarıdaki beyitte olduğu gibi el-Muhibbî'nin gazel şiirlerinin önemli bir bölümünde müzekker (eril) kipler kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu durum söz konusu üslubun o dönem şairleri arasında oldukça yaygın olmasından kaynaklanmaktadır.

2.2.3.2. Hissî Gazel

Sevgilinin fiziksel özelliklerinin daha ön planda olduğu, bu özelliklerin net ve detaylı bir biçimde anlatıldığı,⁶³⁹ şairin beyitlerinde sevdiği kişinin bel, göz, saç, boy, kaş gibi gözle

⁶³⁹ Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, s. 111.

görülebilen güzelliklerinin anlatıldığı gazel türüne hissî gazel denir.⁶⁴⁰ el-Muhibbî'nin hissî gazel şiirlerini çeşitli başlıklar altında incelemek faydalı olacaktır.

2.2.3.2.1. Göz ve Bakış

el-Muhibbî'nin gazellerinde genellikle kadınların gözlerinin güzelliği ve bakışlarının etkisi üzerine tasvirler yapılmaktadır. Ceylan gözü gibi güzel gözlere ve bakışıyla insanın aklını tedirgin eden bakışa işaret etmektedir. [Münserih]⁶⁴¹

1 يَسْعَى بِهَا دُونَ لَحْظِهِ رَشَاءُ يَكَادُ مِنْ وَجَنَتَيْهِ يَعْصِرُهَا
2 يَعْثُثُ فِينَا بِسَيْفٍ مُقْلَتِهِ فَيَسْتَفِزُّ الْعُقُولَ أَحْوَرُهَا

1. Ceylan gibi gözüyle sürekli bakış atarak dolaşüyor. Neredeyse iki yanağının kırmızılığından şarabın suyunu sıkıyor.

2. Kılıç gibi keskin güzel bakışıyla bizimle oyun oynuyor. Beyazı ve siyahı belirgin iri gözüyle aklı tedirgin ediyor.

Yine başka beyitlerde şair ölümcül bakışa sahip kadınların erkekleri etkileyerek tehlikeye çağırdığına ve onları bakışlarıyla tereddüt içinde bıraktıklarına değinmiştir. [Meczû Kâmil]⁶⁴²

1 مِنْ كُلِّ مَرْهُوبٍ الشَّبَا فِي لَحْظِهِ رُسُلُ الْمَنِيَّةِ
2 وَإِذَا أَشَارَ مُلَاطِفًا وَيَلَاهُ مِنْ تِلْكَ الْبَلِيَّةِ
3 يَدْعُو النَّفُوسِ إِلَى التَّلَا فِ وَلَيْسَ يَدْرِي مَا الْقُصِيَّةِ
4 وَعَلَى تَلَقُّتِ حَيْدِهِ كَمْ حَارَ مُرْتَادُ التَّقِيَّةِ

1. Göz ucuyla bakışından korkulan kadınların hepsi ölüm elçisidir.

2. (Kadın) letafetle kibar şekilde işaret ettiğinde (baktığında) bu beladan dolayı ona vah ki vah.

3. (Bu kadınlar) nefisleri tehlikeye çağırır ve (buna kapılanlar) mevzu nedir hiç bilmez.

4. Boynunu sağa sola çevirdiğinde nice tereddütler takiyyeye yönelir. (Bana mı bakıyor diye içinden geçirir.)

⁶⁴⁰ Nebîl Hâlid Ebû Ali, "Me'ânî Şi'ri'l-Gazel beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd fi'l-'Aşreyni'l-Memlûki ve'l-'Uşmânî", *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslamiyye*, c. 17, sayı: 1, Gazze, 2009, s. 15.

⁶⁴¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 148.

⁶⁴² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 328-329; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 136; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 249.

Başka bir beyitte şair bakışı kılıca benzetmiştir. [Meczû Kâmil]⁶⁴³

1 يَرْتُو فَيْشَهْرَ صَارِمًا بَيْنَ الصُّلُوعِ عَدَتْ عُمُودُهُ

1. Göz ucuyla bakıyor böylece keskin kılıcını çekiyor ve o kılıcın kını olmuş kaburgalar arasına kılıcı saplıyor. (Bakışı kılıç gibidir.)

Yine başka bir şiirinde iri gözlü olan bir kadının bakışı ile ilgili benzer ifadelere yer vermiştir. [Meczû Kâmil]⁶⁴⁴

1 نُجَلُ الْعُيُونِ مِنْ الْكَوَاعِبِ أَوْقَعَنَ قَلْبِي فِي الْمَتَاعِبِ

2 هُنَّ الْقَوَاضِي بِالرَّدَى لَمَّا يُجَرِّدَنَّ الْقَوَاضِبِ

1. Genç kızlardan büyük gözlü olanlar kalbime zorluklardan bir zorluk getirdi.

2. Kızlar kılıcını çektiğinde (bakış attığında), o kadı kızlar (bakış atanlar) ölüme karar kıldı (aklımı başımdan aldı).

el-Muhibbî Arap şiirinde de sıkça yer verilen iri siyah gözü, ok gibi olmakla betimlemiştir. [Hafif]⁶⁴⁵

1 وَالشَّائِيَا مِنْ كُلِّ أَدْعَجٍ سَاحِي الطِّ رَفِ يُزْرِئِي بِمُتَقَفٍ الْأُمْلُودِ

1. (Memleketimdeki) beyaz dişleri olan kadının beyazı ve siyahı belirgin iri gözünün tamamındaki sakın güzel bakışı, yumuşak kültürlü kadının itibarını düşürüyor.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin anlattığı sevgilinin gözleri, ölümcül büyüleyiciliğe sahip iri siyah gözlerdir.

2.2.3.2.2. Yüz ve Zülûf

el-Muhibbî'nin şiirlerinde kadınların yüzlerinin güneş gibi parlak olması, beyaz olması, dolunayın doğuşu gibi olması gibi vasıflarla yüzün güzelliklerine işaret edilmektedir. Yüzün, güneş gibi parlak olduğunu işaret ettiği beyit şu şekildedir. [Meczû Kâmil]⁶⁴⁶

1 وَنَصِيْبُهُ فِي الْحُسْنِ حَيْ تِ الشَّمْسُ غُرَّتُهُ الْمُضِيَّةُ

1. Orada güzellikte onun nasibi onun yüzünün güneş gibi çok parlak olmasıdır. (Yüzü çok güzeldir.)

⁶⁴³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 101.

⁶⁴⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 69; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

⁶⁴⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 120.

⁶⁴⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 329; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 136; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 249.

Şair diğer bir beytinde yüzün güzelliğini dolunayın doğuşuna benzetmektedir. [Meczû Kâmil]⁶⁴⁷

1 وَالْمُطَلَعَاتُ الْبَدْرُ مَا بَيْنَ السَّوَالِفِ وَالْحَوَاجِبِ

1. Dolunayın doğuşu, kaş ve zülüflerin arası (yandan bakıldığında yüzünün bir tarafı) gibidir. (Dolunayın doğuşunun görünüşü gibi görünür.)

Şair başka bir beyitte yüzü, yıldızın parlaklığına benzetmektedir. Başörtüsü altından kulak üzerinden sarkan saç lülesini, akrebin iğneli kuyruğuna benzetmektedir. Bu akrep şeklindeki saç lülesiyle kadının yüzünü koruduğunu ifade ederek zülüfe farklı bir bakış açısı getirmiştir. [Tavîl]⁶⁴⁸

1 مِنَ الْغَيْدِ مَرْخِي الْوِشَاحِ عَلَى نَقَا جَلَا تَحْتَ جُنْحِ الشَّعْرِ غُرَّةَ كَوْكَبِ

2 حَمَى رَوْضَ حَدِّهِ بِعَقْرِبِ صُدْغِهِ وَلَمْ أَذِرْ أَنَّ الرَّوْضَ يُحْمَى بِعَقْرِبِ

1. Güzel genç kızın göğsünden süslü boyun atkısı sarktı, saçın siyahlığı altından yıldızın parlaklığı (yüzünün beyazlığı) ortaya çıktı.

2. Şakağındaki akreple iki yanak bahçesini müdafaa etti. Bilmiyorum bahçe akreple nasıl müdafaa edilir?

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin anlattığı sevgilinin yüzü, beyaz ve parlak bir yüzdür.

2.2.3.2.3. Yanak

el-Muhibbî gazellerinde genellikle yanağı beyaz ve kırmızı olmaları yönüyle tasvir etmektedir. Örneğin bir beyitte şair içkiye soğuması için kar konulması ile beyaz yanak arasında benzerlik kurmaktadır. [Meczû Kâmil]⁶⁴⁹

1 فَأَعْنَمَ مُنَى كَمْ أَخْلَقْتُ وَالْدَّهْرُ قَدْ صَدَقْتُ وَغُودُهُ

2 وَلَدَيْكَ سَاقٍ كَأْسُهُ مِمَّا تُشَعِّعُهَا حُدُودُهُ

1. Yerine gelmeyen nice temennileri ganimet edin ve zaman vaatlerini yerine getirir. (Musibetler seni hemen bulur.)

2. Sen, içki bardağı onun yanağıyla birbirine karışmış sakiye sahipsin.

Yine şair başka beyitlerde yanağın kırmızılığına vurgu yapmaktadır. [Kâmil]⁶⁵⁰

⁶⁴⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 69; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, II, 157.

⁶⁴⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64.

⁶⁴⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 100.

1 أَهْفُو إِلَى سِحْرِ الْعُيُونِ الْمُجْتَلَى وَفُكَاهَتِي حُسْنُ الْخُدُودِ الْوَرْدِ
2 وَشَرِبْتُهَا كَسْنَا الْغَزَالَ أَسْرَفْتُ عَنْ وَجْهِ طَلَّاعِ السَّنَا الْمُتَوَقَّدِ

1. Parlayan gözlerin sihrine meylediyorum ve benim mutluluğum güllerden (kırmızı) yanakların güzelliğidir.

2. Işıl ışıl ışığı onun yüzünden parıldayan güneşin (kıp kırmızı) ışığı gibi olan onu (şarabı yani yüzünü) içtim. (Yanakları güneş gibi kıp kırmızı ve bu şaraba benzemektedir.)

Görüldüğü üzere şairin yanak tasvirlerinde beyaz ve kırmızı olmasına vurgu yapılmaktadır.

2.2.3.2.4. Bel

el-Muhibbî kadının belini tasvir ettiği gazel beyitlerinde ince ve ban ağacı gibi hareketli olması yönleriyle betimlemektedir. İnce ve hareketli bele sarhoş kişi ve bayrak benzetmeleri yapmaktadır. [Meczû Kâmil]⁶⁵¹

1 سَكَرَانُ مِنْ خَمْرٍ الدَّلَالِ عَلَيْهِ مَا قَامَتْ خُدُودُهُ
2 دَقَّتْ مَعَاطِفُ حَصْرِهِ فَتَحَيَّرْتُ فِيهَا بُنُودُهُ

1. Had cezası gerekmeyen işve ve naz içkisinden sarhoştur.

2. Belinin ortasının yanları incedir. Onun bayrakları bir o yana bir bu yana gidip geliyor.

el-Muhibbî bir başka beyitte ince belli kadını, tepedeki ince ağaç dallarına benzetmiştir. [Tavîl]⁶⁵²

1 وَلَوْلَا قُدُودُ الْغَيْدِ مَا عَانَقَ الصَّبَا عُصُونُ الرُّبَى، مَا أَشْبَهَ الْمُلْدَ بِالْمُلْدِ⁶⁵³

1. Nazik ince belli olmasaydı saba rüzgârı tepedeki ince ağaç dallarıyla kucaklaşmazdı.

Bu dalın nazik ince belli kadınla ne güzel benzerliğidir.

Yine şair ban ağacı ile beli, ince ve esnek olması yönleriyle birbirlerine benzetmiştir. [Kâmil]⁶⁵⁴

⁶⁵⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 137.

⁶⁵¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 101.

⁶⁵² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 112.

⁶⁵³ الْمُلْدُ kelimesi muhakkik tarafında yazılmamıştır. Ancak yazma nüshada bulunmaktadır.

1 مُتَنَاسِقُ الْحَرَكَاتِ أَزْهَفَ عِطْفُهُ إِزْهَافَ حُوطِ الْبَابَةِ الْمُتَأَوِّدِ

1. Sallanan ban ağacının dalının ince olması gibi onun beli incecik, hareketleri uyumludur.

Şair, bir başka beyitte de yine belin esnekliğine işaret etmiştir. [Meczû Kâmil]⁶⁵⁵

1 وَتَمَايَلَتْ شَوْقًا لَطْلَ عَتِكَ الْقُدُودِ السَّمْهَرِيَّةِ

1. Hareketsiz olan beller sana gözükmek için şevkle sağa sola sallanıyor.

Şair, bir başka beyitte de belin dairesel oluşuna işaret etmektedir. [Meczû Kâmil]⁶⁵⁶

1 وَفَصَّرَتْ كُلَّ هَوًى عَلَى حَصْرِ الْخُصُورِ الْخَاتِمِيَّةِ
2 وَخُلِصَتْ مِنْ سَهْمِ الْعُيُوبِ نِي وَأَنْتَ يَا قَلْبِي الرَّمِيَّةِ

1. 2. Yüzük gibi dairesel bellerden en iyi belli olanın üzerine tüm hevaları (istekleri) hapsettiğinde (sahip olduğunda) ve gözler okundan atıldığında ve sen dersin ki; Ey kalbim hedef sensin.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin anlattığı sevgilinin beli ince, dairesel ve esnektir.

2.2.3.2.5. Diş

el-Muhibbî inci gibi dizilmesi yönüyle dişlerin güzelliğine işaret etmektedir. [Meczû Kâmil]⁶⁵⁷

1 فِي نَعْرِهِ الدُّرُّ النَّضِيبُ دُ تَنْظَّمَتْ نَسَقًا عُهُودُهُ

1. Onun ağzındaki dişleri inci gibi tertipli dizilmiştir.

Şair dişlerin inci gibi olması yönüne işaret etmektedir.

2.2.3.2.6. Güzellik

el-Muhibbî Allah'ın güzel kadını bir mücevher gibi işlediğine ve erkekleri bu güzellikle etkilediklerine işaret etmektedir. [Münserih]⁶⁵⁸

1 كَأَنَّمَا صَاعُهُ الْمُهِيمُ مِنْ نُفُوسِنَا لِلْقُلُوبِ يَسْحَرُهَا

⁶⁵⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 138.

⁶⁵⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 328; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 136; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 249.

⁶⁵⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 328-329; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 136; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 249.

⁶⁵⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 101.

⁶⁵⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 148.

2 أَوْدَعَ فِيهِ الْجَمَالَ صَانِعُهُ بِأَسْرِهِ لِلْأَسْوَدِ يَأْسِرُهَا

1. Sanki kalpleri büyülemesi için Müheymin olan Allah ruhlarımızda kuyumculuk yapar.

2. Güzelliğiyle aslanları (erkekleri) esir etmek için onu (bayanı) yaratan ona güzellik koyar.

Şair bir diğer gazel beyitlerinde kadının güzelliği, cildinin beyazlığı ve inceliğinden bahsetmektedir. [Kâmil]⁶⁵⁹

1 وَتُفَرِّطُ تَرْفِ الْأَدِيمِ كَأَنَّهُ عُصْنٌ تَلَاعَبَ الشَّمُولُ بِقَدِّهِ

2 وَيَكَادُ إِنْ شَرِبَ الْمُدَامَةَ أَنْ يُرَى مَا مَرَّ مِنْهَا خَلْفَ أَحْمَرِ حَدِّهِ

1. Sanki dalın kuzey rüzgârında oynaması gibi belini oynatan, bedeni yeni filizlenmiş küpe takan (nice kadınlar) var.

2. Neredeyse içkiyi içse, kırmızı yanağının arkasından içtiği şeyin aktığı görülecek.

Yine şairin kadını gözü, bakışı ve zayıf olması gibi fiziksel özellikleri ile tasvir ederek bedeninin güzelliğine işaret ettiği beyitleri şu şekildedir. [Tavîl]⁶⁶⁰

1 أَمَّا أَكْتَفِي عَنْ ذَلِكَ الْخِنْجَرِ بِفَعْلٍ مَاضِي طَرَفِهِ الْأَخْوَرِ

2 عُصْنٌ مَتَى أَلْوِي عَنَانَ الرِّضَا يَنْفِرُ عَنَّا نَفَرٌ الْجُودَرِ

3 إِذَا بَدَا يَحْطُرُ فِي أَبْيَضٍ حَدِّثَ عَنِ الْأَبْيَضِ وَالْأَسْمَرِ

1. Keşke gözünün siyahı ve beyazı net olan büyük gözüyle geçmişteki (gibi) bakışıyla yetinip bu hançerden uzak dursaydı. (Geçmişteki bakışının aksine öldürücü bakışla bakıyor.)

2. Dal gibi zariftir. Ne zaman razı olmanın yularını çekse yaban sığırının yavrusunun kaçtığı gibi bizden kaçıyor. (Ne zaman mutlu olsam hemen oradan uzaklaşıyor.)

3. Salınarak yürüyüp beyazlar içinde görüldüğünde mızrak ve kılıçtan bahset. (Ortaya çıktığında mızrak gibi olan bedeninin zarıflığı ve kılıç gibi olan gözünün güzelliği anlatılmaya değerdir.)

Hissi gazel temalı beyitler incelendiğinde el-Muhibbî'nin mütedeyyin bir karaktere sahip olduğundan hissi gazel türünde çok az örnek yazdığı görülmektedir. Bu örneklerinde de bazı Arap şairlerinde görülen müstehcen ifadelerden genel olarak kaçınmıştır. Görüldüğü

⁶⁵⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 141; a.mlf., *Zeylu Nefhati 'r-Reyhâne*, s. 115-116.

⁶⁶⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 178; a.mlf., *Zeylu Nefhati 'r-Reyhâne*, s. 258.

üzere beyitlerde göz ve bakış, yüz, zülûf, yanak, diş ve bele dair teşbihler yer almaktadır. Şair bu unsurları ustaca kullanmış ve güzel bir hissî gazel örneği ortaya koymuştur.

el-Muhibbî'nin evliliği yada evlilikleri konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Bu nedenle hayatında aşık olduğu bir kadın olup olmadığını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak onun şiirlerinde sözünü ettiği kadınların ismine rastlanmadığından sevgilisinin olmaması güçlü bir ihtimaldir. Onun aşk hakkındaki eleştirel beyitleri de dikkate alındığında gerçek anlamda bir aşk tecrübesi yaşamayıp sanatsal bir aktivite olarak gazel şiiri söylemiş olduğu kabul edilebilir. 'Afîf gazel şiirlerinde oldukça başarılı olan el-Muhibbî'nin sayıca az olsa da yazmış olduğu hissî gazel şiirlerinin de oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak şair çoğunlukla kasidelerin girişinde bazen de müstakil olmak üzere gazellere yer vermiştir. el-Muhibbî'nin dîvânındaki gazel şiirleri çoğunlukla 'afîf gazel olduğu ve hissî gazele ilişkin az sayıda örnek ortaya koyduğu görülmektedir. Gazellerinin Klasik Arap edebiyatının izlerini taşıdığı gözlerden kaçmamaktadır. Bu durum, şairin kadîm Arap edebiyatına olan hâkimiyetini ve bilgisini de ortaya koymaktadır.

2.2.4. VASF

Vasf, sözlükte “bir şeyi süsü, görünüşü ve özelliği ile betimlemek” “bir şeyi güzellikleriyle anmak”, “bir nesne ve olayı içerisinde bulunduğu durum ve sahip olduğu özelliklerle anlatmak” anlamlarına gelir.⁶⁶¹ Bir edebiyat terimi olarak vasf tabiat, şehirler, binalar ve hayvanlar gibi şairin gördüğü ve güzelliğini hissettiği bir unsuru, tasviri bir üslupla dile getirmek gayesiyle söylediği şiirlerdir.⁶⁶²

Şiir, ortaya çıktığından bu güne kadar tasvir üzerine bina edilmiştir. Vasf başlı başına bir tema kabul edilip Arap şiirinde temel unsur olarak yerini daima korumuştur. Tasvirler, bütün edebi mahsullerde sanatçının iç dünyasını ortaya koymasından önem arz eden bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶³

⁶⁶¹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VII, 162; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX, 356; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî (ö. 370/981), *Tehzibu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Ivâd Mur'ib, Dâru 'ihyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001, XII, 174; Kudâme b. Ca'fer, *Nağdu's-Şi'r*, s. 41.

⁶⁶² Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edebî*, 2. bs. , Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984, s. 433; Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 292-293.

⁶⁶³ Kudâme b. Ca'fer, *Nağdu's-Şi'r*, s. 41; Nihad M. Çetin, “Arap”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, s. 290. Saadet Karaköse, “Dîvân Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 18, 2004, s. 46. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiiri*, 164.

Osmanlı döneminde de vasf, şiirin en önemli konularından biri olmuştur. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de tabiat vasfı konusunun şiirlerde yoğun olarak işlenmesidir.⁶⁶⁴

el-Muhibbî'nin şiirlerinde vasıf büyük çoğunlukla farklı konularda yazılan kasidelerin giriş bölümlerinde yer almaktadır. Bazen de şiirin ana konusu olmaktadır. Şairin şiirlerindeki vasıf şiirlerini mesire yerleri ve bahçeler, çiçekler, gökyüzü, yolculuk ve şehirlerin vasıfları şeklinde incelemek mümkündür.

2.2.4.1. Mesire Yerleri ve Bahçeler

el-Muhibbî hayatı bölümünde de değinildiği üzere hayatının büyük bir bölümünü Dimeşk dışında geçirmiştir. Dimeşk'in mesire yerleri yanında bu yolculukları sırasında birçok tabiat güzelliklerine şahit olmuştur. Şair Mısır'da bulunduğu esnada Mısır'ın mesire yerlerinden olduğu anlaşılan Ezbekiyye'nin tabiat güzelliklerini vassetmiştir. [Mecû Kâmil]⁶⁶⁵

1	يَا	حَبْدَا	خُضْرُ	الْحَمَا	عِل	فِي	رِيَاضِ	الْأَرْبَكِيَّةِ
2	وَحُقُوقُ	أَرْدِيَّةِ	النَّسِيْبِ	م	سَرَى	بِئْفَعَتِهَا	التَّدِيَّةِ	
3	أَرْضُ	تَكْنَفُهَا	الْحَدَا	عِقُ	وَالرِّيَاضُ		الْأَرْبَكِيَّةِ	
4	وَتَعَطَّرَتْ	أَرْحَاؤُهَا	بِالزَّائِحَاتِ	ر	وَعَايِقَاتِ		الْمَنْدَلِيَّةِ	
5	فَوَاحَةٌ	بِشَدَا	الْعَبِيدِ	سَحْرًا	بِأَصْوَاتِ		شَحِيَّةِ	
6	وَتَرَنَّمَتْ	تَأَمَّلَتْ	الْقُصُورِ	ر	عَرَفَتْ	بِهَا	الْمَرْيَةِ	
7	وَإِذَا	مَا	تَحْتَارُ	مِنْ	طُرْفِ	الْمُرَادَاتِ	الْبَهِيَّةِ	
8	فَاخْتَرَتْ	هُنَالِكَ	مَرْبَعًا	تُكْفِي	بِهِ	كُلَّ	الْبَلِيَّةِ	
9	وَتَقِيمُ	مَوْفُورَ	الْمُنَى	وَتَحْفُكُ	الْمِنْنُ		الْحَفِيَّةِ	

1. Ezbekiyye bahçesinde her yeri ağaçlı yeşillik alan ne de güzeldir.

2. Ve tatlı meltemin elbiselerinin dalgası nemli bölgede esiyor. (Tatlı bir meltem esiyor.)

3. O yerdir ki, bostanlar ve çok ağaçlıklı bahçeler her tarafını çevreliyor.

4. Çubuk şeklinde güzel kokularla Ezbekiyye'nin her tarafı kokulanıyor.

⁶⁶⁴ Bekrî Şeyh Emin, *Muṭâla 'ât fi 'ş-Şi'ri 'l-Memlûki ve 'l-Uşmânî*, s. 150.

⁶⁶⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 327-329; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, I, 136; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyḥâne*, s. 78; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 249.

5. Güzel kokusu yayılıyor ve (etrafa) amber kokusu doluyor.
 6. Oranın kuşları seher vakti çok tatlı sesle terennüm ediyorlar.
 7. Oradaki saraylara dikkatle baktığında oranın meziyetini (diğerlerinden farkını) anlarsın.

8. Eşsiz güzel isteklerin nadirlerinden seçtiğin şeyler sana bağışlanır. (Hayallerindeki manzarayla karşılaşsın.)

9. Orada bir bahar evi seç (böylece) her belaya onunla yetinilir. (Burada bir evi olanın tüm sıkıntıları gider.)

10. Orada çok bol istekler mevcuttur ve güzel hoş nimetler seni çevreler.

Şiirden anlaşılacağı üzere şair Mısır'ın Ezbekiye isimli mesire alanını yeşillik olması, tatlı bir esintisinin olması, güzel kokulu olması, kuşlarının ötmesi kısaca insana huzur veren bir ortam olması yönüyle vasfetmektedir.

el-Muhibbî başka beyitlerde ise bir bahçeyi tasvir etmiştir. Bu bahçenin güzel bir bahçe olup seher vakti kuşların öttüğünü, yağmurun her yeri yeşillendirdiğini ifade etmiştir. Ağaç dallarını genç kızlara ve gülleri yanaklara, çiğ tanelerini inciye, çiçeklerin kokularını buhura benzetmiştir. Bu güzel özellikleri ile bahçeyi ahlakı güzel insan olarak tasvir etmiştir.

[Kâmil]⁶⁶⁶

1	لِلّٰهِ	بُسْتَانٌ	حَلَّلْنَاهُ	ضَحَّى	وَالْوَرْقُ	تُمْلِي	شَجْوَهَا	تَعْرِيدَا
2	حَاكَتْ	بِهِ	أَيْدِي	السَّحَابِ	وَجَوَّدَتْ	فِي	النَّسَجِ	حَتَّى
3	وَتَمَايَلَتْ	فِيهِ	الْعُصُونُ	كَخُرْدٍ	تُبْدِي	لَنَا	الْوَرْدُ	الْجَنِّي
4	وَالطَّلُّ	مَطْلُولٌ	عَلَى	خَامَاتِهِ	يَحْكِي	لَدَيْنَا	لَوْلَا	مَنْصُودَا
5	أَهْدَى	إِلَيْنَا	مِنْ	شِدَاهُ	كَأَنَّمَا	فِي	كُلِّ	عُودٍ
6	أَوْ	أَنَّ	خَالَطَهُ	ثَنَاءٌ	مُهْدَبٌ	طَابَتْ	خَلَائِقُهُ	فَكَانَ

1. Maşallah bahçe mükemmeldir. Kuşluk vakti oraya (bahçeye) girdik. Güvercinler hüznü ötüşle uzun uzun ötüyorlar.

2. Bulutun eli onunla (o sesle birlikte) dokuma yapıyor ve dokumayı iyi yapıyor. Ta ki bulut (bahçenin) elbiselerini giydiriyor.

⁶⁶⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 135; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 195.

3. Dallar onda (bahçede) genç kızlar gibi sallanıyor. Açmış güllerden çiçekler bize yanak olarak gözüküyor.

4. Onun doğal güzellikleri üzerine çiy yağıyor. Bizdeki dizilmiş inciye benziyor.

5. Her buhurdan bir buhur çubuğu yakmış gibi keskin kokulardan bize hediye ediyor.

(Bahçede güzel kokulu bitkiler sanki birer buhur yakmışlar.)

6. Ya da iyi güzel özellikler birbirine karışarak huyları güzelleşmiş böylece en güzel ahlaklı olmuştur.

el-Muhibbî gördüğü en güzel bahçe olduğunu ifade ettiği bahçenin çiçeklerini nakış, suyunu en iyi içki ve kuş seslerini güzel sesli bayanın sesi şeklinde vassetmiştir. [Tavîl]⁶⁶⁷

1 غَنِيْتُ وَقَدْ شَاهَدْتُ أَحْسَنَ مَنَظَرٍ مِنْ الرُّوضِ عَمَّا يَصْطَفِيهِ جَنَّاتُ
2 فَأَزْهَارُهُ وَشَيْ وَسَلْسَلُ مَائِهِ سَلَافٌ وَأَصْوَاتُ الطُّيُورِ قِيَانُ

1. Bahçelerin onu seçtiği bahçede en güzel manzarayı gördüm ve (diğer bahçelere) gereksinim duymadım. (Bu bahçe bana yeterli oldu.)

2. Bahçedeki manzaranın çiçekleri sanki nakış gibi, akan soğuk taze suyu en kaliteli içki gibi ve kuşlarının sesleri sanki (güzel sesli) kadın şarkıcıların sesleri gibidir.

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere el-Muhibbî bahçeler ve mesire yerlerinin birbirinden güzel yerlerinde okuyucuyu bir gezintiye çıkararak yeşil, çeşitli çiçeklerle bezenmiş, kuşların ötüştüğü, suların aktığı ve etrafa güzel kokular yayan bahçelerden tasvirlerle buraları adeta okuyucunun zihninde tüm güzellikleriyle canlandırmaktadır.

2.2.4.2. Çiçekler

Çiçekler ve onların güzel kokuları el-Muhibbî'nin tabiat tasvirlerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Genel olarak çiçekleri nakışa ve kokularını buhurlara benzettiği beyitlerine rastlanmaktadır. el-Muhibbî'nin ilkbaharın gelişi ile etrafın çiçeklerle kaplandığını ifade ettiği beyitleri şu şekildedir; [Kâmil]⁶⁶⁸

1 جَاءَ الرَّبِيعُ الطَّلُقُ فَانْهَضَ مُسْرِعاً صَفْوُ نَعِيمٍ حَقُّهُ أَنْ يُحَرِّزَا
2 وَأَنْظُرُ بِسَاطِئِ مَنْ نَسِيجِ نَوْرِهِ مُنْبَتًّا بُوشِيهِ مُطَرَّرَا

⁶⁶⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 318; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 236; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 221.

⁶⁶⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 191; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 219.

1. Açık güzel havalı ilkbahar geldi öyleyse hızlıca kalk. Mutluluğun en saf olanını elde etmek onun hakkıdır.

2. İşlemeli süslemesiyle yerden çıkan onun çiçeğinden dokunmuş örtüye bak.

Benzer ifadelerle çiçekleri vasfettiği beyitlerde, çiçeklerin açıp güzel kokuların etrafa yayılması ve çiçeğin yağmur bulutuna teşekkür etmesi ele alınmaktadır. [Münserih]⁶⁶⁹

1	إِذَا	النَّسِيمِ	جَرَّ	ذَيْلَهُ	عَلَى	سَاحَةِ	رَوْضٍ	فُتِحَتْ	أَرْهَارُهُ
2	فَنَشْرُهُ	مِنْ	الْفَنَاءِ	نَفْحَةً	يُثْنِي	عَلَى	الْمُزْنِ	بِهَا	نُورُهُ

1. Meltem, bahçenin içerisinde kuyruğunu sürüdüğünde (estiğinde) onun çiçekleri çokça açıldı.

2. Bahçenin çiçekleri beyaz yağmur bulutlarını metheder. (Çiçekler bulutlara teşekkür eder.) Övgüden onun yayılışı hoş kokudur.

el-Muhibbî başka bir şiirinde çiçeği şık işleme olarak tasvir etmiş ve meltemin her tarafı kaplayan çiçeklerin kokularını etrafa yaydığını ifade etmiştir. [Vâfir]⁶⁷⁰

1	هَلُمَّ	بِنَا	نُدِرْ	كَأْسَ	الرَّحِيقِ	مُرَوَّفَةً	عَلَى	خَدِّ	الشَّقِيقِ
2	فَقَدْ	نَشَرَ	الْعَمَامُ	عَلَى	الرَّوَابِي	بُرُودًا	مِنْ	مُحَرَّرِهِ	الْأَنِيقِ
3	تَرَفُّ	بِهِ	نَوَاوِيرُ	تَجَلَّتْ	مِنْ	الْأَكْمَامِ	يَانِعَةً	الْبُسُوقِ	
4	تُنَشِّقُهَا	النَّسَائِمُ	حَيْثُ	هَبَّتْ	وَتَبَعَتْهَا	إِلَى	الْمِسْكِ	الْقَتِيقِ	

1. Haydi gelin bize, (içinde) dağ lalesinin yanağındaki safî meyve özünün kadehini dağıtıyoruz.

2. Bulut şık işlemelerden oluşan elbiseleri tepelerin üzerine yaydı.

3. Büyüyüp olgunlaşarak kıpkırmızı olmuş çanakdan ortaya çıkan çiçekler her tarafı kapladı.

4. Orada esen meltemler onun kokusunu koklatıyor ve o kokuyu keskin kokulu miske gönderiyor. (O çiçeklerin kokusu misk gibi kuvvetli kokuludur.)

el-Muhibbî çiçek vasıflarında genel olarak çiçek ismi zikretmemektedir. Ancak bazen şairin çiçeğin ismini zikrederek vasfettiği de olmuştur. Şair karanfili vasfeden şiirinde

⁶⁶⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 188; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 219.

⁶⁷⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 229.

karanfili ellerin yumruk gibi sıkılmış haldeki bileğin görünümüne benzetmektedir. Ortasındaki yuvarlak kısmı ise akik taşına benzeterek vasfetmektedir. [Meczû Kâmil]⁶⁷¹

1	جَاءَ	الْقَرْنُفُلُ	مُعْجَبًا	فِينَا	بِمَنْظَرِهِ	الْأَنِيقُ
2	يَحْكِي	زُنُودَ	زَبَرَجِدٍ	حَمَلَتْ	ثُرُوسًا	عَقِيقُ

1. Güzel şık görünümüyle beğeni toplayan karanfil aramıza geldi.

2. Sanki akikten zırhlar taşıyan sarı yakutun bileklerine benziyor.

Şiirlerde görüldüğü gibi el-Muhibbî çiçek vasıflarında genelde yeryüzünü kaplayıp güzelleştirmesi ve hoş kokular yayması yönüyle vasfetmiş ve genelde çiçek isimlerine değinmemiştir. Bazen ise çiçek ismi zikrederek belli bir türü zihinde canlandırırçasına vasfetmiştir.

2.2.4.3. Gökyüzü

el-Muhibbî diğer vasıflarında olduğu gibi gökyüzü vasıflarında da oldukça gerçekçi bir betimleme yapmış, gözlemlerini okuyucunun zihninde ustaca canlandırmış ve böylece insanın tabiatla fark edemediği yönlerin farkına varmasını sağlamıştır. Yıldız çeşitlerinin durumlarını vasfettiği şiir beyitlerinde Mars'ı kor ateşe, ancak çok dikkatli şekilde bakanın görebileceği Süha yıldızını aşkından hasta ve zayıf düşen kişiye, Süheyl yıldızını orduyu yöneten süvariye, Cevza yıldızını cevherden kolye, tesbih tanesi ve ruj olmak üzere üç nesneye, yıldız kaymasını ise kor ateşten çingı atmasına benzetmektedir. [Recez]⁶⁷²

1	كَأَنَّمَا	الْمَرِيحُ	عَيْنُ	أَزْمَدٍ	أَوْ جَمْرَةٌ	مِنْ تَحْتِ فَحْمَةٍ	الدُّجَى
2	كَأَنَّمَا	السُّهَى	أَخُو	صَبَابَةٍ	يَكَادُ	يُخَفِّيه	السَّقَامُ وَالضَّيَّ
3	كَأَنَّمَا	سُهَيْلُ	رَاعِي	نَعِمٍ	أَوْ فَارِسٌ	يَقْدُمُ	جَيْشِ الْوَعَى
4	كَأَنَّمَا	الْجَوَزَاءُ	عِقْدُ	جَوْهَرٍ	أَوْ سَبْحَةٌ	أَوْ مَبْسَمُ	الْعَذْبِ اللَّمَى
5	كَأَنَّ	مُنْقَضَ	النُّجُومِ	شَرَّرَ	تَثِيرُهُ	الرِّيَّاحِ	فِي جَمْرِ الْعَصَا

1. Sanki kırmızı renkli yıldız (Mars) iltihaplının kırmızı gözü ya da karanlık gecedeki kor ateşe benzer.

⁶⁷¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 230.

⁶⁷² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 37-38; a.mlf., *Nefhatu 'r-Reyhâne* II, 231; a.mlf., *Zeylu Nefhati 'r-Reyhâne*, s. 405.

2. Süha yıldızı sanki aşkını gizlemekten neredeyse hasta ve çok zayıf duruma düşen sırlıslıkla aşkın kardeşidir.

3. Sanki Süheyl yıldızı hayvan çobanı ya da harp eden orduyu yöneten süvari gibidir.

4. Cevza yıldızı sanki cevherden bir kolye ya da tespih tanesi ya da esmer ağızdaki güzel bir dudak gibidir.

5. Sanki yıldız kayması, rüzgâr estiğinde ağacın kor ateşinden bir çingı çıkması gibidir.

Yine şair başka beyitlerinde gece vakti gökyüzünün görünümünü ustaca vasfetmiştir. [Meczû Raml]⁶⁷³

1	وَالْدُجَى	قَدْ	ضُرِبَتْ	مِنْهُ	عَلَى	الْأَرْضِ	خِيَامَ
2	وَكَاَنَّ	النَّجْمَ	كَاسٍ	وَكَاَنَّ	الْبَدْرَ	جَامَ	
3	وَكَاَنَّ	الْيَلَّ	زَنْجِيٍّ	عَلَيْهِ	الْأُفُقَ	لَامَ	

1. Zifiri karanlık çadır gibi yeryüzünü kapladı. (Gecenin en karanlık zamanı oldu.)

2. Ve sanki yıldız, fincan ve sanki ay, gümüş tabak misali.

3. Ve sanki gece, ufukta zırh giymiş zenci misali.

el-Muhibbî'nin gökyüzü tasvirlerinde genelde teşbihe dayandığı ve çok başarılı benzetmelerle gökyüzünü vafettiği görülmektedir.

2.2.4.4. At

el-Muhibbî hayatı boyunca birçok yolculuk yapmıştır. Hayatında önemli bir yeri olan bu yolculukların onun şiirine yansımaları atını vafettiği beyitler şeklinde olmaktadır. Bu beyitler ise çoğunlukla medih kasidelerinin mukaddime kısımlarında yer almaktadır. Örneğin hocası el-İzzetî'ye hitaben yazdığı medih şiirinde Dimeşk ile Anadolu arasındaki binitini ve yolculuğunu vafettiği görülmektedir. [Kâmil]⁶⁷⁴

1	وَلَرَبِّ	مُعَبَّرٍ	الْأَدِيمِ	قَطَعْتُهُ	مِنْ	فَوْقَ	مَبِيضٍ	الْقَوَائِمِ	أَذْهَمَا
2	لَا	تَسْتَطِيعُ	الشَّمْسُ	تَرْسُمُ	ظِلَّهُ	مَهْمَا	مَشَى	سَبَقَ	الْقَضَاءِ

1. Ayaklarında beyazlık bulunan simsiyah atın üstünde yeryüzünün nice tozlu yollarından geçtim.

⁶⁷³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 290.

⁶⁷⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 278; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 138-139; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 334.

2. Güneş onun (atımın) gölgesini resmedemez. (Atım) her ne zaman gitse keskin kaderi geçer gider.

Yine el-Muhibbî hocası el-‘İzzetî’ye hitaben yazdığı başka bir medih şiirinin mukaddime bölümünde atını tasvir etmiştir. [Tavîl]⁶⁷⁵

1 وَأَدْهَمَ لَوْلَا صُبْحُ غُرَّةٍ وَجْهِهِ لَمَّا عَرَفْتُهُ الْعَيْنُ مِنْ لَيْلَةِ الصَّدِّ

1. Ayrılığın gecesinde siyah atın alnındaki aydınlık (beyaz sakar) olmasa (atın) gözü fark edilemezdi.

Görüldüğü gibi şair yolculuk tasvirlerine genelde bineği ile beraber ve kasidelerinin mukaddime bölümlerinde yer vermiştir.

2.2.4.5. Şehirler

el-Muhibbî’nin dedesinin Hama’dan göç ettiğini ve Dimeşk’e yerleştiğini söylemiştik. Ayrıca şair Anadolu, Hicaz ve Mısır’a da yolculuklar gerçekleştirmiş ve buralarda hayatına göre uzun kabul edilebilecek kadar süreler yaşamıştır. Bu sebeple onun Halep, Dimeşk ve İstanbul şehirlerini konu alan şiirler yazdığı ve bunun yanında Mısır ve Hicaz’da gittiği bazı yerlere vasıf şiirleri yazdığı görülmektedir. Bu başlık altında bazı şehir vasıfları diğer ilgili bölümlerde verildiğinden burada tekrar değinilmeyecek olup bir örnekle yetinilecektir.

el-Muhibbî için şehirlerin en önemlisi şüphesiz doğup büyüdüğü Dimeşk’tir. Şair *Nefhatu’r-Reyhâne* eserini kaleme alırken Dimeşk ulemasını ele aldı ve kendi ailesinden de Dimeşk’in ileri gelen âlimlerini de ayrı bir başlık altında ele aldı. Bu bölümü tamamlayan el-Muhibbî Dimeşk’in üstün özellik ve güzellikleri hakkında bir vasıf şiiri kaleme almak istedi. Bu şiiri yazış amacını el-Muhibbî şu şekilde ifade etmektedir; “Dimeşk’in alına taç gibi olacak bu kasideyi söylemek bana bir görev oldu. Bu kasidede bahçelerden bir bahçe ve gölgeliklerden bir gölgelik vasedildi.”⁶⁷⁶ Şairin şiirinin başlangıcında Dimeşk’e özlemini de dile getirdiği bu kasidesinin vasıf beyitlerinde vatanının doğal güzelliklerini vasedtiği beyitleri şu şekildedir. [Recez]⁶⁷⁷

1 سَقَى دِمَشْقَ مَوْطِنَ الْأَوْطَارِ دَمْعِي وَصَوْبُ الْعَارِضِ الرَّحَارِ

⁶⁷⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 113.

⁶⁷⁶ el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 208.

⁶⁷⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 155; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 208-209; a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, s. 142-143.

2	وَبَاكَرَتْ	نَيْرَبَهَا	نُسَيْمَةً	عَابِقَةً	فِي	رَوْضِهِ	الْمِغْطَارِ
3	مِنْ قَبْلِ	أَنْ تَصَدَّى	بِأَنْفَاسِ	الْوَرَى	بِأَيْلَةٍ	الْأَدْيَالِ	فِي الْأَسْحَارِ
4	فَنَبَّهَتْ	أَطْفَالَ	نَبَتٍ	نُومًا	تَرْضِعُ	نَدَى	الدَّيْمَةِ الْمِدْرَارِ
5	وَاللِّيَاضِ	طِيبُ	أَنْفَاسٍ	بِهَا	تُهْدَى	الثَّنَاءُ	الْجَمِّ لِلْأَمْطَارِ
6	يَتَلَوُ	حَطِيبُهَا	بِصَوْتٍ	شَاكِرٍ	مِدْحَتُهُ	فِي	مَنْبَرِ الْأَشْجَارِ
7	وَيَنْشُرُ	الرَّهْرَ	فَيَنْظُمُ	النَّدَى	يَا	حُسْنَ	ذَاكَ النَّظْمِ وَالنِّثَارِ
8	لَوَى	الْقَضِيبِ	ثُمَّ جِدَا	غَنِمَتْ	تَقْبِيلُهُ	مَبَاسِمُ	الْأَنْوَارِ
9	وَالْمَاءِ	فِي	خَرِيرِهِ	مُنْهَمِكٌ	وَالطَّيْرِ	عَاكِفٌ	عَلَى التَّهْدَارِ
10	إِنْ رَدَدَ	اللَّحْنَ	انْتَنَتْ	عُصُونُهَا	تَسْمَعُ	مِنْهُ	رَنَّةَ الْأَوْتَارِ
11	وَرُبَّمَا	انْحَنَتْ	لِتَقْرَأَ	أَسْطُرًا	فِي	النَّهْرِ	حَطَّهَا النَّسِيمُ السَّارِي
12	وَالنُّورُ	قَدْ فَتَحَ	عَنْ	أَكْمَامِهِ	وَفَكَكَ	الْوَرْدُ	عَنْ الْأَرْزَارِ
13	وَالرَّبْوَةُ	الْعَنَاءُ	حَنَاهَا	الصَّبَا	فَنَفَحَتْ	عَنْ	جَوْنَةِ الْعَطَارِ ⁶⁷⁸
14	أُعِيدُ	بِالسَّبْعِ	الْمَثَانِي	دَوْحَهَا	عَلَى	اِحْتِوَاءِ	السَّبْعَةِ الْأَنْهَارِ

1. Çokça yağmurun o cihetten olanı ve gözyaşım ihtiyaç sahibi olanların vatani Dimeşk'i sulasın.

2. Neyrab'da⁶⁷⁹ sabah tatlı bir meltem esti. Birçok koku onun bahçelerine yayıldı.

3. İnsanların nefisleri suya ihtiyaç duymadan önce seherde çevredeki ıslaklığı meydana gelir.

4. Uyuyan bitkilerin çocuklarını uyandırır. Bolca yağın yağmurun memesiyle emzirir. (Önce seherde ince bir yağmur yağar sonra bol yağmur yağar ve bitkiler bolca sulanır.)

5. Bahçelerdeki güzel hava birçok övgüyü yağmurlara hediye eder.

6. Onun hatipleri (bülbülleri) ağaçların minberlerinde onun övgülerini şükredici sesle okuyor.

7. Ey güzel nazım (dizmek) ve nesir (saçmak) sahibi! O ki, çiçekleri saçıyor ardından çiyi diziyo.

8. Dal boynundan büküldü çiçeklerin dudakları onun öpücüğünü aldı.

⁶⁷⁸ الْعَطَارِ kelimesi Dîvân'da الْمِغْطَارِ şeklinde geçmektedir. Ancak diğer kaynaklarda da geçtiği şekliyle mana açısından daha uygun kelime olan الْعَطَارِ şeklinde düzeltilmiştir.

⁶⁷⁹ Neyrab, Dimeşk'te yeşil bahçeleri ile ünlü bir köy ismidir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, V, 330.

9. Su şarılıtya kendini kaptırdı (durmadan şarıldadı). Kuşlar ise kendini yüksek sesle ötmeye adadı. (Sular şarılıyor ve kuşlar ötüyordu.)

10. Dallar sallanıp kuşlar nağmeyi koro halinde tekrar ettiğinde tellerin terennisini nağmeden iştirsin.

11. Belki de o dallar nehrin yüzeyinde esen meltemin yazdığı satırları okumak için sarkıyor.

12. Çiçekler çanaklarından açılmış ve gül tomurcuklarından patlamıştır.

13. Verimli yemyeşil tepe saba rüzgârını selamlıyor. Attar'ın kabından etrafa kokular yayılıyor.

14. Yedi nehir ihtiva eden büyük ağaçlıklı tepenin güzelliğinden Seb'i Mesânî'ye (Kurân) sığınırım. (Allah bu güzellikleri korusun.)

Şair bu vasf şiirinin devamında Dimeşk'in antik kalıntılarına değindikten sonra tekrar şehrin doğal güzelliklerini vasfa devam etmektedir. [Recez]⁶⁸⁰

15	وَدَيُّرْ	مَرَّانَ	الْقَدِيمُ	لَا	عَدَتْ	سُحْبُ	الْحَيَاءِ	مَا	فِيهِ	مِنْ	آثَارِ
16	فِيهِ	حَدِيثُ	الْبَبْعَا	وَعَهْدُهُ	حَلِيٌّ	لِحَيْدٍ	سَالِفِ	الْأَعْصَارِ			
17	وَالْمَرْجَةُ	الْفَيْحَاءُ	وَالْوَادِي	الَّذِي	مَنْظَرُهُ	الْبَاهِي	جِلَا	الْأَبْصَارِ			
18	مَعَاهِدُ	فِيهَا	التَّدَامَى	أَغْصَنُ	مُتَمَرَّةٌ	فَوَاكِةٌ		الْأَسْمَارِ			
19	مِنْ	كُلِّ	وَضَّاحِ	الْجَبِينِ	مُسْفِرٍ	عَنْ	طَلْعَةٍ	تَهْرَأُ	بِالْأَقْمَارِ		
20	فَالنَّجْمُ	سَارٍ	طَالِبًا	لِقُبَّتِهِ	لِذَاكَ	قَدْ	لُقِبَ	بِالسَّيَّارِ			
21	وَشَابَ	خُزْنًا	طَرَفُهُ	وَمَا رَأَى	شَبِيهَهُ	فِي	الْفَلَكَ	الدَّوَارِ			
22	يَعْرِقُ	وَجْهَهُ	الْكَأْسِ	بِالْحَبَابِ	إِنْ	فَاهَ	وَحْدُ	الرَّوْضِ	بِالْقُطَارِ		
23	مُنْتَقِبٌ	بِالْوَرْدِ	مِنْ	حَجَلَتِهِ	جُودًا	أَوْ	مُرْتَدٍ	حُلَى	الْوَقَارِ		
24	وَكُلُّ	مُخْتَارِ	الْمَعَانِي	حُسْنُهُ	فَيْدُ	النُّهَى	وَعَقْلُهُ	الْأَفْكَارِ			

15. Hayatın bulutu (yağmur), içinde antik kalıntılar olan kadîm Deyru Merrân'ı⁶⁸¹ bırakmasın.

⁶⁸⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 155; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 208-209; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 142-143.

⁶⁸¹ Dimeşk yakınlarında antik kalıntıları olan ve Arap şiirinde adı geçen yerler arasında olan bir yerdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 533. el-Muhibbî Deyru Merrân'ı şöyle anlatıyor; “İleri gelen âlimlerin dilinde sürekli adı geçen bir yerdir. es-Sa‘âlebî’nin papağan kuşunu anlatırken orayı vasfetmesi bu yer için yeterlidir.” Bkz. el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 179.

16. Orada papağanın ötüşü vardır ve onun önceki zamanı geçmiş zamanın boynunda kolyedir.

17. Eşsiz manzaralı vadi ve geniş yeşil alan gözleri süslüyor.

18. Oradaki mekânlarda, hoş sohbet meyvesinden ürünlerle dolu dallar gibi olan dostlar vardır. (Bahçeyi sohbet meclisine benzetiyor.)

19. Büyüyüp ortaya çıkararak açılmış olan alnı parlak her meyve, Aylarla alay ediyor.

20. Akan yıldız onun (tomurcuğun) yörüngesini istiyor. Bundan dolayı gezegen diye lakap takılır.

21. Uç kısmı hüzünden yaşlanmış gibi beyazladı ve nebatat dönüp duran yörüngede onun gibisini görmedi. (Yıldız onun kadar beyaz değildir.)

22. Ağzını açarsa (çiçeklendiğinde) bardağın yüzü köpüklerle ve bahçenin yanağı katreyle terler.

23. (Bahçe) cömert insan gibi hayâdan kırmızı gülle örtülü ya da vakar elbisesi giyinmiş gibidir.

24. Seçilmiş fikirlerin hepsi onun güzelliğindedir. (Onun güzellikleri) akılların yazdığıdır ve onun akli (tüm güzel) görüşlerdir. (Tüm güzellikleri kendinde toplamıştır.)

Şair Dımeşk'in kadınlarının güzelliklerini vasfederek beyitlerini sürdürmektedir.
[Recez]⁶⁸²

25	تَلْمِيذُهُ	هَارُوتُ	يَرَوِي	فَنَّهُ	عَنْ	لَفْظِهِ	عَنْ	طَرَفِهِ	السَّحَّارِ
26	أَهْدَتْ	لِي	السُّقْمَ	عُيُونُهُ	لِذَا	وَهَبَتْهَا	النَّوْمَ	عَنْ	اضْطِرَارِ
27	حُطَّ	الْجَمَالُ	فَوْقَ	طَرَسِ	حَدِّهِ	سَطْرًا	بِرَأْسِ	الْقَلَمِ	الْعُبَّارِ
28	أَرَى	عَلَى	وَجَنَّتِهِ	دَائِرَةً	حَرَرَهَا	الْجَمَالُ	بِالْبَرِّكَارِ		
29	فَالْحَالُ	فِي	كُرْسِيِّهَا	قَدْ	اسْتَوَى	كَمَرَكِزٍ	لِذَلِكَ		الْمَدَارِ

25. Onun öğrencisi Harut'tur. Çok güzel sihirli bakışıyla ve kelamıyla onun sanatını anlatıyor.

26. Onun gözleri hastalığı bana hediye etti. Bundan dolayı uykuyu zorunlu olarak ona hibe ettim.

27. Güzellik ince uçlu Gıbari⁶⁸³ kaleminin ucuyla yanak kâğıdına bir satır yazdı.

⁶⁸² el-Muhibbî, Dîvân, s. 155; a.mlf., Nefḥatu'r-Reyhâne, I, 208-209; a.mlf., Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne, s. 142-143.

28. Yanağındaki daireye bakıyorum. Güzellik pergelle onun etrafını çiziyor.

29. Ortasında bir ben pergelin merkezi gibi duruyor. Bundan dolayı dönüyor. (Pergel gibi etrafını dönüyor.)

Şair kasidenin son beyitlerini ise Dîmeşk'in Emevî camiini vasfa ayırmaktadır.
[Recez]⁶⁸⁴

30	وَلِي إِلَى الْجَامِعِ شَوْقٌ وَالِهُ	لَا يَفْتُرُ الدَّهْرَ عَنِ التَّذْكَارِ
31	لِلَّهِ أَفْوَامٌ بِهِ أَعِزَّةٌ	مِنْ خُلَّصِ الْأَخْيَارِ وَالْأَبْرَارِ
32	فِي جُنْحِ لَيْلَاتِهِمْ أَذْكَارُهُمْ	تَعْرِفُهَا بَلَابِلُ الْأَسْحَارِ
33	كَمْ دَعْوَةٍ فِي الْمَحَلِّ أَضَحَّتْ لَهُمْ	تُعْرِى جُفُونَ السُّحُبِ بِاسْتِعْبَارِ

30. (Emevî) camiine benim şiddetli bir sevgim var. (Cami hakkında) hatıralarım zamanla zayıflamıyor. (Sevgimde bir eksilme olmuyor.)

31. En iyiler ve en hayırlılardan seçkin olup önde gelen insanlar onda (camide) Allah'a ibadet ediyor.

32. Onların gece yarısındaki zikirlerine seher bülbülleri tanık oluyor. (Gece sabaha kadar zikirle meşgul olurlar.)

33. Kurak zamanlarda nice dualar var ki, bulutun gözünden, sağanak yağmaya onu teşvik ediyor.

Görüldüğü gibi el-Muhibbî şehirlerle ilgili yazdığı en uzun şiiri olan bu kasidesinde Dîmeşk ile ilgili bazı yer isimlerine yer vermiştir. Yirmi altıncı beyte kadar Dîmeşk'in tabiat güzelliklerini vafsettiği görülmektedir. Burada tatlı bir meltem estiğini, bolca yağmurla bitkilerin sulandığını ve böylece bahçelerin ve ağaçların dallarındaki kuşların yağmurları övdüğünü ifade etmiştir. Ardından çiçekleri nesire, çiyi ise nazıma benzetmiştir. Suların şarıldadığını, kuşların öttüğünü, çiçeklerin açtığını ve etrafa güzel kokular yaydığını ifade etmiştir. Deyru Merrân'ın geçmişin izlerini taşıdığını zikretmiş ve eşsiz manzarası olduğunu söylemiştir. Bahçeyi sohbet meclisine benzetmiş ve meyvelerin parlaklığını ayın ve yıldızın bile kıskandığını söyleyerek insan ile Dîmeşk'in tabiat güzellikleri arasında benzerlikler kurmuş ve bahçenin adeta çok akıllı bir insan gibi olduğunu ifade etmiştir. Ardından

⁶⁸³ İnce uçlu bir kalem çeşididir.

⁶⁸⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 155; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 208-209; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 142-143.

Dımeşk'in kadınlarını vasfa geçerek kadınların sihir ilminde Harut'a bile hocalık yapacak kadar sihirli bakışa ve konuşmaya sahip olduğunu, onların bakışlarının güzelliklerinden uykusunun kaçtığını söylemiş ve onların yüzündeki damar hatlarını çok ince yazı yazan “ğıbârî” kaleminin yazısına benzetmiştir. Yanağında dairesel bir ben olmaları yönüyle onların güzelliklerini vasfetmiştir. Ardından Dımeşk'teki Emevî camiisini vasfa geçerek o camiye çok sevdiğini, en hayırlı insanların onda ibadet ettiğini ve cemaatin sabaha kadar içinde zikirle meşgul olduğunu ve oradaki dualar sayesinde Dımeşk'e yağmurların bolca yağdığını ifade etmiştir.

Ayrıca şairin İstanbul'u konu edindiği ve el-Ĥarîrî'nin Basra hakkında yazdığı şiirine benzer şekilde yazdığı bir şiiri bulunmaktadır. Bu şiir onun şiir üslubunun inceleneceği üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Sonuç olarak vasf konusu el-Muĥibbî'nin şiirlerinde oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. Birçok mukatta'asında ve kasidelerinin farklı bölümlerinde tabiat unsurlarını ve bazen farklı unsurları farklı yönleriyle tasvir etmiştir. Tasvir unsurlarını yoğun olarak kullandığı bu şiirlerde ustalıkla kullanılan benzetme sanatı üstün bir hayal gücü ile birleştirilmek suretiyle eşsiz örnekler ortaya konulmuştur. Şairin vasf şiirlerinde tasviri yapılan unsurların çeşitliliği, tasvirlerdeki incelikler ve ayrıntılar, el-Muĥibbî'nin çevresini dikkatle inceleyen birisi olduğunu, gördüğü soyut ya da somut varlıklara, görünenin ötesinde anlamlar yükleyebildiğini ve ayrıca zengin genel kültürlü ve hayal dünyasının sınırları geniş bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.5. DİNİ İÇERİKLİ ŞİİRLER

Dini içerikli şiirlerin ele alındığı konular genel olarak H.z. Peygamber ve Ehl-i beyt methiyeleri, tevessül, zühd ve münâcât şeklinde incelenecektir.

2.2.5.1. Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyti Methi

Hz. Peygamber (a.s) için yazılan methiyeler dînî şiirler olup bu methiyelerde şairler daha çok Hz. Peygamber'in doğumuna, soyuna, şirkin onunla ortadan kalktığına, güzel ahlakına, mucizelerine, şefaatine, ondan yardım talebine, ona duyulan sevgi ve özleme, dünyanın onun hürmetine yaratılmış olduğuna, fiziki yapısına, mucizelerine işaret ederler.

Bunun yanında bu mehteva türünde kutsal mekânların, Ehl-i beyt ve ashabın övülüşüne de şahit olmaktadır.⁶⁸⁵

Dinî şiirlerin bir parçası olarak kabul edilen peygamber övgüleri, daha çok Memlûkler ve Osmanlı dönemine ait Arap şiirinde yaygınlaşmıştır.⁶⁸⁶

Şairin yazdığı bu tür şiirlerinden birisi aynı zamanda dîvânın beyit sayısı en fazla olan kasidesi olma özelliğini de taşımaktadır. el-Muhibbî maksura tarzında yazdığı şiirinde Muhammed (s.a.s)'i Allah'ın habibi, sancağın sahibi, cömertliğin membaı ve hidayetin kaynağı, yaratılışın özü, Âdem (a.s)'ın sırrı, hakkın özü ve duanın yöneldiği kible olmakla methetmiştir. Miraç'ta Allah'ı gözü ile gören olduğunu, onun hevadan konuşmayacağını dile getirip bütün âlemin onun hürmetine yaratıldığına işaret etmiştir. Onun göğsünün açılması ve ayın ikiye yarılması gibi mucizelerine değinmiştir. Ediplerin onu övecek şeyler yazmaktan aciz kaldıklarını çünkü onun Allah tarafından övüldüğünü⁶⁸⁷ ve bu övgünün üzerine çıkmamanın mümkün olmadığını söylemiştir. Daha sonra haşirde şefa'at edenlerin en hayırlısı olmak, yaratılanların efendisi, mahlûkatın sığınağı, nebilerin sonuncusu ve cömertliğin zirvesi olmakla methetmiştir. [Recez]⁶⁸⁸

1	مُحَمَّدُ	الْحَبِيبُ	صَاحِبُ	الْوَلَا	وَمَنْبَعُ	الْجُودِ	وَمَشْرِقُ	الْهُدَى
2	خُلَاصَةُ	الْخَلْقِ	وَسِرُّ	آدَمَ	وَحَيْرَةُ	الْحَقِّ	وَقِبْلَةُ	الدُّعَا
3	وَمَنْ رَأَى	اللَّهَ	بِعَيْنِ	رَأْسِهِ	وَلَمْ يَكُنْ	بِنَاطِقٍ	عَنِ	الْهَوَى
4	لَوْلَا هُ	مَا كَانَ	الْوُجُودُ	جُمْلَةً	هَلْ تَظْهَرُ	الْأَشْيَاءُ	إِلَّا	بِالضَّرِيَا
5	شَقُّ لَه	الْبَدْرُ	وَشَقُّ	صَدْرُهُ	وَفَاضَ	مِنْ كَفِّهِ	جَدُولُ	الْعَطَا
6	أَبَى الْفُحُولُ	مَدَحُهُ	لِأَنَّهُمْ	لَمْ يَجِدُوا	مَعْنَى	يَلِيْقُ	بِالْثَنَّا	
7	وَكَيْفَ يَسْتَوْفِي	الْبَلِيغُ	مَدْحُ مَنْ	مَادَحُهُ	رَبُّ	السَّمَاوَاتِ	الْعُلَى	
8	يَا حَيْرَ مَنْ يَشْفَعُ	فِي الْحَشْرِ	وَمَنْ	أَفْلَحَ	قَاصِدٌ	لِبَابِهِ	التَّجَا	
9	يَا سَيِّدَ الْخَلْقِ	وَمَلَجَأَ	الْوَرَى	وَحَاتَمَ	الرُّسُلِ	وَحَاتِمَ	السَّخَا	

⁶⁸⁵ Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri" (1517-1798), *Marife*, Konya, 2007, VII. s. 119-120; Muhammet Vehbi Dereli, *Osmanlı Dönemi Bed'iyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, Gece Kitaplığı Yayınları, 2014, s. 38.

⁶⁸⁶ Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bürîni ve Dinî Şiirleri*, s. 23.

⁶⁸⁷ Enbiya, 107 (Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.); Kalem, 4; Nisa, 69, Ahzab, 40 v.b.

⁶⁸⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 40; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyḥâne*, s. 405.

1. Allah'ın habibi Muhammed (a.s) sen sancağın sahibi, cömertliğin membası ve hidayetin kendisinden doğduğu yersin.

2. Sen yaratılışın özü, Âdem (a.s)'ın sırrı, hakkın özü ve duanın yöneldiği kıblesin.

3. Öyle ki Allah'ı kendi çıplak gözü ile görensın. O (Muhammed) heva ve (hevesinden) konuşmaz.

4. O olmasa âlemin tümü vücut bulamazdı (var olamazdı). Işık olmasa eşya hiç görünür mü?

5. Ay ona (hürmeten ortadan) yarıldı, onun göğsü yarıldı ve cömertlik deresi onun avuçlarından taşı.

6. Alanında büyük usta olan edipler onu methetmekten imtina ederler. Çünkü onlar onu övmeye layık bir mana bulamadılar.

7. Edipler yüce semavatın rabbi olanın onu methettiği övgünün üstüne nasıl çıkabilirler?

8. Ey (Muhammed sen) kapısına sığınıp ona yönelenlerin kurtuluşa erdiği ve haşirde şefa'at edenlerin en hayırlısı.

9. Ey (Muhammed sen) yaratılanların efendisi, mahlûkatın sığınağı, nebilerin sonuncusu ve cömertliğin hâkimi (zirvesi)sin.

el-Muhibbî Hz. Peygamber'i methi yanında Ehl-i beyt'ini övdüğü beyitler de kaleme almıştır. Bu kasidesini Ehl-i beyt'in ileri gelenlerinin Dımeşk'e geldiklerinde onların yanında irat ettiğini kendisi eserinde beyan etmektedir.⁶⁸⁹ Bu şiirinin ilk yirmi beyti gazel, sonraki dört beyit geçiş için zamandan şikâyet, son on beyit ise asıl konu olan ehl-i beyti övgü hakkındadır. el-Muhibbî beyitlerinde Ehl-i beyt'in çeşitli dönemlerde çok acılar çektiğini onun için övgünün en güzeline layık olduklarını, mertebelerinin yüksek olduğunu ve onlara methin çeşitli yöntemlerle yapılabileceğini ve insanlar arasında en hayırlı dendiğinde ilk akla gelenin Ehl-i beyt olduğunu ifade etmektedir. [Kâmil]⁶⁹⁰

1	رُوحِي	فِدَا	نَفَرٍ	بَصَرِهِمْ	عَلَى	نُوبِ	النَّوَابِ	أَخْرُزُوا	فَضْلَ	الثَّنَا		
2	بَلَعَتْ	بِهِمْ	عَلَيْنَاؤُهُمْ	رُبَّأَ	عَدَا	مِنْهَا	الثَّنَاءُ	مُقَرَّعًا	وَكَدَا	السَّنَا		
3	وَإِذَا	دَعَا	دَاعٍ	بِنَا	خَيْرَ	الْوَرَى	كُلُّ	يَقُولُ	مُرَادُ	ذَا	الدَّاعِي	أَنَا

⁶⁸⁹ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 177.

⁶⁹⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 305, a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 178.

1. Sürekli tekar eden musibetlere sabreden neferlere (Ehl-i beyt) canım feda. Onlar övgünün en güzeline nail olmuşlardır.

2. Onların yüce makamı onları merteye olarak en yüksek yere ulaştırdı. O rütbelerden onlara övgünün birçok yolu ve yöntemi oldu ve böylece ışıgın da birçok yolu oldu.

3. Bir çağırın ey insanların hayırlısı diye çağrıldığında, (Ehl-i beyten) herkes der ki çağranın muradı (kastı) benim.

Şair Ehl-i beyte medih için yazdığı şiirinin son bölümlerinde onları methetmenin her Müslümana görev olduğunu, kendini neseb olarak Ehl-i beyte ait hissettiğini ve bu lütfun Ehl-i beyt'ten olduğunu söylemektedir. [Kâmil]⁶⁹¹

4	يَا سَادَتِي يَا آلَ أَحْمَدَ مَدْحُكُمْ	فَرَضًا يَرَاهُ	مَنْ تَسَمَّى	مُؤْمِنًا
5	أَنَا قَدْ حُسِبْتُ عَلَيْكُمْ فِي نِسْبَةٍ	شَرُفْتُ	وَتِلْكَ	أَجَلُ فَخْرٍ يُقْتَنَى
6	لَا تَمْنَعُوا عَنِّي عِنَايَةً فَضْلُكُمْ	فَأَنَا	الْفَقِيرُ	وَأَنْتُمْ أَهْلُ الْغِنَى

4. Ey efendim, Ey Ehli Ahmed! Mümin olarak isimlendirilip ehli beyti bilen her kişiye sizi methetmek gereklidir.

5. Ben kendimi sizin şerefli nesebinize ait sayarım ve o neseb sahip olunan en büyük övünçtür.

6. Sizin fazlınızın inayetinden beni mahrum bırakmayın. Ben fakirim (buna muhtacım) siz ise zenginsiniz (bu lütfu muhtaç değilsiniz).

Şiirlerden anlaşılabacağı üzere el-Muhibbî Hz. Peygamber'e dîvânındaki en uzun kasideyi yazmış ve ayrıca Arap dilindeki maksur isimleri öğretme gayesi de gütmüştür. Hz. Peygamber'i mucizeleri, cömertliği ve daha birçok yönüyle övmüş ve asıl övgünün Allah tarafından ona yapıldığını ifade etmiş ve kasidesini salat ve dua ile sonlandırmıştır. Ehl-i beyti övdüğü şiirlerinde ise onları övgüden ziyade, onların methin en güzeline layık olduklarını ifade edip onlara övgünün gerekliliği üzerinde durmuştur.

2.2.5.2. H.z. Peygambere ve Ehl-i Beyte Tevessül

Tevessül, bir Müslümanın Hz. Peygamberi yahut Allah katında derecesinin yüksek olduğu düşünülen bir şahsı vesile yaparak Allah'a yakın olmaya çalışması, Hz. Peygamberin

⁶⁹¹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 305, a.mlf., Nefhatu'r-Reyhanê, I, 178.

şefaatinı talep etmesi ve niyazda bulunmasıdır.⁶⁹² Hz. Peygamber’e hitaben yazılan şiirlerde yer alan unsurlardan biri de kendisinden yardım talep edilmesi ve ümmetine şefaati etmesidir.⁶⁹³ Osmanlı döneminde birçok Arap şair bu inançtan hareket ederek, Hz. Peygambere tevessülü konu alan birçok şiir kaleme almışlardır. Bu konuya şiirlerinde yer veren el-Muhibbî’nin Peygamberden şefaati isteğinde bulunduğu beyitleri şu şekildedir. [Recez]⁶⁹⁴

1	يَا حَيْرَ مَنْ يَشْفَعُ فِي الْحَشْرِ وَمَنْ	أَفْلَحَ	قَاصِدٌ	لِبَابِهِ	التَّجَا
2	كُنْ لِي شَفِيعاً يَوْمَ لَا مُشَفَّعَ	سِوَاكَ	يُنْجِي	الْحَائِفِينَ	مِنْ لَطَى
3	قَدْ عَظُمَ الْخَوْفُ لِمَا جَنَيْتُهُ	وَالْعَفْوُ	عِنْدَ	الْأَكْرَمِينَ	يُرْتَجَى
4	وَلَيْسَ لِي عُذْرٌ سِوَى تَوَكُّلِي	عَلَى	الْكَثِيرِ	عَفْوُهُ	لِمَنْ عَصَى
5	لَوْلَا الذُّنُوبُ ضَاعَ فَيْضُ جُودِهِ	وَلَمْ	يَبْنِ	فَضْلُكَ	بَيْنَ الشُّفَعَا

1. Ey haşir günü şefaati edenlerin en hayırlısı ve ey kapısına varıp sığınanın kurtulduğu kimse!

2. Ateşten korkanların kurtarılmasına, senden başkasının şefaati olamayacağı günde bana şefaati ol.

3. İşlediğim günahlarımdan dolayı korku(m) iyice arttı ve soylu ve cömertlerin affı (şefeati) umulur.

4. Günah işleyenleri çokça affeden Allah’a tevekkülümden başka bir özür talebim yoktur.

5. Günahlar olmasaydı Allah’ın cömertliğinin (affinin) çokluğu kaybolurdu, senin (nebinin) şefaati edecekler arasındaki üstünlüğün de ortaya çıkmazdı.

Şair 5 beyitten oluşan başka bir şiirinde el-Muhibbî dini duygularının kuvvetli olmasından dolayı başına gelen belalara isyan etmeyip Peygambere tevessül ettiğini söylemektedir. [Muhallau’l-Basit]⁶⁹⁵

1	وَيَلَاهُ	أَعْيَانِي	الْكَلَامُ	فِي	مَرَضٍ	مَلَّةُ	الْأَنَامِ
---	-----------	------------	------------	-----	--------	---------	------------

⁶⁹² Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaati Dileme ve Yakarış Şiirleri”, s. 49-51; Yusuf Şevki Yavuz, “Tevessül”, *DİA*, XLI, İstanbul, 2012, s. 6-8.

⁶⁹³ Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaati Dileme ve Yakarış Şiirleri”, s. 52.

⁶⁹⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 42; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, II, 231; a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, s. 212; Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaati Dileme ve Yakarış Şiirleri”, s. 52-53.

⁶⁹⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 294.

2	جَرَّعَنِي	الدَّهْرُ	مِنْهُ	صَابًا	يَلْدُ	فِي	مِثْلِهِ	الْحِمَامُ
3	لَوْ كُنْتُ	أَدْنُو	لَكُنْتُ	أَشْكُو	لِمَنْ	يُدَاوِي	بِهِ	السَّقَامُ
4	مُحَمَّدٌ	أَرْحَمُ	الْبَرَايَا	بِمُذْنِبٍ	شَأْنُهُ	الْأَنَامُ		
5	عَلَيْهِ	دَوْمًا	أَرْكَى	صَلَا	يَتْبَعُهَا	مِيَّ	السَّلَامُ	

1. Yazık! İnsanların ondan bıktığı hastalık hakkında konuşmalar beni yordu.

2. Zaman zehir gibi olandan (hastalıktan) bana zorla içirdi. Ölüm o durum gibisinden (sürekli hastalıklarla boğuşmaktan) daha lezzetlidir.

3. Eğer kötü biri olsaydım hastalığı tedavi edenden şikâyetçi olurdum. (Durumumdan hiçbir zaman şikâyet etmedim.)

4. Muhammed (a.s.) günah işlemeyi mizaç edinmiş günahkârlara karşı insanların en merhametlisidir.

5. Selamın takip ettiği salatın en temizi daima benden onun üzerine olsun.

Yine şair tek beyitten oluşan şiirinde herkesin isteklerine ulaşmak için bir vesile edindiğini kendisinin ise tek vesilesinin Peygamber ve ailesinin sevgisi olduğunu söyleyerek şiirle tevessülün en bariz örneklerinden birini sunmuş olmaktadır. [Kâmil]⁶⁹⁶

1	إِنَّ	الرِّجَالَ	لَهُمْ	وَسَائِلُ	لِلْمُنَى	وَوَسِيلَتِي	حُبُّ	النَّبِيِّ	وَالِهِ
---	-------	------------	--------	-----------	-----------	--------------	-------	------------	---------

1. İnsanların temennileri için vesileleri vardır ve benim vesilem nebi ve ailesinin sevgisidir.

Yine şairin bir şiirinde Ehl-i beytin şefaatinin talep ettiği beyitlerde Peygambere ve onlara karşı sevgisini dile getirip, bu sevgiyi yanlış yorumlayan Şia fırkalarından olan Rafizîlerinki gibi olmadığını ve onların şefaatine talip olduğunu dile getirmektedir. [Tavîl]⁶⁹⁷

1	فَكُلُّ	ثَنَاءٍ	لَمْ	يَكُنْ	فِيهِ	أَبْتَرُ	وَكُلُّ	دُعَاءٍ	لَمْ	يَكُنْ	فِيهِ	أَجْدَمُ
2	كَفَاهُمْ	مِنْ	الْفَخْرِ	الْعَرِضِ	بِأَنَّا	نُصَلِّي	عَلَيْهِمْ	دَائِمًا	وَنُسَلِّمُ			
3	أَقْرَبَى	رَسُولِ	اللَّهِ	إِلَيَّ	مُنِيْمٍ	بِكُمْ	وَلِسَانِي	عَنْ	فُؤَادِي	يُتَرَجِّمُ		
4	أُحِبُّكُمْ	لَا	مُقَرِّطًا	فِي	الْهَوَى	وَمَنْ	يُحِبُّكُمْ	رَفْضًا	مِنْ	الْخَيْرِ	يُحَرِّمُ	
5	وَلِيَّ	لَأَرْجُو	فِي	الْمَعَادِ	بِحَبِّكُمْ	نَجَاةً	إِذَا	جَاءَتْ	وَشَاءَتْ	جَهَنَّمَ		

⁶⁹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 364; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyḥâne*, s. 223.

⁶⁹⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 276.

6 عَلَيْكُمْ مِنَ الرَّحْمَنِ أَسَى تَحِيَّةً فَإِنَّا بِكُمْ نُسْقَى وَنُشْفَى وَنُرَحَّمُ

1. Onsuz (salavatsız) her övgünün soyu kesiktir. Onsuz her dua sakattır.
2. Büyük övgüden bizim “sizlere daima salat ve selam olsun” dememiz onlara kâfidir.
3. Ey Rasulullah’ın akrabaları ben size vurgunum ve dilim kalbime tercümandır.
4. Sizi seviyorum, sevginizin hayrından mahrum bırakılan Rafizilerden sizi sevenler gibi sevgimde aşırı gitmiyorum.
5. Cehennem gidip geldiğinde sizin sevginiz sebebiyle ahirette kurtulmayı umuyorum.
6. Rahman’dan selamın en güzeli size gerek. Biz sizin vesilenizle yağmur, şifa ve bağışlanma istiyoruz.

Örneklerden anlaşılacağı üzere tasavvufi bir yönünün olduğu bilinen şair bazı şiirlerinde tevessül konulu beyitlere yer vermiştir.

2.2.5.3. Münâcât

Münâcât sözlükte; “fısıldaşmak, gizlice sırrını söylemek”⁶⁹⁹ anlamlarına gelir. Terim olarak ise Allah’a yalvarıp yakarma ve çeşitli günahları sebebiyle duyulan pişmanlık sebebiyle ondan af dileme amacıyla yazılan şiir muhtevasıdır.⁷⁰⁰

el-Muhibbî bu türden yazdığı bir şiirinde hayatta zor günler geçirip bunlara sabrettiğini ve tek isteğinin öldüğünde Allah’ın onu bağışlaması olduğunu ifade etmektedir. [Vâfir]⁷⁰¹

1 لَيْنٌ ضَاقَتْ بِي الْأَيَّامُ ذَرْعاً فَصَبْرِي مُذْهِبٌ مَا عِشْتُ كَرْبِي
2 خَلَصْتُ مِنَ الْأَمَانِي فِي حَيَاتِي فَأَرْجُو فِي مَمَاتِي عَفْوَ رَبِّي

1. Zaman bana tahammül edilmeyecek şekle gelirse sabrım yaşamakta olduğum sıkıntılarımı gidericidir.

2. Hayatımdaki temennilerimden sıyrıldım. (Dünyalık bir isteğim kalmadı). (Sadece) vefat ettiğimde Rabbimin affını istiyorum.

⁶⁹⁸ Bu kelimenin manası bulunamamıştır. Ancak kelime جَاشَتْ şeklinde kabul edilerek mana verilmiştir. Bir başka yazma nüshada ise سَأَتْ şeklinde geçmektedir.

⁶⁹⁹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhibbî*, I, 1337.

⁷⁰⁰ Karataş, Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, s. 299; Muhsin Macit, “Munâcât”, *DİA*, Ankara, 2006, XXXI, s. 563-564; Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bürînî ve Dinî Şiirleri*, s. 52.

⁷⁰¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 341; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, 223.

Yine bazı beyitlerde hastalıklarından onu kurtarması duasında bulunarak hesap gününde Peygamberin hürmetine onu affetmesi için Allah’a yalvarmakadır. [Seri‘]⁷⁰²

1	فَنَجِّنِي مِنْ سُوءِ هَذَا الْمَصَابِ	وَرُؤْيَا الْأَسِي	وَيَأْسِ الطَّبِيبِ
2	وَلَا تَدْعَنِي فِي أَشَدِّ الْعَذَابِ	أُعَالِجُ الدَّاءَ الْمُمْضِ	الْمُذِيبِ
3	وَنَجِّنِي مِنْ شَرِّ يَوْمِ الْحِسَابِ	يَوْمَ تَبَارَ	الْهَالِكِ الْمُسْتَرِيبِ
4	بِحَاثِهِ مَنْ عَزَزْتُهُ بِالْخَطَابِ	نَبِيِّكَ الْهَادِي	الشَّفِيعِ الْحَبِيبِ

1. (Ya Rabbi) bu isabet eden kötü şeylerden beni kurtar. Doktorun umutsuz durumunu ve (yaralarımı sarıp) tedavi eden kişiyi görmekten (beni kurtar.)

2. Beni eriten elem verici, tedavi olduğum müzmin hastalıktan (kaynaklanan) azabın en şiddetlisi içerisinde beni bırakma.

3. (Ya rabbi) (varlığında) şüpheye düşerek helak edilenin (kafir) helak edildiği hesap gününün şerrinden beni kurtar.

4. Sevgi beslenen, şafi, hidayete erıştiren, vahiyle onu yücelttiğin senin nebinin makamı (hürmetine beni affet.)

Sonuç olarak el-Muhibbî, Peygamber ve Ehl-i beyt methiyelerinde onları tazim eden, tevessül şiirlerinde şefaât talebinde bulunan ve münâcât şiirlerinde Allah’a yakaran ifadelere yer vermiştir.

2.2.6. HÂMRİYYÂT

Arap Edebiyatı’nda hâmrîyyât şarap, içki ve eğlence meclisleri ve bunlarla ilgili çeşitli yönleriyle şarabı ve onu sunan saki gibi unsurların tasvirini içeren şiirlere verilen genel addır.⁷⁰³ Gazel ve mucûn ile birlikte “lehv”in alt konularından birisi olan hâmrîyyât, Arap edebiyatının dört temel şiir temasından birisidir.⁷⁰⁴

Arap edebiyatında bu tema Abbasiler döneminde yaygınlaşmıştır.⁷⁰⁵ Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı şiirlerinde hâmrîyat konulu şiirlerin varlığını sürdürdüğü görülür.⁷⁰⁶ Şairler

⁷⁰² el-Muhibbî, Dîvân, s. 201.

⁷⁰³ Ahmed el-Maflûb, Mu‘cemu Muştalâhâtî’n-Nakdi’l-‘Arabîyyi’l-‘Kadîm, I, 472; Fidan, Arap Şairlerinden İbnu’n-Nâkib ve Şiiri, s. 162.

⁷⁰⁴ İbn Raşîk, el-‘Umde fî Mehâsini’s-şi’r ve Âdâbih, I, 121.

⁷⁰⁵ Cebbûr Abdunnûr, el-Mu‘cemu’l-Edebî, s. 104.

⁷⁰⁶ Demirayak, Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi, s. 168.

özellikle İslamiyet'ten sonra çoğunlukla kendileri içki içmedikleri halde sadece şiire letafet ve renk katmak için hamr teması işlemişlerdir.⁷⁰⁷ el-Muhibbî de bu şairlerden birisidir. Nitekim bu durumu dîvânı için kendisinin yazdığı mukaddimesinde açıkça ifade ederek şöyle söylemektedir; “Allaha yemin ederim ki, ömrümde asla içki içmedim. Sabah ve akşam vakti edebiyatın güzeline dinlemenin sarhoşluğu dışında hiçbir şeyle sarhoş olmadım. Muhakkak ki bu edebiyat sarhoşluğu ediplerin kabiliyetleri ölçüsünde kelimeler ve anlamlarla oynadıkları bir oyundur.”⁷⁰⁸

el-Muhibbî hamriyyât konusuna yer verdiği şiirlerinde çoğunlukla içki ve eğlence meclislerine değinmektedir. Şair gerek müstakil hamriyyât şiirlerinde gerekse diğer konularda kaleme alınmış kasidelerin içerisinde içki ve eğlence meclisinin genel görünümüne dair tasvirler sunar. el-Muhibbî dîvânında çok az sayıda olan müstakil bir hamriyyât şiirinde kadının yanağını şaraba benzetmektedir. Şiirin devamında içki meclisine gittiğini ve kendinin az içmesiyle birlikte çok içip hayallere dalan arkadaşlarının çeşitli vehimlere kapıldıklarını ve şairin onları kucaklayarak bu hayal dünyasından onları uyandırmaya çalıştığını anlatarak adeta bir içki meclisindeki durumu gözümüzde canlandırmıştır. [Hafîf]⁷⁰⁹

1	وَنَدِيمٍ	حَيًّا	بِكَأْسِ	طِفَاحِ	مِنْ	طَلَا	لَوْنِ	خَدَّهِ	التَّفَاحِي
2	قُلْتُ	أَفْدِيكَ	هَاتِهَا	ثُمَّ	دَعْنِي	مِنْ	مَلَامِ	الْوَعَاظِ	وَالنُّصَاحِ
3	وَتَحْسَبُهَا	إِلَى	أَنْ	تَمَلَّى	يَحْسَبُ	اللَّيْلِ	مُؤْذِنًا	بِالرَّوَّاحِ	
4	فَأَكْ عَنْ	صَدْرِهِ	فَطَنَّ	بِأَنَّ	الشَّمْسِ	شَقَّتْ	فِي	الْأُفُقِ	جِدَدِ الصَّبَاحِ
5	فَدَفَعْتُ	الشُّكُوكَ	عَنْهُ	بِضَمِّ	مِثْلَ	ضَمِّ	الْأَجْسَادِ	لِلْأَزْوَاحِ	

1. Nice içki arkadaşı kırmızı elma gibi yanak renginde olan ağzına kadar dopdolu içki kadehiyle beni selamladılar.

2. Dedim ki; Sana kurban olayım, onu (kadehi) getirin sonra nasihatçilerin ve vaizlerin kınamasından beni kendi halime bırakın (onların sözlerine önem vermem).

3. O derin düşüncelere dalıncaya kadar (ben) kadehi yavaş yavaş içiyorum. O (içkinin etkisiyle) gecenin gittiği vehmine kapılıyor.

⁷⁰⁷ Mehmet Yalar, “Arap Şiiri”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri-Tarih ve Problemler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 342.

⁷⁰⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 33.

⁷⁰⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 90.

4. Göğsünden (elbisenin düğmelerini) çözdü ve güneşin ufukta sabahın kolyesini ikiye ayırdığını zannetti.

5. Ruhlarla cesetlerin bir araya gelmesi gibi kucaklayarak ondan şüpheleri (hayalleri) giderdim. (Cesete ruh girdiği zaman ceset kendine gelir. Bende onu kucaklayarak onun aklını başına getirdim.)

Yine kasidenin giriş bölümündeki bir hamriyyât beytinde şair arkadaşını meyhaneye davet etmekte ve gençlik yıllarının geçici olduğunu etkileyici bir üslupla dile getirmektedir. [Reml]⁷¹⁰

1 بَاكِيرُ الْحَائَةِ وَالْكَأْسُ تُدَارُ فَشَبَابُ الْعُمُرِ ثَوْبُ مُسْتَعَارُ

1. Meyhaneye erken gel ve (içki) bardağı dönüyor (dönerek dolduruluyor). Çünkü gençlik yılları ödünç alınan bir elbisedir.

el-Muhibbî'nin bazen hamriyyât temalı şiirlerinde içkiyi sunan saki tasvirine değindiği de görülmektedir. Örneğin; arkadaşını davet ettiği bir eğlence meclisinde şarap dağıtan sâkinin içki ikramını ve içkinin etkisini tasvir etmiştir. [Meczû Kâmil]⁷¹¹

1 جَدِّدُ نَشَاطَكَ يَا نَدِيمُ فَإِنَّ ذَا حَمْرُ مُعَنَّ

2 وَاسْتَجْلَهَا مَشْمُولَةً مِنْ كَفِّ حَامِلِهَا الْمُقَرَّطُ

3 أَتَظُنُّ أَنَّكَ تَسْتَفِيقُ إِذَا سَقَاكَ وَلَسْتَ تُعْرِقُ

4 وَالْكَأْسُ مَا رَجَ صَفْوَهَا سَلْسَالُ رِيْقَتِهِ الْمُرَوِّقُ

1. Ey içki arkadaşım canlılığını yenile, muhakkak bu içki yıllanmıştır.

2. Onu taşıyan küpelinin (kadının) elinden soğuk olarak onu (içkiyi) tüm güzellikleriyle ortaya koymasını istiyorum.

3. Sana içkiyi içirdiğinde boğulmayacağını ve ayılacağını mı zannediyorsun. (Bu sarhoşluktan ayılman mümkün değildir.)

4. Kadehin saflığı, damıtılıp saflaştırılmış boğazdan geçişi kolay saf ağız suyuna (saf içkiye) karışmıştır.

⁷¹⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 142; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140-142; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

⁷¹¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 229-230. Son iki beyit için bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 396.

Şair bazı şiirlerinde içki dağıtan sâkilerin fiziksel özelliklerine de değinmiştir. Gazel ana temalı şiirinde şairin bir içki meclisinde içki dağıtan sakiyi ve sakinin öpmesini anlattığı görülmektedir. [Tavîl]⁷¹²

1	يَضُمُّنَا	مِنْ	وَصَلِّهِ	مَجْلِسٍ	مُفَرَّحٍ	الْمَنْظَرِ	وَالْمَحَبَرِ
2	فَاشْرَبْ	مِنْ	الْأَحْمَرِ	فِي	كَفِّهِ	عَلَى	شَارِبِهِ
3	وَحَلِّي	أَحْطَى	وَلَوْ	حُلْسَةً	بِنَهْلَةٍ	مِنْ	رَيْقَةٍ
4	فَأَتَمَّا	رَيْقَتُهُ	كَوْثَرِي	أَعْنَى	بِصَهْبَاءَ	عَنْ	الْكُوْثَرِ

1. Manzarası ve haberleri çok mutlu edici olan meclis, buluşma için bizi topladı.

2. Bıyığı yeni çıkanın elinde olan kadehteki kırmızıdan (şarap) iç.

3. Beni bırakın, gizlice bile olsa sarhoş edici ağız suyunu kazandım (elde ettim).
(Öpmüştür.)

4. Muhakkak onun ağız suyu Kevser'dendir. Onun içilmesi Kevser'e ihtiyaç bırakmaz.
(Onun ağzından akan suyu Kevser'e benzetmektedir.)

Yine dört beyitten oluşan hamriyyât şiirinde şair dünyanın dertlerinin sonunun olmadığını söyleyerek bu dertleri unutmak için arkadaşını erken saatlerden başlayarak içmeye davet edip kendisine de içki getirmesini istiyor. İçki olmadan da bu hayatın kendine çok zor geldiğini söyleyerek şiirini tamamlıyor. [Meczû Kâmil]⁷¹³

1	وَصَحَّ	الصَّبَاحُ	فَهَاتِ	كَأْسَكَ	وَالْمَخ	بِأُفْقِي	الدَّنِّ	شَمْسَكَ
2	فَالرَّوْضُ	مِعْطَارُ	بَادُ	يَا	يَا	النَّسِيمِ	لَقَدْ	تَمَسَكَ
3	وَاشْرَبْ	وَهَاتِ	لَا	تَدَعِ	هَمَّ	الْحَيَاةِ	يَشُوبُ	حَدْسَكَ
4	فَلَقَدْ	يَعِزُّ	عَلَيَّ	أَنْ	تُلْهِيَ	بِعَيْرِ	اللَّهُوِ	نَفْسَكَ

1. Gün doğdu getir kadehini. Güneş gibi görünen fiçinin ufkuna göz ucuyla bak.

2. Bahçe çok güzel kokularla doludur. (Bahçe) meltemin kuyruğunu tutuyor.

3. İç ve (bana) getir ve Aklını karıştıran hayatın tasasına (fırsat) bırakma.

4. Eğlence olmadan kendinle oyalanmak bana kesinlikle zor geliyor.

Sonuç olarak şairin şiirleri arasında hamriyyât şiirlerine çok önem vermediği ve bu tür şiirleri sadece şiir kabiliyetini göstermek gayesiyle nazmettiği görülmüştür. Müstakıl olarak

⁷¹² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 178; a.mlf., *Zeylu Nefhati 'r-Reyhâne*, s. 258.

⁷¹³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 236.

hamriyyât konusunu işlediği mukatta‘a veya kasidesi çok azdır. Ana temaya hazırlık sadedinde yazdığı beyitler de oldukça sınırlı sayıdadır. Bu şiir ve beyitlerde şair şarap, saki ve bunun yanı sıra içki ve eğlence meclisleri ile ilgili tasvirler sunmaktadır.

2.2.7. MERSİYE

Yas tutmanın Arap Dili’ndeki karşılığı olan mersiye sözlükte, “ölenin iyiliklerini sayarak ağlamak, ıstırap çekmek, ağıt yakmak”, “birisini överken onun için gözyaşı dökmek ve acı çekmek, ağlayarak övmek, ölmüş olan bir kimse için ağıt yakmak, birisine merhamet duyguları beslemek” gibi anlamlara gelmektedir.⁷¹⁴ Terim olarak mersiye, bir kimsenin vefatından dolayı söylenmiş ve içerisinde ölen kimse için ağıt yakılıp yaşamını yitiren kişilerden veya değerlerden övgüyle söz eden şiirlere verilen addır.⁷¹⁵ Bir başka deyişle bir ölümün hatırasına yazılan manzumudur.⁷¹⁶

Mersiye Arap şiirinin en eski ve köklü konularından biri olup⁷¹⁷ her dönemde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de geleneksel mersiye şiiri varlığını sürdürmüştür, bu dönemde de şairler ölen kimseye gösterilen bir vefa niteliğinde olan mersiye şiirleri nazmetmişlerdir.⁷¹⁸

el-Muhibbî’nin dîvânında da taziye konulu şiirler mevcuttur. Şairin birçok âlim arkadaşı olmuş ve çoğunluğu ile de samimiyetleri oluşmuştur. Bunlardan birçoğuna medih yazan şair bunun yanında bazı arkadaşlarının vefatı üzerine duyduğu üzüntü sebebiyle mersiyeler de kaleme almıştır. Bunların en önemlilerinden biri de Ahmed Kencî (ö. 1095/1684)⁷¹⁹’dır. Bu şiir hakkında *Silku’ d-Durer* de şöyle denmektedir; “Ediplerin dâhilerinden Ahmed Emin ona mersiye yazanlardandır.”⁷²⁰

Arkadaşının vefatı üzerine söylediği bu şiir 6 beyitten oluşmakta ve onun ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü en içten duygularla dile getirmektedir. [Meczû Kâmil]⁷²¹

⁷¹⁴ el-Ḥalil b. Ahmed, *Kitabu’l-‘Ayn*, VIII, 234-235; İbn Dureyd, *Cemheratu’l-Luğa*, s. II, 1035; İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa*, II, 488; Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, s. 115.

⁷¹⁵ Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu‘cemu’l-Muştalahâtî’l-‘Arabîyye fî’l-Luğati ve’l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984, 176; M. Faruk Toprak, “Mersiye”, *DİA*, XXIX, 215, İstanbul, 2004.

⁷¹⁶ F. Krenkow, “Mersiye”, *İA.*, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir, 2001, VII, 772; Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiiri*, s. 116.

⁷¹⁷ Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu’l-Muştalahâtî’n-Nakdi’l-‘Arabîyyi’l-‘Kadîm*, 277.

⁷¹⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 132.

⁷¹⁹ Bkz. el-Murâdî, *Silku’ d-Durer*, I, 196; el-Muhibbî, a.mlf., *Zeylu Nefḥati’r-Reyhâne*, s. 25.

⁷²⁰ el-Murâdî, *Silku’ d-Durer*, I, 199.

⁷²¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 351; el-Murâdî, *Silku’ d-Durer*, I, 199; a.mlf., *Zeylu Nefḥati’r-Reyhâne*, s. 28.

يَحُولُ	لَا	وَدِّ	قَدِيمٌ	سُتْ	بَقِيْ	مَا	مَيِّ	يَبْكِيْهِ	1
مَقِيلٌ	بِأَحْشَائِيْ		فَلَهُ	نَاطِرِيْ	فَارَقَ	كَانَ	كَانَ	إِنْ	2
الْجَمِيلُ	الصَّبْرُ	بِهِ	وَلَّى	الَّذِي	الْكُنِيْجِيْ			حَطْبُ	3
الْكَلِيلُ	الدَّامِيْ	النَّاطِرُ	هُ	لَا فِتْدَا	يُفْدَى	كَانَ		لَوْ	4
سُيُولُ	مِنْهَا	لِحَطْبِهِ	ضُ	تَفِيْ	لَا	لِلْأَمَاقِيْ		مَا	5
الْعُقُولُ	مِنَّا	وَضَلُّهَا	نُفُوسُنَا	تَفِيْضَ				حَتَّى	6

1. Benim -hayatım boyunca- ona karşı değişmeyen kadim sevgim ona ağlıyor.

2. Bakışım ayrılrsa bile (onu bir daha göremeyecek olsam bile) ona sevgim içimde durmaktadır (devam etmektedir).

3. Küneycî'nin büyük musibeti (ölümü) sabrı cemili (benden) götürdü.

4. Eğer bir şey feda edilseydi kan dökerek bitkin düşen göz ona feda edilirdi.

5. Onun musibeti (ölümü) için göz pınarından sel gibi yaş akmaması şaşılacak şeydir.

6. Hatta canımız çıkıyor ve akıllarımız başımızdan gidiyor.

el-Muhibbî'nin birçok hocadan ders aldığına şairin hayatı bölümünde değinmiştik. Hocalarının birçoğuna medih yazan şair bunun yanında bazı hocalarının vefatı üzerine duyduğu üzüntü sebebiyle mersiyele de kaleme almıştır. Bu hocalarından birisi de İbrahim b. Süleyman'dır.

el-Muhibbî'nin hocasının defni esnasında söylediği bu şiir 2 beyitten oluşmakta ve hocasının güzel özelliklerine değinmektedir. [Seri']⁷²²

يَا تُرْبَةُ	قَدْ	غَاصَ	بَحْرُ	النَّدَى	فِيهَا	وَبَدُرُ	التِّمِّ	عِنْدَ	التَّمَامِ	1
مَا	هِيَ	إِلَّا	حُقَّةٌ	أُودِعَتْ	مِنْ	طَيِّبِ	الْعُنْصُرِ	مِسْكَ	الْخِتَامِ	2

1. Ey türbe! Tam olduğu zaman (parlak) dolunay (gibi olan) ve cömertliğin denizi senin içinde yatıyor.

2. O, türbe içine fertlerin en güzelinden konulmuş sonu misk olan hokka (gibi olandan) başkası değildir.

Faḍlullâh b. Şihâbuddîn el-‘Îmâdî⁷²³ adlı hocasının vefatı üzerine söylediği bir başka mersiye şiiri 5 beyitten oluşmaktadır. el-Muhibbî hocasının vefat ettiğini doğrudan dile

⁷²² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 352; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, I, 149.

getirdikten sonra geçmişteki üstün vasıflarını zikrederek onu övmüş ve babası ile aynı ismi taşıması, aynı yaşta olması ve güzel hasletler yönünden babasıyla benzer özelliklere sahip olması sebebiyle sanki babasının vefatını tekrar yaşayıp üzüntüsünün ikiye katlandığını ifade etmiştir. [Recez]⁷²⁴

1	لَهْفِي عَلَى الْفَضْلِ وَحِيدِ دَهْرِهِ	قَضَى فُكُلٌ لَاهِجٌ بِذِكْرِهِ
2	نَدْبٌ بِهِ الْأَيَّامُ قَدْ تَشَرَّفَتْ	عَزَّ، فَهَانَ الدَّهْرُ عِنْدَ قَدْرِهِ
3	حَكَى أَبِي فِي كُلِّ وَصْفٍ نَاصِرٍ	مَا الْمِسْكُ إِلَّا شَمَّةٌ مِنْ عِطْرِهِ
4	بَكَيْتُ حَتَّى اسْتَحَالَتْ عَبْرَتِي	دَمًا، وَهَذِي مُهْجَتِي فِي أَثَرِهِ
5	وَكَيْفَ لَا أَبْكِي مُوَافِقًا أَبِي	فِي فَضْلِهِ وَفِي اسْمِهِ وَعُمْرِهِ

1. Zamanın eşsizi Faḍl'a (vefatına) çok üzgünüm. Vefat etti ve herkes onu anıyor.

2. Zaman onunla şereflendi ve onun namzedi oldu. Saygındır, zaman onun makamı karşısında alçaldı.

3. Çok güzel olan tüm vasıflarında babama benziyor. Misk onun kokusundan sadece bir koklayıştır. (Onun kokusu miskten çok daha güzeldir.)

4. Ağladım ta ki gözyaşım kana dönüştü ve bu ruhum beni onun arkasından götürdü.

5. Nasıl ağlamayayım! Yaşı, ismi, güzel sıfatları babamın benzeridir.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin klasik manada ağıt şiiri söyleme geleneğini sürdürme amacı taşımaktan ziyade, sevdiklerinin vefatları sonrasında duyduğu derin üzüntüsünü şiirle ifade etmek istediği anlaşılmaktadır. Zira onun etrafında birçok âlim, vâli, kadı ve imam olan akraba ve dostlarla içli dışlı olmasına karşın aralarından sadece belli şahıslara mersiye söylemesi, mersiye şiiri yazdığı şahısların ölümünün şairin iç dünyasında derin etkiler bıraktığı ve o andaki duygu durumu gereği bu şiirleri nazmettiği anlaşılmaktadır.

2.2.8. FAHR

Sözlükte fahr, övünmek, yüce ve köklü olma, kişinin atalarını anması gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁷²⁵ Edebiyat terimi olarak, şairlerin kendilerinden, kabile ve neseplerinden, bağlı bulundukları din, mezhep ve gruptan övünçle söz ettikleri şiir türünü ifade eden

⁷²³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eser*, I, 273.

⁷²⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 346; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, I, 273.

⁷²⁵ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, I, s. 589; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, II, s. 779; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, IV, s. 480.

şairlerdir.⁷²⁶ Diğer deyişle şairin kendisini ayrıcalıklı kılan yücelikleri dile getirdiği, kişisel değer yargılarına göre övünç vesilesi olduğunu düşündüğü özellikleri sayarak övündüğü şiir türüne verilen isimdir.⁷²⁷ Fahr, Cahilî döneminden bu yana var olan bir şiir türüdür.⁷²⁸

İbn Reşîk el-Kayravânî, fahrin bir medih türü olduğunu, ancak fahrda şairin şiirini kendisi ve kavminin medhine tahsis ettiğini belirtmektedir.⁷²⁹ Medih ile arasındaki fark şairin fahrda övünmeyi kendisine, şiirlerine ve kavmine mahsus kılması, kendisini merkeze alması, kendisini ait hissettiği hususiyetleri övmesi ve ayrıca ilgili özellikleri diğerleriyle karşılaştırmasıdır denilebilir.

Dokuz beyitten oluşan bir fahr şiirinde el-Muhibbî kendini anlatarak nefsi arzularının peşinden gitmeyip ilim insanı olmayı seçtiğini ve böylece ölümden sonra bile unutulup gitmeyeceğini anlatmaktadır. Şiirinde ilim ile uğraşmasa içki meclisinde sahte dostluklar edinen ve kimsenin kendisinden haberdar olmadığı bir kişi olacağı ve kendini oyalamak için çeşitli şeyleri deneyeceği ve nefsinin peşinden koşan bir durumunun olacağını söylemiştir. Ancak kendisinin bu yoldan uzak kalmayı başararak sıradan bir hayat seçmeyip kitapları dost edinerek ilim yolunda önemli eserler bırakmakla ölümünden sonra bile hatırlanacağını söyleyerek şairden alışkın olmadığımız şekilde kendisini övmüş olmaktadır. [Recez]⁷³⁰

1	لَوْ أَنَّنِي أَطَعْتُ حِينًا نَفْسًا
2	لَمَّا خَطَطْتُ فِي مَرَامٍ طَرَسَا
3	وَلَا سَمِعْتُ لِلْبِرَاعِ جَرَسَا
4	وَاحْتَرْتُ دَنْ خَمْرَةٍ وَكَأَسَا
5	لِاجْتَلِي عُلَالَةٍ وَأُنْسَا
6	حَتَّى أَرَانِي لَا أُلَاقِي إِنْسَا
7	وَأَسْتَفِي تَفَكُّرًا وَحَدَسَا
8	هُنَاكَ أَحْفَى حَيْثُ أَنَّنِي أَنْسَى

⁷²⁶ İbn Raşîk, *el-'Umde fî Meḥâsini 'ş-şî'r ve Âdâbih*, II, 143; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Fahr ve 'l-Ḥamâse*, 5.b., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty., s. 5-6; İsmail, Durmuş "Fahr", *DİA*, XII, İstanbul, 1995, XII, 79.

⁷²⁷ Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu 'l-Edebî*, s. 189. Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 306.

⁷²⁸ Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi 'l-Edebî 'inde 'l-'Arab*, s. 219.

⁷²⁹ İbn Raşîk, *el-'Umde fî Meḥâsini 'ş-şî'r ve Âdâbih*, II, 143; Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 71.

⁷³⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 194.

1. Bazen nefsimi itaat etseydim.
2. Kitap sayfasına hiçbir şey yazamazdım.
3. Ve kalemin sesini duymazdım.
5. Ünsiyet ve teselliye edinmek için,
4. İçki fıçısını ve kadehini seçerdim.
6. Ta ki hiçbir insanla karşılaşmaz şekilde beni görürdün(nüz). (Toplumdan soyutlanmış şekilde yaşadım.)
7. Ve (yazmaktan uzak) duygu ve düşünceyle yetinirdim.
8. 9. Orada (içki meclisinde) gizlenir, burada ölünceye kadar beni kimse bilmezdi. Sonuçta (hiç kimse benim farkıma varmadan) kabre konulurdum.

el-Muhibbî'nin bıraktığı eserler incelendiğinde eserlerinin kendi asrından bu yana tüm ilim insanlarının haberdar olup faydalandığı başucu kitaplar olduğu görülmektedir. Bu durumda, aslına bakılacak olursa el-Muhibbî'nin bu sözlerinin fahrı değil bir hakikati yansıttığını söylemek daha doğru olacaktır. Çünkü gerçek olan bir durumun şair tarafından hayatında iken ifade edilmesinin bir övünme ve kibir olarak görülmemesi gerektiği de yadsınamayacak bir gerçektir.

Şairin bu muhtevadaki diğer bir şiiri ise birçok klasik fahr şiirinin aksine mübalağa dilinden uzak durduğu 18 beyitten oluşan bu muhtevadaki en uzun şiiridir. Şairin sadece ilmi yolculuklar yapması ve yerleşik bir hayat düzeni kuramaması nedeniyle kendisini eleştiren kişilere cevap olarak kendinde bulunan üstün özellikleri anlatmak ve niçin bu şekilde bir hayat yaşamayı tercih ettiğini açıklamak amacıyla bu şiirini kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer şairlerin fahr şiirlerde gördüğümüz nesebi ve kabilesi ile övünme durumu şairde görülmemektedir. [Kâmil]⁷³¹

1	كَذَبَ الْهَوَى لَسْتُ الْمُقِيمَ بِمَنْزِلِ	فَوْقَ الثَّرَى دُونَ السَّمَاءِ الْأَعَزَلِ
2	دَارَ النَّعِيمِ مَعَ الْهَوَانِ جَهَنَّمَ	وَجَهَنَّمَ بِالْعِزِّ أَكْرَمُ مَنْزِلِ
3	وَالْحُرُّ يَفْنَعُ بِالرَّعَامِ مُبَجَّلًا	وَيَعَاثُ ذَوْبَ الشَّهْدِ غَيْرَ مُبَجَّلِ

⁷³¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 259.

4	وَيَذُودُ أَقْوَالَ الْعِدَا عَنْ عِرْضِهِ	دَوْدَ الْبُعَاةِ عَنِ الْحِمَى بِالْمُنْصَلِ
5	وَأَحْبُ مِنْ نَقْرِ الدُّفُوفِ لِسَمْعِهِ	قَرْعَ الْأَسِنَّةِ فِي مَثَارِ الْقُسْطَلِ
6	وَأَلَدُّ مِنْ صَافِي الْعُقَارِ دَمُ الْعِدَا	يَجْرِي عَلَى حَدِّ الظُّبَا كَالْجَدُولِ
7	وَالْمَوْتُ أَسْرَعُ مَا يَكُونُ إِلَى الَّذِي	يَحْشَاهُ وَهُوَ عَنِ الْكَمِيِّ بِمَعَزَلِ
8	وَلَقَدْ خَبَرْتُ الْحَادِثَاتِ فَلَمْ أَجِدْ	أَعْدَى عَلَيَّ مِنْ الصَّدِيقِ الْمُقْبِلِ
9	وَعَرَفْتُ أَهْلَ الْعَصْرِ مَعْرِفَتِي بِهِ	فَعَجَبْتُ كَيْفَ يَعْيشُ مَنْ لَمْ يَجْهَلِ
10	فَاتْرُكْ فُؤَادَكَ حَيْثُ تَهْوَى وَارْتَحِلْ	وَإِذَا عَزَمْتَ عَلَى النَّوَى فَتَوَكَّلِ
11	أَمْعِنِّي جَهْلًا وَلَسْتُ بِمُرْشِدِي	أَكْثَرْتَ مِنْ هَذَا الْفُضُولِ فَقَلِّ
12	أَنَا مَنْ يَقُلُّ الرَّاسِيَاتِ بِعَقْلِهِ	وَيُذِيبُ بِالتَّدْبِيرِ صَمَّ الْجَنْدَلِ
13	إِنْ كُنْتُ تَجْهَلُ ذَاكَ فَاسْأَلْ عَالِمًا	بِقَلَمٍ وَفَرَطٍ جَاهِلٍ لَمْ يَسْأَلِ
14	أَنَا وَارِثُ الْأَلْفَاظِ عَنْ حُسَانِهَا	وَالْإِمْتَحَانِ يُزِيلُ كُلَّ تَسْأُولِ
15	أَنَا مَنْ أَضَاعَ الدَّهْرَ رَوْنَقَ فَضْلِهِ	وَسَقَاهُ حَادِثُهُ نَقِيعَ الْخَنْظَلِ
16	وَالطَّيْرُ يُحْبَسُ مِنْهُ كُلُّ مُعَرِّدِ	وَسِوَاهُ يَزْتَعُ فِي النَّعِيمِ الْمُخْضَلِ
17	دَعْنِي أَجِبْ فِي الْأَرْضِ أَطْلُبُ	فَالدُّلُّ مَقْرُونٌ بِمَنْ لَمْ يَرَحِلِ
18	كَأَلْمَاءٍ تَكْرَهُهُ وَيَحْبُثُ سَاكِنًا	وَإِذَا جَرَى تَلْقَاهُ أَعْدَبُ مَنْهَلِ

1. Aşk yalan söyledi. (Ben onun önünde diz çökmedim.) Toprağın üstündeki bir evde mukim olmakla (derece olarak) gökyüzünde tek olan yıldızdan daha aşağı değilim.

2. Zilletle beraber nimetlerin yurdu cehennemdir ve izzetle beraber cehennem en güzel yurttur. (Ben hürriyetimden ödün vermem.)

3. Hür kişi şerefli bir haldeyken toprakla yetinir ve şeref olmadan ise peteğin erimesinden (baldan) tiksindir.

4. Savunulan yerden zalimlerin kılıçla def edilmesi gibi namusunu düşmanların sözlerinden korur.

5. Onun kulağı için, savaş meydanında çıkan toz bulutu içindeki keskin kılıçların çarpışma sesleri, teflerin seslerinden daha hoştur.

6. Kılıçların keskin tarafından küçük nehir gibi akan düşmanların kanı, yıllanmış saf içkiden daha lezzetlidir.

7. Ölüm ondan korkana daha hızlı gelir ve o (ölüm) zırhını kuşanmışa (korkmayana) uzaktır.

8. Olaylardan tecrübe ettim ki yakın arkadaştan bana daha düşman olanı bulamadım.
9. Zamanın ehlini onu (zamanı) bildiğim gibi bildim. (Zaman gibi onun ehlide kötüdür.)
Sonuçta bilgisiz olmayan (âlim kişi) bu çağda nasıl yaşıyor şaşıtm kaldım.
10. Kalbini sevdiği yerde bırak ve sen yola çık. Ve (oradan) ayrılmaya karar verdiğinde (Allah'a) tevekkül et.
11. Ey beni cahilce azarlayan kişi ve sen benim mürşidim değilsin. Bu fuzuli işleri sen çok yapıyorsun, (bunu) azalt.
12. Ben zekâmla dağları keserim (keskin zekâlıyım) ve büyük sert kayalar tedbirle erir (eritmeye kâdirim).
13. Sen (ise) bunları bilmiyorsan kalemle birlikte (git) bir âlime sor (ondan ders al) ve cahil sormamakla çok ileri gider.
14. Ben, çok güzel söylenen lafızlarının varisiyim ve imtihan tüm soruları (şüpheleri) giderir. (Benim özelliklerimden şüphen varsa tüm sorulara hazırım.)
15. Ben, zamanın faziletlerinin güzelliğini kaybettirdiği ve zamanın kötü olaylarının, ebucehil karpuzunun demini içirdiği kişiyim. (Başıma öyle kötü şeyler geldi ki, tüm güzel özelliklerim kayboldu.)
16. Kuşlardan güzel sesli olanların hepsi hapsedilir ve geriye kalanlar bol güzel nimetler içerisinde gezer oynar.
17. Beni bırak! Yeryüzünde seyahat edip (izzet, güzel hayat) istiyorum. Çünkü zillet yolculuk etmeyenlerle beraberdur.
18. (Yolculuk) durgunken kirlenmiş olan ve onu sevmeyen ve (fakat) aktığında içeceklerin en tatlısı olarak bulduğun su misalidir.

Şiirden anlaşılacağı üzere el-Muhibbî esasen kendini övmekten ziyade dostlarından yakınmaktadır. Hayatının büyük bir bölümünü yolculuklarla geçirdiği için “belirli bir yerde dur ve hayatına düzen ver” diyenlere karşı eleştiri yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak şair iyi özellikleri olup donanımlı olan kişilerin her zaman sıkıntı çektiklerini ancak sıradan insanların rahatça yaşadığını ve bu hayat tarzını seçmekle kafese konulan bülbül gibi hayatın lezzetlerinden mahrum kaldığını ifade etmektedir.

Bu muhtevada kaleme aldığı şiirleri birkaç örnekten öteye gitmeyen şair, bazen de genelde medih şiirlerinde karşımıza çıkan, kasidesini muhatabına takdim edip övmek suretiyle fahr beyitlerine yer verdiği görülmektedir. Örneğin, hocası el-‘İzzetî’ye hitaben yazdığı medih

şiiirinde, el-Muhibbî'nin şiiiriyle ve kendisi ile övündüğü görülmektedir. İlgili beyitlerde şair hocasına kasidesini sunmakta ve kasidesini ile övünmektedir. [Reml]⁷³²

1	وَنَمَتَّعَ	بِقَوَافٍ	كَرْبِي	ضَاحِكٌ	النَّوَرِ	عَلَيْهَا	الْجُنَّارِ
2	بِدَعٍ	قَدْ	أُشْرِبَتْ	أَلْفَاظُهَا	رَيْقَةً	الْمُبَسِّمِ	وَالْحَمَرِ
3	كَخُدُودِ	الْغِيدِ	تَحْمُرُ	حَيًّا	وَإِذَا	شِئَتْ	كَمَا
4	أَنَا	حَسَنُ	الْقَوَافِي	فَإِذَا	فُهِتْ	طَابَ	الشَّعْرِ
5	وَإِذَا	عَنَّتْكَ	أَطْيَارُ	النَّثَا	فَأَنَا	مِنْ	بَيْنِهَا
6	لَيْسَ	لِي	مَالٌ	وَلَكِنْ	كَلِمِي	عَسَجْدٌ	يَنْحَلُّ
7	لَمْ	أَقُلْ	طَالَتْ	وَأَطْنَابُ	الْوَرَى	فِي	مَعَالِيكَ
						مَدَى	الدَّهْرِ
						اِقْتِصَارُ	

1. Narçiçeğinin tüm çiçeklere tebessüm ettiği (yeşil) küçük tepe (bahçe) gibi (güzel) olan kasideyle nimetlen.

2. (Kasidem) eşsizdir. En güzel seçkin içki ve tebessüm suyu onun lafızlarına içirildi.

3. (Kasidem) güzel zarif kızın, hayâdan dolayı kızaran yanağı gibi güzeldir. Ya da istersen sakalı yeni çıkmaya başladığı zamandaki (genç) gibi güzeldir.

4. Ben şiiiri en güzel yazanım. Şiiirden bir şey söylediğimde o şiiir en güzeli olur ve övünç mutmain olup rahatlar. (Beğenilir.)

5. Meth kuşları (şairler) sana şakıdığında (kaside yazdığında) ben onların arasında bülbül olarak tek olurum (en güzel şiiir benimkisi olur).

6. Benim malım mülküm yok, ancak sözüm saf altına ve inciye dönüşen cevherdir.

7. Senin yüce medihin hakkında insanların sözü uzatması ve uzun anlatması gibi yapmam. Daima öz olarak yazarım.

Yine el-Muhibbî'nin Şeyhu'l İslam Muhammed Ankaravî'ye hitaben yazdığı bir başka kasidesinde de kasidesini övdüğü görülmektedir. [Tavîl]⁷³⁴

1	إِلَيْكَ	سَعَتْ	مِنْ	مَعْدَنِ	الشَّعْرِ	عَادَةً	تَبْتُكَ
							دُرَّ
							الْقَوْلِ
							عَيْرٍ
							مُتَّقِبٍ

1. Şiiirin madeninden (özünden) güzel bir kız (kaside) sana geldi. İşlem görmemiş (saf olan) sözün incisini (şiiiri) sana sundum.

⁷³² el-Muhibbî, Dîvân, s. 145-146; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140-142; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335-336.

⁷³³ Şiiirin son harekesi ُ olması gerekirken kafiye için ُ şeklinde gelmiştir.

⁷³⁴ el-Muhibbî, Dîvân, s. 67.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin kendisiyle övündüğü çok az sayıdaki şiir ve beyitlerde genelde kendisini eleştirenlerin yanlış düşündüklerini kanıtlamak amacı güttüğü, bazen memduhuna kasidesini sunarken kasidesiyle övündüğü ancak hiçbir şiirinde ailesi ve nesebi ile övünmediği anlaşılmaktadır. Bu muhtevadaki beyitlerinde odak noktanın ise edebî kişiliği ve şairliği olduğu görülmektedir.

2.2.9. HİKMET VE ATASÖZÜ

Arap şiirinde büyük şairlerin genel özelliği hikmetli sözler içeren beyitler nazmedebilmektir. Şiirlerinde farklı konular ve farklı üsluplar kullanan el-Muhibbîde de bu durum görülmektedir. Bu başlıkta şairin bu tür beyitler içeren beyitlerini ve atasözlerini ele aldığı şiirini ele almak şairin şiirinde kullandığı muhteva çeşitliliğini yansıtmaları açısından faydalı olacaktır.

2.2.9.1. Hikmet

Hikmet sözlükte; “önlemek, alıkoymak, menetmek”⁷³⁵ gibi anlamlara gelen bir kelimedir. Arap edebiyatında ise “insanların tecrübe ve deneyimlerinin, yaşama dair gözlemlerinin ve derin düşüncelerinin ürünüdür” şeklinde tanımlanmıştır.⁷³⁶ Buna göre hikmet, anonim olmayan ve şairin tecrübelerinden dökülen özlü sözler olmaktadır.

el-Muhibbî'nin şiirleri içerisinde hikmetli sözler içeren şiirleri de mevcuttur. el-Muhibbî bazen tek ya da iki beyitlik kısa şiirlerinde bazen de muhtelif şiirlerinin çeşitli beyitlerinde tecrübe ve deneyimleri sonucu oluşan kanaatlerini nazmederek aktarmıştır.

Örneğin bu türden bir şiirinde şair, bütün çabalamaları sonucu amacına ulaşmadığını ancak isyan etmeyip bu duruma razı olunması gerektiğini ve elinden gelen yapıldıktan sonra kadere teslim olunması gerektiğini ifade etmektedir. [Recez]⁷³⁷

1	كَمْ	حِيلَةٍ	أَعْمَلْتُهَا	فَلَمْ	تُفِدْ	لَكِنْ	دَعْنِي	لِلْهُدُوِّ	وَالرِّضَا
2	إِذَا	مَطَايَا	الْعَزْمِ	أَخَلَّتْ	بُرْهَةً	سَلِمَ	زَمَامَهَا	إِلَى	الْقَضَا

⁷³⁵ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, I, 564; İlhan Kutluer, “Hikmet”, *DİA*, Ankara, 1998, XVII, s. 503.

⁷³⁶ Necmuddîn Ahmed b. İsmail İbnu'l-Esîr el-Halebî (ö. 737/1337), *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zağlul Sellâm, Munşe'etu'l Me'ârif, İskenderiye, 1983, s. 567; Ahmed Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, I, 449; İlhan Kutluer, “Hikmet”, *DİA*, Ankara, 1998, XVII, s. 503; Muhammed Selim İpek, “Arap şiirinde Hikmet Esintileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, Sayı 41, Aralık 2015, s. 173.

⁷³⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 199; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 220.

1. Nice çıkış yolu denedim faydası olmadı. Ancak beni rıza ve kabullenmeye götürdü.

2. Azmin bineğini bir an ihmal ettiğinde, onun dizginini kaza ve kaderin eline teslim et.

Yine farklı bir örnekte şair bir iş için fırsat yakaladığında o anda değerlendirilmesi ve tembellik edilmemesi gerektiğini yani her işin vaktinde yapılması gerektiğini ifade etmektedir. [Meczû Recez]⁷³⁸

1 إِنَّ نِلْتُ يَوْمًا مَطَابًا إِيَّاكَ شَوْمَ الْكَسَلِ
2 وَاعْتَمَهُ فِي إِبَانِهِ فَالْسُّعْرُ تَحْتَ الْمَنْجَلِ

1. Bir gün güzel bir fırsat yakaladığında tembelliğin yolunu gözlemekten sakın (dikkat et)!

2. Onu vaktinde elde et (yap). Çünkü kor halindeki köz mangalın altındadır.

Tek beyitten oluşan hikem şiirlerinde ise şair gerçekte zamanın değil halkların ifsat edici olduğuna işaret etmektedir. [Müteḵârib]⁷³⁹

1 وَمَا الدَّهْرُ مِنْ أَصْلِهِ فَاسِدٌ وَلَكِنْ فَسَادُ الْوَرَى أَفْسَدَهُ

1. Aslında zaman bozuk değildir. Ancak halkın bozulması onu bozmaktadır.

Yine övünmek için o özelliklerin sende olması gerektiğine işaret ettiği şiiri şu şekildedir; [Muḥalla' Basit]⁷⁴⁰

1 قُلْ لِلَّذِي هَمُّهُ الْفَخَارُ مِنْ دُونِ ذَا يَنْفَقُ الْجَمَارُ

1. Övünme onu meşgul edene deki; Bu (öviündüğün seviyede) değilsen eşek gibi telef olursun (sana değer verilmez).

Bir başka beyitte şair asıl ayrılığın mekân ayrılığı değil kalplerin ayrılığı olduğunu dile getirmiştir. [Müctes]⁷⁴¹

1 إِذَا تَنَاءَتْ قُلُوبٌ لَا كَانَ قُرْبُ دِيَارِ

1. Kalpler uzaklaştığında diyarın yakınlığının kıymeti olmaz.

⁷³⁸ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 263.

⁷³⁹ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 361; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyḥâne*, s. 221.

⁷⁴⁰ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 361; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyḥâne*, s. 221.

⁷⁴¹ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 361; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyḥâne*, s. 222.

Bir diğ er beyitte ise şair, bir insan sakındığı zaman o olayın olmayabileceğini ancak emniyet ve güven içindeyken bu olumsuz durumların insanın başına gelebileceğini ifade etmektedir. [Seri‘]⁷⁴²

1 مَا كُلُّ مَا تَحْذَرُ بِالْكَائِنِ قَدْ يَنْزِلُ الْمَكْرُوهُ بِالْأَمِنِ

1. Sakındığın şeylerin hepsi olmaz, bazen emniyet içerisindeyken kötü şey olabilir.

Hikmet konulu şiirler büyük âlimlerin özelliklerinden birisidir. el-Muhibbî’nin de ilmi derecesi çok yüksek olmasının bir getirisi olarak bu tür beyitleri azımsanamayacak sayıdadır. Ahlaki yönden oldukça seviyeli birisi olması ve mutasavvıf bir kişiliği olması onun hikmet şiirlerine yönelmesinde etkili olmuştur denilebilir. Ayrıca el-Muhibbî’nin kısa ömrüne rağmen birçok ülkeye gitmiş olması ve şahsi hayatında yaşadığı acılar sebebiyle hayat tecrübesi oldukça fazla birisidir. Bu tecrübelerinin etkisiyle bu tür hikmetli sözlerini genelde tek, bazen de iki beyit olacak şekilde şiirleştirdiği görülmektedir.

Sonuc olarak o, hikmet şiirlerinde tecrübesini  zl  şekilde bilgece aktarmaktadır.

2.2.9.2. Atasözlerini  ğretim Amaçlı Urcûze şiiri

el-Muhibbî şiirlerine farklı konular ve farklı üsluplar kullanmayı isteyen bir şair olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum göstermektedir ki; el-Muhibbî Osmanlı döneminde Arap edebiyatında edebiyatçılık y n   nde olmayan bir şair olarak bile çok değişik konu ve üsluplarla şiirler ortaya koyabilen bir şairdir. şairin hikmet temalı şiirlerinin yanında atasözlerini konu aldığı şiirleri de mevcuttur. Bu şiirlerinden birisi olan ve dîvânının en uzun şiirlerinden biri olma özelliği de taşıyan kasidesi aynı zamanda bir urcûze şiiridir. Birçok şairin dîvânında var olan urcûze şiir türünün onun dîvânında da bazı örnekleri mevcuttur. Bu durum Osmanlı döneminde Arap edebiyatının hala eski gücünü koruduğunun en önemli göstergelerinden olmaktadır.

Recez kelime anlamı olarak ‘‘develerin kuyruk kemiğinde ortaya çıkan ve deve ayağa kalkmak istediğinde onun bacaklarını titretip devenin tekrar yere düşmesine neden olan

⁷⁴² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 364; a.mlf., *Nef atu’r-Rey  ne*, II, 237; a.mlf., *Zeylu Nef ati’r-Rey  ne*, s. 223.

hastalık”⁷⁴³ anlamına gelir. Arap edebiyatında recez bahrinde yazılmış olan kasidelere ise urcûze (أَرْجُوزَةٌ) denir.⁷⁴⁴

Bu tür şiirlerde iki şatır da aynı kafiye olan recez bahri kullanıldığından⁷⁴⁵ şiirle verilmek istenen temel bilgilerin talebe tarafından kolaylıkla ezberlenmesi ve bilinmesi sağlanır. En kolay vezin olduğu için Arap edebiyatındaki eğitici amaçlı şiirler genel olarak bu vezinde kaleme alınmıştır.⁷⁴⁶

el-Muhibbî'nin dîvânında da ercuze türü şiirleri bulunmaktadır. Arap atasözlerinin ele alındığı ve bu atasözlerinin kolay ezberlenmesinin sağlanması amaçlanarak kaleme alınan ve bu türe örnek teşkil eden şairin bu uzun şiiri 82 beyitten oluşmaktadır. Maksura şiirinden sonraki en uzun kasidesi olup eğitim amacıyla uzun tutulduğu anlaşılmaktadır. el-Muhibbî bu şiiri hakkında *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne* isimli eserinde şöyle demektedir; “Benim yazdığım bu urcuze şiiri atasözleri ihtiva etmekte olup benzeri mevcut olmayan bir tarzdadır ve daha önce şiirlerde ele alınmayan atasözleri vardır. Bu şiirimin ismi “Râhatul Ervâh Câlîbeti's-Surûr ve'l-Efrâh” (Ferahlık ve sevince götüren, ruhları rahatlatan) dır.” [Recez]⁷⁴⁷

1	أَحْسَنُ مَا سَارَتْ بِهِ الْأَمْثَالُ	حَمْدُ إِلَهٍ مَا لَهُ مِثَالُ
2	فَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى إِسْدَائِهِ	فَضْلًا يَكِلُ النَّطْقُ عَنْ إِحْصَائِهِ
3	ثُمَّ الصَّلَاةُ لِلنَّبِيِّ الْمُحْتَرَمِ	مَنْبَعِ أَسْرَارِ الْعُلُومِ وَالْحِكْمِ
4	وَالِهِ وَصَحْبِهِ الْكِرَامِ	مَنْ فَهِمُوا مَزِيَّةَ الْكَلَامِ
5	مَا ثَلَيْتُ مَحَاسِنُ الْأَلْفَاظِ	فَشَنَنْتُ مَسَامِعَ الْحُقَافِ
6	وَهَذِهِ تَحَائِفٌ أَهْدَيْهَا	مِنْ حِكْمٍ لِمَنْ وَعَى أُبْدِيهَا
7	سَمَّيْتُهَا بِرَاحَةٍ الْأَرْوَاحِ	جَالِيَةِ السُّرُورِ وَالْأَفْرَاحِ

1. Söylenegelen atasözleri içerisinde en güzeli eşi benzeri olmayan Allah'a hamd'dır.

2. Dilin saymaktan aciz kaldığı nimetler vermesi sebebiyle Allah'a hamd olsun.

⁷⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, V, 349.

⁷⁴⁴ Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Recez”, *DİA*, Ankara, 2007, XXXIV, 509.

⁷⁴⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 195.

⁷⁴⁶ Emîl Bedî Ya'kûb ve Mîşâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 1. bs. , Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987, I, 76; Muhammed Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, 2. bs. , Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1999, II, 474.

⁷⁴⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 44-51; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 232-234; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 213.

3. Sonra hikmetlerin ve ilimlerin sırlarının kaynağı Nebi 'yi Muhterem 'e salat ve selam olsun.

4. Sözün özelliklerini anlayan sahabe-i kiram ve ehli beytine salat ve selam olsun

5. Ezberleyenlerin kulaklarına küpe olan (onların) sözlerinin güzellikleri söylenmeye devam ediyor.

6. Hikmetli sözlerden olan değerli (sözleri) hediye ediyorum. Ezberlemek isteyenler için ortaya koydum.

7. Onu (kasidemi) “Râḥatul Ervâḥ Câlîbeti's-Surûr ve'l-Efrâḥ” (Ferahlık ve sevince sebep olup ruhları rahatlatan) olarak isimlendirdim.

Bu beyitlerden sonra sanki kendi kasidesi ile ilgili konuşur gibi atasözlerine giriş yapmaktadır. [Recez]⁷⁴⁸

8	قَالَتْ لَهَا الْأُمْتَالُ حُزْتُ السَّبَقَا	إِذْ أَنْتِ فِي حِفْظِ اللَّيْبِ أَبْقَى
9	إِنَّ اللَّيْبَ يَعْرِفُ الْمَزَايَا	وَكَمْ حَبَايَا لُحْنٍ فِي الرِّوَايَا
10	وَرُبَّ جَاهِلٍ لَقَدْ تَعَلَّمَا	لَا يَبْأَسَنَّ نَائِمٌ أَنْ يَغْنَمَا
11	مَنْ غَنِمَ الْفُرْصَةَ أَدْرَكَ الْمُنَى	مَا فَازَ بِالْكَرَمِ سِوَى الَّذِي جَنَى
12	النَّاسُ إِخْوَانٌ وَشَقَى فِي الشَّيْمِ	وَكُلُّهُمْ يَجْمَعُهُمْ بَيْتُ الْأَدَمِ
13	فَالْبَعْضُ مِنْهُمْ كَالْغَدَاءِ النَّافِعِ	وَالْبَعْضُ كَالسَّمِّ الرَّعَافِ النَّافِعِ
14	وَهَكَذَا بَعْضُ الدَّوَاتِ رُوحٌ ⁷⁴⁹	وَالْبَعْضُ مِنْهَا فِي الْحَشَا قُرُوحٌ
15	وَرُبَّ شَخْصٍ حَسَنٍ فِي الْخَلْقِ	وَهُوَ أَشَدُّ مِنْ شَجَى فِي الْخَلْقِ
16	وَالدَّهْرُ صَرَّافٌ لَهُ تَصْرِيفُ	يُرِجُ فِيهِ النَّقْدُ وَالرِّيُوفُ
17	لِذَاكَ ضَاعَتْ خُلُصُ الْأَحْرَارِ	كَضَيْعَةِ الْمَصْبَاحِ فِي النَّهَارِ

8. Atasözü ona (ercuzeye) dedi ki; Yarışı kazandın. Sen zeki kişinin ezberinde olursan kalırsın. (Seni ezberleyenlerin aklında kalıp unutulmazsın.)

9. Muhakkak zeki insan (onun güzel) özelliklerini bilir, anlar. Nice gizli şey ıssız yerde, köşelerde ortaya çıkar.⁷⁵⁰

⁷⁴⁸ el-Muhibbî, Dîvân, s. 44-51; a.mlf., Nefḥatu'r-Reyhâne, II, 232-234; a.mlf., Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne, s. 213-214.

⁷⁴⁹ Dîvânda الدَّوَاتِ ve رُوحُ kelimeleri yer değiştirmiş şekilde gelmiştir. Ancak bu durum ercuze şiirinin beyit içerisinde aynı kafiye olması kuralına aykırı olduğundan Nefḥatu'r-Reyhâne metninde olduğu gibi رُوحُ kelimesi sona alınmıştır.

10. Ya da nice cahiller de öğrenir. Uyuyan bile kazanç elde etmekte ümitsizliğe düşmez.
(İçinde bir umut olur.)

11. Kim bir fırsat yakalarsa isteklerini elde eder. Hasat eden dışında kimse üzümü elde edemez. (Meyveyi kim toplarsa hasadı o yapar.)

12. İnsanlar kardeşler ve mizaçta farklı farklıdır ve deri evi (kabir) onların hepsini topluyor.⁷⁵¹

13. Onlardan (insanlardan) bazıları faydalı gıda gibidir. Bazısı anında öldüren keskin zehir gibidir.

14. Ve bazı kişilerin ruhları da böyledir ve onlardan bazıları iç organlardaki yara gibidir.

15. Nice kişiler vardır yaratılıştaki (görüntüde) güzel ve (ancak) o, boğazı tıkayıp kalanın en beteridir.

16. Zaman değiştirip duran bir sarraftır. Onda (sarrafta) hem değersiz hem değerli mal revaç görür.⁷⁵²

17. Bu sebeple gündüz yanan lambanın ışığı gibi hürlerin (iyilerin) kıymeti kalmadı.

Şairin atasözlerini ele aldığı bazı beyitler şu şekilde devam etmektedir; [Recez]⁷⁵³

18	حَدُّ الْعَقَافِ الْقَنْعُ بِالْكَفَافِ	مَا ضَاقَ عَيْشٌ وَالْإِلَهُ كَافِ
19	مَنْ لَمْ تَكُنْ أَنْتَ لَهُ نَسِيبًا	فَلَا تُؤْمَلْ عِنْدَهُ نَصِيبًا
20	وَالنَّاسُ إِنْ سَأَلْتَهُمْ فَضْلَ الْقَرَبِ	حَاوَلْتُ أَنْ تَجْنِي مِنَ الشَّوْكِ الْعَنْبِ
21	هَذَا زَمَانُ الشُّحِّ وَالْإِقْتَارِ	مَضَى زَمَانُ الْجُودِ وَالْإِيثَارِ
22	مَنْ كَلَّفَ النُّفُوسَ ضِدًّا طَبْعَهَا	أَعْيَا بِمَا لَا يُرْتَجَى مِنْ نَفْعِهَا
23	وَإِنَّ مَنْ حَصَّ لَيْمًا بِنَدَى	كَانَ كَمَنْ رَبَّى لِحْتَفٍ أَسَدَا
24	مَنْ طَلَبَ الدُّرَّ بِفَعْرِ الْبَحْرِ	لَمْ يَحُلْ مِنْ شَرْبِ الْأَجَاجِ الْمَرِّ
25	دَعِ فِي الْأُمُورِ الْحَدَسَ وَالظُّنُونَا	لَا بُدَّ لِلْمَقْدُورِ أَنْ يَكُونَا
26	مَا قِيَمَةُ الْأَمَالِ لِلْفُصَادِ	وَالْمَوْتُ لِلْإِنْسَانِ بِالْمَرَضَادِ

⁷⁵⁰ Burada şair Şihâbuddîn el-Hafâcî'nin "Ḥabâya'z-Zevâyâ" isimli eserine atıf yapıp bu kitapta çok nadir bilgilerin bulunduğu da işaret etmek istemiştir.

⁷⁵¹ Yani, tüm insanlar âdemdendir ancak hepsinin huyları farklıdır ve sonunda hepsi ölüp toprağa gömülecektir.

⁷⁵² Yani, zaman iyilerle kötülerini ayırt edilmez hale getirdi. Böylece ayırt edemez olduk. Sonuçta iyi insanların kıymeti kalmadı.

⁷⁵³ el-Muhibbî, Dîvân, s. 44-51; a.mlf., Nefḥatu'r-Reyhâne, II, 232-234; a.mlf., Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne, s. 213-214.

27 إِذَا بَقِيَ مِنَ الْجَدَى مَا فَاتَكَ فَلَا تَكُنْ تَأْسَى عَلَى مَا فَاتَكَ
 28 رَبُّ اجْتِهَادٍ دُونَهُ الْجِهَادُ فِي رَاحَةٍ مَنْ لَا لَهُ مُرَادُ
 29 تَغَيَّرَ الْإِخْوَانُ وَاحْتَلَّ الزَّمَنُ فَلَا صَدِيقَ غَيْرِ صِحَّةِ الْبَدَنُ

18. İffetin ölçüsü elindeki yeterli şeylere kanaat etmektir. Maişet (rızk) dar değildir ve Allah (rızk) kâfidir (yeterlidir, kefildir).

19. Senin onunla nesep akrabalığın olmazsa ondan bir nasip (istek) isteyemezsin.⁷⁵⁴

20. İnsanlardan kırbanın fazlasını (ihtiyacı olmayan şeyi) bile istesen dikenden üzüm toplamaya çabalarsın (imkânsız bir işin olması için uğraşırsın).

21. Bu (zaman) cimriliğin ve eli sıkılığın zamanı olmuştur. İsar (başkasını kendine tercih etme) ve cömertlik zamanı geçmişte kaldı.

22. Kim insanların karakterinin aksine onlara vazife verirse, menfaatine uymayan bir şeyle (seni) yorar. (İnsanlar menfaati olmayan işlerde verimsiz olur.)

23. Muhakkak kim vefasız cömertlikle ayrıcalık tanırса ölüm tehlikesiyle aslanı terbiye eden gibi olur.

24. Kim denizin dibindeki inciye isterse acı tuzlu suyu içmekten kurtulamaz.

25. (Gelecekteki) işler için zan ve tahmini bırak, takdir olunanın olması kaçınılmazdır. (Allah'ın koyduğu kader kaçınılmazdır.)

26. Olmasını isteyenler için temennilerin kıymeti nedir ki, ve ölüm insana tuzak kurucudur.

27. Önceden kaçırdığın menfaatten geri kaldığında, kaçırdıklarına üzgün olma. (Elde ettiğinde seviniyorsan kaçırdığında da üzülme.)

28. Rahatlık içindeki cihat, nice amaçsız (isteksiz) çalışmadan daha kolaydır.

29. Zaman bozuldu dostlar değişti, bedenın sıhhati dışında dost yoktur.

Şairin atasözlerini ele aldığı bazı beyitler şu şekilde devam etmektedir; [Recez]⁷⁵⁵

30 لَا تَكْتُمَنَّ دَاءَكَ الطَّبِيبَا وَلَا الصَّدِيقَ سِرَّكَ الْمُحْجُوبَا

⁷⁵⁴ Burada şair نَسِيب kelimesini hem akrabalık hem de makam mevki anlamında kullanmış olabilir. Bu durumda beytin manası “Senin onunla mevkiin aynı olmazsa ondan bir nasip (istek) isteyemezsin” şekline dönüşür.

⁷⁵⁵ el-Muhibbî, Dîvân, s. 44-51; a.mlf., Nefhatu'r-Reyhâne, II, 232-234; a.mlf., Zeylu Nefhati'r-Reyhâne, s. 213-214.

31	مَنْ سَابَقَ الْجَوَادَ بِالْحِمَارِ	جَنَتْ يَدَاهُ ثَمَرَ الْعِثَارِ
32	قَدْ تُسَعِفُ الْأَقْدَارُ بِالسُّعُودِ	فَتُلْحِقُ الْمَحْدُودَ بِالْمَجْدُودِ
33	فِي يَدِكَ الْحُزْنُ مَتَى تَشَاءُ	فَاعْنَمِ سُرُوراً تَرْكُهُ عَنَاءُ
34	مَا كُلُّ وَقْتٍ مُسَعِفٌ بِمَا يُحِبُّ	فَإِنْ يَكُنْ دَرَّتْ لَبُونٌ فَاحْتَلَبْ
35	مَنْ يَطْلُبُ الْخَلَاصَ نَالَهُ الْأَسَى	وَفِي خُطُوبِ النَّاسِ لِلنَّاسِ أَسَى
36	حُبُّ الثَّنَا طَبِيعَةُ الْإِنْسَانِ	وَالشُّكْرُ مَوْقُوفٌ عَلَى الْإِحْسَانِ
37	الْجُودُ بِالْمَوْجُودِ عُنْوَانُ الشَّرَفِ	وَمَنْ أَضَافَ لَمْ يُبَالِ بِالسَّرَفِ
38	مَنْ يَتَلَقَّى الْجُودَ بِالْجُحُودِ	عَرَّضَ نِعْمَاهُ إِلَى الشُّرُودِ
39	حَتَّى مَتَى أَصْبُو وَرَأْسِي أَشْمَطُ	أَحْسَبُ أَنَّ الْمَوْتَ بِاسْمِي يَغْلَطُ
40	لَيْسَ عَلَى فَقْدِ الْحَيَاةِ مِنْ نَدَمٍ	قَدْ اسْتَوَى الْوُجُودُ فِيهَا وَالْعَدَمُ
41	كُلُّ نَعِيمٍ فَإِلَى فَنَاءٍ	وَكُلُّ عَيْشٍ فَإِلَى انْقِضَاءٍ
42	عَلَيْكَ يَا هَذَا الْفَتَى بِالتَّوْبَةِ	فَانْجَحْ بِهَا قَبْلَ انْتِهَاءِ التَّوْبَةِ

30. Hastalığını doktordan, içindeki sırrını arkadaşından asla gizleme.

31. Kim eşeğini atla yarıştırsa eliyle tökezleme meyvesini toplar.

32. Kader bazen mutluluğa yardım eder, bazen nasibi az olanı talihle bağlar.

33. Ne zaman istersen hüznün senin elindedir öyleyse mutluluğu ganimet edin, onun terki meşakkattir.

34. Vaktin tümü sevdiğin şeye yardımcı değildir. Süt dolu olursa sütü sağarsın. (İnsan fırsatı her zaman elde edemez, bulduğunda ise onu kaçırmamalıdır.)

35. Kim hüznün kendine ulaşmasından kurtulmak isterse, insanların musibetleri insanlar için ibrettir.

36. Övülme sevgisi insanın tabiatında vardır ve şükür ise ihsana tabidir (bağlıdır).

37. Elinde olanla cömertlik şerefın alametidir. Kim misafir ağırlarsa israfı umursamaz.

38. Kim cömertliğe nankörlükle karşılık verirse, nimetlerin ondan kaçmasına maruz kalır.

39. Başındaki saçlar ağardı ve çocukça hareketler ne zamana kadar. Zannediyorum ki, ölüm isimle hata ediyor. (Sanki ölüm bana hiç gelmeyecek zannediyorum.)

40. Hayatını kaybetmek üzerine pişmanlık olmaz. Çünkü onda yok olma ve var olma arasında fark yoktur. (Yaşlı için yaşam ve ölüm arasında fark yoktur.)

41. Her nimet bitmeye, her yaşam yok olmaya mahkûmdur.

42. *Ey bu genç kişi tövbeyle Allaha yönelmen gerekir. Sıra bitmeden önce onunla (tevbeyle) kazan.*

Şiirden anlaşılacağı üzere Allah'a hamd, Peygamber ve ashabına salat ve selamdan sonra bu kasidesine bir isim vermiş ve daha sonra atasözü beyitlerini dile getirmiş ve en sonunda nasihatle bitirmiştir. Şairin bu kasidenin benzeri olmadığını ifade etmesi ve kendisinin bu şiirine bir isim vermesi şairin bu kasideyi ilmi ve edebi gayelerle yazdığını göstermektedir.

2.2.10. HİCİV

Hiciv; sözlükte “karalama”, “birinin ayıplarını sayıp dökme, birini şiirle yerme” anlamına gelmektedir.⁷⁵⁶ Arap literatüründe ise “Bir ferdin, bir toplumun veya bir cemiyetin adalet ve ahlak ölçülerine aykırılığını; örflerden ya da yaşam olgularından birinin eleştirisini şiirle dile getirmektir.”⁷⁵⁷ Hicâ olarak da bilinen hiciv Cahiliye döneminden beri Arap edebiyatının temel şiir temalarından biri olarak⁷⁵⁸ medih şiirinin tam zıddı olmaktadır.

el-Muhibbî 2 beyitten oluşan bir hicâ şiirinde sözünde durmayan yalancı bir insanı zemmetmekte ve bu insana doğruların özelliklerini hatırlatmakta ve bu insanlar gibi olmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca şairin hicvettiği kişinin ismini şiirinde zikretmeden onu yerdiği görülmektedir. [Müteķârîb]⁷⁵⁹

1 وَغُودُكَ مَا صَدَقْتُ مَرَّةً فَمَا لَكَ عِنْدِي سِوَى الذَّمِّ عَائِدُ
2 شَبَاكَ الْكِرَامِ مَوَاعِيدُهُمْ يَصِيدُونَ بِالصِّدْقِ فِيهَا الْمَحَامِدُ

1. *Senin sözlerin bir kere bile doğru olmadı. (Yalancı birisin.) Bende, sana dönen bir zem dışında senin için bir şey yok.*

2. *Şerefliğin ağları onların sözleridir, onda iyi güzel ahlakları doğrulukla avlarlar (toplarlar).*

Şairin bu temadaki en uzun olan bir diğer hicâ şiirinin konusu kötü sözler konuşan bir şahsın eleştirilmesi üzerinedir. Üstün ahlaki kişiliğinden dolayı el-Muhibbî'nin burada

⁷⁵⁶ el-Ĥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l- 'Ayn*, IV, 65; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsu'l-Muĥît*, s. 1345; ez-Zebîdî, *Tâcu'l- 'Arûs*, XXXX, 279-280.

⁷⁵⁷ Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mîşâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luġa ve 'l-Edeb*, 1281-1282.

⁷⁵⁸ İbn Reşîķ el-Ķayrevânî, *el-'Umde*, II, 170-176.

⁷⁵⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 141.

hicvedilen şahsın ismini zikretmemeyi tercih etmemesinin yanında bazı Arap şiirlerinde görülen kötü sözlerle hicvetme tarzını da tercih etmediği görülmektedir. [Recez]⁷⁶⁰

1	يَا مَرَضَ الشَّيْخِ بِلَا عِلَّةٍ	وَيَا حَرَاَجًا مَا لَهُ عِلَّةٌ
2	يَا جَشَوَةَ الْمَحْمُورِ فِي مَحْفَلٍ	وَيَا فِسَا الْقَمِيمِ فِي الْجُلَّةِ
3	يَا هَيْضَةَ فِي سَحَرٍ ثَالِجٍ	قَدْ فَاجَأَتْ شَيْخًا بِلَا مُهْلَةٍ
4	يَا أُجْرَةَ الدَّارِ عَلَى سَاكِنِ	قَدْ عَدِمَ الرَّادَ مِنْ الْقِلَّةِ
5	يَا أَشْبَهَ الْعَالِمِ فِي طَبْعِهِ	بِرَافِضِيٍّ سَاكِنِ الْحِلَّةِ
6	يَا لَوْنَةَ الشَّيْخِ لَهُ مَوْقِعٌ	سَكْرَانَ قَدْ أَصْبَحَ فِي وَحْلَةٍ
7	يَا أَصْلَعَ الرَّأْسِ وَيَا أَزْرَقَ الْعَيْدِ	نِ وَشَوْمَ الْحَلِّ وَالرَّحْلَةِ
8	يَا فِي أَيِّ حَالٍ أَنْتَ لَا تَأْتِلِي	مُصَاحِبَ الْخُسْرَانِ وَالذِّلَّةِ

1. Ey sebepsiz yaşlılık hastalığı gibi ve mahsul alınmayan haraç toprağı gibi olan kişi.
2. Ey toplantıda sarhoşun geçirmesi ve süslü elbise içindeki çirkinin osurması gibi olan.
3. Ey yaşlılıkta hiç beklemediği anda çok karlı bir seher vaktinde aniden kolera olup ishal olan.
4. Ey azıcık katığı bile olmayan kiracının üzerindeki ev kirası gibi olan.
5. Ey mizaç olarak Hille⁷⁶¹ şehrinin sakini Rafîdîlerden⁷⁶² olan bir âlime benzeyen.
6. Ey şeyhin dengesizi gibi olan, düşeceği yer, sarhoşun (düşeceği yer) gibi çamur olansın.
7. Ey başın kel olanı ve ey gözün mavi olanı ve yolculuk ve ikamet durumunda olan (kişinin peşini bırakmayan) uğursuzluk.
8. Her durumda sen, zillet ve hüsrânın arkadaşlığının peşini bırakmayansın. (Daima zillet ve hüsrân içindesin.)

Şiirden anlaşılacağı gibi şair hicvettiği kişiyi akide olarak İslam âleminin çoğunluğuna muhalif olan Rafizilere benzeterek toplumun kendisinden uzaklaştığı ve sarhoşluğun etkisi ile

⁷⁶⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 257-258.

⁷⁶¹ Hille, Irak'ın Kûfe ve Bağdat şehirleri arasında kalan büyük bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 294.

⁷⁶² Irak'ın Hille şehrinde ikamet eden ve Zeyd b. Aliye biat eden Şia fırkadır. Daha sonra kendi dışında herkezi reddeden bir fırkaya dönüşmüştür. Bu yüzden Rafiziler olarak anılmışlardır. Bkz. Hasan b. Mûsâ en-Nevbahî, *Kitâbü Fırâki's-Şi'a*, Menşûrâtü'r-Ridâ, Beyrut, 2012.

çamura düşen kişinin kötü durumu gibi kişinin başına gelen en kötü durumlardaki kişilere benzeterek hicvettiği kişiyi adeta yerin dibine sokmuş olmaktadır.

el-Muhibbî'nin 2 beyitten oluşan bir başka hiciv şiirinde din adına yanlış işler yapan ve o dönemde halk arasında küçük gruplar halinde yaşayan bir grubu hicvetmektedir. Şiire nekra ile başlaması o grubun değersiz olmasına işaret etmektedir. Ayrıca şair, şiirin son şatırının Hz. Aişe'nin Mervan'a hitaben söylediği **أَنْتَ فَضْضٌ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ** (Sen Allah'ın lanetinden bir parçasın) sözünden alıntı olduğuna işaret etmektedir.⁷⁶³ [Medîd]⁷⁶⁴

1 نَفَرٌ فِي الدِّينِ قَدْ عَثُوا بَعُدُوا عَنْ حَيْرِهِ الرَّاهِي
2 فَهُمْ مَا بَيْنَ أَظْهَرِنَا فَضْضٌ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ

1. Bir cemaat (grup) dini ifsat etti. Dinin üstün güzel hayrından uzak düştüler.

2. Onlar Allah'ın lanetinden bir parça olarak sırtımızın ortasındadırlar. (Aramızda bizi rahatsız ederek yaşamaktadırlar.)

Bu türden ele aldığı diğer bir şiirinde el-Muhibbî'nin bir topluluğa sunduğu şiirinin, şiir adabına uygun olmayan şekilde okunması sebebiyle onları eleştirip bu durumdan rahatsızlığını dile getirdiği görülmektedir. Bu hicâ şiirinde şair, onların bu bozuk okuyuşlarını güzel kokunun içine karıştırılmış pis kokuya benzeterek onları hicvetmektedir. [Kâmil]⁷⁶⁵

1 شَعْرِي إِذَا أَبْدَيْتُهُ لِعِصَابَةٍ تَلْقَاهُمْ لِنَشِيدِهِ لَا يُحْسِنُوا
2 كَالْعِطْرِ تَجْلِبُهُ لَأَنْطَاكِيَّةٍ فَتَرَاهُ يَفْسُدُ رِيحُهُ بَلْ يُنْتِنُ

1. Şiirimi bir topluluğa gösterdiğimde, onları, (şiirimi) güzel olmayan şekilde okurken bulursun.

2. (Onların bu güzel olmayan okuyuşları) Antakya'dan getirilen koku gibidir. Böylece onu görürsün ki, o koku (güzel kokuyu) bozuyor hatta leş kokusuna dönüştürüyor.

Sonuç olarak şair döneminde kendisinden menfaat sağlamak için kesinlikle hiçbir kimseyi övmediği gibi herhangi bir husumetinden veya kininden dolayı da hiçbir kimseyi hicvetmemiştir. el-Muhibbî gazellerinin çoğunluğunun 'afif özellikte olması ve fahır temasına

⁷⁶³ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 236.

⁷⁶⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 324; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 236.

⁷⁶⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 318; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 236; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 221.

çok az yer vermesi özelliklerinde olduğu gibi az sayıda olan hiciv şiirlerinde de iffetli kişiliğini korumakta ve aşırı ifadelerden kaçınarak güzel bir üslup kullanmaktadır.

2.2.12. ŞİKÂYET

Hayatı bölümünde de değinildiği gibi el-Muhibbî hayatının ilk yıllarında sıkıntısız bir hayat yaşamasına rağmen ilerleyen yaşlarında birçok zorluk, sıkıntı ve musibetlerle karşılaşmıştır. Başta babası ve kardeşi olmak üzere en yakın aile üyelerini kaybetmek, en yakın dostlarının erken yaşta ölümleri, hayatının çoğunluğunu Anadolu, Mısır, Mekke gibi gurbetlerde geçirmesi ve peşini hiç bırakmayan ve hatta erken yaşta hayatını kaybetmesine sebep olan hastalıklar el-Muhibbî'nin karşılaştığı önemli zorluklardandır. Şair, gerek kaside tarzı şiirlerde bir kısım olarak, gerekse müstakil olarak kısa şiir tarzında yazdıklarıyla bu sıkıntılarının sonucu oluşan ruh halini güzel biçimde şiirine yansıtmayı başarmıştır. Birçok kasidesinde şikâyet içeren beyitlere yer vermiştir. İlgili beyitler ve şiirlerinde yakın dost ve arkadaşlarını kaybetmekten, memleketi Dimeşk ve orada bulunan ailesi ve sevdiklerinden ayrı kalmaktan, görev alamamaktan ve başına gelen çeşitli sıkıntılardan şikâyetle bulunduğu görülmektedir. İlgili beyitleri genellikle medih kasidelerinde ilgili muhtevaya geçiş kısmında ele alması da dikkat çekmektedir. Bu durum şairin samimi bulduğu insanlara halini arz etme amacından kaynaklanıyor olmalıdır.

Müstakil olarak kaleme aldığı şikâyet temalı bir şiirinde ise hayatında karşılaştığı birçok musibetler olduğundan ve bu sıkıntıların sayılamayacak kadar çok olmasından yakınmaktadır.

[Kâmil]⁷⁶⁶

1	كَمْ	شِدَّةٍ	حَمَلْتُ	ثِقَلًا	خُطُوبَهَا	لَيْسَتْ	لِمَحْمَلِهَا	الْجِبَالُ	تُطِيقُ
2	مَا	كُنْتُ	أَضْبَطُ	لِلزَّمَانِ	دَفَائِقًا	أَيْعُدُّ	أَمْوَاجَ	الْبَحَارِ	غَرِيقُ

1. Nice şiddetli ağır musibetleri taşıdım. (Bu dertleri) dağın (bile) taşıması mümkün değil.

2. (Başıma gelen musibetlerden) zamanı tam olarak belirleyebilmiş değilim. Boğulmuş kişinin denizin dalgalarını sayması mümkün mü? (Sayamaz.)

Yine el-Muhibbî'nin bu temaya değindiği beyitler, Şerif Ahmed'i methettiği kasidesinde de yer almaktadır. Kasidenin çeşitli beyitlerinde halini şikâyet temasına değinen

⁷⁶⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 231; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 236; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 220.

şair, gayretlerinin karşılığını alamamaktan ve hayatta karşılaştığı bazı olumsuz durumlardan şikâyet etmektedir. [Vâfir]⁷⁶⁷

- 1 وَلَيْسَ الْجَدُّ فِي الدُّنْيَا بِمُجْدٍ وَلَا زَادَ النَّوَى رِزْقاً وَمَالاً
2 وَلَكِنَّ الْأُمُورَ لَهَا دَوَاعٍ وَأَسْبَابُ بَقَاءٍ أَوْ زَوَالاً

1. Gayret ve ciddiyet dünyada faydalı değildir. Gurbet mal ve rızkı artırmaz.

2. Ancak işlerin (durumların) gerekçeleri ile geçici ve kalıcı olan sebepleri vardır.

Şiirden anlaşılacağı üzere el-Muhibbî emeklerinin karşılığını alamamaktan şikâyet etmektedir.

Şair müstakil olarak kaleme aldığı bir şiirinde de hayatında çok sıkıntılar çektiğini ve bunun da normal bir durum olup tüm insanların başına bunun gibi şeylerin geldiğini söyleyerek şikâyet içeren ifadelerle yer vermektedir. [Kâmil]⁷⁶⁸

- 1 وَعَمَّتْ رُسُومُ الْوُدِّ وَانْقَشَعَ النَّدى فَالْعِيشُ قَفْرُ الرَّيْعِ مُعْبَرُ الْفِنَا
2 وَالْدَّهْرُ قَدْ عَمَّتْ مَوَاقِعَ حَطْبِهِ مِنْ لَمْ يَكُنْ يَجْنِي الذُّنُوبَ وَمَنْ جَنَى

1. Sevginin görüntüleri (kalıntıları) yok oldu, cömertlik (ihسان) gitti. Hayatın güzellikleri yok oldu, onun alanı da toz toprak oldu.

2. Zaman zorluk ve sıkıntı alnında herkesi kapsar (kuşatır). Öyle ki, günahları toplayan (işleyen), toplamayan (işlemeyen) bunun dışında değildir.

Sonuç olarak şair, şiirlerinde tema olarak çeşitli sıkıntılarından şikâyet ettiği beyitlere yer vermiştir. Bu tür beyitlerin el-Muhibbî'nin şiirlerinde çok olması onun ruhsal durumuna işaret etmektedir. Çünkü el-Muhibbî daima sıkıntı içinde yaşamış, hayatının büyük kısmını gurbette geçirmiş, babası dâhil birçok yakın akrabasını ve dostlarını kaybetmiştir. Bu sebeple bu ruh halinin birçok şiirine yansıdığı görülmektedir.

2.2.13. VATANA VE AİLESİNE ÖZLEM

İnsan, tabiatı gereği ayrıldığı vatanına, ailesine, dostlarına ve sevdiklerine karşı özlem duymaktadır. Bu duyguyu ise şairler eserlerine yansıtmaktadırlar. Şairin özlem ifade eden şiirlerine bakıldığında, Dimeşk'e, ailesine ve dostlarına özlemlerini ifade ettiği beyitlerle karşılaşılacaktır.

⁷⁶⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 253-254.

⁷⁶⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 304-305, a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 178.

el-Muhibbî'nin bu temaya en uzun şekilde değindiği beyitler şairin vatanı olan Dimeşk'ten ilk ayrılık yıllarına rastlayan Anadolu yıllarında Şerif Ahmed'i methettiği kasidesinde yer almaktadır. Şairin kasidesinin büyük kısmını Dimeşk'e duyduğu özleme ayırdığı gözlenmektedir. [Vâfir]⁷⁶⁹

1	وَأَسْهَرَنِي بِأَرْضِ الرُّومِ بَرْقُ	سَرَى مِنْ جَلْقٍ يَشْكُو الْكَالَا
2	وَجَدَدَ لِي بِأَرْضِ الشَّامِ عَهْدًا	وَدَكَّرَنِي الْأَحَبَّةَ وَالطَّلَا
3	مَوَاطِنَ صَبَوِي وَمُقَامَ أَنْسِي	وَأِنْ صَرَمْتَ أَهَالِيهَا الْحَبَالَا
4	وَمَا كَانَتْ غَوَانِيهَا جُفَاءً	وَلَكِنْ عَلَّمُوهُنَّ الدَّلَالَا
5	وَتَرَكْتُ الْمَرْءَ دَارَ الضَّبِّ حَتَمَ	وَنَفْسُ الْحُرِّ تَأْبِي الْإِعْتِقَالَا
6	وَلَيْسَ يَبِينُ فَضْلُ الْمَرْءِ حَتَّى	وَيُشْبِهُ الشُّهْبَ انْتِقَالَا
7	وَمَنْ لَمْ يَشْكُرِ النِّعْمَاءَ يَوْمًا	وَأَنْكَرَهَا فَقَدْ رَضِيَ الزَّوَالَا
8	جَفَوُا فَحَلِمْتُ فَازْدَادُوا جَفَاءً	وَضُنُّوا الْحِلْمَ عَجَزًا وَاحْتِمَالَا
9	وَبَعْضُ الْجَهْلِ فِي الْأَحْيَانِ خَيْرٌ	وَبَعْضُ الْحِلْمِ يَسْتَدْعِي النَّكَالَا
10	فَحَلَفْتُ الدِّيَارَ وَمَنْ عَلَيْهَا	وَفَارَقْتُ الْأَحَبَّةَ وَالْعِيَالَا
11	وَسَرْتُ وَلِي مِنْ الدِّكْرِ سَمِيرٌ	يُؤَرِّقُنِي وَصَحِّي وَالْجَمَالَا

1. Yorgunluktan şikâyet eden Cillâk (Dimeşk)'tan gece gelen şimşek ışığı Anadolu'da beni uykusuz bıraktı.

2. Şam yurdunun zikirleri beni tekrar tekrar buluyor (sürekli Şam'ı düşünüyorum) ve yıkıklar ve sevdiklerim beni anıyor.

3. Onun ehliyle bağım iple kesilse bile (orası) gençlik yıllarımın vatanı (güzel günlerimin geçtiği) ve ülfetimin ikametidir (daima sevgi beslediğim yerdir).

4. Oranın (Dimeşk) kadınlarında taş kalplilik yoktur. Ancak işve ve naz öğretirler.

5. Zulüm yurdunu insanın terki zorunludur. Hür insanın nefsi zilleti reddeder.

6. İnsanın fazileti gurbete gidene kadar ortaya çıkmaz ve o(nun gidişi) sanki kuyruk yıldızının intikal edişi gibidir.

7. Kim yaşadığı günde nimete şükretmez ve nimeti inkâr ederse zevale (mahvolmaya) razı olur.

⁷⁶⁹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 254.

8. Onlar uzaklaştı ve hilm sahibi oldum bunun sonucu cefamı artırdılar. Onlar (beni) hilme aciz (yapamaz) ve ihtimal (belki yapar) zannettiler.

9. Cehaletin bir kısmı bazen hayırdır. Hilmin bazıları intikam ister.

10. Memleketimi arkamda bıraktım ve orada yaşayan sevdiklerimden ve ailemden ayrıldım.

11. Ayrıldım gittim ve anılar bana arkadaş oldu. Benim dostlarım ve develer (yolculuk) beni uykusuz bıraktı.

Şiirden anlaşılacağı üzere el-Muhibbî memleketinden ayrılmaktan ve sevdiklerinden ayrı kalmaktan dolayı özlemini dile getirmiştir. Onun Dımeşk'ten ilk uzun süreli ayrılığı olan ve Anadolu'da yaşadığı dönemde yazdığı anlaşılan bu beyitler onun o dönemdeki ruhi durumuna da işaret etmektedir.

el-Muhibbî ailesine karşı içindeki özlemi ve ayrılık acısını ifade ettiği beyitlerinde ise özlemin ona erken yaşta geldiğini, gurbette hüznü güvercin sesinin onu rahatlatıldığını, develerin sevdiklerini hatırlatıldığını, ayrılığın kalbine acı verdiğini ve sanki öleceğini hissettiğini ifade etmektedir. [Kâmil]⁷⁷⁰

1	بَكَرْتُ عَلَى نَوَارِغِ الْأَشْوَاقِ	وَتَنَزَّعْتُ أَيْدِي الْعَرَامِ وَثَاقِي
2	مِنْ صَوْتِ هَاتِفَةِ يُمَرِّحُ شَجْوَهَا	أَبْدًا بِقَلْبِي الْوَالِهَةِ الْحَقَاقِ
3	فَدَكَّرْتُ إِلَّا فِي وَقَدْ شَحَطْتُ بِهِمْ	نُجْبُ الْقَلَاةِ وَأَدْنُوا بِفِرَاقِ
4	فِي قَسْوَةٍ تَسْتَلُّ عِنْدَ فِرَاقِهِمْ	قَلْبًا يُعَلِّلُ فِي يَدِ الْأَشْفَاقِ
5	يَا نَاقُ رُوحِي يَوْمَ وَشَكِّ فِرَاقِهِمْ	وَقَفَ الرَّفِيرُ بِهَا عَلَى الْأَزْمَاقِ

1. Özlem çekmek bana erken (genç yaşta) geldi. Şiddetli tutkunun elleri kemerimi çekiştiriyor. (Beni güçsüzleştiriyor.)

2. Güvercinin sesinden en güzel hüznü ses, hızlıca atan hüznü kalbimi daima rahatlatıyor.

3. Sevdiklerimi hatırladım ve çölün asil develeri onlardan uzaklaşıyor ve ayrılığı haber veriyorlar.

4. Onlardan ayrıldığımda (bu acı) şefkatin elinde tedavi olan kasvet içindeki kalbimi söküp attı.

⁷⁷⁰ el-Muhibbî, Dîvân, s. 230

5. Ey deve! Onlardan ayrılık günü yaklaştığında nefesim durdu (sadece) canımda bir ramak nefes kaldı.

el-Muhibbî *Nefḥatu'r-Reyhâne* adlı eserini kaleme alırken Dimeşk ulemasını ve kendi ailesinden de Dimeşk'in ileri gelen âlimlerini ayrı bir başlık altında ele aldı. Bu bölümü tamamladıktan sonra vatanı hakkında bir şiir kaleme alan şairin bu uzun şiirinde de vatanına özlemini ifade ettiği beyitlere rastlanmaktadır. [Recez]⁷⁷¹

1	يُسَافِرُ	الطَّرْفُ	بِهَا	إِلَى	مَدَى	يُعْنِي	بِهَا	الْحَبْرُ	عَنِ	الْأَخْبَارِ
2	أَذْكُرُ	عَهْدَهُ	فَمِنْ	تَأْوِهِي	فَحُمُ	الدُّجَى	مُخْتَرِقُ	بِالنَّارِ		
3	وَإِنْ	تَقَلَّقْتُ	لِمَاضِي	عَهْدِهِ	فَإِنَّ	عُذْرِي	سَيِّدُ	الْأَعْدَارِ		
4	فَارَقْتُهُمْ	لَا	عَنْ	رِضَى	وَإِنَّمَا	عِزَّنَا	عَزَمِي	فِي	يَدِ	الْأَقْدَارِ
5	نَشْوَانُ	حَمْرُ	السُّهْدِ	طَرَفِي	نَوْمُهُ	أَعْرَقَهُ	الْبُكَاءُ	فِي	تِيَّارِ	
6	وَمَا	بُكَائِي	غَيْرَ	رَشٍّ	أَدْمَعُ	يُوقِظُ	مِنْ	نَوْمَتِهِ	اصْطِبَارِي	
7	لَعَلَّ	مِنْ	لُطْفِ	الْإِلَهِ	مَدَدًا	يُوصِلُنِي	بِهِمْ	إِلَى	دِيَارِي	
8	فَأَكْسَبُ	الْفُؤْزَ	بِفَضْلِ	قُرْبِهِمْ	فَرَّتَمَا	يُجَرُّ	بِالْجَوَارِ			
9	لَا	زَالَ	رَيْحَانُ	تَحْيَاتِي	لَهُمْ	يَرِفُ	فِي	رَوْضِ	الثَّنَا	الْمِعْطَارِ
10	وَاللُّطْفُ	مَا	زَالَ	يُحْيِي	أَرْضَهُمْ	تَحِيَّةَ	النَّسِيمِ	لِلْأَزْهَارِ		

1. Bakışım ufkun en uç noktasına doğru uzanıyor. Bu bakışla bir habere ihtiyaç kalmıyor.

2. Ah çektiğim Dimeşk'in güzel zamanlarını anıyorum. Karanlık gece kömürü içimdeki ateşle tutuşuyor.

3. Geçmiş zamanıma endişelendiğimde muhakkak özrüm en büyük özür olur. (O günlerimi çok özledim.)

4. İstmeden onlardan (Dimeşk'teki her şeyden) ayrıldım ve (ne var ki) kararlılığımın gemi ancak kaderimin elindedir. (Ben ayrılmak istemedim ama kaderim böyleymiş.)

5. (Ben) uykusuzluk içkisinin sarhoşuyum. Dalga dalga gözyaşı gözümün uykusunu boğuyor.

⁷⁷¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 155; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 208-209; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 142.

6. Ağlayışım sadece küçük bir gözyaşı serpilmesidir. Sabrım uykumdan uyandırıyor.

7. Umulur ki, İlah olan Allah'ın lütfundan olan medet sevdiklerimle beni memleketimde (Dimeşk'te) kavuşturur.

8. Onların yakınlığının faziletiyle başarı kazanıyorum. Umulur ki (Allah) beni cerrul civar⁷⁷² kılar. (Ben layık değilim ama sevdiklerim sayesinde belki ben de kurtulurum.)

9. Benim onlara selamımın kokusu devam ediyor. Bu, çok kokulu övgü bahçesinde dolaşıp duruyor.

10. Çiçeklere meltemin selamı gibi letafet, güzellik, zarafet de onların (sevdiklerimin) arzını (Dimeşk'i) selamlamaya devam etsin.

Şiirden anlaşılacağı üzere el-Muhibbî vatanına ve sevdiklerine olan özlemini dile getirdikten sonra onlara kavuşma isteğini ifade etmiş ve memleketine dua ederek şiirini tamamlamıştır.

Sonuçta onun şiirlerinde vatanına olan özlemini dile getiren ifadelerine rastlanmaktadır. Şairin neredeyse hayatının yarısını vatanı olan Dimeşk'ten ayrı geçirdiği göz önüne alındığında, bu psikolojik durumunun şiirlerine yansıdığı görülmektedir.

Netice itibarıyla Arap şiirinin ana ve yardımcı temalarının neredeyse tamamına el-Muhibbî'nin şiirlerinde rastlanmaktadır. O, çok geniş yelpazeli muhtevalar içeren şiirler bırakmış bir şairdir. Bu da onun yaşadığı dönem olan Osmanlı döneminde belli muhtevalar üzerine yoğunlaşmadığının, aksine tüm temaların canlılığını koruduğunun önemli bir kanıtı olmaktadır. Bunun da ötesinde şair yeni muhtevalara da yer vermekle döneminde, Arap dünyasında edebiyatın gelişiminin devam ettiğini, kanıtları ve örnekleriyle ortaya koymuş olmaktadır. Bundan sonraki son bölümde şairin dîvânı şekil ve üslup özellikleri bakımından incelenecektir.

⁷⁷² Nahivde aslı cer olmayıp çevresindeki cerralanmış kelimelerin etkisi ile onlar gibi cer hareke alması kuralıdır.

3. BÖLÜM

MUHİBBİNİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE USLUP ÖZELLİKLERİ

3. MUHİBBİNİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Şiirde ilki muhteva, ikincisi ise şekil ve üslup özellikleri olmak üzere iki temel unsur bulunmaktadır. Şiirin edebi değere haiz olması için her iki unsurun da kuvvetli olması gerekmektedir. Şiirde şekil ve üslup özellikleri denildiğinde muhteva dışında kalan ve şiirdeki vezin, kafiye, nazım türleri ve kullanılan sanatlar gibi özellikler kastedilmektedir.

3.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Şiirdeki şekil özellikleri, nazım türleri, vezin, kâfiye, ses, eserin uzunluk ve kısalığı ve yapısını oluşturan biçimsel öğeleri içine almaktadır. Bu başlık altında şairin şiirlerinde bulunan nazım türleri, revî, vezin ve kafiye, kaside yapısı ve klasik dönemden sonra ortaya çıkıp gelişen şiir sanat ve vezinlerini kullanımı konuları ele alınacaktır.

3.1.1. Nazım Türleri

Arap edebiyatında aynı vezinde iki mısradan meydana gelen beyit, en küçük nazım birimi sayılmıştır.⁷⁷³ Klasik Arap şiirinde kaside ile aynı formda olmasına rağmen yediden daha az beyitten oluşan manzumeler beyit sayısına göre farklı isimler almışlardır. Genel kabule göre tek beyitlik şiirler “yetîm”, iki beyitlik şiirler “nütfе”, 3 ilâ 6 beyitten oluşuyorsa “maḳṭû’a”, yedi ve daha uzun beyitten meydana geliyorsa da “kaside” olarak isimlendirilmektedir.⁷⁷⁴

el-Muḥibbî’nin yaşadığı, Osmanlı döneminde kısa şiirlerin önceki dönemlere kıyasla daha fazla olduğu kaydedilmektedir. Bu dönemde şairlerin bedihi olarak anlık gelişen duygu ve düşüncelerini kısa şiirler şeklinde irat ettikleri görülmektedir.⁷⁷⁵ Bazı eleştirmen ve şairler kasidenin uzun olmasının önemli olduğunu ve şiirdeki kaliteyi artırdığını savunsa da şiirin mukteza-i hâle uygun olması görüşü genel kanaat olarak kabul görmüştür. Aslında Cahilî dönem şiirinin temeli olan şairlerin günlük hayatta o anda şiir irat edebilmeleri onların hazırlık yapmadan da bir şiir ortaya koyabildiklerini ve edebî yönlerinin kuvvetini göstermesi açısından değerlidir. Nitekim şiirsel atışmalarda şairlerin bu özelliği taşıması büyük önem arz

⁷⁷³ Nihad M. Çetin, “Beyit”, *DİA*, Ankara, 1992, VI, 66.

⁷⁷⁴ Mustafa Sâdık er-Râfî’î, *Târîhu Âdâbi’l-‘Arab*, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, byy. ty., III, 29; Emîl Bedî’ Yakûb, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûḍ ve’l-Ḳâfiye ve Funûni’s- Şi’r*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmîyye, Beyrut, 1411/1991; s. 376, 427, 445, 464; Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, 1. bs. , Ensar nşr., İstanbul, 2011, s. 23.

⁷⁷⁵ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi’d-Duvelî’l-Mutetâbi’a ve Târîhihi*, II, 111.

etmektedir. Yani şiirin yazılma amacı ve şairin söylemek istedikleri şiirin uzun olmasını gerektirmiyorsa şairin, kısa ve öz bir şekilde şiirini yazması en muteber olanıdır.⁷⁷⁶

el-Muhibbî'nin şiirleri incelendiğinde yukarıdaki nazım türlerinin her birinin dîvânda mevcut olduğu görülmektedir. Şairin en kısası 1, en uzun 82 beyitten oluşan 293 şiiri içerisinde 36 yetim, 102 nutfе, 58 mukatta'a ve 97 kasidesi vardır. Bu sebeple, şairin şiirin yazılış amacına göre kısa ve uzun şiirleri dengeli oranda tercih ettiğini söylemek mümkündür.

el-Muhibbî'nin Dîvân'ında yer alan şiirlerini nazım türleri ve yüzdelik gösterimi bakımından aşağıdaki şekilde tablolaştırmak mümkündür:

NAZIM TÜRLERİ	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI	%
Yetim	36	36	
Nutfe	102	204	
Mukattaa	58	236	
Kasîde	97	2343	

NAZIM TÜRLERİ	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI	%
Yetim	36	36	
Nutfe	102	204	
Mukattaa	58	236	
Kasîde	97	2343	

Horizontal bar chart showing the percentage distribution of poem types in el-Muhibbî's Dîvân. The chart shows: Kasîde (84%), Mukattaa (8%), Nutfe (7%), and Yetim (1%).

el-Muhibbî'nin Dîvân'ındaki şiirlerinin beyit sayısı bakımından çoğunluğunu kasîdelerin, şiir sayısı bakımından ise kasîde ve nutfelerin oluşturduğu görülmektedir. 293 şiirin dağılımının yüzdelik olarak verildiği grafik incelendiğinde ise kasîdelerin, 2819 beyitten meydana gelen dîvânın büyük bir bölümüne tekabül ettiği görülmektedir. Dîvân'ının % 84'ü uzun şiirlerden meydana gelen el-Muhibbî'nin sayısal olarak her ne kadar kısa şiir sayısı fazla olsa da kısa şiirlerden ziyade uzun şiirler söylemeyi tercih eden bir şair olduğu aşîkârdır.

3.1.2. Vezin ve Kafiye

Şiiri nesirden ayıran ve onu daha edebi yapan vezin ve kafiye ile süslenmiş olmasıdır. Vezin, beyitteki hareke ve sükûnların açık ve kapalı olmak üzere hece türleri itibarıyla belli bir ölçüye göre düzenlenmesidir.⁷⁷⁷ Klasik Arap şiirinde yaygın bir şekilde kullanılan aruz

⁷⁷⁶ Küçükşarı, *İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, s. 130.

⁷⁷⁷ Kudâme b. Ca'fer, *Nağduş-Şi'r*, s. 10; Emîl Bedî' Yakûb, *Mu'cemu'l-Mufaşşal fî 'İlmi'l-Arud ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, s. 458; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 17-19.

vezni sırasıyla; ıavıl, medîd, basît, vâfir, kâmil, hezec, recez, remel, seri‘, münserih, hafif, muğârî‘, muğtedab, müctes, mutekârib, mutedârik şeklinde 16 bahirden oluşmuştur.⁷⁷⁸

Şairin şiirleri, vezin bakımından incelendiğinde ise şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

	Konu	Şiir Sayısı	Beyt Sayısı	Yüzdelik Oranı
1	ıavıl	31	439	% 15
2	Kâmil	79	874	% 31
3	ıafif	33	384	% 14
4	Basît	17	44	% 2
5	Remel	13	205	% 7
6	Seri‘	28	150	% 5
7	Mütedârik	1	7	% 0.2
8	Münserih	12	130	% 5
9	Vâfir	24	195	% 7
10	Recez	34	310	% 11
11	Mütekârib	11	56	% 2
12	Medîd	4	14	% 0.4
13	Müctes	1	1	% 0.1
14	Yeni Vezin	5	10	% 0.3
	Toplam	293	2819	% 100

⁷⁷⁸ Nihad M. Çetin, “Arûz”, *DİA*, Ankara, 1991, III, 428.

Tabloda açıkça görüldüğü üzere el-Muhibbî, *Dîvân*,ında 293 şiirin 288'ini, klasik Arap şiirinin geleneksel ölçüsü olan aruz vezninde söylemiştir. Bu bahirlerin büyük çoğunluğunda şiir nazmetmiştir. Şairin şiirlerini en çok kâmil bahrinde nazmettiği görülmektedir. Daha sonra tavîl, hafîf ve recez bahirlerini de sık kullandığı anlaşılmaktadır. Şairin az müracaat ettiği bahirler ise; müctes, medîd ve mütedârik olduğu görülmektedir. Bunun yanında hezec, muğârî' ve muķteđab bahirlerini ise hiç tercih etmemiştir. Şiirlerinde klasik on üç aruz vezninin yanında, modern bahirlerden dúbeyt veznini de kullanmıştır.

Şemada görüldüğü üzere şiirlerin büyük bölümünü uzun bahirler olan tavîl, basîf, vâfir, kâmil, hafîf, muteķârîb, münserih ve recez gibi bahirlerle, az sayıda şiirini ise remel ve serî' gibi kısa bahirlerde nazmetmiştir. Bu durum, şairin şiirlerinde manayı daha ön plana aldığını göstermektedir. el-Muhibbî'nin, dîvânındaki şiirlerinde klasik aruz bahirlerinin birçoğunu ustaca kullanması da şairin bu konudaki yetkinliğini gösteren hususlardandır.

Kafiye, beyitlerin sonlarının aynı harfle ahenkli bir şekilde bitirilmesidir.⁷⁷⁹ Klasik Arap şiirindeki kafiye sisteminde şiirlerin kafiyele, beyitlerin sonunda bulunan ve revî diye adlandırılan sahih harflere nispetle belirlenir. Arap edebiyatında en çok kullanılan revî harfleri genellikle الهمزة، ج، ف، ق، ك، ي، ح، گ gibi harfler iken orta seviyede kullanılanları ت، ث، خ، ذ، ز، ش، ط، ظ، غ، ص، ع harfleri, az kullanılanları yahut hiç yer verilmeyenleri ise ه، و harfleridir.⁷⁸⁰

el-Muhibbî geleneksel kafiye düzeniyle çeşitli kafiyelerde şiirler söylemiştir. Bu şiirlerde yer alan revîler incelendiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır;

Revi	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı	Revi	Şiir Sayısı	Beyit sayısı
الهمزة	3	4	ب	28	225
ت	6	35	ث	2	4
ج	1	2	ح	8	25
د	30	425	ذ	1	2

⁷⁷⁹ Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye*, Dâru'l-Âfâku'l-'Arabiyye, Kahire, 2000, s. 110.

⁷⁸⁰ İbrahim Enîs, *Mûsîka 'ş-Şi'r*, Mektebetu'l-Anglo el-Mışriyye, 2. b., Kahire, 1952, s. 245-246.

Revi	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı	Revi	Şiir Sayısı	Beyit sayısı
ر	40	500	ز	2	17
س	11	50	ش	1	2
ص	1	1	ض	3	6
ظ	1	2	ع	11	61
ف	11	70	ق	21	150
ك	6	61	ل	35	300
م	22	281	ن	29	270
ه	10	38	و	2	12
ي	6	117	Müzdevic	2	159

Tablo incelendiğinde, şairin Arap alfabesinin خ ve ط dışında tüm harflerinin şiirlerde revî harfi olarak kullandığı görülmektedir. Bu durum şairin revî harflerini kullanmada başarılı olduğunu gösterir. Yine şiirlerde revî harfi olarak başta ر olmak üzere, en çok ل, د, ن, ب ve م harflerini kullandığı gözlenmektedir. Bu durum şairin de kullanım sıklığı açısından Arap edebiyatında en çok kullanılan revî harflerini tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

Sonuçta alfabe harflerinin çoğunluğunu kullanmış olan şair, dîvânında revî çeşitliliğini sağlamış ve bu konuda şiirdeki birikimini ortaya koymuş olmaktadır.

el-Muhibbî'nin şiirindeki vezin ve kafiyeyle dair bilgiler ışığında sonuç olarak şiirlerinde klasik kafiye şeklinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu durum şairin geleneksel şiir geleneğine bağlı olduğunu ve klasik şiir yapısındaki engin bilgisini göstermektedir. Bunun yanı sıra az da olsa muvaşşah tarzında ve dubeyt bahrinde söylediği şiirler dikkate alındığında, şiirdeki yeni üsluplara açık bir şair olduğu, şiirde yeni usullerden haberdar olduğu ve bunun yanı sıra bu tarzda şiirler kaleme alabilecek bilgi ve yeteneğe sahip bir şair olduğu da görülmektedir. Kafiye düzenini ise yine başta en çok kullanılan revî harfleri olmak üzere خ

ve ط dışında alfabenin tüm harflerini kullanarak şiirlerine uygulamış ve böylece şekil bakımından da şiir nazmetmedeki maharetini ortaya koymuştur. Diğer yandan muzdevic kafiyeli şiirler oluşturabilmesi de, yine şairin şiir yeteneğinin farklı açılımlara açık olduğunu da göstermektedir.

3.1.3. Kasidenin Yapısı

Lügatte “kaside” (كَصِيدَة) kelime anlamı itibarıyla, “niyet etmek, yaklaşmak, kastetmek, “doğru yolu tutmak” “bir şeye yönelmek” anlamına gelen “قَصَدَ” fiilinden türemiştir. Çoğulu, “kaşîd” (كَصِيدٌ) kelimesidir.⁷⁸¹ Kasîde, terim olarak vezin, kafiye ve anlam açısından birbirine uyumlu, belli bir amaçla söylenmiş, belli konuların dâhilî bir plân içerisinde işlendiği, dinleyende güzel duygular oluşturan, en az yedi beyitten oluşan ve kurulumu tamamlanmış bir şiir türü olarak tanımlanabilir.⁷⁸²

İslam öncesi Arap kasidesinin, şekil bakımından, diğer edebi dönemlerde kaleme alınan şiirlere örnek teşkil ettiği görülmektedir. Farklı dönemlerde yetişen İbn Kuteybe, İbn Tâbâtabâ ve İbn Raşîk gibi şiir eleştirmenlerinin birçoğu eserlerinde kasidenin ne şekilde nazmedileceği konusunu anlatırken Cahiliye şiirini değişmez bir kıtas olarak kabul etmişlerdir. Şairlerin klasik dönem şiirlerine hâkim olmaları gerektiği, onların kullandıkları lafızları, manaları, sanatları ve metotları yeri geldiğinde aynen kullanabilmelerinin zorunlu olduğunu ifade etmişlerdir. Hem kasidelerin, hem de şairlerin değerini bu ölçüye göre tayin etmişlerdir.⁷⁸³

⁷⁸¹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, V, 55; Ebû İbrâhîm el-Fârâbî, *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*, thk. Ahmed Muhtar Ömer, Muesesetu Dâriş-Şa'b li's-Şahâfe ve't-Tîbâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 2003, I, 404; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, II, 524.

⁷⁸² Emîl Bedî' Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî 'İlmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's- Şi'r*, s. 376-377; Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 213; Ahmed el-Maţlûb, *Mu'cemu Muştalahâtî'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Kadîm*, II, 187; Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 240; Hüseyin Elmalı, “Kasîde”, *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 562-564; Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 84.

⁷⁸³ Bkz. İbn Tâbâtabâ, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed İbrâhîm el-Hasenî el-'Alevî (ö. 322/937), *'İyâru's-Şi'r*, thk. Abdülaziz b. Nâsır el-Mâni', Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, 1905, s. 6; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî (ö. 276/889), *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, h. 1423, I, 76-77; İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, I, 90; Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bürînî ve Dinî Şiirleri*, s. 68.

Klasik Arap şiirinde kaside, genellikle kendi içerisinde belli muhteva planına sahiptir ve bu plan üç aşamada gerçekleşmektedir: Şair şiirine sevgilinin terk edilmiş yurduna ait kalıntılar üzerinde durup ağlayarak başlar, buraya dair tasvirler yapar ve daha sonra sevgiliden bahsederler. Ayrıca sevgilisinin önünde kahramanlıkları ile övünürler. İkinci bölümde çok yolculuk ettiklerinden ve bu yolculukta kendilerine eşlik eden hayvanından, genellikle devesinden betimlemeler yaparlar. Bu yolculuk esnasında, gece karanlığından, yağın yağmurdan, av sahnelerinden bahsettikten sonra asıl konuya geçilir. Son bölümde ise medih, fahr vb. gibi asıl konu işlenir. Ayrıca genellikle kasidelerini hikmetli sözler ile bitirirler.⁷⁸⁴

Kasidenin içyapısı hakkında söz söyleyen eleştirmenler bu konuyu birkaç yönden ele almışlardır. Bu içyapıya göre şiirin ilk beyti “maṭla’”, ana konuya giriş amacıyla yazılan bölüm “mukaddime”, konular arası geçişin yapıldığı bölüm “teḥalluṣ”, kasidenin son bölümü olarak şiirin bitirildiği bölümün ise “ḥâtime” çatısı altında bina edildiği görülmektedir.⁷⁸⁵

el-Muḥibbî de klasik kaside planlamasına riayet etmiş ve şiirlerini mukaddime, teḥalluṣ ve ḥâtime bölümleri olarak planlamaya özen göstermiştir. el-Muḥibbî’nin bazı kasîdelerinde bu bölümlerin hepsini kullandığı, diğer bazı kasidelerinde ise bu bölümlerden sadece birkaçını kullandığı da görülmektedir. Öte yandan şairin eleştirmenlerin kaside planlamasına dair ölçütlerine en uygun şiirlerini medih ve ihvâniyyât konusunda söylemiş olduğu gözlenmektedir. Buna karşın ḥamriyyât, gazel, tabiat ve diğer bazı konularda söylediği kasideler belli bir konu planı barındırmayan tek konulu şiirler olarak dikkat çekmektedir. Şimdi el-Muḥibbî’nin belli bir konu planı gözeterek söylediği kasideler maṭla’, mukaddime, teḥalluṣ ve ḥâtime bağlamında ve her biri müstakil başlıklar halinde ele alınacaktır.

3.1.4. Maṭla

Maṭla’ kelimesi lügatte kelime olarak doğuş yeri, Güneş ve Ay gibi varlıkların doğduğu yer manasına gelmektedir.⁷⁸⁶ İstilahta ise maṭla’ kasidenin ilk beytine verilen isimdir.⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi’ru’l-Câhilî Ḥaşâişuhû ve Funûnuhu, Mekrebetu’r-Risâle*, Beyrut, 5. Baskı, 1986, s. 189; Ali Eminoğlu, *Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasideleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2017, s. 14-15.

⁷⁸⁵ Ahmed Bedevî, *Ususu’n-Nakdi’l-Edebi’ inde’l-‘Arab*, s. 296; Yusuf Hüseyin Bekkâr, *Binâu’l-Kaṣîde, Dâru’l-Endelûsî*, Beyrut, ty., s. 204-232.

⁷⁸⁶ el-Ḥalîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, II, 11; İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luġa*, II, 915; el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, II, 100; İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luġa*, III, 419.

Maṭla‘, kasidenin doğduğu yer olmasının yanında kasidede ilk işitilen ve kasidenin kalan kısmı için fikir vermesi işlevi nedeniyle kapalı bir kilit olarak görülen kasidenin anahtarı mesabesindedir. Böylece maṭla‘ kendisinden sonra gelen mukaddime ve diğer bölümlerin muhtevasına delâlet etmektedir.⁷⁸⁸

Maṭla‘ beyti şiirin ilk beyti olması sebebiyle kasidelerin bu beyitlerinde bulunması gereken bazı hususiyetlere işaret edilmiştir. Etkileyici olması, çarpıcı bir şekilde ve ustaca kaleme alınması, dinleyici ve okuyucularda şiirin sonraki kısmı hakkında merak uyandırması, kasidede işlenen konu ile uyumlu olması bu hususiyetlerdendir.⁷⁸⁹

Bu bağlamda kendinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için de eleştirmenlerce şairin dikkat etmesi gereken bazı kurallara değinilmiştir. Maṭla‘ın gramer kusurlarından uzak olması, kelimelerinin yerlerinin kurallara aykırı bir şekilde değiştirilmemesi gerekmektedir. Ayrıca bu ilk beyit klişe haline gelmiş ibareler içermemelidir. Beytin ilk mısraı (şatr) ile ikinci mısraı (‘acûz) arasında anlam bütünlüğü olmalı, daha çok sade, kulağa hoş gelen ifadeler, lafızlar ve manalar kullanılmalı, dinleyicinin dikkatini cezbedecek nitelikte olmalı ve kasidenin ana konusuyla uyumlu olmalıdır. Ayrıca edebiyat eleştirmenleri maṭla‘ın soru, taaccüp, nida bildiren kelimelerle başlamasını ve iki beyitten fazla olmasını hoş görmemişlerdir.⁷⁹⁰

el-Muḥibbî’nin kasidelerindeki maṭla‘ beyitlerinin genel itibarıyla yukarıdaki ölçütlere uyum sağladığı görülmektedir. Birçok kasidesine lafızları etkileyici ve her iki şatrı birbiriyle uyumlu bir tarzda başlamıştır. Örneğin şairin ihvâniyyât kasidesinin ilk beyti bu özellikleri taşımaktadır. [Vâfir]⁷⁹¹

1 مُجِبُّ فِي الْمَحَبَّةِ مَا تَصَدَّى لِسُلْوَانٍ وَإِنْ يَكُ مَاتَ صَدَّا

⁷⁸⁷ İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-‘Umde*, I, 216; Emîl Bedî‘ Ya‘kûb, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Ḳâfiye ve Funûni’ş-Şi‘r*, s. 412.

⁷⁸⁸ İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-‘Umde*, I, 216.

⁷⁸⁹ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’ş-Şinâ’ateyn*, s. 433; İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-‘Umde*, I, 217-218; Ebu’l-Hasen Hâzîm el-Ḳartâcennî, *Minhâcu’l-Bulegâ ve Sirâcu’l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hûce, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1986, s. 309; Altûncî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî’l-Edeb*, II, 799.

⁷⁹⁰ İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-‘Umde*, I, 217-218; el-Ḳartâcennî, *Minhâcu’l-Bulegâ ve Sirâcu’l-Udebâ*, s. 309; Ahmed Bedevî, *Ususu’n-Naḳdi’l-Edebî ‘imde’l-‘Arab*, s. 297; Bekkâr, *Binâu’l-Ḳaşîde*, s. 204-205; Ali Bulut, “Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), sayı: 2, s. 77-88.

⁷⁹¹ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 123-124; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, II, 98.

1. *Ayrılık sebebiyle ölürse (biterse diye) ve (kendimi) teselli için sürekli senin aşkınla meşgul olarak seni seviyorum.*

Görüldüğü şairin bu maṭlaʿ beytinde kelimeler birbiri ile uyumlu ve özenle seçilmiştir. **مُحِبُّ** ve **الْمَحَبَّةُ** ile **مَا تَصَدَّى** ve **مَاتَ صَدًا** kelimelerinin birbiriyle benzerlik göstermesi ile şiire etkileyici bir başlangıç yapılmıştır. Ayrıca el-Muḥibbî maṭlaʿ beyitlerinde kelimeler arasındaki cinâs sanatını güzel bir şekilde kullanarak maṭlaʿın edebî değerini arttırmaktadır.

Yine şairin medih kasidesindeki bir maṭlaʿ beyti, gramer olarak düzgün bir cümle yapısıyla kurulmuş olmasının yanında kelimeleri de sade ve kulağa hoş gelen ifadelerden meydana gelmektedir. [Meczû Raml]⁷⁹²

1 طَلَعَ الْبَدْرُ التَّمَامُ وَأَنْجَلَى عَنْهُ الْعَمَامُ

1. *Dolunay tam olarak doğdu ve bulutsuz (gökyüzünde) apaçık ortaya çıktı.*

Görüldüğü üzere beyitte gramer hatası bulunmamaktadır. Ayrıca şairin kullandığı kelimelerin tamamı telaffuzları bakımından kulağa hoş gelmekte ve kendi aralarında belli bir anlam ilişkisi barındırmaktadırlar.

Yine bir başka ihvâniyyât kasidesinin maṭlaʿ beyiti şiirin konusu hakkında muhatabı bilgilendirmektedir. [Müteḳârib]⁷⁹³

1 بِنَفْسِي مَنْ عَذْرُهُ الْمُغْرِبُ هَلَالٌ عَنْ الْقَلْبِ لَا يَغْرُبُ

1. *Canım sana feda! O ki özrü içinde gizlidir. (Bu özür) kalpte batmayan hilale benziyor.*

Görüldüğü gibi beyit **بِنَفْسِي** (canım sana feda!) ifadesiyle başlamakla konu hakkında ipucu vermektedir. Ayrıca şair muhatabın kim olduğunu gizleyerek okuyucuda bir merak uyandırmakla kasidesine başlamaktadır. Buna ilaveten şair bu maṭlaʿ beytinde klasik Arap edebiyatında var olan muhataba hitap etme âdetini icra etmektedir.

Şairin yine bazı medih kasidelerinde de verilen örneklerdekilere benzer ifadeler içeren bir maṭlaʿ beyti tercih ettiği görülmektedir. [Vâfir]⁷⁹⁴

⁷⁹² el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 290.

⁷⁹³ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 52; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, II, 274.

1 بِرُوحِي بَلْ بِأَزْوَاحِ الْكَرَامِ فَتَى تَقْدِيهِ أَفْنِدُهُ الْأَنَامِ

1. Canın hatta değerli kimselerin canları ona feda olsun. Bir yiğit ki, insanların kalpleri ona kurbandır.

el-Muhibbînin maṭla‘ beyitlerinde dikkati çeken bir husus da haberî yapıda cümlelerle başlamasının yanı sıra inşâî tarzda olan emir, olumsuzluk, nida ve şart bildiren yapılarla da başlamasıdır. [Recez]⁷⁹⁵

1 دَعِ الْهَوَى فَاَفَةُ الْعَقْلِ الْهَوَى وَمَنْ أَطَاعَهُ مِنْ الْمَجْدِ هَوَى

1. Aşkı, hevayı bırak çünkü aşk aklın felaketidir, afetidir. Kim ona uyarsa yüksekte aşağıya düşer, onun değeri azalır.

Görüldüğü gibi şair bu maṭla‘ beytine emir ile başlamaktadır.

Şair kasidesine olumsuzluk bildiren ifadeyle ilk şatra ve ardından tekid ifadesi ile ikinci şatra giriş yapmakla okuyucuda önce merak uyandırmakta ve sonra aynı beyitte merakı gidermekle maṭla‘ beytine başlamaktadır. [Hafif]⁷⁹⁶

1 لَيْسَ بِالْفَخْرِ مِدْحَةُ الْمَعْشُوقِ إِنَّمَا الْفَخْرُ مِدْحَةُ الصِّدِّيقِ

1. Sevgilinin methi övünme sebebi değildir. Muhakkak asıl övünme Sıddîkî’nin methidir.

Görüldüğü gibi inşâî cümleler dinleyicinin şiire canlı bir başlangıç yapmasını sağlamakta ve onun şiirin devamına olan merakını artırmaktadır.

Şairin nidâ bildiren ve cinâs ile de süslediği bir maṭla‘ beyti ise şu şekildedir. [Kâmil]⁷⁹⁷

1 لَا كَانَتِ الدُّنْيَا وَأَنْتَ بَعِيدُ يَا وَاحِدًا أَنَا فِي هَوَاهُ وَحِيدُ

1. Sen bensen uzak olduğunda dünya olmaz olsun. Ey tek! Ben onu sevmeye tekim.

Yine bir başka maṭla‘beytine şart cümlesi ile başlamıştır. [Vâfir]⁷⁹⁸

1 يَجُوبُ الْأَرْضَ مَنْ طَلَبَ الْكَمَالَ وَمَنْ صَحِبَ الْقَنَاءَ بَلَغَ السُّؤَالَ

⁷⁹⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 284; a.mlf., *Nefḥatu ’r-Reyhâne*, I, 365.

⁷⁹⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 35; a.mlf., *Nefḥatu ’r-Reyhâne* II, 230; a.mlf., *Zeylu Nefḥati ’r-Reyhâne*, s. 210.

⁷⁹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 228-229; el-Murâdî, *Silku ’d-Durer*, I, 226.

⁷⁹⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 95, el-Murâdî, *Silku ’d-Durer*, IV, 87.

⁷⁹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 253.

1. Kim kemâlâtı isterse yeryüzünde dolaşır ve kim savaş aletlerinin dostu olursa isteğine ulaşır.

Görüldüğü gibi şair şart cümlesi ile şiirine başlamakla dinleyicinin dikkatini cezbederek maṭla‘ beytinin amacını yerine getirmiş olmaktadır.

Sonuç olarak el-Muḥibbî'nin kasidelerinin maṭla‘ beyitleri edebiyat eleştirmenlerinin kurallarına uygunluk açısından oldukça başarılıdır. Maṭla‘ beyitlerinde etkileyici, dikkat çekici lafızlar ve duyguları hareketlendiren mana ve ifade tarzları kullanmıştır. Genel olarak gramer hatalarından uzak durduğu da görülmektedir. Kasidelerdeki ilk beyitler okunduğunda ana konunun ne olabileceği konusunda ipuçları mevcuttur. Bunun yanı sıra klasik dönem Arap edebiyatında olduğu gibi hem inşâî hem de haberi yapıda cümlelerle şiirlerine başlamıştır. Ayrıca Cahiliye Dönemi şiirinde çokça kullanılan خَلِيلِي ve أَلَا gibi alışlagelmiş kelimelere neredeyse hiç yer vermediği görülmektedir. Onun maṭla‘ beyitlerindeki bütün bu özellikler el-Muḥibbî'nin şiire dair yeteneğini ve sahip olduğu dil becerisini ortaya koymaktadır.

3.1.3.2. Mukaddime

Kasidelerin en önemli bölümlerinden olan mukaddime bölümü şiirin anahtarı konumundaki maṭla‘ beytinden sonra ana konuya geçiş öncesi ona hazırlık mahiyetinde söylenen bölümdür. Mukaddime, kaside türü şiirlerde maṭla‘ beyti ile birlikte kasidenin giriş kısmını oluşturmuştur.⁷⁹⁹

Arap şiirinde konuya giriş mahiyetinde yazılan mukaddime bölümleri büyük bir öneme sahiptir. Klasik dönem eleştirmenleri Cahiliye dönemi kasidelerinde olduğu gibi mukaddime kısmına atlâl, gazel, deveyle gece yolculuğu, geçmişe özlem ve zamanı kınama gibi klasik kaside planına sadık kalınarak, şiire geleneksel mukaddime temalarıyla başlanması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar.⁸⁰⁰ Ancak şairin ana temaya uygun olması şartıyla başka temalarla

⁷⁹⁹ Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, s. 212.

⁸⁰⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, I, 75,-77; İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 225; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu 'ş-Şinâ'ateyn*, I, 431; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, s. 28; Hüseyin 'Atvân, *Muḳaddimetu'l-Ḳasîdeti'l-'Arabiyye fi 'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1970, s. 73-97.

da mukaddimeye başlayabileceği gibi doğrudan ana temaya başlamasında da bir sakınca olmayacağını da ifade etmişlerdir.⁸⁰¹

el-Muhibbî şiirlerinde Arap şiirinin çoğunlukla klasik kaside yapısına riayet etmekle birlikte, bazen kasidelerine konuya doğrudan giriş yaparak başlamayı tercih etmektedir. el-Muhibbî'nin söylediği 97 kasidenin 92'sinde mukaddime mevcuttur. Bu mukaddimelerin önemli bir kısmında gazel, tabiat ve şikâyet konuları işlenir. Bunların dışında gece yolculuğu, atlal, geçmişe özlem, hikmet ve hamriyyât konulu mukaddimeler de bulunmaktadır. Şairin birçok kasidesinde iki veya daha fazla konunun bir arada işlendiği gözlenmekte olup bazı kasidelerinin mukaddime bölümünde bu konulardan sadece birine yer verdiği de görülmektedir.

el-Muhibbî'nin kasidelerinin yapısı dikkate alındığında, mukaddime bölümünde ağırlıklı olarak gelenekçi anlayışın hâkim olduğu, nadiren ise yenilikçi anlayışlara yöneldiği gözlenmektedir. Mukaddime bölümlerindeki tespit edilen tema çeşitliliği bu bölümlerdeki zengin içeriği gözler önüne sermektedir. Şimdi şairin mukaddime bölümünde yer verdiği bu başlıca temalara değinmek faydalı olacaktır.

3.1.3.2.1. Gazel

Arap şairler Câhiliye döneminden itibaren başta medih şiirleri olmak üzere farklı konulara dair yazılan kasidelere gazelle başlamayı bir gelenek haline getirmişlerdir.⁸⁰² Dikkat uyandırmak, kalplerdeki duyguları harekete geçirmek ve ana konunun kabulü istendiği zaman, lafız ve mana bakımından çok hoş, telaffuzu ve anlaşılması kolay kelimeler kullanarak ve dinleyicinin dikkatini asıl konuya çekmek üzere gazel ile başlangıç yapıldıktan sonra ana konuya geçilmektedir.⁸⁰³

el-Muhibbî'nin şiirlerinde bu temaya daha çok hocaları ve âlimler için yazmış olduğu medîh ve ihvâniyyât kasidelerinin mukaddimelerinde ve Hz. Peygamber için nazmettiği kasidelerinde rastlanmaktadır.

⁸⁰¹ Bekkâr, *Binâu'l-Şasîde*, s. 215.

⁸⁰² Bekkâr, *Binâu'l-Şasîde*, s. 212; 'Atvân, *Mukaddimetu'l-Şasîdeti'l-'Arabiyye fi'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, s. 128; Küçüksarı, *İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, s. 155.

⁸⁰³ Bekkâr, *Binâu'l-Şasîde*, s. 213-214; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, I, 74-75; İbn Raşîk, *el-Kayravânî, el-'Umde*, I, 225.

Örneğin ilim insanı ‘Aclânî (ö. 1096/1685) için yazmış olduğu medih kasidesinin mukaddime bölümünde gazel temasını işlemiştir. [Tavîl]⁸⁰⁴

1	نَظَرْتُ إِلَيْهِ وَالْهَوَى لَيْسَ يُكْتَمُ	فَأَوْحَى إِلَيْهِ الطَّرْفُ أَنِّي مُتَيَّمٌ
2	وَهَيْهَاتَ أَنْ تُحْفَى عَلَيْهِ صَبَابَتِي	وَكُلِّي لِسَانٌ بِالْهَوَى يَتَكَلَّمُ
3	بَلَى بَحْتُ بِالسِّرِّ الَّذِي فِي	وَلَكِنَّمَا الْمَخْفِيُّ فِي الْقَلْبِ أَعْظَمُ
4	فَيَا مُتَلَفِي عَطْفًا عَلَيَّ بِنَظَرَةٍ	عَسَاكَ تَرَى ذُلِّي فَتَرْنِي وَتَرْحَمُ
5	أُعِيدُكَ أَنْ تَنْمِيَ لَيْثَ شَكِيَّةٍ	وَأَنْتَ بِحَالِي مَيِّ الْيَوْمِ أَعْلَمُ
6	حَبَبُكَ حَبًّا لَمْ يَدْغْ فِي مَطْمَعًا	لِعَيْرِكَ وَالْمَقْصُودُ أَنَّكَ تَسْلَمُ
7	وَمَنْ يُطْلِقُ الْعَيْنَيْنِ يُتْعَبُ قَلْبُهُ	وَمَنْ يُعِدِّهِ سَقَمُ النَّوَاطِرِ يَسْقَمُ
8	لَكَ اللَّهُ مِنْ قَلْبٍ يُقَلَّبُ فِي	كَأَنَّ بِهِ نَارًا مِنْ الشَّوْقِ تُضْرَمُ
9	أُصِيبْتُ بِعَيْنٍ لَيْسَ يَرْقَى سَلِيمُهَا	وَمِنْ لَحْظَاتِ الْعَيْنِ فِي الْقَلْبِ أَسْهَمُ
10	وَمَنْ أَسْقَمَتْهُ الْغَيْدُ لَمْ يَشْفِ	سِوَاهَا وَدَفْعُ الشَّرِّ بِالشَّرِّ أَسْلَمُ

1. Ona baktım ve (ona karşı) aşk(ım) gizli değil. Ona bir bakış gönderdim, ben çok aşışım.

2. Ona karşı kuvvetli sevgimin gizlenmesi imkânsız oldu. Her uzvum aşkla konuşup dile geldi.

3. Evet içimdeki sırrımı açığa vurdum. Ancak kalpte gizli olan (sevgi) (sırrın) en büyüğüdür.

4. Ey benim viran edenim bana bir bakışla şefkat göster. Umulur ki sen zilletimi görürsün ve bana üzülür ve merhamet edersin.

5. Şikâyetimi yayması sebebiyle yalan dedikodulardan sana sığınyorum. (Benim hakkımda sana yalan haber verenlere aldırma.) Sen şimdiki halimi benden daha iyi bilensin.

6. Seni çok seviyorum. İçimde senden başka bir arzu (sevgi) kalmadı. Amaç, sen bana bağlan.

7. Kim gözlerini serbest bırakırsa onunla kalbini yorar. Kime (kadının) gözlerinin hastalığı bulaşırsa (onun da kalbi) hastalanır.

8. İçinde değişip duran kalbe Allah kafi gelsin. Sanki kalpteki ateş şevkten alev alıp yanıyor.

⁸⁰⁴ el-Muhibbî, Dîvân, s. 274-275.

9. Nazar isabetine uğradım. Muska onu iyileştirmez. Gözün (kadının) bakışlarından kalbe ok saplanır.

10. Kim ki, genç ve zarif kızlar onu hasta ederse, onun dışında bir şeyle şifa bulamaz. Şerrin şerle giderilmesi en isabetli olandır.

Muhteva bölümünde de değinildiği gibi şair ilgili mukaddime beyitlerinde medih ve ihvâniyyât temalı şiirlerinde çoğunlukla gazel temasını kullanmaktadır.

Sonuç olarak şair klasik Arap şairleri ile benzer şekilde mukaddime bölümünde en çok gazel temasını tercih etmektedir. Bu temayı şair çoğunlukla başka temalarla birlikte bazen de tek başına kullanmaktadır.

3.1.3.2.2. Tabiat-Tasvir

el-Muhibbî'nin mukaddime bölümünde gazelden sonra en çok yer verdiği ikinci tema tabiat tasviridir. Şair bu konuya genellikle, ana konusu medih veya ihvâniyyât olan bazı şiirlerin mukaddime bölümlerinde yer verir. Örneğin şairin Mustafa Efendi 'Abdi ed-Defterî'yi methettiği şiirinde tabiat tasviri ile kasideye giriş yaptığı görülmektedir. [Meczû Kâmil]⁸⁰⁵

1	رَوْضُ	السُّرُورِ	أَحْضَرَ	عُودُهُ	وَتَلَقَّعَتْ	حَبْرًا	بُرُودُهُ
2	وَسَقَّتُهُ	صَافِيَةً	الْحَيَا	فَصَفَّتْ	لِوَارِدِهَا	وُرُودُهُ	
3	وَأَفَاهُ	سُلْطَانُ	الرَّيْبِ	عِ	بِمَوْكِبٍ	بَهْرَتِ	جُنُودُهُ
4	فَتَكَامَلَتْ	أَدَوَاتُهُ	فِي	الزَّهْدِ	مِنْهُ	رُؤْيَتِ	وُرُودُهُ
5	الْعَنْدَلِيبُ	مُصَقِّقُ	هَا	حَجَّتُهُ	أَشْجَانًا	عُهُودُهُ	

1. Sevinç bahçesinin dalları yeşerdi ve her türlü renkteki giysilerini büründü.

2. Saf temiz yağmur bahçeyi suladı ve bahçeye gelenler için ona (suya) ulaşma saf ve güzel oldu.

3. İlkbaharın sultanı (yağmur) tebaasıyla bahçeye geldi, onun askerleri hayrete düşürdü.

4. Bahçenin gülleri sulandı ve ihtişam ve güzellikler içindeki ilkbaharın unsurları tamamlandı.

⁸⁰⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 100.

5. Kanat çırpıp öten bülbül ki, onun zamanları hüznü harekete geçirdi.

Sonuçta şairin ilkbaharın gelip yağmurun yeryüzünü yeşillendirmesi tasviri ile başladığı bu beyitleri ile mukaddimesine edebî bir güzellik kattığı görülmektedir. Bu da şairin mukaddime tasviri etkili bir şekilde kullanmadaki yeteneğini ortaya koymaktadır.

3.1.3.2.3. Şikâyet

el-Muhibbî'nin mukaddime bölümünde alışlagelenin aksine şikayete oldukça yer verdiği görülmektedir. Ancak şairin bu temayı hiçbir kasidesinde tek başına kullanmadığı ve daha çok gazel ya da tasvir ile başladıktan sonra ikinci bir tema olarak kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Şairin genel olarak gazel ve tasvir ile giriş yapıp asıl konuya geçmeden tehalluştan önce bu temayı kullanmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Şair bu konuya çoğunlukla, ana konusu medih olan şiirlerin mukaddime bölümlerinde yer verir. Örneğin Necmeddin er-Ramlî'yi metheden kasidesinde mukaddime bölümüne gazel ile giriş yaptıktan sonra şikâyet teması ile devam etmiştir. [Kâmil]⁸⁰⁶

1	وَلَقَدْ سَبَرْتُ بَنِي الزَّمَانِ فَلَمْ أَجِدْ	حِلًّا	إِذَا	أَرْضَيْتُهُ	يُرضيني
2	فَتَرَكْتُ مَنْ كُنْتُ الصَّنِينَ عَلَيْهِ مِنْ	فَرَطِ	الْهَوَى	وَأَرَاهُ	غَيْرِ ضَنِينِ
3	وَعَدَوْتُ فِيهِمْ كَالْحُسَامِ مُجَرَّدًا	مِنْ	غَمْدِهِ	فَرَدًّا	بِعَيْرِ مُعِينِ
4	نَاءٍ عَنِ اللَّذَاتِ إِنْ بَخَلَ الْحَيَا	أَعْنَيْتُهَا	عَنْهُ	بِعَيْثِ	جُفُونِي

1. Yaşı benimle yakın olan birçok yakın arkadaşım ile imtihan oldum. (Onların vefatıyla imtihan oldum.) Onu razı ettiğimde beni razı edecek samimi bir dost bulamadım.

2. Ve böylece onlara karşı aşırı sevgimin cimriliğinden (onlardan başkasına sevgi beslemekten) vazgeçtim ve gördüm ki o (sevgisinde) cimri değilmiş.

3. Onların içinde kınından çıkarılmış kılıç gibi kimseden yardım almayan yalnız bir kimse oldum.

4. Tüm lezzetlerden uzağım. Yağmur hiç yağmasa bile gözyaşlarımın dolu dolu akışı beni yağmura muhtaç etmez.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere şair kasidesinin mukaddimesinde kendi çektiği sıkıntılardan şikâyetle bulunmaktadır. Bu durum şairin mukaddime bölümünde şikâyet temasını daha çok yardımcı tema olarak kullandığını göstermektedir.

⁸⁰⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 313; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 219.

3.1.3.2.4. Gece Yolculuğu

el-Muhibbî'nin mukaddime bölümünde bazen yer verdiği temalardan birisi de gece yolculuğudur. Şair bu konuya genellikle, ana konusu medih olan ve memduhuna ulaşmak için katlandığı zorluklara değinmek amacıyla bazı şiirlerinin mukaddime bölümlerinde yer verir. Örneğin şairin hocası el-‘İzzetî’yi methettiği kasidesinin mukaddime bölümünde Anadolu’ya olan gece yolculuğuna değinmiştir. el-Muhibbî şiirinin mukaddime bölümünde önce atını tasvir etmiş, sonra çöl ortamındaki yolculuğunu tasvir ederek teḥalluṣa geçmiş ve asıl tema olan hocasını methe geçmiştir. Bu tasvirlerinde gece vakti yolculuğu esnasında atının alnında bir beyaz nokta olduğu ve böylece atının gözünün bu şekilde fark edilebildiğini, zifiri karanlık gecede çölde ıssız bir yolculuk yaptığını ifade etmektedir. [Ṭavîl]⁸⁰⁷

1 وَأَدَّهَمَ لَوْلَا صُبْحُ غُرَّةٍ وَجْهِهِ لَمَّا عَرَفْتُهُ الْعَيْنُ مِنْ لَيْلَةٍ الصَّدِّ
2 صَحَبْتُ بِقَفْرِ مَا بِهَا صَوْتُ نَاطِقٍ سِوَى نَعَمَاتِ الْجَنِّ أَوْ رَنَّةِ الرَّعْدِ

1. Ayrılığın gecesinde siyah atın alnındaki aydınlık (beyaz sakar) olmasa (atın) gözü fark edilemezdi.

2. Şimşeğin çakmasının sesi ya da cin uğultularının dışında hiçbir sesin olmadığı sahrada (siyah atla) birlikte yolculuk ettik.

Görüldüğü gibi şair medih kasidelerde memduh’a doğru çıkılan yolculukta katlandığı zorlukları anlatmak amacıyla, yolculuk yaptığı gecenin ve yolculukta biniti olan atının tasvirine mukaddime bölümlerinde yer vermiştir. Sonuç olarak el-Muhibbî gece yolculuğu temasını sadece memduhuna doğru yaptığı yolculuklarını tasvir etmek amacıyla kasidelerinin mukaddime bölümlerinde ele almıştır.

3.1.3.2.5. Özlem

Şairler belli bir yaşa eriştikten sonra gençlik günlerine, sevdiklerine özlem duymuş ve kasidelerinin mukaddime bölümünde bu özlemlerini dile getirmişlerdir.⁸⁰⁸ el-Muhibbî de kaiselerin mukaddime bölümlerinde, vatanına, sevdiklerine ya da geçmiş günlere özlemini ifade ettiği beyitlere yer vermiştir.

⁸⁰⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 113.

⁸⁰⁸ Bekkâr, *Binâu ’l-Ḳasîde*, s. 212.

el-Muhibbî Abdulgani en-Nablusî'yi methettiği bir şiirinin mukaddime kısmında vatanından ayrı kaldığı için özlemini ifade eden beyitlere yer vermiştir. Şair kasidesinin mukaddimesinde gurbette vatan özleminin insanı etkilediğini, çocukluğundaki güzel günleri andığını, vatan özleminden dolayı gözüne uyku girmediyi, memleketinde yaşadığı yerler aklına gelince ağladığını ifade etmektedir. [Münserih]⁸⁰⁹

1	أَصْبَاهُ فِي عَهْدِ نَأْيِهِ الْوَطَنُ	مَوْلَةٌ	مِلْءُ	بُرْدِهِ	شَجْنُ
2	يَيْسْتُ، مَرُّ الصَّبَا يُذَكِّرُهُ	عَيْشًا	تَوَلَّتْ	بِصَفْوِهِ	الظُّعُنُ
3	سَقَتْ حِمَاهُ الدُّمُوعُ إِنْ بَخَلْتُ	أَنْ لَا	تَسْقِي	عِرَاصَهُ	الْمُرُنُ
4	قَضَيْتُ فِيهِ حَقَّ الصَّبَا زَمَنًا	وَنَجْمُ	حَظِّي	بِالسَّعْدِ	مُقْتَرِنُ
5	نَأَيْتُ عَنْهُ وَفِي الْفُؤَادِ جَوَى	يَذُوبُ	مِنْ	بَعْضِ	حَرِّهِ
6	أَبَيْتُ أَرْعَى النُّجُومَ مِنْ وَلِهِ	بِمُقْلَةٍ	لَا	يَزُورُهَا	الْوَسَنُ
7	فَمَنْ لَصَبٍ عَدَاةَ فُرْقَتِهِ	تَنْدِبُ	أَوْقَاتِ	عَيْشِهِ	الدِّمَنِ

1. Uzak gurbette yaşandığında vatan (gurbetçinin) aşkıdır. Onun abası (memleket aşkından dolayı) hüznün ile dolu bir sevdalıdır.

2. Gece saba rüzgârı estiğinde bana (vatanımı) hatırlatıyor. Gurbete gitmek, güzel hayatın rahatlığını götürüyor.

3. Yağmur bulutu evin avlusunu ıslatmada cimrilik etse (yağmasa) bile gurbetçinin gözyaşları evin tümünü ıslatmaya yeterdi.

4. Hayatımın en parlak zamanı olan çocukluk çağlarımı huzur ve mutlulukla orada geçirdim.

5. Kalpte üzüntü ile ondan (memleketten) uzaklaştım. Bedenim kalbin (hüznünden dolayı oluşan) sıcaklığının bir parçasından dolayı eridi.

6. Şiddetli özlemden yıldızları gözetleyerek geceyi geçiriyorum. (Gözüme uyku girmiyor.) Göz bebeğimi hafif bir uyku bile ziyaret etmiyor.

7. Aşık odur ki, ayrılık vaktinde, güzel zamanlarda yaşayıp dolaştığı yerler (ona) hıçkırığa ağlar.

Görüldüğü gibi şair ilgili mukaddime beyitlerinde vatanına ve sevdiklerine özlemini dile getirmektedir.

⁸⁰⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 295-297.

3.1.3.2.6. Atlâl

اطَّلَّ kelimesinin cemisi olan اَطَّلَّ “kalıntılar, bâkiye, harabe, virane, yıkıntılar, ören” gibi anlamlara gelmektedir.⁸¹⁰ Klasik Arap şiirinde mukaddimelerde yer alan en önemli unsurlardan biri olan atlâl, şairin sevgiliden arta kalan izler ve hatıralarını konu edinmesidir.⁸¹¹ Klasik dönemin aksine el-Muhibbî’nin şiirinde atlâl’a diğer temalara göre daha az yer verdiği anlaşılmaktadır.

Bir kasidesinin mukaddimesine el-Muhibbî’nin Arap şiirinde sıkça simge isim olarak kullanılan yer isimlerini zikrederek şiirine atlâl ile başlamayı tercih ettiği görülmektedir. Bunun sebebi kasidenin el-Bursevî’nin Hac’dan dönüş yolunda Dimeşk’e uğrayıp el-Muhibbî’yi ziyareti esnasında kaleme alınmasıdır. Şairin bu yer isimlerini Hicaz bölgesinden seçmesi, memduhun hacdan dönüş yolunda bu yerlerden geçerek Dimeşk’e ulaşmasına bir atıf yapılarak şiire güzel bir başlangıç yapılma gayesi ileler. İkinci beyitte ise onun dinlenip istirahat etmesini istemektedir. [Haffî]⁸¹²

1	حَيِّ	رَبْعاً	بِرَامَةٍ	فَزُرُودِ	فَالْمُصَلِّي	فَعَهْدَنَا	الْمَعْهُودِ			
2	وَأَرْحُ	فِي	مَعَالِمِ	الْحَيِّ	قَلْباً	بَاتَ	يَطْوِي	بِالشَّقِيقِ	فَقَرَّ	الْيَدِ
3	يَا	ابْنُ	وَدِّي	تَفْدِيكَ	مُهْجَةً	صَبَّ	نَاحِلِ	عَادَرْتُهُ	أَيْدِي	الصُّدُودِ

1. Birlikte yaşadığımız güzel zamandaki Muşalli⁸¹³ vadisi, Zerud⁸¹⁴ ve Rame⁸¹⁵ dağındaki sonbahara selam olsun.

2. Mahallenin meskenlerinde kalben rahat (istirahat) et. Kalp gece boyunca çölün çorak arazisinde özlemle dürülmeye (yola) devam etti.

3. Ey sevgisi sürekli kalbimde olan! Zayıf düşen aşkın samimi sevgisini cefanın ellerine terk eden kişi, sana kurban olayım.

⁸¹⁰ Çetin, “Arap”, *DİA*, III, 290.

⁸¹¹ Eminoğlu, *Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasideleri*, s. 50.

⁸¹² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 119.

⁸¹³ Medine ovasında bir mevkiin ismidir. Bkz. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, V, 144.

⁸¹⁴ Kufe yakınlarında hacıların uğradığı bir yer ismidir. Bkz. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, III, 139.

⁸¹⁵ Rame, hac yolunda Benî Selim yurdunda bulunan bir dağın ismidir. Arap ‘irinde bir simge yer ismi olarak sürekli kullanılır. Bkz. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, III, 18.

el-Muhibbî'nin hocası el-İzzetî'ye hitaben kaleme aldığı medih şiirinin mukaddime kısmının ilk beyitlerine sevgilinin diyarından bahsetmekle atıl ile başladığı görülmektedir. [Tavîl]⁸¹⁶

1 دَنَا الرَّكْبُ مِنْ حَيٍّ تَقَادَمَ عَهْدُهُ وَهَيَّجَ فِيهِ الْقَلْبُ وَجَدَّ يُجِدُّهُ
2 دَعْتُهُ إِلَى الشَّكْوَى مَعَالِمِ أَنْسِهِ وَلَكِنَّ أَسْرَارَ الْعَرَامِ تَصُدُّهُ
3 بِنَفْسِي مِنْ جَرَعَائِهِ كُلِّ شَادِنٍ تَمَلَّكَ مَيِّ حَبَّةَ الْقَلْبِ وَدَّهُ

1. Kafileler (yolcular) geçmişte kalan (özlenen) mahalleye yaklaştı. Kalbimi yaralayan tutku (sevgi) kalpte heyecan uyandırdı.

2. Beraber bulunduğumuz ortamda kalp (kalbim beni) şikâyetle bulunmaya çağırıyor. Ancak çok sevginin gizemi bu şikâyete engel oluyor.

3. Bu kumluk çöldeki her ceylan yavrusuna canım feda olsun. O ceylanın sevgisi kalbimin özüne sahip oldu.

Görüldüğü üzere el-Muhibbî bir yandan sevgilinin diyarından bahsederek ve diğer yandan ona karşı duyduğu sevgisine işaret ederek şiirine klasik dönem şiirlerine benzer olarak ve kıstaslara uygun şekilde güzel bir mukaddime ile giriş yapmıştır.

Yine İsmail el-Meḥâsinî'ye hitaben yazdığı medih şiirinin mukaddimesinde atıl temasını içeren beyitlere rastlanmakta ve sevdiği ile zaman geçirdiği mekanları hüznle anmaktadır. [Münserih]⁸¹⁷

1 عَلَى لَيَالٍ مَضَتْ بِكَاطِمَةٍ يُشْرِى طُولَ الْحَيَاةِ أَقْصَرُهَا
2 حَيْثُ الرُّبَى غَضَّةُ الْبُرُودِ وَقَدْ حَيْكَ بِأَيْدِي الرَّبِيعِ اخْضَرُهَا

1. (Âşık) Kazime'de⁸¹⁸ geçen günlerine hasret çeker. Hayatı boyunca gecenin en kısımlarını satın alır. (Sevdiği yanında iken zamanın ne zaman geçtiğini bilmediği günlerini hayatı boyunca anar.)

2. Orası (Kazime), yumuşak elbise giyen insan gibi olan yeşil tepedir ve onun yeşillikleri ilkbaharın elleriyle dikilmiştir.

⁸¹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 96; *Hulâsatu'l-Eşer*, IV, 135; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, I, 334.

⁸¹⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 147.

⁸¹⁸ Gazel şiirinde şairlerin kullandığı simge yer isimlerinden birisidir. Basra yakınlarında bulunmaktadır. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-Şu'arâ*, I, 462.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin şiirlerinde klasik dönem şiirlerinin aksine atılâla yer vermesi diğer temalara göre daha azdır.

3.1.3.2.7. Hikmet

el-Muhibbî'nin mukaddime bölümünde nadiren yer verdiği temalardan birisi de hitmettir. Şair bu konuya birkaç şiir dışında şiirlerin mukaddime bölümlerinde yer vermez. Bu bölümde yer verdiği hikmet teması içeren beyitlere şairin sadece Peygamber methi şiirinde rastlanır. İlgili beyitlerde şair aşkı aklın afeti olan, insanın değerini düşüren, adeta maşuku bir oyuncığa dönüştüren ve kişiyi insanlar içerisinde en zelil duruma düşüren bir hastalık olarak tanımlamıştır. [Recez]⁸¹⁹

1	دَعِ الْهَوَىٰ فَاقَةُ الْعَقْلِ الْهَوَىٰ	وَمَنْ أَطَاعَهُ مِنَ الْمَجْدِ هَوَىٰ
2	وَالْعِشْقُ جَهْلٌ وَالْعَرَامُ فِتْنَةٌ	وَمَيِّتُ الْأَحْيَاءِ مُعْرَمٌ الدُّمَىٰ
3	وَهَلْ رَأَيْتُمْ فِي الْوَرَىٰ أَذَلَّ مِنْ	مُعَذِّبٍ تَلْهُو بِهِ يَدُ الْهَوَىٰ
4	وَأَفْضَلُ النَّفُوسِ نَفْسٌ رَغَبَتْ	عَنْ عَرْضِ الدُّنْيَا وَفِتْنَةِ الطَّبَا
5	قَالُوا لَنَا الْعَرَامُ حَلِيَّةٌ الْحَجَىٰ	قُلْنَا لَهُمْ بَلْ حَلِيَّةٌ الْعَقْلِ الثَّقَىٰ

1. Aşk, hevayı bırak çünkü aşk, aklın felaketidir, afetidir. Kim ona uyarsa yüksekten aşağıya düşer, onun değeri azalır.

2. Aşk cehalet, sevda fitnedir ve (âşık) oyuncak olmayı çok seven yaşayanların ölüsüdür.

3. Aşkın elinin onunla oyun oynadığı, insanlar içerisinde acı çekenlerin en zelil olanını gördünüz mü?

4. En güzel nefis dünyanın bize sunduklarından ve güzel kadının fitnesinden yüz çeviren nefistir.

5. Bize diyorlar ki aşk aklın ziynetidir. Biz de onlara deriz ki aksine aklın ziyneti takvadır.

Sonuçta şair kasidelelerinin mukaddimelerinde hikmet temasını çok nadir olarak tercih etmektedir.

⁸¹⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 35; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne* II, 230; a.mlf., el-Muhibbî, *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 210.

3.1.3.2.8. Hamriyyât

el-Muhibbî'nin Muhammed b. Âlehi'ye hitaben yazdığı medih şiirinin mukaddimesinde hamriyyât temasını işlediği beyitlere rastlanmaktadır. Bu beyitlerde akşam vakti içki meclisinin kurulduğunu ve bu içki meclisindeki Türk olan sakiye hayranlığını dile getirdiği beyitler şu şekildedir; [Tavîl]⁸²⁰

1 وَصُفَّتْ كُؤُوسُ الْبَابِلِيِّ عَشِيَّةً يَطُوفُ بِهَا سَاقٍ مِنَ التُّرْكِ أَعْيَدُ
2 هَلَالُ دُجَى بَلِّ شَمْسٍ أَفْقٍ مُنِيرَةٍ قَوَائِلُهُ الْعَلْيَاءُ وَالصَّوْنُ مَحْتِدُ
3 إِذَا مَا رَنَا يَحْتَالُ فِي طَلَبِ الْأَذَى فَفِي كُلِّ عَضُوٍّ مِنْهُ عَضْبٌ مُهَنَّدُ

1. Akşam Babil bardakları diziliyor. Çok güzel olan Türk saki (bardakları doldurmak için) dönüyor (dolaşıyor).

2. (O saki) sanki karanlık gecenin hilali hatta ufuğun parlak güneşi gibidir. İlk hasleti soy bakımından saygın ve yüksek olmasıdır.

3. Cefa çekirmek istediğinde kurnazlıkla erkeklere göz ucuyla baktığında onun her uzvunda keskin kılıç vardır.

Sonuçta şair kasidelelerinin mukaddimelerinde hamriyyât temasını çok tercih etmemektedir.

3.1.3.2.9. Mukaddimesinde Birçok Temayı birlikte Kullanması

el-Muhibbî'nin mukaddime bölümünde genel olarak ikili tema kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bazen ise tek tema ile yetindiği ya da birçok temayı birlikte kullanmayı tercih ettiği de görülmektedir. Örneğin şair hocası İbn Lütfullah el-‘İzzetî'ye yazdığı ihvâniyyât ana temalı 46 beyitten oluşan şiirinin mukaddimesine hamriyyât ile başlamış, sonra ise sırasıyla tabiatı vasıfla devam etmiş, daha sonra gazel teması ile devam edip en son şikâyet teması ile mukaddimesini tamamlayarak bu bölümde birçok temayı birlikte kullanmıştır. [Reml]⁸²¹

1 بَاكِرِ الْحَانَةِ وَالْكَأْسُ تُدَارُ فَشَبَابُ الْعُمْرِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارُ
2 هَذِهِ الْأَرْضُ اكْتَسَتْ أَزْهَارَهَا مَا عَلَى مَنْ يَغْنَمُ اللَّذَاتِ عَارُ
3 وَكَأَنَّ الرُّوضَ وَشِيَّ فَاحِرٌ نَفْسُهُ آسٌ وَوَرْدٌ وَبَهَارُ

⁸²⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 91.

⁸²¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 142; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 140-142; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

4	إِنْ سَرَتْ فِي سَرْحِهِ رِيحَ الصَّبَا	فَضَحَ الْعَنْبَرُ رَنْدُ	وَعَرَا
5	وَكَاَنَّ الْمُنَّ يَبْرُ كَنْزُهُ	بَيْضَاءُ وَالْمَاءُ نُضَارُ	
6	يَا زَفِيَّائِي دَعَانِي وَالْهَوَى	إِنَّمَا الصَّبْوَةُ لِلصَّبِّ شِعَارُ	
7	كُنْتُ أُخْفِي مِحْنَةً فِي خَلْدِي	لَوْ يَكُنْ لِلْقَلْبِ فِي الْعَشْقِ اخْتِيَارُ	
8	مَنْ يَبْتَ وَلَهَانَ فِي حُبِّ الظُّبَا	حَانَهُ الْقَلْبُ وَعَزَّ الإِصْطِبَارُ	
9	يَعْدُبُ الْهَجْرُ لِمَنْ يَعْرِفُهُ	وَبِمَطْلٍ الْغَيْدِ يَحْلُو الْإِنْتِظَارُ	
10	إِنَّمَا نَشْوَانُ أَحْدَاقِ الْمَهَى	صَحْوُهُ مِنْ سَكْرَةِ الْعَشْقِ خُمَارُ	
11	هَكَذَا تَفْعَلُ أَحْكَامُ الْهَوَى	فِي بَنِي الْعَشْقِ وَلِلدَّهْرِ الْخِيَارُ	
12	يَنْقُضِي الْعُمُرُ وَمَا لِي مُسْعِفُ	وَمَنْ الضَّمِيمُ مُصِيحُ لَا يُجَارُ	
13	هَذِهِ حَالِي وَإِنْ طَالَ الْمَدَى	وَأَعْتَبَارُ الْحَالِ لِلْمَرْءِ اخْتِيَارُ	
14	غَيْرَ أَنَّ الْحَرْصَ غَلَّابُ النَّهْيِ	وَالْمَنَى مِنْهَا اخْتِيَارُ وَاضْطِرَارُ	

1. Meyhaneye erken gel ve (içki) bardağı dönüyor. (Dönerek dolduruluyor.) Çünkü gençlik yılları ödünç alınan bir elbisedir.

2. Bu yeryüzü çiçeklerini giydi. Lezzetleri elde edene utanç duyma yok.

3. Sanki bahçe mükemmel şekilde işlenmiş bir kumaş gibidir. Onun nakışları ise mersin, gül ve nergistir.

4. Bahçenin ortasına saba rüzgârı eserse güzel kokulu bitki ve süs bitkisi, amber kokusunu ortaya çıkarır.

5. Yağmur bulutu sanki altın tozudur. Onun hazinesi beyaz inci ve suyu da sanki saf altın.

6. Ey iki dostum! Beni aşkla birlikte bırakın. Şüphesiz oyun eğlence, keyif düşkününün şiarıdır.

7. Aşk için kalbin tercih hakkı olsaydı, büyük dertlerimi içimde gizlerdim. (Bu imkânsız.)

8. Ceylanın (sevdiğinin) aşkıyla aklı başından giden her kim geceye girerse, kalp aşkını ifşa eder ve tahammül azalır.

9. Bilene ayrılığın tadı güzel gelir. İşveli kadının yerine getirmeyeceği sözlerini beklemek hoş olur.

10. Muhakkak ceylanın (sevdiğinin) gözlerinin ayyaşı (tutkunu) için aşkın sarhoşluğundan ayılışı mahmurluktur.

11. Âşıktaki, aşkın kanunları işte böyle şeyler yapıyor ve zaman kararını seçiyor.

12. Ömrüm geçti gitti ve (hayatımda) hiçbir kurtarıcı olmadı. Zarar ziyandan sonra kulak verene yardım edilmez.

13. Bu benim halim ve ömrüm boyunca böyle devam etti. Ve ibretlik halim insanlar için imtihandır.

14. Ne var ki hırs akla çokça galip gelir. Temennilerde ihtiyari ve zorunlu olanlar vardır.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere şairin methiyeden önce mukaddimesinde hamriyyât, vasıf, gazel ve şikâyet olmak üzere dört farklı temayı birlikte kullandığı görülmektedir. Böylece şair şiirdeki yeteneğini sergileyerek adeta duyguları coşturmuş, dikkatleri celbetmiş ve muhatapları ana konuya sıkıca bağlamıştır.

3.1.3.2.10. Mukaddimesiz Olarak Şiire Başlaması

el-Muhibbî medih ve ihvâniyyât şiirlerine büyük bir çoğunlukla mukaddime ile başlamıştır. Nadiren ise mukaddime bölümüne yer vermeyip kasidesine ana tema ile başlamıştır. Örneğin şair Dimeşk müftüsü olan Ahmed el-Mihmandârî'ye yazdığı medih kasidesinde mukaddimeye yer vermemiştir. [Recez]⁸²²

1	يَدُ	ابْنِ	أَحْمَدٍ	وَفَضْلٍ	أَحْمَدٍ	تُعَلِّمُ	النَّاسَ	طَرِيقَ	الرَّشَدِ
2	لَوْلَاهُ	أَصْبَحَ	الْوُجُودُ	عَاطِلًا	وَلَمْ	يَبْنَ	فِي	الدَّهْرِ	طِيبُ
3	مَنْ	عِنْدَهُ	اللَّدَّةُ	إِذْ رَأَى	الْمُنَى	وَأَنْكَرُ	الْأَصْوَاتِ	صَوْتِ	مَعْبَدِ
4	لَا	يَعْلَمُ	الْهَزْلَ	وَلَا	يُحِبُّهُ	وَلَا	يَمِيلُ	طَبْعُهُ	إِلَى
5	تُسَهِّرُهُ	الْأَفْكَارُ	فِي	مَفَاجِرٍ	يُبْدِعُهَا	أَوْ	مَكْرُمَاتِ	يَبْتَدِي	
6	يَنْظُمُ	مَنْشُورَاتِهَا	فَهِيَ	عَلَى	جِدِّ	الْعُلَا	كَالْلُّؤْلُؤِ	الْمُنْضَدِ	

1. Ahmed'in (el-Mihmandârî) eli (çabaları) ve Ahmed'in fazlı sayesinde insanlar hidayet yolunu öğrendi.

2. O olmasaydı mevcudat (âlem) atıl olurdu. Zamanda asaletin (soyluluğun, nesebin) en iyisi olan ortaya çıkmazdı.

⁸²² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 109-111; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 148.

3. *Ondaki lezzetler temenni ve isteklere ulaşmadır ve seslerin en kötüsü Ma 'bed'in*⁸²³
sesidir. (Onun sesi Ma 'bed'in sesinden daha güzeldir.)

4. *Şaka ve mizahı bilmez ve sevmez ve onun tabiatı (ahlakı) oyun ve eğlenceye meyletmez.*

5. *Güzel övülmüş fikirler onu uyutmaz. Benzeri görülmemiş yeni fikirler üretir ve güzel hasletleri ilk o ortaya koyar.*

6. *(Diğer insanlarda) dağınık meziyetlerin hepsini kendinde toplamıştır. Onlar (meziyetler) düzenli olarak dizilmiş inci gibi onun büyük makamının boynundadır.*

Görüldüğü gibi şairin herhangi bir mukaddime yazmaksızın ilk beyitten itibaren şaka yapmaması ve kötü huyu olmaması, sesinin güzel olması yönleriyle memduhunu övmekle şiire başlayarak doğrudan ana konuyla başladığı görülmektedir.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin medih ve ihvâniyyât temalı kasidelerinde mukaddime bulunmakta diğer temalarda ise bulunmamaktadır. Şairin bu kasidelerindeki mukaddimleri zengin bir çeşitliliğe ve içeriğe sahiptir. Kaside içerisinde ideal uzunluğa sahip olan bu mukaddimelerde genellikle gazel ve vasıf konularının işlendiği görülmektedir. Ayrıca şikâyet, gece yolculuğu, özlem, hikmet, atlâl ve hamriyyât konuları ile giriş yapılan kasideler de bulunmaktadır. Gazel ve vasıf temalarına oldukça çok yer vermesine rağmen atlâl ve hamriyyâta yer verilen mukaddime sayısı da oldukça azdır. Bu yönüyle şairin klasik edebî eğilimi kısmen takip ettiği, bazen de Cahiliye dönemi mukaddime üslubunun dışına çıktığı anlaşılmaktadır.

Şair mukaddimelerinde tema düzeni olarak farklı tarzlar kullanmıştır. Mukaddimelerinde bir konudan diğerine geçişi ustaca yerine getirdiği ve genelde iki olmak üzere ikiden çok temaya değindiği görülmektedir. Bunun yanında tek temaya değindiği kasideleri de mevcuttur. Mukaddime temalarının adedi dörde kadar gitmiştir.

⁸²³ Ebû Abbâd Ma'bed b. Vehb el-Yaktînî el-Medenî, Benî Mahzum kabilesinin kölesiydi. Hayatının ilk yıllarında koyun çobanlığı yaptı. Sonra sesinin güzelliği keşfedilince insanlar arasında ün saldı. Daha sonra halifelüğün başkenti Şam'a gitti ve böylece ünü daha da yayıldı. Daha sonra sesinin güzelliği sayesinde ülke yöneticileri ile sürekli görüşme imkânına kavuştu. Hicrî 129 yılında vefat etti. Bkz. Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, Beyrut 1407/1986, XIV, 115-119.

Kısaca şair kasidelerinde mukaddime yapmakta başarılıdır. Birden fazla konuya yer vermesi dikkat çekmektedir. Ancak ele aldığı konular arasında, klasik şiirlerdeki konulara bir yenilik getirmemiştir.

3.1.3.3. Tahalluş

“Kurtulmak, bir şeyden ayrılıp diğerine geçmek manasında”⁸²⁴ “ḥalâş” (الْخَلَّاصُ) kökünden türeyen teḥalluş, terim olarak kaside içerisinde bir konudan başka bir konuya geçişin, ana konuya münasebet düşerek ve yumuşak bir üslupla yapıldığı bölüme verilen addır.⁸²⁵ Bu konu geçişlerinin belli kaide ve kuralları vardır. Şairin giriş bölümünden sonra asıl konuya geçişte ve kasîdenin bölümleri arasında münasebet kurarak, ustaca, işitene hissettirmeden, zarif bir şekilde ve kurallarına uygun olarak güzel bir üslûpla geçiş yapılmasına “ḥüsn-i teḥalluş” denir.⁸²⁶ Kurallara aykırı ve soğuk bir şekilde, geçişler arasında ilgi kurulmadan yapılmasına ise “iḳtiḍâb” adı verilmektedir.⁸²⁷

Bir konudan diğerine geçişte seçilen üslup ve kelimelerle teḥalluşun kaliteli olması şairin yeteneğini göstermektedir. Bunun için Arap edebiyatı eleştirmenleri iyi bir geçişin niteliği konusunda bazı ölçütler ortaya koymuşlardır. Bunların en önemlisi, şiirin akıcılığının kesintiye uğramaması için iki konu arasında mana ve lafızlarda kopukluk meydana gelmemesidir. Şair bu bölümde okuyucuya geçiş yaptığını hissettirmeyeceği yalın ve güzel ifadeleri büyük bir ustalıkla kullanmalıdır. Ayrıca teḥalluşun basit ve hoş bir anlatımla ve yumuşak bir geçişle yapılması gerekmektedir.⁸²⁸

⁸²⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, III, 1037.

⁸²⁵ Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu İşlâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnan, 1. b. Beyrût, 1996, I, 398; İbn Ṭabâtabâ, *'Iyâru's-Şi'r*, s. 184; Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l- Kâtib ve's-Şâ'ir*, thk: Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tıbbâne, Dâru Nahda, Kâhire, 1970, III, 121; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd b. Sinân el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, Dâru'l-Mektebeti'l-'İlmiyye, Beyrut, 1982, s. 268; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî'l-Edeb*, I, 180; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣtalahâtî'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, I, 306-307; İsmail Durmuş, “Tehalluş”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, 317.

⁸²⁶ Taḳiyyuddîn Ebûbekr İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1433), *Ḥizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Erab*, thk. 'İşam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 2004, I, 329.

⁸²⁷ İbnu'l-Esîr, *Meselu's-Sâir*, III, 121; Bekkâr, *Binâu'l-Kaşîde*, 228; İsmail Durmuş, “Tehalluş”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, 317.

⁸²⁸ el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, s. 268; İbn Ṭabâtabâ, *'Iyâru's-Şi'r*, s. 184; Bekkâr, *Binâu'l-Kaşîde*, s. 228.

Şair iki konu arasında lafız ve anlam bakımından ince münasebetler kurmaya özen göstermeli ve bunu da bir veya iki beyitte gerçekleştirmelidir. Öte yandan bir beyitte bitirmenin daha güzel olacağı da belirtilmiştir.⁸²⁹

el-Muhibbî'nin kasideleri incelendiğinde tehalluşlarında eleştirmenlerin ortaya koyduğu kaideleri uyguladığı anlaşılmakta ve tehalluşu genel anlamda başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği görülmektedir. Onun en iyi tehalluşlarının medih konulu şiirlerde mukaddimeden ana konuya yapılan geçişleri olduğu söylenebilir. Örneğin el-Muhibbî el-Bursevî (ö. 1098/1687) hakkında yazdığı bir medih şiirinde, mukaddimesine gazel ile başlayıp şikâyet temasına geçmiş ve tehalluşu şikâyet teması ile medih teması arasında yapmıştır. [Hafif]⁸³⁰

1	أَقْطَعُ	اللَّيْلَ	فِي	مُؤَاصِلَةِ	الْهَمِّ	وَطَرْفِي	يُرَاعِ	بِالسَّهْمِ
2	وَعَجِيبٌ	أَخَافُ	بُؤْسَ	اللَّيَالِي	وَمُلَازِمِي	إِنْسَانٍ	عَيْنِ	الْوُجُودِ
3	مُصْطَفَى	الْمَجْدِ	وَالْتَدَى	وَالْمَعَالِي	وَمَقَرُّ	الْعُلَى	وَبَيْتُ	الْقَصِيدِ

1. Devamlı üzüntü ve tasa içinde geceleri uykusuz geçiriyorum ve gözüm uykusuzlukla korkuya kapılıyor.

2. Ve ne acayip gecenin kasavetinden korkuyorum ve sığınağım göz bebeğim olan (şerefli) bir insandır.

3. (O), yüksek mekvili, makamı âlî, eli açık ve (güzel özellikleri ile) şiirin en güzel beyti gibi olan şanı yüceliğin Mustafa'sı (seçilmiş) 'dır.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere şair üzüntü ve tasa içinde gecelerinin uykusuz geçtiğini ve bu sebeple uykusuzluktan hayal görmeye başlayan insanın durumu gibi aniden korkuya kapıldığını ve her şeyden korkarken bu dertlerinden bir insana sığındığını söylemekte ve daha sonraki beyitte bu kişinin ismini açıklayarak medihe geçmektedir. Görüldüğü gibi el-Muhibbî **إِنْسَانٌ** kelimesini nekra olarak kullanmıştır. Bu şekilde kullanmasındaki amacı önce nekra isim zikredip okuyucunun aklında soru işareti bırakıp merak duygusu uyandırarak daha sonraki

⁸²⁹ Abdulazîm b. el-Vâhid İbn Ebi'l-İşba' el-Mısrî (ö. 653/1256), *Tahrîru't-Taḥbîr fî Şinâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesri ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, el-Cumhûriyyetu'l 'Arabîyyetu'l-Muttaḥide Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, byy., ty., s. 433; Ebû İdris el-Mueyyed-billâh Yahyâ b. Ḥamza el-'Alevî (ö. 745/1344), *eṭ-Ṭirâzu li Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Ḥaḳâiki'l-İ'câz*, 1. bs. , el-Mektebetu'l-Unşuriyye, Beyrût, h. 1423, I-III, II, 173.

⁸³⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 120-121.

beyitlerde memduhun ismini açıklayıp okuyucunun bu merakını gidermekle güzel bir tehalluş yapmak içindir. Ayrıca şair marife bir ismi nekra kullanarak o isme tazim anlamı yüklemiş olmakta ve ana konu olan medihe etkileyici bir geçiş yapmaktadır. Böylece el-Muhibbî söz konusu prensiplere uyum sağlayıp husnu't-tehalluşu gereğince icra etmiş olmaktadır.

el-Muhibbî'nin şiirlerinde tehalluş bölümü genel olarak bir yahut iki beyitten meydana gelmektedir. Şair el-'Aclânî'yi (ö. 1096/1685) medih şiirinde gazel ile başladığı mukaddimesi ile medihe geçişi tek beyitle sağlayarak ve ilk şatrı gazel olan beytin ikinci şatrı ile medihe geçiş yaparak tehalluşu yerine getirmiştir. [Tavîl]⁸³¹

1 وَمَنْ أَسْقَمَتْهُ الْغَيْدُ لَمْ يَشْفِ سِوَاهَا وَدَفْعُ الشَّرِّ بِالشَّرِّ أَسْلَمُ
2 وَمَنْ جَرَحَتْهُ النَّائِبَاتُ فَمَا لَهُ سِوَى قَيْضِ إِحْصَانِ ابْنِ عَجَلَانَ مَرْهَمُ
3 وَحِيدِ الْعَلَا وَالسَّيِّدِ السَّنَدِ هُوَ الشَّمْسُ فِيْنَا وَالْأَفَاضِلُ أَنْجُمُ

1. Kim ki, genç ve zarif (kadın) onu hasta ederse onun dışında bir şeyle şifa bulamaz. Şerrin şerle giderilmesi en isabetli olandır.

2. Kimi musibetler yaralarsa İbn Aclân'ın ihsanının çokluğu dışında (fayda veren) bir merhem yoktur.

3. Yücelikte tektir ve kendisine dayanılanların (yardımına başvurulananların) efendisidir. O bizim aramızda güneş gibi, diğer fazilet erbabları ise yıldızlar gibidir. (Onun yeri daima ayrıdır.)

Kasidenin tehalluşunda görüldüğü gibi beyte sanki gazel temasına devam edecekmiş gibi başlamakta ancak medihe geçiş yapmaktadır. Böylece el-Muhibbî bu geçişi sebep sonuç ilişkisi içerisinde ifade ederek ve geçişte uygun lafız ve manaları seçerek kasidenin mukaddimesi ve asıl teması arasında bir kopukluk olmadığı ve tek bir konudan oluştuğu hissini uyandırmayı başarmaktadır. Bu da şairin, tehalluşu mukaddimededen asıl konuya geçişte başarılı bir şekilde uyguladığını ortaya koymaktadır.

el-Muhibbî'nin hocası Zeynel 'Âbidîn el-Bekrî'yi methettiği 52 beyitten oluşan bir kasidesinde güzel bir tahallus örneği olan ve Dımeşk'ten ayrılışını, Mısır'a yolculuğunu ve

⁸³¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 275.

yaşadığı duygularını güzel ifadelerle vassettiği tehalluş beyitleri şu şekildedir; [Meczû Kâmil]⁸³²

1	وَنَأَيْتُ	عَنْكَ	وَلِي	حَشَاً	لَمْ	يَدْرِ	مَا	مَضَضَ	النَّوَابِ
2	أَسْرِي	وَحُبِّي	سَائِقِي	أَيَّانَ	شَاءَ	مِنْ	الْمَذَاهِبِ		
3	وَأَخْطُ	نُونَاتِ	الْمُنَى	بِمَنَاسِمِ	الْعُرِّ		النَّجَائِبِ		
4	وَرَجَاءُ	زَيْنِ	الْعَابِدِ	نَ	وَسَيْلَتِي	لِحِمَى	الْمَارِبِ		

1. Senden (vatanımdan) uzaklaştım ve ben de bir hüznün. Bu şiddetli elemelerden kalbimin haberi yok.

2. Gidiyorum ve sevgim beni yollardan hangisine isterse oraya doğru götürüyor. (Sevgimin peşinden gidiyorum.)

3. Güçlü kuvvetli olup alnında beyazlık olan devenin ayak tabanlarıyla temennimin nınlarını (devenin kumdaki ayak izinin şeklini) yazıyorum. (İsteğimin peşinden gidiyorum.)

4. İsteklerimi karşılaması için vesilem Zeynel ‘Âbidin’e ricada bulunuyorum.

Bu tehalluş beyitlerinde el-Muhibbî Mısır’a giderken vatanından ayrılmanın hüznünü yaşarken aynı zamanda hocasına ulaşmanın sevincini yaşadığını ancak kalbinde hocasına duyduğu sevginin daha ağır bastığını ifade etmiştir. Amacının Mısır’a gitmek değil hocasına kavuşmak olduğunu ve bu sebeple devesine binip ona ulaşmak için yolculuk yaptığını ifade etmiştir. Devesinin kumdaki nal izini ن “nun” harfine benzetmek suretiyle hoş bir benzetme yapmıştır. Devamındaki beyitte ise el-Bekrî’ye vesilem diyerek adeta kendisinin ihtiyaçlarını giderebilecek Allah’ın bir vasıtası olarak hocasını gördüğünü anlatmayı amaçlayarak medihe geçiş yapmaktadır. Böylece şair medihe geçişi hiç hissettirmeden icra ederek başarılı bir husnu’t-tehalluş örneği sunmuş olmaktadır.

el-‘Îmâdî’ye hitaben yazdığı medih şiirinde ise el-Muhibbî, mukaddime kısmına gazel ile giriş yapıp şikâyet temasına geçmiştir. Şikâyet temasından sonra ana konuya geçiş yaparken şiirine konu ettiği kişinin ismini zikretmekte ve ana konuya giriş yapmaktadır. [Hafif]⁸³³

1	رَحَلْ	الْعَيْسُ	فَاعْتَدَيْتُ	كَحَرْفِ	سَاقِطِ	فِي	مَرَاتِبِ	الْأَعْدَادِ
---	--------	-----------	---------------	----------	---------	-----	-----------	--------------

⁸³² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 70-73; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, II, 157.

⁸³³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 106; a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, s. 9.

2 وَجَفَّايِ مَنْ كُنْتُ أَرْغَبُ فِيهِ لَا لِدَنْبٍ بَلْ ضِنَّةٌ بِالْوَدَادِ
3 فَتَفَرَّدْتُ فِي صَحَابِي وَفِي حَزْبِي كَالْعِمَادِي دَامَ فِي الْأَمْجَادِ
4 مَنْ تَرَى وَجْهَهُ فَتُنْكِرُ أَنَّ الْبَدْرَ حُسْنًا لَهُ مِنْ الْأَنْدَادِ

1. Beyaz deve ayrıldı gitti (sevdiklerim benden ayrıldı). Sayılar (ebced) sisteminde sakıt olan harf gibi oldum. (Kıymetim kalmadı.)

2. Kendisini sevdiğim kişi benden uzaklaşıyor. Bir kusurum günahım yok, aksine sevgiye karşılık bulamadım.

3. Asaleti ve şerefi daim olmada tek olan 'İmâdî gibi ben de cemiyetimin ve arkadaşlarım içinden ayrılıp tek başıma kaldım.

4. Kim onun yüzünü görse güzellikte benzeri olmayan dolunayı (güzellikte) inkâr eder.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere şair tehalluş beytinde kendisinin yalnızlığı ile memduhunun asalet ve şerefte tek olması arasında ilişki kurmuş ve lafız ve anlam ilişkisini iyi kurgulayarak husnu't-tehalluşu icrâ etmiştir.

İsmail el-Mehâsinî'yi methettiği bir kasidesinde ise şair memduhunu kadınların güzellik ile erkekleri köle yaptığı gibi güzel özellikleri kendisine toplamakla onun da insanları kendine hayran bıraktığını ve kalpleri etkilediğini dile getirerek gazel ile medih arasındaki tehalluşu kurallara uygun olarak gerçekleştirmiştir. [Münserih]⁸³⁴

1 أَوْدَعَ فِيهِ الْجَمَالَ صَانِعُهُ بِأَسْرِهِ لِلْأُسُودِ يَأْسِرُهَا
2 كَمَا جَمِيعُ الْقَضَائِلِ اجْتَمَعَتْ فِي مَنْ مَعَالِيهِ لَسْتُ أَخْصِرُهَا

1. Güzelliğiyle aslanları (erkekleri) esir etmek için onu (bayanı) yaratan, ona güzellik koyar.

2. Faziletlerini sayamadığım yüce insana faziletlerin hepsini topladığı gibi. (Allah ona tüm faziletleri bahşetmiştir.)

Örnekten anlaşılacağı üzere şair gazel ile medih arasında tehalluş yaparken sanki konu değişmeden devam ediyor izlenimi vermektedir. Böylece Arap edebiyatı eleştirmenlerinin okuyucuya geçiş yaptığını hissettirmemesi kuralını ustaca yerine getirmiş ve böylece en güzel husnu't-tehalluş örneklerinden birini sunmuş olmaktadır.

⁸³⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 147-150.

Verilen örneklerde görüldüğü üzere el-Muhibbî'nin ana konuya geçiş yaptığı tehalluş beyitleri genel itibarıyla sade ve geçiş yapıldığı okuyucuya hissettirilmemeye çalışılan hoş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak el-Muhibbî'nin tehalluşlarında başarılı olduğu görülmektedir. Diğer yandan şairin tehalluş uyguladığı kasidelerin neredeyse tamamının medih ve ihvâniyyât temalı şiirler olması sebebiyle onun tehalluş sanatını icra edişine dair yapılan açıklamalar, şairin bu iki temada söylediği şiirleriyle sınırlı kalmaktadır.

3.1.3.3. Hâtîme

Kasidelerin son kısmına “hâtîme” veya “makta” denilmektedir. Şiir açısından düşünüldüğünde bir kasidenin kapanış beyti ya da beyitleridir.⁸³⁵

Hâtîme beyitleri diğer beyitlere göre zihinlerde kalan son ifadeler olduğundan kasidede önemli bir yere sahiptir. Bu durum şiirin her bölümünde olduğu gibi eleştirmenleri hâtîmede de birtakım kıstaslar tayin etmeye sevk etmiş ve şiirin başlangıcının kasidenin anahtarı; sonunun ise kilidi olması gerektiği vurgulanmıştır. Onlara göre şiirin en son işitilen bölümü olması sebebiyle hafızada kalmaya daha elverişli olan hâtîme özenle yazılmalıdır. Hâtîme, şiirin konusuna uygun olmalı ve kasidenin hâtîmesi ile ana teması arasında uyum bulunmalıdır. Yine matla‘da olduğu gibi hâtîmenin de manası açık, ele alınan konunun özelliğine göre farklılık arzeden, kulağa tatlı gelen, dile ağır gelmeyen, kapalılıktan uzak, güzel ve hoş kelimelerden oluşmalıdır. Hâtîme, kasidenin en güzel beyti olmalı ve sözün biteceğini ima etmelidir. Şiir bittiğinde başka söze ihtiyaç bırakmayacak bir tarzda olması gibi hususlar hâtîmede bulunması gereken özellikler olarak sıralanmaktadır.⁸³⁶

Ayrıca kasidenin özünü ve aynı paralelde şairin hayat tecrübesini yansıtan bir hikmetli söz ya da güzel bir teşbih, vecize, nükte, atasözü, dua, ayet veya hadisi içermesi hâtîmeyi okuyucunun nezdinde daha da etkili kılmak için tercihe şayandır.⁸³⁷ Netice olarak kasidenin bu ölçütlere uygun olması ve amacını yerine getirmesine “husnu’l-hâtîme” denmiştir.⁸³⁸

⁸³⁵ Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, 229; Ali Bulut, *Belâgat Me‘ânî-Beyân-Bedî‘*, 4.b., İFAV, İstanbul, 2015, s. 400.

⁸³⁶ İbn Rasîk el-Ğayravânî, *el-‘Umde*, I, 239; Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şînâ‘ateyn*, s. 442-444; el-Ğartâcennî, *Minhâcu'l-Bulegâ*, s. 101; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 493-494; Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 229.

⁸³⁷ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şînâ‘ateyn*, s. 442-444; el-Ğartâcennî, *Minhâcu'l-Bulegâ*, s. 101; el-‘Alevî, *eṭ-Ṭırâz li-Esrâri'l-Belâga*, III, 104; Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 229-230.

⁸³⁸ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 493.

Diğer yandan edebi tenkitçiler mersiye ve medih şiirleri hariç hâtimede duayı uygun bulmamışlardır. Şiirin dua edilerek bitirilmesi edebiyatçılar tarafından eleştirilmiş, şiirde dua etmek zayıf tabiatlı insanların işi olarak görülmüş ve yalnızca hükümdarlar için söylenen şiirler dua ile bitirilebilir görüşünü savunmuşlardır.⁸³⁹

Ancak Müslüman bir toplumda duanın önemi ve dillerde ne kadar kalıcı olduğu düşünülürse kasidelerin tema ile uyumlu dua ile bitirilmesinin edebî bir zafiyet olarak değil aksine “hüsnü’l-hâtîme” olarak düşünülmesi gerekmektedir.⁸⁴⁰

el-Muhibbî de özellikle medih ve ihvâniyyât kasidelerinde genel olarak kasidesini memduhuna sunmakta ve dua ve övgülerle hâtîme yapmaktadır. Nitekim el-Muhibbî ihvâniyyât temalı bir kasidenin sonuç bölümünde benzersiz diye tarif ettiği şiirini hocası el-‘İzzetî’ye sunmuştur. Kasideyi bir bekâr kıza benzeterek onun mihrinin hocasının bu kasideyi kabul etmesi olduğunu ve onun sunulan bir hediyeği geri çevirmediğini söylemiştir. Onun bu övgülere layık olduğunu belirtip daha da ötesinde Arap dilinde başucu sözlüklerden olan el-Cevherî’nin es-Sıhah’ındaki tüm güzel özelliklerin hocasında olduğu ifadesiyle şiirini hüsnü’l-hâtîme ile sonlandırmıştır. [Kâmil]⁸⁴¹

1	حُذِّهَا	بَدِيعَةً	بَابِهَا	وَصَاحَةً	رَقَّتْ	فَرَقَتْ	لَهَا	قَرِيضُ	الْبُحْرِي		
2	وَاسْتَجَلَّهَا	بِكْرًا	قَبُولُكَ	مَهْرَهَا	وَالْبِكْرُ	لَيْسَ	تَحِلُّ	مَا	لَمْ	تُمْهَرِ	
3	فَلَأَنْتَ	أَهْلُ	الْمَدْحِ	دُمْتُ	لِأَهْلِهِ	مَا	بَيَّعَ	إِلَّا	كُنْتُ	أَنْتَ	الْمُشْتَرِي
4	لَا	زِلْتُ	فِي	أَوْجِ	السَّعَادَةِ	رَاقِيًا	وَمَقَامُكَ	الْمَحْمُودُ	فَوْقَ	الْمُشْتَرِي	
5	مَا	حَجَّكَ	الرَّاجِي	وَبَابُكَ	قِبْلَةً	بِقَلَائِدِ	فَضَحْتُ	صَحَاخَ	الْجَوْهَرِي		

1. Konusu apaçık ortada olan bu benzersiz kasideyi kabul et. Buhturî’nin şiiri, güzelliğini ondan alarak güzel oldu (öğrendi).

2. Kasideyi bakir bir şekilde ortaya koydum, senin onu kabul etmen ise onun mihridir. Bakir olan mihr almadan helal olmaz. (Bu şiiri kabul et.)

3. Sen methe layıksın, sen medih ehli olarak kal. Senin alıcı olman dışında satış yoktur. (Medih sadece sana layıktır.)

⁸³⁹ İbn Rasîk el-Kayravânî, *el-‘Umde*, I, 241. 239.

⁸⁴⁰ Küçükşarı, *İbrahim es-Sefercelânî ve Şiirleri*, 169.

⁸⁴¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 173-177; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eser*, IV 4, 137-138; a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, 93.

4. Sen, saadetin zirvesine yükselmeye devam ediyorsun. Senin övülen makamın yıldızın da üstündedir.

5. İsteyen sana yöneldiğinde geri çevirmezsin ve senin kapın (ihtiyacı olanlara) kabledir (yöneldikleri yerdir). Bu kolyelerle Cevherî'nin Sîhah'ını⁸⁴² ortaya koydun. (Bu sözlükte bulunan tüm iyi özellikleri kendinde ihtiva ettin.)

Yine şair bazı medih konulu şiirlerinin hâtimesinde benzer şekilde kasidesini övmekle ve söz konusu şiiri muhataba takdim etmekle ve konuya bağlı olmak koşuluyla genellikle hâtimeye uygun olarak son beyitlerde temenni veya dualarla şiirini bitirdiği görülmektedir. Şerif Ahmed b. Zeyd b. Muhsin b. Ebî Nümeyy'i methettiği şiiri buna güzel bir örnektir. Şair şiirinin hâtime kısmında kasidesini ona sunup kabul etmesini isteyerek dua ile bitirmiştir. [Vâfir]⁸⁴³

1	إِلَيْكَ	سَلِيلَ	حَيْرَ	الْخَلْقِ	أَشْكُو	نَوَى	قَصُرْتُ	نَتِيجَتُهُ	وَطَالَ
2	وَهَاكَ	حَلَى	عَلَى	جِدِ	الْعَوَانِي	وَلَا	حَدَّ	عَلَى	الْوَجَنَاتِ
3	عَرُوبُ	إِنْ	أَرَدْتُ	قِتَالُ	حَصْمِي	أَجَرَّدُ	مِنْ	قَوَائِفِهَا	النِّصَالَا
4	تَمَتَّعَ	مِنْ	مَدَائِحِهَا	بِرُوضِ	يَرُوقُكَ	مِنْهُ	شَمَائِلُهُ	اِعْتَدَالَا	
5	وَدُمَ	صَدَرَ	الزَّمَانِ	وَلَا	رَأَيْنَا	لِذَاتِكَ	مَا	حَدَا	الْحَادِي
									زَوَالَا

1. Yarattılmışların en hayırlısının nesebinden olan, uzun süreli ve sonucu faydasız gurbeti sana şikâyet ettim.

2. İşte yüzünün yanağında ben olmayan güzel kadının boynundaki kolyeyi, al kabul et.

3. Arapça kaside (ya da güzel kadın) gibi düşmanlarımla savaş isteyince kasidenin kafiyesinin temrenini çıkarırım. (İyi şiir yazarım.)

4. Onda mutedil olan güzel şimal rüzgârı esmekle hoşuna giden bir bahçe gibi güzel olan medihlerden faydalan.

5. Daima zamanın evvelinde kal. Senin zatını ebediyen zeval bulmuş (sona ermiş) görmeyelim.

⁸⁴² es-Sîhah, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 400/1009) meşhur Arapça sözlüğüdür. Bkz. Ebû Naşr İsmâil b. Hammâd el-Fârâbî el-Cevherî (ö. 393/1003), es-Sîhâhu Tâcu'l-Luğa ve Şîhâhu'l-'Arabiyye, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Atîr, 4. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrût, 1407/1987.

⁸⁴³ el-Muhibbî, Divân, s. 256.

Bu şiirin hâtimesinde el-Muhibbî şiirini kolyeye benzeterek takdim etmiş ve bu şiiri güzel yazdığını ve hoş esintili bir bahçeye benzediğini söyleyerek ona uzun yıllar başarı ve sağlık dilekleri ile kasidesini bitirmiştir.

Yine şair medih ve ihvâniyyât kasidelerinde işlemiş olduğu temaya uygun olarak dua içeren güzel hâtıme örnekleri sunmuştur. Örneğin Mustafa el-Bursevî hakkındaki medih kasidesini dua ile bitirmiştir. [Hâfif]⁸⁴⁴

1 وَابْقَ عُمْرَ الزَّمَانِ مَا هَتَفَ الْوُزُقُ وَلَاخَ فِي الْأُفُقِ سَعْدُ السُّعُودِ

1. *Ufukta Sa'd yıldızı durup parladığı ve yaprak (güvercinler) öttüğü müddetçe hayatın boyunca (mutlu mesut) kal.*

Görüldüğü gibi şair kasidenin hâtıme beytinde duada bulunarak husnu'l-hâtıme yapmaktadır.

Şimdiye kadar verilen örneklerden şairin medih ve ihvâniyyât şiirlerinin hâtimelerini büyük ölçüde dua ve temennilerle sonlandırdığı anlaşılmaktadır. Ancak bu dua uslubunu bazen farklı biçimde kullandığı görülmektedir. İbn Lütfullah el-‘İzzetî’nin medihinin hâtimesinde hocasının cömertlik ve şerefte zirve olarak devam etmesini dileyip, rahat bir hayat yaşaması ve düşmanlarının ise bozguna uğraması bedduasıyla şiirini sonlandırmıştır. [Reml]⁸⁴⁵

1 فَابْقِ أَعْلَى النَّاسِ جَاهًا وَنَدَى وَإِلَى مَجْدِكَ بِالْعِزِّ يُشَارُ
2 لَكَ أَهْنَى عَيْشَةٍ تَحْتَارُهَا وَلَأَعْدَاكَ الْبَلَايَا وَالْذَّمَارُ

1. *Cömertlik ve şerefte insanların en yücesi olarak kal ve senin ulu makamına izzetle işaret edilsin.*

2. *Tercih edip istediğin hayatın en rahatı senin olsun. Bela ve yıkımlar ise düşmanlarının başına gelsin.*

Görüldüğü gibi şair bu hâtimesinde dua ile birlikte beddua ile şiirini sonlandırmıştır.

Bazen şair hâtıme kısmında kasidesini muhatabına sunmakta ancak birçok kasidesinin aksine kasidesi ile övünmemekte ve hatta memduhuna layık olmadığını söylemektedir. Ancak bu şiiri kusurlarıyla memduhun kabul buyurmasını istedikten sonra dua ile kasidesini

⁸⁴⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 122.

⁸⁴⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 146; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 142; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 335.

sonlandırmaktadır. Örneğin el-Muhibbî'nin Dımeşk müftüsü olan Muhammed Efendi b. İbrahim Efendi el-İmâdî⁸⁴⁶ye hitaben yazdığı medih kasidesinde bu durum göze çarpmaktadır. [Hafif]⁸⁴⁷

1 وَأَعْتَفِرَ مَدْحَةً تَوَافِيكَ حَجَلِي مِنْ قُصُورٍ فِي وَصْفِكَ الْمُعْتَادِ
2 لَكَ أَهْدَيْتُهَا وَأَيَّ مُهْدٍ بِاجْتِرَاءٍ زَيْفًا إِلَى نَقَادِ
3 وَابْقَ فِي نِعْمَةٍ وَأَمْنٍ وَثُمْنٍ عُدُودٍ بِالْمُنَى لِيَوْمِ الْمَعَادِ

1. Kusurlarından dolayı sana sunmaktan utandığım, senin sıradan özelliklerini vasfeden bu medih için beni affet.

2. Kasideyi sana hediye ettim ve ben iyi olmayan şeyi bir cüretle, eleştirmene (sana) hediye ediciyim.

3. (Hayatın boyunca) hayır, eminlik ve nimet içinde kal. Kıyamet gününe kadar güzel şeyler sürekli sana dönsün.

Görüldüğü gibi şair hâtimesinde kasidesini tevazu ile memduhuna sunmakta ve dua ile sonlandırmaktadır.

Birçok şairin Hz. Peygamber'i methettikleri şiirlerde genellikle ona salât ve selâmda bulunmaları yahut dua etmeleri üslubunu el-Muhibbî'nin de şiirinde uyguladığı görülmektedir. Şairin Hz. Peygamber'i (s.a.s.) medih şiirinin hâtime kısmında şiirini ona takdim ederek, onun rızasını istemiş ve bunun olacağına emin olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salâtu selâm ve dua ile husnu'l-intihâda bulunmuştur. [Recez]⁸⁴⁸

1 وَهَآكَهَا خَرِيدَةً مَقْصُورَةً عَلَى مَعَالِيكَ وَمَهْرَهَا الرِّضَا
2 إِنَّ قُبِلَتْ فَيَا لَهَا مِنْ نِعْمَةٍ وَهَلْ يَخَافُ وَارِدُ الْبَحْرِ الظَّمَا
3 صَلَّى عَلَيْكَ ذُو الْجَلَالِ كُلَّمَا صَلَّى عَلَيْكَ الْمُزْنُ يَحْتُهَا الصَّبَا
4 وَبَاكَرْتُ ذَاكَ الضَّرِيحَ سَحْرَةً حَوَامِلُ سَرَى رَكْبُ الْحِجَازِ مُدْلِجَا
5 مَا سَلَّ عَضْبُ الْفَجْرِ مِنْ غَمْدٍ وَمَا سَرَى رَكْبُ الْحِجَازِ مُدْلِجَا

1. (Ya Rasulallah) (sana) maksur (mahsus) olan (bu) kasideyi büyük merteye üzerine benden kabul et ve onun (şiirin) mihri (karşılığı) ise senin rızandır.

⁸⁴⁶ Bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 33.

⁸⁴⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 107; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 9.

⁸⁴⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 42-43; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 231; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 405.

2. Eğer kabul edilirse bu bana ne büyük ne güzel nimettir. Senin cömertlik denizine gelen susuz kalmaktan korkar mı?

3. İhlas sahibi olan her kişi sana salât ve selam ettikçe Zü'l-Celâl olan (Allah) da sana (Hz. Muhammed'e) salât ve selam etsin.

4. Saba rüzgârının sürüklediği dolu dolu su taşıyan (bulutlar), seher vaktinde şu türbedeki makam sahibine sabah erken gelsin.

5. Gece yolculuğu yapan Hicaz kafilesi gece yürüdükçe (gece boyunca) ve fecrin kılıcı kınından her çıktığında (gece-gündüz) sana salat ve selam olsun ve saba rüzgarı ve yağmur makamına gelsin.

el-Muhibbî'nin hâtimelerinde görülen nadir ifade biçimi ise medih ve hikmetli sözlerdir. Örneğin Emir Yunus el-Mevsılî hakkında kaleme aldığı medih şiirinde, medih ile husnu'l-hâtıme yapmıştır. [Vâfir]⁸⁴⁹

1 فَفِيهِ تَقُولُ أَلْسِنَةُ الْمُعَالِي سَمَا يَسْمُوا سُمُوًّا فَهُوَ سَامِي

1. Söylediğin şerefli diller (sözler) onda zaten vardır. Büyük yücelikle yüceltilen yüce bir şahsiyettir ve o Sami(ulu kişi)dir. (Onun ismi Sami'dir.)

Görüldüğü gibi şair şiirini memduhunu övgü ve aynı zamanda onun ismiyle ilgili tüm kelimeleri kullanarak okuyuculara güzel bir hâtıme örneği sunmuş olmaktadır.

Ancak bazen şairin kasidelerinde Arap edebiyatı eleştirmenlerince belirlenen kıstaslara göre yeterli olmayan hâtıme örnekleri de görülebilmektedir. Örneğin İbn Kâdîbi'l-Bân hakkında kaleme aldığı ihvâniyyât türü şiirine sadece yarım beyitlik hâtıme ile son vermiştir. [Müteķârîb]⁸⁵⁰

1 فَإِنِّي رَأَيْتُ الْمَدْحَ دُونَ مَقَامِهِ فَلَا أَيْتَمُ الرَّحْمَنُ مِنْهُ الْمَرَاتِبَا

1. Ben anladım ki medih onun makamından küçüktür (yeterli değildir). Rahman olan Allah görevleri ondan yetim bırakmasın.(Görevinin başında uzun yıllar kalsın.)

Şiirde medih teması daha baskın olmasına rağmen bu şiirin muhatabı uyarma amacıyla yazıldığı düşünüldüğünde hâtimenin niçin yarım beyit olarak verildiği daha anlaşılır olmaktadır.

⁸⁴⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 284-285; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 365.

⁸⁵⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 56-59; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 162.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin kasidelerinin hâtimelerine özen gösterdiği ve kasidelerinin ana konularıyla uyumlu halde olduğu anlaşılmaktadır. Şairin dua ve temennilerde bulunma, şiirini takdim etme, şiiri ve şairliğiyle övünme yada şiirini muhatabına tevazu ile sunma, salat-u selam ile bitirme ve nadiren de medih ve hikmet ile bitirme gibi çeşitli biçimlerdeki hâtimelerle kasidelerini sonlandırdığı görülmektedir.

Dîvânda medîh ve ihvâniyyât şiirlerinin diğer şiirlerden sayıca fazla olması, şairin hâtimelerinde dua üslubunu daha çok kullanmasını da beraberinde getirmiş ve böylece şair medîh şiirlerinin genelinde görülen hâtime üslubunu yinelemiştir. Şairin kimi zaman duada bulunarak, kimi zaman da şairliği ile övündüğü hâtime bölümlerinde husnu'l-hâtime sanatını başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır.

3.1.3.4. Konu Birliği

el-Muhibbî'nin şiirleri incelenecek olursa şairin şiirlerinde konu birliğini sağladığı anlaşılmaktadır. Şairin kısa şiirleri incelendiğinde konu birliğine sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir. Şiirlerinin büyük çoğunluğu kasidelerden oluşan el-Muhibbî, uzun şiirlerinde ise ele aldığı konuyu dağıtmadan ve önceki konu başlıklarından da anlaşılabileceği üzere kasidenin bölümleri arasında bağlantıyı iyi bir şekilde kurgulamaya çalışmıştır.

Şairin şiirlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan medih ve ihvâniyyât konuları ihtiva eden kasidelerinde konu birliğinin bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir. Konu bütünlüğünü yansıtmak bakımından şairin dînî konudaki kasidesine bakıldığında yine konu bütünlüğü olduğu görülmektedir. Diğer yandan şair methiye ve ihvâniyyâtlarında gösterdiği konu bütünlüğünü diğer türde yazmış olduğu şiirlerinde daha net bir şekilde göstermiştir. Çünkü bu iki temaya göre daha az sayıda olan gazel, vasıf, mersiye, fahr ve hiciv temalı kasidelerinde ise büyük çoğunlukla tek tema üzerinde durmaktadır. Genel olarak medih ve ihvâniyyât temalı kasidelerinde görülen mukaddime bölümüne diğer temadaki kasidelerinde yer vermeyerek tek konu üzerinden ilerlemekte ve bu şiirlerinde konu birliğini tam anlamıyla sağlayabilmiş olmaktadır.

Sonuç olarak muhteva bölümünde şiirlerinden çeşitli konularda verilen örneklerde de görüldüğü gibi şairin bütün şiirlerinde konu birliğini başarılı bir şekilde yerine getirdiği açıkça görülmektedir. Şair özellikle medih ve ihvâniyyât konulu şiirleri dışında nazmettiği bütün şiirlerinde konu birliğinden kesinlikle ayrılmamıştır. Diğer yandan en az üç konuyu ele aldığı

medih, ihvâniyyât ve dini içerikli şiirlerinde ise birçok farklı konuyu ele almasına rağmen, onların ana tema ile olan bağlantılarını sağlam bir şekilde kurgulayabilmiştir. Kasidesini meydana getiren matla‘, mukaddime, teḥalluṣ, ana tema ve ḥâtîme bölümleri arasında tam bir uyum sağlamaya özen göstererek, şiirinde konu birliğini sağlayabilmiştir.

3.1.4. el-Muḥibbî’nin Klasik Dönemden Sonra Ortaya Çıkıp Gelişen Şiir Sanatlarını Kullanımı

Arap şairler klasik dönemden sonra ortaya çıkıp gelişen yeni şiir sanatları ve vezinlerini geliştirerek geçmiş dönemlerdeki şairlere benzeme ve taklit ile yetinmeyip, onların şiirlerinin şekilleri, manaları ve üslupları ile sınırlı kalmamışlardır. Sadece onların şiirlerini tekrar ve taklit ile yetinmemişlerdir. Klasik dönem şairlerinin nazım şekillerini geliştirmeye çalışarak, onlara kendi çağlarında yeni üsluplar, şekiller, fikirler ve manalardan yenilikler ekleme gayretinde olmuşlardır. Bu durum hayatın getirdiği kaçınılmaz bir zorunluluktur. Klasik dönem sonrasında ortaya çıkan ve gelişen bazı şiir sanatları tariḥu’r-şi’rî, muvaşşah, zecel, şi’r fukâhe ve elgâz’dır.⁸⁵¹

Şiirde farklı şeyleri denemekten çekinmeyen şair el-Muḥibbîde az sayıda olmasına rağmen bu yeni çıkan sanatlarda bazı örnekler sunmuştur. Bunlar tariḥu’r-şi’rî, muvaşşah, şi’r fukâhe, elgâzdır. Klasik dönem sonrasında ortaya çıkan bu yeni şiir sanatlarını incelemek ve şairin ortaya koyduğu şiirleri sunmak onun şiir uslubunun daha iyi ortaya konulması hususunda faydalı olacaktır.

3.1.4.1. Târiḥu’r-Şi’rî

Arap edebiyatında “et-te’rîḥu’l-ḥarfî” olarak da ifade edilen “târiḥu’r-şi’rî” (tarih düşürme) belli bir zamanı belirlemek için harflerin rakamla ifade şekli olan ebced⁸⁵² sisteminin kullanıldığı yeni bir bedi‘ sanatıdır. Her harfin bir sayı değeri vardır. Böylece şair beytin sonuna kelimeler koyar. Bu harflerin karşılığındaki rakamların ebced hesabı

⁸⁵¹ Muhammed Şakir Mâsır’ır-Rabî‘î, “el-Funûnu’ş-Şi’riyye’l-Muṭavveratu ve’l-Muṣteḥdesetu ‘inde Şu‘arâi’l-Hilleti fi’l-‘Aşri’l-Vasîf”, *Mecelletu Merkez Bâbil Li’d-Dirâsâti’l-İnsâniyye*, Cilt: 5 Sayı: 1, s. 1.

⁸⁵² Emîl Bedî’ Yakûb, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal*, s. 183; Mustafa Uzun, “Ebced”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 68-69.

kullanılarak toplanmasıyla hedeflenen tarihi yıl ortaya çıkar. Doğum, kutlama, yeni bina inşası, bir yolculuktan dönüş vb. olayların tarihi şiirde bu üslupla verilmiş olur.⁸⁵³

Şiiri yazan şairin bu üslubu kullanırken kayıt altına almak istediği tarihi vermeden önce tarih kelimesini yada tarih lafzından müştak kelimelerden birini zikretmesi gerekir. Çünkü şiirde mananın karışmaması için şair böyle yapmalıdır. Yine şairin bu sanatı kullanırken son beyitte bu tarihi gizlemesi gerekir. Ancak en güzel olanı bu tarihi aczu'l-beytte gizlemesidir.⁸⁵⁴

Araştırmacı ve edebiyat tarihçileri bu sanatın Arap şiirinde ne zaman ortaya çıktığı üzerinde bir fikir birliğine varamamışlardır. Çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazısı hicrî VI. yüzyılda ortaya çıktığını, bazısı hicrî VIII. yüzyılın sonlarında bazısı ise VIV. yüzyılda ortaya çıktığını söylemişlerdir. Bu sanatı ilk defa kimin kullandığı bilinmemekle birlikte geç dönemde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁸⁵⁵

Ancak bu sanatın Osmanlı dönemi kadar yaygınlaşıp meşhur olduğu bir zaman dilimi daha önce olmamıştır. Arap edebiyatında yaygınlaşmasının ve şairler arasında şöhret bulmasının Osmanlı dönemine tekabül ettiği bir gerçektir. Tarihu'r-şi'rî diğer şiir sanatları kadar bu dönemde önem kazanmıştır.⁸⁵⁶

Tarih düşürme sanatı bir olayın tarihinin kayıt altına alınmasına veya doğrulanmasına olan katkısı sebebiyle büyük faydası olan bir şiir türüdür.⁸⁵⁷ Ancak bu sanat, beytin şekilsel uygunluğunu öncelediğinden bazı Arap edebiyatçılarınca eleştirilmiş ve Osmanlı döneminde Arap edebiyatının gerilediğine dair deliller arasında gösterilmiştir.⁸⁵⁸ Ancak tarih düşürme şiirlerinde sadece şekle önem verilip anlamın ikinci planda kaldığını iddia etmek önyargılı ve bilimsellikten uzak bir görüştür. Çünkü şairin bu sanatta hem anlamı güçlendirmesi hem de

⁸⁵³ Emîl Bedî' Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 183; Bekrî Şeyh Emîn, *Mu'tala'ât fi's-Şi'ri'l-Memlûki ve'l-Uşmânî*, s. 167-175; Cebbûr 'Abdunnûr, *Mu'cemu'l-Edebî*, s. 56.

⁸⁵⁴ Na'im el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, I, 369; Bekrî Şeyh Emîn, *Mu'tala'ât fi's-Şi'ri'l-Memlûki ve'l-Uşmânî*, s. 170-171.

⁸⁵⁵ er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 293-294; Muhammed Şakir, "el-Funûnu's-Şi'riyye'l-Muṭavveratu", s. 2.

⁸⁵⁶ Muhammed Şakir, "el-Funûnu's-Şi'riyye'l-Muṭavveratu", s. 2; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiiri*, s. 162.

⁸⁵⁷ Kenan Demirayak, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri Yada Şiirle Tarih Düşürme", *Şarkiyât Mecmuası*, sayı 25, İstanbul, 2014, s. 91.

⁸⁵⁸ Muhammed Mustafa Heddâra, *Dirâsât fi'l-Edebî'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, 1.b., Dâru'l-'Ulûmu'l-'Arabiyye, Beyrût, 1990, s. 15.

şekil yönüyle bir ölçüye bağlı kalması gerektiğinden onun çift yönlü yeterliliğini gerektiren bir üsluptur.

Tarihu'r-şi'ri'nin en önemli konuları vefat, doğum, bina yapımı, yeni bir şehir medeniyetinin kurulumu, çeşitli toplumsal münasebetler ve dini münasebetlerdir. Örneğin hacdan dönüş, evlenme, sünnet, yeni göreve atanma bunlardan bazılarıdır. Bu tür şiirler siyasi sebeplerle de yazılmıştır. Örneğin, savaşlar, zaferler bunlardandır. Bu tarihleri tespit etmek üzere ebced harfleri ve karşılığında gelen rakamları bilmek gerekir. Bu harfler; أَبْجَدُ هَوَْزُ حُطَيِّ

كَلَمُنْ سَعْفَصْ قَرَشَتْ تَخَذُ ضَطْعُ diye formüle edilen harflerin açılmış şeklidir.⁸⁵⁹ Şöyle ki;

Ebced Hesabına Göre Harflerin Sayı Değerleri Tablosu							
400	ت	60	س	8	ح	1	ا
500	ث	70	ع	9	ط	2	ب
600	خ	80	ف	10	ي	3	ج
700	ذ	90	ص	20	ك	4	د
800	ض	100	ق	30	ل	5	هـ
900	ظ	200	ر	40	م	6	و
1000	غ	300	ش	50	ن	7	ز

Şair tarafından bu türde yazılan aşağıdaki şiir el-Muhibbî'nin hocası Faḍlullâh el-İmâdî'nin, babasının ismini verdiği bir saray inşasının tarihini vermektedir. Son beyitteki harflerin ebced hesabındaki sayısal değerlerinin toplamı sarayın yapılış tarihini vermektedir. [Kâmil]⁸⁶⁰

1 أَحَبُّ بِقْصَرٍ لِلْسُرُورِ مُكَوَّنٍ وَعَلَى الْخَوَزَنَقِ فِي الْمَحَاسِنِ زَاهِي
2 لَمَّا تَسَامَى وَضَعُهُ أَلْهَمْتُ فِي تَارِيخِهِ (سَام) بِفَضْلِ اللَّهِ

⁸⁵⁹ Emîl Bedî' Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 183; Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭala'ât fi 'ş-Şi'ri'l-Memlûki ve 'l-'Uşmânî*, s. 167-175.

⁸⁶⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 324.

1. Sevinçten, mutluluktan oluşmuş (inşa edilmiş) saray ne de çok sevildi ve üstün güzelliği Havernak'ın⁸⁶¹ üzerindedir.

2. Ne zaman ki onun inşaatı yükseldi, onun (yapılış) tarihi *سَامَ بِفَضْلِ اللَّهِ* la (Faḍlullâh ile yükselen (Allah'ın lütfuyla yükselen)) bana ilham oldu.⁸⁶²

Bu sarayın yapılış tarihinin çözümü ise şu şekilde olmaktadır; سَام ; 111, بِفَضْلِ ; 912, اللَّهُ ; 66 rakamlarına denk gelmektedirler. Toplamda ise 1089 yılına ulaşılmaktadır.

Yine başka bir tarihü'r-şi'rî'nde el-Muḥibbî'nin "Hasan" isimli oğlunun ilk sakalının çıkmasının tarihini kaydettiği görülmektedir. el-Muḥibbî oğlunun ilk sakalının çıkmaya başlaması ile duygulandığını ve bunun kendisini yenilediğini söyleyerek onu bahçeye benzetip, ona bu nimeti Allah'ın verdiğini ifade etmiştir. [Recez]⁸⁶³

1 مُذْ نَبَتْ الْعَارِضُ فِي وَجَنَّتِيهِ جَدَّدَ لِي مِنْهُ بِقَلْبِي شَجْنَا
2 يَا بَابِي رَوْضاً أَتَى تَارِيحُهُ (أَنْبَتُهُ) اللَّهُ نَبَاتاً حَسَناً⁸⁶⁴

1. Yanaklarında (ilk) avurt (sakal) çıktığından beri ondan (sakaldan) dolayı kalbimdeki hüznü beni yeniledi.

2. Ey bahçe (gibi yeni filizlenmeye başlayan oğlum) baban sana kurban olsun. Onun tarihi "Allah onu (sakalını) güzel bir şekilde bitirdi" sözü ile gelmiştir.

Burada şiirin ikinci şatırında geçen *اللَّهُ أَنْبَتُهُ نَبَاتاً حَسَناً* sözünde gizli olan tarih ebceci tablosuna göre *أَنْبَتُهُ* ; 458, *اللَّهُ* ; 66, *نَبَاتاً* ; 454, *حَسَناً* ; 119 şeklinde hesaplanmaktadır. Toplamda ise 1097 tarihine ulaşılmaktadır.

Bu şiir örnekleri göstermektedir ki Osmanlı dönemi Arap şiirinde şairlerin, tarihü'r-şi'rî şiir üslubu ile toplumla alakalı büyük küçük, önemli önemsiz demeden tüm olayları şiirlerinde konu edindikleri ve bu olayları bu şiir türüyle kayıt altına aldıkları görülmektedir.

⁸⁶¹ Havernak; Irakta necef yakınlarında bir saraydır. Numan el-Lahmî yaptırdı. Abbasiler genişletti. 14. Hicri asırda yıkıldı. Bu kale hakkında birçok Arap şiirinde övgü ile bahsi geçmektedir. Bkz. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 401.

⁸⁶² İsim olarak alınmaması halinde beyte "Ne zaman ki onun yeri üstün oldu onun (yapılış) tarihi yüce olan Allah'ın fazlıyla zihnime ilham oldu" anlamını vermek de mümkündür.

⁸⁶³ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 320.

⁸⁶⁴ Şiirin bu son şatırı Kur'an'dan tazmin yapılarak oluşturulmuştur. Burada "أَنْبَتَهَا نَبَاتاً حَسَناً" kısmı Ali İmran 37. ayetten iktibaştır.

Sonuç olarak el-Muhibbî bina inşası ya da onu etkileyen bir olay sebebiyle yazdığı bazı şiirlerin sonlarına söz konusu olayların tarihini düşürmüştür. Ayrıca şair hem vezin ve kafiye riayet etmiş, hem de beyitlerinde şiirin genel konusu ile anlamca bütünlük sağlayabilmiştir.

3.1.4.2. Muvaşşah

Sözlükte **وشاخ** (kuşak) geniş enli deriden yapılmış süslü kemer anlamına gelir. Bu kuşak mücevherler, altın ve gümüşlerle süslenir. Kadınlar bu kuşağı süs için bel ve boyun arasına çapraz şekilde giyinir. **موشخ** kelimesi ise kuş türlerinden bir tür ve boynunun iki tarafında da perçemi olan ceylan ve nakışlı elbise manalarına gelir.⁸⁶⁵

İstılahta ise ilk olarak hicrî III. yüzyılda Mervan döneminde Endülüs'te ortaya çıkan şiir türlerinden bir türdür.⁸⁶⁶ Kafiye yönünden klasik şiir vezinlerinden farklılık göstermektedir. Kasidede tek kafiye varken muvaşşahlar bölümleri içinde farklı farklı kafiyelere sahip olabilirler. Vezin yönünden ise bazen el-Ḥalil b. Ahmed'in ortaya koyduğu klasik vezinler kullanılırken bazen de bu vezinlerden farklı vezinler kullanılabilmektedir. Bazı kısımlarında yabancı kelimelerin ya da halk lehçesinden kelimelerin kullanılması yönünden klasik şiirlerden ayrılır. Şarkı kültürüyle bağlantılı olması da onu klasik şiirden ayıran diğer bir özelliğidir.⁸⁶⁷

Muvaşşahlar kâfl, ğusn ve ḥarce olmak üzere üç kısımdan oluşur. Kâfl şiirin son iki beytinin ismi olup tüm şatırlar kafiye ve vezin olarak aynı olmalıdır. Ğusn kısmı ise ilk beyitler olup kafiyesi aynı ancak vezni farklı kısmın ismidir. Ḥarce ise son beyit olup kâfl kısmı ile aynı özelliklere sahip olan kısımdır. Muvaşşah iki çeşit olup bunlar muvaşşah basît ve muveşşah ekra' dır. Muveşşah ekra' beş beyit ve beş kâfl'dan meydana gelir. Muvaşşah basît ise tek vezinde iki şatırlık kâfl'dan oluşur. Muvaşşah oluşum ve şekil olarak temelde matla'a dayanan klasik şiirin aksine ḥarce'ye (mısraın son beytine) dayanır. Yine söyleyene

⁸⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II, s. 632-633; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, VII, 207.

⁸⁶⁶ er-Râfî'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, s. III, 104.

⁸⁶⁷ Ömer Musa Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Memlûkî*, s. 602; er-Râfî'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, s. III, 104-110.

ve şairin maharetine bağlı olarak çeşitli kafiye ve birden çok vezine sahip olabilmesi yönünden de klasik şiirden ayrılır.⁸⁶⁸

Osmanlı dönemi muvaşşah şiirlerine bakıldığında bu türde yazılmış şiirlerin mevcudiyetini koruduğu ancak şairler ve edebiyatçılar arasında çok yaygın olmadığı ve geniş ölçüde kabul görmediği anlaşılmaktadır. Bununla beraber muvaşşahın esnek yapısından istifade ederek örnek şiirler nazmedilmiştir.⁸⁶⁹

el-Muhibbî'nin şiirlerini incelendiğinde genel olarak klasik tarzı takip ettiği ancak Arap şiirine sonradan giren yeni şiir şekillerini de kullandığı görülmektedir. Bu el-Muhibbînin şiirde yeniliklere açık olduğunu ve bunu da şiirinde göstermek istemesi açısından önem arz etmektedir. Arap şiirine sonradan girmiş olan muvaşşah tarzında yazdığı tek şiiri buna güzel bir örnektir. Şair bu şiirinde gençlik yıllarında bazı pişmanlıklarıyla beraber güzel bir hayatı olduğunu ve daha sonra hayatının son günlerinde onu çevreleyen hastalıklardan dolayı çektiği sıkıntılarını çok güzel bir şekilde ifade etmekte ve tövbe ederek bağışlanma dilemektedir. [Seri']⁸⁷⁰

1	سَقَى الْحَيَا الْحَيَّ وَعَهْدًا مَضَى	رَقَّتْ حَوَاشِي بُرْدِهِ	فَانْقَطَعَ
2	كَالْبَرْقِ مَا أَوْمَضَ حَتَّى مَضَى	يَا لَيْتَ طَيْفًا مِنْهُ حِينًا رَجَعَ	
3	ضَيَّقَ فِي عَيْنِي رَحْبَ الْفَضَا	وَفَبَّحَ الْمُصْطَفَا	وَالْمُرْتَبَعَا
4	فَسَلَوْتِي بَعْدَ سُلَافِ الرُّضَابِ	صَابَ مِنْ الصَّبْرِ وَدَمْعَ صَبِيبِ	
5	وَبَعْدَ أَصْوَاتِ الْعَوَائِي الْكَعَابِ	صَوْتِ الصَّدَى حِينًا وَحِيبِ	

دور

6	فِي عَمْرَةٍ اللَّهُو تَشَاعَلْتُ عَنْ	حَالِي فَمَا أُمَكَّنَ أَنْ أَتَّقِي	
7	وَكُنْتُ فِي طَاعَةِ حَبِّ لِمَنْ	عَنْ فَتَكِهَهَا عَيْنَاهُ لَا تَتَّقِي	
8	صُورَتُهُ فِي حُسْنِ شَكْلِ وَتَنْ	يَضِلُّ فِيهِ الْعَابِدُ الْمُتَّقِي	
9	أَوْفَعَنِي فِي حَبْلَةٍ وَاكْتِئَابِ	وَصَدَّ عَنِّي فِي الزَّمَانِ الْقَرِيبِ	
10	وَكُنْتُ فِي رَقْدَةٍ لَيْلِ الشَّبَابِ	نَبَّهَنِي عَاجِلُ صُبْحِي الْمَشِيبِ	

دور

⁸⁶⁸ Muhammed Şakir, “el-Funûnu’ş-Şi’riyye’l-Muṭavveratu”, s. 5.

⁸⁶⁹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, Fenomen yayınları, Erzurum, 2. Basım, 2012, s. 331.

⁸⁷⁰ el-Muhibbî, *Divân*, s. 201.

11	عُرِيْتُ مِنْ ثَوْبِ الثُّقَى وَالذُّنُوبِ	قَدْ أَلْبَسْتُ جِسْمِي ثَوْبَ الصَّغَارِ
12	وَالْعَيْبُ عَيْنِي لَيْسَ مِثْلَ الْعُيُوبِ	عَيِّي مُطَاعٌ وَهَوًى بِالْخِيَارِ
13	وَفِي غَدٍ يَوْمَ اشْتِدَادِ الْكُرُوبِ	قُلْ لِي بِمَاذَا أَحَدُ الْإِعْتِدَارِ
14	فَأَسْأَلُ الْحَنَانَ صِدْقَ الْمَتَابِ	فَهُوَ لِمَا أَرْجُو سَمِيعٌ مُجِيبٌ
15	وَكُلُّ مَنْ يَرْجُو سِوَى اللَّهِ حَابٌ	وَإِنَّمَا الْقَوْرُ لَعْبِدٍ مُنِيبٌ

دور

16	يَا رَبُّ جِسْمِي قَدْ عَرَاهُ الْمَرَضُ	وَمَا بَقِيَ فِيهِ لِرَادٍ مَقَرٌ
17	وَمُضْجِعِي وَهَوَ مَحَلُّ الْعَرَضُ	قَدْ نَبَتَتْ فِيهِ رُؤُوسُ الْإِبْرِ
18	وَجَوْهَرِي أَصْبَحَ عَيْنَ الْعَرَضُ	لَمْ تَرَ مِنْهُ الْعَيْنُ إِلَّا الْأَثَرُ
19	فَنَجِّنِي مِنْ سُوءِ هَذَا الْمُصَابِ	وَرُؤْيَا الْأَسَى وَيَأْسِ الطَّيِّبِ
20	وَلَا تَدْعِنِي فِي أَشَدِّ الْعَذَابِ	أُعَالِجُ الدَّاءَ الْمُمِضَّ الْمُذِيبِ

دور

21	إِنْ كَانَ فِي مَخَيَايَ خَيْرٌ فَلَا	تَمْنَعُهُ عَيِّي وَأَنْلِي الرِّضَا
22	أَوْ كَانَ مَوْتِي مِنْهُ لِي أَجَلًا	عَجَلٌ وَأَدْرَكِي بِلُطْفِ الْقَضَا
23	وَاحْتِمٌ بِخَيْرٍ لِي يَأْذَا الْغَلَا	وَبَدِّلِ الضِّيقَ بِذَاكَ الْقَضَا
24	وَنَجِّنِي مِنْ شَرِّ يَوْمِ الْحِسَابِ	يَوْمَ تَبَارَ الْهَالِكِ الْمُسْتَرِيبِ
25	بِحَاوٍ مَنْ عَزَزْتَهُ بِالْخَطَابِ	نَبِيِّكَ الْهَادِي الشَّفِيعِ الْحَبِيبِ

1. Geçmiş güzel zamanları ve mahalleyi yağmur sulasın. Elbisesinin kenarları inceldi ve sonuçta yırtıldı. (Geçmişteki güzel ve zarıf zaman, aynı incelmış bir elbise gibi yırtılıp gitti.)

2. Aniden parlayıp geçip giden (kaybolan) şimşek gibi, hayal keşke bir anlık geri dönse. (Çok zayıf ışık kadar bile olsa eski güzel zamanlarım geri gelse.)

3. Geniş yeryüzünün genişliği gözümde daraldı ve yaşadığım evi ve yazlık evi(mi) (gözümde) çirkinleştirdi.

4. Balın en kalitelisinden sonra, benim tesellim kaktüsten acı bir meyve ve kandan bir gözyaşı oldu.

5. Göğüsleri yeni tomurcuklanmış en güzel kızların seslerinden sonra, bazen şiddetli korku veren bir yankı sesi duyar oldum.

6. Oyun eğlence içindeyken kendimle (nefsimle) meşgul oldum, muttaki olmam mümkün değildi.

7. İki gözü öldürmekten çekinmeyen sevgilinin itaatindeydim. (Öldürücü bakışa sahip olan sevgilimin peşinde koşuyordum.)

8. Onun sureti (şekli) muttaki kulu yoldan çıkaran güzel bir put şeklindedir.

9. Benim dert sahibi olmama ve aklımın gitmesine sebep oldu. Ve yakın bir zamanda benden yüz çevirdi.

10. Gençliğin gecesinin uykusundayken yaşlılığın sabahı beni hemen uyandırdı. (Ben sürekli genç kalacağımı zannediordum ancak yaşım ilerleyince bunun böyle olmadığını anladım.)

11. Takva elbisesini çıkardım, günahlar zillet elbisesini bedenime giydirdi.

12. Ayıp benim ayıbım, diğer ayıplar gibi değildir. (Çünkü) dalalete itaat ettim ve hevayı bilerek seçtim.

13. Gelecekte tasanın şiddetli olduğu günde bana diyecek ki; Nasıl bir mazeret bulacaksın?

14. Merhamet edenden (Allah) nasuh tövbesi talep ediyorum. O, isteyen iştien ve ona karşılık verendir.

15. Allah dışında birisinden isteyen herkes hüsrana uğrar. Muhakkak kazanan (Allah'a) çokça tövbe eden kuldur.

16. Ey Rabbim bedenime hastalıklar isabet etti. Onda yiyecek için bir yer kalmadı. (Hastalıklardan dolayı yemek yemeye takatim kalmadı.)

17. Yatağım (uyku) ihtiyacımın mekânıdır. (Ancak) Orada iğnenin uçları çıkmıştır. (Dertlerim ve tedirginliklerimden dolayı yatağımda iğneler varmış gibi uyku uyuyamıyorum.)

18. Cevherim (özüm, zatım) arazın ta kendisi oldu. Göz onda (bedenimde) bir iz dışında hiçbir şey göremedi. (Neredeyse yaşamıyor gibiyim.)

19. (Ya Rabbi) bu isabet eden kötü şeylerden beni kurtar. Doktorun umutsuz durumunu ve (yaralarımı sarıp) tedavi eden kişiyi görmekten (beni kurtar.)

20. Beni eriten elem verici, tedavi olduğum müzmin hastalıktan (kaynaklanan) azabın en şiddetlisi içerisinde beni bırakma.

21. Eğer yaşamamda bir hayır varsa benden onu (canımı) alma ve buna razı olmayı bana nail eyle.

22. Ya da benim ecelim ondan (hastalıktan) ölmemse hemen canımı al ve hükmünün lütfuyla beni (bu hayattan) kurtar.

23. *Ey yücelik sahibi benim hayatımı hayırla tamamla ve darlığı (sıkıntılarımı) bu fezayla (genişlikle) değiştir.*

24. *(Ya rabbi) (varlığında) şüpheye düşerek helak edilenin (kafir) helak edildiği hesap gününün şerrinden beni kurtar.*

25. *Sevgi beslenen, şafi, hidayete eriştiren, vahiyle onu yücelttiğin senin nebinin makamı (hürmetine beni affet.)*

Görüldüğü gibi şair, çektiği sıkıntılardan duyduğu ıstırabını anlattığı şiirinde, bilinen klasik kafiye türlerinin dışına çıkmadan güzel bir muveşşah ekrâ' türü sunmuş olmaktadır.

3.1.4.3. Şi'ri Fukâhe

Lügatte فَكَاهَةٌ kelimesi mizah, kıvrak zekâ, mizahçı, karşılıklı şakalaşmak ve mizah yapmak anlamlarına gelir. فَكَّهَهُمْ بِمَلَحِ الْكَلَامِ “Hoş sözlerle onlara şaka yaptı” yani onlara zarif espiriler yaptı denir. Çok esprili iyi bir insan olduğunda فَكَّهَ الرَّجُلُ denir. فَكَّهٌ kelimesi ise dostlarıyla sohbet edip onları güldüren kişiye denir.⁸⁷¹

İstılahta ise zarif fikirler ve haberler içeren bazen de şazz, garip, nadir ya da ince zekâ vasıfları içeren şiir çeşididir. İşitenlerde şaşırma ve beğenme etkisi yapar. Böylece onların gülmesine ve eğlenmesine sebep olur. Onlarda bedensel ve akılsal rahatlama sağlar.⁸⁷²

Fukâhe şiir türü Osmanlı döneminde ortaya çıkmış bir şiir türü değildir. İslami dönemde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Emevîler döneminde varlığını devam ettirmiş ve iktisadi, kültürel, sosyal ve siyasi durumların etkisiyle Abbâsîler döneminde oldukça yaygınlaşmış ve en zirve noktaya ulaşmıştır.⁸⁷³

Fukâhe şiir türü genel olarak hoş şaka, komiklik, espri ve nükte yapmak için şairin güler yüzlülük, zariflik, keskin zekâ, yüksek akıl, hazır cevaplılık, iyi tahlil etme yeteneği, hoş sohbet ve zekâ, kurnazlık, zamanın ve yerin doğru ve uygun seçimini gerektirir.⁸⁷⁴

⁸⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, IX, 356, XIII, 523-524.

⁸⁷² Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu 'l-Edebî*, s. 194; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Fukâhe fi 'ş-Şi'ri 'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, t.y., s. 5-6;

⁸⁷³ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Fukâhe fi 'ş-Şi'ri 'l-'Arabî*, s. 6; Bekri Şeyh Emîn, *Mu'âla 'ât fi 'ş-Şi'ri 'l-Memlûkî ve 'l-'Uşmânî*, s. 279-288.

⁸⁷⁴ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Fukâhe fi 'ş-Şi'ri 'l-'Arabî*, s. 6.

Osmanlı dönemi şairleri bu şiir türüne fazla rağbet etmemişler ve şairlerden çok azı dışında bu türe ihtimam gösteren olmamıştır. Fukâhe şiir çeşidi Osmanlı döneminde şaka, komiklik, rahatlama ve gülmek için bir vesile olarak kullanılmıştır.⁸⁷⁵ Mizah, hayatın zorluklarından sıkılan insanı rahatlatma, kalpteki kapalılığı giderme, göğsü rahatlatma amacıyla yazılır. Fukâhe şiir türü yazan şairlerin de hayatın sıkıntısı, tasası ve yükünü giderme amacıyla bu şiirleri yazdıkları anlaşılmaktadır.

el-Muhibbî o devrin mizah anlayışına göre komik ve mizah içerikli bir fukâhe şiiri kaleme almıştır. Dîvânda tek örneği olan bu şiiri el-Muhibbî'nin çok değişik üsluplarda şiir yazma özelliğine işaret etmesi amacıyla burada belirtmekte fayda olduğunu düşünüyoruz. [Meczû Vâfir]⁸⁷⁶

1	أَلَا	لَا	تَحْشَ	مِنْ	صَفْعٍ	وَلَا	يَأْخُذُكَ	إِيْحَاشُ
2	تَنْلُ	شَاشاً	بِعَشْرَتِنَا	فَشَاشُ	قَلْبُهُ	شَاشُ		

1. Tokattan korkmayacak mısın ve sana yapılan uyarıyı almayacak (dinlemeyecek) mısın?

2. (Öyleyse) Seninle ilişkimizde sargı bezine ulaş (seni döverim). Şaşun'un kalbi sargı bezi gibidir. (Sargı bezi gibi çok zayıf ve dayanıksızdır.)

Sonuçta fukâhe şiir türünün Osmanlı döneminde devam ettirildiği ve şair el-Muhibbî'nin de tek örnekle bu türün bir örneğini sunduğu anlaşılmaktadır.

3.1.4.4. Luğaz ve Ta'miye

Saptırmak, sözün maksadını gizlemek manalarına gelen⁸⁷⁷ elğaze (الْغَزْ) fiilinden alınan el-luğz (الْلُغْز) kelimesi sözlükte, çöl faresi yer altında kendisine sağ ve sol, yatay ve dikey yönlerde zikzaklı bir tünel kazdığında yerini doğru tespit edip onu bulmak isteyeniyi şaşırtıp aldatmak ve böylece kendisini gizlemek amacıyla kazdığı ve birçok giriş ve çıkışı olan yerin adıdır.⁸⁷⁸

⁸⁷⁵ Muhammed Şakir, "el-Funûnu's-Şi'riyye'l-Muṭavveratu", s. 9.

⁸⁷⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 348; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 219.

⁸⁷⁷ el-Ḥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 383; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, V, 257.

⁸⁷⁸ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 77-78; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, V, 405.

Istilahta kullanımına gelince konuşanın kelimada hakikî olarak murat edilen manayı gizlemek için lafzî ve fikrî yol ya da tabirle bir şeyden bahsetme esnasında görünüşte başka manaya, asıl olarak ise bir başka manaya gelebilecek şekilde kurgulanan bir yöntemdir. Başka bir deyişle insan dışında her hangi bir eşyayı bilmece konusu yapmak demektir.⁸⁷⁹

Bu sanat, kişinin fikri genişliği ve zekâ derinliğini belirleme, anlama gücünü öğrenme, maharetini ve zekâsını sına ve işitenlerin zihinlerini çalıştırma amacı güder.⁸⁸⁰

Elgâz şiiri Cahiliye döneminde ortaya çıkan bir şiir türüdür. Ancak şöhret bulup yaygınlaşması ve dikkati çekecek kadar çoğalması Osmanlı döneminde olmuştur. Bu dönemde birçok şair ve edip bu sanatı sevmiş ve bu sanatı irat etme oldukça yaygınlaşmış ve kabul görmüş hatta bu sanat bu dönemde lafzî kullanma gücü, dilsel mahareti ortaya koyma, aklî spor, mizah, eğlence ve hoş vakit geçirme amacıyla yazılan bir edebi tür haline gelmiştir.⁸⁸¹

Ta'miye/Mu'ammâ da, luğazdan farklı olarak eşyaya değil de her hangi bir insana ait niteliklerin sıralanmasıyla ya da isminde lafız itibariyle birtakım değişiklikler yapılmasıyla kendisinin bilinmesinin istenmesidir.⁸⁸²

el-Muhibbî'nin ise iki adet mu'ammâ şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerinden ilki bir cevap niteliğindedir. Şair ile aynı zamanda yaşamış olan ve önemli matematikçi ve şairlerden olan İbrahim b. Muhammed b. İbrahim es-Sefercelânî (ö. 1116/1705)⁸⁸³ el-Muhibbî'ye hitaben bir ma'mi şiiri kaleme almıştır. Bu şiirde es-Sefercelânî el-Muhibbî'nin ismi "Muhammed" kelimesini ustalıkla şiire gizleyerek ma'mi uslubunda bir şiir kaleme almıştır.⁸⁸⁴ Bunun üzerine el-Muhibbî şiirden "İbrahim" isminin ortaya çıkarıldığı aynı tarzda bir şiirle es-Sefercelânî'ye karşılık vermiştir. Öncelikle ilk beyitteki "Rey"⁸⁸⁵ kelimesi ile İrandaki meşhur

⁸⁷⁹ el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, s. 226; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 342; er-Râfî'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 270.

⁸⁸⁰ Emîl Bedî' Ya'kûb-Mişâl 'Âşî, *Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, II, 1078.

⁸⁸¹ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, II, 307-308; Muhammed Şakir, "el-Funûnu's-Şi'riyye'l-Muṭavveratu", s. 10.

⁸⁸² er-Râfî'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 270; Mehmet Zahid Çokyürür, *Arap Şairlerden el-Habsî El-Umânî Ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2019.

⁸⁸³ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 126-129; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 15-19; Geniş bilgi için Bkz. Mücahit Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelânî ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2017.

⁸⁸⁴ Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 241.

⁸⁸⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 116.

bir şehre işaret ederek bu ma'mi'nin farsça kelimelere dayandığına işaret etmiştir. Daha sonra **رُوحٌ - قَلْبٌ - سَبِيلٌ - ماءٌ** kelimelerinin Farsça karşılıklarından İbrahim ismi çıkmaktadır. Bu şiirde gizlediği İbrahim isminin açıklamasını ise el-Muhibbî kendisi şöyle izah etmiştir; “Hepsi Farsça kelimelere dayanmaktadır. “Rey ile İran’daki meşhur şehre işaret edilir. **ماءٌ** (su) kelimesine **آب**, **قَمَرٌ** (Ay) kelimesine **ماه** ve **مه** dedikleri gibi **سَبِيلٌ** kelimesine de **راه** ve **ره** derler, **رَاحٌ** (rahatlık)’a **مِي**, **قَلْبٌ** (kalp)’e ise **يَم** derler. Böylece son iki harfi olarak ya **مي** yi seçip tersten okumayla “İbrahim” yapılır ya da **يَم** seçilerek “İbrahim” yapılır.”⁸⁸⁶[Tavîl]⁸⁸⁷

1 إِذَا أَعْوَزَ الرَّيُّ الْمُجْدُ بِمَهْمِهِ وَنَازَلَهُ كَرْبٌ مُلِحٌّ وَتَبَرَّيْحٌ
2 فَذِكْرُكَ مَاءَ السَّلْسِيلِ ارْتَوَى بِهِ صَدَاهُ وَفِيهِ الرَّاحُ لِلْقَلْبِ وَالرُّوحُ

1. Susuzluğu giderme (isteği) çölde çabalayarak gitmeye muhtaç bıraktığında ve eziyetli ve bıktırıcı meşakkatler oraya indiğinde,

2. Seni anmak ateşi söndürüp susuzluğu gideren saf su gibidir ve onu anmakta kalp için rahatlama ve ruh (hayat) vardır.

Şairin bu tarzdaki şiirinde birçok unsuru bir arada kullanarak ustaca bir ta'miye şiiri ortaya koyduğunu söylemek doğru olacaktır.

Şairin ta'miye tarzındaki ikinci şiiri yine bir kişinin ismini gizlemek amacıyla yazılmıştır. Burada şair şiire “Ahmed” ismini gizlediğini söylemektedir. Ancak tüm çabalarımıza rağmen bu ismi nasıl gizlediğini bulmayı başaramadık. [Kâmil]⁸⁸⁸

1 وَ رَحْمَتَا لِمُعَذِّبٍ شَعَلَ الْأَسَى بِالْهَمِّ حَتَّى بَانَ عَنْهُ شَبَابُهُ
2 دَمٌ قَلْبِهِ مَا سَاقَطَتْهُ جَفْوَتُهُ يَوْمَ النَّوَى لَمَّا نَأَتْ أَحْبَابُهُ

1. Allah'ım tasayla dertle uğraşıp azap çekene merhamet et! Hatta onun gençliği ondan gitti.

2. Sevdiklerinin uzaklaştığı ayrılık gününde kalbinin kanı gözlerinden dökülür.

⁸⁸⁶ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 126.

⁸⁸⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 87; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 126.

⁸⁸⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 77; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 217.

Yine şairin مُؤَفَّق ismini gizlediği bir başka ta‘miye şiiri bulunmaktadır.⁸⁸⁹ Ancak bu ta‘miyenin çözümü de mümkün olmamıştır.

Sonuç olarak ta‘miye’nin el-Muhibbî’nin şiirleri arasında önemli bir yere sahip olmadığı söylenmelidir. Ancak ta‘miye, şairin şiirlerinde farklı bir üslup çeşidi olarak ortaya çıkmakta ve şair bu şiir üslubunu layıkıyla yerine getirmektedir.

3.1.5. el-Muhibbî’nin Klasik Dönemden Sonra Ortaya Çıkıp Gelişen Şiir Vezinlerini Kullanımı

Klasik dönem sonrasında birçok insan ırkları ve birçok halk bir araya toplanıp karıştı. Bu durum fasih Arapçaya aykırı yeni vezinlerin çıkmasına sebep oldu. Klasik bahirlere uymayan, halk lehçesindeki lafızların bolca kullanıldığı ve klasik bahirlerin dışına çıkılan yeni bahirler ortaya çıktı. Böylece daha önceden tüm edebi ortamda bilinen şiir vezinlerinin dışına çıkıldı. Örneğin; el-Ğûmâ, el-Mevâliyâ, el-Bend, ve el-Kân ve Kân ve Dubeyt bunlardandır.⁸⁹⁰

Şiirde farklı şeyleri denemekten çekinmeyen şair yeni çıkan bahir çeşitlerinden sadece dubeyt veznini kullanmıştır. Klasik dönem sonrasında ortaya çıkan dubeyt veznini incelemek ve şairin bu vezinde ortaya koyduğu bazı şiir örneklerini sunmak onun şiir üslubunun daha iyi anlaşılması hususunda faydalı olacaktır.

3.1.5.1. Dubeyt

Önce Fars (İran) bölgesinde ortaya çıkmış olan ve daha sonra Arapların onlardan aldıkları bir şiir türüdür. İsmi iki lafızdan meydana gelir. دُو iki anlamında Farsça diğeri نَيْت yani şiir beyti anlamında Arapça kelimelerin birleşimiyle oluşmuş ve iki beyitli manasına bu isim verilmiştir.⁸⁹¹

⁸⁸⁹ Şiir için bkz. el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 77; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 132.

⁸⁹⁰ Muhammed Şakir, “el-Funûnu’ş-Şi‘riyye’l-Muṭavveratu”, s. 1.

⁸⁹¹ Na‘îm el-Hîmsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi’d-Duveli’l-Mutetâbi’a ve Târihihi*, I, 349; Ceḥbûr Abdunnûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebî*, s. 112; Altûncî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, II, 451; Emîl Bedî‘ Ya‘kûb-Mişâl ‘Âşî, *Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Luğa ve’l-Edeb*, I, 637; Mecdi Vehbe ve Kâmil Mühendis, *Mu‘cemu’l-Muşṭalahâtî’l-‘Arabiyye fi’l-Luğa ve’l-Edeb*, 170.

Dubeyt'in el-Ḥalil b. Ahmed'in klasik Arap şiir bahirlerinden farklı bir bahri vardır.⁸⁹²
Bahri şu şekildedir;

فَعْلٌ مُتَّفَاعِلٌ فَعُولٌ ... فَعْلٌ مُتَّفَاعِلٌ فَعُولٌ فَعْلٌ

Dubeyt şiirinin konuları klasik şiir muhtevaları ile paralel olarak gazel, vasıf ve medih vb. olmaktadır. Dubeyt Arapça halk lehçeleri şiirinde yaygın olarak kullanılmaktadır.⁸⁹³

el-Muḥibbî genel olarak kadim Arap vezinlerinde şiir yazmayı tercih etmiştir. Ancak çok nadir de olsa Arapça'ya sonradan dâhil olan modern vezinlerde de şiirler yazdığı görülmektedir. Bu türdeki bir şiirinde şair, kalbi sıkıntıya düşüren kavuşma isteğine karşı umudu kesmenin insanı rahatlatacağını, çünkü bu kavuşma umudu oldukça hayatın üzüntü ile geçeceğini anlatmaktadır. [Dubeyt]⁸⁹⁴

1 الرِّاحَةُ فِي نَيْلِ لِقَاءِ الْيَاسِ وَالْقَلْبُ لَهُ مِنْهُ الْعَنَاءُ وَالْبَاسُ
2 فِي حَانَ هَوَاهُ قَدْ تَقْضَى عُمْرِي مَا صَافَحَ كَفِّي مِنْ يَدَيْهِ كَاسُ

1. Kalp endişe ve yorgunluk içindedir ve rahatlık karşılaşma isteğine karşı umutsuzluktadır.

2. (Çünkü), ömrüm-âşık olduğum vakitlerde-onun elinden bir bardak bile ikram görmeden geçip gitti.

Yine bir başka dubeyt şiirinde bahçedeki güzel manzarayı göze, bahçenin çevresinde dolanan suyu, göz bebeğini saran gözün beyaz halkasına, sallanan ağaçları ise kirpiklerin kırılmasına benzetmektedir. [Dubeyt]⁸⁹⁵

1 فِي الرُّوْضِ جَرَى زُلَالُ مَاءٍ عَنْ أَحْسَنِ مَنْظَرٍ يَشْفُ
2 أَحْدَاقُ لُجَيْنِهِ عَلَيَّهَا أَهْدَابُ زَبَرْجَدٍ تَرَفُّ

1. Bahçede suyun en safı aktı. Manzaranın en güzeli görünüyor.

2. Gümüşün daireleri onu çevreliyor. Sarı yakuttan kirpiklerini kırıyor.

⁸⁹² Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 112; Na'im el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedidin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhihi*, I, 349; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Muḥaṣṣal fî'l-Edeb*, II, 451; Emîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-Muḥaṣṣal fî 'İlmi'l-'Arûḍ ve'l-'Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, s. 240-241.

⁸⁹³ Muhammed Şakir, "el-Funûnu's-Şi'riyye'l-Muḥavveratu", s. 15.

⁸⁹⁴ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 198.

⁸⁹⁵ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 208; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 220.

Her iki dubeyt örneğinden de anlaşılacağı üzere şair büyük oranda klasik şiir bahirlerini tercih etse de bazen sonradan ortaya çıkan şiir bahirlerini kullanma hususunda da oldukça başarılıdır. Bu durumdan hareketle onun edebiyatta yeni anlayışlara açık birisi olduğu ve çeşitli tarzlarda şiirler söyleyebilecek yetkinlikte bir şair olduğu sonucu çıkarılabilir.

3.1.6. Çeviri Şiirleri

Hayatı bölümünde de değinildiği üzere şair Arapça, Farsça ve Türkçe dillerine hâkimdi. Bunun bir etkisi olarak el-Muhibbî “mu‘arrab” şiirler ortaya koymayı başarabilmiştir. Şüphesiz bir dildeki en üst düzey tür olan şiirin başka bir dile çevrilmesi her iki dile de hâkim olmayı gerektiren bir husustur. el-Muhibbî’nin de Türkçe ve Farsça’dan Arapça’ya çeviriler yapabilmesi, onun bu hususta yetkin birisi olduğunu göstermektedir. Örneğin şair hiciv şiirleri ile meşhur Türk asıllı şair Neffî’den ders alması sebebiyle onun gibi hiciv şiirleri ile tanınmış İran asıllı şair Nailî’nin (ö. 1077/1666)⁸⁹⁶ Farsça şiirini Arapça bir şiire⁸⁹⁷ dönüştürmüştür. [Remel]⁸⁹⁸

1 أَيْهَا الطَّالِبُ شَمْسَ الْأُفُقِ مِنْ مَسْكِنٍ عَزَّتْ بِهِ وَامْتَنَعَتْ
2 أُرْجُ قُرْبَ الْوَصْلِ إِنَّ الشَّمْسَ فِي شَرِكٍ مِنْ عَارِضِيهِ وَقَعَتْ

1. Ey erişilmez ve korunaklı sağlam evinden güneşin ufkunu (parlaklığını) isteyen! (Bu mümkün değildir.)

2. (Öyleyse sen) ulaşmanın yakınlığını (en yakın ilişkiyi) iste. Muhakkak güneş onun (güzel kadının) yanaklarına düşüp kapana yakalanmıştır.

Burada çeviri şiirinde şair güneşi isteyen ona ulaşamaz ancak yeryüzündeki tezahürlerine ulaşabilir o da kadının güzel yüzüdür demek istemiştir.

Yine şair bir başka şiir çevirisini Türk şair Mezâgî’den (ö. 1087/1677)⁸⁹⁹ yapmıştır. Gazel tarzında yazılan şiirde kendisine bakan birinden dolayı yüzü kızaran kadının kırmızı

⁸⁹⁶ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, III, 229.

⁸⁹⁷ Burada el-Muhibbî “ta’rib” kelimesini kullanmıştır. Bunun sebebinin el-Muhibbî zamanında “nakl” ve “tercüme” kelimelerinden farklı manalarda kullanılmasıdır. Ancak modern çağda Araplar bu kelimeyi tercüme manasında kullanmaktadırlar.

⁸⁹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 85.

⁸⁹⁹ Hayatı için Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, II, 213.

yanaklarını kor ateşe benzetmiş ve bu kor ateşin saf gül suyu kokusu yaydığını söyleyerek kadının utanma durumunu vafsetmiştir. [Muḥallaul Basit]⁹⁰⁰

1 مَا أَحْجَلَ الْحَبَّ عَتَبَ صَدَّ جَنَى بِهِ الطَّرْفُ وَرَدَّ حَدَّ
2 بَلْ أَشْعَلَ الْحُسْنَ فِيهِ جَمْرًا قَطَّرَ لِلرَّيْقِ مَاءً وَرَدَّ

1. (Aşkına) yüz çevirenin azarlaması, aşığı utandırmadı (utandırmakla kalmadı). Bakış, yanağın gülünü onunla hasat etti. (Bakınca kadının yüzü kızardı.)

2. Hatta güzellik onda kor ateşi yaktı. (Yüzü kıpkırmızı oldu.) Saf ağız suyu gibi olan gül suyunu buharlaştırdı. (Koku yaydı.)

Görüldüğü gibi şairin çeviri şiirleri oldukça başarılı olup, adeta ilk defa Arap dilinde yazılmış izlenimi vermektedir.

3.2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bir edebi yapıtı diğer şair ve yazarların ürünleri arasında ayrıcalıklı kılan kendine has dil yapısı ve üslubudur. Edebi bir terim olarak üslup, edebiyatçının kendi duygu ve düşüncelerini dile aktarma şekli ve dili kullanma biçimidir.⁹⁰¹ Başka bir ifadeyle zihinde oluşan mananın belli bir mantıki düzene konulduktan sonra dilin çeşitli imkânlarını kullanarak oluşturulan tarzıdır.⁹⁰²

Kasîde de üslup denilince anlatılmak istenen, şaire ait olan nazmetme usulü ve biçimidir. Şair üslubunun bir gereği olarak gramer ve belagati kullanmadaki üslubunu ortaya koymuş olmaktadır. Yani üslupta, edebiyatçının şiirde ifade etmek istediği şeyleri kendine özgü zevk, anlayış ve gayesine göre kendi dil ve tarzını oluşturması söz konusudur.⁹⁰³

Üslupta başta kullanılan dilin gramer kuralları olmak üzere, dilin incelikleri ve belâgat esasları dikkate alınır. Edebiyatçıların önem verdikleri bir diğer husus da konuya uygun üslubun seçilmesi gerektiğidir. Örneğin şiir bir gazelse şairin seçilen kelimelerin gazeldeki yumuşaklığı ve letafeti hissettirecek tarzda bir tavır takınması, methiye ise muhatabın

⁹⁰⁰ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 139.

⁹⁰¹ İsmail Durmuş, “Üslup”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII/383.

⁹⁰² Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 446-447.

⁹⁰³ Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, thk: Mahmûd Muhammed Şakir, Maṭb'atu'l-Medenî, Kahire, 1992, s. 468, 469; Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 20; Ali Cârîm, Mustafa Emin, *el-Belâgâtü'l-Vâdîhâ*, Dâru'l-Me'ârif, t.y., s. 13; Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine*, 2.b., Akçağ yay., Ankara, 1993, s. 71.

gururunu okşayacak şekilde coşkun ifadeler kullanması, mersiye ise karşı tarafı teskin edici ifadeler kullanması vb. hususlara dikkat çekilmektedir.⁹⁰⁴ Dolayısıyla üslup ile konu arasında sağlam bir bağ olduğu ve kasidenin içeriğine göre bir üslup belirlenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.⁹⁰⁵

Her şair kendine has bir üslup geliştirmektedir. Şair veya edebiyatçının duygu ve düşüncelerini aktarırken kurduğu cümleler ve seçtiği kelimeler onun üslubunu oluşturmaktadır. Bir şairin güzel bir üsluba sahip olması ancak dili güzel kullanmasıyla mümkün olabilmektedir. Fakat bu üslubun orijinal, seçkin veya etkili olup olmaması şairi diğer şairlerden ayıran ana hususlardandır.

Bu bilgiler doğrultusunda el-Muhibbî'nin şiirleri üslup ve dil bakımından incelendiğinde şairin duygu ve düşüncelerini ifade ederken edebi üsluba özen gösterdiği ve çok sayıda üslup teknikleri kullandığı görülmektedir. Şiirlerinde işlenen konunun tabiatına uygun bir üslup benimsediği bunun gereği olarak da dil kurallarına uygun hareket etmeye ve ifadelerini canlı tutmaya ve etkili bir üslup oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

3.2.1. Kelime Tercihleri

Edebiyatta şairin şiirlerindeki kelime seçimleri hem lafız ve hem de mana yönünden oldukça önemlidir. Şiirde kelimelerin lafzı okuyucunun kulağına, manası ise gönlüne hitap etmelidir.⁹⁰⁶ Bu nedenle bir şairin öncelikle şiirin konusuna uygun kelimeleri seçmesi gerekmektedir. Örneğin gazel temalı bir şiirde sevgili, aşk, kavuşma, ayrılık acısı vb. kelimelerle cümleleri oluşturması ve seçilen kelimelerin gazeldeki rikkati hissettirecek tarzda olması şiirin muhtevasına uygun düşmektedir.

Dîvânın muhteva bakımından ele alındığı ikinci bölümden de hatırlanacağı üzere şair neredeyse her konuda şiir nazmetmiştir. el-Muhibbînin bu temalardaki kelime tercihleri incelendiğinde şairin kullandığı kelimelerin şiirin konusu ve yazılış amacı ile uyumlu olduğu görülmektedir. Birkaç tema üzerinde şairin bu özelliğinin ortaya konulması faydalı olacaktır.

Şairin medih şiirlerinde kullandığı kelimeler doğal olarak övülen kişinin güzel hasletlerini ortaya koymaya yönelik olanlardan seçilmiştir. Örneğin el-Muhibbî zamanın

⁹⁰⁴ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, I, 199; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu 'ş-Şînâ'ateyn*, s. 137.

⁹⁰⁵ Tasa, *İbnu 's-Semmân ve Şiiri*, s. 152.

⁹⁰⁶ Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu 'n-Nâkib ve Şiiri*, s. 217.

önemli ilim insanlarından olan el-Kevâkibî hakkında da bir şiir kaleme almış ve onun ilmi kuvvetini ortaya koymak için tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, aruz ve şiir gibi alanlarda zirve isimleri zikrederek çeşitli ilimlerde oldukça önemli ve yetkin bir ilim insanı olduğunu şiir diliyle ifade etmiştir. [Tavîl]⁹⁰⁷

1	إِذَا فَسَّرُوا وَالتَّقَمَّ السَّاقُ بَيْنَهُمْ	وَدَارَتْ رَحَاهُمْ فِي دَقِيقِ التَّشَاغِبِ
2	فَمَا عَادَلُو مِنْهُ بِمِثْلِ ابْنِ عَادِلٍ	وَلَا فَخَرُوا بِالْفَخْرِ عِنْدَ الثَّعَالِي
3	وَإِنْ حَدَّثُوا قَالَ الْبُخَارِيُّ لَيْتَهُ	تَقَدَّمَنِي يَوْمًا لَيْسَئِدَ جَانِبِي
4	وَإِنْ ذَكَرُوا الْإِسْنَادَ سَلَّمَ مُسْلِمٌ	فَمَنْ فَوْقَهُ حَتَّى الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ
5	وَمَهُمَا رَأَوْا قَالَ الْإِمَامَانِ سَلِمُوا لَهُ	فَهُوَ مِنَّا عَوْضُ ضَرْبَةٍ لَا زَبِ
6	وَمَهُمَا نَحْوًا بَرَّ الْكِسَائِيُّ ثَوْبُهُ	وَجَرَّ بِهِ عَمْرُو دُيُولَ الْمَارِبِ
7	وَإِنْ وَرَّثُوا قَالَ الْحَلِيلُ بْنُ أَحْمَدٍ	عُرُوضُ عُرُوضِي ثُمَّ غَيْرُ مُنَاسِبِ
8	وَإِنْ نَظَّمُوا قَالَ ابْنُ أَوْسٍ مَدَائِحِي ⁹⁰⁸	سَبَايَا وَقَالَ الْبُحْثَرِيُّ نَسَائِي

1. Cedelci ince düşünce içinde onların değirmeni döndüğünde ve kendi aralarında “ayakları birbirine dolandı” ayetini onlar tefsir ettiğinde,

2. İbn ‘Âdil⁹⁰⁹ gibi olan el-Kevâkibî’ye onlar denk olamazlar ve onlar es-Sa ‘âlibî’nin⁹¹⁰ yanında Faḥreddin Râzî⁹¹¹ ile övünemezler.

3. (Hadis ilminde) konuştuklarında Buhârî⁹¹² der ki; Keşke o (el-Kevâkibî) benim yanımda bana destek olmak için beni bir günle geçseydi.

⁹⁰⁷ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 60-63; a.mlf., a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyḥâne*, 182-183; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, I, 180-181.

⁹⁰⁸ Divanda مَدَائِحِي kelimesi düşürülmüş olup, şiirin vezni ve kafiyesi gereği düşürülmemesi gerektiği sonucuna varılarak bu kelimenin olması gerektiği kanaatine varılmıştır.

⁹⁰⁹ Zeyneddin Amr b. Ali ‘Adil el-Hanbelî ed-Dimeşkî, Hicrî 879 yılında hayatta iken *el-Lübâb* isimli ünlü eserini yazan müellif tefsir alanında ünlü âlimlerdendir. Bkz. Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğıb b. Abdi’l-Ğanî Kehhâle, (ö.1408/1987), *Mu’cemu’l-Muellifin*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrût, ty., VII, 300.

⁹¹⁰ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî en-Nîsâbüri (ö. 427/1035) ünlü tefsir âlimi zamanın Kuran ilimlerinin otoritesi kabul edilir. Bkz. Taceddîn ‘Abdulvehhâb b. Takuyiddîn es-Subkî, *Tabakâtu’s-Şâfi’iyyetu’l-Kübrâ*, Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Hecr littabâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 2. baskı, h. 1413, IV, 58.

⁹¹¹ Fahreddin er-Râzî Ebû Abdullah Muhammed b. Amr b. Hüseyin b. Hasan et-Temimî el-Bekrî et-Taberistânî, ünlü tefsir, kelam, nahiv ve fıkıh âlimidir. Hicrî 544 yılında doğmuş ve 606 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Ḥallikân Ebu’l-‘Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî (ö. 681-1282), *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zemân*, thk. İhsân ‘Abbâs, Daru Şâdir, Beyrût, ty., IV, 248-254.

⁹¹² Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî’l-Hasan İsmail Muğire b. Aḥnef en büyük hadis âlimlerindendir. 1109 sahih hadis ihtiva eden *Câmiu’s-Sahih* isimli hadis eserinin sahibidir. Bağdat’ta hapiste iken vefat etmiştir. Bkz. İbn Ḥallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân*, IV, 188.

4. Onlar senet (ilminden) bahsettiğinde onların (bu ilimle uğraşanların) üstünde olana (el-Kevâkibî'ye) Müslim⁹¹³ hatta Bera b. Azib⁹¹⁴ bile teslim olur.

5. Her ne zaman onlar (onu) görseler İmameyn⁹¹⁵ derki; ona teslim olun ve o (el-Kevâkibî) daima, ebediyen ve sabit olarak bizdendir.

6. Her ne zaman onlar nahiv ilmine yöneldiğinde (incelediklerinde) onun (el-Kevâkibî) elbisesi el-Kisâî'yi⁹¹⁶ geçer. Sorunların kuyruklarını Amr (Sibeveyh)⁹¹⁷ onunla asılır (çözer).

7. Her ne zaman onlar (el-Kevâkibî'nin) vezinlerini belirlediklerinde, Halil b. Ahmed derki; (onun) aruz ilmi (benim) aruz ilmim (gibi)dir, onda uygun olmayan (eksik) şeyler vardır. (Kevâkibî onda olmayan aruz vezinleri ile yazmakla onun üstüne çıkmıştır.)

8. Onlar şiir söylediğinde İbn Evs⁹¹⁸ der ki; medih şiirlerim (el-Kevâkibî'nin) esirleridir, el-Buhturî⁹¹⁹ der ki; (el-Kevâkibî) neslimdendir.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere İbn 'Âdil, es-Sa'âlibî, Fahreddin er-Râzî, Buhârî, Müslim, Bera b. Âzib, İmameyn, el-Kisâî, es-Sibeveyh, el-Halil b. Ahmed, İbn Evs, el-Buhturî gibi isimleri zikrederek şairin bu temadaki şiirlerinde, konuya ve şiirin muhatabına uygun kelimeleri ustalıkla seçtiği görülmektedir.

el-Muhibbî'nin tasavvufî bir şahsiyet olan Yusuf el-Vefâî'ye hitaben yazdığı medih şiirinde ise tasavvuf ilmine ait kelimeleri tercih ettiği görülmektedir. [Kâmil]⁹²⁰

⁹¹³ Müslim Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim b. Verd en-Neysabûrî, Hicrî 258 yılında vefat etmiştir. En büyük iki hadis âliminden birisidir. Hadis ilmi için Hicaz, Şam, Irak ve Mısır'a yolculuklar yapmıştır. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 194.

⁹¹⁴ Berâ b. 'Âzib b. Hâris el-Hazrecî, sahabedendir. Bkz. İbnü'l-Esîr, 'İzzeddin Ebû'l-Hasen 'İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Şahâbe*, Ali Muhammed Mu'avvið, 'Âdil Ahmed el-Mevcûd, Dâru Kütübü'l-İlmiyye, byy., 1. baskı, 1415/1994, I, 362-363.

⁹¹⁵ Sözlükte "iki imam" anlamına gelen "İmameyn", Hanefî istılahta Ebû Hanîfe'nin talebeleri Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî hakkında kullanılan bir kelimedir. Hanefî mezhebinin fıkhnın teşekkül ve tedvininde büyük rol oynayan bu iki âlim hocaları Ebû Hanîfe ile birlikte mezhebin imamları olarak anılırlar. Bkz. Salim Ögüt, "İmameyn", *DİA*, 2000, İstanbul, XXII, 207.

⁹¹⁶ Kisâî, Ali b. Hamza b. Abdullah el-Üsedî el-Kûfî, Kûfe'nin önde gelen kıraat, nahiv ve dil imamıdır. 189 yılında vefat etmiştir. Bkz. Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dımaşkî ez-Ziriklî, (ö. 1976), *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, byy., 15. Baskı, 2002, IV, 283.

⁹¹⁷ Amr b. Osman b. Kanber, lakabı Sibeveyh'tir. Halil b. Ahmed'in öğrencilerindendir. *Kitâbu Sibeveyh* isimli eseri nahiv alanında meşhur olmuştur. Hicrî 180 yılında vefat etmiştir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5, 81.

⁹¹⁸ İbn Evs Ebû Temmâm Habib b. Evs et-Tâî, Hicrî 190 yılında doğmuştur. 231 yılında vefat etmiştir. Halife Mu'tasım hakkında yazdığı şiirlerle meşhur olmuştur. Bkz. Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî (ö. h. 1362), *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyâti ve İnşâi Lüğati'l-'Arab*, Müessesetü'l-Me'ârif, Beyrut, ty., II, 191.

⁹¹⁹ Buhturî Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî (ö. 284/897) 204/819 veya 206/821 yılında Halep'te doğdu. el-Hamâse adlı eseriyle tanınan en önemli Arap şairlerinden biridir. Bkz. Zülfikar Tüccar, "Buhturî", *DİA*, 1992, İstanbul, VI, 381-383.

1	وَأَرَوِ الْعُيُونَ بِلَثْمٍ مَوْطِيءٍ نَعْلِهِ	فَتُرَاهَا بِقَمِّ الْجُفُونِ يُقْبَلُ
2	هُوَ سَيِّدُ السَّادَاتِ أَرْبَابِ الْوَفَا	وَأَجَلُ مَنْ دُعِيَ الْمَلَادُ وَأَفْضَلُ
3	وَإِذَا تَعَسَّرَ فِي الْخَلِيقَةِ مَأْرَبُ	فَبَذَرَهُمْ لِنَجَاحِهِ يُتَوَسَّلُ
4	وَأَعَزُّ مَنْ تَسَعَّى لِسَدَّةِ بَابِهِ	قِمَمُ الرُّؤُوسِ مَهَابَةٌ لَا الْأَرْجُلُ
5	عُقِدَتْ لِلْقِيَاهُ الْعُيُونُ مَسَرَّةً	فَمُكَبِّرُ لَطْلُوعِهِ وَمُهْلِلُ

1. Ayaklarının çiğnediği yerleri öperek gözlerini yaşla doldur. Onun gezindiği yerler göz kapağıyla öpülür (öpülmeye layıktır).

2. O seyitlerin seyidi vefa ehлиндendir. Sığınak olarak dua edilenlerin en yücesi ve en faziletlisidir.

3. İhtiyaçlar insanlarda daha zorlaştığında ihtiyaçların giderilmesi için onların zikriyle (duada) vesile kılımlar.

4. Kapısının eşiğine saygıyla gidilenlerin en izzetlisidir. Sıradan insanların değil heybet sahibi ileri gelen insanların önderidir.

5. Gözler karşılamak için sevinçle (onun yoluna) bakarlar. Geldiği için tekbir ve tehlil getirirler.

İlgili beyitlerden anlaşılacağı üzere şair şiirinde tasavvufla alakalı ifadeler olan gezindiği yerleri öpmek, gözleri yaşla doldurmak, seyit, vefa ehli, sığınak olmak, vesile kılınmak, kapısının eşiği, saygıyla gidilmek, müritlerinin onu görünce sevinçle tekbir ve tehlil getirmesi gibi tasavvufla ilgili birçok kelimeyi kullandığı göze çarpmaktadır. Bu durum el-Muhibbî'nin medih temasındaki kelime tercihlerinin, şiirin konusu ve yazılış amacı ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

el-Muhibbî'nin kişiliği ve terbiyesinin bir yansıması olarak gazel şiirlerinde büyük oranda hissî gazelden kaçındığı gözlenmektedir. Çoğunlukla 'afif gazel temasında şiir yazar şairin, bu temanın gereği olan incelik ve letafeti yansıtan kelime tercihleri yaptığı görülmektedir. [Seri']⁹²¹

1	مِنْ قَدِّهِ أَوْ طَرْفِهِ الْقَاتِكِ	مِثْلِي كَمْ مِنْ مُعْرَمِ هَالِكِ
2	حَارَ قُوَادِي فَهُوَ مِلْكٌ لَهُ	مِنْ لِي بِذَاكَ الْحَائِرِ الْمَالِكِ

⁹²⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 250-252.

⁹²¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 236.

3 مَا لَاحِ إِلَّا ابْتَسَمَتْ صَبَوْتِي عَنْ ثَغْرِ عَيْشٍ لِّلْمُنَى صَاحِكِ
4 دَامَ وَإِنْ جَارَ بَتْرَكِي سُدَى فَمَا هَوَاهُ لِي بِالتَّارِكِ

1. Helak olmuş âşıklardan nicesi, ince zarif güzellik ya da öldürücü bakıştan dolayı benim gibi oldular.

2. Kalbimi ele geçirdi, o (kalp) onun mülküdür. Böylece beni elde eden sahip kimdir? (Nasıl da kalbime sahip oldu?)

3. Hayatın dışından tebessüm eden temennilerle (ona karşı) eğilimim (sevgim) hala gülümsemeye devam ediyor.

4. Ümitsiz terk edişiyile (bana) zulmetse bile (aşkıma) devam ediyor. Bendeki onun sevgisi terk edici (geçici) değildir.

Görüldüğü gibi şair gazel temasına uygun olarak قَدْ (ince zarif şekil), طَرَفٌ (bakış), مُغْرَمٌ (Çok seven), فُؤَادٌ (kalp), صَبَوَةٌ (meyil etmek, sevmek), مَنَى (temenni, istek), جَارٌ (zulmetmek), سُدَى (faydasız, ümitsiz), هَوَى (sevmek) kelimelerini kullanmıştır. Yine gazel şiirinin üslubuna uygun olarak فَاتِكِ ile هَالِكِ, مَلِكِ ile بَتْرَكِي, مَالِكِ ile بالتَّارِكِ kelimelerini tek beyitte kullanarak ses uyumunu güzel bir şekilde yakalamıştır. Ayrıca müradif kelimeler olan ابْتَسَمَ (tebessüm etmek) ve ضَحِكَ (gülmek) kelimelerini de aynı beyitte kullanarak gazel şiirinde ayrı bir uyum sağlamış olmaktadır. Bununla da yetinmeyen şair şiiri “tetşiz”⁹²² yani bir ismin ilk harflerine göre şiir yazımı yöntemiyle şiirini yazmıştır. Akrostiş tarzı da denilen bu şiirin beyitleri مُحَمَّدٌ isminin ilk harfleri olan د - م - ح - م harfleri ile başlamaktadır.

Kısaca şairin gazel şiirinin kelimeleri incelendiğinde görülecektir ki sözcükler gazel temasına tamamen uygun kelimelerdir. Ayrıca şiirde bir akıcılık, yumuşaklık, musikiye uygun ahenkli bir ritim de dikkat çekmektedir.

Şairin şiirde konusuna uygun kelimeleri seçmesi yanında seçilen kelimelerin Arap Diline uygunluğu da önem arz etmektedir. Buna göre şiirde, sarf kaidelerine uygun olsa bile Arapların kullanmadığı sözcüklere yer verilmemesi, müşterek anlam barındıran kelimelerin

⁹²² Cebbûr ‘Abdunnûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebî*, s. 70.

kastedilen mana anlaşılmayacak biçimde kullanılmaması ve çeşitli bilim dallarına ait terimlere çok başvurulmaması gibi konulara da dikkat edilmelidir.⁹²³ el-Muhibbî'nin bu hususlarda şiirlerinde başarılı olduğu görülmektedir. Örneğin gazel temalı şu beyitler şairin Arap Diline uygun kelimeler kullandığını göstermektedir. [Meczû Raml]⁹²⁴

1	طَلَعَ	الْبَدْرُ	التَّمَامُ	وَأَنْجَلَى	عَنْهُ	الْعَمَامُ
2	أَظْهَرَتْ	أَنْوَارُهُ	مَا	كَادَ	يُخْفِيهِ	الظَّلَامُ
3	زَارَنِي	فِي	غَفْلَةٍ	الْحُسَادِ	وَالنَّاسِ	نِيَامُ
4	وَالدُّجَى	قَدْ	ضُرِبَتْ	مِنْهُ	عَلَى	الْأَرْضِ
5	وَكَاَنَّ	النَّجْمَ	كَأَنَّ	وَكَاَنَّ	الْبَدْرَ	جَامُ
6	وَكَاَنَّ	الْيَلَّ	زَنْجِيَّ	عَلَيْهِ	الْأُفُقُ	لَامُ

1. Dolunay tam olarak doğdu ve bulutsuz (gökyüzünde) apaçık ortaya çıktı.

2. Onun nuru ortaya çıkınca neredeyse karanlığı örttü. (Gündüz gibi oldu.)

3. (Onun hayali) insanlar uykudayken ve hasetlerin gaflet anında beni ziyaret etti. (Rüyamda gördüm.)

4. Zifiri karanlık çadır gibi yeryüzünü kapladı.

5. Ve sanki yıldız fincan ve sanki ay gümüş tabak misali.

6. Ve sanki gece ufukta zırh giymiş zenci misali.

İlgili beyitlerden anlaşılabileceği üzere şairin şiirde kullandığı kelimeler sarf ve nahiv açısından düzgün, sade, anlaşılır kelimelerden seçilmiştir. Dolayısıyla şiirin genel olarak telaffuzu basit ve fonetik açıdan kulağa hoş gelen sözcüklerden oluştuğu söylenebilir.

el-Muhibbî'nin şiirlerinde çok sık olmamakla birlikte klasik Arap şiirinde sıkça kullanılan **رَفِيقَايَ** , **خَلِيلَيَّ** (iki dostum) gibi bazı kelime ve simge yer isimlerine de yer verdiği görülmektedir. [Tavîl]⁹²⁵

1	خَلِيلَيَّ	رَفِيقَا	فَاقْصِرَا	مِنْ	مَلَامَتِي	فَقَدْ	عَزَّنِي	مِمَّنْ	رَحُوتُ	التَّوَدُّدُ
2	فَحَيَّا	بَارِضِ	الْأَجْرَعَيْنِ	وَلَعَلَّعَ	وَمُنْعَرَجِ	الزُّورَاءِ	وَدَقُّ	مُزَرَّدُ		

⁹²³ el-Câhiz Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423, I-III, I, 129; Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, s. 296, s. 458-470.

⁹²⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 290.

⁹²⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 92.

1. Ey iki dostum sakın ol, beni kınamayı bırak. İstekli olduğum sevgi beni aziz etti.
2. Halka gibi yağmur inen Mun'arici'z-Zevra' ve Le'la' ve Ecra'ayn yurtlarına selam olsun.

Burada خَلِيٍّ ifadesi gerçek bir ifade olmayıp şiir diline has olarak gerçek dışı kullanılan bir kelimedir. Aynı şekilde Mun'arici'z-Zevra'⁹²⁶ ve Le'la'⁹²⁷ ve Ecra'ayn⁹²⁸ yer isimleri de klasik Arap şiirinde şairlerin kullandığı simge yer isimlerindendirler. Bu yer isimleri şiir diline özel olarak yazılan yer isimleri olup gerçek mana ifade etmezler.

Bir başka şiirinde ise رَفِيقَايَ kelimesini kullandığı gözlenmektedir. [Reml]⁹²⁹

1 يَا رَفِيقَايَ دَعَانِي وَالْهَوَىٰ إِنَّمَا الصَّبْوَةُ لِلصَّبِّ شِعَارُ

1. Ey iki dostum beni aşkla birlikte bırakın. Şüphesiz oyun eğlence, keyif düşkününün şiarıdır.

Burada رَفِيقَايَ kelimesinin gerçek bir ifade olmayıp şiir diline özgü bir ifade olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum şairin klasik dönem şairlerinin tercih ettiği simge kelimeleri şiirinde kullandığının bir göstergesi olmasının yanı sıra şairin klasik dönem Arap şiirine olan vukufiyetini de ortaya koymuş olmaktadır.

Diğer yandan el-Muhibbî'nin şiirlerinde beyit sayısına oranla yekünü fazla olmayan yabancı dilden geçen “mu'arrab”⁹³⁰ veya “muvelled”⁹³¹ kelimeler, lehçelerde yer alan kelimeler ya da sözlük manası açısından yanlış kelimerin kullanımı da görülebilmektedir.

el-Muhibbî'nin şair Hüseyin es-Şafedî ed-Dürzî el-Ġalyûnî (ö. 1085/1675) ile karşılaşması esnasında onu methetmek için, bu karşılaşma anını vafsettiği şiiri mu'arrab kelime kullanımına örnek teşkil etmektedir. [Basit]⁹³²

⁹²⁶ Beni Esed kavminin su kaynağının ismidir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 156.

⁹²⁷ Badiyedeki su vadisidir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 18.

⁹²⁸ Yemame'de bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 102.

⁹²⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 143-143; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, IV, 140; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

⁹³⁰ Mu'arrab, aslı Arapça olmayıp Arapların kendi dillerine uygun bir hale getirerek kullandıkları kelimelere verilen isimdir. Fesâhat şehirlilerde II. hicri yüzyıla kadar, çölde yaşamış olanlarda ise IV. hicri yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. İşte bu asırlardan birinde Arapçalaştırılmış kelimelere “Muarrab” denmektedir. (Bkz. Küçükkalay (ö. 1999), *Kur'ân Dili Arapça*, s. 204.).

⁹³¹ Muvelled ise, IV. hicri asırdan sonra Arap diline girmiş ve Arapçalaştırılmış kelimelerdir. (Bkz. Küçükkalay, *Kur'ân Dili Arapça*, s. 204.)

⁹³² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 349; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 222.

1 مَا كَانَ إِعْطَاؤُهُ الْعُلَيُّونَ عَنْ مَلِكٍ
2 لَكِنْ أَرَادَ يُرِينَا مِنْ بَدَائِعِهِ
مِنَّا وَحَاشَا بِهِذَا قَطُّ مَا عُرِفَا
بَدْرًا تَقَطَّعَ عَنْهُ الْغَيْمُ فَأَنْكَشَفَا

1. Nargileyi bizden bıkmaktan dolayı vermedi (bırakmadı). Haşa bu verme asla böyle bilinmez.

2. Ancak eşsiz güzelliklerini bize göstermek istedi. Bulut dolunaydan ayrıldı ve (dolunay gibi yüzü) ortaya çıktı.

Şairin bu şiirinde Arapça'ya sonradan giren mu'arrab bir kelime olan الْعُلَيُّونَ (nargile) kelimesini kullandığı görülmektedir.

Bir başka şirde ise Farsça asıllı bir kelimeyi kullandığı görülmektedir. [Hafîf]⁹³³

1 أَنْقَذْتَنَا مَوَاسِمُ النَّيْرُوزِ مِنْ عَذَابِ الشِّتَا وَتَرَدَّ الْعُجُوزِ

1. Nevruz mevsimleri 'acûz soğuşundan (sert soğuk) ve kışın azabından bizi kurtardı.

Görüldüğü gibi el-Muhibbî bu beyitte Farsça asıllı النَّيْرُوزِ (Nevruz) kelimesini kullanmıştır. Ancak bu tarz kelimelerin Araplar tarafından anlamları bilinen sözcükler olduğunu ifade etmek gerekir.

Farsça asıllı kelime kullandığı bir başka şiirinde geçmiş dönemdeki şairlerin adeta her şeyi yazdıkları ve kendilerine yazacak bir şey bırakmadıklarından yakınmakta ve bir diğer taraftan da onların şiirdeki üstünlüklerini övmektedir. [Recez]⁹³⁴

1 مَضَى الْأُكَى بِرَائِقِ الشَّعْرِ وَمَا أَبْقَا لَنَا فِي كَأْسِهِ إِلَّا الْعَكْرَ
2 تَمَتَّعُوا بِحَشْوِ لَوْزِيْنِهِمْ وَقَدْ حُرِمْنَا نَحْنُ مِنْ حَشْوِ الْأَكْرَ

1. Geçmiş zamanın büyükleri şiirin en saf olanlarıyla geçip gittiler ve onun (şiirin) bardağında bize bulanık sudan başka bir şey bırakmadılar.

2. Onların badem yağlı kadayıflarıyla lezzetlendiler ve kesinlikle bizi topların dolgusundan (en basit şeyden) bile mahrum bıraktılar.

Bu şiirde kullanılan اللَّوْزِيْنِجِ kelimesi Farsça asıllı bir kelime olup badem yağı ile yapılmış bir çeşit kadayıf tatlısına verilen bir isimdir.⁹³⁵

⁹³³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 189; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, II, 273.

⁹³⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 184; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 219.

el-Muhibbî'nin sadece Farsça asıllı değil Türkçe asıllı kelimeleri de şiirlerinde kullandığı görülmektedir. [Meczû Recez]⁹³⁶

1 إِنَّ نَلْت يَوْمًا مَطَابًا إِيَّاكَ شَوْمَ الْكَسَلِ
2 وَاعْتَمُهُ فِي إِبَانِهِ فَالسُّعْرُ تَحْتَ الْمَنْجَلِ

1. Bir gün güzel bir fırsat yakaladığında tembelliğin yolunu gözlemekten sakın (dikkat et)!

2. Onu vaktinde elde et (yap). Çünkü kor halindeki köz mangalın altındadır.

el-Muhibbî burada Türkçe bir kelime olan الْمَنْجَل (mangal) kelimesini Arapça ifadelerle yazmıştır. Ancak bu kelimenin tüm Araplar tarafından anlamı bilinen bir sözcük olduğu ifade edilemez.

el-Muhibbî çok nadir olarak, günlük konuşma dili olan ve herhangi dilsel kuralların çoğunlukla uygulanmadığı ve halk lehçelerinde (el-lehçetu'l-‘Âmmiyye)⁹³⁷ yer alan kelimelere de yer vermiştir. [Vâfir]⁹³⁸

1 أَمَا وَحْيَاة عَيْنَيْكَ اللّٰوَاتِي بَعِيرٍ السِّحْرِ تَأْتِي الْإِكْتِحَالَ

1. Dikkat edin! Sihir dışında sürme istemeyen kadının iki gözüne yemin olsun.

Bu beyitte şair yerel lehçede yemin ifadesi olan وَحْيَاة عَيْنَيْكَ sözünü kullanmış ve şiir dilinin dışına çıkmıştır. Bu durumun yaşadığı iklimin yerel dilinden kaynaklandığı varsayılabilir.

Şairin bazı kelimeleri lügatteki asıllarına aykırı kullandığı da vakidir. Ancak hacimli dîvânı nazarı itibara alındığında, bu kelimelerin yok denecek kadar az olduğu fark edilir. Şairin bu şekildeki kullanımına, dîvânında tek örneğine rastladığımız ve memduhu konu

⁹³⁵ İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Zeyâf, Hâmid ‘Abdulkâdir, Muhammed en-Neccâr, *Mu‘cemu’l-Vasît*, Dâru’d-Da‘ve, Kahire, t.y. II, 346.

⁹³⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 263.

⁹³⁷ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mostafa Abdelhadi Abdüssatar ve Afifi Ramadan Afifi Ahmed, *Arap Lehçeleri Üzerine İncelemeler Mısır Lehçesi Örneği*, Editör; Sedat Şensoy, Yediveren Kitap, Konya, 2018, s. 55-62.

⁹³⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 253.

etmenin güzel misk kokusuna benzediğini ifade ettiği beyiti ise şu şekildedir; [Meczû Raml]⁹³⁹

1 فَالْعَلَا كَأْسٌ لَهُ مِنْ مِسْكِ ذِكْرَاكَ خَتَامٌ

1. Senin âli makamın, sonu senin zikrin olan miskten bir bardak gibidir.

el-Muhibbî burada yaşayan biri için kullanılan ذِكْرٌ kelimesi yerine ölmüş biri için kullanılan ذِكْرَى kelimesini şiirinde kullanmıştır. Burada el-Muhibbî'nin bu kelimeyi iyimser olarak kullandığı varsayılır. Ayrıca iki kelime arasında kadim Arapça açısından herhangi bir anlam farkının bulunmadığını da ifade etmek gerekir.

Şairin yukarıdaki kelime kullanımları yanında bu konudaki bazı yazım tercihlerine de temas etmek yerinde olacaktır. Şair bazen الْقُضَاءُ, الْقُضَاءُ, السَّمَاءُ gibi sonunda elif-i memdûde olan kelimeleri kafiye ya da vezin gereği الْقُضَا, الْقُضَا, السَّمَا şeklinde takşir yaparak söylemektedir. [Seri']⁹⁴⁰

1 إِنَّ كَانَ فِي مَحْيَايَ خَيْرٌ فَلَا تَمْنَعُهُ عَنِّي وَأَنْلِي الرِّضَا
2 أَوْ كَانَ مَوْتِي مِنْهُ لِي أَجَلًا عَجَلٌ وَأَذْرِكُنِي بِلُطْفِ الْقُضَا
3 وَاخْتِمَ بِخَيْرٍ لِي يَادَا الْعَلَا وَبَدِّلِ الضِّيقَ بِذَاكَ الْقُضَا

1. Eğer yaşamamda bir hayır varsa benden onu (canımı) alma ve buna razı olmayı bana nail eyle.

2. Ya da benim ecelim ondan (hastalıktan) ölmemse hemen canımı al ve hükmünün lütfuyla beni (bu hayattan) kurtar.

3. Ey yücelik sahibi benim hayatımı hayırla tamamla ve darlığı (sıkıntılarımı) bu fezayla (genişlikle) değiştir.

Görüldüğü üzere şair ilk önce sonu maksur bir kelime olan الرِّضَا kelimesi ile sonu aslında maksur kelimeler olmayan الْقُضَا, الْقُضَا kelimelerini vezin gereği benzer şekilde sonlandırmıştır. Burada el-Muhibbî kafiye için kelimelerinin sonundaki hemzeleri

⁹³⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 293.

⁹⁴⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 203.

düşürmüştür. Ancak dil âlimleri ve edebiyat eleştirmenleri, şiirde bu tür değişiklikleri hoş karşılanan zaruretlerden kabul etmişlerdir.⁹⁴¹

Aynı durum bu kez vezin düzeninin sağlanması için السماء kelimesinde hemzenin düşürülmesi ile gerçekleştirilmiştir. [Meczû Kâmil]⁹⁴²

1 كَالشَّمْسِ فِي كَيْدِ السَّمَاءِ تَعْشَى الْمَشَارِقَ وَالْمَغَارِبَ

1. Gökyüzünün ortasında doğu ve batıya ışık saçan güneş gibidir. (Çok cömerttir.)

Sonuç olarak şairin şiirlerini oluştururken yer verdiği kelimeler anlam bakımından muhtevaya uygun, büyük ölçüde telaffuzu kolay, anlaşılır ve şiirsel olarak belli bir anlam zenginliğine sahip kelimelerden oluşmaktadır. Kullandığı kelimeler fesâhat ilkelerine aykırılıktan çoğunlukla uzaktır. Şiirlerindeki bazı kelimelerde görülen fesahate zarar veren durumlar son derece az olup gerek dildiler gerekse eleştirmenlerce hoş görülen zaruret hallerini barındıran bir özelliktedirler.

Kısaca şairin kelime seçiminde titiz davrandığı ve Arapça ve belagat alanlarındaki bilgi ve becerisinin son derece üst düzey olduğu söylenebilir. Bu bağlamda el-Muhibbî gibi bir şair ve edebiyatçının Osmanlı döneminde yetişmiş olması bu dönemdeki edebiyat seviyesinin ileri düzeyde olduğunu ispatı niteliğindedir.

3.2.2. Cümle Yapıları

Edebiyat eleştirmenlerince sözün duruma uygun söylenmesi (muhtedayi hal) önem verilen bir konudur. Sözün duruma uygun bir şekilde söylenebilmesi için de, haber ve inşâ gibi cümle yapıları, kelimelerin öne veya arkaya alınarak takdim veya te'hir yapılması, sözü uzatma veya kısaltma (îcâz, itnâb), sözün zikri veya düşürülmesi (hazf) gibi ifade biçimleri ortaya konulmuştur.⁹⁴³

⁹⁴¹ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, II, 269.

⁹⁴² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 69-73; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

⁹⁴³ Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-Me'ani*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 2009, s. 25-33; İsmail Durmuş, "Meânî", *DİA*, İstanbul, 2003, XXVIII/204-205; Sedat Şensoy, "Nazmü'l-Kur'an", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 465.

Me‘ânî ilmine göre cümleler “haberî” ve “inşâî” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnkâr edilmesi ya da kabul edilmesi muhtemel olan cümleler ihbârî; doğru veya yalan ihtimali olmayan sözleri ise inşâî olarak isimlendirmişlerdir.⁹⁴⁴

3.2.2.1. Haberî Cümleler

Me‘anî ilminde hakkında “cümle doğrudur veya değildir” şeklinde hüküm verebilecek cümleler haber cümlesi olarak isimlendirilmiştir. Haberî cümleler muhatabın durumuna göre üçe ayrılmaktadır. Cümlenin haber verdiği konu hakkında muhatabın önceden bilgisi yoksa ve muhatap bu cümle ile tekidsiz bir şekilde bilgilendiriliyorsa bu tür haber cümlelerine ibtidâî haber, konu hakkında tereddüt içinde olan muhataba söylenen haber cümlelerine ise talebî haber adı verilmektedir. Talebi haber cümlelerinin pekiştirilmesi tavsiye edilmiştir. Cümlenin haber verdiği muhatap verilecek haberi inkâr eder durumdaysa söylenecek haber cümleleri birden çok tekitle pekiştirilmesi gerekmektedir. Bu tür haber cümleleri de inkârî haber olarak isimlendirilmektedir.⁹⁴⁵

el-Muhibbî'nin haber cümlelerinin büyük çoğunluğunu ibtidâî haber cinsi oluşturur. Şairin gazel temalı şu beyitleri bu kabilden bir haber cümlesi örnekleridir. [Hafîf]⁹⁴⁶

1	أَوْفَعْنَا	آمَالَنَا	فِي	التَّمَادِي	فَلَنَا	حُرٌّ	عُلَّةٌ	فِي	الصَّوَادِي
2	نَتَمَنَّى	مَا	دُونَهُ	لَحْظَاتٍ	قَطَعْتُ	دُونَنَا	طَرِيقَ	الرَّشَادِ	
3	هَكَذَا	يَطْلُبُ	النَّتَائِجِ	قَلْبُ	لَا	تَرَاهُ	أَهْلًا	لِدَرْكِ	الْمَبَادِي

1. *Temennilerimize sürekli yardım ederiz. (Hedeflerimizin peşinden koşarız.) İçimizde hurma ağacındaki gibi şiddetli susuzluğun ateşi vardır.*

2. *Temenni ederiz ki bir an bile onsuz olmayalım. Bu (bakış açısı) doğru yol ile aramızı koparır.*

3. *Kalp böyle neticeler istiyor. (Ancak) sen kalbi, başlangıçları anlamaya ehil görme. (Kalp başlangıcı neticeye ulaştıramaz.)*

⁹⁴⁴ Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî (ö. 626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm*, 1. bs. , Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1407/1987, s. 166; el-Hatîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'duddîn b. Ömer el-Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, 3.b., Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty., I, 55-57; et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, I, 114, 282; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, 3.b., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 43, 61.

⁹⁴⁵ el-Hatîb el-Kazvînî, *el-Îdâh*, s. 57; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 166; 'Atîk, *'İlmu'l-Me'ani*, s. 42-47; Nusrettin Bolelli, *Belâgat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.s. 189.

⁹⁴⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 105; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 9.

Görüldüğü üzere şair şiirde kullandığı cümlelerinde tekidsiz bir şekilde bilgilendirme yapmaktadır. Yani bu cümlelerle el-Muhibbî ibtidâî haber örnekleri sunmuş olmaktadır.

el-Muhibbî'nin şiirlerinde ibtidâî haber cümleleri kadar olmasa da önemli miktarda tek tekit edatı barındıran talebî haber cümleleri vardır. [Kâmil]⁹⁴⁷

1 وَالذَّهْرُ أَغْدَرُ مَنْ أَمِنَتْ فَإِنَّهُ يُصْمِي الْفَتَى مِنْ حَيْثُ مَا لَمْ يَحْذَرِ

1. Zaman ona güvendiğinde en aldattıcıdır. Muhakkak zaman yiğit insana beklemediği anda aniden hıyanet eder.

el-Muhibbî'nin şiirinde kullandığı bu cümlesinin tereddüt içinde olan muhataba söylenen talebî haber türünde olduğu ve إِنَّ tekit edatı ile cümlelerin anlamının kuvvetlendirildiği görülmektedir.

Şairin inkârî haber türünde söylenmiş haber cümlesine ise aşağıdaki beyit örnek olarak gösterilebilir. [Tavîl]⁹⁴⁸

1 لَعَمْرُكَ إِنَّ الدَّهْرَ قَلَدٌ مِنْحَةً لَهَا فِي نَوَاحِي الشَّامِ عِزٌّ وَسُؤْدُ

1. Ömre yemin olsun ki, muhakkak ki zaman, izzeti ve yüce makamı Şam yönünde ona hediye olarak taktı.

Beyitten anlaşıldığı üzere şairin birden çok tekitle pekiştirdiği inkârî haber türündeki cümlesinin anlamını önce yemin daha sonra ise tekit edatı olan إِنَّ ile pekiştirdiği görülmektedir.

3.2.2.2. İnşâî Cümleler

İnşâ kelimesi sözlükte yoktan var etmek, icat etmek manalarına gelir. İnşâî cümleler ise hakkında yalan veya doğrudur gibi değerlendirme yapmaya imkân bulunmayan cümlelerdir. İnşâ cümlelerinin nehiy, emir, taaccüp, nidâ, istifham, yemin, teraccî,⁹⁴⁹ temennî,⁹⁵⁰ övgü ve yergi gibi çeşitleri bulunmaktadır.⁹⁵¹

⁹⁴⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 173-177; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV 4, 137-138.

⁹⁴⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 91-93.

⁹⁴⁹ Gerçekleşmesi mümkün olan şeyi istemek.

⁹⁵⁰ Gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyi istemek.

⁹⁵¹ el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İdâh*, I, 55-57; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 307-323; Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu's-Sa'ade ve Mişbâhu's-Siyâde fî Mevdu'ati'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,

Özellikle şiir dilinde inşâî cümleler muhatapların duygularını harekete geçirme, dikkatlerini toplama ve şiiri coşkulu hale getirme konusunda haberî cümlelerden daha etkili olabilmektedir. el-Muhibbî de şiirlerinde pek çok inşâî cümleye yer vermektedir.

3.2.2.2.1. Emir

el-Muhibbî şiirlerinde emir filleri çokça kullanmıştır. Emir kipleri değişik manalarda kullanılabilmektedir.⁹⁵² el-Muhibbî'nin emir kiplerini dua, iltimâs, nasihat etme ve temenni gibi manalarda kullandığı gözlenmektedir.

Şair bunlar içerisinde emir fiilini en sık olarak dua ve iltimas anlamında kullanmaktadır. Özellikle medih ve ihvâniyyât kasidelerinin hâtıme bölümlerinde dua manasında sıkça kullanmaktadır. [Meczû Kâmil]⁹⁵³

1 وَاسْلَمْ كَمَا سَلِمْتُ صِفَاتُ غَلَاكَ مِنْ كُلِّ الْمَعَايِبِ

1. Yüce sıfatlarda tüm kusurlardan salim olduğun gibi daima sıhhat içinde kal.

Görüldüğü gibi şair emir kipini dua anlamıyla kullanmıştır.

Rütbesi aynı olan şahısların birbirlerine emir sığasıyla hitap etmelerine “iltimas” denmiştir.⁹⁵⁴ Örneğin el-Muhibbî'nin dostundan kasidesini kabul etmesi ve şiirdeki kusurlarından dolayı onu affetmesini istemek üzere söylediği aşağıdaki beyitlerde emir fiilin iltimas anlamında kullanıldığı görülmektedir. [Kâmil]⁹⁵⁵

1 حُذِّمْنَا إِلَيْكَ كَرِيمَةً بَلَعْتُ فِي الْوَصْفِ أَقْصَى غَايَةِ الْجَهْدِ

2 وَاعْذُرْ قُصُورِي فِي الْمَدِيحِ فَمَا تُخْصِي رِمَالُ الْأَرْضِ بِالْعَدِّ

1. Vasıfta azami gayretle en yükseğe ulaştırıp kıymetli olarak sana geleni(bu şiiri) al kabul et.

2. Medihdeki kusurlarımdan dolayı özrümü kabul et. Yeryüzünün kumu saymayla bitmez. (Hiç biter mi?)

Beyrut, 1985, II/446-448; II, 449-454; Tahsin Görgün, “İnşâ”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 340; Bolelli, *Belâgat*, s. 229.

⁹⁵² el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh*, III, 81-87; Taşköprizâde, *Miftâhu's-Sa'ade*, II, 451-452.

⁹⁵³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 69-73; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

⁹⁵⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 318.

⁹⁵⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 116-118; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 1.

Şair bazen ise emir fiilini iltimas ve dua anlamıyla kullanmaktadır. [Ḥaffif]⁹⁵⁶

1 يَا عِمَادِي دُمْ مَوْئِلِي وَعِيَاذِي وَمَلَاذِي وَمَسْنَدِي وَاعْتِمَادِي

1. Ey 'İmâdî! İtimadım olman, dayanağım olman, hamilik etmen, iltica ve sığınağım olmanda daim ol.

Beyitten de anlaşılacağı üzere şair emir fiilini dua ve iltimas anlamında kullanmıştır.

Yine başka bir beyitte emir fiilini dua anlamda kullanmaktadır. [Ṭavîl]⁹⁵⁷

1 وَدُمْ أَبَدَ الْآبَادِ تَلْقَاكَ دَوْلَةٌ لَهَا الدَّهْرُ عَبْدٌ فِي مَقَامِ التَّأْدِبِ

1. Ebede kadar (hayatın boyunca) daima zamanın bir devleti seni karşılasın. (Bu devlet) sana edepli derecesinde bir kul gibi olsun. (Tüm istekleri yerine getirsin.)

Bazen ise el-Muhibbî nasihat etme amacıyla emir fiilini kullanmaktadır. [Recez]⁹⁵⁸

1 دَعِ فِي الْأُمُورِ الْحَدَسَ وَالظُّنُونَا لَا بُدَّ لِلْمَقْدُورِ أَنْ يَكُونَا

1. (Gelecekteki) işler için zan ve tahmini bırak, takdir olunanın olması kaçınılmazdır. (Allah'ın koyduğu kader kaçınılmazdır.)

Şairin emir fiil kalıbını kullanarak kişiyi zan ve tahmini bırakmasını öğütlediği beyitlerinde nasihat gayesi barizdir.

Şair emir fiillerini birçok değişik manada kullandığı gibi bazı beyitlerde ise emir kipinde olmayan fiilleri emir anlamında kullanmaktadır. Örneğin şair şu beyitlerin en son beytinde geçen “Âmin” sözü ile bu manada kullandığına işaret ederek mazi fiilleri emir anlamında kullanmıştır. Bu kullanım şekli ile bu duanın kesinleşeceğinden şüphe duyulmadığını memduha ifade etmek amaçlanmıştır. [Kâmil]⁹⁵⁹

1 فَبَقِيتَ فِي حِفْظِ الْإِلَهِ مُمْتَعًا بِالْعِزِّ وَالْإِسْعَافِ وَالْتَّمَكِينَ

2 فُعْلَاكَ فَخَرٌ لِلزَّمَانِ وَأَهْلِهِ وَبَقَاكَ أَكْبَرُ نِعْمَةٍ لِلدِّينِ

3 وَلِذَاكَ لَمْ أَنْطِقْ بِمَدْحِكَ دَاعِيًا إِلَّا أَجَابَ النَّاسُ بِالتَّأْمِينِ

⁹⁵⁶ el-Muhibbî, Dîvân, s. 105-107; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 9.

⁹⁵⁷ el-Muhibbî, Dîvân, s. 68.

⁹⁵⁸ el-Muhibbî, Dîvân, s. 44-51; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 232-234; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 215.

⁹⁵⁹ el-Muhibbî, Dîvân, s. 313; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 219.

1. Sen ömrün boyunca kudreti ve yardımı ve izzetiyle nimetlendiğin Allah'ın korumasında kal.

2. Senin yüce makamın o çağda ve o çağın insanları tarafından övülsün ve sen Allah seni İslam dini için nimetlerin en büyüğü içerisinde bıraksın.

3. Bundan dolayı methinde sadece insanların “Âmin” diyerek icabet ettiği dua ile konuşuyorum.

Görüldüğü gibi şair emir fiilinin çoğunlukla dua anlamını tercih etmekle beraber, bu yapının değişik manalarını kullanmak suretiyle dilin tüm imkânlarını ve zenginliklerini şiirlerinde kullanmaya özen göstermektedir.

3.2.2.2.2. Nehiy

Nehiy fiilinin bazı ipuçlarıyla veya sözün bağlamından anlaşılan kerâhe, iltimas, irşad, dua, ibâha, tevbih (azarlama), tehdit, tahkir ve temennî gibi bazı farklı mecâzî anlamlara geldiği olmuştur.⁹⁶⁰

el-Muhibbî'nin şiirlerinde nehiy kipini aslî anlamı yanında farklı anlamlara gelebilecek şekilde de kullandığı görülmektedir. Örneğin aşağıdaki ikinci beyitte iltimas anlamında kullandığı görülmektedir. [Seri']⁹⁶¹

1	يَا	سَيِّدًا	مِنْ	حِينَ	فَارَقْتُهُ	مَا	رَاقِي	مَرَأَى	وَلَا	مَسْمَعُ
2	لَا	تَحْرِمِي	نَظْرَةَ	أَمْكَنْتُ	فَلَيْسَ	لِي	فِي	غَيْرَهَا	مَطْمَعُ	

1. Ey Efendi! Ondan ayrıldığım andan bu yana duyduğum ve gördüğüm hiçbir şey beni hoşnut etmez oldu.

2. Mümkün olan bir görüşten (kavuşmadan) beni mahrum bırakma. Bunun dışında benim hiçbir isteğim yok.

Başka bir beyitte ise şairin nehiy kipini şefaate isteme manasında kullandığı görülmektedir. [Kâmil]⁹⁶²

1	لَا	تَمْنَعُوا	عَنِّي	عِنَايَةَ	فَضْلِكُمْ	فَأَنَا	الْفَقِيرُ	وَأَنْتُمْ	أَهْلُ	الْغِنَى
---	-----	------------	--------	-----------	------------	---------	------------	------------	--------	----------

⁹⁶⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 320.

⁹⁶¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 200.

⁹⁶² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 303; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 178.

1. Sizin fazlınızın inayetinden beni mahrum bırakmayın. Ben fakirim (buna muhtacım) siz ise zenginsiniz (bu lütfâ muhtaç değilsiniz).

Şair bazı beyitlerinde ise nehiy fiilini dua manasında kullanmıştır. [Mütekârib]⁹⁶³

1 قَدُمُ وَابَقَ فِي نَعِمٍ خَالِدًا إِذَا غَرَبَ الْبَدْرُ لَا تَغْرُبُ

1. Daima sonsuz nimetler içinde kal. Ay battığında bile sen batma. (Sen daima iyi durumda kal.)

Nehiy içeren beyitlerle şairin, şiirlerinin anlamını kuvvetlendirdiği ve şiirlerine anlam zenginliği kattığı görülmektedir.

3.2.2.2.3. Nidâ

Nidâ üslûbu belâgat kaynaklarında belirtildiği gibi çağırma, taaccüp, tezekkür (hatırlama), tenbih (uyarma), istigâse (yardım isteme), tahassür ve teveccu' (özlem ve acı çekme) ve temennî gibi gayeler için kullanmıştır.⁹⁶⁴

el-Muhibbî, şiirlerinde nidâ uslubunu kullandığı gibi diğer manalarda da kullanmıştır.

Şairin aşağıdaki beyti nidâ uslubununun tazim için hitap amaçlı kullanımına örnek gösterilebilir. [Meczû Kâmil]⁹⁶⁵

1 يَا نَجَلٌ صَدِيقِ النَّبِيِّ وَفَرَعٌ زَهْرَاءِ الْمَنَاسِبِ

1. Ey Nebinin Sıddığının (Hz. Ebubekir'in) nesli olan ve nesepte Fatimatü'z-Zehra'nın soyundan gelen.

Arap Dilinde edebî bir gaye gereği bazen yakın için olan nidâ harfleri uzağa nidâ etmek için, bazen de uzak için olan nidâ harfleri yakına seslenmek için kullanılabilmektedir.⁹⁶⁶ Şairin de bu tür kullanımları görülmektedir. [Tavîl]⁹⁶⁷

1 أَمْوَلَايَ يَا كَهْفَ الزَّمَانِ وَمَنْ لَهُ مَآثِرٌ لَا تُحْصَى بِتَكْثِيرِ مُطْنِبِ

⁹⁶³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 55.

⁹⁶⁴ el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh*, III, 91; Tâsköprîzâde, *Miftâhu's-Sa'ade*, II, 453-454; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 81.

⁹⁶⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 69-73; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

⁹⁶⁶ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî (ö. h. 1362), *Cevâhiru'l-Belâga fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Yusuf eş-Şamîlî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, ty., s. 89; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 81.

⁹⁶⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64-68.

1. Ey efendim! Ey zamanın sığınağı! Onun, uzun uzun çokça anlatmamıza rağmen sayısız asil davranışları vardır.

Görüldüğü gibi bu ilgili beyitte şair nida olarak uzaktaki muhatabına “يا” yerine, yakın için kullanılan “إني” nida edatını tercih ederek kendini ona yakın hissettiğini anlatmak istemiştir. İkinci olarak ise “يا” nidâ edatını kullanmak suretiyle her iki kullanımı bir araya getirerek, beytine ayrı bir anlam güzelliği katmayı başaramıştır.

Şair bir başka beyitte kullandığı nida cümlesini te‘accüp amaçlı kullanmak suretiyle bahçenin güzelliğine olan şaşkınlığını dile gitirmiştir. [Meczû Kâmil]⁹⁶⁸

1 يا حَبَّاءَ خُضْرُ الْحَمَا عِلِّي فِي رِياضِ الْأَرْبَكِيَّةِ

1. Ezbekiyye bahçesinde, her yeri ağaçlı yeşillik alan ne de güzeldir.

Mersiye temalı bir şiirinde ise bir âlimin ölümüne duyduğu üzüntüyü dile gitirmek üzere bir canlı yerine bir türbeye hitap etmiştir. [Seri‘]⁹⁶⁹

1 يا ثُرْبَةٌ قَدْ غَاصَ بَحْرُ النَّدَى فِيهَا وَبَدُرُ التَّمِّ عِنْدَ التَّمَامِ

1. Ey türbe! Tam olduğu zaman (parlak) dolunay (gibi olan) ve cömertliğin denizi senin içinde yatıyor.

Yine benzer şekilde sanki onunla konuşurcasına devesine hitap etmektedir. [Kâmil]⁹⁷⁰

1 يا نَاقُ رُوحِي يَوْمَ وَشَكِّ فِرَاقِهِمْ وَقَفَ الرَّفِيرُ بِهَا عَلَى الْأَرْمَاقِ

1. Ey deve! Onlardan ayrılık günü yaklaştığında nefesim durdu (sadece) canımda bir ramak nefes kaldı.

Şairin hiciv temalı bir şiirinde ise nidâ edatını kınama amaçlı kullandığı görülmektedir. [Recez]⁹⁷¹

1 يا مَرَضُ الشَّيْخِ بِلاَ عِلَّةَ وَيَا حَرَّاجاً مَا لَهُ غَلَّةَ

1. Ey sebepsiz yaşlılık hastalığı gibi ve mahsul alınmayan haraç toprağı gibi olan kişi.

⁹⁶⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 327-329; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 136; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 78; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 249.

⁹⁶⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 352; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 149.

⁹⁷⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 230

⁹⁷¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 257-258.

Şairin istiğâse ve tevessül anlamı içeren beyitlerinde de nidâ üslubu ile kurulmuş cümleler mevcuttur. Örneğin şair aşağıdaki beyitlerde geçen nidâ edatlarıyla yaptığı hitabını tevessül ve yalvarmak amacıyla kullanılmıştır. [Recez]⁹⁷²

- 1 يَا خَيْرَ مَنْ يَشْفَعُ فِي الْحَشْرِ وَمَنْ أَفْلَحَ قَاصِدٌ لِيَابِهِ النَّجَا
2 يَا سَيِّدَ الْخَلْقِ وَمُلْجَأَ الْوَرَى وَحَاتَمَ الرُّسُلِ وَحَاتَمَ السَّخَا

1. Ey (Muhammed sen) kapısına sığınıp ona yönelenlerin kurtuluşa erdiği ve haşırde şefaât edenlerin en hayırlısı.

2. Ey (Muhammed sen) yaratılanların efendisi, mahlûkatın sığınağı, nebilerin sonuncusu ve cömertliğin hâkimi (zirvesi)sin.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin şiirlerinde değişik anlamlarda kullanılmış olan nidâ üslubu ile kurulan cümleler, şiirlerinin mânâ ve belâgat değerini artırmıştır.

3.2.2.2.4. Te‘accüb

el-Muhibbî'nin şiirlerinde te‘accüb bildiren lafız ve yapıları çok fazla tercih etmediği görülmektedir. Bu cümle yapısına rastladığımız bir beytinde şair, tabiatın güzelliğini sevgilinin güzelliğine benzeterek bu benzerlikteki şaşkınlığını ve beğeni duygusunu te‘accüb bildiren lafız ve yapıları kullanarak ifade etmektedir. Aşağıdaki örnekte te‘accüb yapısını kullanarak bu duyguyu güzel şekilde okuyucuya aktarabildiği görülmektedir. [Tavîl]⁹⁷³

- 1 وَلَوْلَا قُدُودُ الْغَيْدِ مَا عَانَقَ الصَّبَا غُصُونُ الرُّبَى، مَا أَشْبَهَ الْمُلْدَ بِالْمُلْدِ⁹⁷⁴

1. Nazik ince belli olmasaydı saba rüzgârı tepedeki ince ağaç dallarıyla kucaklaşmazdı.
Bu dalın nazik ince belli kadınla ne güzel benzerliğidir.

Bir başka beyitte ise şair te‘accübü نَعَمْ lafzı ile sağlamaktadır. [Tavîl]⁹⁷⁵

- 1 لَهُ النَّسَبُ الْعَالِي إِلَى خَيْرِ مُرْسَلٍ وَنَعَمْ طِرَازٌ بِالْأَيْمَةِ مَعْلَمٌ

1. Gönderilen elçinin en hayırlısına (Muhammed (sas)’e) ulaşan bir nesebi vardır.
İmamlıkta, önderlikte ayırt edici tarzı ne güzeldir.

⁹⁷² el-Muhibbî, Dîvân, s. 40; a.mlf., Zeylû Nefhâtu’r-Reyhâne, s. 405.

⁹⁷³ el-Muhibbî, Dîvân, s. 112.

⁹⁷⁴ الْمُلْدُ kelimesi muhakkik tarafında yazılmamıştır. Ancak yazma nüshada bulunmaktadır.

⁹⁷⁵ el-Muhibbî, Dîvân, s. 274-276.

Sonuç olarak el-Muhibbî şiirlerindeki cümlelerinde te‘accub bildiren lafız ve yapıları nadiren de olsa anlama güzellik katmak amacıyla kullanmıştır.

3.2.2.2.5. İstifhâm

İstifhâmın temel işlevi soru sormak ve bilgi istemektir. Bunun yanı sıra bazen başka gayeler için de kullanılabilir.⁹⁷⁶ Şiirlerdeki istifhâm cümleleri nefiy (olumsuzluk), taaccüp (şaşıрма), ispat, sitem, azarlama, inkâr, küçümseme gibi manalarda da kullanılabilir. el-Muhibbî istifhâm üslubunu soru sormanın dışında farklı manaları ifade etmek amacıyla da kullanmaktadır. Örneğin aşağıdaki كَيْفَ soru edatını ispat ve şaşıрма manalarını içerecek şekilde kullanmıştır. [Münserih]⁹⁷⁷

1 وَكَيْفَ حَصْرِي مَفَاخِرًا وَعُلَا لَا يَسْتَطِيعُ الْحُسُودُ يُنْكِرُهَا

1. Hasetlerin bile inkâr edemediği büyük dereceler ve güzel sıfatlarını nasıl sayayım?

Şair bu beyitte bir taraftan memduhunun birçok güzel sıfatlara sahip olduğunu ifade etmekte diğer yandan ise memduhunun taşıdığı bu hasletlerden hangisini zikredeceği konusunda şaşkınlık içerisinde olduğunu ortaya koyarak dinleyicide merak duygusu uyandırmaktadır.

el-Muhibbî aşağıdaki beyitlerde ise هَلْ ve كَيْفَ soru edatlarını olumsuzluk ve istib‘âd anlamında kullanmaktadır. [Recez]⁹⁷⁸

1 لَوْلَاهُ مَا كَانَ الْوُجُودُ جُمْلَةً هَلْ تَظْهَرُ الْأَشْيَاءُ إِلَّا بِالضِّيَا

2 وَكَيْفَ يَسْتَوْفِي الْبَلِغُ مَدْحَ مَنْ مَادِحُهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ الْعُلَى

1. O olmasa âlemin tümü vücut bulamazdı (var olamazdı). Işık olmasa eşya hiç görünür mü?

2. Edipler yüce semavatın rabbi olanın onu methettiği övgünün üstüne nasıl çıkabilirler?

Görüldüğü üzere şair bu beyitlerdeki “ışık olmasa eşya hiç görünür mü?” ve “Edipler yüce semavatın Rabbi olanın onu methettiği övgünün üstüne nasıl çıkabilirler?” soruları ile

⁹⁷⁶ el-Hatîb el-Kazvînî, *el-Îdâh*, III, 68-80; Tâşköprizâde, *Miftâhu’s-Sa‘âde*, II, 449-451.

⁹⁷⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 147-150.

⁹⁷⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 40; a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, s. 405.

“ışık olmasa eşya görünmez” ve “Edipler, yüce semavatın Rabbi olanın onu methettiği övgünün üstüne çıkamazlar” anlamlarını kastetmektedir.

Şair aşağıdaki مِنْ istifham edatını ise mecâzî anlamda kullanmaktadır. [Tavîl]⁹⁷⁹

1 أَحْصُكَ بِالْحَمْدِ الَّذِي أَنْتَ أَهْلُهُ وَمَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْكَ بِالْمَدْحِ وَالْحَمْدِ

1. Senin layık olduğun hamdi (teşekkürü) sana tahsis ettim. Kim hamd ve medihe senden daha layık olabilir ki?

Burada şair istifhâm yapısı ile soru sormak gayesinde değildir. “Hamd ve medihe en layık olan sensin” ifadesini daha güçlü ifade etmek amacıyla istifhâmı kullanmaktadır.

Şair bazen soru edatını, anlatımda nefy (olumsuzluk) anlamını pekiştirmek amacıyla kullanmıştır. [Recez]⁹⁸⁰

1 وَكَيْفَ لَا أَبْكِي مُوَافَقًا أَبِي فِي فَضْلِهِ وَفِي اسْمِهِ وَعُمْرِهِ

1. Nasıl ağlamayayım! Yaşı, ismi, güzel sıfatları babamın benzeridir.

el-Muhibbî'nin aşağıdaki beyitte ise istifhâmı tevbih (kınama) anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. [Recez]⁹⁸¹

1 وَهَلْ رَأَيْتُمْ فِي الْوَرَى أَدَلَّ مِنْ مُعَذِّبٍ تَلْهُو بِهِ يَدُ الْهَوَى

1. Aşkın elinin onunla oyun oynadığı, insanlar içerisinde acı çekenlerin en zelil olanını gördünüz mü?

Anlaşılabacağı üzere şair burada istifhâm ile aslında bilgi almayı amaçlamamakta, aşkın elinde oyuncak olan kişiyi kınamaktadır.

Özetle el-Muhibbî, istifhâm üslubunu bilindik çoğunlukla temel amacı olan soru sormak ve bilgi istemek için arz etmediği, ifade etmek istediği anlamın anlatımını belîğ kılmak amacıyla istifhâma mecâzî anlamlar yükleyerek kullandığı görülmektedir.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı kadarıyla şair dîvânında haberi ve inşâî cümlelerin çeşitli şekillerini farklı kullanım gayelerine başvurmak suretiyle kullanmıştır. Bu çeşitli kullanımlar sayesinde şiirlerde duyguları harekete geçirecek ve dikkatleri çekecek şekilde

⁹⁷⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 115.

⁹⁸⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 346; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 273.

⁹⁸¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 35; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne* II, 230; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 211.

okuyucunun zihnini canlı tutan bir ifade üslubu ortaya çıkmıştır. Bu durum şairin farklı ifade tarzlarını kullanabilmesindeki başarısını da ortaya koymuş olmaktadır.

3.2.3. ANLATIM YÖNTEMLERİ

Her hangi bir edebî ürünün okuyucunun dikkatinin sürekliliğini sağlayacak saiklere ihtiyacı vardır. Edipler bu ihtiyacı sağlayabilmek için anlatım çeşitliliğini sağlama çabası içinde olurlar. Bu minvalde bu başlık altında el-Muhibbî'nin kullandığı anlatım yöntemlerinden olan muhavere ve tahkiye ele alınacaktır.

3.2.3.1. Muḥâvere

Karşılıklı konuşma şeklinde bir üslup olan muhavere el-Muhibbî'nin şiirlerinde kullandığı bir anlatım yöntemidir. Şair gazel temalı bir şiirinde içki meclisindeki insanların davranışlarını karşılıklı diyalog üslubuyla anlatmaktadır. [Ḥafîf]⁹⁸²

1 وَنَدِيمٌ حَيًّا بِكَاسٍ طِفَاحٍ مِنْ طَلَا لَوْنٍ خَدِّهِ التُّفَاحِي
2 قُلْتُ أَفْدِيكَ هَاتِهَا ثُمَّ دَعْنِي مِنْ مَلَامِ الْوُعَاطِ وَالنُّصَاحِ

1. Nice içki arkadaşı kırmızı elma gibi yanak renginde olan ağzına kadar dopdolu içki kadehiyle beni selamladılar.

2. Dedim ki; sana kurban olayım, onu (kadehi) getirin sonra nasihatçilerin ve vaizlerin kınamasından beni kendi halime bırakın (onların sözlerine önem vermem).

Görüldüğü gibi şair şiirinin lafızlarında diyalog kurma yöntemini kullanmıştır.

Bir başka şiirinde ise karşı tarafın fikrine katılmadığını ifade etmek ve kendi düşüncesini okuyucuya aktarmak üzere beyitlerinde hayali bir diyalogu canlandırmıştır. [Recez]⁹⁸³

1 قَالُوا لَنَا الْغَرَامُ حَلِيَّةُ الْحَجَى قُلْنَا لَهُمْ بَلْ حَلِيَّةُ الْعَقْلِ التَّقَى
2 وَهَلْ رَأَيْتُمْ فِي الْوَرَى أَدَلَّ مِنْ مُعَذِّبٍ تَلْهُو بِهِ يَدُ الْهَوَى
3 أَوْ أَحَدًا أَغْبَى مِنْ مُتَتِمِّ تَقْوَدُهُ شَهْوَتُهُ إِلَى الرَّدَى

1. Bize diyorlar ki aşk aklın ziynetidir. Biz de onlara deriz ki aksine aklın ziyneti takvadır.

⁹⁸² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 90.

⁹⁸³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 35; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, II, 230; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 211.

2. Aşkın elinin onunla oyun oynadığı, insanlar içerisinde acı çekenlerin en zelil olanını gördünüz mü?

3. Ya da aşktan en ziyana uğrayan birisi ki, onun şehveti onu helake götürüyor.

el-Muhibbî bahçedeki bir çiçeğin üzerine bilmeden bastıktan sonra arkadaşlarının onu eleştirmesi üzerine bu olayı vasıf ettiği bir şiir kaleme almıştır. Şair bu durumu vafederken muhavere uslubu ile okuyucuya aktarmaktadır. [Seri']⁹⁸⁴

1 رَبِّ ثَقِيلٍ أَنْكَرُوا وَطَأَهُ نَرْجَسَ رَوْضٍ حُفٍّ بِالسَّوْسَنِ
2 فَقُلْتُ غَضُّوا الطَّرْفَ عَنْ وَضْعِهِ فَإِنَّهُ يَمْشِي عَلَى الْأَعْيُنِ

1. Nice ağır olanlar zambakla çevrili bahçenin nergisine bastıklarını inkâr ediyorlar. (Kendileri hiç çiçeğe basmamış gibi başkasını kınıyorlar.)

2. Dedim ki, onun durumunu görmezden gelin. Muhakkak o (çiçeğe basan) çiçeğin gözleri üzerinde yürüyor. (O çiçekler benim için kıymetlidir.)

Bir başka gazel şiirinde ise iç konuşma olarak ifade edilebilecek şekilde doğrudan kendi nefsiyle konuşmayı üslup edindiği dizeleri de vardır. [Hafif]⁹⁸⁵

1 فَاضَ دَمْعِي دَمًا فَقُلْتُ نَجِيعٌ صَبَعَتْهُ عَصَاةُ الْأَكْبَادِ

1. Gözyaşım kan olarak taşı, dedim ki; Ciğerin suyu onu siyah kan gibi renklendirdi.

Görüldüğü gibi şair karşıda bir muhatap olmaksızın kendi kendine konuşan birinin üslubuyla şiirini söylemektedir.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin duygu ve düşüncelerini ifade ederken muhavere üslubu ile gerek karşılıklı konuşmalar olarak tasarladığı gerekse karşıda bir muhatap olmaksızın gerçekleştirdiği iç konuşmalara başvurduğu görülmektedir. Şair bu üslup yardımıyla şiirde aktarmak istediği düşüncelerini okuyucuya daha etkili bir biçimde sunmaktadır.

3.2.3.2. Tahkiye

Tahkiye, şiirde anlatılmak istenen duyuların hikâye tarzında aktarılmasıdır. el-Muhibbî'nin şiirlerinde kullandığı yöntemlerden birisi olan tahkiye üslubunu bazen tercih

⁹⁸⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 322.

⁹⁸⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 105-107; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 8.

ettiği görülmektedir. Kendisi bu üslubla ‘afif gazel tarzında sevgili ile arasında geçenleri adeta şiir diliyle hikâyeleştirerek sunmaktadır.

el-Muhibbî bu gazel şiirinde güzelliğiyle herkesin aklını başından alan ve kalbinde acıma duygusu olmayan birisini sevdiğini ve uzun uğraşlar sonucu elde ettiği randevuya ise karın yağmasının engel olmasını konu edinmektedir. Bu sebeple de yağın karı cüzzama benzetmektedir. [Meştur Recez]⁹⁸⁶

1	وَأَعْيَدَ	يُسْكِرُ	عَقْلَ	الْغَيْدِ
2	يَصِيدُ	بِالْحُسْنِ	قُلُوبَ	الصَّيْدِ
3	فُقَادُهُ	صَوَّرَ	مِنْ	حَدِيدِ
4	وَقَلْبُهُ	أَقْسَى	مِنْ	الْجُلُودِ
5	مَوَى	عَظِيمِ	الْفَتْكِ	بِالْعَيْدِ
6	يُعْنِيهِ	حُسْنُهُ	عَنِ	الْجُنُودِ
7	سُكْرُ	لِحَاطِهِ	بِأَلا	خُدُودِ
8	يَصُدُّ	وَالْهَلَاكَ	فِي	الصُّدُودِ
9	قَدْ	عَاقَهُ	التَّلَجُّ	عَنِ
10	مَا	التَّلَجُّ	إِلَّا	بَرَصُ

1. Nice genç ve zarif kadınlar genç ve zarif kadınların aklını sarhoş ediyor (tutkunu yapıyor).

2. Avcıların kalplerini güzellikle avlıyor. (Kadınların kalbini avlayan erkeklerin kalbini o güzelliği ile avlıyor.)

3. Onun kalbi demirden yaratılmış

4. Ve onun kalbi demirden daha serttir.

5. O, kölelerini (erkekleri) helakin en büyüğü olan gaddarlıkla helak eden efendimdir.

6. Ordulara karşı onun güzelliği ona yeter.

7. Onun göz ucuyla bakışının sarhoşluğu sonsuzdur (çok etkilidir).

8. Yüzünü çevirdi ve yüzünü çevirmesi ölümdür.

9. Onun gelmesine kar engel oldu.

10. Kar hayatın cüzzamından başka bir şey değildir.

⁹⁸⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 344; a.mlf., *Zeylu Nefhati 'r-Reyhâne*, s. 209; el-Murâdî, *Silku 'd-Durer*, IV, 87.

Görüldüğü gibi şair herkesi etkileyen bir sevgilinin kendisine karşılık vermediğini kalbinin taş gibi sert olduğunu ancak kendisinin ona vurulduğunu ve tam kavuşmaya razı etmişken onunla buluşmasına kar yağmasının engel olduğunu şiir diliyle hikâyeleştirmiştir.

Şairin hocası el-‘İzzetî’ye hitaben kaleme aldığı bir medih şiirinde ise Dimeşk ile İstanbul arasındaki yolculuğunu şiirin tehalluş kısmında hikâye tarzında okuyucuya sunarak ifade etmiştir. [Tavîl]⁹⁸⁷

1 وَأَدَّهَمَ لَوْلَا صُبْحُ غُرَّةٍ وَجْهِهِ لَمَّا عَرَفْتُهُ الْعَيْنُ مِنْ لَيْلَةِ الصَّدِّ
2 صَحَبْتُ بِقُفْرِ مَا بِهَا صَوْتُ نَاطِقٍ سَوَى نَعَمَاتِ الْجَنِّ أَوْ رَنَّةِ الرَّعْدِ
3 وَسِرْتُ وَجُنَحَ اللَّيْلِ أَرْخَى سُدُولَهُ أَتَكَبُّ عَنْ وَجْدٍ إِلَى مُلْتَقَى مَجْدٍ
4 إِلَى أَنْ أَنَاخْتُ فِي مَطَايَا مَارِي بِظِلِّ حِمَى الْأُسْتَاذِ ظِلِّ حِمَى السَّعْدِ

1. Ayrılığın gecesinde siyah atın alnındaki aydınlık (beyaz sakar) olmasa (atın) gözü fark edilemezdi.

2. Şimşeğin çakmasının sesi ya da cin uğultularının dışında hiçbir sesin olmadığı sahrada (siyah atla) birlikte yolculuk ettik.

3. Perdesinin düştüğü gecenin zifiri karanlığında yolculuk ettim. Ali makamına kavuşma isteği beslediğim kişiyi bulmaya çalıştım.

4. İhtiyaç duyduğum vesileye (kişiye) beni ulaştırıncaya kadar (yola devam ettim). O, üstadın himayesinin gölgesi saadetin himayesinin gölgesidir.

Buradan anlaşılacağı üzere şair yolculuğunu atıyla zifiri karanlıkta yolculuk ettiğini ve hedefine ulaşmaya çalıştığını hikaye tarzında anlatmaktadır.

Sonuç olarak şair muhavere ve tahkiye üslubu ile şiirlerinde çeşitliliği ve anlatımda canlılığı sağlayabilmiştir. Diğer yandan okuyucuların da aynı olayı zihinlerinde yaşamalarını sağlayarak duygu ve düşüncelerini farklı üsluplarla ifade edebilmiştir.

3.2.4. BEYÂN ÜSLUPLARINDAN YARARLANMA

Beyân kelime olarak sözlükte ortaya koymak, açık seçik olmak ve anlaşılır hale getirmek anlamlarına gelir.⁹⁸⁸ Belagatın altında bir disiplin olarak beyân ise, bir manayı farklı söz ve üsluplarla anlatmayı öğreten, belirli usul ve kuralları olan bir ilimdir. Cahiliye

⁹⁸⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 113.

⁹⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-‘Arab*, XIII, 67.

dönemine kadar dayanan beyân ilmi hakikat, mecaz, teşbih, isti‘âre ve kinâye gibi unsurları incelemektedir.⁹⁸⁹

el-Muhibbî’nin şiirlerinde, beyân ilmine ait sanatlardan faydalandığı görülmektedir.

3.2.3.1. Meczaz

“Meczaz” lafzını daha iyi anlayabilmek için öncelikle “hakikat” teriminin manasına değinmek gerekir. Kelimenin asıl manasında kullanılmasına hakikat denir.⁹⁹⁰ Kelime anlamı olarak “yolda yürüyüp geçmek” anlamına gelen جَوْر kökünden türeyen mecaz ise⁹⁹¹ ıstılahta gerçek anlamı kastetmeye engel bir karîne bulunması koşuluyla, dilde ilk konulduğu yaygın anlamından başka bir manaya delalet eden lafızdır.⁹⁹² Meczazın hakikat türü ifadelerden daha güçlü bir etki bıraktığı ve hakikatten daha belîğ bir anlatım olduğu ifade edilir.⁹⁹³ Meczaz şiirin en önemli unsurlarından sayılmıştır.⁹⁹⁴ Meczaz, luğavî ve aklî olarak ikiye ayrılır. Meczaz-ı luğavî, isti‘âre ve mecaz-ı mürseli içine almaktadır.⁹⁹⁵ Bu başlık altında mecaz-ı aklî ve mecaz-ı luğavî’nin mecaz-ı mürsel kısmı ele alınacaktır. İsti‘âre ise şairin en çok kullandığı mecaz olması sebebiyle ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Meczaz-ı mürsel, alâkası teşbihten başka bir şey olmakla birlikte kelimenin asıl manasının kasdetilmesine engel bir karîne sebebiyle gerçek manasının dışında kullanılmasıdır. Meczaz-ı mürselin cüz’iyye, külliyye, sebebiyye, maḥalliyye, âliyye gibi alâkaları vardır. Meczaz-ı mürsel, anlatılmak istenen manayı veciz bir şekilde ifade etme yöntemidir.⁹⁹⁶

⁹⁸⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 163; el-Ḥatîb el-Ḳazvînî, *el-İdâh*, I, 130-146; Bolelli, *Belâgat*, s. 417.

⁹⁹⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 359.

⁹⁹¹ Sedat Şensoy, *Abdülkahir el-Cürcânî’de Anlam Problemi*, Detay Copy Center, İstanbul, 2010, s. 93.

⁹⁹² Ebû Bekr Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078), *Esrârü’l-Belâga*, thk. Mahmûd Muhammed Sâkir, Matba‘atu’l-Medenî, Kahire, ty., s. 351-352; el-Ḥatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Ḳazvînî, *Telhîşu’l-Miftâh*, terc. Mehmet Fahrettin Dinçkol, Ebrar Yayınları, İstanbul, 1990, s. 160-161; Abdurrahman b. Hasan Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, 1.b., Dâru’l-Ḳalem, Dimeşk, 1996, II, 128; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 251; el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 248; Muhammed Ahmed Kâsım, Muḥyiddîn Dîb, *‘Ulûmu’l-Belâga el-Bedî’ ve’l-Beyân ve’l-Me‘ânî*, 1.b., el-Muessesetu’l-Ḥadîse li’l-Kitâb, Trablus, 2003, s. 189; Cârîm, Emin, *el-Belâgatu’l-Vâdîhâ*, s. 71.

⁹⁹³ Sedat Şensoy, “Belâgat Geleneğinde Akli Meczaz Tartışmaları”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 2002, s. 25.

⁹⁹⁴ el-Cürcânî, *Delâilu’l-İ‘câz*, I, 66; el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 246.

⁹⁹⁵ el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, II, 128; Yıldız, *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*, s. 284.

⁹⁹⁶ Kâsım ve Dîb, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 215-216; Hâmid ‘Avnî, *el-Minhâcu’l-Vâdîh li’l-Belâga*, el-Mektebetu’l-Ezheriyye li’t-Turâs, ty., I, 134-139; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 251.

el-Muhibbî şiiirlerinde en sık olarak mecâz-ı mürsel'in cüz'iyeye alakasından faydalanmıştır. Zikredilen kelimenin manasının, kastedilen mananın cüzü olması olarak ifade edilen bu alakaya⁹⁹⁷ şu beyit örnek olarak sunulabilir. [Münserih]⁹⁹⁸

1 إِلَيْكَ مِنْ دُرِّ مِقُولِي مَدْحًا لَمْ تَتَمَنَّعَ بِمِثْلِهَا أُذُنُ

1. Sana hiçbir kulağın onun gibisiyle lezzetlenmediği lisan incilerinden medihler gerekir.

Beyitte kullanılan أُذُنُ kelimesi kulak anlamına gelse de, insan kastedilmiştir. Kulak insanın bir parçası olması yönüyle şair cüz'iyeye alakasından faydalanmıştır.

Yine bir başka beyitte şair, mecaz-ı mürsel sanatının cüz'iyeye alakasını kullanmaktadır. [Vâfir]⁹⁹⁹

1 قَوَافٍ لَيْسَ تَكْسِبُهُ افْتِحَارًا وَلَوْ جَاءَتْ بِمُعْجِزَةِ الْكَلَامِ

1. Muciz bir kelamla gelse bile bu şiir övünç olarak ona bir şey katmaz. (Onun buna ihtiyacı yoktur.)

Burada قَوَافٍ (kafiye) kelimesi şiirin önemli bir parçasıdır. Şiirin bir parçası söylenmiş ve şiir kastedilmiştir.

Cüz'iyeye alâkasının olduğu bir diğer mecaz-ı mürsel örneği ise şu şekildedir. [Münserih]¹⁰⁰⁰

1 أَيْتُ أَرْغَى النُّجُومَ مِنْ وَلَهٍ بِمُقْلَةٍ لَا يَرُورُهَا الْوَسْنُ

1. Şiddetli özlemde yıldızları gözetleyerek geceyi geçiriyorum. (Gözüme uyku girmiyor.) Göz bebeğimi hafif bir uyku bile ziyaret etmiyor.

Bu beyitte مُقْلَةٌ (göz bebeği) kelimesi gözün bir parçasıdır. Göz bebeği ile gözün kendisi kastedilerek “zıkr-i cüz irade-i küll” cinsinden bir mecaz-ı mürsel meydana gelmiştir.

⁹⁹⁷ Hâmid 'Avnî, *el-Minhâcu 'l-Vâdih li 'l-Belâga*, I, 135.

⁹⁹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 297.

⁹⁹⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 285; a.mlf., *Nefhatu 'r-Reyhâne*, I, 365.

¹⁰⁰⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 296.

Mecaz-ı mürsel'in maḥalliyye alkası ise zikredilen kelimenin manasının kastedilen mananın mahalli olma hâlidir.¹⁰⁰¹ Şairin maḥalliyye alâkasının olduğu mecaz-ı mürsel örneği şu şekildedir. [Kâmil]¹⁰⁰²

1 حَسْبُ مِصْرٍ فَحُرّاً عَلَى الْبُلْدَانِ وَهِيَ أُمُّ الدُّنْيَا بِشَيْخِ الزَّمَانِ

1. Diğer ülkelere karşı (Bekrî ile övünmek) Mısır'a yeterlidir. (Çünkü Mısır) zamanın şeyhini barındırmakla dünyanın merkezidir.

Beyitte kullanılan Mısır kelimesiyle Mısır'da yaşayan insanlar kastedilmiştir. Bu beyitte mecaz-ı mürselin alâkası maḥalliyye olmaktadır.

Şairin maḥalliyye alâkasının olduğu bir diğer mecaz-ı mürsel örneği ise şu şekildedir. [Meczû Kâmil]¹⁰⁰³

1 وَنَأَيْتُ عَنْكَ وَلِيَّ حَشّاً لَمْ يَدْرِ مَا مَضَضَ النَّوَائِبِ

1. Senden (vatanımdan) uzaklaştım ve ben de bir hüznün. Bu şiddetli elemelerden kalbimin haberi yok.

Beyitte kullanılan حَشّاً kelimesiyle kalbin hissi zikredilip kalp kastedilmiştir. Bu beyitte de mecaz-ı mürselin alâkası maḥalliyye olmaktadır.

Mecaz-ı mürselin âliyye alakası zikredilen kelimenin manasının kastedilen mananın aleti olması hâlidir.¹⁰⁰⁴ Şairin âliyye alâkasının olduğu mecaz-ı mürsel örneği ise şu şekildedir. [Münserih]¹⁰⁰⁵

1 سَمَحَ بِمَا تَمْلِكُ الْيَدَانِ مَعاً يُبْعِضُ أَمْوَالَهُ وَيَحْقِرُهَا

1. Her iki elinin sahip olduklarıyla çok cömerttir. Onun malları ona kırgındır ve o malı hakir görür.

Beyitte kullanılan “el” kelimesiyle sahip olunan mal kastedilmiştir. Bu beyitte mecaz-ı mürselin alâkası âliyye olmaktadır.

¹⁰⁰¹ Hâmid ‘Avnî, *el-Minhâcu 'l-Vâdih li 'l-Belâga*, I, 136.

¹⁰⁰² el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 355.

¹⁰⁰³ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 69-73; a.mlf., *Nefḥatu 'r-Reyhâne*, II, 157.

¹⁰⁰⁴ Hâmid ‘Avnî, *el-Minhâcu 'l-Vâdih li 'l-Belâga*, I, 137; Kâsım ve Dîb, *'Ulûmu 'l-Belâga*, s. 221.

¹⁰⁰⁵ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 147-150.

Mecâz-ı aklî, fiilin veya fiil anlamlı bir kelimenin hakîkî isnadın kastedilmesine engel bir karîneyle birlikte, herhangi bir alâkadan dolayı kendisine ait olmayana isnad edilmesidir.¹⁰⁰⁶ Aklî mecazın alakaları ise; eylemin zamana, mekâna, sebebe, masdara, ism-i fâile, ismi mefule isnadı şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁰⁷

Şairin aşağıdaki beytinde mecâz-ı aklî örneği görülmektedir. [Meczû Kâmil]¹⁰⁰⁸

1 نَعَمْ بِهَا يُنْشِي النَّدى وَالرَّوْضُ تَنْشِيهِ السَّحَابِ

1. Nimetlerle cömertlik oluşur ve bulutlar (yağmur) ravza (bahçe) oluşturur (yeşillik bitirir.)

Bahçenin yeşillenmesini sağlayan Allah olduğu için bahçenin yeşermesinin buluta isnadı mecâzîdir. Şair fiili yapandan başkasına isnat etmekle mecâz-ı aklî sanatını uygulamıştır. Bunun yanında bulut zikredilip yağmur kastedildiği için aynı beyitte Mecaz-ı mürsel de mevcuttur. Böylece aynı beyitte hem mecâz-ı aklî ve hem de mecâz-ı mürsel uygulanmış olmaktadır.

3.2.3.2. İsti'âre

İsti'âre العَرِيَّة kökünden mastar olup lügatte “ödünç almak” anlamını taşımaktadır.¹⁰⁰⁹

Beyân sanatlarının başlıcalarından biri olarak ise alâkası müşabehet olan bir mecâz-ı luğavî çeşididir. İsti'âre, bir şey için ismi veya manası dışında başka bir isim veya anlamın ödünç alınmasıdır. Diğer bir ifade ile alakası benzerlik olmak üzere lafzın gerçek anlamda kullanılmış olmasını engelleyen lafzan ya da manen bir karine bulunması kaydıyla bir lafzın hakiki anlamı yerine mecâzî anlamında kullanılması sanatına isti'âre denir.¹⁰¹⁰ Mecazın en

¹⁰⁰⁶ el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh*, I, 80-83; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 255.

¹⁰⁰⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, I, 255.

¹⁰⁰⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 71; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

¹⁰⁰⁹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, VI, 2423; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, s. 446-447.

¹⁰¹⁰ el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, 30; İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 57; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 229; el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, s. 462; Şafiyyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî 'Ulûmi'l-Belâga ve Mehâsini'l-Bedî'*, thk. Nesîb Neşâvî, 2. b. Dâru Sâdır, Beyrût, 1992, s. 126; İbn Hicce el-Hamevî, *Hzânetu'l-Edeb*, I, 109-111; Cârîm, Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdihâ*, s. 77; Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri*, s. 76.

üstünü¹⁰¹¹ olan isti‘âre, aslında teşbihte taraflarından birinin hazfedilmesi ile meydana gelir.¹⁰¹²

Teşbihin iki tarafından birinin hazfedilmesi ile oluşması açısından bakıldığında isti‘âre sanatının iki temel unsuru el-muste‘ar minh, yani müşebbeh bih ve el-muste‘ar leh, yani müşebbehtir. İsti‘âre kendi içerisinde temel olarak muste‘âr minh’in cümlede yer alıp muste‘âr leh’in söylenmemesi ile oluşan taşrîhî isti‘âre ve muste‘âr leh’in zikredilip muste‘âr minh’in hazfedilmesi ile oluşan meknî isti‘âre şeklinde tasnif edilir.¹⁰¹³

el-Muhibbî’nin şiirlerinde meknî isti‘âre kullanımı daha yoğundur. Ancak şairin şiirlerinde taşrîhî isti‘âre türünde de birçok örnek bulunmaktadır.

Şairin meknî isti‘âre türündeki kullanımına ilk örnek şöyledir. [Haffî]¹⁰¹⁴

1 قَدْ تَصَبَّرْتُ بِالضَّرُورَةِ حَتَّمَا وَأَرَى الصَّبْرَ عَنْهُ مُرَّ الْمَذَاقِ

1. Zaruretlere sabrettim ve sabrın tadının acı olduğunu anladım.

Bu beyitte الصَّبْرُ (sabr) müşebbeh veya müsteâr leh; tadı acı olan biber ise müşebbeh bih veya müsteâr minhtir. Dolayısıyla müşebbeh bih hazfedilip müşebbeh zikredilmiş, ancak cümlede müşebbeh bih ile ilgili acı olması yönüne yer verilmiş olup isti‘âre-i mekniyye yapılmıştır.

Benzeri bir meknî isti‘âre örneği de şairin aşağıdaki beytinde bulunmaktadır. [Tavîl]¹⁰¹⁵

1 وَعَزَمِي يَفُودُ الشَّوْقُ مَيِّ عَنَانَهُ لَرْنَعِ جَوَادٍ يَمْلَأُ الدَّهْرَ رَفْدُهُ

1. Zamanda (dünyada) O’nun (el-‘İzzetî’nin) ihsanının doldurduğu cömertliğin bahar evine varmak için içimdeki özlem beni yularlarıyla amacıma (doğru hızla) koşturuyor.

Beyitte özlem, binilen bir bineğe benzetilmiş ve müşebbeh bih olan binek hazfedilerek müşebbeh zikredilmiştir. Câmî‘ yani benzetme yönü ise ikisinin de binit olmasıdır. Böylece şair bu beyitte isti‘âre-i mekniyye sanatını uygulamış olmaktadır.

¹⁰¹¹ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-‘Umde*, I, 268.

¹⁰¹² es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 369.

¹⁰¹³ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 258-259; Bolelli, *Belâgat*, s. 84.

¹⁰¹⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 350; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eser*, III, 279.

¹⁰¹⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 98; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eser*, IV, 135; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, I, 334.

Aşağıdaki beyitte ise şair müşebbehi olan **الْإِنْسَانُ** zikretmiş **الشَّمْسُ** takdiriyle müşebbeh bihi hazfederek meknî isti‘âre yapmıştır. Yani insana ait bir eylem olan resmetmeyi güneşe ait olarak göstermek suretiyle güneşi insana benzetmiştir. [Kâmil]¹⁰¹⁶

1 لَا تَسْتَطِيعُ الشَّمْسُ تَرْسُمَ ظِلَّهُ مَهْمَا مَشَى سَبَقَ الْقَضَاءُ الْمُبَرَّمَا

1. Güneş onun (atımın) gölgesini resmedemez. (Atım) her ne zaman gitse keskin kaderi geçer gider.

Şairin meknî isti‘âre sanatını kullanımına yönelik aşağıda bulunan beyit bu sanata bir diğer örnek olarak verilebilir. [Tavîl]¹⁰¹⁷

1 تَبَسَّمتُ الْأَيَّامُ عَنْ حَسَنَاتِهِ وَكَانَتْ تَوَافِينَا بَوَجْهِ مُقَطَّبِ

1. Önceden günler asık suratla bize gelirken onun yaptığı güzel şeyler sayesinde günlerin yüzü güler oldu.

Bu beyitte yer alan günlerin asık suratlı olması ve güler yüzlü olması ifadelerinde isti‘âre vardır. Şair bununla günleri insana benzetmekte ve müsteâr minhi hazfetmekle meknî isti‘âre sanatını uygulamaktadır.

Bir başka meknî isti‘âre örneği ise şairin aşağıdaki beytinde görülmektedir. [Kâmil]¹⁰¹⁸

1 رُزُّ يَا خَيَالُ وَدَعْ مُرَاقِبَةَ الْعَدَى فَلَكَ الْأَمَانُ لَقَدْ تَسَاوَيْنَا ضَى

1. Ey hayal beni ziyaret et ve düşmanları gözetmeyi bırak. Çünkü sana güvenmek gerekir, seninle zayıflıkta hayal gibi birbirimize eşit olduk.

Bu örnekte de hayal insana benzetilmiş ve ziyaret etmesi insandan istenir gibi ondan istenmiştir. Müsteâr minh hazfedilmekle isti‘âre mekniyye yapılmıştır.

Şairin birçok şiirinde kullandığı isti‘âre mekniyye örneklerinin tümünün burada sunulması konumuzun kapsamı gereği mümkün değildir. Kısaca değerlendirmek gerekirse şairin şiirlerinde isti‘âre mekniyyeyi başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir.

Şairin aşağıdaki beytinde ise isti‘âre-i taşrîhiyye örneği bulunmaktadır. [Tavîl]¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 278; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 138-139; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 334.

¹⁰¹⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 66.

¹⁰¹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 303.

¹⁰¹⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 112.

1 وَأَيْسَرُ مَا فِي الْأَبْرَقِ الْفَرْدِ وَاللَّوَى طِبَاءُ طِبَاهَا وَالْمَنُونُ عَلَى وَعْدِ

1. Bu eşsiz yeryüzü ve sahrada en kolay şey bir geyiğin (sevgilinin) göz ucuyla bakışıdır ve (aşığın) ölümü o anda vuku bulur.

Bu beyitte geyik sevgiliye benzetilmiştir. Muste‘âr minh cümlede yer alıp muste‘âr leh söylenmediği için isti‘âre-i taşrîhiyye olarak adlandırılır.

Şairin şiirlerinde geçen bir başka isti‘âre-i taşrîhiyye örneği şu şekildedir. [Tavîl]¹⁰²⁰

1 وَأَهْدِي إِلَى عَلْيَاكِ عَقْدًا مُنْضَدًّا أَلَا إِنَّمَا حُسْنُ الْمَلِيحَةِ بِالْعَقْدِ

1. Bu güzel dizili kolyeyi (şiiri) sana hediye ettim. Kolyeyle süslenen bu güzellik ne de güzel (bir şiir)dir.

Burada şiir kolyeye benzetilmek suretiyle isti‘âre yapılmıştır. Muşebbeh olan şiir kelimesi hazfedildiği ve muşebbeh bih olan kolye kelimesi zikredildiği için isti‘âre-i taşrîhiyye olarak adlandırılır.

Şairin birçok örneği içerisinde isti‘âre-i taşrîhiyye türündeki son örnek ise şu şekildedir. [Recez]¹⁰²¹

1 وَأَفْضَلُ النَّفُوسِ نَفْسٌ رَغَبْتُ عَنْ عَرْضِ الدُّنْيَا وَفَتْنَةِ الطَّبَّا

1. En güzel nefis dünyanın bize sunduklarından ve ceylanların (güzel kadınların) fitnesinden yüz çeviren nefistir.

Burada الطَّبَّا kelimesi ile isti‘âre sanatı uygulanmıştır. Güzel kadın ceylana benzetimiştir. Aralarındaki câmî‘ ise ikisinin de zarif olmasıdır. Bu bakımdan burada şair muşebbeh bihi doğrudan zikretmek ve muşebbeh olan kelimeyi düşürmek suretiyle isti‘âre-i taşrîhiyye yapmış olmaktadır.

el-Muhibbî’nin şiirleri incelendiğinde şairin ekseriyetle meknî isti‘âre sanatını kullandığı, bunun yanı sıra isti‘âre-i taşrîhiyye sanatını daha az tercih ettiği ancak isti‘ârenin iki çeşidine de birçok beyitte yer verdiği görülmektedir. Şairin şiirlerinde kullandığı isti‘ârenin ifadeye kattığı zenginlik ve onun isti‘âre sanatındaki mahareti dikkat

¹⁰²⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 115.

¹⁰²¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 35; a.mlf., *Nefhatu ’r-Reyhâne* II, 230; a.mlf., *Zeylu Nefhati ’r-Reyhâne*, s. 211.

çekmektedir. Ayrıca şairin isti'âre örnekleri onun edebi birikimini ortaya koymakta ve hayal dünyasının genişliğini göstermektedir.

3.2.3.3. Teşbîh

Teşbîh sözlükte kelime anlamı olarak “benzetmek, örneklendirmek” anlamlarına gelir.¹⁰²² En çok kullanılan beyân sanatlarından biri olan ve isti'âre sanatının da temelini oluşturan teşbih, ıstılahta birden çok varlık arasında en az bir nitelikte benzerlik kurma yoluyla birleştirilmeleri olarak tanımlanır.¹⁰²³

Genellikle, nitelik itibariyle zayıf olan güçlü olana benzetilmek suretiyle güçlü vasıfta olandan zayıf olana anlamsal olarak bir kuvvet aktarımı yapılarak vurgulanmak istenen nitelik daha güçlü sunulmuş olur.¹⁰²⁴ Cesuru aslana, güzeli güneş ya da aya, seviye olarak üstün kişiyi yıldıza benzetmek en çok kullanılan teşbihler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰²⁵

Tasvîr sanatı olan teşbîhin¹⁰²⁶ dört unsuru müşebbeh (benzeyen), müşebbeh bih (kendisine benzetilen), vechu's-şebbeh (benzetme yönü) ve teşbih edatı yani benzetme edatıdır.¹⁰²⁷

Teşbih, bahsi geçen bu unsurların bulunup bulunmamasına göre ve teşbîhin gayesi ve anlamları gibi hususlar nedeniyle çeşitli isimler alır.¹⁰²⁸

Teşbih edatının zikredildiği teşbihe mürsel teşbih, edatın hazfedildiği teşbihe ise müekked teşbih adı verilir. Vech-i şebbehin zikredildiği teşbihe teşbîh-i mufaşşal, zikredilmediği teşbih ise mücmel olarak isimlendirilir. Müşebbeh ve müşebbeh bihin zikredildiği ve teşbih edatı ile teşbih yönü birlikte hazfedilen teşbîh ise teşbîh-i belîğ olarak

¹⁰²² el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 404; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, VI, 2236.

¹⁰²³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 332-355; el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, s. 90; Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 36; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 219; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 162; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiye*, s. 184; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 383; et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, I, 434-445; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 213-234; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, s. 239.

¹⁰²⁴ İsmail Durmuş, “Teşbih”, *DİA*, Ankara, 2003, XL, 553.

¹⁰²⁵ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, s. 243.

¹⁰²⁶ İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 280.

¹⁰²⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 332-355; el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, s. 90; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 162; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 219; Ḳâsım ve Dîb, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 143-152; Cârım, Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdihâ*, s. 20.

¹⁰²⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 332-355; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiye*, s. 184; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 383; et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, I, 434-445; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 213-234; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, s. 245-256; el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, s. 90.

adlandırılır. Teşbîh-i temsîlî ise müşebbeh ve müşebbeh bihin bir suret hâlinde geldiği, vech-i şebihin ise birden fazla unsurdan meydana gelmesiyle oluşan teşbihtir. Benzeyen ile benzetilenin yer değiştirdiği teşbihe, mablûb teşbih denir. Teşbîhi belîğ ise belagat eleştirmenlerince en kuvvetli teşbih türü olarak kabul edilmektedir. Belîğ teşbihten sonra ise en ileri düzey olarak kabul edilen teşbih türü olarak da teşbîh-i temsîlî gelmektedir.¹⁰²⁹

Çalışmanın sınırlarını aşmaması açısından el-Muhibbî'nin şiirlerinde teşbîh sanatını kullanımına dair örnekler verilecek ve bu örneklerde bulunan teşbîh türüne dair açıklamalarla yetinilecektir. Örneğin, şair aşağıdaki beytinde teşbih sanatını kullanmıştır. [Münserih]¹⁰³⁰

1 يَا سَيِّدًا أَصْبَحْتُ لَهُ سَيَّرَ كَالرَّوْضِ يُتْلَى حَدِيثُهَا الْحَسَنُ

1. Ey efendim senin hayat hikâyen güzel sözlerin söylenip tekrar edildiği ravza gibi oldu.

Beyitte geçen سَيَّرَ كَالرَّوْضِ يُتْلَى حَدِيثُهَا الْحَسَنُ ifadesinde teşbih vardır. Teşbih edatı (ك) zikredildiğinden teşbihi mürsel olarak adlandırılmaktadır.

el-Muhibbî aşağıdaki beyitte teşbih sanatının başka bir türünü iki defa uygulamaktadır. Verilen beyitte şair yıldızı fincana ve ayı tabağa benzetmektedir. [Meczû Raml]¹⁰³¹

1 وَكَأَنَّ النَّجْمَ كَأْسٌ وَكَأَنَّ الْبَذْرَ جَامٌ

1. Ve sanki yıldız, fincan ve sanki ay, gümüş tabak misali.

Bu beyitte şair müşebbeh olan النَّجْم ve الْبَذْر kelimelerini, müşebbeh bih olan كَأْس ve جَام kelimelerini ve teşbih edatı olan وَكَأَنَّ'yı zikretmiştir. Bu teşbihlerin vechu's-şebehlerini ise hafzederek diğer üç unsura yer vermesi sebebiyle bu beytinde teşbih türlerinden mücmel teşbihi kullanmış olmaktadır.

el-Muhibbî aşağıdaki beyitte ise teşbih sanatının teşbîh-i mufaşşal türünü uygulamaktadır. [Hafif]¹⁰³²

¹⁰²⁹ el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, s. 90-96; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 332-355; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 227-234; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 242; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 173; Cârim, Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdihâ*, s. 23-25; Bolelli, *Belâgat*, s. 60.

¹⁰³⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 297.

¹⁰³¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 290.

¹⁰³² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 105; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 9.

1 فَتَفَرَّدْتُ فِي صَحَابِي وَفِي حَزْبِي كَالْعِمَادِي دَامَ فِي الْأَمْجَادِ

1. Asaleti ve şerefi daim olmada tek olan 'Îmâdî gibi ben de cemiyetimin ve arkadaşlarım içinden ayrılıp tek başıma kaldım.

Şair bu beytinde vechü'ş-şebih olan (تَفَرَّدْتُ) kelimesini açıkça zikretmek suretiyle mufassal teşbihi kullanmış olmaktadır.

Aşağıdaki beyitte ise şair bizlere teşbîh-i maqlûb örneği sunmaktadır. [Kâmil]¹⁰³³

1 وَتَمَائِلَتْ فِيهِ الْعُصُونُ كَحُرْدٍ تُبْدِي لَنَا الْوَرْدُ الْجَنِّي حُدُودًا

1. Dallar onda (bahçede) genç kızlar gibi sallanıyor. Açmış güllerden çiçekler bize yanak olarak gözükyor.

Anlaşılabacağı üzere الْعُصُونُ (dallar) müşebbeh خُرْدٍ (genç kızlar) ise müşebbeh bih olmaktadır. Ancak bu teşbih daha güçlü olan daha zayıf olana benzetildiği için teşbih-i maqlûb olarak adlandırılır.

el-Muhibbî'nin teşbihin en üstün türlerinden biri olarak kabul edilen belîğ teşbih örneklerinden biri şu şekildedir. [Mütekarib]¹⁰³⁴

1 فَتَظَنُّتُ مِنْ دُرِّ الْمَعَانِي قَلَابِدًا جَعَلْتُ قَوَافِيهَا النُّجُومَ التَّوَاقِبَا

1. Anlam incilerini kolyeler şeklinde çokça nazmettim. Kaftiyelerini parlak yıldız gibi yaptım.

Şair bu beytinin ikinci şatırında şiirini müşebbeh, parlak yıldız ise müşebbeh bih olarak tasarlamış ve teşbih yönü ve teşbih edatını zikretmeyerek belîğ bir teşbih yapmıştır. Ayrıca şair ilk şatırda ise isti'âre-i taşrîhiyye yaparak tek beyitte beyân ilminin farklı sanat türlerine ustalıkla yer vermiştir.

Aşağıdaki beyitte ise şair yine teşbih türlerinden belîğ teşbihi kullanmıştır. [Reml]¹⁰³⁵

1 بَاكِرِ الْحَاثَةِ وَالْكَأْسِ تَذَارُ فَشَبَابُ الْعُمَرِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارُ

¹⁰³³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 135; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, I, 195.

¹⁰³⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 57; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 310; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, III, 75.

¹⁰³⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 142; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 140; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

1. Meyhaneye erken gel ve (içki) bardağı dönüyor (dönerek dolduruluyor). Çünkü gençlik yılları ödünç alınan bir elbisedir.

Şair beyitte geçen مُسْتَعَارُ ثَوْبٍ الْعُمْرِ فَشَبَابُ ifadesinde gençlik yıllarını ödünç alınan bir elbiseye benzetmekte ve bunu teşbih edatı ve benzetme yönü kullanmadan yapmaktadır. Bu teşbih türü teşbih-i belîğ olarak isimlendirilmektedir.

Şairin aşağıdaki beytinde ise teşbih-i belîğden sonra en güzel teşbih türü kabul edilen teşbîh-i temsîlî örneği bulunmaktadır. [Mütekhârib]¹⁰³⁶

1 وَخَلَّفْتُ مَنْ يَرْجُو مِنَ الْأَهْلِ أُوبَتِي كَمَا انتَظَرُ الْقَوْمُ الْعِطَاشُ السَّحَابًا

1. Susuz kalan kavmin bulutları bekliyor olması gibi, ailemden tekrar dönüşümü bekleyen sevdiklerimi arkamda bıraktım.

Şair beyitte sevdiklerinin onu özleyip yolunu gözlemesini susuz kalan kavmin dört gözle yağmur beklemesine benzetmekle bir suret oluşturmaktadır. Muşebbeh ve muşebbeh bihin suret hâlinde bulunduğu bu teşbîh, temsîlî teşbih olarak isimlendirilir.

el-Muhibbî'nin şiirinde birçok yerde ustalıkla kullandığı teşbih sanatındaki bir başka temsîlî teşbih örneği ise şöyledir. [Mütekhârib]¹⁰³⁷

1 يَرُوعُ إِذَا مَا ذَكَرْنَا نَدَاكَ كَمَا رَاغَ فِي مَشْيِهِ التَّغَلَّبُ

1. Tilkinin yürürken (bir şey yakaladığında) sağa sola kaçması gibi senin cömertliğini konuştuğumuz zaman da haset kişi sağa sola kaçıyor.

Beytin anlamından anlaşılacağı üzere çarpıcı iki sureti birbirine benzetmekle şair okuyucuya temsîlî teşbih örneği sunmuş olmaktadır.

Sonuç olarak, şair genellikle beyân ilminin en temel sanatından biri olan teşbihi birçok şiirinde kullanmıştır. Başta teşbih-i belîğ ve teşbih-i temsîlî türleri olmak üzere teşbihin çeşitli türlerinde örnekler ortaya koymuştur. Tüm bu bilgiler ışığında şair bu sanatı kullanırken başarılı ve özgün örnekler verdiği benzetmeler ile şiirine güzellik katmayı başarmıştır.

¹⁰³⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 57; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 310; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, III, 75.

¹⁰³⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 54.

3.2.3.4. Kinâye

Sözlükte, “bir şeyi konuşup başka bir şeyi kastetmek,¹⁰³⁸ gizlemek” anlamlarına gelen kinâye,¹⁰³⁹ istılahta, hakiki manayı engelleyici bir karîne olmamakla beraber bir sözü hakîkî anlamına da gelebilecek şekilde söyleyip başka bir mana kasdetmektir.¹⁰⁴⁰

Amacı anlaşıldığında kinâye sanatı kullanılarak yapılan anlatım, şairin sözlerini açıkça söylemekten çok daha etkili hale getirmiş olmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyitte şair kinâye sanatı kullanarak bu amacı yerine getirmektedir. [Meczû Raml]¹⁰⁴¹

1 زَارَنِیْ فِیْ غَفْلَةٍ الْحُسَّادِ وَالنَّاسِ نِیَامِ

1. İnsanlar uykudayken ve hasetlerin gaflet anında beni ziyaret etti.

Gazel temalı bu beyitte şair kinâyeli olarak sevdiğini rüyada gördüğünü anlatmış olmaktadır.

Şairin şu beytinde de şair kinâye örneği sunmaktadır. [Tavîl]¹⁰⁴²

1 یَهِیْمُ بِتَخْضِیْبِ الْأَكْفِ مِنَ الْعَطَا إِذَا النَّاسُ هَامَتْ بِالْبَنَانِ الْمُخَضَّبِ

1. İnsanlar kadınların kınalı ellerini severken, o (Ankaravî) ata ile (vermekle) elleri kınalamayı çok seviyor.

Şair burada kınalı eller sözüyle kadınlardan, elleri kınalamak sözüyle ise cömertlikten kinâye yapmaktadır.

Bir başka kinâye örneği ise şu şekildedir. [Meczû Kâmil]¹⁰⁴³

1 طَوَّقْتَنِي نِعْمًا بِهَا أَثْقَلْتُ ظَهْرِي وَالْمَنَاكِبِ

1. Nimetlerle boynumu kapladın ve o nimetlerle omuz ve sırtıma ağırlık yaptın.

Burada şair cömertlikten kinâye yapmıştır.

Şairin beyitlerinde görülen bir başka kinâye örneği şu şekildedir. [Hâfif]¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XV, 233.

¹⁰³⁹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, V, 411.

¹⁰⁴⁰ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, III, 52; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 402; el-Kazvînî, *Telhîş*, s. 161; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 286; el-Merâgî, *Ulûmu'l-Belâga*, s. 301; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 135; Kâsım ve Dîb, *Ulûmu'l-Belâga*, s. 241; Cârim, Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdihâ*, s. 123-126.

¹⁰⁴¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 290.

¹⁰⁴² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64-68.

¹⁰⁴³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 72; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 157.

1. *Buyur işte elbisesinin kuyruğu yerde sürünen genç kızı (kasideyi). Güzel şarkı (kaside) sende büyük rütbesine ulaştı.*

Şair bu beyitteki “elbisesinin kuyruğu yerde sürünen genç kız” sözüyle, nimet içinde yüzen kişiyi kastetmiş ve bu anlatımını kinâye yoluyla gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak şair şiirlerinde okuyucunun dikkat ve ilgisini canlı tutmak maksadıyla ve şiirdeki anlam zenginliğini artırmak için beyân sanatının önemli sanatlarından biri olan kinâyeye şiirlerinde yer vermiştir. Şairin şiirlerinde bu sanatı başarıyla uyguladığı görülmektedir.

Yukarıda bazı örnekleri verilen beyânî üslupların şair tarafından ustaca ve yerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, el-Muhibbî’nin şiirlerinin kalitesini artırmakta ve şiirleri daha etkili ve zengin anlamlı hale getirmekte ve okuyucuların edebî bir zevk hissetmelerine katkı sağlamaktadır.

3.2.5. BEDİ‘ SANATLARINDAN YARARLANMA

Bedî‘, kelime anlamı itibarıyla benzersiz olarak yaratan anlamına gelmektedir. Bir belâgat terimi olarak ise duruma uygun olarak söylenen ve fasih sözün güzelleştirilme usullerini ortaya koyan disipline bedî‘ adı verilmiştir.¹⁰⁴⁵

el-Câhız (ö. 255/869) bedî‘ kelimesinin şiire renk ve güzellik katan her türlü edebî hüneler için kullanıldığını söylemiş ve çeşitli örnekler ortaya koyarak bu sanatı anlatmıştır. Böylece o bedî‘ ilminin temellerini ilk ortaya koyan kişi olmuştur.¹⁰⁴⁶ Daha sonra İbnü’l-Mu‘tez (ö. 296/908) *el-Bedî‘* isimli bir eser kaleme alarak Arap belâgatına ve edebî sanatlara dair kaleme alınmış ilk müstakil çalışmayı ortaya koymuştur. *Kiâbu ‘ş-Şın‘ateyn* adlı eseri ile

¹⁰⁴⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 119-122.

¹⁰⁴⁵ el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 318; Hâmid ‘Avnî, *el-Minhâcu’l-Vâdih li’l-Belâga*, I, 162; Bolelli, *Belâgat*, s. 405;

¹⁰⁴⁶ el-Câhız Ebû Osmân ‘Amr b. Baḥr, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, s. I, 64 v.d.; ‘Abdulazîz ‘Atîk, *‘İlmu’l-Beyân*, Dâru’n-Naḥdati’l-‘Arabiyye, Beyrut, 1985, s. 7-8; Muhammet Vehbi Dereli, *Osmanlı Dönemi Bediyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, Gece Kitaplığı Yayınları, 2014, s. 12; İsmail Durmuş, “İbnü’l-Mu‘tez”, *DİA*, 2000, XXI, 143-147.

Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009) ise kitabının dokuzuncu babını otuz beş fasıl halinde bedî‘ ilmine ayırmak suretiyle ilk sistematik belagat kitabı sayılabilecek eseri ortaya koymuştur.¹⁰⁴⁷

Bedî‘ sanatları Arap Edebiyatı’nın her döneminde şiirin vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte bu sanatın tarihsel süreç içerisinde kullanım bakımından sürekli yükselen bir ivme ile her dönemde bir önceki dönemden daha fazla kullanıma sahip olduğu söylenebilir.¹⁰⁴⁸ Osmanlı dönemine gelindiğinde ise bu dönem Arap edebiyatı hakkında karamsar bir tablo çizenlerin aksine, şiirde bedî‘ sanatlarına abartılı şekilde başvurulmadığı ancak, önceki dönemlerde görülen bu sanatlara giderek daha çok yer verme eğiliminin bu dönem şairleri tarafından da devam ettirildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁹ Ancak bu durumun her dönemin kendi içerisinde şairden şaire değiştiğini de ifade etmek gerekir.

Şiirde bedî‘ sanatlarına gereğinden fazla yer verilmesi, ondaki akıcılığı ve doğallığı yok etmektedir. Bedî‘ sanatlarından gereğinden fazla kullanıldığı bir şiir, edebiyatçıların hoşnut olmadığı bir türdür.¹⁰⁵⁰ Bu durumun el-Muhibbi’nin şiirlerinde ve onun örnekliğinde Osmanlı dönemindeki durumunu incelemek faydalı olacaktır.

Bedî‘ ilminde kelamı güzelleştiren edebi sanatlar, ma‘nevî ve lâfzî güzelleştiriciler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁰⁵¹ Cinâs, iktibâs, tağmîn, gibi çeşitleri olan muhassinât-ı ma‘neviyye, kelimenin manasıyla ilgili olan sanatları kapsamaktadır. Muhassinat-ı lafzıyye ise nazım veya nesirde yer alan lafızla ilgili güzelleştiricilerdir.¹⁰⁵²

3.2.5.1. Cinâs

Cinâs, sözlükte جَانَسَ fiilinin mastarı olup iki farklı şeyin birbirine benzemesi anlamına gelir.¹⁰⁵³ İstilahta ise bedî‘î sanatının lafzî güzelleştiren sanatları arasında yer alan cinâs,

¹⁰⁴⁷ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kiâbu ‘ş-Şın‘ateyn*, I, 268-429; Dereli, *Osmanlı Dönemi Bediyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, s. 13.

¹⁰⁴⁸ Nasrullah Hacımuftuoğlu, “Bedî‘”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 320.

¹⁰⁴⁹ Örneğin bk. Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiiri*, s. 155-164; Küçüksarı, *İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, s. 208-243; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 424-468.

¹⁰⁵⁰ Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, s. 107; Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiiri*, 156.

¹⁰⁵¹ el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 319; Hâmid ‘Avnî, *el-Minhâcu’l-Vâdîh li’l-Belâga*, I, 163; Kâsım ve Dîb, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 50-51.

¹⁰⁵² el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 319; Bolelli, *Belâgat*, s. 405;

¹⁰⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, II, 43.

yazılış ve lafızları benzer olan ancak anlamları birbirinden farklı olan iki kelimenin bir arada kullanılmasına verilen isimdir.¹⁰⁵⁴

Aynı zamanda tecnis, tecânüs ve mücânese isimleri de verilen cinâsta var olan iki lafız arasındaki benzerlik, kelimelerin harfleri, sıraları, harekeleri ve sayıları yönüyle olmaktadır. Bu dört yönden benzerliğine göre kaynaklarda yirmiden fazla çeşidi söz konusu olsa da cinâs genel olarak cinâs-ı tam ve cinâs-ı gayrı tam olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.¹⁰⁵⁵ Kelimeler dört özellik açısından aynı ise cinâs-ı tam, dört şarttan birinin eksik olmasıyla nâkıs cinâs (cinâs-ı gayrı tam) meydana gelir.¹⁰⁵⁶

el-Muhibbî'nin aşağıdaki beytinde cinâs söz konusudur. [Vâfir]¹⁰⁵⁷

1 مَحِبُّ فِي الْمَحَبَّةِ مَا تَصَدَّى لِسُلْوَانٍ وَإِنْ يَكُ مَاتَ صَدًّا

1. Ayrılık sebebiyle ölürse (biterse diye) ve (kendimi) teselli için sürekli senin aşkınla meşgul olarak seni seviyorum.

Şairin beytinde geçen مَا تَصَدَّى lafzı ve beytin ikinci şatırında geçen صَدًّا kelimesi tam cinâsın dört şartını da taşımaktadırlar. Böylece yazılışta lafız olarak aralarında fark olmayan, manaları ise birbirinden farklı olan bu iki kelime arasında tām cinâs meydana gelmiştir.

Aşağıdaki beyitte şair, yine tam cinâs örneği sunmaktadır. [Vâfir]¹⁰⁵⁸

1 وَلَيْسَ يَبِينُ فَضْلُ الْمَرْءِ حَتَّى يَبِينَ وَيُشْبِهَ الشُّهْبَ انْتِفَالًا

1. İnsanın fazileti gurbete gidene kadar ortaya çıkmaz ve o(nun gidişi) sanki kuyruk yıldızının intikal edişi gibidir.

¹⁰⁵⁴ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şinâ’ateyn*, s. 321; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, I, 321; el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh*, III, 232; el-Curcânî, *Esrâru’l-Belâga*, s. 7; es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 429; İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, II, 319; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiye*, s. 60; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu’l-Edeb*, I, 54; et-Tehânevî, *Keşşâfu İşılâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, I, 588; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 325; el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 354; el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, II, 485; Kâsım ve Dîb, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 114; Cârîm, Emin, *el-Belâgatu’l-Vâdihâ*, s. 265.

¹⁰⁵⁵ el-Curcânî, *Esrâru’l-Belâga*, s. 7; Bolelli, *Belâgat*, s. 406;

¹⁰⁵⁶ el-Kazvînî, *Telhîş*, s. 192-193; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu’l-Edeb*, I, 54; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 326; el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 354; el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, II, 487-488; Hamîd ‘Avnî, *el-Minhâcu’l-Vâdih li’l-Belâga*, I, 182.

¹⁰⁵⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 123-124; a.mlf., *Nefhatu’r-Reyhâne*, II, 98.

¹⁰⁵⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 254.

Beyitte kullanılan ilk يَبِين ifadesi “ortaya çıkmak” anlamına gelirken, ikinci يَبِين kelimesi “ayrılık” ve “gurbet” anlamındadır. Böylece yazılışları aynı olan ancak farklı manalara gelen bu iki kelime arasında tam cinâs meydana gelmiş olmaktadır.

Yine şairin dikkat çeken bir başka cinâs örneği şu şekildedir. [Recez]¹⁰⁵⁹

1 دَعِ الْهَوَى فَاَقْطَعِ الْعَقْلَ الْهَوَى وَمَنْ أَطَاعَهُ مِنَ الْمَجْدِ هَوَى

1. Aşkı, hevayı bırak çünkü aşk aklın felaketidir, afetidir. Kim ona uyarsa yüksekte aşıya düşer, onun değeri azalır.

Burada aynı harflerle yazılan ancak farklı anlamlara gelen هَوَى kelimesi iki şatırın sonunda da kullanılarak tam cinâs uygulanmıştır. Birinci şatırda olan هَوَى kelimesi “aşk” manasına gelirken ikinci şatırın sonundaki هَوَى kelimesi ise “yukardan aşağı düşmek” manasına gelmektedir.

Buraya kadar el-Muhibbî’nin şiirlerindeki bazı tam cinâs örneklerine değinildi. Onun şiirlerinde cinâs-ı gayrı tam yani nâkıs cinâs örnekleri de bulunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde yer alan cinâslar bu türdendir. Zira kelimeler harflerinin sayısı, harekesi ve sıralanışı yönleriyle farklılık arz etmektedirler. Şairin aşağıdaki beytinde cinâs-ı gayr-ı tam örneği mevcuttur. [Tavîl]¹⁰⁶⁰

1 أَحْصُكَ بِالْحَمْدِ الَّذِي أَنْتَ أَهْلُهُ وَمَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْكَ بِالْمَدْحِ وَالْحَمْدِ

1. Senin layık olduğun hamdi (teşekkürü) sana tahsis ettim. Kim hamd ve medihe senden daha layık olabilir ki?

Burada بِالْحَمْدِ ve بِالْمَدْحِ kelimeleri arasında nakıs cinâs sanatı uygulanmıştır.

Şairin İstanbul hakkında kaleme aldığı şiirindeki bir beytinde de cinâs görülmektedir. [Vâfir]¹⁰⁶¹

1 بِلَادٍ قَدْ حَوَتْ كُلَّ الْأَمَانِي نَبِيْتُ بِهَا وَنُصِبْتُ فِي أَمَانٍ

¹⁰⁵⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 35; a.mlf., *Nefḥatu ’r-Reyhâne* II, 230; a.mlf., *Zeylu Nefḥati ’r-Reyhâne*, s. 209.

¹⁰⁶⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 115.

¹⁰⁶¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 353; a.mlf., *Zeylu Nefḥati ’r-Reyhâne*, s. 210; el-Murâdî, *Silku ’d-Durer*, IV, 88.

1. Bütün temenni ve istekleri içerisinde barındıran şehir. İçerisinde gece ve gündüz emniyet içerisinde yaşadım.

Görüldüğü üzere bu beyitte şair yazılışları büyük ölçüde birbirine benzeyen anlamları farklı olan اَمَان ve اَلْأَمَانِي kelimelerini kullanarak nakıs cinâs sanatını uygulamıştır.

Şairin memduhunun hayatı boyunca nimet içinde kalmasını dilediği beytinde cinâs ğayr-ı tâm örneği görülmektedir. [Meczû Raml]¹⁰⁶²

نَظْمِي لِمَنْتُ وَر مَعَالِيكَ نِظَام 1

1. Muhakkak ki, mensur şiir için yazdığım nazmım senin yüce makamına hediyedir.

İlk beyitte نَظْمِي ve نِظَام kelimeleri arasında cinâs nakıs örnekleri bulunmaktadır.

Sonuçta el-Muhibbî'nin şiirlerinde cinâsın var olduğu ve ifadede güzellik katacak şekilde kurallara uygun olarak kullanıldığı görülmektedir. Cinâsa şiirinde etkili bir şekilde yer veren şair bu şekilde şiirine edebî bir değer katmıştır. Şairin bu sanatı şiirlerine ahenk katan bir unsur olarak tercih ettiği, yeri geldikçe ve kararında yararlandığı ve bu hususta çok başarılı olduğu görülmektedir. Bu durum şiirin edebî kalitesinin artmasını sağlamaktadır.

3.2.5.2. İktibâs

İktibâs kelimesinin sözlük anlamı “ateşten bir miktar köz almak” ya da “ilim almak” şeklindedir.¹⁰⁶³ Belagatte ise lafzî güzelleştiricilerden olan iktibâs Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis’e ait bir ifadenin bir kısmını ya da tamamını, ayet veya hadis olduğu belirtilmeksizin manzûm ve mensûr eserlerde lafzen ya da manen sözün içine alınması sanatıdır.¹⁰⁶⁴

el-Muhibbî şiirlerinde iktibâs sanatını çok az tercih etmektedir. İki beyitlik şu şiirinde iktibâs görülmektedir. [Dubeyt]¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 290-293.

¹⁰⁶³ İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, I, 338-339; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 318; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 167; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhibbî*, s. 564; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XVI/350;

¹⁰⁶⁴ el-Ğazvînî, *Telhîş*, s. 214-215; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 455-477; el-Ğalkaşendî, *Şubhu'l-A'şâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, I, 237-243; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiye*, s. 326; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 338; Hâmid 'Avnî, *el-Minhâcu'l-Vâdih li'l-Belâga*, I, 169; el-Merâgî, *Ulûmu'l-Belâga*, s. 372; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 536; Kâsım ve Dîb, *Ulûmu'l-Belâga*, s. 127; Cârîm, Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdihâ*, s. 270; Abdülhâdî el-Fukeykî, *el-İktibâs mine'l-Kur'âni'l-Kerîm fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'n-Nemîr, Dimaşk, 1996, 11-15; Bolelli, *Belâgat*, s. 435;

¹⁰⁶⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 86; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 235; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 218.

1 قَدْ قُلْتُ لِسِحْرِ طَرْفِهِ إِذْ نَفَثَا مَنْ شَاهَدَ إِذَا فِي أَهْلِهِ مَا لَبِثَا
2 إِذْ يَكْسِرُ جَفْنِيهِ لِكَيْ يَعْبَثَ بِي سُبْحَانَكَ مَا خَلَقْتَ هَذَا عَبَثًا

1. Gözünün sihrini, gören kişiye üfürdüğünde dedim ki, öyleyse o, kavmi içinde kalamaz. (Ya ölür ya da delirip kaçar.)

2. Benimle oynamak için göz kapağını kırptığında “Rabbimiz seni tenzih ederim ki! Sen bunu boşuna yaratmadın” dedim.

Burada Al-i İmran suresi 191. ayette geçen akıl sahiplerinin çevreyi incelerken tefekkürle söylediği رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!) ifadesinden iktibâs yapılmıştır.

el-Muhibbî'nin Peygamberimiz için söylediği methiyesinde yer alan aşağıdaki beyitte Necm suresinde yer alan bir ayetten iktibâs yapılmıştır. [Recez]¹⁰⁶⁶

1 وَمَنْ رَأَى اللَّهَ بِعَيْنٍ رَأْسِهِ وَلَمْ يَكُنْ بِنَاطِقٍ عَنِ الْهَوَى

1. Öyle ki Allah'ı kendi çıplak gözü ile görensın. O (Muhammed) heva ve (hevesinden) konuşmaz.

Şairin burada Necm suresi 3. ayette geçen “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى” “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır”¹⁰⁶⁷ ifadesinden iktibâs yaptığı görülmektedir.

el-Muhibbî'nin zamanın ünlü şair ve ediplerinden biri olan Abdülhayy b. Ali Muhammed b. Mahmud ibn Tavîl et-Tâlû el-Ḥanefî'yi (ö. 1117/1705) methetmek amacıyla yazdığı bir şiirinde ise ayetten mana iktibâsı vardır. [Kâmil]¹⁰⁶⁸

1 أَوْ نُقْطَةُ الْأَلْفِ الَّتِي حُسِبَتْ عَشْرًا مِنْ الْحَسَنَاتِ فِي الْحَبِّ

1. Ya da tanelerdeki iyiliklerin on katı olarak hesap edilen yüz sayısının noktasıdır o.

Şair bu beyitte Bakara suresi 161. ayetten iktibâs yaptığı görülmektedir. Ayetin tamamı مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أُنْبِتَتْ سَنَابِلٌ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ

¹⁰⁶⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 40; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne* II, 230.

¹⁰⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, *Meal (Kur'an Yolu)*, Diyanet İşleri Başkanlığı, s. 525.

¹⁰⁶⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 74; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 80; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 251.

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِمْ şeklinde olup bu ayette geçen مِائَةُ حَبَّةٍ (yüz tane) ifadesine şiirde atıf yapıp mana olarak iktibâs sanatı uygulanmıştır.

Sonuç olarak el-Muhibbî'nin Kur'ân-ı Kerîm'den ve hadis-i şeriflerden çok fazla iktibâsta bulunmadığı ve bu sanata dair örneklerin az sayıda olduğu görülmektedir. Şair iktibâs sanatını yerli yerinde örnekleriyle sunmakta ve kastedilen mananın muhatap tarafından anlaşılması için kutsal metinlerin gücünden istifade etmektedir. Ayrıca şair manayı bu yolla daha etkileyici hale getirmiş ve anlatımını güçlendirdiği gibi cümlelerin pekiştirilmesi ve güzelleştirilmesini de sağlamış olmaktadır.

3.2.5.3. Tağmîn

ضمّن içermek anlamına gelmektedir.¹⁰⁶⁹ Tağmîn ise terim olarak, şairin kendi şiirinde, başka bir şairin şiirinden bir beyit, bir mısra veya daha az bir miktarı alıntı yaparak kullanmasıdır.¹⁰⁷⁰

Bu sanat şairin kastettiği manayı daha güçlü kılmak için yapılır.¹⁰⁷¹ Şairin yaptığı tağmîn fark edilemeyecek ise şairin beytin sahibine işaret etmesi gerekir. Şayet alıntı yapılan beyit edebiyatçılarca bilinen meşhur bir beyit ise işaret etmeye gerek yoktur. Şairin alıntı yaptığı kısımda bazı tasarruflarda bulunmasında sakınca görülmemiştir.¹⁰⁷²

el-Muhibbî aşağıdaki gazel beytinde, aşkından gece uykusuz kaldığını ve bu yüzden sanki zamanın hiç geçmediğini anlatırken Cahiliye dönemi şairi olan Nabîğa ez-Zübyânî'nin (ö. 604) şiirinde anlattığı gece tasvirine atıf yaparak bu beyitten anlam olarak tağmîn yapmıştır. [Tavîl]¹⁰⁷³

1 وَلَا بُتُّهَا مِنْ لَيْلَةٍ نَابِغِيَّةٍ أَطَارِدُ دَاعِي الشَّوْقِ جُنْدًا عَلَى جُنْدٍ

1. Nabîğiyye gecesinde uyumadım, kafada düşünceler aşkın çağırmasını kovaladım.

¹⁰⁶⁹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķâmûsu'l-Muĥîṭ*, s. 1212.

¹⁰⁷⁰ el-Ķazvînî, *Telĥîṣ*, s. 216-217; İbn Reşîĥ el-Ķayrevânî, *el-'Umde*, II, 84; İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, III, 230; el-Ķalkaşendî, *Şubĥu'l-A'şâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, I, 324; el-Merâġî, *'Ulûmu'l-Belâġa*, s. 374; Ķâsım ve Dîb, *'Ulûmu'l-Belâġa*, s. 133; Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 70; Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri*, s. 83.

¹⁰⁷¹ İbn Reşîĥ el-Ķayrevânî, *el-'Umde*, II, 84-92; İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 326;

¹⁰⁷² el-Ķazvînî, *Telĥîṣ*, s. 216-217; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâġa*, s. 340; el-Merâġî, *'Ulûmu'l-Belâġa*, s. 375; el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabîyye*, II, 539; Ķâsım ve Dîb, *'Ulûmu'l-Belâġa*, s. 133.

¹⁰⁷³ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 112.

Nabiğa ez-Zübyânî'nin şiirinde ise uzun gece şu şekilde tasvir edilmiştir. [Tavîl]¹⁰⁷⁴

1 كَلِّينِي لِهَمِّ يَا أُمَيْمَةَ نَاصِبٍ وَلَيْلٍ أَقَاسِيهِ بَطِيءٍ الْكَوَكِبِ

1. Tasası yorucu ey Ümeyme beni bırak. Gökyüzünde hareketi çok yavaş olan uzun gece (beni bırak).

Görüldüğü üzere bu beyitte Nabiğa ez-Zübyânî isimli şairin gece tasvirine atıf yapılmak suretiyle tağmîn sanatı uygulanmıştır.

el-Muhibbî aynı şiirin daha sonraki beytinde ise yine Cahiliye döneminin tanınmış şairlerinden olan İmruu'l-Kays'ın (ö. 540) şiirinden mana olarak tağmîn yapmıştır. [Tavîl]¹⁰⁷⁵

1 كَأَنَّ نُجُومَ اللَّيْلِ فِي الْأَفُقِ سَمِرَتْ وَشَدَّتْ بِأَمْرَاسٍ إِلَى حَجَرٍ صَلْدٍ

1. Sanki ufuktaki gece yıldızı, esmerleşti kaldı (hareket etmiyor) ve sert kayalara iplerle bağlı (gibi hareket etmiyor).

İmruu'l-Kays'ın şiirinde ise uzun gece şu şekilde tasvir edilmiştir. [Tavîl]¹⁰⁷⁶

1 فَيَا لَكَ مَنْ لَيْلٍ كَأَنَّ نُجُومَهُ بِكُلِّ مَغَارٍ الْفُتُلِ شَدَّتْ يَبْذُبِلِ

1. Ne acayip! Gecede sanki yıldızlar, her tarafından iplerle dağa bağlanmışlar.

Şairin yakın arkadaşı İbnu's-Semmân'a hitaben yazdığı bir şiirinde de tağmîn mevcuttur. [Müteķârîb]¹⁰⁷⁷

1 يَرُوعُ إِذَا مَا ذَكَّرْنَا نَدَاكَ كَمَا رَاغَ فِي مَشْيِهِ الثَّعْلَبُ

1. Senin cömertliğini konuştuğumuz zaman haset kişi sağa sola kaçıyor. Onun durumu sanki tilkinin yürürken (bir şey yakaladığında) sağa sola kaçması gibidir.

Burada Abbasiler Dönemi'nin önemli şairlerinden olan Salih b. 'Abdu'l-Ķuddûs'ün (ö. h. 167) şu beytinden tağmîn yapılmıştır; [Kâmil]¹⁰⁷⁸

1 يُعْطِيكَ مِنْ طَرَفِ اللِّسَانِ حَلَاوَةً وَيَرُوعُ مِنْكَ كَمَا يَرُوعُ الثَّعْلَبُ

1. Sana dilinin ucuyla güzel sözler söyler, sende ayrılınca tilki gibi sağa sola gider.

Şairin Mekke valisi Şerif Ahmed'i methettiği şiirinde de tağmîn mevcuttur. [Kâmil]¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁴ 'Âîd b. Abdullah el-Ķarnî, *Dîvânu'l-'Arab*, Mektebetu'l-'Abîkan, Riyâd, 1430/2009, s. 32.

¹⁰⁷⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 112.

¹⁰⁷⁶ İmruul-Kays, *Dîvân*, s. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2004, s. 50.

¹⁰⁷⁷ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 53.

¹⁰⁷⁸ Bkz. Salih b. 'Abdu'l-Ķuddûs, *Dîvân*, thk. Abdullh el-Ĥatîb, Dâru Menşûrâtu'l-Başrî, Bağdat, 1967, s. 125.

1 فَأَلْبَحْثُرِي كَأَنَّمَا عَنْهُ عَيَّ فِي بَيْتِ شِعْرِ كَانَ فِيهِ مُجِيدًا
2 نَسَبَ كَانَ عَلَيْهِ مِنْ شَمْسِ الضُّحَى نُورًا وَمِنْ فَلَقِ الصَّبَاحِ عُمُودًا

1. Buhturî sanki çok güzel olan şiir beytinde onu kastediyor.

2. Nesebi sanki sabah güneşinden bir ışık ve sabahın şafağından bir direk gibidir.

Görüldüğü üzere şair bir beyiti hiç bir değişiklik yapmadan tağmîn etmekte ve şairin ismini zikretmektedir. Ancak şair burada edebi bir hata yaparak Ebî Temmam'ın beytini el-Buhturî'ye ait olarak zikretmiştir.¹⁰⁸⁰ O dönmenin şartlarında bu durum normal karşılanması gereken bir hatadır. Çünkü şiir kaleme alınırken kaynak esaslı olarak çalışılmaz. Şair şiirini kaleme alırken, zihninde bu beytin el-Buhturî'ye ait olduğu bilgisi kalmış olmalıdır. Açıktır ki araştırma yapılmaksızın el-Buhturî üzerinde uzman birisi dışında bu durumun tespit edilebilmesi zordur.

Sonuç olarak her şair gibi el-Muhibbî de kendisinden önce yaşamış olan şairlerden etkilenmiş ve onlardan tağmînlerde de bulunmuştur. Şair tağmîn sanatına, nadir olarak sadece dört yerde başvurmuştur. Yaptığı tağmînler de kendine özgü üslubunu etkileyebilecek tarzda olmayıp tam tersine özgün üslubuna ayrı bir güzellik katacak kıvamdadır. Şairin şiir kültürünün gayet geniş olduğu ancak bazı küçük hatalar da yaptığı görülmektedir.

3.2.5.4. Tevriye

Sözlükte saklamak, gizlemek¹⁰⁸¹ gibi anlamları olan tevriye ıstılahta, kelimenin biri duyulduğunda hemen fark edilen yakın, diğeri ise biraz düşünerek anlaşılan uzak olmak üzere iki manaya ihtimalli bir şekilde kullanılması ve iki anlamından, zihne ilk anda gelen anlamını değil de gizli ve uzak anlamını kasdetmektir.¹⁰⁸²

Tevriye, bedî' ilminin manevî güzelleştiricilerinden olup dilin zenginliğinden yararlanılıp, gizlenerek verilen anlamın anlaşılabilmesi için kişiyi düşünmeye sevkettiğinden

¹⁰⁷⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 135-136; *Hulâsatu'l-Eşer*, I, 190-197.

¹⁰⁸⁰ Bkz. Ebî Temmam et-Tâî Habîb b. Evs, *Dîvân*, thk. Muhammed 'Abduh 'Azzâm, *Dâru'l-Me'ârif*, Kahire, 1964, I, 410.

¹⁰⁸¹ el-Ĥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VIII, 301; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğâ*, XV, 219; el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, VI, 2523.

¹⁰⁸² İbn Hicce el-Hamevî, *Ĥizânetu'l-Edeb*, II, 39 vd.; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiye*, s. 135; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 300-301; İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-Taĥbîr*, s. 268; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 327; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 373; Hâmid 'Avnî, *el-Minhâcu'l-Vâdîh li'l-Belâga*, I, 166; Cârîm, Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdîhâ*, s. 277; Mûcahit Küçüksarı, *İbn Hicce el-Hamevî ve Dîvânı* (Edisyon-Kritik), Palet Yayınları, Konya, 2018, s. 174.

bedî‘ sanatlarının en üstünleri arasında sayılmıştır. Tevriyenin mecaz ve kinâyeden farkı, tevriyeli kelimenin yakın ve uzak anlamının her ikisinin de hakiki mana olması ve akla ilk gelene değil de uzak anlama yönlendiren karinenin ifadede ya da ifadenin zımnında zikredilmemesidir.¹⁰⁸³

Şair şu şiiri ile tevriyenin güzel bir örneğini sunmaktadır. [Kâmil]¹⁰⁸⁴

1	مَا	الْخَالُ	إِلَّا	حَبَّةُ	الْقَلْبِ	تَدْعُو	بِوَاعَيْنَا	إِلَى	الْحَبِّ
2	أَوْ	قِطْعَةً	مِنْ	مِسْكِ	نَافِجَةٍ	فَاحَتْ	رَوَائِحُهَا	عَلَى	الصَّحْبِ
3	أَوْ	نُقْطَةً	الْأَلْفِ	الَّتِي	حُسِبَتْ	عَشْرًا	مِنْ	الْحَسَنَاتِ	فِي
4	أَوْ	أَنَّهَا	إِنْسَانٌ	نَاطِرُنَا	فِيهِ	دَقِيقَةٌ	حِكْمَةٍ	الرَّبِّ	الرَّحْمَنِ
5	وَإِذَا	نَظَرْتُ	فَكُلَّ	ذِي	نَظَرٍ	بِالْحَالِ	يَجْلُو	ظُلْمَةً	الْكُرْبِ

1. Ben (el-Ḥâl)¹⁰⁸⁵ kalbin özünden başkası değildir. Bizim nefsimizi sevgi ile hareketlenmeye çağırıyor.

2. Ya da ben (el-Ḥâl), ceylanın bedenindeki kesenin içindeki miskten bir parçadır. Dostlar üzerine onun kokuları yayıldı.

3. Ya da tanelerdeki iyiliklerin on katı olarak hesap edilen yüz sayısının noktasıdır o.

4. Ya da Rabb’in hikmetinin inceliği olan, insanın göz bebeği gibidir.

5. Her bakış sahibi bene (el-Ḥâl) baktığında, her bakanın sıkıntılarının zorluklarını gideriyor.

Bu şiiri okuyan kişinin ilk aklına gelen mana şairin insan vücudundaki beni kastettiğidir. Ancak şair bu şiiriyle asıl olarak bir şahsı methetmektedir. Bu şiir el-Muḥibbî’nin zamanın ünlü şair ve ediplerinden biri olan Abdülhayy b. Ali Muhammed b. Mahmud ibn Tavîl et-Tâlû el-Ḥanefî¹⁰⁸⁶ (ö. 1117/1705) isimli ve lakabı الْخَالُ olan kişiyi

¹⁰⁸³ Şihâbüddin Ahmed b. Abdulvehhab en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Erab fî Funûni’l-Edeb*, I.b., Dâru’l-Kutub ve Vesâ’iki’l-Kavmiyye, 1423 h., Kahire, VII, 131; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab*, thk.: Abdusselâm Muhammed Harûn, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire, 1418/1997, 4. bs., II, 31.

¹⁰⁸⁴ el-Muḥibbî, *Dîvân*, s. 74, a.mlf., *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, s. 80-81; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, II, 251.

¹⁰⁸⁵ Arapçada الْحَسَنَةُ, الشَّامَةُ, أَلْتَلْبُ, الْخَالُ gibi kelimelerle ifade edilen ve Türkçede çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı için kullanılan kelimedir. Arap dilinde kullanıldığı manalar için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XI, 232.

¹⁰⁸⁶ Divânî olan şair daha çok hicv ve hissi gazel tarzında şiirler yazmıştır. Dîmeşk’te vefat etmiştir. Bkz. el-Muḥibbî, *Zeylu Nefhati’r-Reyhâne*, s. 73; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, II, 244-253.

methetmek amacıyla yazdığı bir şiiridir. el-Muhibbî kalbin özü, ceylanın bedenindeki kesenin içindeki misk, yüz (١٠٠) sayısının noktası, göz bebeğine benzer gibi ifadelerle sanki yüzdeki beni tarif eder izlenimi verip şairi övmüştür. Bu manaları şiire ilk bakışta anlamak zordur. Ancak bu mana ona hitaben yazdığı mektupla açıklığa kavuşmaktadır. el-Muhibbî el-Ḥâl'e yazdığı mektubun başında şöyle demektedir: “Ey el-Ḥâl efendim! Allah daha ilerde size bakanların sizin güzelliğinizden faydalanması için halinizin görünümünü güzelleştirsin. Etrafınızda gül ve reyhan kokluyorum. Bu delilleri ile size tahsis ettiğim bu fikir bu beyitleri bana yazdırdı. Şu anda şahsınız hakkında hatırladığım fikirler aklımda birçok beyitler oluşturdu.”¹⁰⁸⁷

el-Muhibbî *Nefḥatu'r-Reyhâne* eserini yazarken Halep şehri hakkında bir vasıf şiiri kaleme almıştır. Bu şiirde de benzer bir tevriye örneği görülmektedir. [Seri']¹⁰⁸⁸

1	الْبَلَدُ	الشَّهْبَاءُ	مَشْحُونَةٌ	بُطْفٍ	أَشْعَارٍ	وَأَدَابٍ
2	مَمْنُوعَةٌ	بِالسُّورِ	لَا	يُبْنَعَى	دُحُولَهَا	إِلَّا مِنْ

1. Şehba¹⁰⁸⁹ şehri (Halep) şairlerin en zarifleriyle doludur.
2. Surlarla çevrilidir, kapı (el-bâb) dışında oraya giriş mümkün değildir.

Burada şair الْبَاب kelimesi ile üç manayı kastetmektedir. Kendi manası olan kapı, Halep şehrine bağlı ve şehre gitmek isteyenlerin içerisinden geçtiği el-Bâb yerleşkesini ve Mustafa b. Osman el-Bab el-Ḥalebî ismili şahsı kastetmektedir. Yani şair “el-Bâb” kelimesiyle;

- 1- Haleb'e tek kapıdan giriş yapılır.
- 2- Halep şehrine el-Bâb şehrinden geçilerek girilir.

3- Halep şehrine Mustafa b. Osman el-Bâb'dan izin alınmadan giriş yapılamaz, şeklindeki üç manayı tek kelime kullanarak ifade etmiş olmaktadır. Böylece şair bir kelimeyi birçok manayı içine alacak şekilde kullanarak güzel bir tevriye örneği göstermiştir. Şiir ilk okunduğunda anlaşılan mana ilk manasıdır. Ancak şairin açıklaması diğer manaları da ortaya koymaktadır. Şiiri yazış amacını el-Muhibbî şu şekilde ifade etmektedir; “el-Bab”ı anahtar

¹⁰⁸⁷ el-Muhibbî, *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 80; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 250, 251.

¹⁰⁸⁸ el-Muhibbî, *Divân*, s. 340; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 267.

¹⁰⁸⁹ Şehba, evleri, toprağı beyaz manasına gelmektedir. Bkz. el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, VI, 55-56.

olarak seçtim. Haleb'te o (kişi) kıymetli olandır. Ben makul şekilde ona şiir yazdım. Oraya gittiğimde onu ve şehri vasfederken kendimi şöyle söylerken buldum.”¹⁰⁹⁰

Şairin bir diğer tevriye örneği ise şöyledir. [Kâmil]¹⁰⁹¹

1 هُوَ سَيِّدُ السَّادَاتِ أَرْبَابِ الْوَفَا وَأَجَلُّ مَنْ دُعِيَ الْمَلَأَدَّ وَأَفْضَلُ

1. O seytlerin seyidi vefa ehliendir. Sığınak olarak dua edilenlerin en yücesi ve en faziletlisidir.

el-Muhibbî bu şiirde Mekke'de Şazeli Tarikatı'nın Vefâiyye kolunun şeyhi olan Yusuf el-Vefâi'ye¹⁰⁹² hitaben bir medih kaleme almıştır. Bu bilgiden anlaşılacağı üzere şair أَرْبَابِ الْوَفَا ifadesi ile o vefa ehlidir şeklinde ilk olarak anlaşılan mana yanında o Vefaiyye tarikatine mensuptur manasını da kastetmekle güzel bir tevriye örneği sunmaktadır.

Sonuç olarak şiirde kullanılması önemli kabul edilen tevriye sanatını el-Muhibbî şiirlerinde kullanmış ve şiirine edebî bir değer katmıştır. Şair, ince bir üslup ve anlatım tekniği gerektiren bu sanatı şiirlerinde başarıyla uyguladığı görülmektedir.

3.2.5.5. İrsâlu'l-Mesel

Bedî' ilminde manevi güzelleştiricilerden olan irsâlu'l-mesel sanatı terim olarak “söz içinde bir mesel (atasözü, vecize, hikmetli söz) söylenmesi” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁰⁹³

Bu sanat için el-Muhibbî'nin İbn Lütfullah el-‘İzzetî'yi methettiği kasidenin şu beyti örnek gösterilebilir. [Reml]¹⁰⁹⁴

1 يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَلَوْ جَلَّ وَقَدْ يَحْسُنُ الْأَمْرَانَ عَفْوُ وَاقْتِدَارُ

1. Büyük olsa bile hataları affeder ve iki işi en güzel şekilde yapar; af ve muktedirlik.

¹⁰⁹⁰ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 267.

¹⁰⁹¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 250.

¹⁰⁹² Yusuf b. Abdulvehhab Ebu'l-İrşâd ve's-Sâdâtî'l-Vefâiyye, Hicrî 1098 yılında Şazeliye Tariakati Vefaiyye kolunun liderliğini üstlenmiştir. Hicrî 1113 yılında vefat etmiştir. Bkz. Muhammed Tefkî el-Bekrî, *Kitâbu Beyti Sâdâtî'l-Vefâiyye*, byy. ty., s. 8 v.d.

¹⁰⁹³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiye*, s. 118; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 186.

¹⁰⁹⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 145; a.mlf., *Hulâşatu'l-Eser*, IV, 143; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 335.

Şiirin bu beytinde şair atasözünden faydalanmıştır. Bu atasözü ¹⁰⁹⁵عَفُوٌّ عِنْدَ الْمُقْتَدِرِ “Affetmek üstün olanın elindedir” şeklindedir. el-Muhibbî’nin şiirinde bu atasözüne işaret ederek irsâlu’l-mesel sanatını uyguladığı anlaşılmaktadır.

el-Muhibbî Zeynel ‘Âbidîn el-Bekrî’ye hitaben yazdığı aşağıdaki beyitte de bu sanat görülmektedir. [Meczû Kâmil]¹⁰⁹⁶

1 وَالْفَحْرُ شَنِيشَةٌ لَهُ وَلَقَدْ أَرَاهَا أَخْزَمِيَّةً

1. Övgü onun karakteridir ve onun aile büyüklerinde (üst soyunda) de o mizacı gördüm.

Burada el-Muhibbî bir atasözünden mana aktarımı yapmıştır. Bu atasözü شَنِيشَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ “(Kötü) karakterli babasından anlaşılır” şeklindedir. Yani el-Muhibbînin beyti ile aynı manada olup buradaki atasözü Türk dilindeki “anasına bak kızını al” atasözüne benzerlik göstermektedir. Böylece şair bu beyitte irsâlu’l-mesel sanatını kullanmış olmaktadır.

Bu sanattaki son örnek olarak aşağıdaki beyit verilebilir. [Kâmil]¹⁰⁹⁸

1 زُرْ يَا حَيَّالُ وَدَعْ مُرَاقِبَةَ الْعِدَى فَلَكَ الْأَمَانُ لَقَدْ تَسَاوَيْنَا ضَيَّ

1. Ey hayal beni ziyaret et ve düşmanları gözetmeyi bırak. Çünkü sana güvenmek gerekir, seninle zayıflıkta hayal gibi birbirimize eşit olduk.

Burada yerel halk dilinde bir atasözü olan فَلَانُ أَصْبَحَ كَالْحَيَّالِ “Filan hayal gibi oldu.” Yani çok zayıfladı manasındaki bu meselden şiirde geçen لَقَدْ تَسَاوَيْنَا ضَيَّ kısmında şair bunu anlam olarak alarak irsâlu’l-mesel sanatını uygulamış olmaktadır.¹⁰⁹⁹

Sonuç olarak el-Muhibbî bu sanatı görüş ve düşünceleri açıklamak, kuvvetlendirmek ve söze kuvvet katmak amacıyla kullanmıştır. Şairin bu sanatı uygulamada başarı sağladığı değerlendirilebilir.

¹⁰⁹⁵ Ebu’l-Faḍl Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Meydânî en-Nîsâbûrî (ö. h. 518) *Mecme ‘u’l-Emsâl*, Dâru’l-Marife, Beyrut, t.y., I, 243.

¹⁰⁹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 327-329; a.mlf., *Nefḥatu’r-Reyhâne*, I, 136; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, II, 249.

¹⁰⁹⁷ en-Nîsâbûrî, *Mecme ‘u’l-Emsâl*, I, 361.

¹⁰⁹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 303.

¹⁰⁹⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 303, dipnot kısmına bakınız.

3.2.5.6. Taşrî‘

Taşrî‘ sözlükte “bir evin kapısını iki kanatlı yapmak”¹¹⁰⁰ anlamına gelmektedir. Bedi‘ ilminde; vezin, irab ve kafiye (revî) bakımından kasidenin ilk şatırın son kısmının (sadru’l-beyt) ikinci şatırının son kısmı (aczu’l-beyt) ile aynı olmasına verilen isimdir. Başka bir ifade ile bir beyitte iki kafiye’nin bulunmasıdır.¹¹⁰¹

İki şatır da kafiyeli olan beyitlere musarra‘ adı verilir ve genellikle kasidenin ilk beyti musarra‘ olur.¹¹⁰² Taşrî‘in en üst mertebesi muşarra‘ beytin her iki mısraının da birbirinden bağımsız anlam ifade etmesiyle oluşan “kâmil taşrî‘”dir.¹¹⁰³

el-Muhibbî’nin şiirlerinin tamamı tasrî‘ sanatının uygulandığı beyitle başlamaktadır. Aynı zamanda “kâmil taşrî‘” örneğinde olan aşağıdaki beyit şairin bu sanata dair örneklerden birisidir. [Kâmil]¹¹⁰⁴

1 شَأْنُ الْمُؤَلِّهِ أَنْ يَعِيشَ مُتَمِّمًا وَالْحُبُّ مَا مَنَعَ الْقَرَارَ الْمُعَرِّمًا

1. Sevdadan kendini kaybedenin durumu dîvâne gibi yaşamaktır. Aşk çok sevenin istikrarına, rahatına engel olandır.

Görüldüğü üzere şair beytin iki şatırını da vezin, irab ve kafiye (revî) bakımından uygun yaparak kasidesine taşrî sanatını uygulayarak başlamaktadır.

Şairin şiirlerinde yer alan bu sanata dair bir başka tasrî‘ örneği şu şekildedir. [Tavîl]¹¹⁰⁵

1 دَنَا الرَّكْبُ مِنْ حَيِّ تَقَادَمَ عَهْدُهُ وَهَيَّجَ فِيهِ الْقَلْبُ وَجَدَّ يُجِدُّهُ

1. Kafileler (yolcular) geçmişte kalan (özlenen) mahalleye yaklaştı. Kalbimi yaralayan tutku (sevgi) kalpte heyecan uyandırdı.

Yine şairin kasidesinin ilk beytine tasrî‘ sanatının kâmil taşrî türü ile başladığı bir başka güzel tasrî‘ örneği ise şu şekildedir. [Tavîl]¹¹⁰⁶

¹¹⁰⁰ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, II, 391; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VIII, 199.

¹¹⁰¹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, I, 173; Kudâme b. Ca‘fer, *Nağdu’s-Şi‘r*, s. 16; Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şinâ‘ateyn*, s. 375; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiye*, s. 188; el-Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, II, 507-508; el-‘Alevî, *eṭ-Ṭirâz li-Esrâri’l-Belâga*, III, 19; İbn Ebi’l-İşba‘, *Tahrîru’t-Taḥbîr*, 305; İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, I, 258-260; el-Hafâcî, *Sirru’l-Fesâḥa*, s. 188; Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muṣṭalahâti’n-Nağdi’l-‘Arabiyyi’l-Kadîm*, I, 246.

¹¹⁰² Halîm Öznurhan, “Tasrî‘”, *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 130.

¹¹⁰³ İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, I, 258-260.

¹¹⁰⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 278; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 138; a.mlf., *Nefḥatu’r-Reyhâne*, I, 334.

¹¹⁰⁵ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 96; a.mlf., *Hulâşatu’l-Eşer*, IV, 135; a.mlf., *Nefḥatu’r-Reyhâne*, I, 334.

1 صَبَرْتُ عَلَى الْأَيَّامِ صَبْرَ الْمُجَرَّبِ فَيَا لَكَ مِنْ دَهْرٍ كَثِيرٍ التَّقْلُبِ

1. Tecrübelinin sabrıyla zor günlere sabrettim. Ne acayip ki zaman sürekli değişiyor.

İlk iki örnekte olduğu gibi bu örnekte de her iki şatır anlam bakımından iki müstakil cümleden oluştuğundan bu beytte kâmil tasrî‘ sanatı uygulanmıştır.

Örnekler incelendiğinde şairin, kasidelerinin ekserisinde tasrî‘ sanatını kullanıyor olması, el-Muhibbî’nin kelimelerdeki yeterliliğini ve aruz ilmindeki yetkinliğini göstermektedir. Ayrıca vezinle ilgili güzel sanatlardan biri sayılan taşrî‘in çokluğu şairin şiirinin kalitesini de artırmaktadır. Şairin şiirlerinde kâmil tasrî‘ ile ilgili birçok örnek bulmak mümkündür. Bu da şairin taşrî‘lerinin şiirlerindeki edebî kaliteyi artıran bir husus olduğunu göstermektedir.

3.2.5.7. Tıbbâk

Sözlükte tıbbâk dört ayaklı hayvanın ön ayaklarının bastığı yere, arka ayaklarını basması anlamına gelmektedir.¹¹⁰⁷ Istilahta ise bedi‘î ilminin manayı güzelleştiren sanatlarından olan tıbbâk, aralarında zıtlık bulunan iki kavramın şiirin aynı beytinde kullanılması olarak tanımlanır.¹¹⁰⁸

Şairin Arap literatüründe çok eskiye dayanan tıbbâkı kasidelerinde kullandığı görülmektedir. el-Muhibbî, Es‘ad b. Ahmed b. Kemal el-Bekrî es-Sıddîkî’yi methettiği şiirinde bu sanatı uygulamıştır. [Hâfif]¹¹⁰⁹

1 جَعْتُ فِيهِ مَا تَفَرَّقَ دَهْرًا فَتَجَبَّ لِلْجَمْعِ وَالتَّفْرِيقِ

1. Zamanın insanlarında ayrı olan özellikler (güzel hasletler) onda bir araya toplanmıştır. Bu ayrı olma ve bir araya toplanma durumuna şaşkınlık duy.

¹¹⁰⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 64-68.

¹¹⁰⁷ el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Lûga*, IX, 30; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, IV, 1512.

¹¹⁰⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 423; Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kiâbu’ş-Şin‘ateyn*, s. 307; İbn Reşîk el-‘Kayrevânî, *el-‘Umde*, II, 5; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiye*, s. 72; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu’l-Edeb*, I, 156; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 330; İbn Ebi’l-İşba‘, *Tahrîru’t-Taḥbîr*, s. 111; en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Erab*, VII, 98; el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 320; el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, II, 377; Kâsım ve Dîb, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 65-69; Cârîm, Emin, *el-Belâgâtu’l-Vâdihâ*, s. 281; Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrîni ve Dinî Şiirleri*, s. 78.

¹¹⁰⁹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 228; el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, I, 226.

Bu beyitte şair, تَفْرِيق (ayrı olma) ve جَمْع (bir araya toplanma) kelimelerini bir arada kullanarak tıbâk sanatını uygulamış ve böylece anlatımına zenginlik katmıştır.

el-Muhibbî bazen şiirinin anlatımı ve manalarını daha dikkat çekici bir hale getirmek için birbirini takip eden beyitlerde tıbâk sanatını uygulamıştır. [Kâmil]¹¹¹⁰

- 1 يَا مَنْ لَبِسْتُ لِهَجْرِهِ ثَوْبَ الضَّيِّ وَخَلَعْتُ بُرْدَ اللَّهِو وَهُوَ جَدِيدُ
- 2 وَكَرِهْتُ لَذَاتِ الْوُجُودِ بِأَسْرِهَا حَتَّى اسْتَوَى الْمَعْدُومُ وَالْمَوْجُودُ
- 3 إِنَّ الْمُحِبَّ كَمَا عَلِمْتُ صَبَابَةً فَالصَّبْرُ يَنْقُصُ وَالْعَزَامُ يَزِيدُ

1. Ey ayrılık sebebiyle üzüntü elbisesini giydiğim ve sevinç elbisesini çıkardığım kişi, o (ayrılık) benim için yeni bir durumdur.

2. Dünya lezzetlerinin hepsinden nefret ettim. Hatta yaşamak ve ölmek benim için eşit oldu.

3. Sana karşı sevgi senin de bildiğin gibi büyüktür, bundan dolayı (ayrılığa) sabrım azalıyor, sana duyduğum sevgim ise artmaktadır.

el-Muhibbî'nin bu şiirinde خَلَعْتُ ile لَبِسْتُ ve الْمَوْجُودُ ile الْمَعْدُومُ gibi zıt kelimeler bir arada kullanılarak arka arkaya gelen dört beyitte de tıbâk sanatı uygulanmıştır.

Şairin bazen de tek beyitte iki tıbâk sanatını aynı anda kullandığı da görülmektedir. [Kâmil]¹¹¹¹

- 1 مَوْلى سِوَاهُ هِلَالٌ شَكِّ فِي الْعَلَا وَجَنَابُهُ الْمَحْرُوسُ شَمْسٌ يَقِينِي

1. Efendimdir o, yücelikte onun dışındakiler (görülmesi) şüpheli olan hilal gibidir. Onun ulaşamayacak kadar yüce olan makamı şüphe olmayan güneştir.

Beyitte görüldüğü üzere el-Muhibbî شَكِّ ve يَقِين ile شَمْس ve هِلَال arasında olan anlam zıtlığı ile tıbâk sanatını tek beyitte iki kez uygulamayı başarmıştır. Böylece şairin bu sanatı şiirinde kullanmakla anlatımını daha etkili hale getirdiği görülmektedir.

Şairin birçok şiirinde tercih ettiği tıbâk sanatını kullanması ile ilgili örneklerden biri ise şu şekildedir. [Meczû Kâmil]¹¹¹²

¹¹¹⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 95, el-Murâdî, *Silku 'd-Durer*, IV, 87.

¹¹¹¹ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 313; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 219.

1	وَلَكُمْ	لَهُ	مِنْ	نَائِلٍ	شَمِلٍ	الْأَقَارِبِ	وَالْأَجَانِبِ
2	كَالشَّمْسِ	فِي	كَبِدٍ	السَّمَاءِ	تَعْشَى	الْمَشَارِقِ	وَالْمَغَارِبِ

1. (Onun) akraba ve yabancı olarak herkesi kapsayan (nimetlerine) nail olan nice insanlar olmuştur.

2. Gökyüzünün ortasında doğu ve batıya ışıık saçan güneş gibidir. (Çok cömerttir.)

Burada şair ilk beyitte zıtlık ifade eden الْأَقَارِبِ ve الْأَجَانِبِ kelimeleri arasında ikinci beyitte ise الْمَشَارِقِ ve الْمَغَارِبِ kelimeleri arasındaki zıtlık uyumu ile tıbbâk sanatını uygulamıştır.

Tüm bu örneklerden hareketle el-Muhibbî'nin şiirlerinde tıbbâk sanatı vesilesiyle, anlatılmak istenen mananın tam ve etkili bir şekilde muhataba aktarıldığı görülmektedir. Şair bu sanatla tezdâd güzel bir şekilde biraraya getirmiş ve böylece şiirlerindeki kelime manalarını daha etkili ve daha güçlü hale getirmeyi başarmıştır.

3.2.5.8. Muâraza

Muâraza şairin şiirini başka bir şairin şiirinin veznine, kâfiyesine ve konusuna benzeterek nazmetmesidir.¹¹¹³

el-Muhibbî'nin de bazı şairlerden etkilendiği ve iki şairin şiirlerine muâraza yaptığı görülmektedir. İlk örnek el-Harîrî'nin Basra hakkında yazdığı şiirine benzer şekilde onun üslubu ile aynı üslup ve özellikte yazdığı şiiridir. Ancak el-Muhibbî'nin şiiri daha güzel bir üslupla yazılmıştır. el-Muhibbî'nin İstanbul'un bütün amaçları yerine getirmekte iyi bir yer olmasını, emin bir yer olmasını, bahçelerinin cennet bahçesi gibi olmasını, havasının mutedil olmasını ve nehirlerinin güzelliğini anlatarak İstanbul'u methettiği muâraza şiiri şu şekildedir.

[Vâfir]¹¹¹⁴

1	بِلَادٍ	قَدْ	حَوَتْ	كُلَّ	الْأَمَانِي	نَبِئْتُ	بِهَا	وَنُصَبِّحُ	فِي	أَمَانٍ
2	هِيَ	الْبَلَدُ	الْأَمِينِ	فَلَيْسَ	نَحْشَى	بِهَا	ظُلْمًا	سِوَى	جَوْرِ	الْعَوَانِي
3	حَدَائِقُهَا	مِنْ	الرَّوْضَاتِ	حُسْنًا	هِيَ	الْفِرْدَوْسِ	مِنْ	بَيْنِ	الْجَنَانِ	
4	وَبُقْعَتُهَا	مِنْ	الدُّنْيَا	جَمِيعًا	بِمَنْزِلَةِ	الرَّبِيعِ	مِنْ	الزَّمَانِ		

¹¹¹² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 69-73; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne*, II, 157.

¹¹¹³ Cebbûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 254.

¹¹¹⁴ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 353; a.mlf., *Zeylu Nefḥati'r-Reyhâne*, s. 210; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 88.

5 وَكَوْثَرُهَا عَلَى الْحَصْبَاءِ يَجْرِي كَذُوبِ التَّبِيرِ سَالٌ عَلَى الْجَمَانِ
6 إِذَا صَدَحَتْ بَلَابُلُهَا أَجَابَتْ كَوَاكِبُهَا بِأَنْوَارِ الْحِسَانِ

1. Bütün temenni ve istekleri içerisinde barındıran şehir. İçerisinde gece ve gündüz emniyet içerisinde yaşadım.

2. Güzel kadının saptırması dışında bir zulümden korkmadığımız emin bir beldedir o (İstanbul).

3. Güzellik olarak cennetler arasında Firdevs cennetinde olan cennet bahçeleri vardır.

4. (İstanbul'un) mevsim olarak havasının bütün dünyadaki yeri ilkbahardır.

5. Kevserlerinde (İstanbul'un nehirlerinde) küçük çakıl taşları akıp gidiyor. Nehrin akışı saf altının erimesi gibi inci tanelerinin üzerinde akıyor.

6. (İstanbul'un) bülbülleri öttüğü zaman zarif ışıklarıyla yıldızlar ona cevap veriyor.

Şiirden anlaşıldığı gibi şair bu şiiriyle güzel bir muaraza örneğini okuyuculara sunmuş olmaktadır.

Ayrıca el-Muhibbî İbn Dureyd'in maksura şiirine muâraza şiiri yazmıştır. Bu şiirde İbn Dureyd'in şiiri gibi maksur isimleri beyit sonlarına denk gelecek şekilde yazarak vermektedir. Ancak bu şiir ikinci bölümde verildiğinden burada tekrar verilmeyecektir.

3.2.5.9. Diğer Bedi' Sanatları

el-Muhibbî kuşkusuz şiirlerinde bedi' sanatlarından yararlanma hususunda dengeli bir yöntem takip etmiş ve aşırıya kaçmadan bu sanatlardan yararlanma yoluyla anlatımını kuvvetlendirmek istemiştir. el-Muhibbî'nin faydalandığı bu sanatların tümünün tek tek incelenmesi ya da tüm örneklerin sunulması tezin kapsamına girmemektedir. Birçok örneği bulunan bu sanatların önemli olanlarından bazılarını çeşitli başlıklar altında değinildi. Bu başlıkta ise diğer bazı önemli sanatlara kısaca değinmek faydalı olacaktır.

İlk örnek muhatabını yeriormuş gibi görünerek övgünün iyice pekiştirilmesi amacıyla kullanılan te'kîdu'l-medh bima yuşbihu'z-zemm¹¹¹⁵ sanatıyla ilgilidir. [Münserih]¹¹¹⁶

1 مَا فِي عَطَايَاهُ غَيْرَ كَثَرَتِهَا عَيْبٌ وَيُغْنِي الْفَقِيرَ أَيْسَرُهَا

1. Onun çok verişinin dışında kusuru yoktur. Onun en az verdiği bile fakiri zengin eder.

¹¹¹⁵ et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâtî 'l-Funûn ve 'l-'Ulûm*, I, 374-375.

¹¹¹⁶ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 147-150.

Görüldüğü gibi burada şair memduhun bir eksik yönü var izlenimi vererek övgüyü daha da kuvvetlendirmektedir.

Şair bilenin bilmezmiş gibi görünmesi anlamındaki tecâhülü'l-ârif¹¹¹⁷ sanatını ise şiirinde şu şekilde uygulamaktadır. [Kâmil]¹¹¹⁸

1 آهِ وَهَلْ يَشْفِي الْعَلِيلَ تَأْوُهُ شَوْقًا لِعَهْدٍ بِالْوَفَاءِ قَمِينِ

1. Ah ah! Layık, uygun vefayla (sağlıklı) zamanlarına özlemle ah çekmek hastaya şifa verir mi?

el-Muhibbî burada özlemle ah çekmenin hastaya şifa vermeyeceğini bildiği halde sanki bilmiyormuş izlenimi vererek anlatımı sözü daha çok pekiştirmektedir.

Başka bir beyitte ise şair aralarında zıtlık dışında bir uyum bulunan kelimeleri biraraya getirme sanatı olan murâ'âtu'n-nazîr¹¹¹⁹ sanatını şu şekilde uygulamaktadır. [Hafîf]¹¹²⁰

1 يَا عِمَادِي دُمُ مَوْلِي وَعِيَاذِي وَمَلَاذِي وَمَسْنَدِي وَاعْتِمَادِي

1. Ey 'Îmâdi! İtimadım olman, dayanağım olman, hamilik etmen, iltica ve sığınağım olmanda daim ol.

Bu beyitte şair memduhu överken murâ'âtu'n-nazîr sanatını, ilk şatırda iltica ve sığınak olma ikinci şatırda ise itimat edilme, dayanak olma ve hamilik etme gibi birbiriyle yakın anlama sahip ve uyuşan kelimeleri bir araya getirmek suretiyle uygulamaktadır.

Şairin bir başka beytinde ise sözü üçüncü, ikinci veya birinci şahıs kiplerinden biriyle ifade ettikten sonra, sözü zahiren olması gerekenden çıkarıp, bu üç kipten bir başkasını kullanarak devam ettirmek olarak tanımlanan iltifat¹¹²¹ sanatının bir örneği görülmektedir. [Meczû Raml]¹¹²²

1 وَهُوَ الدُّنْيَا فَإِنْ وَلَّى عَلَى الدُّنْيَا السَّلَامُ
2 أَيُّهَا الْعَلَامَةُ الْأَوْحَ دُ وَالْحَبْرُ الْهُمَامُ

¹¹¹⁷ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Sînâ'ateyn*, s. 396.

¹¹¹⁸ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 313; a.mlf., *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 219.

¹¹¹⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 464; el-Kazvînî, *Telhîş*, s. 169-170; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiye*, s. 128; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 293; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 304; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 323; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 382; Kâsım ve Dîb, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 91.

¹¹²⁰ el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 105-107; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 9.

¹¹²¹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 59; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiiri*, s. 162.

¹¹²² el-Muhibbî, *Dîvân*, s. 290-293.

1. O dünyadır, o vefat ederse dünyanın da salası verilir.

2. Ey çok himmetli bilge ve eşsiz olan allame insan!

3. İsteklere karşılık verdiğin sözü üzerine bir borç kabul edersin. Cömertlik özelliğinden dolayı sözüne özen gösterirsin.

Görüldüğü gibi şair bu beyitlerde üslûp farklılığını hissettirircesine gaybet sigasından hitap sigasına geçiş yaparak iltifât sanatını kullanmış ve böylece şiirinde etkileyiciliği artırmıştır.

Beytin başında yer alan lafız ve manaları aynı, yahut lafızları aynı manaları farklı bir kelimenin, sonunda da tekrar edilmesi olarak tanımlanan reddu'l-'acuz 'ale's-şadr¹¹²³ sanatına dair şairin örnek beyti ise şu şekildedir. [Recez]¹¹²⁴

1 دَعِ الْهَوَى فَاَقْطَعِ الْعَقْلَ الْهَوَى وَمَنْ أَطَاعَهُ مِنَ الْمَجْدِ هَوَى

1. Aşkı, hevayı bırak çünkü aşk aklın felaketidir, afetidir. Kim ona uyarsa yüksekte aşığıya düşer, onun değeri azalır.

Verilen beyitte de görüldüğü üzere şair هَوَى kelimesini hem beytin sadrında hem de 'acûzunda kullanarak ve böylece beyte ayrı bir ritim ve ahenk katarak reddu'l-'acuz 'ale's-şadr sanatını uygulamıştır.

Özetlemek gerekirse şair, şiirlerinde bedi'î sanatlara yer vermiştir. Ancak söz konusu sanatlara Osmanlı döneminde bedi'î sanatlara daha fazla yoğunlaşmakla mana göz ardı edilmiş ve böylece şiirler edebî zevkten yoksun bırakılmıştır¹¹²⁵ yaygın olarak yöneltilen eleştirilere muhatap olmayacak tarzda bu sanatların kıvamını iyi ayarlamıştır. el-Muhibbî'nin şiirleri incelendiği takdirde anlamın ön plana çıkarıldığı ve bunun yanında kıvamı iyi ayarlanmış bedi'î sanatlarla bezendiği, şiir zevki olanlar tarafından ilk anda fark edilmektedir. Şair bedi'î sanatlarını kullanarak şiirlerini hem şekil hem de mana yönüyle güçlendirmiş, konudaki kabiliyetini ve ustalığını göstermek için araç olarak kullanmıştır. Şiirlerinde

¹¹²³ İbn Reşîk el-Şayrevânî, *el-'Umde*, II, 3; İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-Taḥbîr*, s. 116; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 255; el-Şazvînî, *Telḥîş*, s. 199; el-Ḥillî, *Şerḥu'l-Kâfiye*, s. 82; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 333; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 358; Bolelli, *Belâgat*, s. 342.

¹¹²⁴ el-Muhibbî, *Divân*, s. 35; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyhâne* II, 230; a.mlf., *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, s. 209.

¹¹²⁵ Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, III, 293; Heddâra, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, s. 15.

kullandığı bedi‘ sanatları okuyucunun anlayacağı basitlikte ve ona etki oluşturacak düzeyde bir ahenge sahiptir.

SONUÇ

Arap şiiri alanında yapılan çalışmalarda araştırmacıların ilgisini daha çok Câhiliye, Emevî ve Abbâsî dönemleri çekmiştir. Osmanlı dönemi Arap şiiri ise üzerinde fazla çalışma yapılmayan ve bunun da ötesinde Arap dünyasında yapılan kimi çalışmalarda olumsuz yönde eleştirilerin en sık yöneltildiği dönem olmuştur. Nitekim bazı Arap eleştirmenler, çöküş dönemi olarak isimlendirdikleri Osmanlı dönemi Arap şiiri hakkında birçok tenkitlerde bulunmuşlardır. Tarih ve edebiyatçıların çoğunluğu Arap şiirinin Abbasiler döneminde büyük bir gelişme ve ilerleme kaydettiği ve zirveye ulaştığını ifade ederler. Ancak, Arap ve İslam medeniyeti üzerinde dört yüzyıl hüküm süren Osmanlı döneminde (922/1516-1335/1916) ise Arap medeniyetini çökmüş, zayıflamış, yıkılmış olarak tanımlarlar. Bu durum tarih ve edebiyatçılar arasında yaygın bir inanış haline dönüşmüştür.

Araştırma sonucunda denilebilir ki, Osmanlı döneminde Arap şiiri, iddia edildiği gibi bir çöküş dönemi yaşamamıştır. Şair el-Muhibbî'nin *Nefhâtu'r-Rayhâne* ve *Hulâsatu'l-Eşer*'i ayrıca el-Murâdî'nin *Silku'd-Durer*'i başta olmak üzere o dönem şairleri ve onların şiirleri hakkında bilgi veren eserler incelendiğinde bu dönemde çok sayıda şairin yetiştiği görülecektir. Muhibbî'nin kitabı *Hulâsatu'l-Eşer*'inin sunduğu en önemli bilgi, Osmanlı döneminde Arap dünyasının edebi açıdan durgun olduğu, taklitten öteye gidilmediği, çok zayıf olduğu iddialarını çürüten en önemli kaynaklardan birisi olmasıdır.

Bu asırda şiir ve edebiyatın en güzel örneklerini ortaya koyan önemli ilim insanları bulunmaktadır. el-Muhibbî de bazı eserlerde iddia edilen ve edebiyatın en kötü çağı olarak lanse edilen Osmanlı döneminde yaşayan önemli bir şairdir. Bunun yanında birçok alanda eşsiz kabul edilebilecek eserler vermiştir. Osmanlı devrini kötüleyen bilimsellikten uzak bazı araştırmacıların el-Muhibbî gibi bu asırda yaşamış ve edebi yönden çok güzel örnekler vermiş âlimleri görmezden geldikleri anlaşılmaktadır.

Saygın ve asil bir aile içerisinde dünyaya gelen el-Muhibbî Arap edebiyatının düşüş dönemi olarak adlandırılan bu zaman diliminde yaşamıştır. Şair bu dönemdeki edebî yönden zenginliğin ve ileri seviyesinin en bariz örneklerinden birisi olup Arap şiiri ve özelde dönemin en büyük tarihçi ve edebiyatçılarından. el-Muhibbî'nin ortaya koyduğu şiirler yüksek

kültürel seviyeyi ve ilerlemişliği gösteren en büyük örneklerden birisidir. Şair, Osmanlı döneminde Arap İslam âleminin edebî yönden seviyesinin en canlı örneklerindendir.

el-Muhibbî tarihçiliği ve Arap dilticiliğinin yanında edebiyat ve şiire merakı neticesinde önemli sayılabilecek sayıda ve çeşitte şiirler kaleme almıştır. el-Muhibbî'nin şiirleri içerisinde de beyit sayısı bakımından birinci sırada âlimler, edipler ve din adamlarını övdüğü medihler gelmektedir. Şairin söz konusu kişileri methettiği kasidelerin genellikle uzun ve klasik dönem şiirlerinin kalite ve seviyesinde olduğu görülmektedir.

el-Muhibbî'nin ele aldığı temalar incelendiğinde, şiirlerine farklı konular kullanmayı isteyen bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Medih temasında yazmış olduğu şiirlerinin gerek konu gerek kaside yapısı olarak o güne kadar süregelen Arap edebiyatındaki medih şiiri geleneğinin prensiplerine uygun olduğu görülmektedir. el-Muhibbî'nin medihleri hiçbir zaman maddi ve makam yönünden çıkar amaçlı olmayıp övdüğü kişiye bir teşekkür, saygı ve takdir olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle onun medih şiirleri salt çıkar amaçlı şiirlerdeki yüzeysel ve şekilci yapıdan uzak, anlam bakımından hoş, lafızların seçimi yönüyle içten şiirlerdir. el-Muhibbî, Peygamber ve Ehl-i beyt methiyelerinde ise tazim, tevessül ve münâcât alt konularını işlemektedir.

el-Muhibbî'nin ihvâniyyât şiirlerinde, şiirsel yazışmalar, kutlama ve tebrik, ilmî icazet istemek, taziye, özür, şiirle istekte bulunma, teselli, uyarı ve arkadaşlarına özlem gibi çok geniş bir yelpazede şiirler kaleme aldığı görülmektedir. Şairin bu şiirleri sosyal ilişki kurduğu insanlar hakkında fikir vermekte ve dönemin sosyal hayatına dair bilgiler de sunmaktadır.

Şair çoğunlukla kasidelerin girişinde bazen de müstakil olmak üzere gazellere yer vermiştir. Gazellerinin Klasik Arap edebiyatının izlerini taşıdığı gözlerden kaçmamaktadır. Bu durum, şairin kadîm Arap edebiyatına olan hâkimiyetini ve bilgisini de ortaya koymaktadır. el-Muhibbî'nin, 'afif gazel konulu şiirlerinde kendisinden önceki şiir geleneğini başarılı bir şekilde devam ettirdiği ve bu konuda farklı bir metot ve yenilik arayışı içerisine girmedikleri görülmektedir. Şairin hissi gazel temalı beyitler incelendiğinde mütedeyyin bir karaktere sahip olması nedeniyle el-Muhibbî'nin hissi gazel türünde çok az örnek nazmettiği görülmektedir.

Vasıf teması el-Muhibbî'nin şiirlerinde oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. el-Muhibbî'nin şiirlerinde vasıf büyük çoğunlukla farklı konularda yazılan kasidelerin giriş bölümlerinde yer almaktadır. Bazen de şiirin ana konusu olmaktadır. Birçok mukatta'asında

ve kasidelerinin farklı bölümlerinde tabiat unsurlarını ve bazen farklı unsurları farklı yönleriyle tasvir etmiştir. Şairin vasf şiirlerinde tasviri yapılan unsurların çeşitliliği, tasvirlerdeki incelikler ve ayrıntılar, el-Muhibbî'nin çevresini dikkatle inceleyen birisi olduğunu ve hayal dünyasının sınırları geniş bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

el-Muhibbî, İslamiyet'ten sonra çoğunlukla kendileri içki içmedikleri halde sadece şiire letafet ve renk katmak için hamr teması işlemiş şairlerden birisidir. Müstakil olarak hamriyyât konusunu işlediği mukatta'a veya kasidesi çok azdır. Bu tür şiirleri sadece şiir kabiliyetini göstermek gayesiyle nazmetmiştir.

el-Muhibbî'nin klasik manada mersiye söyleme geleneğini sürdürme amacı taşımaktan ziyade, sevdiklerinin vefatları sonrasında duyduğu derin üzüntüsünü şiirle ifade etmek istediği anlaşılmaktadır.

el-Muhibbî'nin fahr şiirlerinde diğer birçok şairde gördüğümüz nesebi ve kabilesi ile övünme durumu görülmemektedir. Bu muhtevadaki beyitlerinde odak noktanın ise edebî kişiliği ve şairliği olduğu görülmektedir.

el-Muhibbî'nin şiirleri içerisinde hikmetli sözler içeren şiirleri de mevcuttur. el-Muhibbî bazen tek ya da iki beyitlik kısa şiirlerinde bazen de muhtelif şiirlerinin çeşitli beyitlerinde tecrübe ve deneyimleri sonucu oluşan kanaatlerini nazmederek aktarmıştır.

Şair döneminde kendisinden menfaat sağlamak için kesinlikle hiçbir kimseyi övmediği gibi herhangi bir husumetinden veya kininden dolayı da hiçbir kimseyi hicvetmemiştir. el-Muhibbî gazellerinin çoğunluğunun 'afif özellikte olması ve fahr temasına çok az yer vermesi özelliklerinde olduğu gibi az sayıda olan hiciv şiirlerinde de iffetli kişiliğini korumakta ve aşırı ifadelerden kaçınarak güzel bir üslup kullanmaktadır.

Şair, şiirlerinde tema olarak çeşitli sıkıntılarından şikâyet ettiği beyitlere yer vermiştir. Bu tür beyitlerin el-Muhibbî'nin şiirlerinde çok olması onun ruhsal durumuna işaret etmektedir. Çünkü el-Muhibbî daima sıkıntı içinde yaşamış, hayatının büyük kısmını gurbette geçirmiş, babası dâhil birçok yakın akrabasını ve dostlarını kaybetmiştir. Bu sebeple bu ruh halinin birçok şiirine yansıdığı görülmektedir. Onun şiirlerinde vatanına olan özlemini dile getiren ifadelerine rastlanmaktadır. Şairin neredeyse hayatının yarısını vatani olan Dımeşk'ten ayrı geçirdiği göz önüne alındığında, bu psikolojik durumunun şiirlerine yansıdığı görülmektedir.

Kısaca Arap şiirinin ana ve yardımcı temalarının neredeyse tamamına el-Muhibbî'nin şiirlerinde rastlanmaktadır. O, çok geniş yelpazeli muhtevalar içeren şiirler bırakmış bir şairdir. Bu da onun yaşadığı dönem olan Osmanlı döneminde belli muhtevalar üzerine yoğunlaşmadığının, aksine tüm temaların canlılığını koruduğunun önemli bir kanıtı olmaktadır. Bunun da ötesinde şair yeni muhtevalara da yer vermekle döneminde, Arap dünyasında edebiyatın gelişiminin devam ettiğini, kanıtları ve örnekleriyle ortaya koymuş olmaktadır.

el-Muhibbî'nin şiirleri incelendiğinde nazım türlerinin her birinin dîvânda mevcut olduğu görülmektedir. Şairin en kısısı 1, en uzun 82 beyitten oluşan 293 şiiri içerisinde 36 yetim, 102 nutfе, 58 mukatta'a ve 97 kasidesi vardır. Bu sebeple, şairin şiirin yazılış amacına göre kısa ve uzun şiirleri dengeli oranda tercih ettiğini söylemek mümkündür. Dîvân'ının % 84'ü uzun şiirlerden meydana gelen el-Muhibbî'nin sayısal olarak her ne kadar kısa şiir sayısı fazla olsa da kısa şiirlerden ziyade uzun şiirler söylemeyi tercih ettiği görülmektedir.

el-Muhibbî, bahirlerin büyük çoğunluğunda şiir nazmetmiştir. Dîvânında 293 şiirin 288 ini, klasik Arap şiirinin geleneksel ölçüsü olan aruz vezninde söylemiştir. Şiirlerinde klasik on üç aruz vezninin yanında, modern bahirlerden dübeyt veznini de kullanmıştır. el-Muhibbî'nin, dîvânındaki şiirlerinde klasik aruz bahirlerinin birçoğunu ustaca kullanması da şairin bu konudaki yetkinliğini gösteren hususlardandır.

Şairin revî harflerini kullanmada başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Alfabe harflerinin çoğunluğunu kullanmış olan şair, dîvânında revî çeşitliliğini sağlamış ve bu konuda şiirdeki birikimini ortaya koymuştur.

el-Muhibbî'nin şiirlerinde klasik kafiye şeklinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu durum şairin geleneksel şiir geleneğine bağlı olduğunu ve klasik şiir yapısındaki engin bilgisini göstermektedir. Bunun yanı sıra az da olsa muvaşşah tarzında ve dübeyt bahrinde söylediği şiirler dikkate alındığında, şiirdeki yeni üsluplara açık bir şair olduğu, şiirde yeni usullerden haberdar olduğu ve bunun yanı sıra bu tarzda şiirler kaleme alabilecek bilgi ve yeteneğe sahip bir şair olduğu da görülmektedir.

el-Muhibbî klasik kaside planlamasına riayet etmiş ve şiirlerini mukaddime, tehalluş ve hâtıme bölümleri olarak planlamaya özen göstermiştir. el-Muhibbî'nin bazı kasîdelerinde bu bölümlerin hepsini kullandığı, diğer bazı kasidelerinde ise bu bölümlerden sadece birkaçını

kullandığı da görülmektedir. Öte yandan şairin eleştirmenlerin kaside planlamasına dair ölçütlerine en uygun şiirlerini medih ve ihvâniyyât konusunda söylemiş olduğu gözlenmektedir. Buna karşın hamriyyât, gazel, tabiat ve diğer bazı konularda söylediği kasideler belli bir konu planı barındırmayan tek konulu şiirler olarak dikkat çekmektedir.

Şairin bütün şiirlerinde konu birliğini başarılı bir şekilde yerine getirdiği görülmektedir. Şair özellikle medih ve ihvâniyyât konulu şiirleri dışında nazmettiği bütün şiirlerinde konu birliğinden kesinlikle ayrılmamıştır. Diğer yandan en az üç konuyu ele aldığı medih, ihvâniyyât ve dini içerikli şiirlerinde ise birçok farklı konuyu ele almasına rağmen, onların ana tema ile olan bağlantılarını sağlam bir şekilde kurgulayabilmiştir. Kasidesini meydana getiren matla‘, mukaddime, tehalluş, ana tema ve hâtıme bölümleri arasında tam bir uyum sağlamıştır.

el-Muhibbî'nin şiirlerinde genel olarak klasik tarzı takip ettiği ancak Arap şiirine sonradan giren yeni şiir şekillerini de kullandığı görülmektedir. Bu el-Muhibbînin şiirde yeniliklere açık olduğunu ve bunu da şiirinde göstermek istemesi açısından önem arz etmektedir.

Şair büyük oranda klasik şiir bahirlerini tercih etse de bazen sonradan ortaya çıkan şiir bahirlerini kullanma hususunda da oldukça başarılıdır. Bu durumdan hareketle onun edebiyatta yeni anlayışlara açık birisi olduğu ve çeşitli tarzlarda şiirler söyleyebilecek yetkinlikte bir şair olduğu sonucu çıkarılabilir.

Şair Arapça, Farsça ve Türkçe dillerine hâkimdi. Bunun bir etkisi olarak el-Muhibbî “mu‘arrab” şiirler ortaya koymayı başarabilmiştir.

Şairin şiirlerini oluştururken yer verdiği kelimeler anlam bakımından muhtevaya uygun, büyük ölçüde telaffuzu kolay, anlaşılır ve şiirsel olarak belli bir anlam zenginliğine sahip kelimelerden oluşmaktadır. Kullandığı kelimeler fesâhat ilkelerine aykırılıktan çoğunlukla uzaktır. Şiirlerindeki bazı kelimelerde görülen fesahate zarar veren durumlar son derece az olup gerek dilciler gerekse eleştirmenlerce hoş görülen zaruret hallerini barındıran bir özelliktedirler. Kısaca şairin kelime seçiminde titiz davrandığı ve Arapça ve belagat alanlarındaki bilgi ve becerisinin son derece üst düzey olduğu söylenebilir. Bu bağlamda el-Muhibbî gibi bir şair ve edebiyatçının Osmanlı döneminde yetişmiş olması bu dönemdeki edebiyat seviyesinin ileri düzeyde olduğunun ispatı niteliğindedir.

Şair dîvânında haberi ve inşâî cümlelerin çeşitli şekillerini farklı kullanım gayelerine başvurmak suretiyle kullanmıştır. Muhavere ve tahkiye üslubu ile şiirlerinde çeşitliliği ve anlatımda canlılığı sağlayabilmiştir.

Mecaz, isti'âre, teşbih ve kinâye gibi beyânî üslupların şair tarafından ustaca ve yerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, el-Muhibbî'nin şiirlerinin kalitesini artırmakta ve şiirleri daha etkili ve zengin anlamlı hale getirmekte ve okuyucuların edebî bir zevk hissetmelerine katkı sağlamaktadır.

el-Muhibbî'nin cinâs, iktibâs, tağmîn, tevriye, irsâlu'l-mesel, tasrî', tıbâk, te'kîdu'l-medh bima yuşbihu'z-zemm, tecâhülü'l-ârif, murâ'âtu'n-nazîr, iltifat, reddu'l-'acuz 'ale's-şadr gibi çok çeşitli bedi'î sanatlarına yer vermiştir. Ancak söz konusu sanatlara Osmanlı döneminde bedi'î sanatlara daha fazla yoğunlaşmakla mana göz ardı edilmiş ve böylece şiirler edebî zevkten yoksun bırakılmıştır eleştirisine muhatap olmayacak tarzda olup şairin bu sanatların kıvamını iyi ayarladığı görülmektedir.

el-Muhibbî'nin ortaya koyduğu şiirler de edebî yönden zayıf olarak kabul ettikleri Osmanlı devrinde parlak bir ışık gibi bu dönemi aydınlatmaktadır. Böylece el-Muhibbî'nin şiirleri bu dönemin edebiyatta zannedildiğinin aksine çok ileri olduğunu ispatlayan ve dönemin edebî düzeyini en güzel şekilde okurlarına sunan bir örnek olmuştur.

el-Muhibbî bu dönemde edebî değeri çok yüksek olan ve eski dönemlerdeki şiir kalitesini aratmayan şiirler sunmuştur. el-Muhibbî şiirlerinde farklı konular ve farklı üsluplar kullanmayı isteyen bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum göstermektedir ki Osmanlı dönemindeki Arap edebiyatında el-Muhibbî gibi şairlik yönü önde olmayan bir şair bile çok değişik konu ve üsluplarla şiirler ortaya koyabilmektedir. Bu Osmanlı döneminde Arap edebiyatının hala eski gücünü koruduğunun en önemli göstergelerinden olmaktadır.

Bu dönemdeki teracim kitapları ortaya koymaktadır ki bu dönemde edebi açıdan hiç de iddia edilen gibi bir durum söz konusu değildir. Tarih alanındaki bu eserler edebi hareketlilik açısından o dönemin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca bu dönem, Memlûk döneminin kültürel bakımdan devamı niteliğindedir. Osmanlı o döneme kadar süregelen eski Arap şiir geleneğini muhafaza etmiş ve bu geleneği devam ettirmeye çalışmıştır. Bu durum Osmanlı imparatorluğunun 400 yıllık süre zarfında kadim Arap edebiyatının canlılığını koruduğunu ve bozulmasının önüne geçtiğini

göstermektedir. Günümüz Arap edebiyatının durumu incelendiğinde ise bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Arap İslam medeniyeti hakkında iddia edilen iflas ve çöküş, yanlış ve taraflı bir kanıya dayanmakta olup Osmanlı döneminde medeniyet ateşinin sönmediği ve duraksama dönemine girmediği ifade edilebilir. Aksine dinamikliği devam ediyor, yeni konuların ortaya konması ile birlikte verimli olmaya ve mevcut olan medeniyet düzenini, gelişimini daha ileri taşıyarak kuvvetlenmeye devam ettiği söylenebilir.

Arap âlemine ve onlara tabi olan unsurlara hâkim olan Türkler ilme ve ilmî eserlerin basımına önem verdikleri görülmektedir. Osmanlı, Arap dünyasına hâkim olduktan sonra Avrupa medeniyetine etki ederek onlara medeniyet yönünden üstün olmuştur. Bu dönemde medeniyetin canlılığını devam ettirdiği söylenebilir. Muhakkak ki Arap İslam medeniyeti Osmanlı Devletinin Arap İslam âlemine hâkim olması ile ölmemiş ve duraksamaya başlamamıştır. Osmanlı Devletinin Mısır ve Şam'a hâkim olması Arap İslam medeniyetinin ilerlemesini durdurmamış ve canlılığını azaltmamıştır. Aksine İslam dünyasında ilmî ve edebî gelişme daha da kuvvetlenmiştir. Bütün İslam âleminin her yerine ve Arap âlemine ilmî ve edebî canlılık tekrar geri dönmüş ve hiç eksilmeden devam etmiştir.

Osmanlı dönemi Arap İslam medeniyeti bazen medenî yönden zayıflamasına rağmen, bu dönemdeki ilmî ve edebî durum yer altındaki su kaynağına benzemektedir. Bazen suyu kaybolmuş, bazen azalmış sonra aniden fışkırıp taşmış, daima sıcak ve verimli olmuştur. İlk başta Arapların omuzlarında yükselen İslam medeniyeti daha sonra Arap hâkimiyetine girip İslam'a giren diğer medeniyetler ile karışmış ve bu sayede canlı ve yenilikçi kalmayı başarmıştır. İslam'a giren ve geçmiş medeniyetlerin fikirleri Arap medeniyeti ile karşılıklı olarak etkileşime girmiş ve birbirlerini etkilemişlerdir. İslam âleminin tek millet olduğu inancı, İslam medeniyetinin tek medeniyet kabul edilmesi ve siyasî olarak da bir birliktelik içerisinde olmaları dolayısıyla güçlü ve canlı kalmayı başarmış bir medeniyet olmuştur.

Arap İslam medeniyeti Osmanlılar üzerinde büyük etkiler ve değişiklikler meydana getirmişlerdir. Türkler İslam medeniyetini alıp kendi medeniyetleri gibi kabul etmişlerdir. Şerî kanunları almışlar, birçok İslamî nizamı alıp kabul etmişler, tüm ilimleri özellikle dini ilimleri derinlemesine öğrenmişler, eğitim ve öğretimi ve dinî ilimler hakkında telif ortaya koymayı teşvik etmişler, öğrenciler için okullar inşa etmişler, oralardan âlimler, kadılar,

vaizler ve mescit imamaları yetiştirmişlerdir. Hatta sultanlar ve ileri gelen devlet adamları bu İslam kültürü üzere eğitimlerini almışlardır.

Bu bilgiler neticesinde ifade edilebilir ki, Osmanlı dönemi Arap İslam fikrî hayatı çok zengindir. Gerileme ve durgunluk dönemi iftirası şiddetle reddedilir. Özellikle ilmi çalışmalar yoluyla, bu düşünce ve fikirler tüm açıklığıyla ortaya koyulmalı, tarafsız, derinlemesine ve dikkatli çalışmalar yapılmalıdır. Hatta müsteşriklerin Osmanlı dönemine benzer iddialarının olduğu Selçuklular dönemi hakkındaki iddialar da aynı titizlikle araştırılmalıdır. Çünkü aynı şekilde tarihteki Selçuklular dönemi hakkında edebî ve ilmî açıdan zayıflık ve durağanlık iddiası doğruyu yansıtmamaktadır. İslam dünyasında bu iki dönemde fikrî açıdan birçok büyük ilim insanı Osmanlı ve Selçuklular dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Kısaca her ne kadar İslam medeniyetinde XIV. ve XX. yüzyılda Avrupa medeniyetinin hızlı ilerleyişi karşısında canlılık ve gücünü kaybeden bir durum ortaya çıkmış olsa da, Osmanlı dönemi Arap İslam âlemindeki edebî ve ilmî durum oldukça verimli ve zengin bir dönemdir.

Günümüze gelindiğinde Osmanlı döneminde İslam medeniyetinin gerilediği ve zayıfladığı yönündeki bu düşünceler ve fikirler yeniden icelenip, varsa yanlış düşünceler düzeltilmelidir. Bu çalışma yapılırken, zihinler bu dönemin İslam medeniyeti hakkındaki geçmiş düşüncelerden tamamen temizlenmeli, bu konu sürekli ve aralıksız çalışılmalı, tahkik ve tetkik edilmeli, doğru ve yanlış düşünceler titizlikle araştırılmalıdır. Çünkü Osmanlı dönemi Arap edebiyatı hakkında Arap dünyasında yapılan çalışmalar, Arap edebiyatının diğer dönemlerine ilişkin yapılan çalışmalarla kıyaslandığında, sağlıklı bir yargıya varmaya yetecek miktara henüz ulaşamamıştır.

İslam âleminin Arapların yönetiminden çıktıktan sonra Arap medeniyetinin gerilediği, durakladığı, verimin olmadığı, üretimin olmadığı düşüncesi sadece zihinlerde oluşan ve iddia edilip kabul görerek sabit olan bir düşünceden ibarettir. Bu şekilde zihinlerde oluşan ve düşünülen öğreti ve hükümlerin çoğunluğu hatalıdır. Bu sebeple bu düşünce ve fikirlerin tarihçiler tarafından araştırılması, muasır Arap düşünürler tarafından incelenmesi yapılmalıdır. Bunun yanında bu iddiaların iyice araştırılması, özellikle Arap kültürüne o günlerde oluşan ve oluşmasına etki eden yazılı ya da yazılı olamayan şifahi malzemenin ciddi bir çalışma yapıp işin aslının ortaya çıkarılması, derinlemesine ve tarafsız olarak Arap İslam medeniyetindeki bu iddianın tetkik edilmesi gerekmektedir.

Netice itibariyle Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve halkların birbirlerinden uzaklaşması için yapılan çalışmaların Osmanlı dönemi Arap edebiyatının ve medeniyetinin yeterince tanınmasını engellediği ve bazı ön yargılara neden olduğu görülmektedir. Şu da bir gerçek ki Osmanlı dönemi Arap şiiri konusunda sağlıklı bilgilerin ortaya konması ve genelleyici yargılara ulaşılması bakımından bu çalışma tek başına yeterli değildir. Osmanlı dönemi Arap edebiyatı ile ilgili pek çok edebî malzeme araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Bu nedenle dönem edebiyatının aydınlığa kavuşturulması ve büyük ölçüde ihmâl edilen Osmanlı dönemi Arap şiiriyle ilgili çalışmaların sayısının artması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ‘Abdunnûr, Cebbûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebî*, 2. bs., Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrût, 1984.
- Abdullatif, ‘Iyd Fethi, “el-‘Usrati’l-Edebiyyeti ve’s-Sekâfeti’l-‘Arabiyyeti fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 32, Erzurum, 2009.
- Abdüssatar, Mostafa Abdelhadi ve Ahmed, Afifi Ramadan Afifi, *Arap Lehçeleri Üzerine İncelemeler Mısır Lehçesi Örneği*, Editör; Sedat Şensoy, Yediveren Kitap, Konya, 2018.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdillâh b. Sehl b. Sa‘îd b. Yahyâ, *Kitâbu’s-Şinâ‘ateyn*, thk: Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu’l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu’l-‘Unsurîyye, Beyrût, h. 1419.
- el-‘Azme, Abdulaziz, *Mir’âtu’s-Şâm Târîhu Dımaşk ve Ehlihâ*, Rıad el Rayyes Books, London, 1987.
- el-‘Akkâd, ‘Abbâs Mahmûd, *el-Fuṣûl, Muessesetu Hendâvî li’t-Ta‘lîm ve’s-Sekâfe*, Kâhire, 2013.
- el-‘Alevî, Ebû İdris el-Mueyyed-billâh Yahyâ b. Hamza (ö. 745/1344), *eṭ-Ṭirâzu li Esrâri’l-Belâga ve ‘Ulûmi Ḥakâiki’l-İ‘câz*, 1. bs., el-Mektebetu’l-‘Unsurîyye, Beyrût, h. 1423, I-III.
- Akpınar, Cemil, “İcâzet”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 393-400.
- ‘Alî, Muhammed Kürd, *Hıtatü’s-Şâm*, Mektebetu’n-Nûniyye, 2. Baskı, 1403/1983.
- Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Şâme el-Makdisî”, *DİA*, 1994, İstanbul, X, 233-235.
- Altûncî, Muhammed, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, 2. bs., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1419/1999.
- Ateş, Ahmed, “Gazel”, *İA.*, MEB, İstanbul, 1940-1988, V, 732-733.
- ‘Atîk, Abdulazîz, *‘İlmu’l-‘Arûḍ ve’l-Kâfiye*, Dâru’l-Âfâku’l-‘Arabiyye, Kahire, 2000.
- *‘İlmu’l-Beyân*, Dâru’n-Naḥdati’l-‘Arabiyye, Beyrut, 1985.
- *‘İlmu’l-Me‘ani*, Dâru’n-Naḥdati’l-‘Arabiyye, Beyrut, 2009.
- ‘Aṭvân, Hüseyin, *Muḳaddimetu’l-Kasîdeti’l-‘Arabiyye fi’s-Şi‘ri’l-Câhilî*, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, 1970.
- Avcı, Casim, “Uceymî”, *DİA*, 2012, İstanbul, XLII, 37-38.
- Avcı, Casim ve İpşirli, Mehmet, “Nâib”, *DİA*, 2006, İstanbul, XXXII, 311-313.
- ‘Avnî, Hâmid, *el-Minhâcu’l-Vâḍih li’l-Belâga*, el-Mektebetu’l-Ezheriyye li’t-Turâs, ty.
- Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1920), *İzâhu’l-Meknûn Fi’z-Zeyli ‘alâ Keşfi’z-Zunûn ‘an Esmâi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, ty.,
- Bedevî, Ahmed Ahmed, *Ususu’n-Nakdi’l-Edebî ‘inde’l-‘Arab*, Dâru Nehḍa, Mısr, Kahire, 1996.

- Bek, Muhammed Ferîd, *Târîhu'd-Devleti'l-'Aliyye'l-'Uşmaniyye*, 1. bas. Dâru'n-Nefâs, Beyrut, 1401/1981.
- Bekkâr, Yusuf Hüseyin, *Binâu'l-Kaşîde*, Dâru'l-Endelûsî, Beyrut, ty.
- el Bağdâdî, İsmail b. Muhammed Emin Mir Selim el-Bâbânî, *Hediyyetü'l-'Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, Behiyye Matbaası (Maarif Vekâleti desteğiyle), İstanbul, 1951.
- el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, thk.: Abdusselâm Muhammed Harûn, Mektebetu'l-Hâncî, 4. bs., Kahire, 1418/1997.
- el-Bekrî, Muhammed Tefvik, *Kitâbu Beyti Sâdâti'l-Vefâiyye*, byy. ty.,
- el-Bustânî, Buṭrus, *'Udebâu'l-'Arab fî'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Dâru Nazîr 'Abbûd, ty.
- Bilgin, A. Azmi, "İzzetî Mehmed Efendi", *DİA*, 2001, İstanbul, XIII, 564-565.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Brockelman, Carl, "Muhibbî", *İA*, İstanbul, 1970, VIII, 512.
- Bulut, Ali, "Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), sayı: 2, s. 77-88.
- *Belâgat Me'ânî-Beyân-Bedî'*, 4.b., İFAV, İstanbul, 2015.
- Buzpınar, Şit Tufan, "Nakibuleşraf", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/323.
- "Şam", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 320-325.
- Cârim, Ali ve Emin, Mustafa, *el-Belâgâtu'l-Vâdihâ*, Dâru'l-Me'ârif, t.y.
- el-Câhîz, Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423, I-III.
- el-Cebbûrî, Yahya, *eş-Şi'ru'l-Câhili Ḥaşâişuhû ve Funûnuhu*, Mektebetu'r-Risâle, Beyrut, 5. Baskı, 1986.
- el-Cevherî, Ebû Naşr İsmâ'il b. Hammâd el-Fârâbî (ö. 393/1003), *eş-Şihâhu Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Atṭâr, 4. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1407/1987.
- el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman (ö. 471/1078), *Delâilu'l-İcâz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, thk: Mahmûd Muhammed Şakir, Maṭb'atu'l-Medenî, Kahire, 1992.
- *Esrâru'l-Belâga*, thk. Mahmûd Muhammed Sâkir, Maṭba'atu'l-Medenî, Kahire, ty.
- Cemâluddîn, Muhsin, *A'lâmu Udebâ'i'l-Yemen fî Neḫḫati'r-Rayḫâne li'l-Muhibbî*, el-İklîl, 1990.
- Ceviz, Nurettin, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002.
- Çakar, Enver, "XVI. yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdari Taksimatı", *Fırat Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 13/1, Elazığ, 2013, 352-373.

- “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti”, *Fırat Üniv. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Dergisi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Elazığ, 2003, s. 41-60.
- Çetin, Nihad Mazlum, “Arap”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, 290.
- “Beyit”, *DİA*, Ankara, 1992, VI, 66.
- *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yay. Şarkiyat Enst. İstanbul, 1973.
- Çetişli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Çokyürür, Mehmet Zahid, *Arap Şairlerden el-Habsî El-Umânî Ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2019.
- Çil, Adalet Ergenekon, *Tarihimiz ve Osmanlı Padişahları*, Murat Ders Yayınları, 1981.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, 2.b., İstanbul, 1961.
- Dayf, Şevki, *el-Edebu'l-‘Arabîyyâtü'l-Mu‘âşır fî Mısır, Dâru'l-Ma‘ârif*, 7. b., Kahire, 1979.
- *Târîhu'l- Edebi'l-‘Arabî I-el-Aşru'l-Câhilî, Dâru'l-Ma‘ârif*, Kahire, 1960.
- *Târîhu'l- Edebi'l-‘Arabî II- el-Aşru'l-İslâmî, Dâru'l-Ma‘ârif*, Mısır, trs., 2. bs.,
- *Târîhu'l- Edebi'l-‘Arabî III- el-Aşru'l-‘Abbâsiyyi'l-Evvel, Dâru'l-Ma‘ârif*, Kahire, 1966, 16. bs.,
- *Târîhu'l- Edebi'l-‘Arabî III- el-Aşru'l-‘Abbâsiyyi's-Şânî, Dâru'l-Ma‘ârif*, Kahire, 1973, 12. bs.
- ed-Desûkî, Ömer, *fî'l-Edebi'l-Hadiş*, 6. bs., Dâru'l-Fikri'l-‘Arabî, Kahire, 1964.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Demirayak, Kenan, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri Ya Da Şiirle Tarih Düşürme”, *Şarkiyât Mecmuası*, sayı 25, İstanbul, 2014.
- “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1. Sayı, Ağrı, 2015.
- *Arap Edebiyatı Tarihi I*, Fenomen yayınları, Erzurum, 2012.
- *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, Fenomen Yayınları, KaySeri', 2015.
- Dereli, Muhammet Vehbi, *Osmanlı Dönemi Bedîiyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, Gece Kitaplığı Yayınları, 2014.
- Derviş, Muhammed Tahir, *el-Hatâbe fî Şadri'l-İslam*, Dâru'l-Ma‘ârif, Kahire, 1965.
- Duman, Mahmut, *Köprülü Mehmet Paşa Hayatı Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya, 2006.
- Durmuş, İsmail, “Fahr”, *DİA*, XII, İstanbul, 1995, XII, 79.
- “Meânî”, *DİA*, İstanbul, 2003, XXVIII/204-205.
- “Mektup”, *DİA*, XXIX, İstanbul, 2004.

- “Methiye”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX.
- “Muhammed Emîn Muhibbî”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 35-37.
- “Tehallus”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, 317.
- “Teşbih”, *DİA*, Ankara, 2003, XL, 553.
- “Üslup”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 383.
- “İbnü’l-Mu‘tez”, *DİA*, 2000, XXI, 143-147
- Ebî Temmâm et-Tâî, Habib b. Evs, *Dîvân*, thk. Muhammed ‘Abduh ‘Azzâm, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, 1964.
- Ebû ‘Alî, Nebîl Hâlid, “Me‘ânî Şi‘ri’l-Ğazel beyne’t-Taqlîd ve’t-Tecdîd fi’l-‘Aşreyni’l-Memlûkî ve’l-‘Uşmânî”, *Mecelletu’l-Câmi‘ati’l-İslamiyye*, c. 17, sayı: 1, Gazze, 2009.
- *el-Edebu’l-‘Arabî Beyne Aşrayni’l-Memlûkî ve’l-Uşmânî*, Dâru’l-Mikdâd li’t-Tıbâ‘ati, Gazze, 2007.
- Ebû Raḥḥâb, Haşşan, *el-Ğazel- ‘inde’l- ‘Arab*, Maṭba‘atu Mıṣr, Kahire, 1947.
- Ebu’l-Ferec, Kudâme b. Ca‘fer b. Kudâme el Bağdâdî, *Nakdu’s-Şi‘r*, 1.b., Maṭba‘atu’l-Cevâib, İstanbul, h. 1302.
- ed-Dehhân, Sâmî, *el-Ğazel munzu Neş‘etihi hattâ Şadri’d-Devleti’l- ‘Abbâsiyye*, 3. b., Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, t.y.
- Ekinci, İsmail, *Tasavvuf Şairi Nablusî ve Şiirleri*, İksad Yayınevi, Ankara, 2020.
- el-Endelûsî, İbn Şa‘îd, *Neşvetu’t-Tarab fî Târîhi Cahilyyeti’l- ‘Arab*, Meketebetü’l-Akşâ, Ürdün, t.y.
- el-Hısnî, Muhammed Edîb Âli Takıyiddîn, *Muntecebâtî’t-Tevârîhi li Dimeşk*, Dimeşk, 1346/1927.
- Arslan, Şükrü ve Elmalı, Hüseyin, “Garîb”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 374.
- Elmalı, Hüseyin, “Kasîde”, *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 562-564.
- Emecen, Feridun ve 7 kişi daha, “*Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca’ya*”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İslam Tarihi Sanat ve Kültür Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Emîn, Bekrî Şeyh, *Muṭala‘ât fî’s-Şi‘ri’l-Memlûki ve’l- ‘Uşmânî*, 4. b. Dâru’l-‘İlm li’l-Melâîyn, Beyrut, 1986.
- Eminoğlu, Ali, *Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasideleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2017.
- Enîs, İbrahim, *Mûsîka’s-Şi‘r*, Mektebetü’l-Anglo el-Mıṣriyye, 2. b., Kahire, 1952.
- Ergin, Mehmet Mesut, *İbn Ma’sûm el-Medenî Şâ‘iran*, Dâru’l-Beyrûtî, Dımask, 2004,
- *İbnu’n Nahḥâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008;
- “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, *Nüşa*, Sayı: 21, Ankara, Bahar 2006, sy. 6/21.

- “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri” (1517-1798), *Marife*, Konya, 2007, sy. 7/1.
- *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktor Tezi, SÜSBE, Konya, 2000.
- el-Fâhûrî, Hannâ, *el-Faḥr ve 'l-Ḥamâse*, 5.b., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, t.y.
- el-Fârâbî, Ebû İbrâhîm, *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*, thk. Ahmed Muhtar Ömer, Muessesetu Dâriş-Şa'b li'ş-Şaḥâfe ve't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 2003.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b.Ya'kûb, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, thk.: Muhammed Na'îm el-Arkşûşî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005.
- el-Fukeykî, Abdulhâdî, *el-İktibâs mine'l-Kur'ânî'l-Kerîm fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'n-Nemîr, Dimaşk, 1996.
- Ferrûḥ, Ömer, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-Aşri'l-Ḥadîs*, Dâru'l-İlm ve'l-Melâîyîn, Beyrut, 1985.
- Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016.
- Goldziher, İgnace, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj yay., Ankara, 1993.
- Görgün, Tahsin, “İnşâ”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 340.
- Gündüz, Şinasi, “Nevruz”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 60-61.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Bedî’”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 320.
- Halife, Mehmet, *Tarih-i Gilmânî*, haz: Kâmil Su, 1. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- Halifetu'l-'Avîdiyye, *Mâ Yuṭâbigu Emşâli'l-'Arabî min Şi'rihim*, Daru'l-Fellâḥ li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1900.
- Hartmann, R., “Şam”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1970, XI, 298-305.
- Heddâra, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Ḥadîs*, 1.b., Dâru'l-'Ulûmu'l-'Arabiyye, Beyrût, 1990.
- el-Ḥafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd b. Sinân, *Sirru'l-Fesâḥa*, Dâru'l-Mektebeti'l-'İlmiyye, Beyrut, 1982.
- el-Ḥafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Reyhânetu'l-Elibba' ve Zehratu'l-Hayati'd-Dünya*, nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv, Kahire, 1386/1967.
- el-Ḥalebî, Necmuddîn Ahmed b. İsmail İbnu'l-Esîr (ö. h. 737), *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zağlul Sellâm, Munşe'etu'l Me'ârif, İskenderiye, 1983.
- el-Ḥalîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî (ö.170/786), *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâi, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, ty., I-VIII.
- el-Ḥamevî, İbn Hicce, Taḳiyyuddîn Ebûbekr (ö. 837/1433), *Ḥizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Erab*, thk. 'İşam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 2004, I-II.

- el-Ḥamevî, Yâkût, *Mu‘cemu’l-Buldân*, 2.bs., Dâru Şâdir, Beyrût, 1995.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa (ö. h. 1362), *Cevâhiru’l-Belâga fî’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘*, thk. Yusuf eş-Şamîlî, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut, ty.
- *Cevâhiru’l-Edeb fî Edebiyyâti ve İnşâi Lüğati’l-‘Arab*, Müessesetü’l-Me‘ârif, Beyrut, ty., I-II.
- el-Ḥaṭîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa‘duddîn b. Ömer el-Kazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâga*, thk. Muhammed Abdulmun‘im Ḥafâcî, 3.b., Dâru’l-Cîl, Beyrut, ty.
- el-Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ö. 370/981), *Tehzibu’l-Luğa*, thk. Muhammed ‘Ivaḍ Mur‘ib, Dâru ‘ihyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrût, 2001.
- el-Ḥillî, Şafîyyüddin, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî‘iyye fî ‘Ulûmi’l-Belâga ve Mehâsini’l-Bedî‘*, thk. Nesîb Neşâvî, 2. b. Dâru Sâdir, Beyrût, 1992.
- el-Ḥımsî, Na‘îm, *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi’d-Duveli’l-Mutetâbi‘ati ve Târîhihi*, Mudîriyyetu’l-Kutub ve Maṭbû‘atu’l-Câmi‘iyye, Dimaşk, 1409/1989.
- Hoca, Nazif, “Abdülkâdir el-Bağdâdî”, *DİA*, 1988, İstanbul, I, 230-231.
- Hüseyin, Taha, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, trc. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen el-Ezdî, *Cemheratu’l-Luğa*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, thk.: Remzî Munîr Be‘albekkî, Beyrût, 1987.
- İbn Ḥallikân, Ebu’l-‘Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî (ö. 681-1282), *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zemân*, thk. İhsân ‘Abbâs, Daru Şâdir, Beyrût, ty., I-VII.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî (ö. 276/889), *eş-Şi‘r ve’s-Şu‘arâ*, Dâru’l-Ḥadîs, Kâhire, h. 1423, I-II.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Faḍl Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî, *Lisânu’l-‘Arab*, 3.bs., Dâru Şâdir, Beyrût, h.1414.
- İbn Ṭabâtabâ, Ebu’l-Ḥasen Muhammed b. Ahmed İbrâhim el-Ḥasenî el-‘Alevî (ö. 322/937), *İyâru’s-Şi‘r*, thk. Abdülaziz b. Nâsır el-Mânî, Mektebetu’l-Ḥancî, Kâhire, 1905.
- İbnu’l-Esîr, Dîyauddîn Naşrullah b. Muhammed, *el-Meşelu’s-Sâir fî Edebi’l- Kâtib ve’s-Şâ‘ir*, thk: Ahmed el-Ḥûfî, Bedvî Tıbbâne, Dâru Nahḍa, Kâhire, 1970, I-II.
- İbnu’l-Esîr, İzzeddin Ebû’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsdü’l-Gâbe fî Ma‘rifeti’s-Şahâbe*, Ali Muhammed Mu‘avviḍ, ‘Âdil Ahmed el-Mevcûd, Dâru Kütübü’l-‘İlmiyye, byy., 1. baskı, 1415/1994.
- el-İbiş, Ahmed Kuteybe eş-Şihâbî, *Dimeşu’s-Şâm fî Nususi’r-Raḥḥâlîn ve’l- Cuğrâfiyyîn ve’l-Buldâniyyine’l- ‘Arab ve’l-Muslimîn*, Menşûrâtu Vizâratî’s-Sekâfe, Dimeşk 1998.
- el-İsfahânî, Ebû’l-Ferec Ali b. Hüseyin, *Kitâbü’l-Eğânî*, Beyrut 1407/1986.
- İmruul-Kays, *Dîvân*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2004.

- İnalcık, Halil, *Devlet-i 'Aliyye (Köprülüler Devri)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Basım, İstanbul, 2015.
- *The Ottoman Empire*, Çeviren: Norman Itzkowitz-Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson Yayınları, London, 1973.
- İpek, Muhammet Selim, “Arap şiirinde Hikmet Esintileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, Sayı 41, Aralık 2015.
- İpekten, Halûk, “Atâi Nev‘izâde”, *DİA*, 1991, İstanbul, IV, 40-42.
- “Gazel”, *DİA*, XIII, İstanbul, 1996, s. 442.
- İpşirli, Mehmet, “Mülâzemet”, *DİA*, 2006, İstanbul, XXXI, 537-539.
- , “Zekeriyâ Efendi, Bayramzâde”, *DİA*, 2013, İstanbul, XLIV, 211-212.
- İyişenyürek, Orhan, *Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri*, Basılmamış Doktora Tezi, NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.
- İzgi, Cevat, “Necmeddin el-Gazzî”, *DİA*, 2006, İstanbul, XXXII, 497-498.
- , “İbnü'l-Hanbelî”, *Radiyyüddin*, *DİA*, 2000, İstanbul, XXI, 68-69.
- Karaaslan, Nasuhi Ünal, “İbnü's-Sikkât”, *DİA*, 2000, XXI, 210-211.
- Karabela, Nevin, Muhibbî ve “Mâ Yu'avvel 'Aleyh fi'l-Muzâf ve'l-Muzâf İleyh” Adlı Eseri, Nüsha: *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, cilt: X, sayı: 30.
- Karaköse, Saadet, Dîvân Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Taḥkiye, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 18, 2004.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001.
- Kâsım, Muhammed Ahmed, Dîb, Muḥyiddîn, ‘*Ulûmu'l-Belâğa el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, 1.b., el-Muessesetu'l- Ḥadîse li'l-Kitâb, Trablus, 2003.
- Kazıcı, Ziya, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İfav Yay., İstanbul, 1995.
- Kehhâle, Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğıb b. Abdi'l-Ġanî (ö.1408/1987), *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İḥyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, tsz; I-XIII.
- *el-Edebu'l-'Arabîyy fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, el-Maṭba'ātu't-Te'âvuniyye, Dimeşk, 1972.
- el-Ḳalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî (ö. 821), *Şubḥu'l-A'şâ fi Şinâ'ati'l-İnşâ'*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, t.y.
- el-Ḳarnî, Âîd b. Abdullah, *Dîvânu'l-'Arab*, Mektebetu'l-'Abîkan, Riyâd, 1430/2009.
- el-Ḳartâcennî, Ḥâzim, *Minḥâcu'l-Buleğâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hûce, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986.
- Kavas, Ahmet, “İbn Tolun, Şemseddîn”, *DİA*, 1999, XX, s. 415-416.
- el-Ḳayrevânî, İbn Reşîḳ Ebû Ali el-Ḥasen el-Ezdî, *el-'Umde fi Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakḍih*, thk. Muhammed Muḥyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Cîl, 5. b. Beyrût, 1981.

- el-Ğazvîni, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *Telhîşu'l-Miftâh*, terc. Mehmet Fahrettin Dinçkol, Ebrar Yayınları, İstanbul, 1990.
- Kelpetin, Mahmut, "Ma'n b. Zâide", *DİA*, Ankara, 2019, EK-II. cilt, 191-192.
- Kîlânî, Muhammed Seyyid, *el-Edebu'l-Mısrî fi Zılli'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, Dâru'l-Fercânî li'n-Neşr'i ve't-Tevzî', Kahire, 1965.
- Koç, Celal Turgut, "Abdulgâki Ârif Efendi ve İki Kasidesi Üzerine", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt: XVII, sayı: 44 s. 107-126.
- Koçu, Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Krenkow, F., "Mersiye", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir, 2001.
- Kreutel, Richard F., *Viyana Önlerinde Kara Mustafa Paşa*, Çev: Müjdat Karayerli, Esra yayınları, Konya, 1994.
- Kutluer, İlhan, "Hikmet", *DİA*, Ankara, 1998, XVII, s. 503.
- Küçükkalay, Hüseyin (ö. 1999), *Kur'an Dili Arapça*, Manevi Değerleri Korama ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1388/1969.
- Küçüksarı, Mücahit, *İbn Hicce el-Hamevî ve Dîvânı* (Edisyon-Kritik), Palet Yayınları, Konya-2018.
- *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1977.
- Levy, Reuben, "Nevrûz", *İA*, I-XIII, İstanbul, 1940-88, IX, 233-234.
- Macit, Muhsin, "Munâcât", *DİA*, Ankara, 2006, XXXI, s. 563-564.
- Mâşır'ır-Rabî'î, Muhammed Şakir, "el-Funûnu's-Şi'riyye'l-Mutavveratu ve'l-Mustehdesetu 'inde Şu'arâi'l-Hılleti fi'l-'Aşri'l-Vasîf", *Mecelletu Merkez Bâbil Li'd-Dirâsâti'l-İnsâniyye*, Cilt: 5 Sayı: 1.
- el-Maţlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Ğadîm*, Dâru Şuûni's-Şekâfiyyeti'l-'Âmmeti, Bağdat, 1989.
- el-Merâgî, Ahmed Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, 3.b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1993.
- el-Meydânî Abdurrahman b. Hasan Habenke, *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*, 1.b., Dâru'l-Ğalem, Dimeşk, 1996.
- el-Meydânî, Ebu'l-Fağl Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî (ö. h. 518), *Mecme'u'l-Emsâl*, Dâru'l-Marife, Beyrut, t.y.
- el-Mısrî, Abdulazîm b. el-Vâhid İbn Ebi'l-İşba' (ö. 653/1256), *Tahrîru't-Taḥbîr fi Şinâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesri ve Beyânî İ'câzi'l-Ğur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, el-Cumhûriyyetu'l-'Arabîyyetu'l-Muttaḥide Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, byy., ty.

- el-Muhibbî, Muhammed Emîn b. Faḍlillâh, *Dîvânu Muhmmmed Emin b. Faḍlullah el-Muhibbî ve Rasâiluhû*, thk. ve telif Yusuf Muhammed ‘Inâtî, , Dâru ‘Âlemu’s-Şeḫâfeti, Ürdün, 2017 .
- *Ma Yu’avvelu ‘Aleyhi min Muḍâf ve’l-Muḍâfu İleyh*, thk. Su’ûd b. Abdullah Âli Hüseyin, Memleketu’l-‘Arabiyyetu’s-Su’ûdiyyetu Vizâratu’t-Ta’lîmî’l-‘Âlî Câmî’atu’l-İmâm Muhammed b. Su’ûd el-İslâmiyyetu ‘Imâdu’l-Baḥsi’l-‘İlmî Silsiletu’l-Baḥsi’l-‘İlmî 118, Riyâd, 1431/2010.
- *Zeylu Nefḥati’r-Reyhâne ve Raşḥatu Tîlâi’l-Hâne*, Thk. Ahmed ‘Înâye, Dâru mektebetu’l-‘İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1426/2005.
- *Hulâşatu’l-Eşer fî ‘Ayâni’l-Karni’l-Hâdiye ‘Aşar*, Dâru’s-Şâdir, Beyrut, t.y.; I- IV;
- *Kasdu’s-Sebîl fî mâ fî’l-Luġati’l-‘Arabiyyeti mine’d-Daḥîl*, Thk. Osmân Mahmûd es-Sînî, Riyâd, 1994.
- *Nefḥatu’r-Reyhâne ve Raşḥatu Tîlâi’l-Hâne*, byy., ty. I-II;
- el-Murâdî, Muhammed Halîl b. Ali b. Muhammed, *Silku’d-Durer fî A’yâni’l-Karni’s-Sânîye ‘Aşer*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1408/1988.
- el-Muṭrân Yûsuf ed-Dibs, *Târîḥu Sûriye ed-Dunyeve ve’d-Dînî*, haz: Mârûn Ra’d-Nazîr ‘Abûd, Dâru Nazîr ‘Abûd, byy., ty.
- Muhammed, Sirâcuddîn, *el-Fukâhe fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’r-Râtibi’l-Câmî’iyye, ty.
- *el-Ġazel fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’r-Râtibi’l-Cami’iyye, Beyrût, ty.
- Mumcu, Ahmed, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2017.
- Mustafa, İbrahim, ez-Zeyâṭ, Ahmed, ‘Abdulkâdir, Hâmid, en-Neccâr, Muhammed, *Mu’cemu’l-Vasît*, Dâru’d-Da’ve, Kahire, ty.
- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyetu’l-Erab fî Funûni’l-Edeb*, 1.b., Dâru’l-Kutub ve Vesâ’iki’l-Kavmiyye, Kahire, 1423 h.,
- Öğüt, Salim, “İmâmeyn”, *DİA*, 2000, İstanbul, XXII, 207.
- Ömer Musa Paşa, *Târîḥu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Aşru’l-Uṣmânî*, Dâru’l-Fikr, Dîmaşk ve Dâru’l-Fikri’l-Mu’âşır, Beyrut, 1. bas., 1409/1989.
- *Târîḥu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Aşru’l-Memlûkî*, Dâru’l-Fikr, Dîmeşk, 1999.
- Özaydın, Abdülkerim, “Bûrînî”, *DİA*, 1992, İstanbul, VI, 439.
- Özel, Ahmet, “Haskefî”, *DİA*, 1997, İstanbul, XVI. cilt, 387-388.
- “Nablusî, Abdulganî b. İsmail”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 268-270.
- Özen, Şükrü, “Kadıkkudât”, *DİA*, 2001, İstanbul, XXIV, 77-82.
- Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- Öznurhan, Halim, “Tasrî”, *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 130.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993.

- Pekparlatır, Selçuk, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, Palet Yayınları, Konya, 2019.
- Râfîk, ‘Abdulkerîm, *Bilâdu’ş-Şâm ve Mısr mine’l-Fethi’l-‘Uşmânî ilâ Hamleti Nâbulûn Bûnabart*, Mektebetu’l-Mühtedîni’l-İslamiyye, 1.b., Dimaşk, 1967.
- Raymond, André, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- er-Râdî, İbn Fâris Ahmed b. Zekerîyyâ, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa*, thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Fikr, Dimaşk, 1979.
- er-Râfî‘î, Mustafa Sâdık, *Târîhu Âdâbi’l-‘Arab*, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, byy. ty.
- Ricaut, *Türklerin Siyasi Düsturları*, haz: M. Reşat Uzman, Tercüman Gazetesi, ty.
- Riyâd, Abdulhamîd Murâd, *Şi’ru Dimaşk fî’l-‘Karnî’s-Şânî ‘Aşar el-Hicrî “eş-Şâmine ‘Aşar el-Mîlâdî”*, Vizâratu’s-Sekâfe, Dimaşk, 2007.
- Samancı, Yusuf Sami, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.
- Sellâm, Muhammed Zağlûl, *el-Edeb fî Aşri’l-‘Abbâsiyyîn*, Munşe’etu’l-Ma‘ârif, İskenderiye, 1999.
- es-Şabbâğ, Leylâ, *el-Mucteme‘u’l-‘Arabiyyu’s-Sûrî*, Menşûrâtı Vizâratı’s-Sekâfe, Dimaşk, 1983.
- *Min A’lâmi’l-Fikri’l-‘Arabî fî’l-‘Asri’l-‘Uşmâniyyi’l-Evvel*, Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Kitâbuhû *Hulâşatu’l-Eşer fî A’yânî’l-‘Karnî’l-Hâdî ‘Aşar*, eş-Şirketü’l-Müttehidetu lit-Tevzî‘, Dimeşk, Suriye, 1. Baskı, 1406/1986.
- *Muhtârât min Kitâb Hulâşatu’l-Eşer fî A’yânî’l-‘Karnî’s-Şânî ‘Aşar*, Vizâratu’s-Sekâfiyye ve’l-İrşâdî’l-Kavmî, Dimeşk, t.y.
- es-Sekkâkî, Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr (ö. 626/1229), *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 1. bs., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1407/1987.
- Sezer, İsmail Hakkı, *Lebîd bin Rabî‘a ve Mu‘allaqası’nda Taşvîr*, b.y.y, Konya, 1995.
- es-Subkî, Taceddîn ‘Abdulvehhâb b. Takuyiddîn, *Tabakâtu’ş-Şâfi’iyyetu’l-Kübrâ*, Thk. Abdülfettâh Muhmmmed el-Hulv, Mahmud Muhammed et-‘Tanâhî, Hecr littabâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 2. baskı, h. 1413, I-X.
- Shaw, Standford Jay, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, 1. basım, E Yayınları, İstanbul, 1982.
- Soyyığit, Osman Zeki, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, Siyer yayınları, İstanbul, ty.,
- Şensoy, Sedat, *Abdülkahir el-Cürcânî’de Anlam Problemi*, Detay Copy Center, İstanbul, 2010.
- “Nazmü’l-Kur’ân”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/465.
- “Belagat Geleneğinde Akli Mecaz Tartışmaları”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 2002.

- *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri*, Palet Yayınları, 2019.
- eş-Şennâvî, ‘Abdulazîz Muhammed, *ed-Devletu’l-‘Uşmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ ‘Aleyhâ*, Matba‘atu Câmi‘atu’l-Kâhire, Kâhire, 1980.
- Tala, Murat, *Dil Tarih Biyografi*, Palet yay., Konya, 2020.
- Tasa, Muhammet, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2013
- *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007.
- Taş, Kenan Ziya, “Suriyenin (Şam) Osmanlı İdaresindeki İdari Yapısı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir, 2000.
- Tâşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu’s-Sa‘âde ve Mişbâhu’s-Siyâde fî Mevdû‘ati’l-‘Ulûm*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1405/1985.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu İştilâhâtî’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnan, 1. b. Beyrût, 1996, I-II.
- Thevenot, Jean, *1655-1656’da Türkiye*, Tercüman Gazetesi, çev: Nuray Yıldız, İstanbul, 1978.
- Tomar, Cengiz, “İbnü’l-İmâd”, *DİA*, 2000, İstanbul, XXI. cilt, s. 95-96.
- “Şam”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 311-314.
- Toprak, M. Faruk, “Mersiye”, *DİA*, XXIX, 215, İstanbul, 2004.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü, “Recez”, *DİA*, Ankara, 2007, XXXIV, 509.
- Tabâne, Bedevî, *Qudâme b. Ca‘fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, Mektebetu’l-Enclû el-Mısrîyye, Mısır, 1373/1954.
- Tural, Hüseyin, *Arap Edebiyatında Arûz*, 1. bs., Ensar nşr., İstanbul, 2011.
- Tüccar, Zülfikar, “Buhtürî”, *DİA*, 1992, İstanbul, VI, 381-383.
- el-‘Ulebî, Ekrem Hasen, *Hitatu Dimeşk*, 1. baskı, Dâru’t-Tabbâ‘, Dimeşk, 1989.
- Uzun, Mustafa, “Ebcad”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 68-69.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, 6.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ty.
- Vehbe Mecdî, ve el-Mühendis, Kâmil, *Mu‘cemu’l-Muştalâhâtî’l-‘Arabîyye fî’l-Luğati ve’l-Edebî*, 2. bs., Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984.
- Yakûb, Emîl Bedî‘, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş- Şi‘r*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1411/1991.
- Ya‘kûb, Emîl Bedî‘î, ve ‘Aşî, Mişâl, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî’l-Luğa ve’l-Edeb*, 1. bs., Dâru’l-‘İlm li’l-Melâîyn, Beyrût, 1987.
- Yalar, Mehmet, “Arap Şiiri”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri-Tarih ve Problemler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2015.
- *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 1. bs., Emin Yayınları, Bursa, 2009.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Teveşül”, *DİA*, XLI, İstanbul, 2012, s. 6-8.

Yazıcı, Hüseyin, “XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2001, cilt: I, sayı: 2, s. 55-70

Yazıcı, Tâlib ve Özel, Ahmet, “Emeviyye Camii”, *DİA*, 1995, İstanbul, XI, 109-111.

Yıldız, Ahmet, *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*, Palet Yayınları, Konya, 2017.

----- *Hassan Ahmed Kamhiyye ve Şiirleri*, Palet yayınları, Konya 2021.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî”, *DİA*, 1993, İstanbul, VII, 4.

Zağlûl-Sellâm, Muhammed, *el-Edeb fî Aşri’l-‘Abbâsiyyîn*, Munşe’etu’l-Ma‘ârif, İskenderiye, 1999.

Zeydan, Corci, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Hilal, Kahire, ty., I-III.

zez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk el-Hüseynî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Dâru’l-Hidâye, byy., ty.

ez-Zehebî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Şâşû, *Terâcimu Ba’di A’yâni Dımaşk min ‘Ulemâihâ ve ‘Udebâihâ*, haz. Nağle Kâlafât, el-Maṭba‘atu’l-Lubnâniyye, Beyrut, 1886.

ez-Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Tarihu’l-İslâm ve Vefeyâtu’l-Meşâhîr ve’l-‘Alâm*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2003.

ez-Zeyyât, Ahmed, *Târîhu’l- Edebi’l-‘Arabî*, Dâru’n-Nehda, Kâhire, ty.

ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî (1976), *el-A‘lâm*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, byy., 15. Baskı, 2002.